COLECTIA inventus

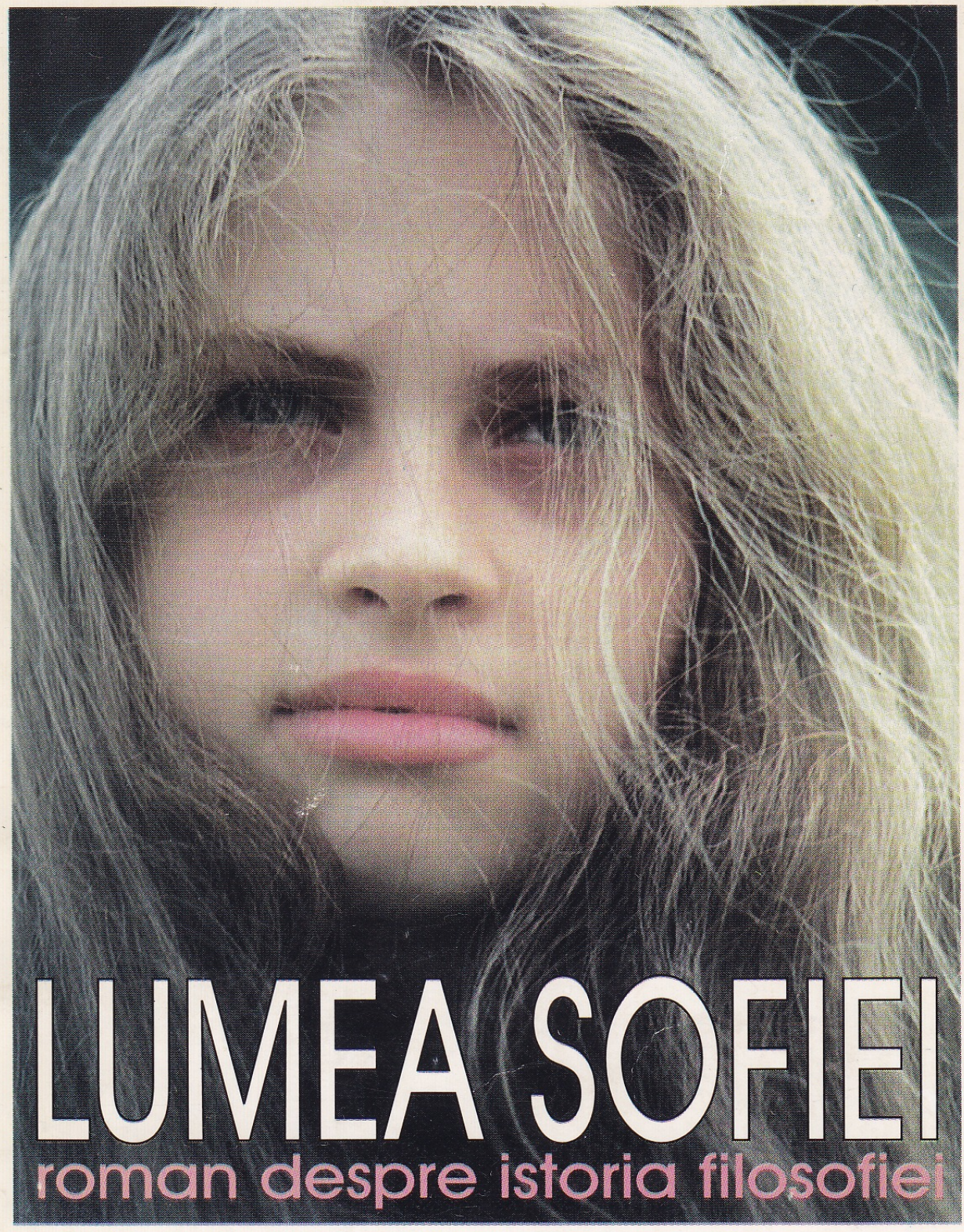

LUMEA SOFIEI

roman despre istoria filosofiei

jostein gaarder

EDITURA UNIVERS

Lumea Sofiei

Jostein Gaarder

„ De-ai trăit trei mii de ani
Şi nu ştii să-i socoteşti,
Umbli-n beznă ca bezmetic,
Chiar de zi cu zi trăieşti."
Johann Wolfgang Goethe

Grădina Edenului

... în fond şi la urma urmei, ar trebui totuşi ca ceva, cândva, să se fi născut din nimic şi din neant...

Sofie Amundsen se întorcea acasă de la şcoală. Prima bucată de drum o făcuse împreună cu Jorunn. Discutaseră despre roboţi.

Jorunn considera creierul omenesc ca fiind un computer mai complicat Sofie nu era atât de sigură dacă să fie sau nu de acord, Drumul trebuie să fie ceva mai mult decât o maşină, nu?

Se despărţiseră în faţa magazinului universal. Sofie locuia la capătul unui cartier mai extins cu vile de familie şi avea de făcut

un drum aproape dublu la întoarcerea de la şcoală decât Jorunn. Casa ei părea să se afle la capătul lumii, căci dincolo de grădina lor nu mai erau alte case, doar pădurea.

Coti acum pe Kloverveien. Chiar la capăt, strada făcea un cot neaşteptat, care se numea „Cotitura căpitanului". Nu vedeai trecători pe acolo decât sâmbăta şi duminica.

Era una din zilele de început ale lunii mai. în câteva grădini înfloreau pe sub pomii fructiferi pâlcuri de clopoţei. Mestecenii îşi lăsau umbrele subţiratice peste pajiştea verde.

Nu era ciudat cum la acest timp al anului totul începea să
crească şi să înflorească? De unde veneau astfel, mereu mai multe, sevele, izvorând parcă din pământul lipsit de viaţă, îndată ce se încălzea vremea şi dispăreau ultimele resturi de zăpadă?

Sofie aruncă o privire în cutia de scrisori înainte de a deschide poarta grădinii. De regulă erau acolo tot soiul de reclame şi câteva plicuri mari pentru mama ei. Sofie lăsa atunci câte un teanc gros de corespondenţă pe masa din bucătărie înainte de a urca în camera ei să-şi facă lecţiile.

Pentru tatăl ei veneau uneori doar extrase de cont, dar, în fond, el nu era un tată normal. Tatăl Sofiei era căpitan pe un tanc petrolier
şi era pe drum aproape tot anul. Când venea acasă pentru câteva săptămâni, se învârtea prin camere numai în papuci şi-şi făcea griji în chip de-a dreptul emoţionant în ce le priveşte pe Sofie şi pe mama ei Dar când era în călătorii putea să-şi facă simţită prezenţa de departe.

Astăzi nu se afla în cutia de scrisori mare şi verde decât un plic mititel - şi acela era pentru Sofie.

„Sofie Amundsen" scria pe acest plic micuţ. „Kloverveien 3". Atât, nici un expeditor. Plicul nu avea nici măcar timbru.

îndată ce închise poarta în urma ei, Sofie deschise acest plic misterios. înăuntru era doar un bileţel minuscul, nu mai marc decât plicul care-l conţinea. Pe bileţel scria: *Cine eşti tu?*

Altceva nimic. Biletul nu cuprindea nici o formulă de salut şi nici un nume de expeditor, doar aceste trei cuvinte scrise de mână, urmate de un semn mare de întrebare.

Mai privi o dată plicul. Da - era într-adevăr pentru ea. Dar cine-l vârâse în cutia de scrisori?

Sofie deschise abătută uşa căsuţei roşii. Ca de obicei, pisica Sherekan se strecură din tufişuri, sări peste trepte şi se furişă în casă înainte ca Sofie să fi avut timp să închidă uşa.

„Pis, pis, pis!"

Când, din vreun motiv sau altul, mama Sofiei era prost dispusă, spunea uneori că în casa ei era o adevărată menajerie. O menajerie însemna o colecţie de diferite animale, şi într-adevăr - Sofie era chiar mulţumită de colecţia ei. întâi primise un bol cu peştişori aurii - Bucle de aur, Scufiţa Roşie şi Peter cel Negru. Apoi veniseră papagalii Tom şi Jerry, broasca ţestoasă Govinda şi în sfârşit pisica tigrată Sherekan. Toate animalele acestea ar fi trebuit să fie un fel de compensaţie pentru faptul că mama ei nu era liberă decât seara târziu şi tatăl ei se învârtea atât de mult prin lumea largă.

Sofie îşi aruncă ghiozdanul într-un colţ şi-i puse lui Sherekan în faţă o farfurioară cu hrană de pisică. Apoi se lăsă să cadă, ţinând în mâini plicul acesta misterios, pe un taburet de bucătărie.

Cine eşti tu?

Dacă ar fi ştiut! Era bineînţeles Sofie Amundsen, dar cine era fata asta? Ea nu descoperise încă acest lucru cu adevărat.

Dacă, de exemplu, s-ar fi numit altfel? Anne Knutsen, de pildă. Atunci ar fi fost alta?

Apoi îi veni deodată în minte că tatălui ei îi făcuse plăcere la început să-i spună Synnøve. Sofie încercă să-şi închipuie cum ar fi fost dacă ea şi-ar fi întins mâna şi s-ar fi prezentat ca fiind Synnøve Amundsen - dar nu, nu mergea. în cazul acesta, alta ar fi fost cea care să se prezinte astfel.

Acum sări de pe taburet şi intră, cu scrisoarea aceea ciudată în mână, în camera de baie. Se opri în faţa oglinzii Şi se privi în ochi.

„Eu sunt Sofie Amundsen", spuse.

Fata din oglindă nu schiţă drept răspuns nici cea mai mică strâmbătură. Indiferent ce făcea Sofie, cea de acolo făcea exact acelaşi lucru. Sofie tot încerca, schiţând gesturi iuţi ca fulgerul, să i-o ia înainte imaginii din oglindă, dar cealaltă era exact la fel de rapidă.

„Tu cine eşti?" întrebă Sofie.

Nici acum nu primi vreun răspuns, dar o clipă nu mai fu în stare să-şi dea seama pur şi simplu dacă ea sau imaginea ei din oglindă pusese această întrebare.

Sofie îşi întinse arătătorul spre nasul din oglindă şi spuse:

„Tu eşti eu".

Când nu primi nici un răspuns, întoarse spusa asta cu capul în jos şi zise:

„Eu sunt tu".

Sofie Amundsen nu fusese niciodată cu adevărat mulţumită de propriul ei aspect. Auzea adesea spunându-se că avea ochi migdalaţi, frumoşi, dar asta o spuneau ceilalţi numai pentru că nasul îi era cam prea mic şi

gura cam prea mare. Urechile îi erau, pe lângă asta. aşezate mult prea aproape de ochi. Cel mai rău era cu părul ei lins, care nu se lăsa deloc aşezat cum trebuie. Uneori tata o mângâia pe păr şi i spunea „fata cu părul de cânepă", după titlul unei compoziţii de Debussy. El putea să glumească, el nu era condamnat să aibă toată viaţa păr negru care să-i atârne lins, aşa, în jurul feţei. Cu părul ci, pe Sofie n-o ajutau nici sprayul, nici gelul.

Uneori găsea că înfăţişarea ei era atât de ciudată, încât se întreba dacă nu cumva ar fi fost cine ştie ce avorton. Mama îi povestise oricum că avusese o naştere grea. Dar oare felul naşterii hotăra într-adevăr cum avea să arate copilul?

Nu era oare puţin cam nostim, că nici nu ştia cine era ea cu adevărat? Şi nu era oare o înfruntare din partea ei să se supere că nu putea decide propria ei înfăţişare? Asta îi fusese ei ursita încă din leagăn. Prietenele şi le-ar fi putut alege, dar pe ca însăşi nu ea se alesese. Nici nu hotărâse ea însăşi măcar să fie o fiinţă omenească.

Ce era în fond o fiinţă omenească?

Sofie o privi iar pe fata din oglindă.

„Cred că ar fi mai bine să-mi fac temele la biologie", spuse ea, repede, parcă pentru a se scuza. în clipa următoare era afară pe coridor.

Nu, mai bine mă duc în grădină, se gândi ea ajunsă acolo.

„Pis, pis, pis, pis !"

Sofie împinse pisica afară pe trepte şi închise uşa după ea.

Când, tot cu scrisoarea aceea misterioasă în mână, se opri pe aleea cu pietriş de afară, o cuprinse deodată un simţământ straniu. Avea aproape impresia că ar fi fost o păpuşă care căpătase viaţă prin vreo vrăjitorie.

Nu era oare ciudat că ea se afla pe lume şi că putea să se mişte într-un basm cu adevărat minunat?

Sherekan făcu un salt elegant peste aleea cu pietriş şi dispăru în tufişurile de coacăze de alături. O pisică vioaie ca argintul-viu. de la mustăţile albe până la coada mereu agitându-i-se acolo la capătul trupului ei suplu. Şi ca era în grădină, dar ea nu era deloc conştientă de aşa ceva în acelaşi fel ca Sofie.

Când Sofie stătu să se gândească o vreme la chestiunea asta, anume la faptul că ea exista, fu silită să gândească în continuare că nu avea să fie mereu, totdeauna, aici, în locul acesta.

Sunt acuma pe lume, se gândea ea. Dar într-o zi am să dispar.

Exista vreo viaţă după moarte? Nici de întrebarea asta pisica nu avea idee.

Cu nu prea mult timp în urmă murise bunica Sofiei. Aproape în fiecare zi, de mai bine de o jumătate de an, Sofie se gândea la asta, şi la cât de mult îi simţea lipsa şi îi ducea dorul. Nu era nedrept că viaţa avea odată un sfârşit?

Sofie rămase imobilă şi îngândurată pe aleea de pietriş. încerca să se gândească în chip cât mai intens la faptul că ea exista, pentru ca în felul acesta să uite că nu avea să fie totdeauna aici pe lume. Dar asta era cu neputinţă. Oricât de mult s-ar fi concentrat asupra faptului că ca exista, îndată îi răsărea gândul la sfârşitul vieţii. Invers era exact la fel. De-abia când ajunsese să simtă în toată fiinţa ei că într-o zi avea să dispară fără urmă, înţelese cu adevărat cât de nesfârşit de preţioasă era viaţa. Era ca cele două feţe ale unei medalii, o medalie pe care o tot întorcea şi o învârtea de pe o parte pe alta. Şi cu cât mai mare şi mai limpede era o faţă a medaliei,

cu atât mai mare şi mai limpede era şi cealaltă. Viaţa şi moartea erau două feţe ale aceluiaşi lucru.

Nu poţi să trăieşti experienţa faptului că exişti fără să trăieşti în acelaşi timp şi conştiinţa faptului că trebuie să mori, se gândea ea Şi e la fel de imposibil să te gândeşti Ia faptul că va trebui să mori fără să te gândeşti în acelaşi timp cât de fantastică e viaţa

Sofie îşi dădu seama că bunica ei, în ziua când aflase de boală, spusese ceva asemănător: „Abia acum înţeleg cât de bogată e viaţa", spusese ea.

Nu e trist că cei mai mulţi dintre oameni trebuie întâi să se îmbolnăvească înainte să-şi dea seama cât de frumoasă era viaţa? Cel puţin, ar trebui ca ei să găsească întâi o scrisoare misterioasă în cutia lor de scrisori.

Poate că ar fi trebuit să se uite să vadă dacă nu mai veniseră şi altele? Sofie aleargă spre poarta grădinii şi ridică clapa cutiei de scrisori. Tresări când descoperi acolo un plic cu totul identic cu cel pe care-l avea în mână. Se uitase oare bine dacă fusese într-adevăr goală cutia atunci când scosese prima scrisoare?

Şi pe plicul acesta era scris numele ei. îl deschise şi scoase un bileţel alb care arăta la fel cu celălalt.

De unde vine lumea? scria acolo.

N-am nici o idee, se gândi Sofie. Aşa ceva nu ştie nimeni! Şi totuşi - Sofie găsea că această întrebare era îndreptăţită. Pentru prima dată în viaţa ei se gândea că era aproape cu neputinţă să trăieşti într-o lume fără ca cel puţin să *te întrebi* de unde pornea această lume.

Sofie ameţise deodată atât de tare de pe urma scrisorilor acestora atât de tainice, încât

se hotărî să se ducă să se aşeze în peşteră. Peştera era ascunzătoarea de taină a Sofiei. Venea aici numai când era foarte furioasă, foarte tristă sau foarte veselă. Astăzi era nici ea nu ştia cum.

Casa cea roşie era aşezată în mijlocul unei grădini mari. Erau aici multe straturi de flori, tufe de coacăze şi de agrişe, diferiţi pomi fructiferi, o pajişte mare, cu un leagăn de felul celor din filmele de la Hollywood şi chiar un mic pavilion, pe care bunicul îl construise pentru bunica, când murise primul lor copil, la câteva săptămâni doar după naştere. Sărmana fetiţă se numise Marie. Pe lespedea tumulară scria: „Micuţa Măriuca a venit la noi, ne-a sărutat doar şi s-a dus înapoi".

într-un colţ al grădinii, dincolo de tufele de zmeură, era un tufiş mai mare şi mai des care nu avea nici flori, nici boabe. La drept vorbind era doar un gard viu, bătrân, care alcătuia limita grădinii înspre pădure, dar cum în ultimii douăzeci de ani nimeni nu se ocupase de el, crescuse într-un adevărat hăţiş de mărăcini. Bunica povestise că în timpul războiului acest gard viu le mai oprise pe vulpile care încercau să atace găinile, lăsate pe atunci libere în grădină.

Pentru toţi ceilalţi, gardul acesta de mărăcini era ceva la fel de inutil ca şi vechiul coteţ al iepurilor, din faţa grădinii. Dar asta, pentru că ceilalţi nu ştiau nimic despre taina Sofiei. De când îşi mai putea aduce aminte Sofie, existase în acest mărăciniş o trecere îngustă. Când se strecura pe acolo, ajungea repede într-un mic luminiş, care era de fapt peştera ei. Aici putea să fie foarte sigură că nimeni nu avea s-o găsească.

Strângând în mână amândouă plicurile, Sofie străbătu în goană grădina şi se furişă în

patru labe prin acest gard viu al ei. Peştera era doar atât de mare cât să poată sta în picioare în ea, însă acum ea se aşează pe nişte rădăcini mai groase de acolo. Aşezată astfel, putea să vadă afară prin două deschizături micuţe, printre ramuri şi frunze. Deşi nici una, nici cealaltă dintre aceste găuri nu era mai mare decât o monedă de cinci coroane, ea putea cuprinde de acolo cu privirea grădina întreagă. Când era mică, privea cu plăcere cum mama sau tatăl ei alergau de colo până colo printre copaci şi o căutau.

Sofiei grădina i se păruse totdeauna o lume numai a ei. De fiecare dată când auzea despre Grădina Paradisului în Cartea Facerii, ea se gândea fără voie la peştera ei şi cât de bine era să stea acolo şi să-şi contemple propriul Paradis.

„De unde vine lumea?"

Nu, ea nu ştia cu adevărat asta. Sofie ştia, fireşte, că lumea era doar o mică planetă în Cosmosul imens. Dar de unde venea Cosmosul?

S-ar fi putut gândi că şi Cosmosul fusese acolo, la locul lui, dintotdeauna, şi atunci n-ar mai fi avut nevoie să găsească răspunsul la întrebarea de unde venise. Dar *putea* oare ceva să fie veşnic? Ceva nelămurit în ea protesta împotriva unui asemenea gând. Tot ceea ce există trebuie să aibă un început. Aşa şi acum, cândva, cine ştie când. Cosmosul trebuie că se născuse din altceva.

Dar dacă acest Cosmos se născuse dintr-o dată din altceva, atunci şi acest altceva trebuia să se fi născut din încă altceva. Sofie înţelegea că nu făcuse decât să amâne problema cu o mişcare. în fond şi la urma urmei, ar trebui totuşi ca ceva, cândva, să se fi născut din nimic şi din neant. Dar era posibil aşa ceva? Gândul acesta nu era la fel de

imposibil de înţeles ca şi cel că lumea ar fi existat dintotdeauna?

La orele de religie. învăţau că Dumnezeu crease lumea şi Sofie încerca acum să se *declare mulţumită* spunându-şi că, în ciuda a totul şi a toate, aceasta era cea mai bună soluţie a problemei. Dar apoi începu să se gândească iar de la capăt. Putea să accepte cu plăcere gândul că Dumnezeu crease Cosmosul, dar cum stăteau lucrurile cu Dumnezeu însuşi? Se crease oare El pe Sine însuşi din nimic şi din neant? Iar protesta ceva în ea. Deşi era sigur că Dumnezeu putea crea totul, nu s-ar fi putut crea pe El însuşi înainte de a fi avut un „Sine", un „însuşi", cu care să poată crea. Şi atunci nu exista decât o singură posibilitate: Dumnezeu a existat dintotdeauna. Dar posibilitatea aceasta o respinsese adineaori. Tot ceea ce exista trebuia să fi avut un început.

„Ei drăcie!"

Deschise din nou cele două plicuri.

„Cine eşti tu?"

„De unde vine lumea?"

Ce întrebări stupide! Şi de unde veneau cele două scrisori? Era ceva aproape la fel de tainic.

Cine o smulsese pe Sofie din viaţa ei de toate zilele şi o confruntase deodată cu marile ghicitori ale Universului?

Sofie se duse pentru a treia oară la cutia de scrisori.

De-abia acum adusese factorul poşta normală. Sofie pescui din cutie un teanc gros de reclame, ziare şi două scrisori pentru mama ei.

Era şi o carte poştală - cu imaginea unei coaste de undeva din sud. întoarse ilustrata pe partea cealaltă. Avea timbre norvegiene şi

ştampile „Regimentul ONU". Să fi fost oare de la tatăl ei? Dar el nu era de fapt în cu totul altă parte? Şi nu era nici scrisul lui de mână.

Sofie simţi cum îi zvâcneşte mai repede pulsul, când citi adresa de pe ilustrată: „Hilde Møller Knag, c/o Sofie Amundsen, Kloverveien 3..." Restul adresei corespundea. Pe ilustrată scria:

Dragă Hilde,

Te felicit din inimă pentru cea de a 15-a aniversare a zilei tale de naştere. înţelegi desigur că aş vrea să-ţi fac un dar, cu care să creşti laolaltă, lartă-mă că-ţi trimit această ilustrată prin Sofie. Aşa a fost mai uşor.

Sărutări din inimă, Papa.

Sofie alergă îndărăt în casă şi dădu buzna în bucătărie. Simţea că se dezlănţuise o furtună în ea Ce mai era şi asta? Cine era această Hilde, care împlinea cincisprezece ani cu o lună înaintea celei de a 15-a zile de naştere a ei, a Sofiei?

Sofie luă cartea de telefon din hol. Mulţi acolo se numeau Moller, unii chiar şi Knag. Dar în toată cartea aceea de telefon groasă nu era nici un Møller Knag.

Cercetă iarăşi ilustrata aceasta la fel de misterioasă. însă era autentică, şi cu timbre, şi cu ştampilă.

Dar de ce trimisese tatăl ei scrisoarea de felicitare pe adresa Soliei, când era limpede că aceste felicitări aparţineau de drept altcuiva? Ce tată ar fi trimis o carte poştală pe un asemenea drum, ca s-o lipsească astfel pe fiica lui de sărutările de aniversare? Cum adică, aşa să fi fost mai uşor? Si mai ales: cum putea ea s-o găsească pe Hilde?

în felul acesta, Sofie avea acum încă o problemă cu care să-şi frământe mintea.

încercă iarăşi să-şi pună ordine în gânduri.

în doar câteva puţine ceasuri, în cursul unei după-amieze, fusese pusă în faţa a trei enigme. Prima enigmă era reprezentată de întrebarea cine pusese cele două plicuri albe în cutia lor de scrisori. Cea de a doua era reprezentată de dificilele întrebări pe care le puneau aceste scrisori. Cea de-a treia enigmă: cine era Hilde Møller Knag şi de ce primise Sofie o urare de aniversare pentru această fată necunoscută?

Era, într-un fel, sigură în sinea ei că aceste trei enigme depindeau toate una de alta, căci până atunci ea dusese o viaţă cu totul normală.

Jobenul

... capacitatea de a ne mira este singurul lucru de care am avea nevoie pentru a deveni buni filosofi...

Sofie pornise de la gândul că cel care scrisese acele scrisori anonime avea să mai dea singur de ştire. Hotărî ca pentru moment să nu pomenească nimănui despre aceste scrisori.

La şcoală îi venea greu să se concentreze la ce spunea profesorul. Sofie constată deodată că el vorbea doar despre nişte lucruri fără importanţă. De ce nu le spunea mai bine ce anume este o fiinţă omenească - sau ce este lumea şi cum s-a putut naşte ea?

Avea o senzaţie pe care n-o mai trăise niciodată: la şcoală şi de altfel peste tot, pretutindeni, oamenii se preocupau de lucruri mai mult sau mai puţin întâmplătoare. Dar existau, cu toate acestea, probleme mari şi dificile, a căror soluţionare era mai

importantă decât disciplinele şcolare obişnuite.

Avea oare cineva răspunsul la asemenea întrebări? în orice caz, Sofie simţea că era mai important să se gândească la asta decât să tocească verbele regulate.

Când sună după ultima oră de curs, ea o luă atât de repede la fugă din curtea şcolii. încât Jorunn trebui să dea zor din toate puterile ca s-o ajungă.

După o vreme, Jorunn o întrebă:

— Facem o partidă de cărţi în seara asta?

Sofie ridică din umeri.

— Am impresia că nu mă mai interesează aşa de tare să joc cărţi.

Jorunn se uita la ea ca picată din nori.

— Nu? Atunci mai bine să ne jucăm cu mingea cu pene?

Sofie era cu ochii în pavaj şi apoi se întoarse spre prietena ei.

— Am impresia că mingea asta cu pene nu mă interesează atât de mult.

— Asta-i bună!

Sofie simţea în glasul Jorunnei o undă de amărăciune.

— Dar poate că ai să vrei să-mi explici ce anume a devenit aşa dintr-o dată atât de important pentru tine?

Sofie clătină din cap.

— Asta... este o taină.

— Phui! Atunci, sigur, te-ai îndrăgostit.

Amândouă merseră mai departe multă vreme împreună fără să mai spună nimic. Când ajunseră la terenul de fotbal, Jorunn spuse: Eu traversez piaţa.

„A traversa piaţa." Ăsta era drumul cel mai scurt pentru Jorunn, atunci când trebuia să ajungă repede acasă pentru că venea cineva în vizită sau avea oră la dentist

Sofie nu se simţea în apele ei, dându-şi seama că o jignise fără rost pe Jorunn. Dar ce i-ar fi putut răspunde? Că era dintr-o dată atât de preocupată de întrebarea cine era ea şi de unde se născuse lumea, încât nu mai avea timp să se joace cu mingea cu pene? Prietena ei ar fi înţeles asta?

De ce îi era dintr-o dată atât de greu să se lege de întrebări de acest fel, dintre cele mai importante, şi în acelaşi timp dintre cele mai fireşti?

Simţea că-i bate inima mai repede când deschise cutia de scrisori. La prima privire descoperi doar note de plată şi câteva plicuri mari, galbene pentru mama ei. Uf! Sofie sperase atât de mult să mai vină o nouă scrisoare de la acel necunoscut.

Când închise poarta în spatele ei, descoperi pe unul dintre acele plicuri mari propriul ei nume. Pe partea cealaltă, acolo unde era lipit plicul, scria: *Curs de filosofie. De umblat cu el cu cea mai mare grijă.*

Sofie alergă într-un suflet pe aleea de pietriş şi-şi lăsă ghiozdanul pe treptele de la uşa bucătăriei. împinse celelalte plicuri sub preşul de la intrare, alergă în grădina din spatele casei şi-şi căută adăpostul din peşteră. Plicul acesta mare trebuia deschis acolo.

Sherekan veni în fugă după ea, dar n-avea ce să-i facă. Pe de altă parte, Sofie era sigură că pisica n-avea să bată toba faţă de nimeni în ce o priveşte.

în plic erau trei coli mari de hârtie scrise la maşină şi prinse laolaltă cu o clamă de birou. Sofie începu să citească.

Ce este filosofia?

Dragă Sofie! Mulţi oameni au tot felul de hobbyuri. Unii colecţionează monede vechi sau timbre, alţii se ocupă de bricolaje şi meşteşugărie, alţii îşi consacră tot timpul liber vreunui sport.

Multora le place să citească. Dar lecturile noastre sunt foarte diferite. Unii citesc numai ziare sau comic-uri, altora Ie plac romanele, alţii preferă cărţi pe variate teme, cum ar fi astronomia, viaţa animalelor sau invenţii tehnice.

Dacă pe mine mă interesează caii sau pietrele preţioase, nu pot pretinde ca toţi ceilalţi oameni să-mi împărtăşească aceste interese. Dacă stau fascinat în faţa televizorului la toate transmisiile sportive, trebuie să accept totuşi că alţii găsesc sportul plictisitor.

Există totuşi ceva care ar trebui să intereseze pe toată lumea? Există ceva care să-i privească pe toţi oamenii - indiferent cine ar fi ei sau unde ar locui ei pe lumea asta mare? Da, dragă Sofie, există întrebări care ar trebui să-i preocupe pe toţi oamenii. Şi despre asemenea întrebări este vorba în cursul acesta.

Care este lucrul cel mai important în viaţă? Când punem această întrebare cuiva dintr-o ţară unde bântuie foamea, răspunsul sună: mâncarea. Dacă punem aceeaşi întrebare unuia care suferă de frig, atunci răspunsul este: căldura. Şi dacă-l întrebăm pe un om care se simte însingurat şi părăsit, atunci e sigur că răspunsul sună: comuniunea cu ceilalţi oameni.

Dar dacă toate aceste necesităţi sunt satisfăcute - mai există atunci ceva de care să aibă nevoie toţi oamenii? Filosofii spun că da. Ei spun că omul nu trăieşte numai cu pâine. Fireşte că toţi oamenii trebuie să

mănânce. Şi toţi au nevoie şi de dragoste, şi de îngrijiri. Dar mai există ceva de care au nevoie toţi oamenii. Simţim nevoia de a descoperi cine suntem noi şi de ce trăim.

Să te interesezi aşa, doar ca să afli răspunsul la întrebarea pentru ce trăim, nu este deci un interes la fel de „întâmplător" cum ar fi cel care-l preocupă pe colecţionarul de timbre. Cel pe care îl preocupă asemenea întrebări se interesează de un subiect pe care oamenii I-au discutat de aproape tot atât de multă vreme cât e cea pe care am trăit-o pe planeta aceasta. Cum au luat naştere Cosmosul, globul pământesc şi viaţa aici pe pământ reprezintă o întrebare mai mare şi mai importantă decât cea care ar vrea să afle cine a câştigat cele mai multe medalii de aur la ultimele Jocuri Olimpice.

Cel mai bun mod de a aborda filosofia este să pui întrebări filosofice:

Cum a fost creată lumea? Se află în spatele a ceea ce se întâmplă o voinţă sau un sens? Există viaţă după moarte? Cum am putea obţine în primul rând un răspuns la asemenea întrebări? Şi înainte de toate: Cum ar trebui să trăim?

Asemenea întrebări oamenii şi le-au pus din toate timpurile. Nu cunoaştem nici o cultură care să nu se fi întrebat cine sunt oamenii şi de unde se naşte lumea.

în fond, nici nu putem pune chiar atât de multe întrebări filosofice. Le-am şi citat pe unele dintre cele mai importante. Insă istoria ne arată multe *răspunsuri* diferite la fiecare dintre întrebările izolate pe care le-am ridicat.

Este deci mai uşor să pui întrebări filosofice decât să le răspunzi.

Şi astăzi chiar, fiecare om în parte trebuie să-şi găsească el răspunsurile *lui* la aceste întrebări. Nu putem verifica într-un lexicon ca să aflăm dacă există un Dumnezeu sau o viaţă după moarte. Lexiconul nu ne spune nici cum trebuie să trăim. Dar să

- **citim ceea ce au gândit alţi oameni, asta poate să ne fie totuşi de** un **ajutor, dacă trebuie să ne facem propria noastră imagine despre viaţă şi despre lume.**

Vânătoarea aceasta pe care o încearcă filosofii în descoperirea adevărului s-ar putea asemăna cu un roman poliţist. Unii îl socotesc pe Andersen ca fiind asasinul, alţii pe Nielsen sau pe Jepsen. Poate că într-o bună zi, poliţia va ajunge să dezlege un caz criminal real, aşa dintr-o dată. Este de asemenea plauzibil că ea nu va reuşi niciodată să dezlege enigma. Cu toate acestea, enigma îşi are soluţia ei.

Chiar dacă e greu să răspunzi unei întrebări, e de asemenea cu putinţă să ne gândim că o întrebare are un - şi anume numai unul singur - răspuns adevărat. Sau există o existenţă de vreun IVI după moarte - sau nu.

Multe enigme vechi au fost cu timpul rezolvate de ştiinţă.

- **odinioară reprezenta o mare enigmă întrebarea cum anume ar putea arăta faţa ascunsă a lunii. Rezolvarea ei nu putea veni prin discuţii, aici răspunsul era lăsat pe seama imaginaţiei fiecăruia dintre noi luat în parte. însă astăzi ştim exact cum urată faţa ascunsă a lunii. Nu mai putem „crede" acum că locuieşte un om pe lună sau că luna ar fi făcută din brânză.**

Unul dintre vechii filosofi greci, care a trăit acum mai bine de două mii de ani, credea că filosofia s-a născut din mirarea oamenilor. Oamenii găsesc că e un lucru atât de ciudat să trăieşti, încât întrebările filosofice s-au născut cu totul de la sine, spunea el.

Este ca atunci când asistăm la o scamatorie; nu putem înţelege cum este cu putinţă ceea ce vedem că se petrece acolo. Şi ne întrebăm atunci: cum poate oare scamatorul să preschimbe două şaluri albe de mătase într-un iepuraş viu?

Multor oameni lumea li se pare exact la fel de cu neputinţă de înţeles ca şi iepuraşul pe care un scamator îl trage deodată dintr-un joben care cu o clipă înainte era gol.

în ce priveşte iepuraşul, ne e limpede că prestidigitatorul ne-a dus de nas. Pentru că modul în care a izbutit el ni se poate face lesne cunoscut... Când vorbim însă despre lume, lucrurile stau oarecum altfel. Ştim că lumea nu este un şir de minciuni gogonate, căci doar alergăm de colo până colo pe suprafaţa pământului şi suntem o parte a lumii. în fond, noi suntem iepurele acela alb care este scos din joben. Deosebirea dintre noi şi iepuraşul cel alb este că iepuraşul lipsit de experienţă nu ştie că el colaborează la o scamatorie. Cu noi e altceva. Noi credem că luăm parte la ceva enigmatic şi am vrea să limpezim cum se leagă toate astea laolaltă.

P.S. în ce priveşte iepurele cel alb, ar fi poate mai bine să-l comparăm cu întregul univers. Noi, cei care trăim aici, suntem viermişorul care se strecoară adânc sub blana iepurelui. însă filosofii încearcă să se caţăre mereu mai sus pe firele acestea subţiri de

blană, ca să poată să-l privească în ochi pe marele scamator.

Mai eşti acolo, Sofie? Va urma.

Sofie simţea că o cuprinde sfârşeala. Mai era oare acolo? Nu mai ştia nici măcar dacă atâta vreme cât citise toate astea fusese **în** stare să-şi tragă respiraţia.

Cine adusese scrisoarea? Cine? Cine?

Nu putea fi, desigur, acelaşi expeditor care trimisese felicitarea de aniversare Hildei Møller Knag, căci aceea avusese timbre şi o ştampilă. Dar plicul acesta galben fusese lăsat în cutia de scrisori exact în acelaşi fel ca şi cele două plicuri albe dinainte.

Sofie îşi privi ceasul. Era trei fără un sfert. Abia peste două ore avea să vină mama ei de la lucru.

Sofie dădu fuga în grădină şi apoi la cutia de scrisori. Oare aveau să fie şi altele acolo?

Mai găsi un plic galben pe care scria numele ei. Se uită împrejur, dar nu văzu pe nimeni. Sofie alergă până la marginea pădurii şi cercetă drumul. Dar nici acolo nu era ţipenie de om. Deodată i se păru că aude dinspre pădure nişte crenguţe trosnind. Dar nu era chiar sigură, şi n-ar fi avut nici un rost să se repeadă aşa într-acolo. Dacă era cineva care încerca să fugă de ea, n-ar fi fost în stare să-l mai prindă.

Sofie descuie uşa casei şi-şi lăsă jos ghiozdanul şi corespondenţa pentru mama ei. Dădu fuga apoi în camera ei, scoase de la locul ei cutia mare de conserve cu pietrele pe care le colecţiona, răsturnă pietrele pe jos şi aşeză amândouă plicurile cele mari în cutie. Apoi, cu acea cutie în braţe, fugi din nou în grădină. înainte însă îi lăsă mâncare lui Sherekan.

"Pis, pis, pis."

Când se aşezase iarăşi în peştera ei, deschise plicul şi scoase mai multe foi scrise la maşină. începu să citească.

O fiinţă ciudată

Deci, iată-ne iarăşi împreună. Ai înţeles desigur acum că cest curs de filosofie vine în porţii cuvenite. Aici mai ai alte câteva observaţii pregătitoare.

Ţi-am spus adineaori că această capacitate de a ne mira este singurul lucru de care avem nevoie pentru a deveni nişte buni filosofi? Dacă nu, atunci îţi spun acum: CAPACITATEA DE A NE MIRA ESTE SINGURUL LUCRU DE CARE AM AVEA NEVOIE PENTRU A DEVENI BUNI FILOSOFI.

Toţi copiii mici au această aptitudine, asta e limpede. în câteva luni, la început, ei sunt împinşi într-o realitate complet nouă. Dar mai târziu, când cresc, se pare că această însuşire a lor de a se mira se toceşte. De unde vine asta? Oare Sofie Amundsen poate răspunde la această întrebare?

Deci: dacă un bebeluş ar putea să vorbească, e sigur că el ar povesti în ce lume stranie a venit aşa deodată. Căci, deşi copilul de ţâţă nu poate să vorbească, vede cum arată tot în jurul lui şi apucă plin de curiozitate lucrurile din cameră.

Când vin primele cuvinte, copilul se opreşte locului dintr-o «Iută când vede un câine şi strigă: „Ham-ham!" ÎI vedem cum sare în sus şi în jos în căruciorul lui şi dă mereu din mâini: „Ham-ham! Ham-ham". Noi, care avem în urma noastră câţiva anişori, ne simţim poate puţin enervaţi de entuziasmul acesta al copilului. „Da, da, este un ham-

ham", îi spunem noi, cei care avem experienţa vieţii, „dar acum stai liniştit acolo". Noi nu suntem atât de entuziasmaţi. Noi am văzut câini şi mai înainte.

Poate că această scenă agitată se repetă de câteva sute de ori până când copilul ajunge să fie în stare să treacă pe lângă un câine fără să-şi mai iasă astfel din fire. Sau pe lângă un elefant sau pe lângă un hipopotam. Dar cu mult înainte ca acest copilaş să înveţe să vorbească aşa cum trebuie - sau cu mult înainte de a învăţa să gândească la modul filosofic - lumea a devenit pentru el o obişnuinţă.

Păcat, dacă mă întrebi pe mine.

Pentru mine e important ca tu să nu ajungi să faci parte dintre aceia care consideră lumea ca fiind de la sine înţeleasă, draga mea Sofie. Ca să fim siguri pe terenul nostru, vom face deci două experimente de gândire înainte de a începe cursul propriu-zis de filosofie.

Imaginează-ţi că faci o plimbare prin pădure. Dintr-o dată descoperi în faţa ta pe cărare o navă spaţială micuţă. Din nava asta se dă jos un mic marţian şi se uită în sus la tine...

Ce ai gândi atunci ? în fond, asta e indiferent. Dar ţi-a trecut vreodată prin minte că tu însăţi eşti un asemenea marţian?

Firește, nu e foarte probabil că ai să te împiedici aşa dintr-o dată în drumul tău de o creatură din alte planete. Nici nu ştim dacă există într-adevăr viaţă pe alte planete. Dar poţi gândi că dintr-un motiv sau altul te-ai putea împiedica de tine însăţi într-un fel cu totul nou. Şi asta ţi se poate întâmpla tocmai într-o asemenea plimbare prin pădure.

Sunt o creatură ciudată, te gândeşti tu atunci deodată. Sunt un animal misterios...

Ţi se pare atunci că te trezeşti din somnul de ani mulţi al Frumoasei din Pădurea Adormită. Cine sunt eu? te întrebi. Ştii că te târâi pe o planetă în universul acesta. Dar ce este universul acesta?

Mai eşti acolo, Sofie? Să mai facem un experiment de acesta de gândire.

într-o dimineaţă, mama, tata şi micuţul Thomas, care are poate doi sau trei ani, îşi iau micul dejun în bucătărie. Deodată mama se ridică de la masă şi se întoarce spre chiuvetă, şi atunci - da, atunci, tata începe să plutească deodată sus, chiar sub nivelul tavanului.

Ce crezi tu că spune Thomas de chestia asta? Poate că arată cu degetul la tăticul lui şi spune: „Tăticul zboară!"

Sigur, Thomas ar fi uimit, dar asta nu e ceva nemaipomenit. Tăticul face atât de multe lucruri ciudate, încât un zbor peste masa micului dejun nu are prea mare importanţă în ochii lui. în fiecare zi, tăticul se rade cu o maşină foarte deşteaptă, uneori se caţără pe acoperiş şi întoarce puţin într-o parte antena de televiziune - sau îşi vâră capul în motorul maşinii şi iese apoi la iveală negru ca un tăciune.

Şi acum e rândul mamei. Ea a auzit ce a spus Thomas şi se întoarce plină de hotărâre spre ei. Cum crezi tu că ar reacţiona ea văzându-l pe tăticu' plutind aşa în voie peste masa cu micul dejun?

îi cade dintr-o dată borcanul cu marmeladă din mână şi scoate un ţipăt de spaimă. Poate că trebuie să se ducă la doctor după ce tăticu' s-a aşezat la locul lui pe scaun. (El ar fi trebuit să fi învăţat cu mult mai înainte să respecte buna-cuviinţă la micul dejun.)

De ce oare reacţionează în chip atât de diferit Thomas şi mama? De ce, oare, ce crezi tu?

E o chestiune de *obişnuinţă.* (Notează asta!) Mama a învăţat că oamenii nu pot să zboare. Thomas nu a învăţat asta. El e încă nesigur în privinţa celor care pe lumea asta sunt cu putinţă sau nu.

Dar cum stau lucrurile cu lumea însăşi, Sofie? Tu crezi oare că *ea* este cu putinţă? Şi ea pluteşte, doar, aşa, liberă, de capul ei, în spaţiu.

Partea tristă e că pe măsură ce creştem mari ne obişnuim nu numai cu legea gravitaţiei. Ne obişnuim în acelaşi timp şi cu lumea însăşi.

După cât se pare, noi ne pierdem în decursul copilăriei însuşirea asta de a ne mira în faţa lumii. Dar prin asta pierdem ceva esenţial - ceva, un lucru pe care filosofii ar vrea să-l trezească din nou la viaţă. Căci undeva în noi, ceva ne spune că viaţa este o mare enigmă. Noi am trăit asta cu mult înainte de a fi învăţat să gândim.

Precizez: Deşi întrebările filosofice îi privesc pe toţi oamenii, nu toţi oamenii devin filosofi. Din nefericite motive, cei mai mulţi dintre ei sunt prinşi de viaţa de zi cu zi în atât de mare măsură, încât mirarea în faţa vieţii este împinsă mult îndărăt. (Se târăsc adânc în blana de iepure, se fac acolo comozi şi rămân acolo jos tot restul vieţii.)

Pentru copii, lumea - şi tot ceea ce există în ea - este ceva *nou,* ceva care stârneşte mirarea. Nu toţi oamenii mari văd aşa lucrurile. Cei mai mulţi oameni care au crescut mari trăiesc lumea ca pe ceva normal.

Şi exact aici filosofii constituie o excepţie onorabilă. Un filosof este cel care nu s-a putut obişnui niciodată cu adevărat cu lumea aceasta. Pentru un filosof sau o filosoafă lumea mai este şi acum, mereu, de neînţeles, da, chiar enigmatică şi misterioasă. Filosofii

şi copiii mici au deci o însuşire comună importantă. Poţi spune că un filosof rămâne toată viaţa lui la fel de în stare să primească şi să asimileze percepţii ca şi un copil mic.

Şi acum trebuie să te hotărăşti, draga mea Sofie: eşti tu un copil care încă nu s-a „obişnuit" cu lumea? Sau eşti o filosoafă care poate să jure că nici ei nu i se va întâmpla vreodată asta?

Dacă ai să clatini doar din cap şi nu te simţi nici copil şi nici filosoafă, atunci asta arată că te-ai obişnuit atât de bine cu lumea, încât nu te mai miră nimic. în cazul acesta, orice întârziere înseamnă o primejdie. Şi tocmai de aceea urmezi tu acum acest curs de filosofie, tocmai ca să ne asigurăm terenul. Eu nu vreau ca tocmai tu să ajungi să faci parte dintre cei inerţi şi indiferenţi. Vreau ca tu să trăieşti o viaţă lucidă.

Primeşti cursul acesta complet gratis. Din cauza asta nici nu trebuie să restitui bani dacă nu-l absolvi. Dacă ai vrea să întrerupi cândva, în vreun moment sau altul, acest curs, nu e nici o problemă. N-ai nevoie decât să laşi un mesaj în cutia de scrisori, să spunem o broască vie. Trebuie în orice caz să fie ceva verde; în fond, nu vrem să-l speriem pe poştaş.

Scurtă recapitulare: Un iepuraş alb este scos dintr-un joben gol. Dar pentru că e un iepuraş foarte mare, scamatoria asta are nevoie de multe miliarde de ani ca să ajungă să se facă. Din vârful firelor acestora ascuţite de păr s-au născut toţi oamenii. Şi din cauza asta ei se pot mira astfel de o scamatorie care pare imposibilă. Dar pe măsură ce îmbătrânesc, ei se strecoară tot mai adânc în blana asta de iepure. Şi rămân acolo. Acolo jos e atât de bine, de comod, că nu mai

îndrăznesc să se caţăre pe firele subţiri ale blănii, în sus. Doar filosofii se aventurează în această călătorie primejdioasă până Ia graniţele cele mai îndepărtate ale limbajului şi existenţei. Unii dintre ei se pierd pe drum, dar alţii se agaţă strâns de blana asta de iepure, strigă spre oamenii care jos în adâncuri şed în blana cea moale şi se îndoapă cu mâncare şi băutură până fac burtă.

„Doamnelor şi domnilor", strigă ei, „noi plutim în spaţiul vid."

Dar nici unul dintre oamenii de acolo de jos în blană nu manifestă vreun interes pentru ţipetele astea ale unor filosofi.

„Doamne, ce scandal mai fac şi ăştia", spun ei.

Şi pe urmă continuă să vorbească între ei cum au făcut dintotdeauna: Nu vrei, te rog, să-mi dai untul? La cât s-au ridicat azi acţiunile? Cât costă roşiile? Ai auzit că Lady Di ar fi rămas iar însărcinată?

Când mama Sofiei se întoarse în după-amiaza aceea mai târziu acasă, cutia cu scrisorile filosofice atât de misterioase era ascunsă în siguranţă în peşteră. Sofie încercase să se ocupe de treburile gospodăreşti. dar în realitate îşi spărgea mereu capul cu lucrurile pe care le citise.

Atât de multe lucruri la care nu se gândise niciodată înainte! Ea nu mai era un copil - dar nici o matură adevărată. Sofie îşi dădea seama că începuse să se strecoare mai adânc în blana iepurelui, care fusese scos din jobenul negru al universului. Dar acum filosoful apucase să o tragă îndărăt. El - sau era o ea? - o apucase strâns de ceafă şi o trăsese de păr din blana în care se jucase înainte, ca un copil. Şi acolo afară, pe vârfurile firelor subţiri, ea văzuse iarăşi lumea ca atunci, prima dată. Filosoful o

salvase. Nici o îndoială despre asta. Necunoscutul expeditor o salvase din indiferenţa vieţii de fiecare zi

Sofie o trase pe mama ei în salon şi o împinse într-un fotoliu.

Mamă - ţie nu fi se pare că e un lucru ciudat să trăieşti? începu ea.

Mama ei fu atât de uimită, încât nu-i veni în minte nici un răspuns. De obicei, Sofie stătea mereu aplecată asupra temelor sale când venea acasă.

— Da, spuse ea. Unsori, poate.

— Uneori? Vreau să spun - nu ţi se pare straniu că în primul rând există o lume?

— Dar, Sofie, ce tot vorbeşti acolo?

— Probabil că ţie ţi se pare lumea normală?

— Păi, da. Chiar şi este. De cele mai multe ori.

Sofie înţelese că filosoful avea dreptate. Oamenii maturi considerau lumea ca fiind de la sine înţeleasă. O dată ce adormiseră, dormeau pentru vecie somnul de Pădure Adormită al vieţii de toate zilele.

— Deh! Te-ai obişnuit atât de bine cu lumea că nu te mai surprinde deloc, spuse ea.

— Iartă-mă, dar nu înţeleg nici un cuvânt din ce vorbeşti tu acolo.

— Spun că te-ai obişnuit prea mult cu lumea. Te-ai tocit de tot, cu alte cuvinte.

— N-ai voie să vorbeşti aşa cu mine, Sofie.

— Atunci, am să ţi-o spun altfel. Te-ai aranjat acolo, jos, în blana unui iepure care tocmai în clipa asta a fost scos din jobenul negru al universului, şi te-ai făcut foarte comodă acolo. Şi acuma ai
să pui imediat cartofii la fiert. Şi pe urmă îţi citeşti ziarul şi după un somn de o jumătate de oră ai să te uiţi la ştirile de la televizor.

O expresie plină de îngrijorare se arătă pe faţa mamei. Se duse într-adevăr în bucătărie şi puse cartofii la fiert Imediat după aceea se întoarse în salon şi acum ea o apăsă pe Sofie într-un fotoliu.

— Trebuie să stau de vorbă cu tine, începu ea. Sofie putea să-şi dea seama după vocea ei că era vorba de ceva serios.

— Nu cumva ţi-ai întins degetele spre cine ştie ce narcotice, copila mea?

Sofie se văzu silită să izbucnească în râs, dar acum înţelegea de ce întrebarea îi era pusă exact în clipa aceea.

— Ce, visezi? întreabă ea. Din aşa ceva te scrânteşti şi mai tare.

în după-amiaza aceea nu se mai spuse între ele nimic despre
narcotice sau despre iepuri.

Miturile

... un echilibru precar între forţele bune şi cele rele...

în dimineaţa următoare nu era nici un plic în cutia de scrisori.

I Sofie trecu plictisindu-se printr-o zi lungă de şcoală. îşi dădu osteneala să fie în pauze cât mai drăguţă cu Jorunn. Pe drumul de întoarcere, făcură planuri pentru o excursie cu cortul îndată ce avea să se zvânte pământul în pădure.

Apoi ajunse din nou în faţa cutiei de scrisori. în primul rând, deschise un plic mic care fusese ştampilat în Mexic şi conţinea o ilustrată de la tatăl ei. Scria că-i e dor de casă şi că-l învinsese pentru prima dată la şah pe

cârmaciul principal. Pe lângă asta, că citise aproape toate cele douăzeci de kilograme de cărţi pe care le luase cu el după concediul de iarnă.

Şi tot acolo, în cutie, mai era un plic galben cu numele ei scris **i** pe el. Sofie duse ghiozdanul şi poşta în casă şi alergă în peştera ei. Scoase din plic alte coli de hârtie bătute la maşină şi începu să citească.

Imaginea mitică a lumii

Salut, Sofie! Avem o grămadă de lucruri de parcurs, aşa că mai bine să începem imediat.

Prin filosofie înţelegem un fel cu totul nou de a gândi, care a luat naştere către anul 600 înainte de Hristos, în Grecia. înainte, diferitele religii le răspunseseră oamenilor la toate întrebările. Asemenea explicaţii religioase le erau transmise din generaţie în generaţie prin *mituri.*

Un mit este o povestire cu zei care vrea să explice de ce viaţa este aşa cum este.

în întreaga lume, în decursul mileniilor s-a dezvoltat o întreagă floră sălbatică de povestiri mitologice căutând să dea explicaţii mitice problemelor filosofice. Filosofii greci au căutat să dovedească faptul că oamenii nu se pot baza pe aşa ceva.

Pentru a înţelege gândirea primilor filosofi, ar trebui deci să înţelegem ce înseamnă să ai o imagine mitică a lumii. Vom lua ca exemplu câteva idei mitice din Europa de Nord. Aşa că nu va fi nevoie să ne depărtăm prea mult.

Sigur că ai auzit de *Tor,* cel cu ciocanul. înainte ca creştinismul să fi ajuns în Norvegia, oamenii credeau, aici în nord, că Tor rătăceşte pe cer într-un car tras de doi ţapi. Când îşi legăna ciocanul, urmau fulgere

şi trăsnete. Cuvântul „tunet" înseamnă la origine „vuietul lui Tor". în suedeză, tunetul se numeşte „âska" - mai bine zis „âs-aka" - asta însemnând trecerea zeilor pe cer.

Când tună şi fulgeră, mai şi plouă. Lucru vital pentru ţăranii de pe vremea vikingilor. Din cauza asta, Tor a fost venerat şi ca zeu al fecundităţii.

Răspunsul mitic la întrebarea de ce plouă era deci că Tor îşi clătina ciocanul. Şi când venea ploaia, grânele de pe câmpuri creşteau şi dădeau roade.

în fond, era ceva de neconceput că aceste plante de pe câmpuri puteau creşte şi da roade. Dar că, într-un fel sau altul, asta depindea de ploaie era un lucru pe care ţăranii îl ştiau oricum. De asemenea, ei credeau că ploaia avea ceva în comun cu Tor. Asta îl făcea unul dintre cei mai importanţi zei ai nordului Europei.

Tor mai era important şi dintr-un alt motiv, şi acesta era legat de ordinea generală a lumii.

Vikingii îşi închipuiau lumea locuită ca pe o insulă în permanenţă ameninţată de primejdii exterioare. Această parte a lumii ei o numeau *Midgard.* Asta înseamnă: împărăţia care se află Ia mijloc. în Midgard se afla de asemenea şi *Asgard* patria zeilor. In faţa Midgardului se afla *Utgard,* aceasta fiind împărăţia care se află în afară. Aici locuiau primejdioşii troli, care încercau mereu să distrugă lumea prin tot felul de vrăji rele. Pe asemenea monştri ai răului noi îi mai numim şi „forţe ale haosului". în religia nordică şi în cele mai multe dintre celelalte culturi, oamenii aveau sentimentul că exista un echilibru precar de forţe între asemenea puteri bune şi rele.

Unul dintre mijloacele trolilor de a distruge Midgardul era sa o răpească pe zeiţa

fertilităţii, *Frøya.* Dacă asta le reuşea, atunci nu mai creştea nimic pe câmpuri şi femeile nu mai făceau copii. Din cauza asta era atât de important ca zeii cei buni să-i poată ţine departe pe troli.

Şi în acest domeniu Tor avea un rol însemnat. Ciocanul său nu numai că aducea ploaia, dar era şi o armă în lupta împotriva forţelor primejdioase ale haosului. Ciocanul îi dăruia o putere aproape nelimitată. îl putea arunca, de exemplu, asupra trolilor ca să-i omoare. Şi nici nu trebuia să-i fie teamă că l-ar fi putut pierde, căci ciocanul era asemenea unui bumerang şi se întorcea totdeauna îndărăt la el.

Aceasta era o *explicaţie mitică* despre felul în care funcţiona în viziunea oamenilor natura şi de ce exista dintotdeauna o luptă între Bine şi Rău. Tocmai aceste lucruri încercau cu dinadinsul filosofii să lămurească.

Dar nu era vorba numai de explicaţii.

Oamenii nu puteau sta cu mâinile în poală să aştepte ca zeii să intervină când îi ameninţau pe ei nenorocirile, cum ar fi seceta sau molimele. Oamenii trebuiau să ia ei înşişi parte la lupta împotriva răului. Şi ei făceau asta prin diferite acţiuni religioase, sau *rituri.*

Cea mai importantă acţiune religioasă de acest fel în antichitatea nordică este *jertfa.* Să-i aduci o jertfă unui zeu însemna să-i sporeşti puterea. Oamenii trebuiau de exemplu să le aducă jertfe zeilor pentru ca ei să fie de-ajuns de puternici să învingă forţele haosului. Atunci i se oferea zeului un animal. Probabil că lui Tor i se aduceau jertfe mai ales ţapi. Lui *Odin* i se jertfeau uneori şi oameni.

Mitul cel mai cunoscut în Norvegia îl ştim din poemul *Trymskveda.* Aici vedem că Tor a adormit o dată şi când s-a trezit, a constatat că nu mai are ciocanul. Tor s-a mâniat atât de

grozav, încât îi tremurau mâinile şi îi zvâcnea barba. împreună cu credinciosul său Loke, el s-a dus la Frøya s-o roage să-i împrumute aripile, pentru ca *Loke* să zboare în Jotunheimen să descopere dacă nu cumva trolii de acolo furaseră ciocanul lui Tor. Aici Loke l-a întâlnit pe regele trolilor *Trym,* care începu pe dată să se laude că a îngropat ciocanul la opt mile sub pământ. Şi el mai adaugă: Zeii vor primi ciocanul îndărăt atunci când Frøya îl va lua pe el de bărbat.

Mai eşti acolo, Sofie? Zeii cei buni sunt deci dintr-o dată confruntaţi cu o dramă nemaivăzută, de genul dramelor cu ostatici. Trolii au acum în mâna lor cea mai importantă armă de apărare a zeilor, şi asta este cu adevărat o situaţie imposibilă. Atâta vreme cât trolii au în mână ciocanul lui Tor, ei au întreaga putere asupra lumilor zeilor şi oamenilor. în schimbul ciocanului, ei o cer pe Frøya. Dar un asemenea schimb nu e cu putinţă. Dacă zeii ar ceda-o pe zeiţa fecundităţii - care protejează orice formă a vieţii - se va usca iarba pe câmpuri, iar zeii şi oamenii vor trebui să moară. în această situaţie nu mai e deci posibil nici un pas, nici înainte, nici îndărăt. Dacă îţi închipui un grup de terorişti care ameninţă să lanseze în mijlocul Londrei sau al Parisului o bombă atomică în cazul că pretenţiile lor asasine nu Ie vor fi satisfăcute, atunci ai să înţelegi desigur ce vreau să spun.

Mitul povesteşte mai departe că Loke se întoarce la Asgard. Aici el o pofteşte pe Frøya să se gătească mireasă, căci acum ea va trebui să se mărite cu trolul (din păcate, din păcate!). Frøya se înfurie şi spune că fără îndoială oamenii au să-şi închipuie că ea e nebună după bărbaţi dacă ajunge să se mărite cu un trol.

Şi acum zeului *Heimdal* îi vine o idee grozavă. El propune ca Tor să fie gătit ca mireasă. I se poate ascunde părul şi îi pot fi legate nişte pietre peste piept ca să arate ca o femeie. Fireşte că l or nu e deosebit de încântat de o asemenea idee, dar în cele din urmă vede şi el că numai astfel mai pot avea zeii vreo şansă să-şi ia înapoi ciocanul. Urmă astfel sfatul lui Heimdal. Până la urmă Tor e travestit ca mireasă şi Loke îl însoţeşte ca domnişoară de onoare. „Şi astfel ne-am dus noi, două femei, la troli acasă", spune Loke.

Dacă am vrea să ne exprimăm în termeni mai moderni, am putea să spunem despre Tor şi Loke că ar fi constituit un „comando antiterorist" al zeilor. Travestiţi ca femei, vor deci să se furişeze în bârlogul trolilor şi să salveze ciocanul lui Tor.

Când ajung în Jotunheimen, trolii se apucă să pregătească nunta. Dar la banchet, mireasa - adică Tor - mănâncă un bou întreg şi opt somoni. Bea şi trei butoiaşe de bere şi asta îl miră pe Trym. Comandoul antiterorist este cât pe-aci să fie demascat. Dar Loke îi poate salva de primejdia asta. El povesteşte că Frøya nu a mai mâncat nimic de opt nopţi pentru că se bucura atât de mult că va merge la Jotunheimen.

Acum Trym ridică voalul ca să-şi sărute mireasa, dar se trage îndărăt când întâlneşte privirea aspră a lui Tor. Şi de data aceasta Loke salvează situaţia. El povesteşte că mireasa n-a dormit opt nopţi de atâta bucurie gândindu-se la nuntă. Acum Trym porunceşte să se aducă ciocanul şi în timpul ceremoniei să-i fie pus în poală miresei.

Când Tor a simţit ciocanul în poală a râs din inimă, se spune in poem. L-a ucis întâi pe Trym şi apoi pe restul trolilor din Jotunheimen. Şi astfel o urâcioasă dramă a

ostaticilor a ajuns la un sfârşit pozitiv. încă o dată Tor, acest adevărat Batman sau un James Bond al zeilor, a înfrânt forţele răului.

Cam acesta a fost mitul, Sofie. Dar ce vrea el să ne spună de fapt? Căci doar n-a fost făcut doar din plăcerea jocului. Şi mitul acesta vrea să explice ceva. Asta ar fi una dintre *explicaţiile* posibile:

Când se abătea seceta asupra unei regiuni, oamenii aveau nevoie de o explicaţie a faptului că nu mai ploua. Nu cumva trolii furaseră ciocanul lui Tor?

Ne-am putea gândi de asemenea că acest mit încearcă să dea un înţeles schimbării şi alternanţei anotimpurilor. Iarna natura e inertă pentru că ciocanul lui Tor a fost dus în Jotunheimen. Dar primăvara el poate fi recucerit. Astfel încercau miturile să le explice oamenilor ceva pentru ei rămas neînţeles.

însă oamenii nu se bizuiau exclusiv pe explicaţii, aşa cum am spus. încercau să intervină în asemenea întâmplări pentru ei atât de importante: tocmai prin variatele rituri religioase care sunt legate de mituri. Aşa ne putem închipui că, Ia vreme de secetă sau de recolte proaste, oamenii făceau câte un spectacol cu o dramă având cuprinsul mitului respectiv. Poate că vreun bărbat din sat era travestit în femeie - cu pietre peste piept - ca să le fure trolilor îndărăt ciocanul. Astfel oamenii puteau şi ei să facă ceva ca să vină ploaia şi să le crească grânele pe câmp.

Oricum ar fi stat lucrurile, e sigur că avem multe exemple şi din alte părţi ale lumii care arată că oamenii dramatizau câte un „mit al anotimpurilor" pentru a ajuta procesele creşterii naturale.

Am aruncat doar o scurtă privire în lumea nordică a miturilor. Au mai existat

nenumărate alte mituri despre Tor şi Odin, *Frøy* şi Frøya, *Hod* şi *Balder* - şi despre multe, multe alte zeităţi. Asemenea reprezentări mitice au existat în întreaga lume, înainte ca filosofii să înceapă să le dezumfle. Căci şi grecii aveau o imagine mitică a lumii atunci când au apărut primii filosofi. Secole de-a rândul câte o generaţie îi povestea celei următoarei despre zei. în Grecia zeii se numeau *Zeus* şi *Apollo, Hera* şi *Athena, Dionysos* şi *Asclepios, Heracles* şi *Hefaistos.* Pentru a-i numi doar pe câţiva dintre ei.

Către anul 700 înainte de Hristos, *Homer* şi *Hesiod* au transcris în versurile lor mari părţi din comoara de mituri a grecilor. Asta a creat o situaţie cu totul nouă. De îndată ce miturile au fost transcrise, se putea începe discuţia pe marginea lor.

Primii filosofi greci au criticat învăţătura despre zei a lui Homer, pentru că Ii se părea că zeii de care era vorba aveau prea multe asemănări cu oamenii. într-adevăr, ei erau Ia fel de egoişti şi deloc demni de încredere ca şi noi. Pentru prima dată în istoria umanităţii, se spunea deschis că miturile poate nu erau altceva decât nişte reprezentări ale oamenilor.

Un exemplu de o asemenea critică a miturilor îl găsim la filosoful *Xenofan,* care s-a născut către anul 570 î.Hr. Oamenii, spunea el, şi-ar fi creat zeii după propria lor imagine: „Ci muritorii îşi închipuie că zeii se nasc şi ei, că au îmbrăcăminte, glas şi înfăţişare ca ale lor... Etiopienii cred că zeii lor sunt cârni şi negri, tracii - că au ochii albaştri şi părul roşu... Dacă boii şi caii şi leii ar avea mâini, sau dacă - cu mâinile - ar şti să deseneze şi să plăsmuiască precum oamenii, caii şi-ar desena chipuri de zei asemenea cailor, boii

asemenea boilor, şi le-ar face trupuri aşa cum fiecare dintre ei îşi are trupul". [*]

în epoca aceea, grecii îşi întemeiaseră multe state-cetăţi în Grecia ca şi în coloniile din Italia sudică şi din Asia Mică. Aici sclavii erau cei care făceau toată munca fizică, iar cetăţenii liberi se puteau consacra politicii şi culturii. în aceste condiţii de viaţă, gândirea umană a realizat un mare salt: un singur individ putea pune acum pe cont propriu problema privind organizarea societăţii. în felul acesta un individ izolat putea pune şi probleme filosofice fără să mai trebuiască să ţină seama de miturile tradiţionale.

Spunem că a avut loc atunci o dezvoltare de la un mod de a gândi mitic la o gândire care construia pe baza experienţei şi a raţiunii. Scopul primilor filosofi greci era să găsească o *explicare naturală* a proceselor naturale.

Sofie se plimba prin grădina cea mare. încerca să uite tot ceea ce învăţase la şcoală. în primul rând era important să uite ceea ce citise în cărţile de ştiinţe naturale.

Dacă s-ar fi trezit, aşa deodată, în grădina aceasta fără să ştie nimic despre natură, cum ar fi trăit ca atunci primăvara?

Ar fi simţit că trebuie să găsească o explicaţie a faptului că într-o zi începea deodată să plouă? Ar fi creat un fel de înţelegere care să-i spună de ce zăpada se topea şi soarele se urca pe cer? Da, de asta era sigură chiar, şi îndată începu să fantazeze: Iarna îşi întinsese stăpânirea îngheţată asupra ţării pentru că răul Muriat o ţinea prizonieră pe frumoasa prinţesă Sikita într-o temniţă îngheţată. însă într-o dimineaţă a venit viteazul prinţ Bravato şi a eliberat-o. Sikita era atât de fericită, încât a început să danseze

pe locul unde se afla pajiştea, în timp ce cânta un cântec pe care-l crease ea în temniţa aceea îngheţată. Acum pământul, copacii erau atât de stârniţi de frumuseţea cântecului, încât toată zăpada s-a preschimbat în lacrimi. Şi a răsărit şi soarele pe cer şi a uscat toate lacrimile. Păsările au luat în cântecul lor cântecul Sikitei, iar când frumoasa prinţesă şi-a despletit părul, câteva bucle au căzut la pământ unde s-au făcut crini ai câmpului...

Sofie găsea că făcuse o istorie foarte frumoasă. Dacă n-ar fi avut nici o altă explicaţie pentru schimbarea aceasta a anotimpurilor, e sigur că ar fi crezut în poemul ei.

înţelegea că oamenii au simţit totdeauna nevoia explicaţiei pentru procesele naturale. Poate că oamenii n-ar putea trăi fără asemenea explicări. Şi din cauza asta, atunci când nu exista încă ştiinţa, ei creaseră miturile.

Filosofii naturii

...din nimic nu se poate naşte nimic...

Când mama sa se întoarse de la lucru în după-amiaza aceea.

Sofie era aşezată în leagănul de tip Hollywood şi se întreba ce legătură ar fi putut exista între cursul de filosofie şi Hilde Møller Knag, care acum nu avea să mai primească felicitări de la tatăl ei pentru ziua ei de naştere.

— Sofie! strigă încă de departe mama. O scrisoare pentru tine!

Sofie tresări. Adusese ea însăşi poşta, scrisoarea aceasta trebuia
deci să fie de la filosof. Ce avea să spună mama ei?

Se ridică încet din leagăn şi îi ieşi în întâmpinare mamei.

— Nu are mărci. Probabil e o scrisoare de dragoste.

Sofie i-o luă din mână.

— Nu vrei s-o deschizi?

Ce putea să spună?

— Ai mai auzit vreodată de cineva care să deschidă o scrisoare de dragoste când stă mama ei alături să se holbeze la ea?

Prefera ca mama să creadă cu adevărat că era vorba de o scrisoare de dragoste. Era foarte penibil, sigur, căci Sofie era prea tânără pentru scrisori de dragoste, dar ar fi fost într-un fel şi mai penibil dacă s-ar fi văzut că era de la un filosof cu totul necunoscut şi care, pe deasupra, se mai şi juca acuma cu ea ca şoarecele şi pisica şi făcea cu ea un curs de filosofie.

Era unul dintre plicurile mici albe. Când Sofie ajunse în camera ei, citi cele trei întrebări din biletul pe care-l conţinea plicul:

Există o materie originară din care e făcut totul?

Poate apa să se preschimbe în vin?

Cum pot pământul şi apa să devină o broască vie?

Sofie considera că aceste întrebări erau complet nebuneşti, însă ele i se învârtiră toată seara prin cap. Şi în dimineaţa următoare, la şcoală, îşi trecu iarăşi prin minte, pe rând, cele trei întrebări.

Exista, adică, o „materie originară" din care să fie făcut totul? Dar dacă exista o

anumită „materie", din care totul pe lumea întreagă să
se poată spune că ar fi fost alcătuit, cum putea o asemenea materie j să se preschimbe apoi dintr-o dată într-o păpădie sau într-un elefant?

La fel era şi cu întrebarea dacă apa poate deveni vin. Sofie auzise, sigur, că Iisus transformase apa în vin, dar nu interpretase ad litteram povestea asta. Şi dacă Iisus preschimbase cu adevărat apa în vin, atunci asta fusese o minune şi prin asta ceva care nu ar fi fost cu putinţă de fapt. Sofie ştia fireşte că în vin, şi la drept vorbind aproape pretutindeni în natură, exista foarte multă apă. Dar chiar dacă un castravete era făcut în proporţie de 95 la sută din apă, mai trebuia şi altceva ca un castravete să fie un castravete şi nu doar apă.

Şi pe urmă, mai era şi chestia aceea cu broasca. Profesorul ei de filosofie avea ce avea cu broaştele, Sofie ar fi putut eventual accepta că o broască e făcută din pământ şi apă, dar pământul nu putea să fie făcut dintr-o singură materie. Dacă pământul era alcătuit din multe diferite materii, era fireşte de închipuit că pământul şi apa laolaltă ar fi putut da o broască. Dacă, aici trebuia să fie atentă, pământul şi apa făceau ocolul prin icrele de broască şi prin mormoloci. Căci o broască nu putea pur şi simplu să crească într-o grădină de zarzavaturi, chiar dacă ar fi fost stropită foarte conştiincios.

Când, în după-amiaza aceea, se întoarse acasă de la şcoală. în cutia de scrisori se afla un plic gros. Sofie se refugie în peşteră, cum făcuse şi în zilele dinainte.

Proiectul filosofilor

Iată-te din nou! Mai bine să ne apucăm numaidecât de lecţia de azi, fără ocoluri pe la iepuri sau altele de felul acesta.

Am să-ţi povestesc în linii mari cum oamenii, din antichitate până azi, au gândit problemele filosofice. Dar pe rând, toate Ia locul lor.

Cum majoritatea filosofilor au trăit într-o altă epocă - şi poate chiar şi în cadrele unei cu totul alte culturi decât aceasta a noastră - adesea merită osteneala să ne întrebăm care a fost *proiectul* fiecăruia dintre aceşti gânditori. Prin asta vreau să spun că trebuie să încercăm să înţelegem ce anume îi preocupa în mod special pe aceşti filosofi. Un filosof poate să se întrebe cum s-au născut plantele şi animalele. Un altul poate să vrea să descopere dacă există Dumnezeu, sau dacă oamenii au un suflet nemuritor.

O dată ce am stabilit care anume este proiectul unui anumit filosof, îi putem urmări mai uşor gândirea. Căci aproape nici un filosof nu se ocupă deodată cu toate problemele filosofiei.

Acum îţi vorbeam despre gândirea „lui" - în legătură cu filosoful propriu-zis, vreau să spun. Căci şi istoria filosofiei e influenţată şi pătrunsă de bărbaţi. Şi tocmai pentru că femeia, atât ca sex cât şi ca fiinţă gânditoare, a fost asuprită de-a lungul întregii istorii a omenirii. Asta e prost, căci în felul acesta s-au pierdut multe descoperiri importante. De-abia în secolul nostru pătrunde femeia cu adevărat în istoria filosofiei.

Am să-ţi dau o mică temă pentru acasă - în orice caz nu una dintre problemele acelea complicate de matematică, iar conjugarea verbului englez stă şi ea în afara interesului meu. Dar treptat am să-ţi dau să lucrezi câte un mic exerciţiu.

Dacă accepţi condiţiile acestea, putem să începem.

Filosofii naturii

Primii filosofi greci sunt menţionaţi deseori ca fiind „filosofi ai naturii", pentru că ei s-au interesat înainte de toate de natură şi de procesele naturii.

Ne-am întrebat şi înainte de unde provin toate cele ce există. Mulţi oameni în zilele de azi gândesc că totul trebuie să se fi născut cândva din nimic. Gândul acesta nu avea o prea mare răspândire printre greci. Dintr-un motiv sau altul, ei plecau de la premisa că întotdeauna existase „ceva".

Cum s-ar fi putut naşte totul din nimic nu era deci o întrebare foarte importantă. In Ioc de aceasta, se întrebau cum apa ar fi putut deveni peşti vii şi pământ lipsit de viaţă, arbori înalţi sau flori superb colorate. Ca să nu mai vorbim despre întrebarea cum putea lua fiinţă un copil din pântecele mamei!

Filosofii vedeau cu propriii lor ochi cum în natură aveau loc constant *schimbări* de tot felul. Dar cum erau posibile asemenea schimbări? Cum putea ceva făcut dintr-o anumită materie să treacă în ceva cu totul altfel - în viaţă vie, de exemplu?

Comună le era primilor filosofi credinţa că o anumită *materie originară* se ascundea sub toate aceste schimbări. Cum ajunseseră la o asemenea reprezentare nu se poate spune atât de uşor. Ştim doar că ea a pornit de la ideea că trebuia să existe o materie originară care, în spatele tuturor schimbărilor acestora din natură, să stea acolo la pândă. Trebuia să fie ceva din care pornea şi la care revenea totul.

Lucrul cel mai interesant pentru noi nu este răspunsul pe care l-au găsit aceşti primi filosofi. Lucrul cel mai interesant este ce anume întrebări îşi puneau ei şi în ce fel îşi căutau ei răspunsurile. Pentru noi este mai important *cum* gândeau ei decât *ce* anume gândeau .

Putem constata că ei căutau în natură modificările şi schimbările vizibile. încercau să descopere unele legi eterne ale naturii. Voiau să înţeleagă evenimentele din natură fără să mai facă apel la miturile tradiţionale. Mai ales, ei încercau să înţeleagă procesele naturale prin observarea naturii însăşi. Asta e cu totul altceva decât să încerc să explic fulgerul şi tunetul, iarna şi primăvara, în raport cu evenimentele din lumea zeilor.

în felul acesta s-a eliberat filosofia de religie. Putem spune că filosofii naturii au făcut primii paşi în direcţia unui mod de gândire *ştiinţific.* Astfel ei au dat primul impuls întregii ştiinţe a naturii de mai târziu.

Cea mai mare parte din ceea ce au spus şi au scris filosofii aceştia ai naturii s-a pierdut pentru posteritate. Cele mai multe din puţinele pe care le ştim le găsim în scrierile lui *Aristotel,* care a trăit la două sute de ani după primii filosofi. Aristotel strânge laolaltă numai rezultatele la care ajunseseră filosofii dinaintea lui. Asta înseamnă că nu întotdeauna putem şti cum ajunseseră ei la concluziile lor. Dar ştim de ajuns ca să putem susţine că proiectul primilor filosofi greci îl constituiau probleme depinzând de materia originară şi schimbările care au loc în natură.

Trei filosofi din Milet

Primul filosof despre care auzim este *Thales* din colonia greacă Milet din Asia Mică. El a călătorit mult. Se spune, printre altele, că ar fi calculat înălţimea unei piramide din Egipt măsurând umbra piramidei în momentul în care propria lui umbră era exact de proporţiile propriului trup. Se spune de altfel că ar fi calculat dinainte şi o eclipsă de soare care a avut loc în anul 585 î. Hr.

Thales susţinea că *apa* era originea tuturor lucrurilor. Cum înţelegea el exact aceasta, nu ştim. Poate voia să spună că orice formă de viaţă se naşte din apă - şi că orice formă de viaţă se întoarce în apă când se destramă.

Când era în Egipt, el a văzut desigur cât de rodnice erau pământurile când Nilul se retrăgea după inundaţiile din Delta Nilului. Poate că a văzut şi cum broaştele şi viermii ieşeau Ia iveală după ploaie.

Pe lângă aceasta, e probabil că Thales şi-a pus întrebarea cum apa poate deveni gheaţă şi aburi - pentru ca apoi să redevină apă.

In sfârşit, Thales ar mai fi spus că totul este „plin de zei". Şi aici nu putem decât ghici ce voia să spună cu asta. Poate că se gândise că pământul negru ar putea fi originea a totul şi a toate, de la flori şi grâne până la albine şi gândaci. Şi apoi şi-a imaginat pământul plin de invizibile „seminţe ale vieţii". Sigur e oricum că prin asta nu se gândea la zeii lui Homer.

Următorul filosof de care auzim este *Anaximandros,* care a trăit tot în Milet. El spunea că lumea noastră este doar una dintre multele care se nasc din ceva şi pier în ceva pe care el îl numea *Infinitul.* E greu de spus ce înţeles dădea el acestui Infinit, dar e sigur că nu-şi reprezenta, precum Thales, o materie cu lotul definită. Poate gândea că lucrul acela

din care toate sunt făcute trebuie să fie ceva cu totul diferit de lucrul creat. Că această materie originară nu poate fi un fel de apă obişnuită, ci ceva infinit.

Al treilea filosof din Milet a fost *Anaximenes* (cca 570-526 i. Hr.). El considera *aerul* sau *suflul de aer* ca materia originară a lucrurilor.

Anaximenes cunoştea fireşte învăţătura despre apă a lui Thales. Dar de unde vine apa? Anaximenes considera apa drept aer condensat. Vedem că atunci când plouă apa este stoarsă, presată din aer. Dacă apa este apoi presată mai departe, ea devine pământ, spunea el. Poate văzuse cum nisipul este cernut din gheaţa în curs de topire. în acelaşi timp el considera focul drept aer rarefiat. în concepţia lui Anaximenes deci, pământul, apa şi focul proveneau din aer.

Calea de Ia pământ şi apă la plantele de pe câmp nu e prea lungă. Poate Anaximenes credea că pământul, aerul, focul şi apa trebuie să existe pentru a putea exista viaţa. însă punctul de plecare propriu-zis era aerul. EI împărtăşea deci concepţia lui Thales, potrivit căreia trebuie să existe o materie originară Ia baza tuturor schimbărilor din Natură.

Din nimic nu se poate naşte nimic

Toţi cei trei filosofi din Milet credeau într-o singură - şi numai una singură - materie originară, din care să fie făcute luate celelalte. Dar cum putea o singură materie să se preschimbe deodată şi să devină cu totul altceva? Putem numi problema aceasta drept *problema preschimbării.*

Cam pe la 500 î. Hr. trăiau în colonia grecească Elea din sudul Italiei câţiva filosofi,

şi aceşti „eleaţi" s-au ocupat cu asemenea probleme. Cel mai cunoscut dintre ei a fost *Parmenide* (cca. 540-480 î.Hr.)

Parmenide credea că tot ceea ce există a existat întotdeauna. Pentru greci acesta era un gând cu mare răspândire. Ei luau aproape ca de la sine înţeles că tot ceea ce există pe lume a fost dintotdeauna acolo. Din nimic nu se poate naşte nimic, spunea Parmenide. Şi nimic din ceea ce există nu poate ajunge nimic.

Dar Parmenide a mers mai departe decât cei mai mulţi dintre ceilalţi. El susţinea mai ales că nici o schimbare reală nu e cu putinţă. Nimic nu poate deveni altceva decât ceea ce este.

Parmenide ştia fireşte bine că în natură au loc schimbări constante. Cu *simţurile* el înregistra felul în care se schimbau lucrurile. Dar nu putea pune aceasta de acord cu ceea ce îi spunea *raţiunea.* Când a fost însă silit să ia o decizie, dacă anume să se încreadă în simţuri sau raţiune, el s-a hotărât în favoarea raţiunii.

Cunoaştem principiul: „Am să cred atunci când am să văd". Dar Parmenide nu credea nici atunci. El spunea că simţurile ne mijlocesc o imagine falsă a lumii, o imagine care nu corespunde cu ceea ce le spune oamenilor raţiunea. Ca filosof, el considera drept sarcina sa să demaşte toate formele de „iluzii ale simţurilor".

Această credinţă nezdruncinată în raţiunea omenească este denumită *raţionalism.* Un raţionalist este un om care are mare încredere în raţiunea umană drept sursă a cunoaşterii noastre în ce priveşte lumea.

Totul curge

în acelaşi timp cu Parmenide a trăit *Heraclit* (cca. 540-480 î. Hr.) din Efes, în Asia Mică. El considera, tocmai, preschimbările dăinuitoare drept caracteristica fundamentală a Naturii. Poate că n-am greşi dacă am spune că Heraclit se încredea mai mult decât Parmenide în ceea ce îi spuneau simţurile.

„Totul curge", spunea Heraclit. Totul este în mişcare şl nimic nu dăinuie veşnic. Din cauza asta nu putem „coborî de două ori în acelaşi râu; atât eu, cât şi râul ne-am schimbat".

Heraclit arăta de asemenea că lumea este influenţată de contradicţii constante. Dacă n-am fi niciodată bolnavi n-am putea înţelege ce înseamnă sănătatea. Dacă nu ne-ar fi niciodată foame, nu ne-am bucura săturându-ne. Dacă n-ar fi niciodată război, n-am şti să preţuim pacea, şi dacă n-ar fi niciodată iarnă, n-am fi în stare să vedem că vine primăvara.

Atât Binele, cât şi Răul îşi au locul lor necesar în întreg, spunea Heraclit. Fără jocul acesta continuu dintre contrarii lumea ar înceta.

„Dumnezeu este zi şi noapte, iarnă şi vară, război şi pace, saturare şi foame", spune el. El foloseşte aici cuvântul „Dumnezeu", dar bineînţeles nu înţelege prin aceasta zeii despre care vorbesc miturile. Pentru Heraclit, Dumnezeu - sau Divinitatea - este ceva care cuprinde întreaga lume. De fapt, Dumnezeu i se arată tocmai în chipul Naturii permanent schimbătoare şi contradictorii." [1]

In locul cuvântului „Dumnezeu" el foloseşte adesea termenul grecesc „Logos". Acesta înseamnă Raţiune. Chiar dacă noi, oamenii, nu gândim totdeauna la fel sau nu avem o aceeaşi raţiune, spunea Heraclit, ar trebui să existe un fel de „raţiune universală" care să conducă toate evenimentele din

natură. Această raţiune universală - sau „Lege universală" - le este comună tuturor şi toţi oamenii trebuie să se conducă după ea. Cu toate acestea, cei mai mulţi dintre ei trăiesc potrivit cu propria lor raţiune privată, spunea Heraclit. El nu avea de fapt o părere prea bună despre semenii săi. Părerile celor mai mulţi dintre oameni erau pentru el „jocuri de copii".

In toate preschimbările şi contradicţiile naturii, Heraclit vedea deci o unitate sau un întreg. Acest „Ceva" care se află Ia temelia tuturor lucrurilor, el îl numea „Dumnezeu" sau „Logos".

Patru elemente fundamentale

Parmenide şi Heraclit au fost în anumite privinţe nişte contrarii desăvârşite. *Raţiunea* lui Parmenide stabilea limpede că nu se poate gândi altfel. însă *experienţa simţurilor* lui Heraclit stabilea la fel de limpede că în natură au loc schimbări permanente. Care dintre ei doi avea dreptate? Ar trebui să ne bazăm pe ceea ce spune *raţiunea* sau ar trebui să acordăm încredere *simţurilor?*

Atât Parmenide, cât şi Heraclit fac două declaraţii:

Parmenide spune:

a. că nimic nu se poate schimba

b. că impresiile simţurilor trebuie deci să fie nedemne de încredere.

Heraclit, dimpotrivă, spune:

a. că totul se schimbă („Totul curge")

Şi

b. că impresiile simţurilor sunt demne de încredere.

Un mai mare dezacord nu poate exista între filosofi! Dar care dintre ei avea dreptate?

Până la urmă *Empedocle* (cca. 494-434 î. Hr.) a fost cel care a descoperit drumul afară din impasul în care se înfundase filosofia. El a spus că atât Parmenide, cât şi Heraclit aveau dreptate cu una dintre afirmaţii, dar că într-un alt punct amândoi se înşelau.

Pentru Empedocle, această mare dizarmonie se explica prin faptul că filosofii plecau ca de la ceva aproape de la sine înţeles de la părerea că ar fi existat doar *o singură* materie originară. Dacă lucrul acesta ar fi fost adevărat, atunci abisul între ceea ce spune raţiunea şi ceea ce percepem noi prin simţuri ar fi de nedepăşit.

Apa nu poate fireşte deveni peşte sau fluture. Apa de fapt nici nu se poate preschimba în altceva. Apa rămâne mereu apă. Deci Parmenide avea dreptate că nimic nu se schimbă. în acelaşi timp, Empedocle era de acord cu Heraclit când spunea că trebuie să ne încredem în ce ne spun simţurile. Trebuie să credem ceea ce vedem şi vedem că se produc mereu schimbări în natură.

Empedocle a ajuns la recunoaşterea faptului că ideea unei singure şi unice materii originare trebuie respinsă. Nici apa şi nici aerul nu se pot preschimba ele *singure* într-o tufă de trandafiri sau într-un fluture. Natura nu poate s-o scoată la capăt doar cu o singură materie fundamentală.

Empedocle credea că natura are la îndemână cu totul patru materii originare sau „rădăcini", cum le spunea el. Aceste patru rădăcini el le-a numit *pământul, aerul, focul şi apa.*

Toate schimbările din natură se explică prin faptul că cele patru elemente se amestecă şi apoi iarăşi se despart unele de altele. Căci totul e făcut din pământ, aer, foc şi apă, numai că în combinaţii diferite. Când o floare

sau un animal mor, cele patru clemente se despart unele de altele. Aceste schimbări le putem vedea cu ochiul liber. Dar pământul şi aerul, focul şi apa rămân cu totul neschimbate şi neatinse de orice amestecuri în care intră. Nu e deci adevărat că „totul" se schimbă. In realitate nu se schimbă chiar nimic. Ceea ce se întâmplă este doar că cele patru elemente diferite se amestecă şi se despart - pentru ca apoi să se amestece iarăşi.

Am putea asemui asta cu lucrul unui pictor. Când el are doar o culoare - roşu, de exemplu - el nu poate picta copaci verzi. Dar dacă are galben, roşu, albastru şi negru poate picta sute de diferite culori şi nuanţe, pentru că el amestecă aceste culori în diferite proporţii.

Un exemplu de la bucătărie ne arată acelaşi lucru. Dacă am doar făină, ar trebui să fiu un adevărat prestidigitator ca să pot face numai cu ea o prăjitură. Dar dacă am ouă şi făină, lapte şi zahăr - atunci cu aceste patru elemente pot face diferite prăjituri.

Nu a fost o întâmplare că Empedocle a considerat tocmai pământul, aerul, focul şi apa ca rădăcini ale naturii. înaintea lui şi alţi filosofi căutaseră dovadă că materia originară ar fi fost tocmai apa, aerul sau focul. Că apa şi aerul sunt elemente importante în natură sublimaseră Thales şi Anaximenes. Grecii considerau şi focul ca fiind important. Ei înţelegeau de exemplu semnificaţia soarelui în ceea ce priveşte formele de viaţă în natură şi bineînţeles cunoşteau şi căldura animală a oamenilor şi animalelor.

Poate că Empedocle văzuse o bucată de lemn arzând. Şi în procesul acesta este ceva care se destramă şi se preschimbă. Auzim lemnul trosnind şi ceva clocotind. Aceasta e apa. Ceva devine abur. Acesta e aerul. Focul, îl vedem. Şi când flăcările se sting rămâne

locului ceva. Aceasta este cenuşa - sau pământul.

După ce Empedocle arătase că aceste schimbări din natură se produc prin faptul că cele patru rădăcini se amestecă şi se despart, mai rămâne o întrebare: Care este cauza faptului că aceste materii se strâng iarăşi laolaltă pentru ca o altă viaţa să ia din nou naştere? Şi cine are grijă că „amestecul", o floare de exemplu, se destramă?

Empedocle spunea că în natură trebuie să acţioneze două f*orţe* diferite. Aceste forţe el Ie-a numit *Iubirea* şi *Vrajba.* Ceea ce uneşte lucrurile este Iubirea, ceea ce le destramă, Vrajba.

Empedocle deosebeşte deci între *elemente* şi *forţe.* Merită să remarcăm aceasta. Şi astăzi ştiinţa face deosebirea între *elemente* şi *forţe ale naturii.* Ştiinţa modernă crede că poate explica toate procesele naturale, ca interacţiunea dintre diferitele elemente şi câteva forţe naturale.

Empedocle s-a ocupat şi de întrebarea - ce anume se petrece când simţim ceva. Cum pot eu de exemplu „vedea" o floare? Ce se întâmplă atunci? Tu te-ai gândit vreodată la asta, Sofie? Dacă nu, iată că acum ai prilejul s-o faci.

Empedocle spunea că ochii noştri sunt făcuţi, ca şi toate celelalte în natură, din pământ, aer, foc şi apă. Astfel, pământul din ochiul meu percepe ceea ce e alcătuit din pământ în ce se întâmplă în jur, aerul percepe ceea ce e din aer, focul din ochi percepe ceea ce provine din foc şi apa ceea ce e făcut din apă. Dacă ochiului i-ar lipsi unul dintre aceste elemente, eu nu aş mai putea vedea natura întreagă.

Ceva din totul în totul

Un alt filosof, care nu a vrut să se declare mulţumit cu părerea că un anumit element - apa de exemplu - poate fi transformat în tot ceea ce vedem în natură, a fost *Anaxagoras* (500-428 î. Hr.). El nu accepta nici gândul că pământul, aerul, focul sau apa pot deveni sânge sau oase, piele sau păr.

Anaxagoras afirma că natura ar fi alcătuită din multe părticele foarte mici care nu pot fi văzute cu ochiul liber. Totul poate fi divizat în particule şi mai mici, dar chiar şi în cele mai mici dintre ele se găseşte câte ceva din toate. Dacă pielea şi părul nu s-ar putea naşte din altceva, atunci ele trebuie să se fi aflat în laptele pe care-l bem şi în mâncărurile pe care le înghiţim.

Poate că două exemple moderne ne-ar ajuta să înţelegem ce îşi închipuia spunând astfel Anaxagoras. Cu tehnica laserului de acum putem face aşa-numitele „holograme". Dacă o hologramă reprezintă de exemplu un automobil, şi această hologramă este mai târziu distrusă, noi vom vedea mai departe imaginea întregului automobil, chiar dacă nu vom mai avea decât acea piesă din hologramă care înainte reprezenta amortizorul. Aceasta deoarece întregul motiv revine în cea mai mică particulă a întregului.

în fond, şi corpul nostru este alcătuit la fel. Dacă-mi curăţ o celulă de piele de pe deget, acel nucleu al celulei conţine nu numai descrierea pielii mele. în aceeaşi celulă se află şi descrierea ochilor mei, culoarea părului meu, a conformaţiei şi aspectului degetelor mele şi aşa mai departe. în fiecare singură celulă există deci „ceva din totul". întregul se regăseşte în cele mai mici particule.

Anaxagoras numea aceste părticele, cele mai mici cu putinţă, care au în sine ceva din întreg, „germeni" sau „seminţe".

Ne amintim că Empedocle spunea că Iubirea strânge laolaltă părţile formând corpuri întregi. Şi Anaxagoras îşi imagina un fel de forţă care, ca să spunem aşa, asigură ordinea şi creează oamenii, animalele, copacii şi florile. Această forţă el o numea spirit sau raţiune.

Anaxagoras mai este interesant şi pentru că el a fost primul filosof din Atena despre a cărui viaţă se cunoştea ceva. El venea din Asia Mică, dar s-a mutat cam pe la vârsta de patruzeci de ani Ia Atena. Aici el a fost acuzat de ateism şi a trebuit să părăsească oraşul. Printre altele, el susţinuse că soarele nu este un zeu, ci o masă incandescentă, mai mare decât peninsula Peloponezului.

Anaxagoras se interesa mult de astronomie. El credea că toate corpurile cereşti ar fi făcute din aceeaşi materie ca şi pământul. Această convingere a dobândit-o după ce a examinat un meteorit. Din cauza asta este cu putinţă să ne imaginăm că trăiesc oameni şi pe alte planete, spunea el. EI explica, pe lângă aceasta, că luna nu străluceşte de la sine, ci că îşi preia lumina de la pământ. Şi în sfârşit el a explicat cum se produc eclipsele.

P.S. Mulţumesc pentru atenţie, Sofie. Poate că va trebui să citeşti capitolul acesta de două sau de trei ori, până îl înţelegi. Dar înţelegerea costă o mică osteneală. Pe o prietenă care poate să realizeze orice n-ai mai admira-o atât dacă aceste însuşiri ale ci n-ar fi costat-o ceva.

Răspunsul cel mai bun la întrebarea cu privire la materia originară şi la schimbările din natură trebuie să aştepte până mâine.

Atunci îl vei cunoaşte pe Democrit. Mai mult nu-ţi spun acum.

Sofie era aşezată în peşteră şi privea în grădină printr-o mică deschizătură a stâncii. Trebuia să încerce să-şi pună ordine în gânduri după toate cele pe care le citise.

Fireşte că era limpede ca lumina zilei că apa obişnuită nu se putea preschimba în nimic altceva decât în gheaţă sau aburi. Apa nu putea deveni nici măcar un pepene, căci până şi un pepene consta şi din altceva în afară de apă. Dar dacă putea fi atât de sigură de asta.
era pentru că învăţase lucrurile acestea. Ar fi fost ea oare atât de sigură că gheaţa era făcută doar din apă dacă n-ar fi învăţat asta? Şi chiar şi aşa, ar fi trebuit să observe cu toată atenţia cum apa îngheţa şi cum după aceea ajungea să se topească.

Din nou Sofie încerca să gândească doar cu puterile ei şi să nu se mai folosească de lucrurile pe care le învăţase la şcoală.

Parmenide refuzase să accepte toate formele de schimbare din jurul lui în natură. Şi cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât era mai convinsă că, în anumite privinţe, el avusese dreptate. Raţiunea sa nu putea accepta că „ceva" putea deveni dintr-o dată „altceva, cu totul deosebit". Fusese foarte frumos din partea lui că îndrăznise să spună aşa ceva, căci în felul acesta el fusese constrâns să nege în acelaşi timp toate schimbările care au loc aparent în natură aşa cum le putea observa oricine. Sigur că mulţi râseseră de el.

Empedocle, de asemenea. îşi controlase şi folosise bine raţiunea atunci când explicase că lumea trebuie să constea în mod necesar din mai mult decât dintr-o singură substanţă originară. In felul acesta toate schimbările din

natură deveniseră posibile fără ca ceva să se schimbe cu adevărat.

Şi asta o descoperise bătrânul filosof grec din vechime, ştiind pur şi simplu să-şi folosească raţiunea. Fireşte că pentru asta el observase natura, dar nu avusese posibilitatea să facă analize chimice aşa cum o poate face astăzi ştiinţa.

Sofie nu-şi dădea seama dacă era convinsă cu adevărat că totul era făcut din pământ, aer, foc şi apă. Dar ce importanţă avea? în principiu trebuia ca Empedocle să fi avut dreptate. Singura posibilitate de a accepta toate schimbările pe care le văd ochii noştri, fără în acelaşi timp să ne pierdem minţile, este ideea că există mai mult decât o singură materie originară.

Sofie constata că filosofia este ceva deosebit de fascinant, deoarece ea acum îşi putea urmări toate reflecţiile acestea cu propria ei raţiune - fără să mai trebuiască să-şi aducă aminte de tot ceea ce învăţase la şcoală. Vedea că de fapt filosofia nu poate fi învăţată, dar că poţi învăţa *să gândeşti* în chip filosofic.

Democrit

...cea mai genială jucărie din lume...

Sofie închise cutia în care erau acum atât de multe foi scrise la maşină de necunoscutul ei profesor de filosofie. Se strecură afară din peşteră şi rămase locului o clipă, nemişcată, privind grădina. Dintr-o dată îşi aduse aminte

ce se petrecuse în dimineaţa aceea. Mama ei revenise la micul dejun la acele aşa-zise „scrisori de dragoste". Acum Sofie dădu fuga la cutia de scrisori ca să nu se mai repete toată istoria. Să primeşti două zile la rând câte o scrisoare de dragoste e exact de două ori mai jenant decât a fost cazul când ai primit una singură.

Şi într-adevăr în cutie mai era un plic mic, alb! Sofie înţelegea acum treptat că era vorba de un adevărat sistem de corespondenţă: în fiecare după-amiază ea găsise câte un plic mare galben în cutia de scrisori. Şi în vreme ce îl citea, filosoful ei strecura acolo câte un plic mic, alb.

Asta însemna că acum Sofie l-ar fi putut demasca relativ uşor. Sau era poate o ea? Dacă, de pildă, se posta la fereastra camerei ei, putea ţine bine sub observaţie cutia de scrisori. Şi atunci avea să-l descopere cu siguranţă pe acest filosof misterios. Căci asemenea plicuri albe nu răsar de la sine.

Sofie hotărî ca a doua zi să aibă multă grijă în privinţa asta. Era o vineri şi avea tot sfârşitul de săptămână la dispoziţie. Acum se întoarse în camera ei şi acolo deschise plicul. Astăzi era o singură întrebare pe bileţel, dar în comparaţie cu cele de dinainte, era o întrebare şi mai trăsnită decât toate celelalte trei „scrisori de dragoste".

De ce sunt cuburile de construcţie cea mai genială jucărie din lume?

Sofie nici nu ştia la drept vorbind dacă ea chiar găsea că asemenea cuburi de jucărie ar fi fost cea mai genială jucărie de pe lume; în orice caz, de mulţi ani nu se mai jucase cu aşa ceva. De altfel, nici nu înţelegea ce ar fi avut de a face asemenea jucării cu filosofia.

Dar era o elevă ascultătoare. Căută în raftul cel mai de sus al dulapului şi găsi în cele din urmă o pungă de plastic plină cu cuburi de construcţii de toate mărimile şi formele.

Pentru prima dată de mult timp, începu să construiască ceva cu bucăţelele acelea de plastic. Şi în vreme ce făcea asta, începu să se gândească mai atent la asemenea cuburi şi piese de combinaţii.

Să faci ceva cu nişte cuburi din astea e uşor, se gândea ea. Deşi ele sunt de diferite mărimi şi forme, toate aceste bucăţele se pot combina cu toate celelalte. De altfel, nici nu sunt uşor de rupt sau sfâşiat. Sofie nu-şi aducea aminte să fi văzut vreodată un asemenea element rupt sau sfărâmat. Toate păreau la fel de noi şi de întregi ca la început, atunci când le căpătase ea cu mulţi ani în urmă. Şi mai ales, cu asemenea bucăţele poţi face tot felul de figuri. Şi pe urmă le puteai lua. fiecare dintre aceste elemente, să faci cu ele altceva cu totul nou.

Ce ţi-ai mai fi putut dori altceva? Sofie constata acum că într-adevăr, cu oarecare justificare, ele puteau fi considerate ca jucăria cea mai genială din lume.

Dar ce aveau ele de a face cu filosofia ea tot nu înţelegea bine.

Curând Sofie construi o casă de păpuşi mai mare. Aproape că nu-i venea să recunoască faţă de sine însăşi că de multă vreme nu se

mai amuzase astfel. De ce se opresc, în fond, oamenii din joaca asta care pe vremuri le făcea atâta plăcere?

Când mama se întoarse acasă şi văzu casa de păpuşi a Sofiei, exclamă fără voie:

— Ce frumos că te mai poţi juca încă şi acum, ca în copilărie!

— Ei. eu lucrez la nişte cercetări filosofice complicate.

Mama oftă. Se gândea probabil la iepurele cel mare şi la joben.

Când, a doua zi, Sofie se întoarse de la şcoală, văzu că-i mai
venise un plic mare galben cu mai multe file dactilografiate. Urcă în camera ei cu plicul în mână. Voia să citească totul imediat, dar în acelaşi timp voia să ţină sub observaţie cutia de scrisori.

Teoria atomică

Iată-mă din nou, Sofie. Astăzi îţi povestesc despre ultimul mare filosof al naturii. El se numea *Democrit* (cca. 460-370 î. Hr.) şi venea din oraşul-port Abdera din Egeea de Nord. Dacă ai răspuns la întrebarea cu pietrele şi cuburile de construcţii, atunci n-are să-ţi mai fie atât de greu să înţelegi proiectul acestui filosof.

Democrit era de acord cu predecesorii săi în ce priveşte faptul că schimbările care se pot observa în natură nu înseamnă că ceva s-ar fi „schimbat" cu adevărat. El considera că totul trebuie să fie alcătuit din mici pietre de construcţie invizibile, dintre care fiecare este veşnică şi neschimbătoare. Democrit numea aceste părticele, cele mai mici cu putinţă, *atomi.*

Cuvântul „atom" înseamnă „indivizibil". Pentru Democrit era importantă constatarea că acel lucru din care sunt alcătuite toate cele ce există este ceva cu neputinţă de a mai fi împărţit, divizat mai departe. Da, căci dacă atomii ar putea fi la rândul lor divizaţi şi împărţiţi în părticele din ce în ce mai mici, atunci natura ar deveni treptat fluidă ca o supă tot mai subţire.

Pietrele acestea de construcţie ale naturii trebuie de asemenea să dăinuie veşnic - căci nimic nu se poate naşte din nimic şi nefiinţă. Aici Democrit era de acord cu Parmenide şi cu eleaţii. Pe lângă aceasta, el considera toţi atomii ca fiind denşi şi masivi. Dar ei nu puteau fi toţi la fel, deopotrivă. Căci dacă atomii ar fi fost toţi asemenea, de aceeaşi natură, atunci n-am mai avea nici o explicaţie utilă a faptului că ei se pot combina laolaltă pentru a alcătui totul, de la floarea de mac şi măslin până la pielea de capră sau pielea de om.

Există nesfârşit de mulţi atomi diferiţi în natură, spunea Democrit. Unii sunt rotunzi şi netezi, alţii sunt de formă neregulată şi strâmbi. Tocmai pentru că au forme atât de neasemănătoare, se pot combina în corpuri cu totul diferite între ele. Dar indiferent cât de mulţi şi cât de deosebiţi între ei ar fi atomii, ei sunt cu toţii veşnici, neschimbători şi indivizibili.

Când un corp - de exemplu un copac sau un animal - moare şi intră în destrămare, atomii săi se risipesc şi pot fi folosiţi din nou în corpuri noi. Căci atomii se mişcă în spaţiu, au diferite „cârlige" şi „urechi", şi din cauza asta se pot agăţa şi îmbina unii de alţii în toate lucrurile pe care le vedem în jur.

Şi acum înţelegi desigur ce am vrut să spun cu acele cuburi de construcţie. Ele au

aproximativ toate însuşirile pe care Democrit le atribuia atomilor şi tocmai din cauza asta se poate construi cu ei atât de bine. în primul rând, ei nu mai pot fi împărţiţi in bucăţi mai mici. Se deosebesc între ei în ce priveşte forma şi mărimea, sunt masivi şi impenetrabili. Pietrele şi cuburile astea de joacă au belciuge şi urechi, ca să le spunem aşa, cu ajutorul cărora se pot îmbina în tot felul de figuri. Legătura şi combinaţia asta a lor poate fi apoi desfăcută şi din aceleaşi bucăţele se pot face alte figuri noi.

Tocmai pentru că pot fi mereu întrebuinţate la noi construcţii, cuburile şi bucăţelele astea sunt atât de iubite. Unul şi acelaşi cub de acest fel poate fi astăzi folosit pentru a face un automobil, mâine un castel. Pe lângă asta, asemenea cuburi le putem considera „veşnice". Copiii de astăzi pot juca aceleaşi jocuri şi cu aceleaşi cuburi cu care se jucau părinţii lor când erau ei mici.

Putem forma obiecte din lut sau din plastilină. Dar lutul nu poate fi folosit mereu, iarăşi şi iarăşi, tocmai pentru că materia aceasta se sfărâmă în bucăţele mereu mai mici, şi asemenea gogoloaşe mărunte nu mai pot fi folosite în alte obiecte noi.

Astăzi, aproape că am putea spune că învăţătura despre atomi a lui Democrit a fost adevărată. Natura este cu adevărat alcătuită din atomi diferiţi, care se leagă unii de alţii şi apoi se despart. Un atom de hidrogen care stă într-o celulă pe vârful nasului meu a fost odinioară parte din trompa unui elefant. Un atom de carbon din muşchiul inimii a stat odată pe coada unui dinozaur.

Astăzi, ştiinţa a stabilit că atomii se divid în „particule elementare" şi mai mici. Asemenea particule elementare noi le numim protoni, neutroni şi electroni. Şi poate şi

acestea se pot împărţi în particule mai mici. însă fizicienii sunt de acord că undeva trebuie să existe o limită. Trebuie să existe cele mai mici particule cu putinţă din care să fie alcătuită materia.

Democrit nu avusese acces la aparatele electronice ale vremii noastre. Singurul său instrument real de lucru a fost raţiunea lui. însă raţiunea nu-i lăsa alegere. Dacă acceptăm o dată că nimic nu se poate schimba, că nimic nu se poate naşte din nimic şi că nimic nu dispare, atunci *trebuie* ca natura să fie cu adevărat construită din particule mărunte care se combină şi apoi iarăşi se despart.

Democrit nu accepta ideea unei „forţe" sau a unui „spirit" care să intervină în procesele naturale. Singurul lucru care există sunt atomii şi spaţiul vid, spunea el. Deoarece credea numai în „material", noi îl considerăm un *materialist.*

Dincolo de mişcarea atomilor nu se ascunde deci nici un fel de „intenţie" anumită. Aceasta nu înseamnă însă că tot ceea ce se întâmplă este „întâmplare", căci totul urmează legile neschimbătoare ale naturii. Democrit credea că tot ceea ce se petrece are o cauză naturală, o cauză originară care se află în lucruri înseşi. El ar fi spus o dată că ar prefera să descopere o lege a naturii decât să fie regele Persiei.

Teoria atomică explică şi *senzaţiile* noastre, credea Democrit. Dacă noi simţim ceva, aceasta provine de la mişcarea atomilor în spaţiul vid. Dacă eu văd luna, aceasta se întâmplă pentru că „atomii lunii" întâlnesc ochiul meu.

Dar cum stau lucrurile cu *conştiinţa?* Ea nu poate consta din atomi, doar, adică din „lucruri" materiale? Ba da - Democrit stabilise că sufletul e alcătuit din „atomi

sufleteşti" deosebit de rotunzi şi netezi. Când moare un om, atomii sufleteşti se învârtesc în toate părţile. După aceea se pot combina iarăşi într-un suflet nou care tocmai ia naştere.

Aceasta înseamnă că omul nu are suflet nemuritor. Şi asta e o idee pe care o împărtăşesc astăzi mulţi oameni. Ei cred, ca şi Democrit, că sufletul depinde de creier şi că nu mai putem avea nici o formă a conştiinţei când creierul a pierit.

Cu teoria asta a atomilor, Democrit a tras o linie mare de încheiere temporară sub filosofia greacă a naturii. El era de aceeaşi părere cu Heraclit în sensul că totul în natură „curge", dar există şi ceva veşnic şi neschimbător care nu curge. Şi acesta, spunea Democrit, este atomul.

în vreme ce citea, Sofie îşi aruncă în mai multe rânduri privirea pe fereastră pentru a vedea dacă se ivea cumva misteriosul autor al scrisorilor pe lângă cutia lor. Acum rămăsese cu ochii pe stradă în vreme ce se gândea la ceea ce citise.

Socotea că, de fapt, gândirea lui Democrit este foarte simplă - şi in acelaşi timp extrem de subtilă. El găsise soluţia problemei materiei originare" şi a „schimbărilor". Problema aceasta fusese atât de complicată, încât filosofii mai multor generaţii se poticniseră multă vreme în faţa ei. Până la urmă, Democrit rezolvase totul pur şi simplu folosindu-şi raţiunea.

Sofie aproape că simţea că e silită să izbucnească în râs. Trebuia, aproape în mod necesar, să fie adevărat că natura era alcătuită din acele părticele incredibil de mici şi care nu se schimbau niciodată. în acelaşi timp, fireşte că Heraclit avea dreptate că toate

formele din natură „curg". Căci toţi oamenii şi toate animalele mor, şi chiar un munte se destramă încet. Important este însă că până şi acest munte e făcut din părticele mici, indivizibile, care nu se sfărâmă niciodată.

In acelaşi timp însă, Democrit ridicase alte probleme. De exemplu. el afirmase că totul se desfăşoară în chip absolut mecanic. El nu accepta în existenţă nici un fel de forţe spirituale - ca Empedocle şi Anaxagoras. Democrit, de asemenea, nu credea că omul ar fi avut suflet nemuritor.

Putea fi ea oare sigură că el avea dreptate?

Asta nu mai ştia bine. Dar se afla acum abia la începutul cursului ci de filosofie.

Destinul

... prezicătorul încearcă să explice ceva care, la drept vorbind, nu e de explicat...

Sofie ţinuse sub observaţie poarta grădinii în timp ce citise despre Democrit. Se hotărî însă, ca să fie mai sigură, să facă o excursie până la cutia de scrisori.

Când deschise uşa casei găsi afară, acolo jos, pe trepte, un mic plic. Şi - ca adresă - scria acolo „Sofie Amundsen".

Deci o trăsese pe sfoară! Tocmai astăzi, când ţinuse, atât de atentă, sub observaţie cutia de scrisori, filosoful acesta misterios se strecurase dintr-o altă direcţie spre casă şi-i lăsase pur şi simplu pe scara **de** la uşă un plic, apoi se furişase iarăşi în pădure. La naiba!

De unde ştiuse el că tocmai astăzi Sofie voia să fie atentă la cutia de scrisori? Poate că el (sau ea) o văzuse pe Sofie la fereastră? în

orice caz, îi părea bine că ca găsise plicul înainte ca mama să se fi întors acasă.

Sofie se duse în camera ei şi deschise acolo plicul. Plicul cel alb era puţin umed pe margini şi cam mototolit. De ce oare? Nu mai plouase de câteva zile.

Pe bileţel scria:

Crezi în destin?
Este boala o pedeapsă a zeilor?
Ce forţe conduc evoluţia istoriei?

Credea ea oare în soartă, în destin? Nu, la drept vorbind, mai curând nu. Dar cunoştea destui oameni care credeau. De exemplu, mai multe dintre colegele ei de clasă citeau horoscoapele din reviste. Şi dacă credeau în astrologie, atunci sigur că ele credeau şi în destin, căci astrologii credeau doar că poziţia stelelor pe cer putea spune ceva despre viaţa oamenilor pe pământ.

Dacă credeai că o pisică neagră care-ţi tăia drumul însemna ghinion - atunci însemna că de fapt credeai şi în soartă? Cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât găsea mai multe exemple de credinţă în soartă şi în destin. De ce se spunea de exemplu „bate în lemn"? Şi de ce ziua de vineri 13 era o zi cu ghinion? Sofie auzise că în mai multe hoteluri nu exista camera cu numărul 13. Sigur, pentru că existau mulţi oameni superstiţioşi.

"Superstiţie" - nu era acesta un cuvânt ciudat? Dacă credeai în Hunul Dumnezeu, atunci aveai credinţă. Dar dacă credeai în astrologie sau în vineri 13, atunci însemna că credinţa putea fi zdruncinată de o superstiţie?

Cine avea dreptul să numească credinţa unor oameni o superstiţie?

Sofie era în orice caz convinsă de un lucru: Democrit nu crezuse în soartă. El era

materialist. El credea numai în atomi şi în spaţiul
vid

Sofie încercă să se gândească şi la celelalte întrebări de pe bileţel.

„Este boala o pedeapsă a zeilor?" Oare mai credea aşa ceva astăzi cineva? Dar apoi se gândi că mulţi oameni se roagă la Dumnezeu să se facă sănătoşi, şi atunci, sigur ei cred că Dumnezeu poate interveni şi în problema cine trebuie să fie bolnav şi cine sănătos.

Ultima întrebare era cea mai grea. Sofie nu se gândise niciodată ce anume conduce evoluţia istoriei. Sigur că asta trebuie s-o facă oamenii, nu? Dacă ar fi fost Dumnezeu sau destinul, atunci la drept vorbind oamenii n-ar mai fi avut libertatea voinţei.

Chestiunea asta cu libertatea voinţei o duse pe Sofie la cu totul alte subiecte de gândire. De ce presupusese adică adineaori că acest misterios filosof se juca de fapt cu ea ca pisica cu şoarecele? De ce nu ar fi putut şi ea să-i scrie lui o scrisoare? El sau ea avea în mod sigur să mai lase o scrisoare în cursul nopţii sau al dimineţii de mâine. Şi atunci avea şi ea să lase o scrisoare pentru profesorul acesta de filosofie.

Sofie se puse pe treabă. îi venea foarte greu să-i scrie unei fiinţe pe care n-o văzuse încă niciodată la faţă. Nu ştia nici măcar dacă îi scria unui bărbat sau unei femei. Nu ştia nici dacă fiinţa asta omenească era bătrână sau tânără. Şi, în sfârşit, omul acesta putea fi chiar cineva pe care Sofie să îl cunoască.

Curând formulase o mică scrisoare:

Stimate filosofule! Aici, în casa noastră, cursul Dumitale grozav de filosofie este foarte preţuit. Dar e un prilej de supărare că nu se ştie cine eşti Dumneata. Te rugăm deci

să te prezinţi cu numele Dumitale. Eşti oricând bine primit la noi, cu toată inima, la o ceaşcă de ceai, de preferinţă însă când mama nu e acasă. Ea merge la slujbă de luni până vineri, de la 7,30 până la 15,00. Eu însămi merg in vremea asta la şcoală, dar, în afară de marţi, sunt totdeauna acasă după ora două şi un sfert. De altfel, ştiu să fac o cafea foarte bună. Mulţumesc anticipat.

Multe salutări de la eleva Dumitale atentă Sofie Amundsen, în vârstă de 14 ani.

în josul foii scrise: „Vă rugăm să răspundeţi".

Sofiei scrisoarea i se părea solemnă. Dar nu era atât de uşor să-ţi dai seama cu ce cuvinte anume îi poţi scrie unei fiinţe fără chip.

Vârî scrisoarea într-un plic roz şi-l lipi. Pe plic scrise: „Pentru filosof!"

Problema era cum să pună plicul în cutia de scrisori ca să nu-l găsească mama ei. Trebuia să-l pună acolo înainte ca mama să ajungă acasă. în acelaşi timp, trebuia să nu uite să controleze cutia de scrisori a doua zi dimineaţa înainte să vină ziarele. Dacă în timpul serii sau peste noapte nu avea să vină nici o scrisoare nouă, trebuia să-l scoată.

De ce oare erau lucrurile atât de complicate?

în seara aceea, Sofie se retrase devreme în camera ei, deşi era vineri. Mama încercă s-o ademenească cu pizza şi cu filmul poliţist de la televizor, să mai stea, dar Sofie pretextă că era obosită şi că mai voia să citească în pat. Pe când mama se uita la televizor, Sofie se furişă cu scrisoarea ei la cutia de scrisori.

Era limpede că mama îşi făcea griji. De când venise vorba despre iepurele cel mare şi joben, ea îi vorbea Sofiei pe un cu totul alt ton. Sofie nu voia să-i facă griji, dar acum

trebuia să se ducă în camera ei ca să ţină sub observaţie cutia de scrisori.

Când, spre ora unsprezece, mama intră în camera ei, Sofie şedea la fereastră şi privea fix strada de jos.

— Doar nu stai să pândeşti cutia de scrisori? întreabă mama.

— De ce nu?

— Cred cu adevărat că eşti îndrăgostită, Sofie. Dar chiar dacă-ţi aduce o scrisoare nouă. n-are s-o facă totuşi la miezul nopţii.

Cerule! Sofie nu mai suporta prostiile astea cu îndrăgostirea. Dar n-avea ce face, trebuia s-o lase pe mama ei să-şi închipuie că e îndrăgostită.

Mama continuă:

— El ţi-a spus chestiile astea cu iepurele şi jobenul?

Sofie aprobă din cap.

— El... Doar n-o fi din ăia care iau droguri?

Acum Sofiei îi părea rău de-a binelea. Pur şi simplu nu putea să îndure s-o lase pe mama ei să-şi facă asemenea griji. Pe lângă asta, era nebunie curată să crezi că modul acesta de a avea idei deştepte era ceva care să aibă de-a face cu drogurile. Uneori, oamenii mari săreau şi ei complet de pe linie.

Se întoarse spre mama ei şi spuse:

— Mamă, îţi promit aici solemn că n-am să încerc niciodată chestii din astea... Şi „el" nu ia nici un fel de droguri. Dar el se interesează mult de filosofie.

— E mai în vârstă decât tine?

Sofie clătină din cap.

— E de vârsta ta?

Ea aprobă din cap.

— Sigur că e complet trăsnit, draga mea. Şi acum cred că ai face bine să încerci să dormi.

Dar Sofie mai rămase multă vreme cu ochii pe stradă. Către ora unu era atât de obosită, încât i se închideau ochii. Aproape că s-ar fi dus la culcare, când descoperi deodată o umbră care venea dinspre pădure.

Afară era întuneric, dar destulă luminozitate totuşi pentru a recunoaşte contururile unei siluete omeneşti. Era un bărbat şi Sofie avu impresia că era destul de în vârstă. De vârsta ei nu era în nici un caz. Pe cap avea o bască sau aşa ceva.

O dată, ci i se păru că-şi ridică ochii să se uite spre casă, dar la Sofie nu ardea lumina. Bărbatul se îndreptă spre cutia de scrisori şi vârî acolo un plic marc. Dăduse tocmai drumul plicului înăuntru când descoperi scrisoarea Sofiei. Băgă mâna în cutie şi scoase scrisoarea. In clipa următoare era în drum spre pădure. Fugea spre cărarea din pădure - şi dispăru.

Sofie simţea cum îi bate tare inima în piept. Ar fi vrut să alerge numai aşa, în cămaşă de noapte, după el. Dar nu, nu avea curaj să Iacă aşa ceva; nu îndrăznea s-o ia la fugă în plină noapte după un bărbat cu totul necunoscut. Dar *trebuia* să ia de acolo scrisoarea. Asta era limpede.

După un timp, se strecură în vârful picioarelor în jos pe scară, deschise cu grijă uşa casei şi se îndreptă spre cutia de scrisori. Curând era din nou în camera ei cu plicul cel mare în mână. Se aşeză pe marginea patului şi-şi trase sufletul. După ce trecură câteva minute şi în casă nu se mişcă nimic, ea deschise plicul şi începu să citească.

Sigur, nu putea aştepta un răspuns la scrisoarea ei. De-abia mâine dimineaţă cel mai devreme l-ar fi putut primi.

Destinul

încă o dată bună dimineaţa, dragă Sofie! Am să-ţi spun, fie şi numai pentru a ne preciza poziţiile, că nu trebuie să încerci niciodată să mă spionezi. Noi ne vom cunoaşte cândva, dar *eu* sunt cel care trebuie să hotărăsc momentul şi locul pentru aceasta.

Aşa că am spus acuma ce am avut de spus în privinţa asta, şi tu, bineînţeles, n-ai să fii o fată neascultătoare?

înapoi la filosofie. Am văzut cum ei au încercat să găsească explicaţii naturale pentru schimbările care au loc în evoluţia naturii. înainte, asemenea schimbări erau explicate pe calea miturilor.

Dar şi în alte domenii vechea superstiţie trebuie înlăturată. Vedem asta atât în ce priveşte *sănătatea şi bolile,* cât şi în *politică.* în ambele aceste domenii, grecii fuseseră înainte foarte dominaţi de credinţa în destin.

Credinţa în soartă înseamnă credinţa că este stabilit dinainte ceea ce urmează să se petreacă. Asemenea concepţii le întâlnim în lumea întreagă - atât în zilele noastre, cât şi în alte momente ale istoriei. Aici, în Europa de Nord, întâlnim în vechile saga ale familiilor nobile, de exemplu, o mare credinţă în providenţă.

La greci şi la alte popoare găsim de asemenea ideea că oamenii pot căpăta o oarecare cunoaştere a sorţii lor cu ajutorul *oracolelor.* Aceasta înseamnă că soarta unui om sau a unui stat poate fi prezisă dinainte în diferitele feluri şi interpretată în baza anumitor „semne".

Mai există mulţi oameni care consideră că e posibil să-şi dea în cărţi, să citească în palmă sau să caute în stele.

Foarte răspândit este şi ghicitul în cafea. Când o ceaşcă de cafea a fost băută, rămâne un zaţ pe fundul ceştii. Zaţul acesta se aşază

în diferite forme sau figuri - oricum, dacă ne ajutăm şi cu puţină fantezie. Când zaţul de cafea seamănă cu un automobil, înseamnă oare că persoana care a băut din ceaşca aceea va face în curând o călătorie cu automobilul?

Vedem că „prezicătorul" încearcă să explice ceva care la drept vorbind nu e de explicat. Aceasta este ceva tipic pentru arta prezicerii.

întrucât „a ghici în ceva" e în sine o treabă neclară, pe bună dreptate nu e uşor să-l contrazici pe prezicător.

Când ne ridicăm ochii în sus spre cerul înstelat, vedem un adevărat haos de puncte mici, strălucitoare. Cu toate acestea, în decursul istoriei, mulţi au crezut că stelele ar putea să ne spună ceva despre viaţa noastră pe pământ. Şi astăzi se pare că există oameni politici care le cer sfatul astrologilor, înainte de a lua o hotărâre mai importantă.

Oracolul din Delfi

Grecii credeau că faimosul oracol din Delfi le-ar fi putut da oamenilor lămuriri cu privire la soarta lor. Acolo zeul *Apollo* era zeul oracolului. El vorbea prin preoteasa *Pitia,* care era aşezată pe un scăunel deasupra unei crăpături în pământ. Din găurile acelea ieşeau aburi ameţitori de pe urma cărora Pitia intra în transă. Asta trebuia să se întâmple pentru ca ea să devină gura prin care să vorbească Apollo.

Cei care veneau la Delfi îşi expuneau întâi problemele preoţilor de acolo. Aceştia se duceau apoi cu ele la Pitia Ea le dădea câte un răspuns, care era atât de ininteligibil sau echivoc, încât preoţii trebuiau să „explice"

acest răspuns pentru cei care puseseră întrebarea.

In felul acesta, grecii se puteau sluji de înţelepciunea zeului Apollo, căci ei credeau că Apollo ştia totul - atât în ce priveşte trecutul, cât şi viitorul.

Mulţi conducători nu îndrăzneau să plece la război sau să ia decizii foarte importante înainte de a fi întrebat Oracolul de la Delfi. Aşa au ajuns preoţii lui Apollo aproape un fel de diplomaţi şi consilieri, care deţineau cunoştinţe deosebite în probleme privind poporul şi ţara.

La templul din Delfi se afla o inscripţie celebră: CUNOAŞTE-TE PE TINE ÎNSUŢI! Asta însemna că oamenii nu aveau niciodată libertatea să creadă că ar fi ceva mai mult decât oameni - şi că nici o fiinţă omenească nu poate evita destinul care îi este menit.

Printre greci se povesteau multe istorii despre oameni care au fost ajunşi din urmă de destinul lor. în decursul timpului, au fost alcătuite şi o serie de piese de teatru (tragedii) despre asemenea persoane „tragice". Cel mai cunoscut exemplu este povestea regelui *Oedipus*.

Ştiinţa istoriei şi medicina

Nu numai viaţa oamenilor, luaţi individual, era determinată de destin. Grecii spuneau de asemenea că întreaga evoluţie a lumii era hotărâtă de destin. Ei credeau, de pildă, că rezultatul unui război putea fi dobândit prin intervenţia zeilor. Şi astăzi mulţi cred că Dumnezeu sau alte forţe mistice domină evenimentele istorice.

în timp ce filosofii greci încercau să găsească explicaţii naturale pentru procesele

naturii, s-a creat treptat o ştiinţă a istoriei al cărui scop era să găsească şi pentru evoluţia lumii cauze naturale. Faptul că un stat pierdea un război nu se mai explica prin dorinţa de răzbunare a zeilor. Cei mai cunoscuţi dintre istoricii greci au fost *Herodot* (484-424 î. Hr.) şi *Tucidide* (460-400).

Grecii din vechime îi făceau răspunzători pe zei şi pentru boli. Astfel bolile molipsitoare erau adesea considerate o pedeapsă a zeilor. Pe de altă parte, zeii puteau să-i facă sănătoşi pe oameni dacă li se aduceau jertfele cuvenite.

O asemenea idee nu este deloc tipică pentru greci. înainte ca în epoca modernă să se fi constituit ştiinţa medicinii, domina părerea că fiecare boală avea o cauză supranaturală. Cuvântul „Influensa"[1] însemna iniţial că cineva se afla sub „influenţa" proastă a stelelor.

Şi astăzi mai cred mulţi oameni din întreaga lume că diferitele boli - cum ar fi SIDA! - sunt o pedeapsă a lui Dumnezeu şi că un bolnav poate fi „vindecat" pe cale supranaturală.

în vreme ce filosofia greacă se îndrepta într-o direcţie de gândire cu totul nouă, s-a născut şi o ştiinţă greacă a medicinii, căutând să găsească pentru sănătate şi boli explicaţii naturale. Această ştiinţă a fost creată după cât se pare de *Hipocrate,* care s-a născut în jurul anului 460 î. Hr. pe insula Cos.

Cea mai bună apărare faţă de boli se afla, după părerea tradiţiei hipocratice, în simţul măsurii şi într-un mod de viaţă sănătos. Pentru om este ceva firesc, conform naturii, ca astfel să fie sănătos. Când se produce o boală, atunci lucrul se explică prin dezechilibre trupeşti sau sufleteşti. Calea spre sănătate a unui om constă în traiul măsurat,

armonios şi posibilitatea de a-şi menţine un „suflet sănătos într-un trup sănătos".

Astăzi se vorbeşte tot mai mult despre „etica medicală". Asta înseamnă că un medic trebuie să-şi îndeplinească vocaţia potrivit unor anumite linii etice definite. Medicul, de exemplu, nu are voie să prescrie oamenilor sănătoşi reţete pentru produse conţinând substanţe din categoria drogurilor. Medicul trebuie, de asemenea, să se considere supus comandamentului secretului profesional, ceea ce îi interzice să comunice mai departe ce i-a spus un pacient cu privire la boala sa. Şi aceste îndatoriri îşi au originea în comandamentele lui Hipocrate. El îi punea pe discipolii săi să depună următorul jurământ:

„Voi prescrie tratamentul pentru binele bolnavilor mei, după capacitatea şi priceperea mea şi niciodată nu voi vătăma pe nimeni ca să fiu pe placul cuiva.

Nu voi prescrie nici un medicament ucigător şi nu voi da un sfat care să cauzeze moartea. Şi nici nu voi da vreunei femei ceva pentru a provoca avortul.

îmi voi păstra puritatea vieţii mele, şi a artei mele, nu voi tăia ca să scot pietre, chiar la bolnavul la care boala se manifestă.

Voi lăsa această operaţie să fie făcută de cei care practică aceasta.

în fiecare casă unde ajung, voi intra numai pentru binele bolnavului meu, ţinându-mă departe de orice rău făcut cu intenţie şi de orice ademenire şi mai cu seamă de plăcerile dragostei cu femei sau bărbaţi, fie ei liberi sau sclavi.

Tot ce pot să aflu în timpul exercitării profesiunii mele sau în relaţiile zilnice cu oamenii, ceea ce nu trebuie răspândit, voi păstra ca taină şi nu o voi destăinui niciodată.

Dacă voi păstra acest jurământ cu credinţă, să mă pot bucura de viaţă şi să-mi pot practica arta, respectat de toţi şi de-a pururi, iar dacă-l voi nesocoti sau îl voi încălca, soarta să-mi aducă numai nenorociri".

Când se trezi din somn sâmbătă dimineaţa, Sofie tresări deodată în patul ei. Visase oare sau îl văzuse cu adevărat pe filosof?

Pipăi cu o mână sub pat. Da - scrisoarea era acolo, cea care venise în noaptea dinainte. Sofie îşi mai aducea aminte că citise în ea despre credinţa grecilor în soartă. Deci nu fusese doar un vis.

Sigur că îl văzuse pe filosof. Şi, mai mult încă - văzuse cu ochii ei cum el luase din cutie scrisoarea ei.

Sofie se ridică şi privi sub pat. Scoase de acolo multele file bătute la maşină. Dar ce era asta? La fund, chiar lângă perete, era ceva roşu. Să fie oare un şal?

Sofie se vârî sub pat şi scoase un şal de mătase roşie.

Un lucru era sigur. Şalul nu-i aparţinea.

îl întoarse pe toate părţile şi scoase o exclamaţie când văzu că pe tiv se afla ceva scris cu negru: „HILDE" scria acolo.

Hilde! Dar cine era oare Hilde aceasta? Cum era cu putinţă ca drumurile lor să se încrucişeze astfel?

Socrate

...lucrul cel mai înţelept e să ştii că nu ştii...

Sofie îşi îmbrăcă o rochiţă de vară şi curând se afla jos în bucătărie. Mama trebăluia la

chiuvetă. Sofie se hotărî să nu-i spună nimic despre şal.

— Ai adus cumva ziarul? o întreabă Sofie repede.

Mama se întoarse spre ca.

— Poate eşti atât de drăguţă să mi-l aduci tu?

Sofie alergă pe alee şi se aplecă spre cutia verde de scrisori.

Numai ziare. Dar în fond nici n-ar fi putut să se aştepte la un răspuns atât de grabnic la scrisoarea ci. Pe prima pagină a ziarului citi câteva rânduri despre detaşamentul norvegian în forţele ONU din Liban.

Regimentul ONU - nu scria aşa ceva pe ştampila de pe scrisoarea tatălui Hildei? Dar aceea avusese un timbru norvegian. Poate că militarii norvegieni de acolo îşi aveau propriile servicii poştale.

Când se întoarse în bucătărie, mama îi spuse oarecum ironică:

— începe să te intereseze deodată ziarul...

Din fericire, mai mult nu spuse pe această temă legată în vreun fel sau altul de cutia de scrisori, nici în timpul micului dejun şi nici mai târziu în cursul zilei. Când ea se duse după cumpărături, Sofie dădu fuga în peşteră cu scrisoarea despre credinţa în destin.

îi sări deodată inima când. alături de cutia cu scrisorile de la profesorul ei de filosofie, descoperi un plic mic, alb. Sofie ştia cu toată certitudinea că nu-l lăsase ea acolo.

Şi plicul acesta avea marginile umede. Şi. de asemenea, două îndoituri, de parcă ar fi fost mototolit, exact ca cel pe care îl primise ieri.

Oare filosoful fusese acolo? îi cunoştea el ascunzătoarea secretă? Dar de ce erau plicurile acestea umede?

De atâtea întrebări inexplicabile. Sofie simţea că i se învârte capul. Deschise plicul şi citi ce scria pe biletul dinăuntru.

Draga mea Sofie,
Am citit scrisoarea ta cu mult interes - şi de altfel cu destulă îngrijorare. Căci, în ce priveşte vizitele la cafea şi altele de felul acesta, trebuie din păcate să te dezamăgesc. într-o zi ne vom întâlni, dar eu nu am îngăduinţă să mă arăt pe la Cotitura Căpitanului încă mult timp de acum înainte.

De altfel, trebuie să ştii că eu nu-ţi voi mai aduce personal scrisorile. Cu timpul, aşa ceva ar deveni riscant. Scrisorile viitoare ţi Ie va aduce micul meu mesager. In schimb, ele îţi vor fi livrate direct la ascunzătoarea ta secretă din grădină.

Tu poţi şi mai departe să stabileşti contactul cu mine dacă simţi nevoia s-o faci. Atunci va trebui să laşi acolo un plic roz, cu un fursec sau o bucăţică de zahăr înăuntru. Când mesagerul va descoperi IUI asemenea plic, mi-l va aduce.

P.S. Nu e deloc plăcut să refuzi o invitaţie de la o tânără doamnă. Dar uneori aşa stau lucrurile.

P.P.S. Dacă ai să găseşti un şal de mătase roşie, te rog să-l păstrezi cu grijă. Se întâmplă curent să iei din greşeală obiecte care nu-ţi aparţin. Mai ales în şcoli sau în alte asemenea locuri, şi în fond asta a noastră este o şcoală de filosofie.

Calde salutări, Alberto Knox.

Sofie avea acum paisprezece ani şi în tânăra ei viaţă primise câteva scrisori, în orice caz la Crăciun, la aniversarea ei şi aşa mai

departe. Dar asta de aici era scrisoarea cea mai ciudată pe care o primise vreodată.

Nu avea timbru. Nu fusese lăsată nici măcar la cutia de scrisori. Scrisoarea asta fusese depusă pur şi simplu în ascunzătoarea supersecretă a Sofiei, acolo în gardul viu cel vechi şi ascuns. Ciudat mai era şi faptul că pe o vreme de primăvară uscată scrisoarea ajunsese umedă.

Partea cea mai ciudată era aceea cu şalul de mătase roşie, fireşte. Profesorul de filosofie mai avea o elevă. Asta era bună! Şi cealaltă elevă, fetiţa aceea, îşi pierduse un şal de mătase roşie. Şi asta era bună! Dar cum reuşise ea să-şi piardă şalul sub patul Sofiei?

Şi Alberto Knox... ce nume nostim mai era şi ăsta!

In orice caz, scrisoarea aceasta îi confirmase că între profesorul de filosofic şi Hilde Møller Knag exista o legătură oarecare. Dar că şi tatăl Hildei începuse să confunde adresele - asta era de-a dreptul de neînţeles.

Sofie rămase multă vreme locului, şi se tot întreba ce legătură ar fi putut exista în realitate între Hilde şi ca însăşi. în cele din urmă, oftă resemnată. Profesorul de filosofie îi scrisese că într-o zi aveau să se întâlnească. Oare atunci avea să o cunoască şi pe Hilde?

întoarse biletul pe partea cealaltă. Acum descoperi că şi pe această parte erau scrise câteva propoziţii.

Există un simţământ natural al ruşinii?
Lucrul cel mai înţelept e să ştii că nu ştii.
Adevărata cunoaştere vine dinăuntru.
Cine ştie ce este drept va şi face ce e drept.

Sofie aflase între timp că aceste fraze scurte de pe biletele din plicurile albe erau calculate să o pregătească pentru următoarele plicuri mari pe care le primea imediat după

ele. Şi acum îi mai veni un gând: dacă „mesagerul" îi aducea plicul galben aici în peşteră, j atunci Sofie putea pur şi simplu să-l aştepte. Sau era poate o ea. în orice caz, fiinţa asta avea oare să se lase strânsă cu uşa până să povestească mai multe despre filosof? Scrisoarea mai spunea de altfel că mesagerul era mic. Ar fi putut fi vorba de un copil?

„Există un simţământ natural al ruşinii?"

Sofie ştia că „simţământul ruşinii" era un termen demodat pentru senzaţia de jenă faţă de ceva anume - de exemplu, a fi văzută goală. Era natural să ai rezerve şi să te simţi prost în această privinţă? Dacă era socotit firesc, atunci asta trebuia să însemne că e firesc pentru toţi oamenii fără deosebire. Şi în multe ţări ale lumii goliciunea era o stare de-a dreptul naturală!

Aşadar, *societatea* era cea care trebuia să hotărască ce aveai voie să faci, şi ce nu. Când bunica era tânără, de pildă, era cu totul imposibil să stai la soare fără nimic peste partea de sus a corpului. Astăzi însă cei mai mulţi oameni socoteau aşa ceva ca fiind „natural". Deşi în multe ţări era încă strict interzis. Sofie se scărpină în cap. Oare asta era filosofia ?

Şi pe urmă propoziţia următoare: „Lucrul cel mai înţelept e să ştii că nu ştii".

Lucrul cel mai înţelept din ce? Dacă filosoful voia să spună cu vorbele astea că o fiinţă care ştia bine că ea nu ştie tot ce se poate şti în cer şi pe pământ era mai înţeleaptă decât una care ştia prea puţine şi totuşi îşi închipuia că ar fi ştiut o grămadă de lucruri - atunci nu era foarte greu să-i împărtăşeşti părerea. Sofie nu se gândise încă niciodată la aşa ceva. Dar cu cât medita acum mai mult, cu atât îi era mai limpede că, în fond, era şi asta un fel de ştiinţă, să ştii că nu

ştii. în orice caz. ea nu-şi putea închipui ceva mai prostesc decât nişte oameni care au părerile cele mai categorice în chestiuni despre care, în realitate, n-au nici cea mai vagă idee.

Pe urmă venea propoziţia cu acea cunoaştere care vine dinăuntru. Dar într-un moment sau altul, toată cunoaşterea nu venea oare de undeva din afara capetelor oamenilor? Pe de altă parte, Sofie îşi amintea bine de unele situaţii în care mama ei sau profesorii de la şcoală încercaseră să-i vâre ceva în cap, câte un lucru pentru care ea nu fusese deloc receptivă. Când *învăţase* cu adevărat ceva, trebuise totdeauna să contribuie ea însăşi într-un fel sau altul la asta. Se putea întâmpla ca ea să înţeleagă deodată ceva - şi asta era poate ceea ce se numea „intuiţie".

Mda - Sofie avea impresia că primele teme din acest bilet le rezolvase destul de bine. Dar apoi era o afirmaţie atât de ciudată, încât îi venea să pufnească. „Cine ştie ce este drept va şi face ce e drept."

Asta să însemne că, de pildă, unul care jefuia o bancă nu ştia ce face când ataca o bancă? Aşa ceva Sofie chiar nu credea. în schimb, era convinsă că atât copiii, cât şi oamenii maturi puteau face prostii de care se căiau mai târziu - şi că le făceau tocmai împotriva a ceea ce ştiau ei foarte bine.

Pe când şedea astfel să se gândească, auzi deodată dinspre partea gardului viu care răspundea spre pădure nişte crengi uscate trosnind.

fie acesta mesagerul? Sofie simţi deodată cum îi sare literalmente inima. Dar şi mai mare îi fu spaima când auzi că fiinţa aceea care se apropia amuşina parcă asemenea unui animal.

In clipa următoare, pătrunse prin latura dinspre pădure a peşterii un câine mare. Trebuie să fi fost un labrador. Ţinea în bot un plic mare galben pe care-l lăsă să cadă la picioarele Sofiei. Totul se petrecu atât de repede, încât Sofie nu fu în stare să schiţeze nici măcar cel mai mic gest. în câteva secunde ea ţinea în mână plicul cel mare - şi câinele galben dispăruse iarăşi spre pădure. De-abia după ce se terminase întreaga scenă, Sofie simţi şocul. Se aşeză cu mâinile in poală şi începu să plângă.

Nu-şi mai dădu seama cât timp rămase astfel, dar după o vreme îşi ridică iarăşi privirea.

Deci acesta era mesagerul! Sofie respiră adânc. De asta erau plicurile albe umede pe margini. Fireşte, din cauza asta avuseseră şi adânciturile acelea pe care ea le crezuse urme de la gestul de a mototoli plicurile. Cum nu-şi dăduse seama cu mult mai înainte de toate astea! Şi acum căpăta sens şi faptul că ea trebuia să lase o bucăţică de prăjitură sau de zahăr în plic dacă voia să-i scrie filosofului.

Deci ea nu gândea totdeauna atât de repede cât i-ar fi făcut plăcere să spună că o face. Dar faptul că mesagerul era un câine dresat era totuşi ceva cu totul deosebit. Şi totodată putea să renunţe complet şi la gândul că ar fi fost vreodată în stare să-l strângă cu uşa pe mesager ca să afle câte ceva despre acest Alberto Knox.

Sofie deschise plicul cel mare şi începu să citească.

Filosofia la Atena

Dragă Sofie. Când ai să citeşti asta, poate că ai şi făcut cunoştinţă cu *Hermes.* Ca să fim

mai siguri, trebuie să adaug totuşi acuma că Hermes este un câine. Dar nu trebuie să-ţi faci nici un fel de griji. E foarte drăguţ - şi în afară de asta, are mai multă minte decât mulţi oameni. In orice caz, nu încearcă să se dea mai deştept decât este în realitate.

Poţi să bagi de seamă şi că numele lui nu e deloc o întâmplare. Hermes era mesagerul zeilor greci. El era şi zeul rătăcitorilor pe mare, clar asta ne poate fi indiferent, cel puţin pentru moment. Mai important e că de la Hermes vine cuvântul „hermetic", care înseamnă ascuns sau greu accesibil. Asta se potriveşte foarte bine, găsesc eu, pentru că Hermes ne menţine într-un anumit sens pe noi ascunşi unul de altul.

Cu asta l-am prezentat pe mesager. El ascultă de numele lui şi mai ales este foarte bine crescut.

Să ne întoarcem la filosofie. Primul capitol îl avem, străbătut, în urma noastră. Mă gândesc Ia filosofia naturii, la depăşirea propriu-zisă a imaginii mitice a lumii. Acum îi vom cunoaşte pe cei trei monumentali filosofi ai Antichităţii. Ei se numesc *Socrate, Platon* şi *Aristotel.* Fiecare dintre aceşti filosofi a influenţat în felul său civilizaţia europeană.

Filosofii naturii sunt deseori denumiţi şi *presocratici,* pentru că au trăit înainte de Socrate. Democrit, e drept, a murit câţiva ani după Socrate, dar întreaga sa gândire face parte din filosofia presocratică a naturii. Nu numai cronologic Socrate pune o linie de demarcaţie. Şi din punct de vedere geografic ne schimbăm acum locul acţiunii. Socrate este, de fapt, primul filosof născut la Atena, şi atât el, cât şi cei doi urmaşi ai lui s-au născut şi au acţionat la Atena. Iţi mai aduci poate aminte că şi Anaxagoras a trăit câţiva ani în

acest oraş, dar că a fost alungat de acolo pentru că el considera că soarele era un glob de foc. (Nici lui Socrate nu avea să-i meargă mai bine!)

începând cu vremea Iui Socrate, se poate spune că Atena constituie focarul culturii greceşti. Şi mai important este faptul că întregul proiect filosofic îşi schimbă esenţa când trecem de la filosofii naturii la Socrate.

înainte însă de a face cunoştinţă cu Socrate, să ascultăm ceva despre aşa-numiţii *sofişti,* care au influenţat în vremea aceea cultura oraşului Atena.

Se ridică acum cortina, Sofie! Istoria gândirii este o dramă în mai multe acte.

Omul în centru

Cam pe la anul 450 (î. Hr.), Atena a devenit centrul cultural al lumii greceşti. Acum şi filosofia a căpătat o nouă orientare.

Filosofii naturii erau înainte de toate cercetători ai naturii, Ei ocupă din cauza aceasta un loc important în istoria ştiinţei. Acum însă la Atena interesul s-a concentrat mai cu seamă asupra omului şi locului care-i revine lui în societate.

Treptat, la Atena se dezvoltase o democraţie cu adunări populare şi tribunale. O condiţie prealabilă a democraţiei era ca oamenii să capete suficientă instrucţie pentru a putea participa la procesele democratice. Că o democraţie tânără are nevoie de un popor luminat - lucrul îl vedem şi în zilele noastre. Pentru atenieni era important în primul rând să ajungă să stăpânească arta elocvenţei (retorica).

Curând au început să se îndrepte spre Atena, venind din coloniile greceşti, grupuri

de învăţători şi filosofi rătăcitori care îşi spuneau singuri *sofişti.* Cuvântul „sofist" desemnează o persoană învăţată sau competentă în ceva. în Atena sofiştii îşi câştigau traiul instruindu-i pe cetăţenii oraşului.

Sofiştii aveau un lucru important în comun cu filosofii naturii, şi anume că ei priveau critic miturile transmise prin tradiţie. în acelaşi timp însă sofiştii respingeau tot ceea ce ei considerau drept speculaţii filosofice inutile. Chiar dacă există răspunsuri pentru multe întrebări filosofice, oamenii nu pot lotuşi găsi cu adevărat răspunsuri sigure la enigmele naturii şi ale universului, spuneau ei. Un asemenea punct de vedere este numit în filosofie *scepticism.*

Dar deşi nu putem descoperi răspunsul la toate enigmele naturii, ştim totuşi că noi suntem oameni care trebuie să învăţăm să trăim laolaltă. Sofiştii s-au hotărât deci să se intereseze de om şi de locul său în societate.

„Omul este măsura tuturor lucrurilor", a afirmat sofistul *Protagoras* (cea 487-420 î. Hr.). Cu asta el voia să spună că dreptatea şi nedreptatea, binele şi răul trebuie preţuite totdeauna în relaţie cu necesităţile oamenilor. La întrebarea dacă el crede în zeii greci, răspundea: „Problema e prea dificilă şi viaţa omului prea scurtă". Pe cineva care spune că el nu poate afirma cu siguranţă dacă există un Dumnezeu sau nu, îl denumim *agnostic.*

Sofiştii făceau deseori călătorii lungi şi în felul acesta ajunseseră să cunoască diferite sisteme de guvernământ. Moravurile, obiceiurile şi legile diferitelor state-cetăţi puteau să se deosebească foarte mult unele de altele. Pornind de la acest fundal, sofiştii au început la Atena discuţii în legătură cu ceea ce este *dat de la natură* şi ceea ce e *creat de*

societate. Astfel, ei au creat Ia Atena fundamentele unei critici a societăţii.

Ei puteau arăta de exemplu că o exprimare cum ar fi *sentiment natural al ruşinii* nu se putea susţine. Căci dacă simţământul ruşinii ar fi natural, atunci el ar trebui să fie înnăscut. Dar este el înnăscut, Sofie - sau l-a creat societatea? Pentru oamenii care au călătorit mult, răspunsul trebuie să fie simplu: Nu este firesc - sau înnăscut ca simţământ - să-ţi fie frică să te arăţi despuiat. Simţământul ruşinii - sau lipsa simţământului ruşinii - e ceva care are de a face în primul rând cu moravurile şi obiceiurile unei societăţi.

Poţi desigur să-ţi închipui că asemenea sofişti rătăcitori au dezlănţuit în societatea atenianã discuţii însufleţite când afirmau că nu există *norme* absolute în ce priveşte ce e drept şi ce nu e drept. Socrate, dimpotrivă, a încercat să dovedească raţional că unele norme sunt absolute şi general valabile.

Cine a fost Socrate?

Socrate (470-399 î.Hr.) este poate personalitatea cea mal enigmatică din întreaga istorie a filosofiei. El nu a scris nici un singur rând; cu toate acestea, face parte dintre cei care au exercitat o influenţă incalculabilă asupra gândirii europene. Faptul că el este cunoscut chiar şi de cei care au puţin de a face cu filosofia se explică probabil şi prin moartea sa dramatică.

Ştim că el s-a născut la Atena şi că şi-a petrecut acolo viaţa, mai ales prin pieţe şi pe străzile oraşului, unde sta de vorbă cu tot felul de oameni. Câmpurile şi arborii din regiunile rurale nu-l puteau învăţa nimic, spunea el.

Putea pe de altă parte să stea locului ceasuri întregi, cufundat în gânduri profunde.

încă din timpul vieţii era socotit o persoană ciudată, iar după moarte a fost considerat curând drept fondatorul unor orientări filosofice diferite. Tocmai pentru că a fost un om atât de enigmatic şi multilateral, a fost posibil ca asemenea orientări diverse de gândire să-l revendice pentru punctele lor de vedere.

Sigur este că era un om foarte urât la faţă. Era scund şi gras, avea ochii bulbucaţi şi nasul cârn. Dar lăuntrul său era de o „frumuseţe desăvârşită", cum se spunea. Şi mai departe: S-ar fi putut căuta în prezent şi în trecut, dar un altul deopotrivă cu el nu s-ar fi găsit nicăieri.

Cu toate acestea, a fost condamnat la moarte din cauza activităţii sale filosofice.

Cunoaştem viaţa lui Socrate în primul rând prin *Platon,* care a fost discipolul său şi el însuşi unul dintre cei mai mari filosofi din istoria acestei discipline.

Platon a scris multe *dialoguri* - sau conversaţii filosofice - în care îl înfăţişează pe Socrate.

Când Platon îi pune în gură lui Socrate cuvintele scrise în dialog, nu am putea spune cu certitudine dacă Socrate însuşi a şi pus cu adevărat aceste cuvinte. Din cauza aceasta, nu e uşor să deosebim învăţătura lui Socrate de cea a lui Platon. Problema aceasta e valabilă şi pentru mai multe alte personalităţi istorice care nu au lăsat surse scrise ale gândirii lor. Cel mai cunoscut exemplu este, fireşte, Iisus. Nu putem şti cu siguranţă dacă "Iisus cel istoric" a spus cu adevărat ceea ce îi pun în gură Matei sau Luca. In acelaşi fel va rămâne totdeauna o enigmă ce a spus cu adevărat acel „Socrate istoric" pe care l-a înregistrat istoria.

în fond, nici nu e atât de important cine a fost „Ia drept vorbind" Socrate. în primul rând imaginea lui creată de Platon este cea care a inspirat gândirea occidentală de aproape 2400 de ani.

Arta conversaţiei

înţelesul propriu-zis al activităţii lui Socrate era că el nu voia să-i înveţe ceva anume pe oameni. în schimb, lăsa impresia ca el însuşi urmărea să înveţe de la partenerul său de discuţie. Nu făcea deci lecţii asemenea unui profesor oarecare. Nu, *el îşi continua conversaţiile cu ei.*

Dar el n-ar fi devenit un filosof renumit dacă ar fi stat doar să-i asculte pe ceilalţi. Pentru aşa ceva nici n-ar fi fost condamnat la moarte, fireşte. în primul rând, el începea prin a pune întrebări. Astfel, recunoştea bucuros că el nu ştia nimic. Şi apoi, în cursul conversaţiei, îi aducea adesea pe ceilalţi să-şi dea seama de slăbiciunile propriei lor gândiri. Se putea întâmpla atunci ca partenerul de discuţie să ajungă să fie strâns cu uşa şi sa-şi dea seama până la urmă ce anume era drept şi ce nu.

Mama lui Socrate fusese probabil moaşă şi Socrate îşi compara propria activitate cu arta moşitului. Dar nu moaşa este cea rare naşte copilul. Ea e doar de faţă şi ajută la naştere. Socrate îşi considera deci sarcina constând în a-i ajuta pe oameni la „naşterea" părerilor şi ideilor juste. Căci cunoaşterea adevărată trebuia să vină dinlăuntrul oamenilor. Ea nu le poate fi administrată clin afară. Numai cunoaşterea care vine dinlăuntrul omului este adevărata „înţelepciune".

Precizez: Capacitatea de a naşte copii este o însuşire naturală. La fel de bine, toţi

oamenii pot ajunge să dobândească adevăruri filosofice dacă îşi vor folosi raţiunea proprie. Când un om „preia descoperirile raţiunii", el scoate ceva din sine însuşi.

Tocmai prin felul în care mima neştiinţa, Socrate îi constrângea pe oameni să-şi folosească raţiunea. Socrate se putea preface că e stăpânit de totală neştiinţă - adică se putea înfăţişa ca fiind mai stupid decât era. Asta noi numim „ironia socratică", în felul acesta el putea descoperi mereu slăbiciunile din gândirea atenienilor. Asta se putea petrece în mijlocul pieţei publice - deci în văzul tuturor. O întâlnire cu Socrate putea însenina compromiterea pentru interlocutorul său, care era făcut ridicol în faţa marelui public.

Din cauza aceasta nu e de mirare că acţiunea sa a fost simţită până la urmă ca tulburătoare şi iritantă - mai ales de către cei care deţineau puterea în societate. Atena era asemenea unui cal leneş, spunea Socrate, iar el era un tăun care-i înţepa crupa pentru a-i menţine trează conştiinţa (Ce facem cu tăunii, Sofie? Poţi să-mi spui?).

O voce zeiască

Dar Socrate nu-şi ciupea astfel semenii de picior pentru ca ar fi vrut să-i chinuiască. Era ceva în el care nu-i da linişte şi nu-i lăsa o altă alegere. El spunea mereu că auzea înlăuntrul său o „voce zeiască". Socrate protesta de exemplu împotriva condamnării la moarte a unui om. El refuza pe de altă parte să- şi denunţe adversarii politici. Până la urmă, aceasta avea să-l coste viaţa.

în anul 399 î. Hr. el a fost acuzat că „îi corupe pe tineri" şi că „nu recunoaşte zeii". Cu o majoritate la limită, a fost considerat

vinovat de către un juriu alcătuit din cinci sute de persoane.

Sigur, ar fi putut cere graţierea. în orice caz, şi-ar fi putut salva viaţa dacă ar fi fost să părăsească Atena. Dar dacă ar fi făcut aceasta, el nu ar mai fi fost Socrate. Pentru că el considera propria sa conştiinţă - şi adevărul - mai importante decât viaţa. El îi asigura pe toţi că acţionase numai pentru binele statului. A fost condamnat la moarte. La scurt timp după aceea a golit cupa de otravă în prezenţa prietenilor celor mai apropiaţi.

De ce, Sofie? De ce a trebuit să moară Socrate? întrebarea aceasta şi-au pus-o oamenii timp de 2400 de ani. Dar el nu a fost singurul om din istorie care a mers până la ultima limită şi care a îndurat moartea pentru convingerile sale. Am vorbit adineaori despre Iisus; între Iisus şi Socrate există într-adevăr mai multe paralele. Am să subliniez doar unele dintre ele.

Iisus şi Socrate au fost amândoi socotiţi de contemporanii lor nişte persoane enigmatice. Nici unul dintre ei nu şi-a scris mesajul. Depindem deci cu totul, în ce-i priveşte, de imaginea pe care au lăsat-o despre ei discipolii lor. Dar e sigur că amândoi au fost maeştri în arta vorbirii. Vorbeau adică amândoi cu limpede conştiinţă a propriilor convingeri, care îi putea deopotrivă încânta şi în acelaşi timp irita pe ceilalţi. Şi dincolo de aceasta, amândoi credeau că vorbesc în numele a ceva care era mai mare decât ei înşişi. Ei reprezentau o provocare pentru cei puternici în societatea lor, deoarece criticau orice formă de nedreptate şi de abuzuri ale puterii. Şi nu în ultimul rând - aceasta i-a costat pe amândoi viaţa.

Şi în procesele împotriva lui Iisus şi a Iui Socrate există paralele evidente. Amândoi ar

fi putut cere îndurarea salvându-şi astfel propria viaţă. Dar ei ar fi crezut că-şi trădează vocaţia dacă n-ar fi mers până la capăt. Şi faptul că au mers cu capul sus spre moarte i-a făcut demni de credinţa celorlalţi dincolo de moartea lor.

Dacă fac această paralelă între Iisus şi Socrate nu înseamnă că aş vrea să-i consider egali. Voiam în primul rând să spun că amândoi aveau un mesaj care nu se lasă despărţit de curajul lor.

Un joker la Atena

Socrate, Sofie! încă n-am terminat cu el, înţelegi. Am spus ceva despre metoda lui. Dar cum stăteau lucrurile cu proiectul lui filosofic?

Socrate era contemporan cu sofiştii. Ca şi ei, el se preocupa de oameni şi de vieţile oamenilor, iar nu de problemele filosofilor Naturii. Un filosof roman - *Cicero* - a spus câteva secole mai târziu că Socrate adusese filosofia din cer pe pământ, o făcuse să-şi ia locul în oraşele şi casele oamenilor şi îi silise pe oameni să mediteze la viaţa şi obiceiurile lor, la bine şi la rău.

însă Socrate se deosebea într-un punct important de sofişti. EI nu se considera pe sine însuşi un sofist - adică un om învăţat sau înţelept. Contrar sofiştilor, el nu accepta nici să fie plătit pentru activitatea sa de învăţător. Nu, Socrate se numea pe sine însuşi *filosof,* în adevăratul înţeles al cuvântului. Un „filo-sof" este de fapt un „iubitor al înţelepciunii", cineva care se străduieşte să obţină înţelepciunea.

Stai bine la locul tău, Sofie? Asta e important pentru tot restul cursului nostru, anume ca tu să înţelegi deosebirea între sofist

şi filosof. Sofiştii se lăsau plătiţi pentru expunerile lor mai mult sau mai puţin subtile, şi asemenea „sofişti" au apărut şi au dispărut în tot cursul istoriei. Mă gândesc Ia toţi profesorii şi mai-mult-ştiutorii, cei care, fie sunt mulţumiţi de puţintică lor ştiinţă, fie se laudă zgomotos că ştiu grozav de mult despre lucruri de care în realitate n-au nici o idee. Asemenea „sofişti" ai întâlnit, sigur, şi tu în viaţa ta atât de tânără încă. Un adevărat filosof, Sofie, e cu totul altceva, de fapt exact contrariul.

Un filosof ştie exact că, în fond, el ştie foarte puţin. Tocmai de aceea el caută mereu, iarăşi şi iarăşi, să ajungă la adevărata cunoaştere. Socrate era un astfel de om, care se întâlneşte extrem de rar. Pentru el era limpede că el însuşi nu ştia nimic despre viaţă şi lume. Şi acum vine esenţialul: Pe el îl chinuia faptul că ştia atât de puţin.

Un filosof este deci cineva care recunoaşte că există foarte multe lucruri pe care el nu le înţelege. Şi asta îl chinuie. Astfel văzut, el este întotdeauna mai înţelept decât toţi cei care se laudă cu pretinsa lor ştiinţă. „Lucrul cel mai înţelept e să ştii că nu ştii", am spus adineaori. Socrate însuşi spunea că el ştie un singur lucru - anume că nu ştie nimic. Notează-ţi această expresie, căci, chiar şi printre filosofi, o asemenea recunoaştere este o marfă rară. Poate fi atât de primejdios să recunoşti aceasta deschis, încât te-ar costa până şi viaţa. Mereu asemenea oameni care pun întrebări se dovedesc a fi cei mai primejdioşi. Nu e primejdios să răspunzi. O singură întrebare poate să cuprindă în ea mai multă dinamită decât o mie de răspunsuri.

Ai auzit vorbindu-se despre hainele noi ale împăratului? în realitate împăratul era gol goluţ, dar nici unul dintre supuşii Iul nu avea

curajul să-i spună asta. Şi dintr-o dată un copil a strigai în gura mare că împăratul e gol puşcă. Era un copil curajos, Sofie. în acelaşi fel a îndrăznit Socrate să arate limpede cât de puţine lucruri ştiu oamenii. Şi iată că am ajuns să vorbim iarăşi despre asemănarea dintre copii şi filosofi.

Mai fac o precizare: Omenirea este confruntată cu probleme importante cărora nu Ie găsim imediat soluţiile potrivite. Şi atunci se deschid pentru noi două posibilităţi. Putem să ne păcălim singuri pe noi înşine şi restul lumii şi să ne prefacem că un şti tot ce merită să fie ştiut. Sau putem să închidem ochii în faţa marilor întrebări şi să renunţăm o dată pentru totdeauna să mergem mai departe. în felul acesta omenirea se împarte în două. în cea mai mare parte, oamenii sunt fie siguri de tot pe ei înşişi, fie indiferenţi. (Ambele categorii sunt dintre cei care se târăsc şi se înfundă tot mai adânc în blana iepurelui!) E ca la jocul de cărţi, atunci când împărţi cărţile pe culori, dragă Sofie. Pui cărţile negre într-un teanc şi pe cele roşii în altul. Dar, din când în când, scoate capul din teancurile astea câte un joker - adică un glumeţ, nu? - adică unul care nu e nici cupă, nici treflă, nici caro, nici pică. Socrate a fost în Atena un astfel de joker. El nu era nici sigur de tot pe el însuşi şi nici indiferent. Ştia doar că nu ştie nimic - şi asta era pentru el un chin, o tortură. Astfel că a devenit filosof - unul dintre cei care nu renunţă, unul care caută neobosit să dobândească cunoaşterea.

Se zice că, odată, un atenian a întrebat Oracolul din Delfi cine era omul cel mai înţelept din Atena. Oracolul a răspuns: Socrate. Când Socrate a aflat aceasta, a fost, ca să folosim de lupt un eufemism, uimit. (Eu cred că a râs, Sofie!) A plecat imediat prin

oraş şi a căutat pe cineva pe care şi el, şi alţii îl socoteau un om înţelept. Dar când s-a arătat că omul acela nu-i putea răspunde limpede lui Socrate Ia întrebările lui, Socrate însuşi a văzut în cele din urmă că Oracolul avusese dreptate.

Pentru Socrate era important să găsească un fundament sigur pentru cunoştinţele şi ştiinţa noastră. EI credea că un asemenea temei s-ar afla în raţiunea omenească. Cu această credinţă profundă în raţiunea omenească, el a fost aşadar un raţ*ionalist* categoric.

Cunoaşterea justă conduce la acţiunea justă

Am pomenit mai adineaori că Socrate credea că aude în sinea lui o voce zeiască şi că această „conştiinţă" îi spunea ce anume era drept. Cine ştie ce e bun va şi face binele, spunea el. El considera că o cunoaştere justă conduce la acţiune justă. Şi numai cel care face ce trebuie şi e bine să facă, spune Socrate, e un om drept, aşa cum se cuvine să fie. Dacă acţionăm greşit, o facem pentru că nu ştim să acţionăm mai bine. Din cauza asta e atât de important să ne sporim cunoaşterea. Socrate era preocupat să găsească definiţii cu totul limpezi şi general valabile pentru ceea ce este drept şi ceea ce este nedrept. Contrar sofiştilor, el credea anume că putinţa aceasta de a deosebi între ce e drept şi ce e nedrept sta în raţiune şi nu în societatea omenească.

Poate că această ultimă afirmaţie nu o vei înghiţi chiar atât de uşor, Sofie. Să mai încerc o dată: Socrate considera că e cu neputinţă să fii fericit dacă acţionezi împotriva propriilor tale convingeri. Şi acela care ştie cum poate deveni un om fericit va şl încerca să ajungă

un astfel de om. Iar cel care ştie ce e drept va şi face ceea ce e drept. Căci, în fond, cine ar vrea să fie nefericit?

Tu ce crezi de toate astea, Sofie? Poţi tu trăi fericită dacă al să faci mereu lucruri pe care în inima ta nu le socoteşti ca fiind drepte? Sunt mulţi cei care mint şi fură şi-i calomniază tot timpul pe alţii. Da! Şi aceştia ştiu poate şi că aşa ceva nu e bine, sau drept, dacă vrei. Dar crezi tu că asta îi face fericiţi? Socrate nu credea aşa ceva.

Când Sofie termină de citit scrisoarea despre Socrate, o puse repede în cutie la un loc cu celelalte şi se strecură afară în grădinii. Pentru a evita să mai fie întrebată unde fusese toată vremea asta, voia să fie în casă înainte ca mama să se întoarcă de la cumpărături în plus, promisese să spele vasele.

De-abia apucase să deschidă robinetul, când mama ei intră grăbită cu două pungi de plastic uriaşe. Poate pentru că o văzuse cil de-abia se apuca de treabă, îi spuse:

— Parcă n-ai fi în toate apele tale, Sofie.

Sofie nu-şi dădu nici ea seama de ce îi răspunse în felul în care-i răspunse. îi ieşiră cuvintele pur şi simplu de la sine din gură:

— Şi Socrate simţea aşa uneori!

— Socrate?

Mama făcu ochii mari.

— Păcat doar că a trebuit să plătească cu viaţa pentru asta, continuă Sofie foarte îngândurată.

— Dar, Sofie, eu nu ştiu ce să mă mai fac cu tine!

— Nici Socrate nu ştia. Singurul lucru pe care-l ştia era că el nu ştia chiar nimic. Dar cu toate acestea, el era omul cel mai înţelept din Atena.

Mama rămăsese fără glas. în cele din urmă spuse:

— Asta ai învăţat la şcoală?

Sofie clătină energic din cap.

— Acolo nu învăţăm nimic... Deosebirea cea mai mare între un profesor de şcoală şi un adevărat filosof este că profesorul îşi închipuie că ştie o grămadă de lucruri pe care tot încearcă să le vâre in cap elevilor lui. Un filosof se străduieşte însă să desluşească împreună cu discipolii lui adevărul lucrurilor.

A, aşa iar am ajuns la iepurii cei albi. Dar ştii, am să aflu eu curând ce fel de prieten ţi-ai mai găsit aici. încep să cred, aşa, cu încetul, că nu e chiar în toate minţile.

Acum Sofie închise robinetul. Arătă cu spălătorul de vase spre mama ei.

— El are capul foarte bine pus pe umeri. Dar e ca un tăun care-i tot înţeapă pe ceilalţi şi nu le dă pace. Şi asta tocmai pentru ca să-i scoată din inerţia lor.

— Ei, acuma termină. Prietenul ăsta al tău mi se pare cam prea obraznic şi începe să mă deranjeze.

Sofie se aplecă iarăşi peste chiuveta cu vase.

— El nu e nici mare înţelept, şi nici obraznic. încearcă doar să ajungă la adevărata cunoaştere. Asta e marea deosebire între un adevărat joker şi celelalte cărţi din pachet când începi jocul.

— Joker ai zis?

Sofie aprobă din cap.

— Te-ai gândit vreodată că într-un joc de cărţi sunt multe cupe şi multe carouri? Şi sunt şi multe pici şi trefle. Dar nu ,e decât un joker.

— Ce tot spui acolo, copile?

— Şi ce tot întrebi tu acolo?

Mama terminase de aranjat cumpărăturile. Acum îşi luă ziarul şi se duse cu el în salon. Sofiei i se păru că închide uşa cam prea energic.

Când termină de spălat vasele, se duse şi ea în camera ei. Pusese şalul de mătase roşie laolaltă cu pietricelele şi cuburile de construcţie pe raftul cel mai de sus din dulap. Acum îl scoase şi se uită mai bine la el.

Hilde...

Atena

...din ruine se înălţau deodată construcţii măreţe....

Încă devreme în seara aceea, mama Soliei se duse în vizită la o prietenă. De-abia ieşise din casă, că Sofie ieşi şi ea în grădină şi se strecură în peştera de lângă gardul viu. Aici, alături de cutia ei, găsi un pacheţel ceva mai gros. Sofie rupse imediat hârtia în care era împachetat Era o videocasetă!

Alergă îndărăt în casă. O videocasetă! Asta era ceva cu totul nou. Dar de unde ştia filosoful că ea avea un aparat video? Şi ce era pe casetă?

Sofie puse caseta în proiector. Curând, apăru pe ecran un oraş mare. Sofie înţelese că trebuia să fie vorba de Atena, căci acum se vedea Acropole în planuri mult mărite. Sofie văzuse de multe ori imagini ale acestor ruine faimoase. Printre rămăşiţele templelor se plimbau turişti în veşminte de vară cu aparate de fotografiat la gât. Nu era şi unul care avea un afiş? Şi iată din nou afişul acela. Şi nu scria pe el „Hilde"?

După o vreme apăru un bărbat de vârstă mijlocie în faţa camerei de luat vederi. Era scund de statură, avea o barbă neagră îngrijită şi pe cap o bască albastră. Privea drept în camera de luat vederi şi începu să vorbească:

— Bine ai venit în Atena, Sofie. Te-ai gândit desigur că eu sunt Alberto Knox. Dacă nu te-ai gândit la asta, atunci am să-ţi repet doar că şi acum iepuraşul alb mai este scos din jobenul negru al universului. Suntem pe Acropole. Cuvântul acesta înseamnă „oraşul-cetate" - sau mai bine zis „oraşul de pe colină". Aici sus, au locuit oameni încă din timpul epocii de piatră. Asta e legat, fireşte, de situarea deosebită a locului. Era uşor de apărat de duşmani într-o asemenea poziţie, pe platoul acesta înalt. Când Atena s-a extins în jos, pe şesul de sub platou, Acropole a ajuns să fie folosită ca fortăreaţă şi ca loc al templelor. în prima jumătate a secolului al patrulea înainte de Hristos, a avut loc un război înverşunat împotriva perşilor, şi la anul 480 regele persan *Xerxes* a jefuit Atena şi a ars clădirile de lemn de pe Acropole. în anul următor perşii au fost învinşi şi acum a început epoca de aur a Atenei, Sofie.

Acropole a fost reconstruită - mai superbă şi mai frumoasă decât oricând - şi ea a redevenit domeniul rezervat templelor. Şi tocmai la vremea aceea, Socrate se plimba pe străzi şi prin piaţa publică şi stătea de vorbă cu concetăţenii lui atenieni. In felul acesta, el a putut urmări lucrările de reconstrucţie a Acropolei şi ridicarea acelor construcţii splendide pe care le vedem aici. Ăsta da, şantier! în spatele meu, vezi templul cel mai mare. El se numeşte Parthenon - sau locuinţa fecioarelor" - şi a fost înălţat în cinstea zeiţei *Athena,* zeiţa protectoare a Atenei. Această mare clădire de marmură nu urmează un plan

în linii drepte, toate cele patru laturi prezintă o uşoară încovoiere. în felul acesta clădirea ar fi părut mai vie. Deşi templul are dimensiuni enorme, el nu apare vederii atât de compact Şi asta, din cauza unei iluzii optice. Şi coloanele sunt teşite spre înăuntru şi ar alcătui o piramidă de 1500 de metri înălţime dacă ar fi de ajuns de lungi pentru a se întâlni undeva deasupra templului. Singurul lucru care se afla în această construcţie uriaşă era o statuie a Athenei, înaltă de doisprezece metri. Mai trebuie să adaug doar că marmura albă, care era pictată în mai multe culori vii, fusese adusă dintr-un munte situat la o depărtare de şaisprezece kilometri...

Sofiei îi bătea agitată inima. Era într-adevăr profesorul ei de filosofie cel care-i vorbea acolo în caseta video? îi văzuse doar nelămurit contururile siluetei, atunci, pe întuneric. Dar ar fi putut în fond să fie bărbatul acesta care vorbea pe Acropole.

Acum începu să înainteze de-a lungul laturii lungi a templului şi camera îl urmărea în mersul său. în cele din urmă ajunse la marginea platoului stâncos şi arătă cu mâna spre peisajul din jur. Camera fixa acum un teatru vechi, situat sub nivelul platoului Acropolei.

— Acolo vezi vechiul teatru al lui Dionysos, continuă bărbatul cu bască. Este probabil cel mai vechi teatru din Europa. Aici au fost reprezentate piesele marilor tragedieni *Eschil, Sofocle* şi *Euripide,* încă în timpul vieţii lui Socrate. Ţi-am pomenit de tragedia despre nefericitul rege Oedipus. Aici a avut loc prima ei reprezentare. Dar erau jucate şi comedii. Cel mai cunoscut autor de comedii a fost A*ristofan,* care printre altele a scris şi o comedie răutăcioasă despre originalul personaj al oraşului, Socrate. în ultimul plan,

vezi zidul de piatră pe fundalul căruia apăreau actorii. Se numea *skene* şi şi-a lăsat numele în termenul nostru de „scenă". Cuvântul *teatru* vine de altfel din greaca veche şi înseamnă „a privi". Dar haide să ne întoarcem la filosofie, Sofie. Facem un ocol în jurul Parthenonului şi apoi coborâm prin partea de la intrare...

Acum bărbatul acela scund ocolea templul cel mare, astfel încât avea mereu în dreapta mai multe temple mai mici. Apoi coborî pe treptele dintre câteva coloane înalte. Când ajunse la poalele platoului Acropolei, se ridică pe o mică eminenţă de teren şi arătă spre Atena:

— Ridicătura aceasta pe care ne aflăm acum se numeşte *Areopagul.* Aici tribunalul cel mai înalt al Atenei judeca asasinatele. Multe sute de ani mai târziu s-a oprit aici Apostolul Pavel şi le-a povestit atenienilor despre Iisus şi despre creştinism. Dar la această cuvântare vom avea mai târziu prilejul să revenim şi s-o comentăm. Jos în stânga, vezi ruinele vechii pieţe a Atenei. în afară de marele templu al zeului fierar Hefaistos, au mai rămas doar nişte blocuri de marmură. Coborâm...

în momentul următor, el apăru din nou printre ruinele de mai jos. Deasupra, sub cer - şi sus de tot pe ecranul Sofiei - se vedea marele Templu al Athenei pe Acropole. Profesorul de filosofie se aşează pe un bloc de marmură. Apoi îşi îndreptă din nou privirile spre camera de luat vederi şi spuse:

— Suntem la marginea vechii pieţe a Atenei. O privelişte tristă, nu? Astăzi, vreau să spun. Dar odinioară erau aici nişte temple splendide, sediul tribunalului şi alte clădiri oficiale, prăvălii, o sală de concerte şi chiar şi o sală de gimnastică. Toate laolaltă înconjurau această piaţă, o piaţă mare, pătrată... în

această mică întindere astfel închisă s-au aşezat bazele întregii civilizaţii europene. Termeni cum sunt „politica" şi „democraţia", „economia" şi „istoria", „biologia" şi „fizica", „matematica" şi „logica", „teologia" şi „filosofia", „etica" şi „psihologia", „teoria" şi „metoda", „idee" şi „sistem" - şi încă multe altele - provin de la acest popor, în fond mic la număr, a cărui viaţă de zi cu zi se desfăşura în jurul acestei pieţe. Aici stătea Socrate de vorbă cu oamenii cu care se întâlnea. Poate că îl apuca de mână pe vreun sclav care purta un ulcior cu ulei de măslin şi-i punea omului acela sărman vreo întrebare filosofică. Căci Socrate spunea că sclavul avea aceeaşi raţiune ca cea a unui cetăţean. Poate că avea un schimb de cuvinte mai însufleţit cu vreun cetăţean al oraşului - sau era adâncit în vreo conversaţie cu voce scăzută cu tânărul său discipol Platon. Ciudat să te gândeşti la aşa ceva. Vorbim mereu despre filosofia „socratică" sau „platonică", dar e cu totul altceva *să fii* Platon sau Socrate.

Sigur că şi Sofiei gândul acesta i se părea ciudat. Dar cel puţin la fel de ciudat i se părea şi felul în care filosoful ajunsese deodată să-i vorbească prin caseta video pe care un câine misterios i-o adusese în ascunzătoarea tainică din grădină.

Acum filosoful se ridică de pe blocul de marmură pe care se aşezase. Şi atunci spuse cu vocea scăzută:

— De fapt aş fi vrut să mă mărginesc numai la asta, Sofie. Voiam să-ţi arăt Acropole şi ruinele vechii pieţe din Atena Dar nu ştiu încă dacă îţi dai seama bine, cu adevărat, cât de splendide erau locurile acestea în vremurile de atunci... de aceea m-am simţit ispitit să merg mai departe. Sigur, asta e împotriva regulilor jocului... dar într-un

fel am încredere că lucrurile vor rămâne numai între noi, să spunem aşa... oricum, o simplă aruncătură de ochi ar trebui să ne ajungă...

Nu mai spuse altceva, rămase o vreme astfel cu privirile în camera de luat vederi. îndată după aceea, o altă imagine apăru pe ecran. Ca la atingerea unei baghete vrăjitoreşti, din ruine se înălţau deodată construcţii măreţe. Acropole şi toate clădirile din piaţa de jos erau noi. Poleite parcă cu aur, străluceau în culori orbitoare. Prin piaţa cea mare pătrată se plimbau tot felul de oameni în veşminte în culori vii. Unii purtau săbii, alţii aveau câte un ulcior pe creştetul capului, şi unul avea un sul de papirus la subsuoară.

De-abia acum îl recunoscu Sofie pe profesorul ei de filosofie. Avea mai departe pe creştetul capului basca aceea albastră, dar ca şi ceilalţi din imaginea de acum de pe ecran era înveşmântat în straie galbene. El se îndreptă spre Sofie, privind mai departe în obiectiv şi spuse:

— Aşa, deci. Acum ne găsim în Atena antică, Sofie. Voiam să fi şi tu de faţă, înţelegi. Suntem în anul 402 î. Hr., doar trei ani după moartea lui Socrate. Sper că vei şti să preţuieşti această vizită cu lotul specială, căci a fost foarte greu să găsim cu împrumut o cameră video...

Sofie simţea că o cuprinde ameţeala Cum putea oare omul acela misterios să se afle deodată la Atena cu 2400 de ani înaintea momentului nostru? Cum putea o cameră video să vadă într-un alt timp? Sofie ştia, bineînţeles, că în antichitate nu existaseră asemenea aparate. Vedea poate un film de cinematograf turnat după regulile reconstituirilor istorice? Dar multe clădiri de marmură păreau autentice. Dacă s-ar fi vrut o

reconstituire a întregii pieţe imense a Atenei şi pe lângă asta şi întreaga Acropole -, aşa ceva ar fi costat totuşi cam mult pentru un simplu film. Ar fi fost oricum un preţ prea mare doar pentru a o face pe Sofie să înveţe ceva despre Atena.

Bărbatul cu bască îşi ridică iarăşi ochii.

— îi vezi pe cei doi bărbaţi de la colonadă?

Sofie descoperi unde-i arăta el un bărbat mai în vârstă în veşminte uşor zdrenţuite. Avea o barbă lungă, neîngrijită, un nas strivit parcă, ochi albaştri pătrunzători şi obrajii roşii şi dolofani. Alături de el era un tânăr de o mare frumuseţe.

— Aceştia sunt Socrate şi tânărul său discipol. înţelegi, Sofie? Dar ar trebui să faci personal cunoştinţă cu ei.

Acum profesorul de filosofie se apropie de cei doi bărbaţi care se opriseră la adăpostul unui baldachin mai înălţat. Când ajunse lângă ei, îşi ridică uşor basca de pe cap şi spuse ceva, nişte vorbe pe care Sofie nu le înţelese. Desigur că vorbise greceşte. După o vreme, cl privi din nou spre obiectiv şi zise:

— Le-am spus că e aici o tânără norvegiană care ar vrea să-i cunoască. Acum Platon va pune câteva întrebări la care tu ai să te gândeşti până data viitoare. Dar trebuie să ne grăbim ca să nu ne surprindă paznicii.

Sofie simţi deodată o apăsare în tâmple, căci tânărul de acolo făcu câţiva paşi înainte şi privi în camera de luat vederi.

— Bine ai venit în Atena, Sofie, spuse el cu voce blândă Vorbea o norvegiană foarte nesigură. Pe mine mă cheamă Platon şi am să-ţi dau patru teme pentru acasă. întâi, am să te rog să te gândeşti cum poate face un brutar cincizeci de chifle cu totul şi cu totul la fel, unele cu altele. Pe urmă, să te întrebi cum se

face că toţi caii sunt asemenea. Mai departe, să te gândeşti dacă crezi sau nu că omul arc suflet nemuritor. Şi, în sfârşit, trebuie să răspunzi la întrebarea dacă femeile şi bărbaţii sunt fiinţe deopotrivă de raţionale. Succes!

în clipa următoare imaginea dispăruse. Sofie încercă să manevreze banda înainte sau înapoi, dar constată că văzuse tot ceea ce figura pe această casetă.

Acum, Sofie încerca să-şi pună gândurile în ordine. Dar de-abia începea să-şi urmeze o line de gândire că şi trebuia să se gândească la o alta, chiar dacă primul gând nici pe departe nu fusese dus până la capăt.

Că profesorul acesta al ei de filosofie era o fiinţă foarte ciudată, asta o ştia ea încă de mult. Dar dacă el recurgea acum la nişte metode didactice care sfidau toate legile naturale, asta însemna că mersese prea departe - aşa gândea acum Sofie.

îi văzuse oare cu adevărat pe Socrate şi Platon pe ecranul video? Fireşte că nu, aşa ceva era imposibil. Dar nu fusese totuşi un film de desene animate.

Sofie scoase caseta din proiector şi fugi cu ea în camera ei. Acolo o împinse în sertarul cel mai de sus, alături de cuburile de construcţie. Pe urmă căzu istovită pe pat şi adormi îndată.

Câteva ceasuri mai târziu, mama intră în camera ei. O zgâlţâi uşor pe Sofie spunându-i:

— Dar ce te-a apucat acuma, Sofie?

— Mmm...

— Te-ai culcat aşa, în pat, îmbrăcată!

Sofie de-abia reuşea să-şi deschidă ochii.

— Am fost la Atena, spuse ea.

Altceva nu mai spuse; se întoarse, pur şi simplu, pe partea cealaltă şi adormi la loc.

Platon

...dorul după adevărata locuinţă a sufletului...

In dimineaţa următoare Sofie se trezi tresărind deodată din somn. Ceasul arăta de-abia cinci trecute, dar era atât de limpede la minte că se şi ridică în capul oaselor în pat.

De ce mai era îmbrăcată cu rochia? Apoi însă îşi reaminti dintr-o dată totul. Sofie se urcă pe un taburet şi căută în raftul cel mai de sus. Da - acolo era o casetă video. Deci nu fusese un vis, oricum nu pe de-a-ntregul.

Dar nici pe Socrate şi Platon nu-i văzuse cu adevărat? Ei, nu mai voia să se gândească acum la toate astea. Poate că mama ei avea dreptate şi ea nu era în dispoziţia ei obişnuită.

Oricum, nu mai putea dormi. Poate că ar fi fost mai bine să se ducă la peşteră să vadă dacă mesagerul, câinele acela, nu-i mai adusese vreo scrisoare?

Sofie se furişă pe scară în jos, îşi încălţă pantofii de gimnastică şi ieşi în grădină.

în grădină totul era minunat de limpede şi liniştit Păsările ciripeau atât de energic, încât Sofiei aproape că-i veni să izbucnească într-un hohot de râs. Roua dimineţii strălucea pe firele de iarbă asemenea unor picături de cristal. Din nou îşi spuse că lumea era o minune mai presus de puterea de cuprindere a oamenilor.

Şi gardul viu de mărăcini era puţin umed. Sofie nu găsi nici o altă scrisoare a filosofului, dar se opri totuşi să şteargă o rădăcină mai groasă şi se aşeză.

îşi aduse aminte că Platon de pe caseta video îi dăduse nişte teme pentru acasă. întâi trebuia să se gândească la felul în care un brutar sau un cofetar ar fi putut coace cincizeci de chifle toate la fel.

Sofie îşi spunea că trebuie să se gândească bine, căci la prima vedere tema aceasta i se părea scornită de un nebun de-a binelea. Cînd mama ei făcea - ceea ce nu se întîmpla prea des - cîte o tavă cu prăjiturele cu stafide, nici una dintre bucăţelele acelea mărunte nu era exact la fel cu celelalte. Ea nu era brutăreasă cu pregătire profesională şi putea să greşească uneori. Dar nici chiflele şi fursecurile pe care le cumpărau de la prăvălie nu erau toatei la fel. Fiecare dintre ele era doar modelată de degetele cofetarului. Deodată se, deschise un surâs şiret pe faţa Sofiei. îşi adusese aminte cum, odată, ea şi tatăl ei merseseră împreună în oraş, în vreme ce mama rămăsese acasă să facă prăjiturele pentru Crăciun. Cînd se întorseseră acasă, întreaga masă din bucătărie era acoperită cu omuleţi de aluat aşteptând să le vină rîndul să fie puşi la copt. Deşi nici unul dintre ei nu era perfect la fel cu ceilalţi, semănau cu toate acestea între ei. Şi de ce semănau? Pentru că mama folosise aceeaşi formă pentru toate prăjiturelele astea, bineînţeles.

Sofie era atât de mulţumită că îi venise soluţia acestei probleme cu chiflele şi prăjiturelele, încât îşi considera acum rezolvată prima temă. Dacă Un brutar face cincizeci de chifle toate la fel, atunci înseamnă că a folosit aceeaşi *formă* pentru toate. Şi asta e!

Pe urmă Platon din video privise mai departe în obiectiv şi o întrebase de ce toţi caii sunt la fel. Dar asta nu era adevărat Sofie ar fi spus tocmai dimpotrivă, că nu există doi

cai absolut la fel unul cu altul, exact aşa cum nici doi oameni nu pot să fie absolut identici.

Aproape că ar fi renunţat la problema aceasta când îşi aduse aminte cum se gândise ca să rezolve problema cu chiflele. Nici acelea nu erau absolut la fel, unele erau mai groase, altele se sfărâmaseră înainte de a se coace în formă; totuşi, pentru fiecare era limpede că, într-un anumit fel, toate erau „absolut identice".

Poate că Platon voise să întrebe de ce un cal este totdeauna un cal şi nu, de exemplu, ceva intermediar între cal şi porc. Căci, deşi unii cai erau cafenii ca nişte urşi şi alţii albi ca mieii, toţi caii aveau ceva în comun. Sofie nu văzuse niciodată, de exemplu, un cal cu şase sau opt picioare. Dar Platon nu voia oare să spună că toţi caii erau la fel pentru că fuseseră turnaţi într-un unic tipar?

Pe urmă, Platon pusese o întrebare cu adevărat uriaşă şi grea. Avea omul suflet nemuritor? Sofie nu se simţea în stare să răspundă. Ştia doar că trupul mort avea să fie ars sau îngropat, şi că după aceea el nu mai avea să aibă nici un viitor. Dacă omul ar fi avut suflet nemuritor, atunci ar fi trebuit să fie alcătuit din două părţi foarte diferite între ele; un trup care după câţiva ani s-ar destrăma - şi un suflet care acţionează mai mult sau mai puţin independent de procesele care au loc în trup. Bunica ei spusese odată că avea senzaţia că doar trupul îi îmbătrânea. Pe dinăuntru ea rămăsese aceeaşi fată tânără de odinioară.

Gândul la o „fată tînără" o adusese pe Sofie şi la ultima întrebare: Sunt femeile şi bărbaţii fiinţe deopotrivă de raţionale? Acum, iar nu mai era chiar atât de sigură. Depinde de ceea ce înţelegea Platon prin „raţional", în fond.

Deodată îşi aminti ce-i spusese profesorul ei de filosofie despre Socrate. Socrate

explicase că toţi oamenii pot ajunge la adevăruri filosofice dacă se folosesc cum trebuie de raţiunea lor. El credea, de asemenea, că şi un sclav poate rezolva problemele filosofiei cu aceeaşi raţiune ca şi un nobil. Sofie era convinsă că el ar fi spus că femeile şi bărbaţii erau deopotrivă fiinţe raţionale.

Pe când sta astfel adâncită în asemenea meditaţii, auzi dintr-o dată gardul viu de alături foşnind, era ceva acolo care pufnea şi gâfâia ca o locomotivă. în clipa următoare, acelaşi câine galben se strecură în peşteră. Ţinea în bot un plic mare.

— Hermes! strigă Sofie. îţi mulţumesc foarte mult!

Câinele lăsă plicul să cadă în poala Sofiei, ea îşi întinse o mână **şi**-l mângâie pe gât

— Hermes e un câine bun, spuse.

La care câinele se aşeză lângă ea şi se lăsă mângâiat în toată regula de Sofie. Dar după câteva minute se ridică şi tropăi prin gardul viu pe drumul pe care venise.

Sofie îl urmă cu plicul în mână. Izbuti să treacă prin mărăcinişul gardului şi, după o clipă, ieşise şi ea din grădină.

Hermes alerga acum spre marginea pădurii şi Sofie îl urmări la o distanţă de câţiva metri. De două ori câinele se întoarse spre ea mârâind, dar Sofie nu se lăsă intimidată. Acum voia să-l găsească pe filosof - chiar dacă ar fi trebuit să alerge aşa până la Atena.

Câinele mergea acum ceva mai repede, şi curând ajunse la o cărare îngustă prin pădure...

Sofie iuţi pasul, dar după o vreme câinele se întoarse spre ea şi începu să latre ca un adevărat câine de pază. Sofie însă nu se dădu bătută, se folosi doar de acest prilej ca să se apropie şi mai mult de el.

Hermes gonea acum mai departe pe cărare. Pînă la urmă, Sofie îşi dădu seama că nu-l putea ajunge. Multă vreme rămase locului ascultând cum câinele se depărta. Pe urmă se lăsă tăcerea.

Sofie se aşeză pe un trunchi de copac la marginea unui mic luminiş. Ţinea mai departe în mână plicul cel mare galben. îl deschise, scoase mai multe foi de hârtie bătute la maşină şi începu să citească:

Academia Lui Platon

Mi-a părut bine să te văd, Sofie. Fireşte, vreau să spun adineaori la Atena. Cu ocazia asta m-am şi prezentat în faţa ta, nu-i aşa. Şi pentru că ţi l-am prezentat pe *Platon,* putem începe fără să mai pierdem vremea.

Platon (427-347 î.Hr.) era în vârstă de 29 de ani cînd Socrate a trebuit să bea cupa de cucută. Fusese de multă vreme discipolul lui Socrate şi urmărise îndeaproape procesul care-i fusese intentat. Faptul că Atena fusese în stare să-l condamne la moarte pe cel mai nobil om al său nu numai că a produs o impresie de neşters asupra lui, ci a determinat apoi întreaga sa activitate filosofică.

Pentru Platon, moartea violentă a lui Socrate avea să arate limpede ca lumina zilei ce contradicţie poate să existe între relaţiile de fapt dintr-o societate şi cele *reale* sau *ideale.*

Prima acţiune a lui Platon în calitate de filosof propriu-zis a fost să facă publică cuvântarea de apărare a lui Socrate. Prin asta Platon relatează ce a spus Socrate în faţa marelui tribunal.

Ştii desigur că Socrate însuşi nu a scris nimic. Mulţi presocratici au scris opere

filosofice, însă materialele lor scrise nu au fost, în cea mai mare parte, păstrate pentru posteritate. în ce-l priveşte pe Platon, credem că toate operele sale principale au fost conservate. (în afară de discursul de apărare a lui Socrate, el a mai făcut o culegere de scrisori şi nu mai puţin de treizeci şi cinci de dialoguri.) Faptul că aceste scrieri s-au păstrat se explică nu în ultimul rând prin împrejurarea că Platon şi-a deschis la Atena propria sa şcoală de filosofie. Şi anume într-o dumbravă care purta numele eroului legendar grec Academos. Din cauza aceasta şcoala de filosofie a lui Platon s-a numit Academia. (De atunci în întreaga lume s-au deschis multe mii de academii. Vorbim şi acum despre „academicieni" şi despre „disciplinele academice".)

în Academia platonică se predau filosofia, matematica şi gimnastica. Deşi poate că „a preda o disciplină de învăţământ" nu e cuvântul cel mai potrivit. în Academia platonică cel mai important lucru era discuţia, conversaţia vie. Din cauza asta nu e o întâmplare faptul că *dialogul* a constituit forma în care Platon şi-a transcris propria filosofie.

Adevărul veşnic, frumosul veşnic şi binele veşnic

La începutul acestui curs de filosofie ţi-am spus că deseori merită din plin osteneala să te întrebi care este proiectul unui anumit filosof. Şi din cauza asta întreb acum: Ce anume voia să cerceteze Platon?

Pe scurt: Platon era interesat de relaţia între ceea ce pe de o parte este veşnic şi neschimbător şi, pe de altă parte, ceea ce „curge". (Deci, exact ca şi presocraticii!)

Pe urmă am spus că sofiştii şi Socrate se întorseseră de ia filosofia Naturii şi îşi îndreptaseră interesul spre om şi societatea omenească. Şi asta e adevărat; dar şi sofiştii, şi Socrate s-au ocupat într-un anumit fel de relaţia între ceea ce, pe de o parte, este veşnic şi dăinuitor - şi ceea ce, pe de altă parte, „curge". Şi pe ei i-a preocupat această problemă, acolo unde era vorba de *morala* oamenilor şi de *idealurile* sau *virtutea* societăţii. Sofiştii spuneau, în linii mari, că problema identificării a ceea ce e drept şi ceea ce e nedrept, cuvenit sau necuvenit, se schimbă de la un oraş la altul şi de la o generaţie la alta. Problema aceasta, a ceea ce e drept sau nedrept, cuvenit sau necuvenit, este deci ceva „fluid", schimbător. Socrate nu putea însă accepta aşa ceva. El credea în reguli eterne sau *norme* ale acţiunilor omeneşti. Dacă ne folosim de raţiunea noastră, spunea el, noi cu toţii putem recunoaşte asemenea norme invariabile şi neschimbătoare, căci raţiunea omenească este într-adevăr ceva veşnic, neschimbător.

Mai eşti acolo, Sofie? Aşadar, acum apare Platon. El manifestă interes *atât* faţă de ceea ce este veşnic şi neschimbător în Natură *cât şi* faţă de ceea ce este veşnic şi neschimbător în morală şi în societate. Pentru Platon, de fapt, astea sunt unul şi acelaşi lucru. El încearcă să stabilească o „realitate" proprie, care să fie eternă şi neschimbătoare. Şi, sincer vorbind, de asta avem de fapt filosofi. Pe ei nu-i interesează să aleagă femeile cele mai frumoase ale anului sau tomatele cele mai ieftine ale verii. (Din cauza asta nici nu sunt totdeauna iubiţi!) Filosofii văd asemenea lucruri, frivole şi actuale, în înţelesul imediat, zilnic, al cuvântului, doar marginal. Ei caută

să le arate tuturor ce anume este „veşnic adevărat", „veşnic frumos" şi „veşnic bun".

Cu asta ajungem cel puţin să bănuim cuprinderea proiectului filosofiei lui Platon. Şi acum, să luăm unul după altul punctele acestea. Vom încerca să înţelegem evoluţia unei gândiri deosebite, care a lăsat urme adânci în întreaga filosofie europeană de mai târziu.

Lumea ideilor

Empedocle şi Democrit arătaseră înainte că toate fenomenele din natură „curg", dar că există totuşi „ceva" care nu se schimbă niciodată (cele „patru rădăcini" sau „atomii"). Platon se ocupă şi el de această problemă - dar în cu totul alt fel.

Platon spunea că *tot* ceea ce putem percepe şi simţi în natură „curge". Nu există deci nici o materie fundamentală care să nu se destrame. Absolut tot ceea ce depinde de „lumea simţurilor" constă dintr-o materie pe care vremea o macină. Dar în acelaşi timp totul este constituit conform unei forme atemporale, care este veşnică şi neschimbătoare.

Ai înţeles? Atunci, e bine, mai e totuşi...

De ce sunt toţi caii la fel, Sofie? Poate că tu gândeşti că el nici măcar nu sunt la fel. Dar există ceva care le este comun tuturor cailor, ceva care are grijă să nu avem niciodată probleme când e vorba să recunoaştem un cal. Calul luat izolat „curge", fireşte. El poate să ajungă bătrîn şi olog, cu timpul se îmbolnăveşte şi moare. Insă „forma calului" propriu-zisă este veşnică şi neschimbătoare.

Pentru Platon, acest lucru Etern şi Neschimbător nu este o „materie originară"

de natură fizică. Eternul şi Invariabilul sunt modele spirituale sau abstracte, după care sunt alcătuite toate fenomenele.

Precizez: Presocraticii furnizaseră o explicaţie foarte utilă pentru schimbările care au loc în natură, fără să trebuiască să presupună că ceva „se schimbă" cu adevărat. în miezul acestui circuit al naturii există o părticică minusculă, dăinuitoare şi veşnică, şi aceasta nu intră niciodată în destrămare, spuneau ei. Foarte bine, Sofie! Eu spun: *Foarte bine!* Dar ei nu aveau şi o explicaţie acceptabilă pentru modul *cum* aceste părticele, cele mai mici cu putinţă, care odinioară au fost elementele constitutive ale unui cal, ajung, patru sau cinci sute de ani mai tîrziu, să creeze dintr-o dată cu totul un alt cal! Sau poate chiar un elefant, sau un crocodil. Platon vrea să spună că atomii lui Democrit nu vor fi niciodată un „crocofant" sau un „eledil". Şi tocmai asta i-a pus în mişcare meditaţiile lui filosofice.

Dacă înţelegi de pe acum ce vreau eu să spun, atunci poţi sări alineatul următor. Precizez totuşi ca să fim mai siguri: Ai o pungă cu piese Lego şi îţi faci un cal cu ele. Pe urmă risipeşti pietricelele şi le bagi la loc în pungă. Nu te poţi aştepta să ai iarăşi un cal nou, dacă te mulţumeşti pur şi simplu să scuturi punga cu pietricele. Cum ar putea pietricelele, sau cuburile astea, ele singure, de la sine, să facă un alt cal? Nu, *tu* trebuie să le aşezi ca să combini iarăşi calul, Sofie. Şi dacă o faci, asta îţi e cu putinţă pentru că tu ai o *imagine* despre felul cum arată calul. Calul acesta din piese Lego a fost combinat, deci, după un model care rămâne neschimbat de la un cal la altul.

Problema cu cele cincizeci de chifle sau brioşe toate Ia fel, ai dezlegat-o? Să ne

imaginăm acum că tu cazi din cosmos pe pământ şi n-ai mai fi văzut niciodată până atunci o brutărie sau o cofetărie. Deci te nimereşti într-o brutărie care te-a atras prin mireasma ei - şi vezi acolo cincizeci de omuleţi exact Ia fel pe o tavă. Presupun că ai să te scarpini o clipă în cap şi ai să te întrebi cum se face că toţi pot să fie aşa, la fel. Ne putem închipui de altfel că unuia îi lipseşte un braţ, că altul şi-a pierdut poate o bucăţică din căpăţână şi un al treilea are un pântece cam prea gros. Dar dacă te gândeşti mai bine, ajungi cu toate acestea la concluzia că toţi omuleţii aceştia de cocă au un *numitor comun.* Deşi poate nici unul dintre ei nu e perfect, tu ajungi să bănuieşti lotuşi că ei trebuie să aibă o *origine comună.* înţelegi că toţi omuleţii aceştia se coc după una şi aceeaşi formă.

Şi mai e ceva, Sofie, mai e ceva: te cuprinde deodată dorinţa să *vezi* forma aceasta. Căci e limpede că forma trebuie să fie cu lotul desăvârşită - şi, într-un anumit fel, mult mai frumoasă decât toate copiile acestea fragile.

Şi dacă tu ai dezlegat singură tema aceasta, atunci înseamnă că ai rezolvat o problemă filosofică în exact acelaşi fel în care a făcut-o Platon. Ca şi cei mai mulţi filosofi, într-un anumit sens el „a căzut din cer" sau „din cosmos". (S-a lăsat să alunece pe un fir subţire în blana iepurelui.) El s-a întrebat, minunându-se, cum de pot fi atât de asemănătoare toate fenomenele din natură, şi a ajuns la concluzia că, „mai presus" sau „dincolo" de tot ceea ce vedem în jur, se află un număr limitat de forme. Aceste forme Platon le-a numit *idei.* In spatele tuturor cailor, porcilor şi oamenilor există „ideea de cal", „ideea de porc" şi „ideea de om". (Şi din

cauza asta brutăria aceea poate să facă, în afară de omuleţi de cocă, purcei de cocă şi cai de cocă. Căci o brutărie care se respectă are totdeauna mai mult decât o singură formă. Dar o singură formă pentru fiecare dintre asemenea prăjiturele de cocă ajunge.)

Concluzia: Platon credea că există o realitate propriu-zisă în spatele „lumii simţurilor". Această realitate el o numea *lumea ideilor.* Aici găsim „modele" veşnice şi neschimbătoare, modelele originare din spatele diferitelor fenomene pe care le întâlnim în natură. Şi această concepţie remarcabilă noi o denumim *doctrina platonică a ideilor.*

Cunoaştere sigură

Poate că eşti de acord cu asta până aici, dragă Sofie. Dar poate te întrebi, adică Platon chiar asta a vrut să spună, la modul serios? Adică el chiar credea că există asemenea fenomene într-o cu totul altă realitate decât cea a simţurilor?

Cu siguranţă că el nu a vrut să spună aşa ceva la modul literal întreaga sa viaţă, dar în unele dintre dialogurile sale s-a gândit oricum Ia asta. Vom încerca să urmărim argumentările sale.

Un filosof, cum am mai spus, încearcă să stabilească ce anume este etern şi niciodată schimbător. De exemplu, nu ar avea sens să se scrie un tratat filosofic despre existenţa unui anumit balon de săpun. In primul rând, el nici n-ar putea fi examinat cum se cuvine înainte de a se sparge brusc. în al doilea rând, ar fi probabil greu de vândut un asemenea text ştiinţific, adică filosofic, despre un obiect pe care nimeni nu l-a văzut şi care a existat doar câteva secunde.

Platon socotea că tot ceea ce vedem în natură în jurul nostru, de fapt tot ceea ce putem atinge şi pipăi, poate fi comparat cu un asemenea balon de săpun. Căci nimic din ceea ce există în lumea simţurilor nu are durată. Şi ţie îţi este limpede, fireşte, că toţi oamenii şi animalele vor intra în destrămare mai devreme sau mai tîrziu şi vor muri. Chiar şi un bloc de marmură se sfărâmă şi se va risipi în cele din urmă în pulbere. (Acropole însăşi este acuma o grămadă de ruine, Sofie! Scandalos, dacă mă întrebi pe mine. Dar aşa este.) Platon porneşte de Ia aserţiunea că noi nu putem ajunge Ia o cunoaştere sigură în legătură cu ceva care se schimbă tot timpul. Despre tot ceea ce aparţine lumii simţurilor - şi deci tot ceea ce putem atinge şi pipăi - nu putem avea decât *păreri* nesigure. *Ştiinţă sigură* putem avea doar despre ceea ce recunoaştem cu ajutorul raţiunii.

Dar am să-ţi explic mai bine, Sofie: O figură din aceasta izolată, un omuleţ de cocă, poate, când îl frămânţi din aluat, cînd îl potriveşti şi îl coci, să se deformeze şi să se strice în asemenea fel încât să nu mai poţi spune ce înfăţişa Ia început. Dar după ce am văzut douăzeci, treizeci de asemenea omuleţi - care şi ei pot fi mai mult sau mai puţin perfecţi - pot să ştiu cu o mai mare siguranţă cum arată forma după care sunt făcuţi. Pot deduce asta, chiar dacă n-am văzut niciodată forma lor. Nici măcar nu e sigur că ar fi mai bine să fi văzut cu ochii mei forma aceasta. Căci nu ne putem bizui totdeauna pe simţurile noastre. Puterea văzului poate varia de Ia un om Ia altul; dimpotrivă, ne putem baza pe ceea ce ne spune raţiunea, căci raţiunea este aceeaşi la toţi oamenii.

Când tu stai laolaltă cu alţi treizeci de elevi într-o sală de clasă şi profesorul întreabă care

este culoarea cea mai frumoasă a curcubeului - atunci sigur e că va primi multe răspunsuri diferite. Dar dacă întreabă cât fac trei ori opt, întreaga clasă va răspunde indicând acelaşi rezultat. Aici decide adică raţiunea, iar raţiunea este într-un anumit sens exact contrariul părerii şi simţirii. Putem spune că raţiunea este veşnică şi universală, tocmai pentru că ea exprimă numai date veşnice şi universale.

De altfel, Platon a manifestat totdeauna mult interes în ce priveşte matematica. Şi asta pentru că obiectele de care se ocupă matematica sunt neschimbătoare. De aceea putem avea o cunoaştere sigură a lor. Dar acum avem nevoie de un exemplu: închipuieţi că ai să găseşti într-o pădure un con de brad rotund. Tu găseşti că acest con este rotund, sferic - dar Jorunn susţine că e puţin cam turtit pe o parte. (Şi atunci vă certaţi!) Dar nu puteţi fi sigure de ceea ce voi vedeţi cu ochii. Dimpotrivă, veţi şti cu deplină certitudine că suma unghiurilor cuprinse într-un cerc reprezintă 360 de grade. Şi atunci vorbiţi de un cerc ideal care nu există în Natură, dar pe care, în schimb, îl vedeţi foarte limpede cu ochiul vostru lăuntric. (Spuneţi acelaşi lucru despre forma de prăjituri ascunse undeva şi nu despre figurina, omuleţul de cocă aflat din întâmplare pe masa de Ia bucătărie.)

Scurt rezumat: Despre ceea ce percepem sau pipăim nu putem avea decât păreri nesigure. Dar despre ceea ce recunoaştem cu raţiunea putem avea o cunoaştere sigură. Suma unghiurilor într-un triunghi va fi de-a pururi 180 de grade. „Ideea" că toţi caii stau pe patru picioare va fi mai departe valabilă, chiar dacă toţii caii din lumea simţurilor vor ajunge vreodată şchiopi.

Un suflet nemuritor

Am văzut că Platon considera că realitatea se împarte în două.

O parte este *lumea simţurilor* - despre care nu putem avea decât o cunoaştere aproximativă sau nedesăvârşită, atunci când ne folosim cele cinci simţuri (aproximative şi nedesăvârşite). Despre tot ce există în lumea simţurilor e valabilă constatarea că „totul curge" şi că, în consecinţă, nu are dăinuire. Nimic nu *este* în lumea simţurilor, există doar multe lucruri care se nasc şi pier.

Cealaltă parte este *lumea ideilor* - despre care putem dobândi o ştiinţă sigură dacă ne folosim de raţiunea noastră. Această lume a ideilor nu se lasă deci recunoscută cu simţurile. In schimb ideile (sau formele) sunt veşnice şi neschimbătoare.

în concepţia lui Platon, şi omul este o fiinţă împărţită în două. Avem *un trup* care „curge". El este indisolubil legat de lumea simţurilor şi are aceeaşi soartă ca toate celelalte de aici (de exemplu, un balon de săpun). Toate simţurile noastre sunt legate de trup şi, în consecinţă, nu sunt demne de încredere. Dar avem, de asemenea, *un suflet* nemuritor - şi acesta este locuinţa raţiunii. Tocmai pentru că sufletul nu este material, el poate arunca o privire în lumea ideilor.

Acum aproape că am spus totul. Dar mai este ceva, Sofie: Spun: MAI ESTE CEVA!

Platon afirmă mai departe că sufletul a existat *înainte* de a fi coborât în trupul nostru: odinioară, sufletul se afla în lumea ideilor. (Era acolo, laolaltă cu formele de prăjituri, sus în dulap.) Dar îndată ce sufletul s-a trezit într-un trup omenesc, a şi uitat de ideile desăvârşite. Şi atunci se întâmplă ceva, da, atunci începe un proces cu adevărat minunat.

Când omul trăieşte experienţa formelor în natură, în suflet se trezeşte treptat o amintire vagă. Omul vede un cal - poate chiar un cal imperfect (da, un cal de cocă, o prăjitură!). Asta ajunge pentru ca în suflet să se trezească o amintire a calului desăvârşit, pe care sufletul l-a văzut odată în lumea ideilor. Şi cu asta se deşteaptă în suflet un dor după adevărata locuinţă a sufletului. Platon a numit dorul acesta Eros - şi asta înseamnă Iubire. Sufletul simte deci un „dor de iubire" după propria lui origine. Şi din acel moment, el trăieşte experienţa trupului şi a tuturor celor supuse simţurilor ca fiind nedesăvârşită şi neesenţială. Pe aripile iubirii, sufletul ar vrea să zboare „acasă" în lumea ideilor. Ar vrea să fie eliberat din temniţa trupului.

Acum, trebuie să subliniez imediat că Platon descrie aici o evoluţie de viaţă ideală. Căci nici pe departe toţi oamenii nu-şi Iasă frâu liber sufletului lor ca să pornească în călătoria îndărăt spre lumea ideilor. Cei mai mulţi se agaţă de „imaginile oglindite" ale ideilor în lumea simţurilor. Ei văd un cal - şi încă un cal. Dar nu văd acel lucru faţă de care toţi caii sunt doar o imitaţie nereuşită. (Dau buzna în bucătărie şi se îndoapă cu prăjiturelele de acolo, fără să se întrebe de unde au venit ele.) Platon descrie *drumul filosofilor.* îi putem citi filosofia ca pe o descriere a activităţii unui filosof.

Când vezi o umbră, Sofie, te gândeşti că ceva anume trebuie să fi aruncat umbra aceasta. Vezi umbra unui animal. Poate că e un cal, te gândeşti tu, dar nu poţi fi foarte sigură. Atunci te întorci şi vezi animalul real - care, fireşte, este nesfârşit mai frumos şi mai precis în contururi decât umbra nedesluşită a calului. DIN CAUZA ASTA CONSIDERĂ PLATON TOATE FENOMENELE DIN

NATURĂ CA SIMPLE UMBRE ALE FORMELOR SAU IDEILOR VEŞNICE. Dar cei mai mulţi oameni se mulţumesc cu viaţa lor printre umbre. Nu se gândesc anume că este ceva care să fi aruncat umbrele acestea. Ei cred că umbrele sunt tot ceea ce există - şi de aceea trăiesc experienţa umbrelor ca nefiind umbre. De aceea uită de nemurirea sufletelor.

Drumul afară din întunericul peşterii

Platon povesteşte o parabolă care ilustrează tocmai această reflecţie despre lume. O numim *parabola peşterii.* Am să ţi-o povestesc cu cuvintele mele.

Închipuie-ţi nişte oameni care locuiesc într-o peşteră subpământeană. Ei întorc spatele intrării în peşteră şi sunt legaţi de gât şi de picioare, şi de aceea nu pot vedea altceva decât peretele din faţă. în spatele lor se ridică un zid înalt de piatră, şi dincolo de acest zid trec încolo şi încoace diferiţi oameni ale căror figuri sunt proiectate peste marginea peretelui. Cum în spatele acestor figuri arde un foc, ele aruncă pe zidul peşterii nişte umbre tremurătoare. Singurul lucru pe care îl pot vedea oamenii din peşteră este acest „teatru al umbrelor". Ei stau aici de la naşterea lor şi cred, aşadar, că umbrele acestea sunt singurul lucru care există.

închipuie-ţi acum că unul dintre locuitorii acestei peşteri se eliberează din captivitate. întâi, el se întreabă de unde vin toate umbrele astea pe peretele peşterii. în cele din urmă, se dezleagă de legăturile care-l ţineau acolo. Ce crezi tu că se întâmplă când el se întoarce spre siluetele acelea ţinute peste peretele din

spatele peşterii? Fireşte, în primul rând va fi orbit de lumina puternică de acolo. Simpla vedere a acestor figuri cu contururi atât de precise îl orbeşte - până atunci el văzuse doar răsfrângerea umbrelor lor. Dacă ar putea să se caţăre peste peretele acela, să treacă pe lângă focul de acolo şi să se târască afară din peşteră, atunci ar fi orbit în şi mai mare măsură. Dar după ce se va freca la ochi, va vedea şi cât de frumos este totul. Va vedea pentru prima dată culori şi contururi limpezi. Va vedea animale şi flori adevărate - ale căror imitaţii nereuşite erau figurile văzute de el în peşteră. Dar se întreabă de unde vin animalele şi florile. El vede soarele pe cer şi înţelege că soarele dă viaţă florilor şi animalelor din natură, aşa cum focul din peşteră avea grijă ca el să poată vedea umbrele lor.

Acum acest fericit fost locuitor al peşterii poate alerga liber prin natură şi se poate bucura de libertatea de curând câştigată. Dar el se gândeşte Ia toţi cei care au rămas acolo jos în peşteră. Din cauza asta se întoarce. îndată ce a ajuns iar între ei, el încearcă să-i facă pe ceilalţi locuitori ai peşterii să vadă că imaginile de umbră de pe zid nu sunt decât imitaţii tremurătoare ale realului. Dar nimeni nu-l crede. Ei arată cu degetul spre zidul din faţă şi spun că ceea ce văd acolo e tot ceea ce există. Până la urmă, ei îl omoară pe acest reîntors, ca să scape de el.

Ceea ce înfăţişează Platon în parabola peşterii este drumul filosofului de la reprezentările nedesluşite la ideile reale de dincolo de fenomenele din natură. El se gândeşte poate şi la Socrate - pe care locuitorii peşterii l-au ucis pentru că le tulbura reprezentările obişnuite şi voia să Ie arate drumul spre adevărata înţelegere. în felul acesta parabola peşterii devine o

imagine a curajului şi a răspunderii pedagogice a filosofului.

Pentru Platon e important ca relaţia dintre întunericul peşterii şi natura de afară să corespundă relaţiei dintre formele din natură şi cele din lumea ideilor. El nu spune că natura este întunecată şi tristă, ci că este întunecată şi tristă *în comparaţie* cu claritatea ideilor. Un portret al unei fete frumoase nu este ceva întunecat şi trist, poate dimpotrivă. Dar este numai un portret, o imagine.

Republica filosofilor

Parabola platonică a peşterii o găsim în dialogul *Republica.* Aici Platon descrie statul ideal, adică îşi imaginează un stat model - sau ceea ce noi am numi un stat „utopic". Foarte pe scurt, putem spune că Platon arată că statul trebuie condus de filosofi. în fondarea lui, el îşi are punctul de pornire în oameni individuali luaţi în sine.

Din punctul de vedere al lui Platon, trupul omenesc constă din trei părţi, şi anume *capul, pieptul* şi *pântecele.* Fiecăreia dintre aceste părţi îi corespunde o însuşire caracteristică. Capului îi aparţine *raţiunea,* pieptului *voinţa* şi pântecelui *plăcerea* sau *dorinţa.* Fiecărei acestei însuşiri caracteristice îi corespunde un ideal sau o *virtute.* Raţiunea trebuie să tindă spre *înţelepciune,* voinţa trebuie să exprime *curaj,* iar poftele şi dorinţele trebuie reprimate pentru ca omul să dea dovadă de *măsură.* De-abia când cele trei părţi ale omului se manifestă ca o unitate, avem de a face cu un om armonic sau drept, constituit aşa cum trebuie, în şcoală copiii trebuie întâi să înveţe să-şi stăpânească dorinţele, apoi se

va dezvolta curajul şi la sfârşit trebuie dobândite raţiunea şi înţelepciunea.

Platon îşi imaginează un stat care să fie alcătuit exact aşa cum e alcătuit un om. Aşa cum trupul are „cap", „piept" şi „pântece", tot astfel statul are *conducători, paznici* (sau soldaţi) şi *producători de bunuri,* (ţăranii, de pildă). Aici devine limpede că Platon şi-a luat drept model ştiinţa medicală greacă. Aşa cum un om sănătos şi armonios constituit dă dovadă de echilibru şi de măsură, un stat drept se caracterizează prin faptul că fiecare îşi ştie locul cuvenit în întregul astfel constituit.

Ca şi filosofia sa în general, filosofia statului la Platon este dominată de *raţionalism.* Hotărâtor pentru alcătuirea unui stat drept este faptul că el e condus prin *raţiune.* Aşa cum capul conduce trupul, filosofii trebuie să conducă societatea.

Să încercăm acum o prezentare simplă a relaţiilor dintre cele trei părţi ale omului şi ale statului.

Trupul Capul Pieptul Pântecele
Sufletul Raţiune Voinţa Poftele
Virtutea înţelepciunea Curajul Măsura
Statul
Conducătorii Paznicii
Producătorii de bunuri

Statul ideal al lui Platon aminteşte poate de organizarea pe caste a societăţii indiene, unde fiecare individ îşi are o funcţie specială spre binele întregului. De pe vremea lui Platon - şi încă dinainte - statul indian organizat pe caste dispune de această împărţire tripartită între casta conducătorilor (sau casta preoţilor),

casta războinicilor şi casta celor care se ocupă de bunuri.

Astăzi, probabil că am caracteriza statul lui Platon drept stat totalitar; există filosofi care-l critică aspru pe Platon pentru aceasta. Dar trebuie să ne gândim că el a trăit în cu totul alte vremuri decât noi. Să nu uităm că el era de părere că femeile pot conduce un stat la fel de bine ca şi bărbaţii. Şi întrucât conducătorii trebuie să conducă întemeindu-se pe raţiune, Platon credea că femeile sunt dotate cu aceeaşi raţiune ca şi bărbaţii, dacă au acces la şcoală şi dacă sînt eliberate de grija copiilor şi de treburile casei. Tot Platon considera că, în ce-i priveşte pe conducătorii statului şi paznicii, ei trebuiau să renunţe la familie şi la proprietatea privată. Educarea copiilor o considera prea importantă ca să poată fi lăsată în mâinile persoanelor individuale. Educarea copiilor trebuia să fie în răspunderea statului. (Platon a fost primul filosof care s-a pronunţat pentru grădiniţe publice de copii şi şcoli pe durata întregii zile.)

După ce Platon a trăit câteva mari dezamăgiri politice, el a scris dialogul *Legile.* Aici el înfăţişează „statul legilor", ca fiind al doilea stat în ordinea calităţii, şi reintroduce proprietatea privată în relaţiile de familie. în felul acesta este restrânsă libertatea femeilor. El spune însă că un stat care nu educă şi formează femeile este ca o fiinţă omenească preocupată să-şi antreneze numai braţul drept.

în fond, putem spune că Platon avea o imagine pozitivă a femeii - în orice caz pozitivă pentru vremea lui. în dialogul *Banchetul,* e vorba de o femeie, Diotima, care şi-a adus contribuţia la expunerea concepţiei filosofice a lui Socrate.

Acesta a fost Platon, Sofie. De mai bine de două mii de ani, oamenii discută - şi critică -

neobişnuita sa doctrină a ideilor. Primul dintre aceştia a fost propriul său discipol de la Academie. El se numea *Aristotel* - cel de-al treilea mare filosof din Atena. Mai mult nu-ţi spun astăzi!

Câtă vreme Sofie rămăsese aşezată pe acel trunchi de copac citind, soarele se ridicase sus peste colina împădurită dinspre răsărit. Discul soarelui se înălţa peste marginea colinei exact atunci când Sofie citea despre Socrate care se căţăra ieşind din peşteră şi-şi strângea ochii în lumina orbitoare de afară.

Ea însăşi avea aproape senzaţia că iese dintr-o grotă subpământeană. Sofiei i se părea oricum că vede natura într-un cu totul alt fel, după ce citise despre Platon. Avea senzaţia că înainte fusese oarbă în faţa culorilor. Văzuse poate nişte umbre, dar nu ideile limpezi.

Nu era foarte sigură că Platon ar fi avut dreptate în tot ceea ce spusese cu privire la un model etern; dar găsea că era frumos gândul care susţinea că tot ce e viu e doar o copie a formei veşnice din lumea ideilor. în sfârşit, era adevărat că toate florile şi arborii, fiinţele omeneşti şi animalele erau „nedesăvârşite".

Tot ce vedea acum în jur era atât de frumos şi de plin de viaţă, încât Sofiei îi venea să se frece la ochi. Dar nimic din ce vedea aici nu avea dăinuire. Şi totuşi - peste o sută de ani - aveau să existe aceleaşi flori şi animale. Şi chiar dacă fiecare animal şi fiecare floare aveau să se stingă şi să fie uitate, ceva tot avea să „amintească" felul în care ele toate se înfăţişaseră aici.

Deodată ţâşni o veveriţă pe o creangă de brad, se roti de două ori în jurul ei însăşi, apoi dispăru printre ramuri. Pe tine te-am mai văzut, gândi Sofie. Fireşte, ştia că probabil nu văzuse aceeaşi veveriţă - văzuse, ca să se

exprime astfel, aceeaşi „formă" a ei. De ce să nu aibă atunci dreptate Platon când spunea că ea văzuse odinioară în lumea ideilor „veveriţa" veşnică - şi asta cu mult înainte ca sufletul ei să se fi stabilit într-un trup?

Putea oare să fie adevărat că ea mai trăise o dată? Existase sufletul ei, înainte ca ea să fi primit un trup, pe care acum trebuia să-l ducă împreună cu ea pretutindeni? Putea să fie adevărat că avea în ea însăşi un mic ghemotoc de aur - un giuvaier pe care timpul nu-l micşora, da, un suflet, care trăia mai departe şi când trupul de acum avea să îmbătrânească şi să moară?

Coliba maiorului

... fata din oglindă clipi des făcându-i parcă
cu ochiul, dar cu amândoi deodată...

Era de-abia şapte şi un sfert. Sofie n-avea nevoie să se grăbească spre casă. Mama ei avea, sigur, să mai doarmă încă
două ore, duminica era totdeauna leneşă.

Să intre oare mai adânc în pădure şi să încerce să-l găsească pe Alberto Knox? Dar de ce mârâise atât de furios la ea câinele lui ?

Sofie se ridică de pe trunchiul de copac şi porni pe drumul din pădure, pe care alergase înainte Hermes. Mai avea în mână plicul galben cu scrisoarea lungă despre Platon. Cărarea se despărţi de două ori înaintea ei, şi ea o apucă de fiecare dată pe cel mai larg dintre aceste drumuri astfel despărţite.

Pretutindeni ciripeau păsările - în copaci şi prin văzduh, în tufişuri şi prin hăţişuri. Erau cuprinse de entuziasmul dimineţii. Pentru ele nu existau deosebiri între zilele de lucru şi sfârşitul de săptămână. Dar cine le învăţase oare pe păsări să ciripească? Avea fiecare dintre ele câte un mic computer în ea însăşi, un „program" care le spunea ce avea de făcut fiecare?

întâi cărarea trecea printr-o mică adâncitură între stânci, apoi printre brazi înalţi coborând drept în jos. Aici pădurea era atât de deasă, încât printre toate trunchiurile acestea groase nu putea vedea decât până la câţiva metri.

Deodată descoperi ceva albastru printre trunchiurile brazilor. Sigur era un lac. Aici cărarea cotea în altă direcţie, dar Sofie înaintă pur şi simplu mai departe printre copaci. Nu ştia nici ea de ce o mânau paşii în acea direcţie.

Lacul nu era mai mare decât un teren de fotbal. Chiar în faţa ei, pe ţărmul celălalt, Sofie văzu o colibă vopsită în roşu într-un luminiş înconjurat de mesteceni albi. Din horn ieşea o dâră subţire de fum.

Sofie merse până la marginea apei. Aici pământul era aproape peste tot foarte umed, însă ea descoperi curând o barcă cu vâsle. Era trasă pe jumătate pe uscat. Şi înăuntru erau vâslele.

Sofie privi în jur. I se părea cu neputinţă să înconjoare lacul ca să ajungă la colibă fără să-şi ude de tot încălţămintea. Hotărâtă, se îndreptă spre barcă şi o împinse în apă. Apoi sui în ea, îşi potrivi vâslele în căluşul lor şi vâsli de-a curmezişul lacului; curând ajunse la celălalt mal. Coborî pe uscat şi încercă să tragă barca în urma ei. Aici ţărmul era mult mai abrupt decât pe partea cealaltă.

Sofie mai aruncă o singură privire îndărăt şi apoi se îndreptă spre colibă.

Se speriase singură de ce făcea. Cum de avea încredere să se aventureze astfel? Nici ea nu ştia, „altceva" părea să o conducă.

Sofie se apropie de uşă şi bătu. Rămase o vreme să aştepte, dar nu deschise nimeni. Apăsă prevăzătoare pe clanţă şi uşa se deschise.

— Hallo! strigă ea. E cineva acasă?

Sofie pătrunse într-o încăpere spaţioasă, amenajată ca o cameră comodă de locuit. Nu îndrăzni să închidă uşa în urma ei.

Era limpede că aici locuia cineva. Auzea de altfel şi trosnetele din soba mare cu lemne. Deci aici fusese cineva acum nu foarte multă vreme.

Pe o masă mare de lucru erau o maşină de scris veche, câteva cărţi, două creioane cu pastă şi o mulţime de hârtii. în faţa ferestrei care privea spre lac se aflau o masă şi două scaune. Altminteri, nu erau multe mobile; doar un perete, acoperit cu rafturi cu cărţi. Şi deasupra unei comode albe era agăţată o oglindă mare rotundă cu o ramă masivă de alamă. Părea grozav de veche.

Pe un perete erau, de asemenea, atârnate două tablouri. Unul era o pictură în ulei şi înfăţişa o casă albă, aşezată la o depărtare de o aruncătură de băţ de un mic golf cu adăpost pentru bărci. între casă şi adăpostul bărcilor era grădina coborând uşor în pantă, cu un măr în mijloc, câteva tufişuri şi pietre risipite asemenea unor stânci minuscule. Nişte mesteceni înconjurau această grădină asemenea unei adevărate cununi. Imaginea avea ca titlu „Bjerkely".

Alături de acest tablou era portretul unui bărbat aşezat cu o carte în poală într-un fotoliu în faţa unei ferestre. Şi aici se afla un golfuleţ cu pomi şi grămezi de pietre. Portretul acesta era, sigur, vechi de câteva sute de ani - şi se numea „Berkeley". Pictorul care-l executase se numea Smibert

Berkeley şi Bjerkely. Nu era ciudat?

Sofie se uită mai departe în jur prin colibă. Din acest salon, o uşă ducea spre o mică bucătărie. Aici tocmai se spălaseră vasele. Farfurioare şi pahare erau rânduite pe o cârpă de şters, câteva farfurioare mai aveau încă urme de detergent Pe duşumea era şi o farfurioară de tablă cu resturi de mâncare. Deci aici locuia un animal de casă, un câine sau o pisică.

Sofie se întoarse în salon. O altă uşă ducea într-un mic dormitor. Lângă pat erau mototolite două pături. Sofie descoperi pe aceste pături câteva fire de păr lung, galben. Aceasta era dovada: acum Sofie era convinsă că Alberto Knox şi Hermes locuiau în această colibă.

Pe când se mişca prin salonul de la început, Sofie trecu prin faţa oglinzii de deasupra comodei. Oglinda părea tulbure şi vălurită, iar imaginea Sofiei nu era prea limpede. Fără să ştie de ce, Sofie începu să se strâmbe la ea însăşi acolo în oglindă, aşa cum uneori obişnuia să facă acasă când se spăla în baie. Chipul ei din oglindă o imita în totul, dar nici nu ar fi fost de aşteptat altceva.

Deodată însă se petrecu ceva straniu. Dintr-o dată — timp de o singură secundă infinitesimală - Sofie văzu foarte limpede că fata din oglindă clipi des făcându-i parcă cu ochiul, dar cu amândoi deodată. Sofie se trase înapoi speriată. Dacă ea însăşi ar fi făcut astfel cu ochiul, clipind astfel din amândoi deodată - cum ar fi putut atunci s-o *vadă* pe cealaltă făcând asta? Ceva mai mult: era chiar Sofie cea care îi făcea ei cu ochiul. Părea că vrea să spună: Te văd, Sofie. Eu sunt aici înăuntru, însă de partea cealaltă.

Sofie simţea cum îi bate inima năvalnic în piept în acelaşi timp, auzi un câine lătrând undeva departe. Era sigur Hermes! Trebuia să fugă imediat de aici.

Abia acum observă un portmoneu verde pe comodă, sub oglindă. Sofie îl ridică şi îl deschise temătoare. în portmoneu erau o bancnotă de o sută, una de cincizeci şi... o legitimaţie de şcoală. Sub fotografia de acolo scria „Hilde Møller Knag" şi „Şcoala Lillesand".

Sofie simţi cum îi îngheaţă deodată faţa. Apoi îl auzi iarăşi pe câine lătrând. Trebuia neapărat să fugă de aici.

Când să treacă pe lîngă masă, descoperi un plic alb printre multele cărţi şi hârtii răspândite acolo. Pe plic scria „SOFIE".

Fără să mai stea pe gânduri, smulse plicul şi-l vârî în plicul cel mare galben alături de lunga scrisoare despre Platon. Apoi ieşi în fugă din colibă şi închise uşa după ea.

Afară auzea câinele lătrând şi mai tare. Apoi constată că barca dispăruse. După câteva clipe, o descoperi în mijlocul lacului. Pe lângă barcă plutea una dintre vâsle.

Asta pentru că nu reuşise să tragă barca pe ţărm. Auzea câinele lătrând mereu, dar auzea şi altceva, ceva care se mişca printre arbori, pe cealaltă parte a lacului.

Sofie nu mai avea acum timp să stea să se gândească. Strângând plicul cel galben în mână, alergă printre tufişurile din spatele colibei. Curând se văzu silită să străbată o mlaştină, de mai multe ori intră în apă pînă mai sus de glezne. Dar trebuia să alerge înainte. Trebuia să ajungă acasă.

După o vreme, dădu de un drumeag mai umblat. Era oare drumeagul pe care venise? Sofie rămase o clipă locului încercând să-şi stoarcă apa din veşminte. De-abia acum îi dădură lacrimile.

Cum putuse fi atât de proastă? Partea cea mai rea era cea cu barca. Vedea mereu în faţa ochilor barca şi cu vâsla plutindu-i alături,

rotindu-se acolo în mijlocul lacului. îi era atât de ruşine, o făcuse de oaie...

Acum, poate că profesorul de filosofie se afla acolo, pe malul lacului. Avea nevoie de barcă să se poată întoarce acasă. Sofie se ruşina grozav de ce boacănă făcuse. însă n-o făcuse dinadins.

Plicul! Asta era poate ceva şi mai urât De ce luase plicul cu ea? Pentru că era numele ei pe el, fireşte, din cauza asta s-ar fi putut spune că într-un fel îi aparţinea. Totuşi avea senzaţia că este o hoaţă. Şi acuma se putea dovedi că *ea* fusese în colibă.

Sofie scoase din plic un bileţel. Pe el scria:

Ce a fost întîi - găina sau ideea de „ găină " ?

Are omul idei înnăscute?

Care este deosebirea între o plantă, un animal şi un om?

De ce plouă?

De ce are nevoie omul să ducă o viaţă bună?

Sofie nu putea să stea acum să se gândească la întrebările acestea, dar pornea de la premisa că ele aveau ceva de a face cu filosoful din lecţia următoare. Nu se numea cumva Aristotel?

Cînd, după ce alergase la nesfîrşit prin pădure, ajunse la gardul viu de lîngă ascunzătoarea ei, i se părea că este o naufragiată care înoată spre ţărm. Era ciudat să vadă gardul acesta din partea cealaltă. De-abia cînd se strecură în peşteră se uită la ceas. Era zece şi jumătate. Plicul cel mare îl lăsă alături de celelalte hîrtii, în cutie. Biletul cu întrebările noi şi-l strecură în ciorap.

Mama vorbea la telefon când intră Sofie. Lăsă receptorul în furcă.

— Unde-ai fost până acuma, Sofie?

— Am... am făcut o plimbare... prin pădure, se bâlbâi Sofie.

— Da, închipuie-ţi, asta văd şi eu.

Sofie tăcu; vedea şi ea cum îi picura apa din rochie.

— A trebuit s-o sun pe Jorunn...

— Pe Jorunn ?

Mama îi aduse ceva uscat să se schimbe. Sofie reuşi doar cu mare greutate să ascundă biletul de la profesorul ei de filosofie. Se aşezară în bucătărie. Mama făcu câte o ceaşcă de cacao.

— Ai fost cu el? o întrebă apoi.

— Cu el?

Sofie se gândea doar la profesorul de filosofie.

— Cu *el,* da. Cu... iepurele acela al tău.

Sofie clătină din cap.

— Ce faceţi când sunteţi împreună? De ce eşti atât de udă ?

Sofie şedea aşezată acolo, serioasă de tot, şi privea fix tăblia mesei, dar într-un loc tainic, acolo în ea însăşi, era ceva care râdea. Mama, săraca de ea, ce griji îşi făcea!

Iarăşi scutură din cap. Şi întrebările veneau în bandă rulantă.

— Acum vreau să aud tot adevărul! N-ai ieşit astă-noapte? Nu te-ai strecurat afară când m-am dus eu la culcare? Abia ai paisprezece ani, Sofie. Vreau să ştiu cu cine ai fost!

Sofie începu să plângă. Apoi povesti. I se făcuse frică, şi când |i-e frică, spui de regulă adevărul.

Povesti că se trezise devreme şi că făcuse o plimbare prin pădure. Povesti despre colibă şi despre barcă şi chiar despre oglinda aceea ciudată. Dar reuşi să facă în aşa fel încât să treacă sub tăcere tot ce era în legătură cu acel curs tainic de filosofie prin scrisori. Nu pomeni nici de portmoneul verde. Nu ştia de

ce, dar simţea că trebuie să păstreze numai pentru ea ceea ce avea legătură cu Hilde.

Mama o apucă de braţ. Sofie înţelese că de data asta o credea.

— Eu nu am nici un prieten, suspină ea Ţi-am spus toate astea ca să nu mai trebuiască să-ţi faci griji cu iepurele alb.

— Şi ai fost cu adevărat până la coliba maiorului... spuse mama îngândurată.

— Coliba maiorului? Sofie făcu ochii mari.

— Coliba aceea mică pe care ai descoperit-o în pădure e denumită „coliba maiorului". Acum mulţi, mulţi ani, a locuit acolo într-adevăr un maior bătrân. Era puţin cam excentric şi ciudat. Dar nu ne mai gândim acum la asta. De atunci, ea a rămas goală.

— Aşa crezi tu, da Dar acum locuieşte acolo un filosof.

— Nu, nu mai începe iar cu fanteziile tale.

Sofie şedea în camera ei şi se gândea la experienţele de viaţă din ultimele câteva ceasuri. în capul ei era un adevărat circ zgomotos, cu elefanţi greoi, clovni poznaşi, acrobaţi plini de îndrăzneală pe trapezele lor zburătoare şi maimuţe dresate. O imagine revenea mereu printre celelalte. O mică barcă cu vâsle şi o vâslă plutind alături de ea, undeva adânc în inima pădurii, pe un lac - şi cineva care avea nevoie de barcă pentru a se întoarce acasă...

Era sigură că profesorul de filosofie nu i-ar fi vrut răul şi că, dacă avea să înţeleagă acum că Sofie îi vizitase coliba, poate că avea s-o ierte. însă ea încălcase o înţelegere. Asta era mulţumirea ei pentru faptul că bărbatul acesta străin îşi luase asupra lui răspunderea pentru

educaţia ei filosofică. Cum mai putea remedia situaţia?

Sofie luă una dintre foile de hârtie roz pentru corespondenţă şi scrise:

Dragul meu filosof! Am fost duminică dimineaţă în colibă. Aş fi vrut atât de mult să te întâlnesc pentru a discuta mai îndeaproape unele probleme filosofice. Pentru moment, sunt o adeptei a lui Platon, dar nu sunt atât de sigură că el a avut dreptate când spunea că ideile sau modelele există într-o altă realitate. Există fireşte în sufletul nostru, dar asta e, după părerea mea în momentul de faţă, cu totul altceva. Trebuie, din păcate, să recunosc că nu sunt de ajuns de convinsă că sufletul nostru este cu adevărat nemuritor. Eu personal nu am nici o amintire despre viaţa mea dinainte. Dacă tu ai putea să mă convingi că sufletului bunicii mele moarte îi merge bine în lumea ideilor, aş fi foarte recunoscătoare.

La drept vorbind însă, nu de dragul filosofiei m-am apucat de această scrisoare, pe care, laolaltă cu o bucăţică de zahăr, am s-o pun într-un plic roz. Voiam doar să-ţi cer iertare pentru că nu am fost ascultătoare. Am încercat să trag barca sus pe mal, dar se pare că nu am avut destulă forţă. Pe de altă parte, e posibil şi ca un val mai mare să fi împins barca iar în apă.

Sper că ai ajuns acasă fără să te uzi prea tare la picioare. Dacă nu, te poţi consola cu gândul că eu m-am udat leoarcă şi că, probabil, voi face o răceală bună. Dar pentru asta eu sunt vinovată.

N-am pus mâna pe nimic de acolo din colibă, dar din păcate am cedat ispitei când am văzut plicul cu numele meu. Nu pentru că am vrut să fur ceva, ci pentru că, din moment

ce numele meu era scris pe plic, m-am gândit, timp de câteva secunde foarte tulburi, că scrisoarea îmi aparţinea. Te rog sincer să mă ierţi şi îţi promit să nu te dezamăgesc iar.

P.S. Am să meditez imediat cu toată atenţia la întrebările de acolo.

P.P.S. Oglinda aceea cu ramă de alamă de deasupra comodei albe este o oglindă normală sau o oglindă fermecată? Te întreb doar pentru că eu nu sunt obişnuită ca imaginea mea din oglindă să-mi facă cu ochiul, cu amândoi ochii deodată.

Salutări de la eleva ta cu adevărat şi sincer interesată,

SOFIE.

Sofie citi scrisoarea încă de două ori înainte de a o băga în plic. Nu era, oricum, la fel de solemnă ca cea dintîi. înainte de a se duce în bucătărie să şterpelească o bucăţică de zahăr, ea mai luă o dată în mână biletul cu temele pentru acasă.

„Ce a fost întâi - găina sau ideea de «găină»?" întrebarea era la fel de dificilă aproape ca şi vechea ghicitoare cu găina şi oul. Fără ou nu poate exista găina, dar fără găină nu poate exista nici oul. Şi era într-adevăr la fel de greu de descoperit ce a fost mai întâi, găina sau „ideea" de găină? Sofie înţelesese bine ce spusese Platon. Spusese anume că ideea „găină" existase în lumea ideilor cu mult înainte ca în lumea simţurilor să fi existat o găină. Potrivit spuselor lui Platon, sufletul *văzuse* ideea de „găină" înainte să se fi fixat într-un trup. Dar oare Sofie nu se gândise exact în locul acesta că Platon s-ar fi putut înşela? Un om care nu a văzut niciodată o găină vie sau imaginea unei găini nu poate avea vreo „idee" despre o

găină. Şi cu asta ajunsese la întrebarea următoare.

„Are omul idei înnăscute?" Foarte îndoielnic, se gândea Sofie. Nu putea să-şi imagineze că un bebeluş de-abia născut ar fi putut dispune de o provizie foarte mare de idei. Fireşte că nu puteai să fii sigur, căci chiar dacă un copil mic nu are capacitatea să vorbească, asta nu trebuie neapărat să însemne că el n-ar avea în capul lui nici un fel de idei. Dar, în fond, trebuie să vedem întâi lucrurile de pe lume înainte de a putea şti ceva despre ele?

„Care este deosebirea între o plantă, un animal şi un om?" Sofie vedea imediat că aici existau deosebiri limpezi, foarte importante. Ea nu credea, de exemplu, că o plantă ar avea o viaţă sufletească deosebit de complicată. Cum să-şi închipuie că o floare de clopoţel ar fi putut avea probleme în viaţa ei sentimentală, să sufere de iubire neîmpărtăşită? O plantă creşte, îşi ia hrana de unde trebuie şi îşi produce micile seminţe prin care se înmulţeşte. Şi cu asta ai spus cam tot ce se poate spune despre plante. Sofie se gândea acum dacă tot ceea ce spusese ea despre plante ar fi fost valabil şi pentru animale şi oameni. Dar animalele aveau şi alte însuşiri. Ele se puteau, de pildă, mişca (când a luat vreodată parte un trandafir la o cursă de 60 de metri?). Era deja mai greu să arăţi deosebirea între o fiinţă omenească şi un animal. Oamenii pot gândi, dar asta pot s-o facă şi animalele, nu? Sofie era convinsă că pisica ei Sherekan putea să gândească. Putea, în orice caz, să se comporte într-un chip de-a dreptul calculat. Dar se gândea ea şi la probleme filosofice? Putea o pisică să mediteze la deosebirea dintre o plantă, un animal şi un om? Puţin probabil! O pisică

putea, desigur, să fie veselă sau tristă - dar se întreba oare pisica dacă există Dumnezeu sau dacă ea are un suflet nemuritor? Sofie considera aşa ceva foarte îndoielnic. Dar aici era valabilă chestia de adineaori cu copilaşul abia născut şi ideile înnăscute. Cu o pisică era exact la fel de greu să discuţi despre ideile acestea ca şi cu un copil nou născut.

„De ce plouă?" Sofie ridică din umeri. Sigur, plouă pentru că se ridică aburii din mare şi pentru că norii se strîng pentru ploaie. Nu învăţase ea asta încă din clasa a treia? Se putea, desigur, spune că plouă pentru ca animalele şi plantele să poată creşte. Dar era oare adevărat? O ploaie torenţială urmărea ea o intenţie anume?

Ultima întrebare avea, în orice caz, ceva de a face cu intenţiile. „De ce are nevoie omul să ducă o viaţă bună?" Asta o scrisese profesorul de filosofie încă de la începutul cursului. Toţi oamenii au nevoie de mâncare, căldură, dragoste şi îngrijire. Astea erau oricum condiţiile fundamentale pentru o viaţă în condiţii bune. Pe urmă, el arătase că toţi au nevoie şi de răspunsurile la anumite întrebări filosofice. De aceea era atât de important să ai o profesie pe care să o suporţi bine. Dacă, de exemplu, deteşti traficul, nu ai fi foarte fericit ca şofer de taxi. Şi dacă ţi-e silă de teme pentru acasă, nici cariera de profesor n-ar însemna o alegere foarte subtilă. Sofie iubea animalele şi de aceea îşi putea închipui că ar ajunge medic veterinar, în orice caz, nu socotea necesar să câştigi un milion la loterie ca să duci o viaţă bună, dreaptă. Poate chiar dimpotrivă. în fond, exista şi proverbul: „Lenevia este începutul tuturor viciilor".

Sofie rămase aşa în camera ei până când mama o chemă la masă. Făcuse cotlete cu

cartofi prăjiţi. Grozav! Aprinsese şi o lumânare. Ca desert aveau cremă de mere.

La masă vorbiră despre toate subiectele posibile. Mama întrebă cum ar fi vrut Sofie să-şi sărbătorească cea de-a cincisprezecea aniversare a zilei de naştere. Pînă atunci mai erau doar câteva săptămâni.

Sofie ridică din umeri.

— Ai vrea să inviţi pe cineva? Adică n-ai vrea să dăm o petrecere?

— Poate...

— Putem să le invităm pe Marte şi Anne-Marie... şi pe Hege... şi pe Jorunn, bineînţeles. Şi pe Jørgen, poate... Dar trebuie să decizi tu singură. Ştii - mai ţin minte şi acum cum am împlinit eu cincisprezece ani. Şi nu mi se pare că ar fi trecut prea mult de atunci, încă de pe atunci simţeam că am crescut mare, Sofie. Nu e ciudat? Nu găsesc că m-aş fi schimbat cine ştie cât.

— Nici nu te-ai schimbat, nimic nu se „schimbă". Te-ai dezvoltat doar, ai mai îmbătrânit...

— Hm... da, vorbeşti ca un om mare. Găsesc doar că totul a mers îngrozitor de repede.

Aristotel

...un om de o exactitate scrupuloasă, un om al ordinii, care voia să facă ordine în conceptele oamenilor...

In timp ce mama îşi făcea siesta, Sofie se duse în peştera ei.Băgase o bucăţică de zahăr în plicul roz şi scrisese deasupra „Pentru Alberto".

Nu venise o scrisoare nouă, dar după câteva minute Sofie auzi câinele apropiindu-

se.

— Hermes! strigă Sofie; în clipa următoare, Hermes se strecura în peşteră cu un plic mare, galben, în bot

— Bravo, Hermes!

Sofie îşi petrecu braţul pe după gâtul lui; câinele gâfâia şi pufnea. Ea scoase plicul roz cu bucăţica de zahăr înăuntru şi i-l puse lui Hermes în gură. Apoi el se strecură iarăşi afară din peşteră şi dispăru în pădure.

Sofie era puţin nervoasă când deschise plicul. Oare scria acolo ceva despre colibă şi despre barcă?

Cuprindea obişnuitele foi de hârtie prinse cu o clamă de birou. Dar era şi un bilet separat. Pe bilet scria:

Draga mea detectivă! Sau, mai bine zis, spărgătoare, ca să fim mai precişi. Cazul a fost raportat şi înregistrat acum...

Nu, nu sunt deosebit de supărat. Dacă eşti chiar atât de curioasă când e vorba să găseşti răspunsurile la enigmele filosofiei, atunci e ceva foarte promiţător. Partea proastă e doar că eu trebuie să mă mut acum. De fapt, e vina mea. Ar fi trebuit să ştiu că tu eşti una dintre cele cărora le place să meargă până la temeiul ultim al lucrurilor.

Salutări din inimă de la Alberto

Sofie răsuflă uşurată. Deci nu se supărase. Dar de ce trebuia să se mute?

Luă teancul cel mare de foi şi dădu fuga în camera ei. Era mai bine să fie în casă când avea să se trezească mama. Curând se instalase comod în pat Acum voia să citească despre Aristotel.

Filosof şi om de ştiinţă

Dragă Sofie! Sigur că te-ai minunat citind despre învăţătura ideilor lui Platon. Şi nu eşti prima care face aşa ceva. Nu ştiu dacă ai acceptat uşor sau dacă ai făcut obiecţii critice. Dar dacă ai avut ceva de obiectat, atunci poţi fi sigură că aceleaşi obiecţii au fost formulate de către *Aristotel* (384-322 î.Hr.). El a fost timp de douăzeci de ani elev la Academia lui Platon.

Aristotel nu a fost atenian. El era de fel macedonean, dar a venit la Academie cînd Platon avea 61 de ani. Tatăl său era un medic cunoscut - deci om de ştiinţă. Chiar şi acest fundal spune ceva despre proiectul filosofic al Iui Aristotel. Natura vie îl interesa mai mult decât orice. EI a fost nu numai ultimul mare filosof grec, ci şi primul mare biolog al Europei.

Dacă am vrea să formulăm totul mai elegant, putem spune că Platon era atât de cufundat în formele veşnice sau „idei", cum le spunea el, încât abia dacă mai înregistra schimbările din natură. Aristotel, dimpotrivă, se interesa mult tocmai de schimbări - sau de ceea ce astăzi numim procesele din natură.

Dacă am vrea să formulăm şi mai preţios, atunci putem spune că Platon s-a întors cu spatele la lumea simţurilor şi că nu a luat decât în treacăt seama la ceea ce vedem în jurul nostru. (El voia deci să iasă din peşteră. Voia să privească lumea veşnică a ideilor!) Aristotel a făcut exact invers: el a ieşit în natura liberă din jur şi a studiat peştii şi broaştele, anemonele şi florile de mac.

Poţi foarte bine să spui că Platon şi-a folosit numai raţiunea, iar Aristotel, dimpotrivă, şi simţurile.

Nu în ultimul rând, chiar în felul lor de a scrie găsim deosebiri evidente. în vreme ce Platon era poet şi creator de mituri, scrierile

lui Aristotel sunt uscate şi amănunţite ca un lexicon. în schimb, multe dintre lucrurile pe care le-a scris el au la bază un studiu intensiv al naturii.

în Antichitate se vorbea de nu mai puţin de 170 de titluri ale cărţilor pe care le-ar fi scris Aristotel. Astăzi s-au păstrat 47 de asemenea scrieri. Dar nu sunt cărţi terminate. Cele mai multe dintre scrierile lui Aristotel constau din notiţe pentru prelegeri. Şi pe vremea lui Aristotel filosofia era o ocupaţie în primul rând comunicându-se prin vorbire.

Semnificaţia lui Aristotel pentru cultura Europei constă mai ales în faptul că el a creat limbajul de specialitate pe care îl folosesc şi astăzi diferitele ştiinţe. El a fost marele sistematizator care a întemeiat şi a ordonat ştiinţele.

Cum Aristotel a scris despre toate domeniile ştiinţei, am să mă mulţumesc să mă ocup aici de cele mai însemnate dintre ele.

Deoarece ţi-am povestit atâtea despre Platon, ai să auzi întâi cum a argumentat Aristotel împotriva învăţăturii ideilor lui Platon. Apoi vom vedea cum şi-a format propria sa filosofie a naturii. In sfârşit, Aristotel a concentrat laolaltă ceea ce filosofii naturii dinaintea lui spuseseră ei înşişi. Vom vedea cum el a făcut ordine în conceptele noastre şi cum a întemeiat ştiinţa logicii. La urmă, am să mai povestesc puţin despre felul în care Aristotel vedea oamenii şi societatea lor.

Dacă accepţi principiile acestea pe care ţi le-am expus, nu ne mai rămâne decât să ne suflecăm mânecile şi să începem.

Nu există idei înnăscute

Ca şi filosofii dinaintea lui, Platon voia să descopere ceva etern şi neschimbător. El a găsit deci ideile desăvârşite care sunt mai presus de lumea simţurilor. Platon însuşi considera aceste idei ca fiind mai reale decât toate fenomenele din natură. La început a venit ideea „cal" - apoi au venit în trap toţi caii lumii simţurilor, asemenea unor umbre peste peretele peşterii. Ideea de „găină" a venit deci înaintea găinii şi a oului.

Aristotel credea că Platon întorsese totul cu capul în jos. El era de acord cu profesorul său când spunea că un cal luat individual „curge" şi că nici un cal nu trăieşte veşnic. Era de acord şi în ce priveşte afirmaţia că forma cal este în sine veşnică şi neschimbătoare. însă „ideea" cal este pentru el numai un concept, o noţiune, pe care, noi, oamenii, ne-am făcut-o *după ce* am văzut un număr anumit de cai. „Ideea" şi „forma" calului nu existau deci înaintea oricărei experienţe. „Forma" cal constă, pentru Aristotel, din calităţile calului - cum am spune noi, din *specia* calului.

Precizez: Prin „forma" de cal Aristotel înţelege ceea ce este comun tuturor cailor. Aici comparaţia cu forma de bucătărie pentru prăjituri nu mai e valabilă, căci forme de cai din cocă există cu totul independent de figurile cailor individuali. Aristotel nu credea că asemenea forme ar exista, ca să spunem aşa, în propriul lor sertar sau raft, în natură. Pentru Aristotel, „formele" există ca însuşiri anumite ale lucrurilor în lucruri înseşi.

Aristotel nu-l acceptă pe Platon nici când spune că ideea găină vine înaintea găinii. Ceea ce Aristotel numeşte „forma" găină există sub forma însuşirilor speciale ale speciei găină în fiecare găină - de exemplu, faptul că ea se ouă. Astfel că şi găina în sine

şi „forma" găinii sunt la fel de nedespărţit ca şi sufletul şi trupul.

Cu asta, am spus în fond cam totul în ce priveşte critica formulată de Aristotel la adresa învăţăturii platonice a ideilor. Dar trebuie să bagi de seamă că vorbim de o cotitură dramatică produsă în gândire. Pentru Platon, gradul cel mai înalt al realităţii este că noi *gândim* cu raţiunea. Pentru Aristotel, este la fel de evident că cel mai înalt grad al realităţii constă în faptul că noi *percepem* sau *simţim* cu simţurile. Platon crede că ceea ce vedem în jurul nostru în natură e doar o răsfrângere a ceva care există în lumea ideilor - şi o dată cu asta şi în sufletul oamenilor. Aristotel crede exact contrariul: ceea ce se află în sufletul omului sunt doar răsfrângeri ale obiectelor din natură. Potrivit spuselor lui Aristotel, Platon se află într-o imagine mitică a lumii, care confundă reprezentările oamenilor cu lumea reală.

Aristotel arăta că nimic nu există în conştiinţă care să nu fi existat înainte în simţuri. Platon ar fi putut spune că nu există nimic în natură care să nu fi existat înainte în lumea ideilor. în felul acesta, Platon dublase numărul obiectelor, susţinea Aristotel. Existenţa calului individual era explicată prin referirea la ideea „cal". Dar ce fel de explicaţie este asta, Sofie? Vreau să spun, de unde vine „ideea cal"? Există oare şi un al treilea cal - căruia ideea cal îi este şi ea numai o răsfrângere, o imitaţie?

Aristotel spunea că tot ceea ce noi avem în gânduri şi în idei a ajuns în conştiinţa noastră prin ceea ce am văzut şi am auzit. Dar noi avem şi o raţiune înnăscută. Avem o capacitate înnăscută de a ordona impresiile simţurilor noastre în diferite grupări şi clase. în felul acesta se nasc noţiuni ca „piatră",

„plantă", „animal" şi „om". Aşa se nasc şi concepte cum ar fi „cal", „homar" şi „canar".

Aristotel nu nega, în fond, că omul are o raţiune înnăscută. Dimpotrivă: potrivit lui Aristotel, tocmai raţiunea este caracteristica cea mai însemnată a omului. însă raţiunea noastră este complet „vidă" atâta vreme cât nu simţim nimic. Un om nu are deci nici un fel de „idei" înnăscute.

Formele sunt însuşirile lucrurilor

După ce şi-a clarificat relaţia cu învăţătura platonică a ideilor, Aristotel arată că realitatea constă din diferitele obiecte individuale care reprezintă o unitate între *formă* şi *materie.* „Materia" este materialul din care constă lucrul, obiectul, în vreme ce „forma" reprezintă însuşirile anumite ale lucrului.

In faţă fâlfâie din aripi o găină, Sofie. „Forma" găinii e tocmai acest fâlfâit - şi cotcodăcitul, şi faptul că ea se ouă. Prin „forma" găinii se înţeleg deci însuşirile anume ale speciei ei - sau ceea ce *face* găina. Cînd găina moare - şi deci încetează să mai cotcodăcească - atunci încetează să mai existe şi „forma" găinii. Singurul lucru care rămâne este „materia" găinii (chiar un lucru foarte trist, Sofie!); dar găina nu mai există.

Cum am mai spus, Aristotel se interesa de schimbările din natură. în materie există totdeauna o posibilitate de a dobândi o formă anume. Putem spune că materia tinde să realizeze o posibilitate pe care o are în sine. Orice schimbare din natură, potrivit lui Aristotel, este o transformare a materiei de la *posibilitate* la *realitate.*

Dar am să-ţi explic asta, Sofie. încerc s-o fac printr-o istorioară mai amuzantă. A fost

odată un sculptor care se apleca asupra unui bloc uriaş de granit. în fiecare zi, el cioplea şi spărgea din piatra aceea fără formă, şi într-o zi I-a vizitat un băieţel. „Ce cauţi tu acolo?" l-a întrebat băieţaşul. „Aşteaptă", a spus sculptorul. După câteva zile, băieţaşul a venit din nou şi acum sculptorul făcuse un cal frumos din blocul acela de granit. Băiatul a privit calul un timp fără să spună nimic. Pe urmă s-a întors spre sculptor şi l-a întrebat: „De unde ştiai tu că era ascuns acolo?"

Da, de unde ştia el asta? Sculptorul văzuse într-un anumit sens forma calului în blocul de granit. Căci exact în acel bloc de granit se afla posibilitatea de a deveni un cal. Aristotel spunea că în toate lucrurile din natură există o posibilitate de a realiza o anumită formă.

Să ne întoarcem la găină şi la ou. într-un ou de găină există posibilitatea de a deveni găină. Aceasta nu înseamnă că toate ouăle de găini vor deveni găini, în fond unele dintre ele ajung pe masa cu micul dejun - ca ouă moi, omletă sau jumări - fără ca forma existentă în ele să se realizeze. Dar este, de asemenea, limpede că un ou de găină nu va ajunge niciodată o gâscă. *Această* posibilitate nu există în oul de găină. Forma unui lucru spune deci ceva în ceea ce priveşte posibilitatea lucrului, dar şi delimitările sale.

Când Aristotel vorbeşte despre „formă" şi „materie", el se gândeşte nu numai la organismele vii. Aşa cum „forma" unei găini este ca ea să cotcodăcească, să bată din aripi şi să se ouă, tot astfel „forma" pietrei este să cadă Ia pământ când i se dă drumul din mână. La fel de puţin cum poate evita găina să cotcodăcească, poate şi piatra evita să cadă la pământ. Poţi, fireşte, să ridici o piatră şi să o arunci în aer; dar cum natura pietrei este să cadă la pământ, n-ai să poţi s-o arunci în lună.

(De altfel, trebuie să ai grijă când faci această experienţă, căci piatra se poate uşor răzbuna. Ea vrea să ajungă la pământ cât mai repede cu putinţă - şi vai de cel care-i stă în drum!)

Cauza finală

înainte să încheiem cu tema aceasta, că toate lucrurile vii şi moarte au o formă care exprimă ceva despre posibilitatea lor ca lucruri, trebuie să adaug că Aristotel avea o concepţie deosebită, remarcabilă, cu privire la relaţiile de cauzalitate în natură.

Când în viaţa de toate zilele vorbim despre „cauzele originare" ale cutărui sau cutărui lucru, vrem să spunem, cum s-ar zice, că se întâmplă ceva. Fereastra se sparge pentru că Peter a aruncat în ea cu o piatră; un pantof ia naştere pentru că cizmarul coase laolaltă câteva bucăţi de piele. însă Aristotel credea că în natură există mai multe feluri de cauze. Este în primul rând important să înţelegem ce voia el să spună vorbind despre *cauza finală.*

La spargerea unei ferestre, se cuvine să ne întrebăm *de ce* a aruncat Peter piatra. întrebăm deci ce intenţie avea el, ce scop urmărea. De faptul că o intenţie sau un scop poate juca un rol important în confecţionarea unui pantof nu se poate îndoi nimeni. însă Aristotel se ocupa şi în procesele mai puţin însufleţite ale naturii de o asemenea cauză finală. Ne mulţumim cu un singur exemplu.

De ce plouă, Sofie? Ai învăţat desigur la şcoală că plouă pentru că aburii de apă din nori se răcesc şi se condensează în picături de apă care, ca urmare a forţei gravitaţionale, cad la pământ. Aristotel ar fi aprobat răspunsul acesta. Dar el ar fi adăugat că tu ai numit până acum trei cauze. „Cauza ca

materie" sau *cauza materială* este faptul că aburii de apă propriu-zişi (norii) au existat în momentul în care aerul s-a răcit. „Cauza care acţionează" sau „cauza eficientă" este că aburii de apă se răcesc, iar *cauza formală* sau „cauza care dă formă" este că acum „forma" sau natura apei plescăie la pământ. Dacă tu nu ai fi adăugat nimic altceva în plus, Aristotel ar fi adăugat că plouă *pentru că* plantele şi animalele au nevoie de apa ploii ca să crească şi să se dezvolte. Asta înţelegea el prin *cauza finală.* După cum vezi, Aristotel a acordat picăturilor de apă un fel de sarcină vitală sau „intenţie".

Am putea întoarce totul cu capul în jos şi spune că plantele cresc şi se dezvoltă pentru că există umezeală. Vezi deosebirea, Sofie? Aristotel credea că pretutindeni în natură există o finalitate. Plouă pentru ca plantele să crească, iar portocalele şi strugurii cresc pentru ca oamenii să le mănânce.

Astăzi, ştiinţa nu mai gândeşte aşa. Spunem că hrana şi umezeala sunt condiţii pentru ca oamenii şi animalele să poată trăi. Fără aceste condiţii noi n-am exista. Dar nu e *intenţia* portocalelor sau a apei să ne hrănească pe noi.

în ce priveşte învăţătura Iui despre cauze, ne-am putea deci simţi ispitiţi să susţinem că Aristotel s-a înşelat; dar să nu ne pripim. Mulţi oameni cred că Dumnezeu a creat lumea pentru ca oamenii şi animalele să poată trăi în ea. Din acest punct de vedere, se poate desigur susţine că în râuri curge apă pentru că oamenii şi animalele au nevoie în viaţa lor de apă. Dar atunci vorbim despre scopul sau intenţia lui *Dumnezeu.* Nu picăturile ploii sau apa râurilor sunt cele bine intenţionate faţă de noi.

Deosebirea dintre „formă" şi „materie" joacă un rol important şi atunci când Aristotel descrie modul în care omul recunoaşte şi cunoaşte lucrurile din lume.

Când cunoaştem ceva, atunci ordonăm lucrurile în diferite grupuri sau categorii. Văd un cal, pe urmă văd încă un cal - şi pe urmă încă unul. Caii nu sunt absolut identici, dar există ceva care le e comun tuturor cailor, şi acel lucru care le e comun tuturor cailor este „forma" calului. Ceea ce e diferenţiat sau individual este „materia" calului.

Astfel, noi, oamenii, rătăcim prin lume şi sortăm lucrurile în diferite compartimente. Plasăm o vacă în grajdul de vaci, caii în grajdul hipodromului, porcii în cocinele lor şi găinile în coteţul găinilor. Acelaşi lucru se întâmplă atunci când Sofie Amundsen face curat în camera ei. Ea pune cărţile în rafturile de cărţi, vâră manualele de şcoală în ghiozdan şi ziarele în sertarul comodei. Hainele sunt strânse frumos - chiloţeii într-un sertar, puloverele în altul şi ciorapii în sertarul cu ciorapi. Bagă de seamă că facem acelaşi lucru şi în capul nostru. Deosebim între obiectele care sunt făcute din piatră, lucrurile din lână şi din plastic. Facem deosebire între lucrurile vii şi moarte, între „plante", „animale" şi „oameni".

Mă urmăreşti, Sofie? Aristotel voia, de asemenea, să facă ordine în camera asta de fată tânără a naturii. El încerca să dovedească, de fapt, că toate lucrurile din natură fac parte din grupuri şi subgrupuri diferite. (Hermes este o fiinţă vie, mai precis: un animal, şi mai precis: un vertebrat, încă şi mai precis: un mamifer, tot mai precis: un câine, şi mai

precis încă: un labrador, precis de tot - un labrador mascul.)

Du-te în camera ta, Sofie. Ia orice obiect vrei tu de jos, de pe duşumea. Indiferent ce ridici de acolo, ai să constaţi că aparţine unei ordini mai înalte. In ziua când ai să vezi un lucru pe care n-ai să-l mai poţi clasifica, vei avea un şoc. Dacă, de exemplu, ai să descoperi cine ştie ce despre care n-ai să poţi spune cu certitudine că face parte din regnul plantelor, al animalelor sau al mineralelor - cred că atunci nici n-ai să mai ai curaj să-l atingi.

Regnul plantelor, al animalelor, al mineralelor, am spus. Mă gândesc la jocul acela de societate în care iei un copil şi-l faci să iasă pe uşă afară, în vreme ce copiii rămaşi se gândesc la ceva pe care sărmanul scos afară va trebui să-l ghicească atunci când îl poftesc iarăşi în cameră. Ceilalţi se decid să se gândească la motanul Mons, care în clipa aceea e tocmai în grădina vecină. Şi uite-l pe bietul băieţel care acuma reintră în cameră şi începe să ghicească. Ceilalţi nu au voie să răspundă decât cu „Da" sau „Nu". Dacă săracul băieţel care ghiceşte e un adevărat aristotelician - şi atunci, de fapt, nu mai e un biet băieţel - conversaţia ar putea să decurgă în felul următor: Este concret? (Da!) Face parte din regnul mineral? (Nu!) E viu? (Da!) Face parte din regnul vegetal? (Nu!) Este un animal? (Da!) E pasăre? (Nu!) E un mamifer? (Da!) E un animal pe care-l ştim? (Da!) Este o pisică? (Da!) Este Mons? (Daaaaa! Râsete...)

Deci Aristotel a inventat jocul acesta de societate. Lui Platon, dimpotrivă, îi revine onoarea de a fi inventat „de-a ascunselea pe întuneric". Lui Democrit i-am făcut deja

cinstea de a-l considera inventatorul pieselor Lego.

Aristotel a fost un om de o exactitate scrupuloasă, un om al ordinii, care voia să facă ordine în conceptele oamenilor. în felul acesta, el a inventat şi *logica* în calitatea ei de ştiinţă. El a stabilit mai multe reguli stricte privind concluziile sau demonstraţiile care să fie logic valabile. Un exemplu ar trebui să ne ajungă: Dacă, de pildă, constat că „toate fiinţele vii sunt muritoare" (prima premisă) şi apoi constat că „Hermes este o fiinţă vie" (a doua premisă), atunci pot trage de aici concluzia elegantă că „Hermes este muritor".

Exemplul arată că în logica aristotelică e vorba de relaţia între concepte, în cazul acesta „fiinţe vii" şi „muritoare". Chiar dacă ai să-i dai dreptate lui Aristotel când spune că rezultatul, concluzia pe care o tragi din premise este valabilă în sută la sută din cazuri, va trebui poate să recunoaştem pe de altă parte că în felul acesta el nu ne-a spus chiar ceva nou. Noi ştiam în fond că Hermes este „muritor". (E câine, şi toţi câinii sunt „fiinţe vii" - şi deci „muritori", fiind astfel contrariul pietrelor din munte.) însă, Sofie, asta o ştiam dinainte. Dar nu totdeauna ne apare atât de evidentă relaţia dintre grupuri sau lucruri. Din când în când, poate fi necesar să facem ordine în conceptele noastre.

Am să mă mulţumesc cu un singur exemplu: Poate să fie adevărat că nişte şoricei mititei sug de la mama lor lapte exact aşa cum sug puii de oaie sau de porc? Asta poate suna ciudat, dar să ne gândim puţin: şoarecii nu se ouă în orice caz. (Când am mai văzut vreun ou de şoarece?) Deci ei nasc pui vii - exact cum fac porcii sau oile. însă animalele care nasc pui vii noi le numim mamifere - şi mamiferele sug lapte de la mamele lor. Şi cu

asta am ajuns la ce spuneam. Aveam răspunsul în noi, dar a trebuit să stăm întâi să ne gândim. în grabă, uitasem că şoriceii sug şi ei lapte de la mama lor. Poate şi din cauză că n-am văzut niciodată pui de şoarece sugând. Şi asta vine, firește, de la împrejurarea că şoarecii se mai ruşinează de oameni când îşi hrănesc puii.

Scara dublă a naturii

Când Aristotel vrea să „facă ordine" în existenţă, el stabileşte în primul rând că tot ceea ce există în natură poate fi împărţit în două grupuri principale. Pe de o parte, avem *obiectele neînsufleţite* - cum sunt pietrele, picăturile de apă şi bulgării de pământ. în ele nu există nici o posibilitate de schimbare. Asemenea obiecte neînsufleţite nu se pot schimba, după concepţia lui Aristotel, decât prin influenţe din afară. Pe de altă, parte avem *fiinţe vii,* în care există posibilitatea schimbării.

în ceea ce priveşte fiinţele însufleţite, ele se împart în două grupe principale, crede Aristotel. Pe de o parte există *regnul vegetal* plantele), pe de alta *regnul animal.* în sfîrşit, acesta din urmă poate fi împărţit în două subgrupe, anume în *animale* şi *oameni.*

Trebuie să recunoşti că această împărţire este limpede şi sistematică. între obiectele vii şi cele lipsite de viaţă există o deosebire esenţială, de pildă între un trandafir şi o piatră. între plante şi animale există, de asemenea, o deosebire esenţială, de exemplu între un trandafir şi un cal. între un cal şi un om există, la fel, o deosebire esenţială. Dar în ce constau exact aceste deosebiri? Poţi să-mi răspunzi?

Din păcate, nu am timp să aştept pînă când tu ai să-mi transcrii răspunsul şi ai să-l vâri împreună cu o bucată de zahăr într-un plic roz; de aceea prefer să răspund eu însumi. Când Aristotel împarte fenomenele naturii în diferite grupuri, atunci el pleacă de la însuşirile lucrurilor, mai precis spus, de la ce *pot* ele sau ce *fac* ele.

Tot ceea ce e viu (plante, animale şi oameni) are proprietatea de a-şi lua hrana, de a creşte şi a se înmulţi. Animalele şi oamenii au şi însuşirea de a simţi mediul din jur şi de a se mişca în natură. Toate fiinţele omeneşti mai au în plus capacitatea de a gândi - adică de a-şi clasifica impresiile simţurilor în grupuri şi clase diferite.

în felul acesta, nu există în natură graniţe cu adevărat precise. Vedem o tranziţie fluidă de Ia plantele simple la cele complicate, de la animalele simple la animalele complicate. Sus de tot pe această scară se află omul - care, potrivit lui Aristotel, trăieşte întreaga viaţă a naturii. Omul creşte şi îşi ia hrana asemenea plantelor, are simţuri şi capacitatea de a se mişca, asemenea animalelor, dar mai are o însuşire cu totul proprie, pe care o au numai oamenii, anume capacitatea de a gândi raţional.

Şi cu aceasta omul posedă o scânteie a raţiunii divine, Sofie. Da, am spus „divine". în anumite locuri din scrierile lui, Aristotel explică anume că trebuie să existe un Dumnezeu care a întocmit toate mişcările din natură. Şi astfel, Dumnezeu este vârful absolut al scării acesteia a naturii.

Aristotel şi-a imaginat că mişcările stelelor şi planetelor conduc mişcările de aici, de pe pământ. însă ceva anume trebuie să mişte şi corpurile cereşti. Acest ceva Aristotel l-a numit primul factor mişcător sau Dumnezeu.

Acest prim lucru care le mişcă pe celelalte nu se mişcă el însuşi, dar este cauza primă a mişcărilor corpurilor cereşti şi, prin asta, a tuturor mişcărilor din natură.

Etica

Să ne reîntoarcem la om, Sofie. „Forma" omului, potrivit lui Aristotel, constă în faptul că el are atât un „suflet de plantă", cât şi un „suflet de animal" şi un „suflet raţional". Şi acum el întreabă: Cum trebuie să trăiască omul? De ce are nevoie omul pentru a duce o viaţă bună?

Pot să răspund scurt: Omul va fi fericit numai atunci când îşi poate dezvolta şi folosi toate capacităţile şi posibilităţile sale.

Aristotel credea în trei forme de fericire: prima formă a fericirii este o viaţă a plăcerilor şi a mulţumirilor. Cea de a doua formă a fericirii este o viaţă de cetăţean liber, responsabil. Cea de a treia formă a fericirii este viaţa de cercetător şi filosof.

Aristotel subliniază că toate aceste trei forme sunt necesare pentru ca omul să poată duce o viaţă fericită. El respingea aşadar orice formă de unilateralitate. Dacă ar trăi astăzi, poate că ar spune că un om care-şi îngrijeşte doar trupul trăieşte la fel de unilateral - şi deci nedesăvârşit - ca unul care-şi foloseşte doar capul. Ambele extreme sunt expresii ale unui mod de viaţă neizbutit.

Şi în ceea ce priveşte virtuţile, Aristotel credea într-o „cale aurită de mijloc". Nu trebuie să fim nici laşi şi nici temerari, ci *curajoşi.* (Prea puţină vitejie înseamnă laşitate, prea multă o îndrăzneală temerară.) Nu trebuie să fim nici avari şi nici risipitori, ci *mărinimoşi.* (Prea puţină mărinimie este

avariţie, prea multă mărinimie înseamnă a fi risipitori).

Le fel şi cu mâncarea. Să mănânci prea puţin este primejdios, dar şi să mănânci prea mult e primejdios. Etica lui Platon şi a lui Aristotel aminteşte de principiile ştiinţei medicale greceşti: Numai prin echilibru şi măsură poţi deveni un om fericit sau „armonic".

Politica

Şi în concepţia lui Aristotel despre societate se exprimă principiul că omul nu trebuie să exagereze cu nimic în viaţă. El definea omul drept „fiinţă politică". Fără societatea din jurul nostru nu suntem oameni cum se cuvine, spunea el. în felul acesta, familia şi comunitatea sătească pot satisface nevoile inferioare ale vieţii, cum ar fi hrana şi căldura, căsnicia şi creşterea copiilor. Dar cea mai înaltă formă a comunităţii omeneşti nu poate fi, după opinia lui Aristotel, decât statul.

De aici se ridică întrebarea cum poate fi organizat statul. (Iţi aduci, desigur, aminte de statul filosofilor al lui Platon?) Aristotel discută diferite forme de organizare a statului. Una dintre ele e *monarhia* - adică cea în care există un singur conducător suprem al statului. Pentru ca această formă să fie bună, ea nu trebuie să degenereze în „tiranie", unde un singur conducător dirijează statul în propriul său interes. O altă formă bună de stat este *aristocraţia.* într-o aristocraţie există o grupă mai mică sau mai mare de conducători. Această formă de stat trebuie să se păzească să nu decadă la forma în care câţiva - puţini - ajung la conducere, adică ceea ce astăzi am numi poate o „juntă". O a treia formă bună de

stat este *democraţia.* Dar şi ea îşi are reversul ei. O democraţie poate degenera uşor într-o conducere a plebei. (Chiar dacă tiranul Hitler n-ar fi devenit şeful statului german, numeroşii mici nazişti ar fi putut institui, dacă le-ar fi stat la îndemână, o îngrozitoare „conducere a plebei".

Imaginea femeii

în încheiere, trebuie să spunem ceva despre imaginea femeii în concepţia lui Aristotel. Din păcate, această concepţie nu este la fel de înaintată ca cea a lui Platon. Aristotel spunea în esenţă că femeii îi lipseşte ceva. Ea ar fi un „bărbat nedesăvârşit". în procesul de reproducere, femeia ar fi pasivă şi receptoare, în timp ce bărbatul este activ şi dăruitor. Din cauza aceasta copilul moşteneşte numai însuşirile bărbatului, credea Aristotel. El afirma că toate însuşirile copilului se află de-a gata în sămânţa bărbatului. Femeia era, din punctul său de vedere, numai terenul, pământul care preia şi dezvoltă sămânţa, în timp ce „semănătorul" propriu-zis este bărbatul. Sau, în termenul aristotelic: Bărbatul dă „forma", femeia, „materia".

Faptul că un bărbat atât de raţional cum a fost Aristotel s-a putut înşela într-o asemenea măsură în ce priveşte relaţiile dintre sexe este fireşte surprinzător şi, de altfel, foarte regretabil. Aceasta demonstrează două lucruri: în primul rând, Aristotel nu putea avea multe experienţe practice în ce priveşte viaţa femeilor şi copiilor. Şi în al doilea rând arată cât de greşit pot evolua lucrurile când bărbaţii îşi asigură numai pentru ei dominaţia în filosofie şi ştiinţă.

Deosebit de neplăcut în această imagine aristotelică a femeii a fost că ea - şi nu cea platonică - a devenit predominantă în cursul Evului Mediu. Astfel, biserica a moştenit o imagine a femeii pentru care în Biblie nu există justificare. Iisus nu a fost un inamic al femeilor, de fapt!

Mai mult nu-ţi spun acum. Dar ai să mai auzi de mine.

După ce Sofie citi de două ori capitolul despre Aristotel, băgă filele la loc în plicul galben şi privi în jurul ci prin cameră. Văzu dintr-o dată câtă dezordine era peste tot. Pe jos zăceau cărţi şi caiete. Din dulap ieşeau şosete şi bluze, ciorapi şi blugi. Pe scaunul din faţa mesei de scris, erau aruncate claie peste grămadă haine murdare.

Sofie simţi deodată impulsul irezistibil de *a face ordine.* în primul rând, goli toate sertarele din dulapul cu haine. Răsturnă totul pe duşumea. Era important să ia lucrurile de la început. Deci, se apucă de treaba plicticoasă de a împături în ordine toate veşmintele şi de a le aşeza în sertare. în dulap erau şapte asemenea sertare. Sofie rezervă unul dintre ele pentru chiloţi şi cămăşuţe, unul pentru şosete şi ciorapi şi unul pentru pantalonii lungi. Umplu astfel pe rând toate sertarele dulapului. Nu avea nici un moment de îndoială în ce priveşte locul în care trebuiau puse diferitele haine şi veşminte. Lucrurile care trebuiau spălate le puse într-o pungă pe care o găsise în sertarul cel mai de jos.

Un singur obiect de îmbrăcăminte îi creă o problemă. Şi anume, un ciorap alb foarte normal. Problema nu era doar că lipsea cel de al doilea ciorap. De altfel, ciorapul acesta nici nu-i aparţinuse vreodată Sofiei.

Privi astfel ciorapul alb câteva minute la rând. Pe el nu scria nimic, dar Sofie avea o bănuială precisă cui anume i-ar fi putut aparţine. îl aruncă, laolaltă cu o pungă de piese Lego, cu o casetă video şi cu un şal de mătase roşie, în sertarul cel mai de sus.

Acum venea la rând duşumeaua. Sofie sortă cărţile şi caietele, ziarele şi afişele - exact cum descrisese filosoful în capitolul despre Aristotel. Când termină cu duşumeaua, îşi puse în ordine patul şi apoi se apucă de masa de scris.

în cele din urmă îşi aranjă şi foile despre Aristotel într-un teanc frumos. Luă un dosar gol şi un perforator, făcu găuri în filele lecţiei si le aranjă în ordine în dosar. Dosarul îl puse sus în dulap, alături de ciorapul cel alb. Mai târziu, peste zi, voia să aducă şi cutia cu foile de hârtie din peşteră

De acum încolo avea să fie ordine în toate lucrurile acestea. Sofie nu se gândea numai la lucrurile din camera ei. După cc citise despre Aristotel. ştia că era la fel de important să ţină ordine şi în conceptele şi ideile ei. îşi rezervase pentru aceste probleme un sertar anume în dulap. Era singurul loc din cameră asupra căruia nu avea încă o viziune clară şi cuprinzătoare.

Mama ei nu dăduse nici un semn de viaţă de mai bine de două ore. Sofie coborî la etajul întâi. înainte de a o trezi pe mama, trebuia să hrănească animalele.

în bucătărie, se aplecă peste acvariul cu peştişorii aurii. Primul peştişor era negru, al doilea portocaliu şi al treilea alb cu roşu. Din cauza asta îi numise Peter cel Negru, Bucle de aur şi Scufiţa Roşie. Pe când le presăra grăunţele de hrană în acvariu, le spuse:

— Voi sunteţi parte din partea însufleţită a naturii. Deci puteţi să vă hrăniţi, puteţi

creşte şi vă puteţi înmulţi. Mai precis, se poate spune că aparţineţi regnului animal. Deci vă puteţi mişca şi chiar privi în jurul vostru, în cameră. Şi ca să fim foarte exacţi, sunteţi peşti, deci puteţi respira cu bronhiile voastre şi puteţi înota încoace şi încolo în apa vieţii.

Sofie puse la loc capacul cutiei cu hrana peştilor. Era mulţumită cu ordonarea peştilor în ordinea naturii - şi mai ales cu expresia „apa vieţii". Acum veneau la rând papagalii cu pene ondulate. Sofie le puse grăunţe în farfurioara lor şi spuse:

— Dragă Tom şi dragă Jerry, voi aţi ajuns să fiţi acum doi mici şi dulci papagali cu pene ondulate, pentru că v-aţi dezvoltat din două mici şi dulci ouă de papagali cu penaj ondulat, şi pentru că „forma" acestor ouă era ca voi să ajungeţi aşa ceva, astfel din fericire n-aţi devenit nişte papagali sporovăitori.

Sofie intră în sala de baie. Aici broasca ţestoasă cea leneşă şedea într-o lădiţă mai mare. Cam la fiecare a treia sau a patra oară când îşi făcea duşul, mama Sofiei striga în gura mare că într-o zi avea să îi facă de petrecanie. Dintr-un borcan mare de murături, Sofie scoase o frunză de salată şi i-o puse în lădiţă.

— Dragă Govinda, spuse ea, tu nu faci parte dintre animalele cele mai grăbite. Dar eşti şi tu o vieţuitoare care îşi duce traiul şi care trăieşte o părticică din experienţa lumii acesteia mari în care trăim noi. Poţi să te mângâi acum cu gândul că nu eşti singura care nu poţi ieşi din propria ta piele.

La vremea asta Sherekan era, desigur, pe undeva pe afară la vânătoare de şoareci, dar asta este în fond firea pisicilor. Sofie trecu prin salon spre camera de dormit a mamei sale. Pe măsuţa de lângă uşă era o vază cu

narcise. Florile galbene păreau să-şi plece liniştite capul când Sofie trecu pe lângă ele. Ea se opri o clipă şi le mângâie capetele micuţe cu două degete.

_

— Şi voi faceţi parte din ceea ce e viu în natură, spuse ea. Dacă ne gândim astfel, înseamnă că aveţi un anumit privilegiu în comparaţie cu vasul acesta de sticlă în care sunteţi acum. Dar. din păcate, nu sunteţi în stare să simţiţi lucrul acesta.

Sofie se furişă în dormitorul mamei. Mama dormea adânc, dar Sofie îşi lăsă uşor mâna pe capul ei.

— Tu faci parte dintre cele mai fericite vieţuitoare, spuse ea. Căci tu eşti nu numai însufleţită şi vie, precum crinii câmpului. Şi nu eşti doar o fiinţă ca Sherekan sau Govinda. Tu eşti o fiinţă omenească şi deci ai rara însuşire de a gândi.

— Ce tot vorbeşti, Sofie?

Mama se trezise mai repede ca de obicei.

— Spun doar că arăţi în clipa asta ca o broască ţestoasă leneşă. Mai pot să-ţi comunic şi că am făcut ordine în camera mea. M-am apucat de treabă cu o adevărat filosofică temeinicia

Mama se ridică în capul oaselor în pat.

— Vin acum, spuse ca. Poţi să pui de cafea?

Curând erau amândouă aşezate în faţa ceştilor de cafea, cu frişcă şi cacao, în bucătărie. După o vreme, Sofie spuse:

— Te-ai întrebat vreodată de ce trăim?

— O, nu te laşi.

— Ba da, acum eu ştiu de ce. Pe planeta asta trăiesc oameni tocmai pentru ca cineva să se mişte printre lucruri şi să le pună câte un nume la fiecare.

— Da? Uite că la asta nu m-am gândit niciodată.

— Atunci, înseamnă că ai o problemă grea, pentru că omul este o fiinţă gânditoare. Dacă nu gândeşti, de aici urmează că nu eşti o fiinţă omenească.

— Sofie!

— Închipuie-ţi că aici nu ar trăi decât plante şi animale. Atunci, nimeni n-ar mai putea face deosebirea între „pisici" şi „câini", „crini" şi „agrişe". Şi plantele şi animalele trăiesc, dar numai noi putem ordona natura în diferite grupe sau clase.

— Tu eşti cu adevărat cea mai ciudată fată pe care o cunosc, spuse serioasă mama.

— Asta ar mai lipsi, spuse Sofie. Toţi oamenii sunt mai mult sau mai puţin ciudaţi. Eu sunt un om, o fiinţă omenească, deci sunt mai mult sau mai puţin ciudată. Tu nu ai decât o singură fiică, deci eu sunt cea mai ciudată.

— Am vrut doar să spun că mă sperii cu toată vorbăria asta cu care ai început acuma.

— Atunci înseamnă că te sperii uşor.

Mai târziu după-amiază, Sofie se duse iarăşi în peştera ei. Reuşi să aducă, fără să fie observată de mama, cutia cu hârtii îndărăt în camera ei.

întâi sortă toate filele în ordinea primirii, le capsă şi le aşeză, la rândul lor, înaintea capitolului cu Aristotel. La urmă de tot, scrise în colţul din dreapta sus numărul paginii. Avea de acum mai mult de cincizeci de foi. Sofie era pe calc să-şi facă propria carte de filosofie. Nu o scria ca însăşi; era scrisă anume pentru ea.

La temele pentru acasă de luni nu avusese timp să se gândească. Poate că avea să dea o lucrare la religie, dar profesorul spusese totdeauna că pentru el erau mai interesante angajamentul personal şi meditaţiile proprii ale fiecăruia. Sofie avea acum

impresia că în aceste două domenii ea începea să descopere treptat punctele de la care să pornească.

Elenismul

... o scânteie de foc viu...

Profesorul de filosofie îşi trimitea acum. e drept, scrisorile direct în peşteră, dar din obişnuinţă Sofie mai aruncă totuşi o privire în dimineaţa de luni la cutia de scrisori.
Era goală şi nici nu ar fi fost de aşteptat altfel. Porni la drum spre Kløverveien.

Dintr-o dată descoperi pe pământ, jos în faţa ei, o fotografie. Fotografia înfăţişa un jeep alb cu un steag albastru. Pe steag scria „ONU". Era oare steagul ONU?

Sofie întoarse fotografia pe partea cealaltă şi abia atunci îşi dădu seama că era vorba de o carte poştală ilustrată. Adresată lui „Hilde Møller Knag, c/o Sofie Amundsen..." Ilustrata avea timbru norvegian şi fusese ştampilată la 15 iunie 1990 „Batalionul FN".

La 15 iunie! Asta era ziua de naştere a Sofiei!

Pe ilustrată scria:

Dragă Hilde! Presupun că îţi sărbătoreşti cum se cuvine cea de a cincisprezecea aniversare a zilei de naştere. Sau poate ziua ta a trecut? In fond, n-are importanţă cât mai întârzie darul. Într-un anumit sens, ai să păstrezi ceva din el toată viaţa ta. Dar, oricum, te mai felicit o dată. Acum poate că înţelegi de ce îi trimit scrisoarea asta de

felicitare Sofiei. Sunt sigur că ea o va face să ajungă la tine.

P.S. Mama mi-a povestit că ţi-ai pierdut portofelul. Iţi promit că am să-ţi dau eu cele 150 de coroane pe care le-ai pierdut. O nouă legitimaţie ai să-ţi scoţi de la şcoală înaintea vacanţei.

Salutări din inimă, Papa.

Sofie rămase ţintuită locului. Când fusese oare ştampilată ilustrata dinainte? Ceva adânc în conştiinţa ei îi spunea că şi acea ilustrată cu plaja fusese ştampilată în iunie - deşi până atunci ar mai fi fost mai bine de o lună. Nu se uitase atent.
îşi privi ceasul, apoi se grăbi îndărăt spre casă. Tocmai astăzi nu trebuia să întârzie.

Sofie încuie uşa şi dădu fuga în camera ei. Găsi aici prima ilustrată pentru Hilde şi şalul de mătase roşie. Da - şi ea era ştampilată pe data de 15 iunie. De ziua de naştere a Sofiei şi cu o zi înainte de vacanţa de vară.

în timp ce alerga spre piaţă, unde avea să se întâlnească şi astăzi ca întotdeauna cu Jorunn, îşi spărgea capul să înţeleagă ceva.

Cine era Hilde? Cum se făcea că pentru tatăl ei era ceva ca de la sine înţeles că Sofie avea s-o găsească pe Hilde? Şi nu avea chiar nici un sens să-i trimită aceste ilustrate Sofiei şi nu direct fiicei lui. Sofie se gândea că ar fi fost imposibil ca el să nu cunoască adresa propriei sale fiice. Toate astea să fi fost o glumă? Voia s-o ia astfel prin surprindere pe fiica lui trimiţîndu-i ca mesageră de ziua ei pe o fetiţă complet străină? Şi din cauza asta îi acordase acum ei, Sofiei, un avans de o lună? Voia el oare să-i dăruiască fiicei sale o nouă prietenă şi o folosea astfel pe Sofie? Acesta să fie poate darul din care „să păstreze ceva toată viaţa ei"?

Dacă omul acesta ciudat era cu adevărat în Liban, cum putuse el afla de acolo adresa Sofiei? Dar asta nu era totul: Sofie şi Hilde aveau în orice caz două lucruri în comun. Dacă şi Hilde îşi avea ziua de naştere la 15 iunie, însemna că se născuseră în aceeaşi zi. Şi amândouă aveau un tată care se învârtea de colo până colo prin lumea largă.

Sofie se simţise atrasă într-o lume magică. Poate că nu era chiar un lucru atât de stupid să creadă în destin. Oricum, nu trebuia să tragă concluzii pripite; toate astea puteau foarte bine avea o explicaţie firească. Dar cum găsise Alberto Knox portofelul Hildei, când Hilde locuia în Lillesand? Erau multe, multe mile distanţă până acolo. Şi de ce găsise Sofie ilustrata aceasta acum pe jos? îi căzuse oare factorului poştal din geantă înainte de a fi ajuns la cutia de scrisori a Sofiei? Dar de ce pierduse tocmai ilustrata aceasta?

— Eşti complet nebună, strigă Jorunn când o descoperi pe Sofie în faţa magazinului universal.

— îmi pare rău.

Jorunn o privea atentă ca o profesoară.

— Sper că ai o explicaţie convingătoare de tot.

— Toate astea sunt în legătură cu ONU, răspunse Sofie. Am fost reţinută în Liban de o miliţie inamică.

— Pfuui. Adevărul este că te-ai îndrăgostit.

Alergară spre şcoală cât de repede le duceau picioarele.

Ora de religie la care Sofie nu ajunsese să înveţe era a treia în dimineaţa aceea. Pe tablă scria:

Concepţia de viată şi toleranta

1. Alcătuiţi o listă cu tot ceea ce un om poate cunoaşte. Apoi o listă cu tot ceea ce noi putem doar crede.

2. Indicaţi unii dintre factorii care pot determina concepţia despre viaţă a unui om.

3. Ce înţelegem prin conştiinţă? Credeţi că toţi oamenii au aceeaşi conştiinţă?

4. Ce înţelegem prin prioritatea valorilor?

Sofie medita îndelung înainte de a începe să scrie. Putea oare valorifica aici ceva din cele ce învăţase de la Alberto Knox? Trebuia s-o facă. pentru că nu mai aruncase de multe zile vreo privire prin cartea de religie. Când începu însă acum să scrie, frazele îi curgeau de-a dreptul pe hârtie.

Sofie scrise că noi putem şti că luna nu este doar o bucată marc de brânză, că există cratere şi pe cealaltă faţă a ei. că atât Socrate, cât şi Iisus fuseseră condamnaţi la moarte, că toţi oamenii trebuie să moară mai devreme sau mai târziu, că marile temple de pe Acropole fuseseră construite în jurul anului 400 înainte de Hristos, după războaiele cu

perşii, şi că cel mai important oracol din Grecia a fost cel de la Delfi. Ca exemple de probleme privind credinţa, le aminti pe cele punând întrebarea dacă există viaţă pe alte planete sau nu, dacă există sau nu Dumnezeu, dacă există sau nu viaţă după moarte şi dacă Iisus a fost fiul lui Dumnezeu sau doar un om înţelept.

„In orice caz, nu putem şti de unde vine lumea", scrise ea în cele din urmă. „Universul poate fi comparat cu un iepure uriaş care a fost scos dintr-un joben mare. Filosofii încearcă să se caţăre în sus pe câte unul dintre firele subţiri din blana iepurelui, pentru a-l privi în ochi pe Marele Artist Scamator. E o întrebare deschisă dacă asta le va reuşi sau nu vreodată. Dar dacă un filosof se urcă pe umerii altuia, amândoi vor ajunge tot mai sus în blana asta moale a iepurelui şi atunci, după părerea mea personală, există o anumită posibilitate ca ei să reuşească într-o zi. P.S. în Biblie citim despre ceva care ar fi putut fi unul dintre acele fire subţiri din blana iepurelui. Firul acela de păr a fost numit turnul Babei şi a fost făcut una cu pământul pentru că Artistului Scamator nu i-a plăcut ca mogâldeţele umane să se caţăre dincolo de iepurele alb pe care el tocmai îl crease."

Acum venea următoarea întrebare: „Indicaţi unii dintre factorii care pot determina concepţia despre viaţă a unui om." Aici, fireşte că educaţia şi mediul înconjurător erau factori importanţi. Oamenii care trăiau pe vremea lui Platon aveau o altă concepţie despre viaţă decât oamenii de azi, pur şi simplu pentru că ei trăiau într-o altă epocă şi într-un alt mediu. Era, de asemenea, important şi ce fel de experienţe doreau ei să facă. Dar şi raţiunea omenească juca un anume rol în adoptarea unei concepţii de

viaţă. Iar raţiunea nu era determinată de mediul înconjurător, ea era comună tuturor oamenilor. Poate că mediul acesta ambiant şi condiţiile sociale s-ar fi asemănat cu împrejurările care domneau în peştera lui Platon. Prin raţiune, omul putea încerca să se târască prin întunericul peşterii mergând de-a buşelea afară. însă un asemenea umblet cerca o mare zestre de curaj personal. Socrate era un bun exemplu de om care, cu ajutorul raţiunii, s-a putut elibera de concepţiile dominante ale epocii sale.

La sfârşit ea scrise: „în zilele noastre, oameni din ţări şi culturi diferite se îngrămădesc şi se amestecă tot mai strâns unii cu alţii. Pot trăi în acelaşi bloc creştini, musulmani şi sudişti laolaltă Şi atunci e mai important să tolerăm credinţa celorlalţi decât să ne întrebăm de ce nu cred cu toţii acelaşi lucru".

Sofie constată astfel că, folosind ceea ce învăţase de la profesorul ei de filosofie. putea merge mai departe o bucată de drum. Putea de asemenea să se ajute cu o porţie din raţiunea ei înnăscută şi cu ceea ce auzise sau citise în alte contexte.

Se apucă de a treia întrebare: „Ce înţelegem prin conştiinţă? Credeţi că toţi oamenii au aceeaşi conştiinţă?" Despre asta se discutase mult în clasa ei. Sofie scrise: „Prin conştiinţă înţelegem capacitatea oamenilor de a reacţiona la ceea ce este drept şi nedrept După părerea mea personală, toţi oamenii dispun de această capacitate, cu alte cuvinte, conştiinţa este înnăscută. Socrate ar fi spus acelaşi lucru. Dar ceea ce spune conştiinţa poate fi ceva foarte deosebit de la un om la altul. întrebarea este dacă sofiştii nu erau pe o pistă esenţială. Ei credeau că lumea din jur, cea în care creşte fiecare om luat ca

individ, determină ceea ce el ajunge să considere drept şi ceea ce este fals. Socrate credea, dimpotrivă, că conştiinţa era aceeaşi pentru toţi oamenii. Poate că amândouă aceste concepţii aveau dreptate. Deşi nu toţi oamenii au o conştiinţă încărcată atunci când se mişcă în pielea goală prin jur, cei mai mulţi dintre ei se simt prost, îi mustră conştiinţa când se poartă rău cu un alt semen. Apoi, e de reţinut faptul că una e să ai conştiinţă, şi alta e s-o foloseşti. în situaţii izolate poate părea că oamenii acţionează cu totul lipsiţi de conştiinţă, dar după părerea mea personală, există şi la ei un anumit fel de conştiinţă, chiar dacă e bine ascunsă. Tot aşa poate părea că unii oameni nici nu ar avea deloc raţiune, dar asta doar pentru că ei nu şi-o folosesc.

P.S. Raţiunea şi conştiinţa pot fi comparate cu un muşchi al trupului omenesc. Dacă un anumit muşchi nu e folosit, el devine treptat mai slab şi mai amorţit."

Mai rămăsese doar o întrebare. „Ce înţelegem prin prioritatea valorilor?" Şi despre asta discutaseră mult în ultima vreme. Putea să existe ceva valoros în a merge cu automobilul, pentru a ajunge mai repede dintr-un loc în altul. Dar dacă drumurile cu automobilul duceau la uciderea pădurilor şi la poluarea naturii, atunci te aflai în faţa unei „alegeri a valorilor". Sofie credea că, după o chibzuinţă temeinică, ajunsese la convingerea că pădurile sănătoase şi o natură nepoluată erau mai importante decât posibilitatea de a ajunge repede la locul de muncă. Adăugă şi alte exemple. La sfârşit, scrise: „Părerea mea personală este că filosofia este mai importantă decât gramatica limbii engleze. De aceea ar fi o mai raţională prioritate a valorilor dacă obiectul de studiu filosofic ar fi inclus în orar şi lecţiile de limbă engleză ar fi restrânse".

în ultima pauză, profesorul o luă la o parte pe Sofie.

— Am citit tema ta de la religie, spuse el. Era aproape cea mai de sus în teancul cu lucrări.

— Sper că v-a dat ceva de gândit.

— Tocmai despre asta voiam să stau de vorbă cu tine. în multe privinţe, tu ai dat răspunsuri foarte mature. Surprinzător de mature, Sofie. Şi originale. Dar ţi-ai făcut şi temele pentru acasă?

Sofie îşi întoarse capul în lături.

— Aţi spus că sunt mai importante pentru dumneavoastră reflecţiile personale.

— Da, dar există şi aici limite.

Acum Sofie îl privi pe profesor în ochi. Credea că-şi poate permite asta după tot ce trăise în cursul ultimelor câteva zile.

— Am început să mă ocup de filosofie, spuse ea. îmi dă o bază bună pentru propriile păreri.

— Dar nu va fi uşor să-ţi apreciez răspunsul. La drept vorbind, pot să-ţi dau doar un unu sau un şase.

— Pentru că nu am răspuns nici cu totul bine şi nici cu totul prost? Asta vreţi să spuneţi?

— Să zicem un unu. spuse profesorul. Dar data viitoare să-ţi faci tema pentru acasă.

Când Sofie se întoarse de la şcoală, îşi aruncă ghiozdanul pe scară şi alergă imediat la peştera ei.

Un plic mare galben era aşezat peste o rădăcină groasă. Marginile îi erau uscate cu totul; Hermes fusese deci aici de mai multă vreme.

Sofie luă plicul şi intră în casă cu el. Întîi îşi hrăni animalele, apoi se duse în camera ei. Se întinse pe pat, deschise scrisoarea de la Alberto şi citi:

Elenismul

Mulţumesc pentru ultima întâlnire, Sofie! Ai aflat ce ţi-am spus despre filosofii naturii, Socrate, Platon şi Aristotel. Cu asta cunoşti fundamentele filosofiei europene. De aceea, renunţăm la temele de gândire pe care le-ai primit până acum în plicurile albe. Teme şi examene sunt la tine la şcoală destule, îmi închipui.

Acum am să-ţi povestesc despre îndelungata epocă dintre Aristotel, la sfârşitul secolului al patrulea înainte de Hristos, şi până la începutul Evului Mediu, cam pe la anul 400 după Hristos. Ştii că scriem „înainte" şi „după" Hristos. Şi printre cele mai importante şi ciudate fapte ale acestei perioade este şi creştinismul.

Aristotel a murit în anul 322 înainte de Hristos şi între timp Atena îşi pierduse poziţia conducătoare. Asta era în ultimul rând rezultatul marilor răsturnări politice ca urmare a cuceririlor lui *Alexandru cel Mare* (356-323).

Alexandru cel Mare a fost regele Macedoniei. Şi Aristotel provenea din Macedonia, o vreme el fusese chiar profesorul tânărului Alexandru. Alexandru a fost cel care a repurtat ultima victorie decisivă împotriva perşilor. Şi încă ceva, Sofie: prin multele sale campanii militare, el a legat Egiptul şi întregul Orient pînă Ia India de civilizaţia greacă.

Acum începe o epocă cu totul nouă în istoria omenirii. A luat naştere o comunitate internaţională în care cultura greacă şi limba greacă au jucat un rol dominant. Această perioadă care a durat cam trei sute de ani este denumită adesea *epoca elenismului.* Prin elenism înţelegem cultura dominantă greacă

care a condus cele trei mari imperii eleniste - Macedonia, Siria şi Egiptul, într-o perioadă de timp determinată.

Cam de la anul 50 î.Hr., Roma a preluat conducerea politică şi militară. Noua mare putere a cucerit pe rând toate imperiile eleniste şi de acum cultura romană şi limba latină au domnit din Spania în Occident şi pînă adânc în Asia. Cu aceasta a început *epoca romană,* vorbim acum despre *Antichitatea târzie.* Dar trebuie să remarci un lucru: înainte ca romanii să fi cucerit lumea elenistă, Roma însăşi devenise o provincie culturală greacă. în felul acesta cultura greacă - şi, filosofia greacă - aveau să joace mai departe un rol important, mult după ce influenţa politică a grecilor devenise o poveste uitată.

Religia, filosofia şi ştiinţa

Elenismul a fost dominat de dispariţia graniţelor între diferitele ţări şi culturi. înainte, grecii, romanii, egiptenii, babilonienii, sirienii şi perşii îşi veneraseră zeii în cadrul propriilor lor religii. Acum, diferitele culturi şi civilizaţii s-au amestecat într-un singur mare ceaun ca al vrăjitoarelor, în care se aflau laolaltă concepţiile religioase, filosofice şi ştiinţifice.

Poate că am fi în măsură să spunem că piaţa sau agora oraşului a ajuns să fie înlocuită de arena mondială. Şi în vechea piaţă a oraşului cetatea existase ca un amestec de glasuri, care îşi ofereau când diferitele mărfuri, când gândurile şi ideile diferite. Noul consta acum în faptul că pieţele acestea ale oraşului erau umplute de mărfuri şi idei din

întreaga lume. De aceea amestecul acesta de glasuri avea loc acum în limbi diferite.

Am arătat cum concepţiile greceşti îşi făcuseră simţită influenţa mult dincolo de regiunile vechi populate de greci. Dar acum, în întreaga regiune a Mediteranei erau veneraţi şi zeii orientali. Au luat naştere mai multe religii noi care-şi împrumutau zeii şi concepţiile religioase din diferitele culturi antice. Vorbim despre un amestec de religii sau de *sincretism.*

înainte, oamenii se simţiseră legaţi de propriul popor sau de propriul stat-cetate. După ce asemenea graniţe şi linii de demarcaţie se amestecaseră tot mai mult, mulţi trăiau îndoieli şi sentimente de nesiguranţă în ce priveşte propriile concepţii despre viaţă. Antichitatea târzie a fost dominată mai ales de îndoieli religioase, de o destrămare culturală şi de pesimism. „Lumea a îmbătrînit", se spunea.

Noile religii care s-au născut în perioada elenistă aveau drept caracteristică a lor comună faptul că învăţau cum se poate omul elibera de moarte. Această învăţătură era ţinută secretă. Omul credea că poate spera să obţină nemurirea sufletului şi o viaţă veşnică urinând învăţătura secretă sau participând la anumite ritualuri. O anume viziune a adevăratei naturi a universului putea fi la fel de importantă pentru mântuirea sufletului ca şi ritualurile propriu-zise.

Erau noile religii, Sofie! Dar chiar şi filosofia se mişcă din ce în ce mai mult în direcţia „mântuirii" existenţei. Intuiţia filosofică nu are numai o valoare în sine, ea poate să-i facă pe oameni liberi în faţa spaimei de moarte. Astfel, graniţa între religie şi filosofie cade.

In general, putem afirma că filosofia elenismului nu a fost deosebit de originală. Nu au apărut un nou Platon sau un nou Aristotel. Cei trei mari filosofi atenieni au ajuns o sursă însemnată de inspiraţie pentru diferite curente filosofice pe care am să ţi le schiţez pe scurt.

Şi ştiinţa elenismului a fost determinată de amestecul diferitelor experienţe culturale. Oraşul Alexandria din Egipt a jucat un rol hotărâtor ca punct de întâlnire între Est şi Vest. în timp ce Atena a rămas capitala filosofiei cu şcolile filosofice lăsate de Platon şi Aristotel, Alexandria a devenit metropola ştiinţei. Prin marea sa bibliotecă, acest oraş a ajuns centrul matematicii, astronomiei, biologiei şi medicinii.

Cultura elenistă se poate compara cu lumea de azi. Şi secolul al XX-lea este caracterizat de o societate mondială tot mai deschisă. Aceasta a provocat mari răsturnări în ceea ce priveşte religia şi înţelesul vieţii. Aşa cum la începutul epocii noastre la Roma ne-am fi putut izbi de concepţiile despre zei greceşti, egipteni şi orientali, tot astfel şi la sfârşitul secolului al XX-lea putem întîlni în toate oraşele europene reprezentări religioase din toate continentele.

Şi în vremea noastră vedem cum un amestec de religie, filosofie şi ştiinţă veche şi nouă poate constitui fundamentul unor noi oferte pe „piaţa concepţiilor despre lume".

Foarte mult din această „nouă ştiinţă" este, în realitate, un vechi bun de gîndire - care, între altele, are rădăcină înapoi în elenism.

După cum am spus, filosofia elenistă continua să gândească la problemele ridicate de Socrate, Platon şi Aristotel. Comună tuturor era dorinţa de a răspunde Ia întrebarea cum ar putea trăi şi muri cel mai bine omul.

In felul acesta *etica* a ajuns pe ordinea de zi. Ea a devenit proiectul filosofic cel mai important al noii societăţi mondiale. întrebarea era în ce anume consta adevărata fericire şi cum putea fi ea atinsă.

Vom examina patru din aceste curente filosofice.

Cinicii

Se povesteşte despre Socrate că s-a oprit odată în faţa unei tarabe din piaţă în care erau expuse multe mărfuri de vânzare. în cele din urmă, el a izbucnit: „Iată ce multe şi felurite lucruri de care eu nu am nevoie".

Această exclamaţie a lui Socrate e ideea de bază a filosofiei cinice, cea care a fost fondată pe la anul 400 înainte de Hristos la Atena de către *Antisthenes.* El fusese discipolul lui Socrate. Se simţea foarte ataşat de ciudăţenile lui Socrate.

Cinicii subliniau că adevărata fericire nu depinde de lucruri exterioare, cum ar fi luxul material, puterea politică şi sănătatea desăvârşită. Adevărata fericire înseamnă să nu te faci dependent de asemenea factori întâmplători şi vătămători. Şi tocmai pentru că nu depindea de astea, ea putea fi dobândită de toţi. Şi nu mai putea fi pierdută dacă fusese cucerită o dată.

Cel mai cunoscut dintre cinici a fost *Diogenes,* un discipol al lui Antisthenes. Despre el se spune că locuia într-un butoi şi nu poseda nimic altceva decât o manta, un baston şi o desagă pentru pâine. (Astfel că nu era uşor să i se răpească fericirea.) Odată, şedea la soare în faţa butoiului său, când a primit vizita lui Alexandru cel Mare. Alexandru s-a oprit în faţa înţeleptului şi l-a

întrebat dacă îşi dorea ceva, căci el avea să-i îndeplinească imediat dorinţa. Şi Diogenes a răspuns că ar fi vrut ca Alexandru să se mişte din faţa soarelui. Astfel Diogenes a arătat că era mai bogat şi mai fericit decât marele cuceritor. Avea, de fapt, tot ce-şi dorea.

Cinicii spuneau că un om nu are nevoie să-şi facă griji pentru sănătatea proprie. Nici suferinţa şi nici moartea nu ar fi trebuit să-l preocupe. Şi nu ar fi trebuit să se lase chinuit de griji pentru suferinţele celorlalţi. Când noi folosim astăzi termenii „cinic" şi „cinism" înţelegem mai ales acest aspect: lipsa de sensibilitate pentru suferinţele altora.

Stoicii

Cinicii au fost importanţi pentru *filosofia stoică,* născută în jurul anului 300 î.Hr. la Atena. Fondatorul ei a fost *Zenon,* care iniţial venea din Cipru, dar care, după un naufragiu prin care a trecut, li s-a alăturat stoicilor la Atena. El îşi strângea ascultătorii într-un loc mărginit de coloane. Numele de stoici vine de la cuvântul grec însemnând gang cu coloane (stoa). Stoicismul avea să capete mai târziu pentru cultura romană o mare însemnătate.

Ca şi Heraclit, stoicii spuneau că toţi oamenii au parte de o aceeaşi raţiune universală - sau de un aceiaşi „logos". Ei considerau că orice om este o lume în miniatură, un „microcosm" care oglindeşte „macrocosmul".

Asta ducea la ideea unui drept valabil pentru toţi oamenii în general, aşa-numitul *drept natural.* Dreptul natural se întemeiază pe raţiunea atemporală a oamenilor şi a universului şi, din cauza aceasta, nu se

schimbă cu timpul şi locul. Aşadar, stoicii luau partea lui Socrate împotriva sofiştilor.

Dreptul natural e valabil pentru toţi oamenii, deci şi pentru sclavi. Legile diferitelor state reprezentau pentru stoici nişte imitaţii nedesăvârşite ale unui drept care îşi are temeiul în natura însăşi.

Aşa cum stoicii ştergeau contradicţia între oamenii individuali şi univers, ei negau orice contradicţie între „spirit" şi „materie". Există doar *o singură* natură, spuneau ei. O asemenea concepţie noi o numim *monism* (spre deosebire de pildă de *dualismul* limpede al lui Platon, împărţirea în două a realităţii).

Ca adevăraţi copii ai timpului lor, stoicii erau nişte „cosmopoliţi" categorici. Ei erau deci mai deschişi faţă de cultura contemporană decât „filosofii butoiului" (cinicii). Ei se refereau la comunitatea oamenilor, se interesau de politică, iar unii dintre ei au fost oameni de stat activi, de pildă împăratul roman *Marcus Aurelius* (121-180). Tot ei au răspândit la Roma cultura şi filosofia greacă. Un exemplu de acest fel a fost oratorul, filosoful şi omul politic *Cicero* (106-43 î.Hr.). El a creat conceptul de *umanism,* pentru o concepţie de viaţă care plasează omul individual în centrul lucrurilor. Stoicul *Seneca* (4 î.Hr. - 65 d.Hr.) a scris câţiva ani mai târziu că omul trebuie să fie sfânt pentru om. Pentru posteritate, asta a devenit un fel de deviză a umanismului.

In afară de asta, stoicii afirmau că toate procesele naturii - de exemplu, boala şi moartea - urmează legile implacabile ale naturii. Omul trebuie să înveţe aşadar să se împace cu destinul său. Nimic nu se petrece la întâmplare, arătau ei. Totul se întâmplă în mod necesar şi ajută prea puţin să te vaiţi de necazuri când destinul îţi bate la uşă. Omul

trebuie să-şi asume cu cea mai mare linişte chiar şi împrejurările fericite ale vieţii. Aici vedem înrudirea cu cinicii, care considerau toate cele exterioare ca fiind indiferente. Şi astăzi vorbim despre „liniştea stoică" atunci când omul nu se lasă copleşit de sentimentele sale.

Epicurienii

După cum am văzut, Socrate era interesat să descopere în ce fel omul poate trăi o viaţă bună. Atât cinicii, cât şi stoicii interpretau opţiunea maestrului postulând ca necesară eliberarea omului de povara luxului material drept condiţie a realizării unei vieţi bune. Insă Socrate avusese şi un discipol numit *Aristippos*. Aristippos considera că ţelul vieţii ar fi constat în a dobândi maximum de senzualitate[§]. Bunul cel mai de preţ era plăcerea, spunea el, răul cel mai mare, durerea. Din cauza asta el voia să elaboreze o artă a vieţii care să evite orice formă de durere. (Ţelul cinicilor şi al stoicilor era *să rabde* toate formele de durere. E altceva să pui totul în joc pentru a *evita* durerea.)

Pe la anul 300 î.Hr., *Epicur* (341-270) a creat la Atena o şcoală filosofică (cea a *epicurienilor).* El a dezvoltat etica plăcerii a lui Aristotel şi a combinat-o cu învăţătura despre atomi a lui Democrit.

Se pare că epicurienii se întâlneau într-o grădină. Din cauza asta li se spunea şi „filosofii grădinii". Deasupra porţii se spunea că ar fi stat inscripţia: „Străinule, aici ai s-o duci bine. Aici plăcerea este cea mai mare fericire".

Epicur a arătat limpede că rezultatul unei acţiuni trebuie totdeauna comparat cu

eventualele rezultate secundare. Când ai mâncat prea multă ciocolată, ai să înţelegi ce vreau să spun. Dacă nu e cazul, atunci îţi dau următoarea temă pentru acasă: Ia-ţi puşculiţa şi cumpără-ţi ciocolată de o sută de coroane. (Pornesc de la premisa că-ţi place să mănânci ciocolată.) La această temă e important ca tu să mănânci deodată toată ciocolata pe care ai cumpărat-o cu banii aceştia. Cam la o jumătate de ceas după ce ai savurat această multă şi delicioasă ciocolată, ai să înţelegi ce voia Epicur să spună prin efecte sau rezultate secundare.

Epicur voia, de asemenea, să se ajungă la a se compara rezultatul plăcut pe termen scurt cu unul implicând o plăcere mai mare, mai dăinuitoare sau mai intensă pe termen lung. (Poţi să te gândeşti, de exemplu, că te hotărăşti să nu mai mănânci ciocolată un an întreg, pentru că preferi să economiseşti toţi banii de buzunar pentru o bicicletă nouă sau o călătorie în străinătate.) Spre deosebire de animale, omul are adică posibilitatea de a-şi planifica viaţa. El are capacitatea de a face un „calcul al plăcerii". Ciocolata bună este desigur o valoare, dar valori sunt şi o bicicletă, şi călătoria în Anglia.

Epicur sublinia însă şi că „plăcerea" nu este în mod neapărat acelaşi lucru cu o plăcere a simţurilor - de exemplu, ciocolata. De asemenea, valori ca prietenia şi contemplarea unei opere de artă pot să însemne o plăcere. Idealurile grecilor vechi, cum ar fi stăpânirea de sine, simţul măsurii şi liniştea sufletească, puteau fi de altfel condiţie în plus să guşti cu plăcere viaţa. Căci poftele trebuie înfrânte. în felul acesta, liniştea sufletească ne va ajuta să îndurăm durerile.

Deseori oamenii cu anxietăţi religioase frecventau grădina lui Epicur. în sensul acesta, doctrina despre atomi a lui Democrit a constituit un mijloc util împotriva religiei şi superstiţiilor. Pentru a duce o viaţă bună, nu e în ultimul rând important să învingem teama de moarte. în privinţa aceasta, Epicur recurgea la cele spuse de Democrit despre „atomii sufletului". îţi aduci poate aminte că Democrit nu credea într-o viaţă după moarte, pentru că la moarte atomii sufletului se împrăştie în toate părţile.

„De ce ar trebui să ne temem de moarte?" spunea Epicur. „Căci atâta vreme cât suntem, moartea nu e, şi îndată ce există moartea, noi nu mai suntem." (Văzute astfel lucrurile, e sigur că pe nici un om nu l-a chinuit vreodată faptul că e mort.)

Epicur însuşi şi-a rezumat, prin ceea ce el numea *remediul împătrit,* filosofia sa eliberatoare:

Nu avem nevoie să ne temem de zei. Nu avem nevoie să ne facem griji în ce priveşte moartea. Binele este uşor de dobândit. Lucrul dătător de spaimă este uşor de îndurat.

în Grecia nu era un lucru nou să se compare misiunea filosofului cu cea a medicului. Omul trebuie deci să se înarmeze cu o „farmacie filosofică de călătorie" care, cum am spus, conţine patru medicamente importante.

Spre deosebire de stoici, epicurienii manifestau doar puţin interes faţă de politică şi societate. „Trăieşte pe ascuns!" spune sfatul lui Epicur. Am putea asemăna grădina sa cu aşa numitele comunităţi de locuinţe de astăzi. Şi în vremea noastră, în marea societate, mulţi caută o insulă sau un port de refugiu.

După Epicur, mulţi epicurieni s-au îndreptat spre o viaţă unilaterală a plăcerilor. Deviza lor a devenit: „Trăieşte în clipă!". Cuvântul „epicureu" este astăzi aplicat, la un mod depreciativ, unui „om de viaţă".

Neoplatonismul

Am văzut că cinicii, stoicii epicurienii şi-au clădit concepţiile pe învăţătura lui Socrate. în afară de asta, ei se refereau şi la presocraticii Democrit şi Heraclit. Cel mai remarcabil curent filosofic al Antichităţii târzii a fost, dimpotrivă, inspirat de doctrina ideilor lui Platon. De aceea îl numim *neoplatonism.*

Cel mai important dintre neoplatonicieni a fost *Plotin* (cca 205-270), care a studiat filosofia la Alexandria, dar care mai târziu s-a mutat la Roma. E vrednic de reţinut că el venea din Alexandria, oraşul care fusese deja de multe secole marele punct de întâlnire dintre filosofia greacă şi mistica orientală. Plotin a adus cu sine la Roma o doctrină a mântuirii care avea să devină o concurenţă serioasă a creştinismului atunci în afirmare. însă neoplatonismul avea să exercite o influenţă puternică asupra teologiei creştine.

îţi aminteşti de învăţătura platonică a ideilor, Sofie. Mai ştii că Platon deosebea lumea ideilor de lumea simţurilor. El făcea, de asemenea, o deosebire precisă între sufletul omului şi trupul său. Prin asta omul devenea o fiinţă dublă: Trupul nostru, spunea Platon, constă din pământ şi pulbere, ca toate celelalte în lumea simţurilor, dar avem un suflet nemuritor. De altfel, cu mult înainte de Platon, această concepţie fusese foarte răspândită în Grecia. Plotin era familiar cu concepţii asemănătoare asiatice.

Plotin vedea lumea întinzându-se între doi poli. La un capăt se află lumina divină, pe

care el o numea *Unul.* Uneori o numea şi Dumnezeu. La celălalt capăt domneşte întunericul absolut pe care nu-l atinge lumina „Unului". însă pentru Plotin e important că această întunecime, în fond, nu are deloc existenţă. Ea este doar o absenţă a luminii - da, ea nu *este.* Singurul lucru care există este „Dumnezeu" sau „Unul", dar aşa cum o sursă de lumină se pierde pas cu pas în întuneric, se creează într-un anumit loc şi o graniţă până la care pot ajunge razele divine.

Potrivit lui Plotin, lumina „Unului" luminează sufletul, în vreme ce materia este întunericul care nu are nici o existenţă proprie. Dar şi formele în natură au o răsfrângere slabă a „Unului".

închipuie-ţi un foc mare arzând în noapte, draga mea Sofie. Din acest foc ţâşnesc scântei în toate direcţiile. De jur împrejur, noaptea este luminată şi chiar de la câţiva kilometri depărtare se poate vedea răsfrângerea palidă a focului. Dacă mergem şi mai departe de foc, vedem doar un punct mic de lumină, ca o lanternă măruntă în noapte. Şi dacă acum ne-am depărtat foarte mult de foc, nu mai poate ajunge până la noi nici un fel de lumină. Razele luminii se pierd undeva în noapte şi, când s-a făcut întuneric complet în jur, nu mai vedem nimic. Atunci nu mai există nici umbre, nici contururi.

Închipuie-ţi acum realitatea ca pe un astfel de foc. Ceea ce arde este Dumnezeu - iar întunericul de afară este materia rece, din care sunt făcuţi oamenii şi animalele. Alături de Dumnezeu sunt ideile veşnice, care sunt formele originare ale tuturor creaturilor. în primul rând sufletul omenesc este o „scânteie de foc viu". Dar pretutindeni în natură străluceşte ceva din această lumină divină. O putem vedea în toate făpturile vii, şi chiar un

trandafir sau un ghiocel au o asemenea strălucire divină. Cele mai depărtate de Dumnezeul viu sunt pământul, apa şi pietrele.

Spun că în tot ceea ce vedem se află ceva din taina dumnezeiască. Vedem că ea străluceşte într-o floare a soarelui sau într-un mac roşu. Ceva mai mult din această taină de nepătruns bănuim într-un fluture care-şi ia zborul de pe o creangă - sau într-un peştişor de aur care înoată în globul său cu apă. Dar cel mai aproape de Dumnezeu ajungem în propriul nostru suflet. Numai acolo ne putem uni cu marea taină a vieţii. Şi chiar în rare momente, ne putem trăi pe noi înşine ca pe această taină dumnezeiască.

Felul în care Plotin foloseşte imaginile aminteşte de peştera lui Platon. Cu cât ne apropiem de intrarea în peşteră, cu atât suntem mai aproape de lucrul acela din care îşi iau viaţa toate cele ce există. Insă contrar împărţirii în două a realităţii pe care o făcuse atât de limpede Platon, gândirea lui Plotin este determinată de o trăire a întregului. Totul este unu - căci totul este Dumnezeu. Chiar şi umbrele de jos în peştera lui Platon arată spre o răsfrângere slabă a acelui „Unu".

De câteva ori în viaţa sa, Plotin a trăit experienţa aceasta a topirii sufletului său în Dumnezeu. Aşa ceva noi spunem că este o *experienţă mistică.* Plotin nu a fost singurul care a trăit asemenea experienţe. Oameni din toate epocile şi culturile au relatat despre aceste experienţe şi le pot descrie în modurile cele mai felurite, dar descrierile lor au şi multe trăsături comune. Vom examina unele dintre aceste trăsături comune.

Mistica

O trăire mistică înseamnă a trăi în unitate cu Dumnezeu sau cu „sufletul universal". în multe religii se arată că între Dumnezeu şi creaturile sale se cască un abis. Misticul nu trăieşte experienţa acestui abis. Misticii trăiesc o „contopire în Dumnezeu".

Asta înseamnă că ceea ce noi numim în general „eul" nostru nu este eul nostru propriu. în anumite momente, noi ne putem simţi trăind ca identici cu un eu mai cuprinzător. Unii mistici îl numesc Dumnezeu, alţii „sufletul universal", „natura" sau „cosmosul". în această contopire, misticul trăieşte experienţa „de a se pierde pe sine însuşi", el dispare sau se pierde în Dumnezeu, aşa cum o picătură de apă „se pierde" când se amestecă cu marea. Un mistic indian a exprimat acest lucru astfel: „Când eu eram, Dumnezeu nu era. Acum este Dumnezeu şi eu nu mai sunt". Misticul creştin *Angelus Silesius* (1624-1677) a spus: „Mare se face orice picătură cînd ajunge în mare şi tot astfel sufletul e Dumnezeu când a fost primit la Dumnezeu".

Poate tu consideri că nu e deosebit de plăcut să „te pierzi pe tine însăţi". însă, Sofie, eu înţeleg ce vrei tu să spui. Aici important e că ceea ce pierzi tu este nesfârşit mai puţin decât ceea ce câştigi. Tu te pierzi pe tine însăţi în făptura pe care o ai în clipa aceasta, însă, în acelaşi timp, înţelegi că în realitate eşti infinit mai mare. Tu eşti atunci întregul Cosmos. Da, tu eşti sufletul lumii, dragă Sofie, Tu eşti, atunci, Dumnezeu. Dacă tu trebuie să te pierzi pe tine însăţi ca Sofie Amundsen, te poţi mângâia Ia gândul că oricum trebuie să lepezi într-o zi acest „eu de toate zilele". Adevăratul tău eu - pe care-l poţi trăi şi cunoaşte numai atunci când reuşeşti să te desprinzi de tine însăţi - este pentru mistici

ca un foc minunat, care arde în întreaga veşnicie.

însă o asemenea trăire mistică nu vine totdeauna de la sine. Misticul trebuie să păşească pe „calea limpezirii şi a purificării" pentru a-l putea întâlni pe Dumnezeu. Calea aceasta constă dintr-un mod de viaţă simplu şi din felurite tehnici de meditaţie. Şi deodată misticul îşi atinge atunci ţelul şi poate striga: „Eu sunt Dumnezeu" sau „Eu sunt Tu".

întâlnim în toate religiile mari ale lumii direcţii mistice. Şi ceea ce scriu misticii despre experienţele lor mistice arată, în pofida tuturor deosebirilor de natură culturală, nişte asemănări izbitoare. De-abia atunci când misticul caută o interpretare religioasă sau filosofică a trăirii sale mistice sunt vizibile deosebirile de cultură.

în *mistica occidentală* - adică în iudaism, în creştinism şi în islamism - misticul subliniază că el trăieşte întâlnirea cu un Dumnezeu personal. Deşi Dumnezeu este prezent în natură şi în sufletul omului, el este totuşi mult înălţat deasupra lumii acesteia. în *mistica orientală* - deci în hinduism, în budism şi în religia chineză - se subliniază mai curând că misticul trăieşte o contopire totală cu Dumnezeu sau cu „sufletul universal". „Eu sunt sufletul universal" poate spune misticul, sau „Eu sunt Dumnezeu". Căci Dumnezeu nu numai că este de faţă în univers, dar nici n-ar putea fi în alt loc - (El nu este în altă parte.)

Mai ales în India au existat mult înaintea lui Platon curente mistice puternice. *Swami Vivekananda,* care a contribuit la cunoaşterea gândirii hinduiste în Occident, a spus cândva: „Aşa cum anumite religii ale lumii îl numesc pe un om, care nu crede într-un Dumnezeu personal existent în afara lui însuşi, ca fiind un ateu, noi spunem că un om care nu crede în el însuşi este un ateu. A nu

crede în splendoarea propriului suflet înseamnă, spunem noi, ateism".

O trăire mistică poate fi importantă şi pentru etică. Un preşedinte de mai demult al Indiei, *Radhakrishnan,* a spus odată: „Trebuie să-l iubeşti pe semenul tău ca pe tine însuţi, pentru că tu eşti semenul tău. Numai o iluzie te face să crezi că aproapele tău poate fi altul decât tu însuţi".

Şi oameni moderni, care nu aparţin nici unei religii, pot relata despre trăiri şi experienţe mistice. Ei trăiesc deodată ceva pe care îl numesc „conştiinţă cosmică" sau „sentiment oceanic". Ei se simt smulşi afară din timp şi trăiesc lumea „din unghiul de vedere al veşniciei".

Sofie se aşeză în capul oaselor în pat. Trebuia să constate prin proprie experienţă dacă mai avea încă un trup. Cât timp citise despre Plotin şi despre mistici, avusese senzaţia că pluteşte prin cameră, afară prin fereastră şi undeva sus deasupra oraşului. îi văzuse pe toţi oamenii jos în piaţă, dar plutise mult deasupra planetei pe care trăia, peste Marea Nordului şi Europa, până spre Sahara şi stepele uriaşe ale Africii.

întregul glob imens devenise o singură persoană vie, şi această persoană părea să fie Sofie însăşi. Eu sunt lumea, se gândea ea. întregul univers uriaş, pe care adesea îl trăise ca fiind de nepătruns şi înfricoşător - acesta era propriul ei eu. Acum universul era uriaş şi maiestuos, şi acum ea însăşi era la fel de mare.

Această senzaţie minunată se pierdu curând, dar Sofie era sigură că nu o va uita niciodată. Ceva în ea părea să-i fi ţâşnit din frunte şi să se fi amestecat cu toate cele din jur, aşa cum o picătură de culoare poate colora întregul pahar cu apă.

Când această senzaţie trecu, avu simţământul de a se fi trezit cu durere de cap dintr-un vis minunat. Sofie constată cu un suspin de dezamăgire că avea un trup care încerca să se ridice în pat în capul

oaselor. Avea dureri în spinare deoarece stătuse atâta vreme întinsă pe burtă citind scrisoarea lui Alberto Knox. Dar trăise ceva, o experienţă pe care nu avea să o uite niciodată.

în sfârşit, reuşi să se ridice în picioare. Acum îşi aranjă foile şi le puse în dosar alături de celelalte lecţii. Apoi ieşi în grădină.

Aici păsările ciripeau ca şi cum lumea atunci ar fi fost creată. Mestecenii din spatele vechiului coteţ de iepuri aveau o culoare luminoasă verde, atât de vie încât s-ar fi zis că Creatorul nu terminase încă amestecul culorilor.

Putea ea oare crede cu adevărat că totul era un eu dumnezeiesc? Putea spune ea că avea un suflet care era o „scânteie din focul viu"? Dacă era adevărat, atunci ea însăşi era o fiinţă dumnezeiască.

Ilustratele

îmi impun mie însumi o cenzură strictă

Trecură câteva zile în care Sofie nu mai primi deloc scrisori de la profesorul ei de filosofie. Joi era 17 Mai[(**)]. Avea liber de la şcoală şi în 18.

Miercuri, pe drumul de întoarcere de la şcoală. Jorunn spuse dintr-o dată:

— Nu vrei să facem o excursie cu cortul?

Primul gând al Sofiei fu că ea nu-şi putea îngădui să lipsească prea multă vreme de acasă.

Apoi se controlă iarăşi.

— Din partea mea, cu plăcere.

Două ore mai târziu, Jorunn apăru cu un rucsac mare în spate la Sofie acasă. Sofie îşi strânsese şi rucsacul ci, şi de asemenea ea aducea şi cortul. Pe lângă aceasta, îşi luară sacii de dormit şi veşminte călduroase, covoraşe de cauciuc şi lanterne de buzunar, nişte termosuri mari şi multe provizii gustoase.

Când mama Sofiei ajunse acasă pe la ora cinci, primiră multe sfaturi despre ce trebuia să facă şi ce să nu facă. Mama voia. de asemenea, să ştie şi unde se gândiseră să-şi aşeze cortul.

Ele îi spuseră că se gândiseră la Tiurtoppen. Poate că a doua zi dimineaţa devreme aveau să audă cocoşul de munte.

Sofie avea însă şi un gând al ei în ce priveşte alegerea acestui loc de tabără. Dacă nu se înşela, de la Tiurtoppen nu mai era departe până la coliba maiorului. Era ceva care o atrăgea într-acolo, dar pe de altă parte era sigură că n-ar fi avut curaj niciodată să se ducă acolo singură.

De la mica răspântie din faţa grădinii, porniră pe cărarea din pădure. Jorunn şi Sofie discutau tot felul de lucruri, şi Sofie era convinsă că era bine să întrerupă gândul de la tot ceea ce avea de a face cu filosofia.

Către ora opt, îşi instalaseră cortul pe un platou în apropiere de Tiurtoppen. îşi pregătiseră tabăra de noapte şi sacii de dormit. După ce au mâncat ce aveau în pachet, Sofie întrebă:

— Tu ai auzit vreodată de coliba maiorului?

— Coliba maiorului?

— Pe undeva pe aici în pădure este o cabană... pe malul unui mic lac. Acolo a locuit odinioară un maior care era un om cam

ciudat, şi din cauza asta i se spune coliba maiorului.

— Şi mai locuieşte şi acum cineva acolo?

— Nu vrei să mergem să vedem?

— Dar unde e coliba asta?

Sofie indică un loc printre copaci.

Jorunn nu prea voia, dar până la urmă porniră amândouă la drum. Soarele coborâse acum spre orizont.

La început înaintau printre pinii înalţi, apoi trebuiră să-şi croiască drum prin tufişuri şi mărăcinişuri. în cele din urmă, ajunseră la o cărare. Era oare cărarea pe care mersese Sofie în acea dimineaţă de duminică?

Desigur - curând avea să zărească printre copacii din dreapta potecii cum sclipeşte ceva.

— Acolo e, spuse ea.

Nu mult după aceea, se aflau în faţa micului lac. Sofie putea să vadă acum coliba de cealaltă parte a apei. Obloanele ferestrelor erau ferecate. Căsuţa aceasta roşie avea un aspect părăsit cum de mult ea nu mai văzuse.

Jorunn aruncă o privire în jurul lor.

— Vrei să traversăm lacul? întrebă ea.

— Nu, vom vâsli.

Sofie arătă spre trestiile de pe mal. Barca cu vâsle era ca şi mai înainte acolo.

— Tu ai mai fost altă dată aici?

Sofie clătină din cap. Ar fi fost prea complicat să-i explice prietenei ei despre ultima sa vizită aici. Cum ar fi putut face asta fără să trădeze ceva în legătură cu Alberto Knox şi cursul lui de filosofie?

în timp ce vâsleau peste lac, glumeau şi râdeau. Sofie avu grijă să tragă bine pe uscat barca atunci când ajunseră pe malul celălalt. Curând se aflau în faţa uşii cabanei. Jorunn

apăsă pe clanţă, era limpede că nu se afla nimeni în colibă.

— E încuiată - doar nu te aşteptai la altceva?

— Poate găsim o cheie, spuse Sofie.

începu să caute printre pietrele care alcătuiau pereţii colibei.

— Ei, lasă, haide să ne întoarcem la cortul nostru, spuse Jorunn după câteva minute.

Dar Sofie scoase o exclamaţie.

— Am găsit-o, am găsit-o!

Ridică triumfătoare cheia. O potrivi în broască şi descuie uşa.

Cele două prietene se strecurară în casă ca nişte spărgători adevăraţi. înăuntru era frig şi întuneric.

— Nu se vede nimic, spuse Jorunn.

Dar Sofie se gândise la asta. Scoase din buzunar o cutie de chibrituri şi aprinse un băţ. Avură timp să vadă doar că interiorul colibei era pustiu. înainte să se stingă chibritul; Sofie aprinse un alt băţ şi acum descoperi într-un sfeşnic de fier de pe consola căminului o mică lumânare. Aprinse lumânarea cu un al treilea băţ de chibrit şi îndată mica încăpere se lumină într-atât, încât puteau să vadă bine totul în jurul lor.

— Nu e ciudat că o lumânare atât de mică poate să lumineze o întunecime atât de adâncă? întrebă Sofie.

Prietena ei dădu din cap.

— Dar undeva lumina asta se pierde în întuneric, continuă Sofie. La drept vorbind. întunericul în sine nici nu există. El este doar lipsa luminii.

— Doamne, ce lucruri nostime spui! Să mergem...

— întâi să ne uităm în oglindă.

Sofie arătă spre oglinda înrămată care atârna, ca şi înainte, deasupra comodei.

— Ce frumoasă e...

— Dar e o oglindă fermecată.

— Oglindă, oglinjoară, cine-i cea mai frumoasă din ţară?

— Nu glumesc, Jorunn. Cred că, privind în oglinda asta, se poate vedea ceva care se întîmplă pe partea cealaltă.

— Dar nu spuneai că n-ai mai fost niciodată aici? De ce îţi faci acuma cheful să mă sperii aşa?

La întrebarea asta Sofie nu putea răspunde.

— Iartă-mă.

Dar acum Jorunn descoperi ceva care se afla pe duşumea într-un colţ al camerei. Era o cutiuţă. Jorunn o ridică.

— Nişte cărţi poştale ilustrate, spuse ea.

Sofiei i se tăie răsuflarea.

— Nu pune mâna pe ele. Auzi, nu cumva să pui mâna pe ele!

Jorunn se trase speriată îndărăt Lăsă cutia să cadă la pământ ca
şi când i-ar fi ars degetele. Ilustratele se risipiră pe jos. După o clipă, începu să râdă.

— Dar nu sunt decât nişte ilustrate obişnuite.

Jorunn se aşează pe jos şi strânse laolaltă pozele risipite. Sofie se aplecă şi ea.

— Liban... Liban... Liban... Toate ilustratele astea au fost expediate din Liban, constată Jorunn.

— Asta ştiu. Sofie se înecă aproape spunând aceste cuvinte.

— Tu ai mai fost pe aici.

— Desigur, am mai fost, atunci.

Sofiei i se părea că totul ar fi fost mai simplu dacă avea să recunoască pur şi simplu că mai fusese o dată aici. N-avea ce să strice dacă o lăsa pe prietena ei să arunce o privire

asupra numeroaselor întâmplări tainice din ultimele câteva zile.

— Nu voiam să-ţi vorbesc despre asta înainte de a ajunge aici.

Jorunn începuse să citească ilustratele.

— Toate sunt adresate unei anumite Hilde Møller Knag.

Sofie nu atinsese încă nici una dintre ilustratele acestea.

— E adresa ei întreagă acolo?

Jorunn citi:

— Hilde Møller Knag, c/o Alberto Knox, Lillesand, Norvegia.

Sofie oftă uşurată. I se făcuse frică o clipă că pe aceste cărţi
poştale ar fi scris c/o Sofie Amundsen. De-abia acum se uită mai atentă la ele.

— 28 aprilie... 4 mai... 6 mai... 9 mai... au fost ştampilate de câteva zile doar.

— Dar asta nu e tot. Toate ştampilele de poştă sunt norvegiene. Uite - batalionul FN: timbrele sunt şi ele norvegiene.

— Cred că aşa e procedeul. Trebuie să fie neutre, şi din cauza asta au servicii poştale proprii norvegiene, acolo.

— Dar cum e trimisă poşta acasă?

— îmi închipui că prin avioane militare.

Sofie aşează lumânarea pe duşumea, lângă ele. Şi acum cele două prietene citiră ce era scris pe aceste ilustrate. Jorunn le aranjă după date. Citi prima dintre ele cu glas tare.

Dragă Hilde! Te rog să mă crezi cu adevărat că mă bucur mult că vin acasă la Lillesand. Am să aterizez, probabil devreme în seara sfântului loan la Kjevik. Cel mai mult şi mai mult, aş fi vrut să vin la cea de a 15-a aniversare a zilei tale de naştere, dar eu sunt aici supus ordinelor militare. In schimb, pot să-ţi promit că întreaga mea atenţie şi

dragoste mi-o concentrez. în darul cel mare pe care tu îl vei primi de ziua ta.

Salutări din inimă de la cineva care se gândeşte mereu la viitorul fiicei lui.

P.S. li trimit unei cunoştinţe comune o copie a acestei ilustrate. Tu înţelegi, fireşte, de ce fac asta, mica mea Hilde. Pentru moment sunt foarte secretos, dar sigur că înţelegi şi asta.

Sofie ridică următoarea ilustrată:

Dragă Hilde! Aici, unde suntem noi acum, trebuie să ne adaptăm zilelor aşa cum se urmează una alteia. Când, mai târziu, am să-mi amintesc de câte ceva din toate lunile astea petrecute în Liban, atunci de aşteptarea asta nesfârşită am să-mi aduc aminte. Dar mă străduiesc cât pot să-ţi ofer de ziua ta de naştere un dar cât mai frumos cu putinţă. Mai mult nu-ţi spun pentru moment. îmi impun mie însumi o cenzură strictă.

Salutări din inimă, Papa.

Cele două prietene rămăseseră locului cu respiraţia întretăiată de încordare. Nici una din ele nu spuse vreo vorbă, citeau doar cele scrise pe ilustrate.

Draga mea copilă. Aş fi vrut cel mai mult să-fi trimit sentimentele mele de dragoste printr-un porumbel alb. Dar în Liban nu se găsesc porumbei albi. Dacă ţara asta pustiită de război are nevoie de ceva, atunci acel lucru sunt porumbeii albi. Fie ca ONU să creeze cândva în lume o pace adevărată.

P.S. Poate că ai vrea să împărţi darul de ziua ta şi cu alte fiinţe. Asta o vom vedea când voi ajunge acasă. Dar deocamdată tu n-ai nici o idee despre ce vorbesc eu.

Salutări de la cineva care are mult timp să se gândească la noi
doi.

Nu le mai rămăsese de citit decât una singură.

Dragă Hilde. îmi vine cu adevărat să plesnesc de toate tainele astea care se învârt în jurul zilei tale de naştere, şi de mai multe ori pe zi trebuie să mă reţin să nu-ţi telefonez şi să-ţi spun totul. Pur şi simplu, creşte în mine nerăbdarea. Şi tu ştii că atunci când ceva creşte tot mai mult, este tot mai greu să ţii numai pentru tine taina.

Sărutări, Papa.

P.S. Ai să cunoşti o fetiţă cu numele de Sofie. Ca să aflaţi câte ceva una de alta înainte de a vă întâlni, am început să-i trimit ei copii după toate ilustratele mele pentru tine. Oare ea începe să bănuiască legătura dintre voi, micuţă Hilde? Ea are o prietenă care se numeşte Jorunn. Poate ea va ajuta cu ceva aici?

Când Jorunn şi Sofie terminară de citit şi ultima ilustrată, se priviră în ochi una pe cealaltă. Jorunn o apucase pe Sofie de încheietura mâinii.

— Mi-e frică, spuse ea.

— Şi mie.

— Când a fost ştampilată ilustrata asta din urmă?

Sofie mai privi o dată cartonaşul.

— La 16 mai, spuse ea. Astăzi deci.

— Cu neputinţă, o contrazise Jorunn. Era aproape supărată.

Cercetară atente ştampila şi nu era posibil să se înşele. Scria
limpede: „16.5.90".

— Dar nu se poate, insistă Jorunn. Şi nici nu pot să înţeleg cine anume a scris toate astea. Trebuie să fie cineva care ne cunoaşte. Dar de unde ştia el că noi aveam să venim astăzi aici?

Jorunn era cea mai speriată. Pentru Sofie lucrurile astea cu Hilde şi tatăl ei nu erau chiar noi.

— Cred că, într-un fel sau altul, toate astea au o legătură cu oglinda aceea înrămată.

Jorunn tresări iarăşi, tare.

— Doar nu vrei să spui că ilustratele astea cad pur şi simplu aici din oglindă în clipa când au fost ştampilate în Liban?

— Ai o explicaţie mai bună ?

— Nu.

— Dar asta nu e singura enigmă.

Sofie se ridică în picioare şi lumină cu lumânarea cele două imagini atârnate pe perete. Jorunn se apropie de pozele acestea.

— „Berkeley" şi „Bjerkely". Ce mai înseamnă asta?

— N-am idee.

Acum lumânarea arsese aproape până la capăt.

— Să plecăm de aici, spuse Jorunn. Haide!

— Vreau doar să iau oglinda.

Sofie se întinse şi ridică oglinda cea mare cu ramă care era atârnată deasupra comodei desprinzând-o din perete. Jorunn încercă să protesteze, dar Sofie nu renunţă.

Când ieşiră din colibă, întunericul era nu mai puţin decât poate fi într-o noapte de mai. Cerul revărsa atâta lumină, încât conturul tufişurilor şi arborilor se vedea clar în continuare. Lacul cel mic se întindea ca o oglindire a cerului. Cele două prietene vâsliră fără să se grăbească spre malul celălalt.

Întorcîndu-se spre cort, vorbiră prea puţin între ele. Dar fiecare dintre ele gândea că cealaltă era mai concentrată asupra celor văzute. Din când în când, mai speriau cîte-o pasăre şi de câteva ori au auzit bufniţa.

Când ajunseră la cort, se strecurară fiecare în sacul ei de dormit. Jorunn refuză să lase oglinda înăuntru. înainte de a adormi, recunoscură amândouă că aveau şi aşa un simţământ ciudat să o ştie acolo, afară, lângă cortul lor. Sofie luase cu ea şi ilustratele. Le vârâse într-un buzunar al rucsacului.

în dimineaţa următoare se treziră devreme. Sofie îşi părăsi prima sacul de dormit. îşi încălţă cizmele şi ieşi din cort. Afară. în iarbă, zăcea marea oglindă înrămată. Era udă de rouă. Sofie şterse roua cu puloverul şi îşi privi imaginea răsfrântă acolo. De data asta nu mai găsi alte ilustrate din Liban.

Peste platoul din spatele cortului, pluteau pale sfâşiate de ceaţă asemenea unor petice de vată. Păsărelele ciripeau din răsputeri: păsări mai mari nu se auzeau şi nici nu se vedeau.

Cele două prietene îşi îmbrăcară pulovere suplimentare şi îşi luară micul dejun în faţa cortului. Curând ajunseră să vorbească din nou despre coliba maiorului şi despre misterioasele ilustrate pe care le găsiseră acolo.

După masa de dimineaţă îşi strânseră cortul şi o luară pe drumul de întoarcere către casă. Tot timpul, Sofie ţinu oglinda înrămată sub braţ. De câteva ori trebui să se oprească să facă o pauză; Jorunn nu vru nici măcar s-o atingă.

Când se apropiară de primele case, auziră din când în când mici explozii. Sofie se gândi fără să vrea la ce scrisese tatăl Hildei despre Libanul pustiit de război. îşi dădu seama că era o adevărată fericire că locuiau într-o ţară

în care domnea pacea. Bubuiturile acelea mici veneau de la nişte nevinovate artificii chinezeşti.

Sofie o invită pe Jorunn la o ceaşcă de cacao. Mama nu le dădu pace până nu aveau s-o lămurească de unde luaseră oglinda asta aşa mare. Sofie recunoscu că o găsiseră la colibă maiorului. Din nou mama ci spuse că această colibă era nelocuită de mulţi, foarte mulţi ani.

Când Jorunn plecă acasă la ca. Sofie îşi îmbrăcă o rochie roşie. Restul zilei naţionale a Norvegiei se petrecu cât se poate de firesc. La ştirile de scară se transmise un reportaj despre felul în care militarii norvegieni din forţele ONU sărbătoriseră ziua naţională a ţării lor. Sofie privea fix ecranul. Unul dintre bărbaţii de acolo ar fi putut fi tatăl Hildei.

Ultimul lucru pe care-l făcu Sofie în această zi de 17 Mai fu să atârne oglinda înrămată pe un perete din camera ei. în dimineaţa următoare găsi în peşteră un nou plic galben. îl deschise şi citi cele scrise pe filele dinăuntru.

Două sfere de cultură

... numai astfel te fereşti a pluti în gol...

N

Nu mai e mult până când ne vom întâlni din nou, Sofie. Am contat pe faptul că te vei întoarce la coliba maiorului, şi din cauza aceasta am lăsat acolo toate ilustratele de la

tatăl Hildei. Căci doar astfel vor putea fi transmise mai departe Hildei.

Dar nu trebuie să-ţi baţi prea mult capul gândindu-te cum are să Ie primească ea. Pînă la 15 iunie mai trece ceva apă pe gârlă.

Am văzut că filosofii elenismului au reluat cele spuse de vechii filosofi greci. Pe lângă aceasta, erau pe cale a-i socoti ca întemeietori de religii. Plotin nu era prea departe de acest lucru slăvindu-l pe Platon ca pe Mântuitorul lumii.

Dar după cum ştim, la mijlocul epocii despre care e vorba aici, s-a născut un alt Mântuitor - şi anume în afara sferei de cultură greco-romane. Mă gândesc Ia *Iisus din Nazaret.* In capitolul de faţă vom vedea cum creştinismul a pătruns treptat în lumea greco-romană - cam în felul în care lumea Hildei a început încet-încet să pătrundă în lumea *noastră.*

Iisus era iudeu, şi iudeii - evreii - aparţin sferei de cultură semite. Grecii şi romanii aparţin sferei culturale indoeuropene. Putem deci stabili că civilizaţia europeană are două rădăcini, înainte de a vedea modul în care creştinismul s-a amestecat treptat cu cultura greco-romană, vom arunca o privire mai atentă asupra celor două feluri de rădăcini.

Indoeuropenii[††]

Ca *indoeuropene* vom considera toate ţările şi culturile în care sunt vorbite limbile indoeuropene. Acestei familii îi aparţin toate limbile europene, cu excepţia limbilor fino-ugrice (samică, finică, estoniană şi ungară) şi limba bască. Cele mai multe dintre limbile indice şi iraniene aparţin, de asemenea, familiei limbilor indoeuropene.

Aceşti străvechi indoeuropeni trăiau acum vreo patru mii de ani în regiunea Mării Negre şi Mării Caspice. Curând, aceste triburi s-au mişcat în valuri mari spre sud-est, în Iran şi India; spre sud-vest către Grecia, Italia şi Spania; spre vest, prin Europa Centrală, spre Anglia şi Franţa, spre nord-vest către Scandinavia şi spre nord către Europa de Est şi Rusia. Pretutindeni, indoeuropenii s-au amestecat cu acele culturi preindoeuropene, proces în care însă religia şi limba indoeuropenilor a jucat rolul dominant.

Atât vechile scripturi indice ale Vedelor, cât şi filosofia greacă, precum şi textele religioase despre zei ale lui *Snorre* au fost scrise, deci, în limbi înrudite. Dar nu numai limbile sunt înrudite. înrudirea prin limbă atrage după sine înrudirea în gândire. Din cauza aceasta putem vorbi oarecum despre un *complex cultural indoeuropean.*

Cultura indoeuropenilor era în primul rând dominată de credinţa într-o multitudine de zei diferiţi. Asta e ceea ce numim *politeism.* întâlnim în domeniul acesta al limbilor indoeuropene nume de zei, termeni importanţi şi expresii religioase apropiate unele de altele. îţi dau câteva exemple:

Vechii indieni îl venerau pe zeul cerului *Dyaus.* în greacă acest zeu se numeşte *Zeus,* în latină *lupiter* (mai exact *Iov-pater;* adică „Iov Tatăl") şi în nordica veche *Tyr.* Numele Dyaus, Zeus, Iov şi Tyr sunt deci variante dialectale ale aceluiaşi cuvânt.

Poate că ştii că vikingii din nordul Europei venerau nişte zei pe care ei îi denumeau *aeseri.* Acest cuvânt însemnând „zei" îl întâlnim în întregul domeniu indoeuropean. în limba veche indiană (sanscrită) zeii se numesc *asura,* în iraniană *ahura.* Un alt termen pentru Dumnezeu în sanscrită este

deva, în iraniană *daeva,* în latină *deus* şi în nordica veche *tivurr.*

în Europa de Nord mai există de altfel şi un grup de zeităţi ale fecundităţii (de pildă Njord, Frøy şi Frøya). Aceste zeităţi erau numite *Vaner.* Cuvântul este înrudit cu numele zeiţei latine a fecundităţii *Venus.* în sanscrită există termenul înrudit *vani,* care înseamnă „plăcere" sau „dorinţă". Şi miturile luate individual arată o clară înrudire cu domeniul cultural indoeuropean. Când Snorre povesteşte despre zeii vechi nordici, unele mituri amintesc miturile indiene, care fuseseră povestite cu două sau trei mii de ani mai devreme. Fireşte, miturile lui Snorre sunt pătrunse de condiţiile de viaţă naturale ale nordului şi cele indiene de cele indice. însă multe dintre aceste mituri au un sâmbure central care trimite la o origine comună. O asemenea parte centrală o vedem cel mai limpede în miturile băuturii care dăruie nemurirea şi ale luptei zeilor împotriva monştrilor haosului.

Chiar şi în gândire constatăm semnul de echivalenţă evident dintre culturile indoeuropene. O trăsătură comună era faptul că ei concepeau lumea ca într-o dramă în care forţele bune şi cele rele se opun între ele într-o luptă neîmpăcată. De aceea indoeuropenii au căutat să „scurteze" lumea şi direcţia în care ea se îndreaptă.

Putem spune pe bună dreptate că nu e deloc o întâmplare faptul că filosofia greacă s-a născut tocmai în sfera aceasta de cultură indoeuropeană. Mitologia indică, greacă şi nordică deţin premisele limpezi ale unei considerări filosofice, sau „speculative".

Indoeuropenii au încercat să dobândească o intuiţie, o „perspectivă" în evoluţia lumii. Putem chiar să urmărim în întreaga sferă

indoeuropeană un anumit termen pentru „perspectivă" sau „ştiinţă", de la o cultură la alta. în sanscrită acest termen este *vidya.* Cuvântul este identic cu cel grecesc *ide,* care, după cum tu ştii, a jucat un rol de seamă în filosofia lui Platon. în latină cunoaştem cuvântul *video,* care pentru romani însemna pur şi simplu „a vedea". (De-abia în zilele noastre „a vedea" a ajuns să însemne să stai să priveşti ecranul televizorului.) Din engleză cunoaştem cuvinte ca *wise* şi *wisdom* (înţelepciune), iar în germană *weise* şi *wissen.* în norvegiană avem cuvântul *viten.* Cuvântul norvegian *viten* are aceeaşi rădăcină ca şi cuvântul indic „vidya", ca cel grec „ide" şi ca latinul „video".

în general, putem afirma că *vederea* era simţul cel mai important pentru indoeuropeni. La indieni şi la greci, Ia iranieni şi la germani, literatura era însufleţită de viziuni cosmice grandioase. (Avem iarăşi cuvântul cu pricina: cuvântul „viziune" vine de la verbul latin „video".) De altfel, în culturile indoeuropene se obişnuia să se realizeze imagini şi sculpturi ale zeilor şi evenimentelor mitice.

în sfîrşit, indoeuropenii aveau o *imagine ciclică a istoriei.* Aceasta înseamnă că pentru ei istoria evoluează în cercuri - sau în „cicluri" - exact aşa cum alternează între ele anotimpurile între vară şi iarnă. Deci nu există, la drept vorbind, nici un început şi nici un sfârşit real al istoriei. Deseori se vorbeşte despre lumi diferite, care se nasc şi pier, în veşnică alternanţă între naştere şi moarte.

Cele două mari religii orientale - *hinduismul* şi *budismul* - au origini indoeuropene. Lucrul este valabil şi pentru filosofia greacă, şi constatăm multe paralele evidente între hinduism şi budism pe de o parte şi filosofia greacă pe de altă parte. Şi

astăzi, hinduismul şi budismul sunt pătrunse de reflecţia filosofică.

Nu rareori s-a subliniat că în hinduism şi în budism divinitatea este prezentă în toate *(panteism)* şi că omul ar putea ajunge la uniunea cu Dumnezeu prin intuiţia religioasă. (îţi aminteşti, doar, de Plotin, Sofie!) Pentru aceasta este necesară o profundă cufundare în sine sau o meditaţie susţinută. De aceea, în Orient, pasivitatea şi retragerea în sine au valoarea unui ideal religios. în Grecia, mulţi considerau că omul ar trebui să trăiască o viaţă în asceză - sau în retragere religioasă - pentru a-şi mântui sufletul. Unele componente ale vieţii de mănăstire în Evul Mediu pot fi urmărite ca provenind de la asemenea idei ale lumii greco-romane.

în multe culturi indoeuropene şi credinţa în *transmigraţia sufletelor* este fundamentală. De peste 2500 ani scopul oricărui indian este de a fi mântuit de această migraţie a sufletelor. Ştim, de asemenea, că Platon însuşi credea în migraţia sufletelor.

Semiţii

Şi acum, *semiţii,* Sofie. Aici e vorba de o cu totul altă sferă a culturii, cu o limbă cu totul deosebită. La origine, semiţii proveneau din Peninsula Arabică, dar şi această sferă a culturii semite s-a întins peste părţi întinse ale lumii. De peste două mii de ani, evreii trăiesc foarte depărtaţi de patria lor originară. Istoria semiţilor şi religia semită sunt cele care, asemenea creştinismului, au evoluat cel mai departe de terenul rădăcinilor lor istorice. Cultura semită a fost de altfel transpusă în întreaga lume o dată cu extinderea Islamului.

Cele trei religii vestice - iudaismul, creştinismul şi Islamul - au un fond semit. *Coranul,* cartea sfântă a Islamului, şi *Vechiul Testament* au fost create în limbi semite înrudite. Unul dintre cuvintele Vechiului Testament pentru „Dumnezeu" are aceeaşi rădăcină lingvistică ca şi termenul *Allah* al musulmanilor. (Cuvântul „Allah" înseamnă de fapt „Dumnezeu").

Pentru creştinism, imaginea este mai complicată. Şi creştinismul are fireşte un fond semit. însă *Noul Testament* a fost scris în greacă, iar când teologia sau învăţătura creştină despre credinţă au fost constituite, ele au fost influenţate de limbile greacă şi latină şi deci de filosofia elenistă.

Am văzut că indoeuropenii credeau în mulţi zei diferiţi. La semiţi uimeşte faptul că încă de foarte devreme ei au adoptat credinţa într-un singur Dumnezeu. Aceasta este ceea ce numim *monoteism.* în iudaism, creştinism şi islamism, gândirea fundamentală este că există doar un singur Dumnezeu.

O altă caracteristică comună a semiţilor este *viziunea lineară asupra istoriei.* Prin aceasta înţelegem că istoria este văzută ca o linie dreaptă. întâi Dumnezeu a creat lumea, şi cu asta a început istoria. Dar într-o zi istoria se va sfârşi şi anume cu „Judecata de Apoi". Când Dumnezeu va judeca viii şi morţii.

O trăsătură importantă a celor trei religii occidentale este tocmai rolul atribuit istoriei. E vorba de faptul că Dumnezeu intervine în istorie - de fapt, istoria există numai ca Dumnezeu să-şi poată realiza voia sa în lume. Aşa cum odinioară El l-a călăuzit pe Avram în „Ţara Făgăduinţei", El conduce viaţa oamenilor prin istorie până la „Judecata de Apoi". Şi atunci tot răul va fi nimicit pe lume.

Accentul puternic pus pe acţiunea lui Dumnezeu în istorie a făcut ca semiţii să se preocupe de multe mii de ani cu scrierea istoriei. De fapt, rădăcinile istorice se află în centrul scrierilor lor religioase.

Şi astăzi oraşul Ierusalim este pentru evrei, creştini şi musulmani un important centru religios. Şi asta spune ceva despre fondul istoric comun al acestor trei religii. Aici se află importante sinagogi (iudaice), biserici (creştine) şi moschei (musulmane). Din cauza aceasta constituie un fapt atât de tragic situaţia că tocmai Ierusalimul a devenit un măr al discordiei - că oamenii se ucid cu miile între ei, pentru că nu pot ajunge la o înţelegere cui anume îi revine stăpânirea „oraşului etern". Fie ca Organizaţia Naţiunilor Unite să poată obţine într-o zi ca Ierusalimul să devină punctul de întâlnire religios al celor trei religii! (Despre acest aspect practic al cursului nostru de filosofie nu vom vorbi pentru moment. îl lăsăm acum în grija tatălui Hildei. Căci ştii doar că el e observator ONU în Liban, nu? Mai exact spus, ştiu că el are gradul de maior. Dacă tu începi treptat să vezi aici nişte legături, atunci e foarte bine. Pe de altă parte, nu trebuie să anticipăm asupra mersului evenimentelor.)

Am arătat că vederea este simţul cel mai important pentru indoeuropeni. La fel de surprinzător este ce rol însemnat îi revine *auzului* la popoarele semite. Nu întâmplător, mărturisirea de credinţă a evreilor începe cu vorbele „Ascultă, Israel!" Citim în Vechiul Testament cum oamenii „ascultă" cuvântul Domnului, **iar profeţii iudei îşi începeau profeţiile cu formula „Aşa grăit-a Iahve" (Dumnezeu). Şi în creştinism se pune accentul pe „ascultarea" cuvântului Domnului. Slujbele religioase evreieşti,**

creştine şi musulmane sunt mai ales pătrunse de citirea *înaltă* sau „recitarea" scripturilor.

Am mai spus că indoeuropenii au făcut imagini şi sculpturi ale zeităţilor lor. Pentru semiţi e tipic faptul că ei aplică un fel de interdicţie a imaginilor. Aceasta înseamnă că ei nu pot face chipuri sau sculpturi înfăţişând pe Dumnezeu şi sfinţenia lui. Şi în Vechiul Testament se spune că oamenilor nu le este îngăduit să-şi facă chipuri ale Domnului. Regula aceasta e valabilă şi astăzi pentru islamism şi iudaism. In islamism domneşte în general un refuz general al fotografiilor şi al imaginii în artă. Oamenii nu trebuie să concureze cu Dumnezeu în a „crea" ceva.

în bisericile creştine sunt multe imagini ale Domnului şi ale lui Iisus, ai să spui poate acum. E adevărat, Sofie, şi acesta este tocmai un exemplu de felul în care creştinismul a fost influenţat de lumea greco-romană (în biserica ortodoxă, deci în Grecia şi Rusia, se aplică în continuare interdicţia imaginilor sculptate, adică a sculpturilor şi crucifixurilor cu scene din istoria biblică).

în contrast cu marile religii orientale, cele trei religii occidentale subliniază că există o prăpastie între Dumnezeu şi creaţia Sa. Ţelul nu constă în eliberarea de migraţia sufletelor, ci în mântuirea de păcat şi vină. Pe lângă aceasta, viaţa religioasă este dominată mai mult de rugăciune, predică şi lectura Bibliei decât de retragerea în sine şi meditaţie.

Israel

Acuma, nu vreau să-i fac concurenţă profesorului tău de religie, dragă Sofie. Să aruncăm totuşi o privire asupra fondului iudaic al creştinismului.

Totul a început cu faptul că Dumnezeu a creat lumea. Cum s-a făcut aceasta, ai citit în primele pagini ale Bibliei. Dar după aceea oamenii s-au răzvrătit împotriva lui Dumnezeu. Pedeapsa a fost nu numai că Adam şi Eva au fost alungaţi din Grădina Edenului. Atunci a apărut şi moartea pe lume.

Neascultarea oamenilor faţă de Dumnezeu trece ca un fir roşu prin întreaga Biblie. Când răsfoim mai departe prima carte a lui Moise, găsim Potopul şi Arca Iui Noe. Pe urmă auzim că
Dumnezeu a încheiat un pact cu *Avram* **şi cu neamul lui. Acest pact - sau această înţelegere - cerea ca Avram şi cei de un neam cu el să respecte poruncile lui Dumnezeu. în schimb, Dumnezeu făgăduieşte să-i ocrotească pe urmaşii lui. Mai târziu acest pact a fost reînnoit, când Moise a primit pe Muntele Sinai Tablele Legii (legea mozaică). Aceasta s-a petrecut pe la anul 1200 î. Hr. Pe atunci evreii trăiseră multă vreme ca sclavi în Egipt, dar poporul lor a fost cu ajutorul lui Dumnezeu condus înapoi în israel.**

Către anul 1.000 î.Hr. - deci cu mult înainte de a exista ceva care să se numească filosofia greacă - auzim de trei mari regi ai Israelului. Primul a fost *Saul,* **lui i-a urmat** *David,* **şi după David a urmat** *Solomon.* **Acum întregul popor Israel era unit într-un singur regat şi, mai ales sub regele David, el s-a bucurat de o înflorire politică, militară şi culturală.**

Când regii erau înscăunaţi, ei erau unşi de popor. De aceea purtau titlul *Mesia,* **ceea ce înseamnă „cel uns". în context religios, regii erau consideraţi intermediari între Dumnezeu şi popor. Din cauza aceasta, regii puteau fi numiţi şi „fiu al Domnului" iar ţara lor „împărăţia Domnului".**

însă curînd Israelul a slăbit. Regatul a fost împărţit între Regatul de Nord (Israel) şi Regatul de Sud (Iudeea). în anul 722, Regatul de Nord a fost pustiit de sirieni şi şi-a pierdut orice importanţă politică şi religioasă. Nici în sud lucrurile nu stăteau mai bine. Regatul de Sud a fost cucerit în anul 586 de babilonieni. Atunci a fost distrus Templul de la Ierusalim şi o mare parte a poporului a fost dusă în Babilon. Această *robie babiloniană* **s-a sfârşit abia în anul 539. Atunci poporul a primit îngăduinţa să se întoarcă Ia Ierusalim şi să-şi reconstruiască Marele Templu. Dar în cursul secolelor până Ia începutul erei noastre, evreii s-au aflat mai departe sub stăpânire străină.**

Evreii şi-au pus întrebarea *de ce* **regatul lui David s-a prăbuşit şi nenorocirile s-au abătut una după alta asupra poporului. Dumnezeu făgăduise doar să-şi ţină mâna protectoare asupra Israelului. însă şi poporul făgăduise să respecte poruncile Domnului. Pînă la urmă s-a răspândit concepţia că Dumnezeu I-a pedepsit pe Israel pentru neascultarea sa. Cam pe la anul 750 î.Hr., a apărut un şir de** *profeţi,* **care anunţa pedeapsa lui Dumnezeu asupra Israelului pentru că poporul nu respectase poruncile Domnului. într-o zi Dumnezeu avea să-l judece pe Israel, spuneau ei. Asemenea profeţii noi le numim „profeţiile Judecăţii".**

Curând au apărut şi profeţi care vesteau că Dumnezeu avea să salveze o parte a poporului şi avea să trimită un „prinţ al păcii" sau un rege al păcii clin neamul lui David. Acest prinţ al păcii urma să ridice iarăşi împărăţia Iui David şi să asigure poporului un viitor fericit.

„Poporul care era întru întuneric va vedea lumină mare", a spus profetul *Isaia,* **şi „cei ce locuiaţi în ţara umbrei, lumina va străluci peste voi". Asemenea profeţii le numim „profeţii ale mântuirii".**

Precizez: Poporul Israel a trăit fericit sub regele David. Când israeliţilor a început să le meargă rău, profeţii au anunţat venirea unui nou rege din neamul lui David. Acest „Mesia" sau „Fiu al lui Dumnezeu" urma să „mântuiască" poporul, să facă iarăşi din Israel o mare putere şi să clădească o „împărăţie a lui Dumnezeu".

Iisus

OK, Sofie. Pornesc de la premisa că tu mă poţi urmări. Cuvintele-cheie sunt „Mesia", „Fiul lui Dumnezeu", „mântuire" şi „împărăţia Domnului". La început ele erau interpretate politic. Şi la vremea Iui Iisus mulţi şi l-au închipuit pe noul Mesia ca pe un conducător politic, militar şi religios de acelaşi fel cu regele David. Mântuitorul avea să fie deci în primul rând privit ca un eliberator naţional, care să pună capăt suferinţelor evreilor de sub dominaţia romană.

Dar s-au ridicat şi alte glasuri. Deja cu câteva sute de ani înainte de naşterea lui Hristos, alţi profeţi anunţaseră că Mesia

cel făgăduit avea să fie mântuitorul lumii întregi. El avea să-i mântuie nu numai pe evrei de sub jugul străinilor, ci pe oameni în general de păcat şi de vină - şi nu în cele din urmă de moarte. Speranţa într-o mântuire în acest înţeles al cuvântului se răspândise cu adevărat în întreaga lume a elenismului.

Şi acum vine Iisus. El nu e singurul care apare ca făgăduitul Mesia. Şi el se foloseşte de cuvintele „Fiul lui Dumnezeu", „împărăţia lui Dumnezeu", „Mesia" şi „mântuire". în felul acesta, el continuă vechile profeţii. El intră în Ierusalim şi se lasă venerat de mulţimi ca Mântuitor al poporului. în felul acesta, el duce cu gândul la regii cei vechi care erau înscăunaţi într-un ritual tipic al întronării. El se lasă uns de popor. „S-a împlinit vremea", spune el, „împărăţia Domnului a venit pe pământ".

Este important să se ţină seama de toate acestea. Dar acum trebuie să fii atentă: Iisus s-a deosebit de ceilalţi care s-au înfăţişat ca fiind Mesia, prin faptul că a arătat limpede că el nu este un conducător militar sau politic. Sarcina sa era mai mare. El anunţa mântuirea şi iertarea lui Dumnezeu pentru toţi oamenii. Şi de aceea El putea umbla printre oameni să le spună: „Ţie îţi sunt iertate păcatele". A distribui în jur iertarea păcatelor era lucru nemaiauzit. Mai rău decât asta era să-l numeşti pe Dumnezeu Tată (abba). De aceea nu a durat mult până când învăţaţii au ridicat proteste împotriva lui Iisus. In cele din urmă, ei i-au pregătit execuţia.

Precizez: Mulţi oameni aşteptau în vremea lui Iisus pe un Mesia care, cu surle şi trâmbiţe (adică, cu foc şi sabie), să clădească o împărăţie a Domnului.

Expresia „împărăţia Domnului" trece ca un fir roşu prin vestirea lui Iisus - însă cu o semnificaţie extraordinar de extinsă. Iisus a explicat că împărăţia Domnului este dragoste pentru semeni, grijă pentru cei slabi şi iertare pentru toţi cei care au greşit.

Aici întâlnim o schimbare dramatică a semnificaţiei unei expresii străvechi, pe jumătate milităroase. Oamenii aşteptau deci un conducător militar, care urma să proclame împărăţia Iui Dumnezeu. Şi iată-l pe Iisus, în rasă şi sandale, cum explică anume că împărăţia lui Dumnezeu sau „noua alianţă" înseamnă: „Trebuie să-l iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi". Ba mai mult, Sofie. El a mai spus că trebuie să-i iubim chiar pe duşmanii noştri. Când ei ne lovesc, nu trebuie să le răspundem în acelaşi fel, ci trebuie să le întoarcem şi obrazul celălalt. Şi trebuie să iertăm - nu de şapte ori, ci de şaptezeci de ori câte şapte.

Prin însăşi viaţa Lui, Iisus a arătat că El nu socotea o ruşine să stea de vorbă cu târfele, cu vameşii corupţi şi cu duşmanii politici ai poporului. Dar El merge şi mai departe: El spune că un bun de nimic, un pierde-vară, care şi-a risipit întreaga avere şi moştenire - sau un vameş decăzut care a deturnat bani străini - este în faţa lui Dumnezeu un îndreptăţit, dacă se întoarce spre Dumnezeu şi se roagă de iertare. Atât de mărinimos este Dumnezeu în îndurarea Lui.

Dar El merge încă mai departe, înţelegi, Sofie - şi aici trebuie să te ţii bine: Iisus spune că asemenea păcătoşi sunt mai drepţi în faţa Iui Dumnezeu - şi merită în mai mare măsură iertarea - decât fariseii

fără pată care sunt mândri de propria lor dreptate.

Iisus a spus că nici un om nu merită harul şi îndurarea Domnului. Noi nu ne putem mântui pe noi înşine. (Asta o credeau mulţi greci!) Atunci când Iisus stabileşte în Predica de pe Munte poruncile Lui atât de riguros morale, El o face nu numai pentru că vrea să arate voia Domnului. Vrea să arate, de asemenea, că nici un om nu e drept în faţa lui Dumnezeu. Mila Domnului este fără margini, dar noi trebuie să ne îndreptăm spre El cu rugăciunile noastre pentru iertare.

Alte desluşiri în legătură cu persoana lui Iisus şi a mesajului Său le las pe seama profesorului tău de religie. E o mică sarcină a lui. Sper că el vă va lămuri ce fel de om cu totul deosebit a fost Iisus. El foloseşte în chip genial limbajul timpului Său şi le dă în acelaşi timp expresiilor vechi un cuprins nemăsurat de nou şi de extins. Nu e de mirare că a sfârşit pe cruce. Mesajul Său radical de mântuire a lovit atât de multe interese şi poziţii ale puterii, încât trebuia scos din drumul lor.

Am văzut în cazul lui Socrate cât de primejdios poate fi să apelezi la raţiunea oamenilor. Cu Iisus vedem cât de primejdios poate fi să ceri o dragoste necondiţionată pentru aproapele tău şi o iertare la fel de necondiţionată. Şi astăzi vedem cum state puternice tremură din toate încheieturile atunci când sunt puse în faţa unor cereri simple de pace, dragoste, mâncare pentru cei săraci şi iertarea statelor duşmane.

Mai ştii cât de mult a suferit Platon când a văzut că omul cel mai drept al Atenei a

trebuit să plătească cu viaţa. Potrivit învăţăturilor creştinismului, Iisus este unicul om drept care a trăit vreodată. Totuşi El a fost condamnat la moarte. Creştinii spun că El a murit pentru oameni. Şi asta se numeşte „pătimirea în numele tuturor" pe care şi-a asumat-o Iisus. Iisus a fost „slujitorul în suferinţă", care a luat asupra Sa vinovăţiile tuturor oamenilor pentru a ne împăca pe noi cu Dumnezeu şi a ne mântui de pedeapsa Domnului.

Pavel

Câteva zile după răstignirea şi îngroparea lui Iisus, au început zvonuri că El ar fi înviat din morţi. Prin aceasta, El a arătat că a fost mai mult decât un simplu om. A arătat că a fost într-adevăr „fiul lui Dumnezeu".

Putem spune că biserica creştină a fost constituită în dimineaţa Paştilor, o dată cu zvonurile despre învierea lui Iisus. Chiar *Pavel* a arătat limpede asta: „Dacă Iisus nu a înviat, atunci predica noastră este zadarnică şi credinţa noastră este lipsită de sens".

Acum toţi oamenii pot nădăjdui întru „învierea trupului". Iisus a fost răstignit pentru mântuirea noastră. Şi acum, dragă Sofie, acum trebuie să bagi de seamă că aici, pe pământul evreiesc, nu e vorba de „nemurirea sufletului" sau de vreo altă formă a „migraţiei sufletelor". Aceasta era o idee greacă - şi deci indoeuropeană. însă creştinismul învaţă că în om nu există nimic - de pildă, sufletul omenesc - care să fie de la sine nemuritor. Biserica crede în

învierea trupului şi în viaţa veşnică, dar asta ţine tocmai de minunea lui Dumnezeu, faptul că suntem salvaţi de moarte şi de damnare. Nu este meritul nostru şi nici nu este o calitate firească - sau înnăscută - a noastră.

Primii creştini au început acum să vestească „vestea cea bună" a mântuirii prin credinţa în Iisus Hristos. Prin lucrarea Sa de mântuire, împărăţia Domnului ne-a fost deschisă. Acum lumea întreagă putea fi câştigată pentru Hristos. (Cuvântul „Hristos" este o traducere a cuvântului ebraic „Mesia" şi înseamnă deci „cel uns".)

Doar puţini ani după moartea lui Iisus, fariseul Pavel a fost convertit la creştinism. în multele sale călătorii de misionar prin întreaga lume greco-romană, el a transformat creştinismul într-o religie mondială. Despre asta citim în Faptele Apostolilor. Mesajul lui Pavel şi orientarea pe care a dat-o creştinismului au fost răspândite prin multele epistole pe care el le-a trimis primelor comunităţi creştine.

Pe urmă el a venit la Atena. A intrat, pur şi simplu, în piaţa oraşului-capitală a filosofiei. Şi a fost dezamăgit „căci a văzut oraşul", zice el, „căzut pradă idolatriei". A vizitat sinagoga evreiască din Atena, şi a stat de vorbă cu filosofii epicurieni şi stoici. A fost condus apoi de aceştia pe înălţimile Areopagului. Aici, ei i-au spus: „Putem şi noi să aflăm ce fel de învăţătură nouă vrei să ne înveţi? Căci tu aduci ceva nou pentru urechile noastre; aşa că am vrea şi noi să ştim ce este asta."

Poţi să-ţi închipui asta, Sofie? Iată că vine un iudeu în piaţa - în agora - Atenei şi povesteşte despre un Mântuitor, care a fost

răstignit pe cruce şi care apoi a înviat din morţi. încă de la vizita aceasta a lui Pavel Ia Atena începem să vedem ciocnirea dintre filosofia greacă şi învăţătura despre mântuire a creştinilor. însă Pavel a venit în mod evident pentru a-i face pe atenieni să vorbească. Pe când se afla în Areopag - deci printre mândrele temple ale Acropolei - el le-a vorbit astfel: „Bărbaţi atenieni, în toate văd că sunteţi foarte evlavioşi. Căci străbătând cetatea voastră şi privind locurile voastre de închinare, am aflat şi un altar pe care era scris: Dumnezelui necunoscut. Deci pe Cel pe care voi necunoscându-L îl cinstiţi, pe Acesta îl vestesc eu vouă. Dumnezeu, care a făcut lumea şi toate cele ce sunt în ea, Acesta fiind Domnul cerului şi al pământului, nu locuieşte în temple făcute de mâini. Lui nu-i este necesar a fi slujit de mâini omeneşti. El dă viaţă şi suflare la orice lucru. Toată seminţia omenească, care se trage dintr-un singur om, a lăsat-o să locuiască pământul şi a pus hotar la anotimpuri şi graniţă între ţări.

Asta a făcut-o ca ei să caute pe Dumnezeu, doar L-ar pipăi şi L-ar găsi, deşi nu este departe de fiecare dintre noi. Căci în El trăim şi ne mişcăm şi suntem, precum au zis şi unii dintre poeţii voştri: căci ai Lui neam şi suntem. Fiind deci neamul Iui Dumnezeu, nu trebuie să socotim că Dumnezeu este asemenea aurului sau argintului sau pietrei cioplite făcute de meşteşugul şi de gândirea omului. Dar Dumnezeu, trecând cu vederea veacurile neştiinţei, vesteşte acum oamenilor ca toţi de pretutindeni să se pocăiască. Pentru că a hotărât o zi în care va să judece lumea întru dreptate prin

Bărbatul pe Care L-a rânduit, dăruind tuturor încredinţare, prin învierea Lui din morţi."

Pavel în Atena, Sofie. Vorbim despre felul în care creştinismul s-a infiltrat încet în lumea greco-romană. Ca altceva, ca ceva cu totul diferit de filosofia epicureică, stoică sau neoplatonică. Cu toate acestea, Pavel găseşte în această cultură un sprijin sigur. El arată că această căutare a Dumnezeului este prezentă în toţi oamenii. Pentru greci asta nu însemna nimic nou. Noul pe care-l vesteşte Pavel este că Dumnezeu S-a dezvăluit oamenilor şi i-a întâlnit cu adevărat pe oameni. Nu este deci numai un „Dumnezeu al filosofilor" spre care oamenii ar putea râvni prin raţiunea lor. Şi nici nu seamănă vreunei imagini din „aur şi argint sau piatră" - din acestea erau din belşug acolo sus pe Acropole şi jos, în marea piaţă a oraşului. însă Dumnezeu „nu locuieşte în temple făcute de mâini". El este un Dumnezeu personal, care intervine în istorie şi care moare pe cruce pentru oameni.

După ce Pavel şi-a ţinut cuvântarea în Areopag, spun Faptele Apostolilor, unii au râs, pentru că el spusese că Hristos a înviat din morţi. însă câţiva ascultători au adăugat: „Te vom asculta despre aceasta şi altă dată." Unii, în sfârşit alipindu-se de el, au devenit creştini. Printre ei era femeia cu numele *Damaris* şi trebuie să ţinem minte aceasta. De multe ori erau atunci şi femei care se converteau la creştinism.

Astfel Pavel şi-a continuat activitatea sa misionară. La puţine decenii după Hristos, existau comunităţi creştine în toate oraşele importante greceşti şi romane - în Atena,

Roma, Alexandria, Efes, Corint. în cursul a trei, patru sute de ani, întreaga lume greco-romană era creştinată.

Mărturisirea credinţei

Pavel nu a fost însă numai un misionar cu o importanţă fundamentală pentru creştinism. Şi înlăuntrul comunităţilor creştine influenţa sa a fost hotărâtoare. Căci era nevoie mare de călăuzire spirituală.

O întrebare importantă după moartea lui Iisus era dacă neiudeii trebuiau, înainte de a se creştina, să facă ocolul prin iudaism. De pildă, un grec trebuia oare să treacă întâi la legea mozaică? Pavel a considerat că nu este necesar. Creştinismul era mai mult decât o sectă iudaică. El se îndrepta cu o vestire universală a mântuirii spre toţi oamenii. „Vechea alianţă" între Dumnezeu şi Israel era înlocuită prin „noua alianţă" pe care Iisus o încheiase între Dumnezeu şi toţi oamenii.

Creştinismul nu era însă singura religie nouă a acelor timpuri. Am văzut că elenismul era străbătut de un amestec de religii. De aceea biserica trebuia să ajungă la o formă de cristalizare în legătură cu propria sa învăţătură. Aceasta era important atât pentru a se delimita de alte religii, cât şi pentru a împiedica ruptura înlăuntrul ei. In felul acesta au luat naştere primele *mărturisiri ale credinţei.* **O mărturisire a credinţei, un Crez, cuprinde cele mai importante „dogme" sau doctrine creştine.**

Una dintre aceste dogme importante era că Iisus a fost Dumnezeu *şi* **om în acelaşi**

timp. El nu a fost numai „Fiul lui Dumnezeu" prin puterea sa dovedită. El era Dumnezeu însuşi, însă el a fost şi un „om adevărat", care a împărtăşit viaţa oamenilor şi a pătimit cu adevărat pe cruce.

Asta poate să sune ca o contradicţie. însă mesajul bisericii spune că Dumnezeu *s-a făcut om.* **Iisus nu a fost , jumătate de zeu" (adică pe jumătate om şi pe jumătate zeu). Credinţa în asemenea semizei era foarte răspândită în religiile greacă şi elenistă. Biserica a învăţat că Iisus a fost „pe de-a-ntregul Dumnezeu, pe de-a-ntregul om".**

Post scriptum

încerc să explic cum totul se leagă laolaltă, dragă Sofie. Intrarea creştinismului în lumea greco-romană a însemnat o întâlnire dramatică între două lumi culturale. însă a însemnat totodată şi o mare transformare a culturii petrecute în istorie.

Suntem pe punctul de a părăsi Antichitatea. Au trecut aproape o mie de ani de la primii filosofi greci. în faţa noastră este acum Evul Mediu creştin. Şi acesta a durat aproximativ o mie de ani.

Poetul german *Johann Wolfgang Goethe* **a scris: „De-ai trăit trei mii de ani / Şi nu ştii să-i socoteşti, / Umbli-n beznă ca bezmetic, / Chiar de zi cu zi trăieşti."**

Dar eu nu vreau ca tu să faci parte dintre oamenii aceştia, îmi dau toată osteneala să te familiarizezi cu rădăcinile tale istorice. Numai astfel vei fi un om adevărat. Numai astfel vei face ceva mai

mult decât o biată maimuţă. Numai astfel te fereşti a pluti în gol.

„Numai astfel vei fi un om adevărat. Numai astfel vei fi ceva mai mult decât o biată maimuţă..."

Sofie privi o vreme prin micile găuri din gardul viu în grădină. Acum îi devenea treptat mai limpede cât de important este să-ţi cunoşti propriile rădăcini istorice. Pentru poporul Israelului fusese în orice caz important.

Ea însăşi nu era altceva decât un om întâmplător. Dar când avea să-şi cunoască propriile rădăcini istorice, avea să fie o fiinţă ceva mai puţin întâmplătoare. Ea însăşi trăia doar câţiva ani pe planeta aceasta pământească. Dar dacă istoria omenirii era şi propria ci istorie, atunci, într-un anumit sens, ea însăşi era în vârstă de multe mii de ani.

Sofie îşi strânse laolaltă toate filele şi se strecură târâş din peşteră. Ieşi în salturi voioase din grădină şi se îndreptă spre camera ei.

Evul Mediu

... să străbaţi o bucată de drum nu e acelaşi lucru
cu a rătăci drumul ...

In săptămâna următoare, Sofie nu mai primi nici o veste de la Alberto Knox. Nu mai primi nici ilustrate din Liban, dar ea vorbea mereu cu Jorunn despre acele cărţi poştale pe care le găsise în coliba maiorului. Jorunn îşi ieşise de-a dreptul din fire. Dar fiindcă nu se mai întâmplă altceva, ea uită treptat sperietura, ocupîndu-se de temele ei pentru acasă şi de jocul cu mingea de pene.

Sofie citise scrisorile lui Alberto de mai multe ori şi căuta mereu un indiciu despre felul în care ar fi putut lămuri situaţia cu Hilde. în felul acesta reuşi să asimileze bine filosofia antică. Curând nu-i mai fu greu să-i deosebească unii de alţii pe Democrit şi Socrate, Platon şi Aristotel.

Vineri, 25 mai, era în picioare în faţa plitei şi pregătea cina, căci mama urma să se întoarcă în curând de la slujbă. Era înţelegerea lor pentru ziua de vineri. Astăzi Sofie pregătea o supă de peşte, chiftele de peşte şi morcovi. Ceva foarte simplu.

Afară se stârnise vântul. Pe când Sofie mesteca în oala cu supă, se întoarse să arunce

o privire pe fereastră. Mestecenii se legănau în bătaia vântului ca spicele de grâu pe un lan.

Dintr-o dată, ceva se izbi de geamul ferestrei. Sofie se întoarse iarăşi şi acum descoperi o bucată de hârtie care se lipise de panelul geamului.

Sofie se îndreptă spre fereastră şi văzu că era o carte poştală ilustrată. Citi prin sticla ferestrei: Hilde Møllcr Knag, c/o Sofie Amundsen...

Se gândise de fapt din prima clipă la asta. Deschise fereastra şi luă cartea poştală. Doar nu venise astfel în zbor tot drumul din Liban până aici?

Şi această ilustrată era datată: „Vineri. 15 iunie".

Sofie ridică oala cu supă de pe plită şi se aşează la masa de bucătărie. Pe ilustrată scria:

Draga mea Hilde, nu ştiu dacă mai e ziua ta de naştere când ai să primeşti această carte poştală. Pe de o parte sper că da, în orice caz trag nădejde că nu au trecut prea multe zile. Dacă pentru Sofie pot să treacă una sau două săptămâni aşa în neştire, pentru noi nu e acelaşi lucru. Eu vin acasă în seara de Sfântul Ioan. Atunci vom sta multă vreme pe leagănul din grădină şi vom privi împreună marea, Hilde. Avem multe să ne spunem. Salutări de la Papa, pe care cearta asta care durează de milenii între evrei, creştini şi musulmani îl deprimă tare uneori. Mereu trebuie să-mi aduc aminte că toate aceste trei religii se trag din Avram. Nu înseamnă asta că ei sunt datori să-L venereze pe acelaşi Dumnezeu? Aici unde sunt eu, Cain şi Abel n-au terminat încă să se omoare unul pe altul.

P.S. Ai vrea poate s-o saluţi pe Sofie? Sărmana copilă, ea n-a înţeles încă până acum cum se leagă toate între ele. Dar tu ai înţeles?

Sofie se aplecă obosită peste tăblia mesei. Era sigur şi neîndoielnic că ea nu înţelegea cum se legau toate acestea laolaltă. Dar Hilde putea ea oare înţelege?

Dacă tatăl Hildei o putea ruga pe Hilde s-o salute pe Sofie, atunci aceasta trebuia să însemne că Hilde ştia mai multe despre Sofie decât ştia Sofie despre Hilde. Totul era atât de complicat, încât Sofie preferă până la urmă să se întoarcă la pregătirea mâncării.

O carte poştală care venise să se izbească singură de fereastra bucătăriei. Poştă aeriană în adevăratul înţeles al cuvântului.

Abia aşezase la loc oala pe plită, că sună telefonul.

De-ar fi fost tatăl ei! Dacă ar veni în sfârşit acasă, atunci i-ar povesti totul, tot ce trăise în aceste ultime săptămâni. Dar poate era numai Jorunn sau mama... Sofie alergă la aparat.

— Sofie Amundsen.

— Eu sunt, spuse o voce la celălalt capăt al firului.

Sofie ştia sigur trei lucruri: nu era tatăl. Dar era o voce de bărbat. Şi era sigură că ea mai auzise o dată vocea asta.

— Cine-i acolo? întrebă ea.

— Aici c Alberto.

— Oh...

Sofie nu ştia ce ar fi trebuit să răspundă. Vocea aceasta o cunoştea de la videoul din Atena.

— Eşti bine?

— Da, sigur...

— Dar de acum n-au să mai fie scrisori.

— Şi nici măcar n-am prins o broască!

— Trebuie să ne întâlnim, Sofie. Încet-încet ne grăbeşte timpul, înţelegi?

— Cum aşa?

— Suntem pe punctul de a fi încercuiţi de tatăl Hildei.

— Cum aşa, încercuiţi?

— Din toate părţile, Sofie. Acum trebuie să ne concentrăm forţele.

— Cum...?

— Dar, din păcate, tu nu mă poţi ajuta înainte de a-ţi vorbi despre Evul Mediu. Trebuie să mai facem Renaşterea şi Secolul al XVII-lea. Un rol foarte important îl joacă de altfel aici Berkeley.

— Nu era un portret al lui în coliba maiorului?

— Tocmai, da. Poate că bătălia se va da tocmai în jurul filosofiei lui.

— Aşa cum le spui tu, seamănă cu un fel de război...

— Aş spune mai degrabă că e o luptă spirituală. Trebuie să încercăm să-i stârnim atenţia Hildei şi s-o aducem de partea noastră, înainte ca tatăl ei să se întoarcă la Lillesand.

— Nu cunosc nimic.

— Dar poate că filosofii au să-ţi deschidă ochii. Ne întâlnim mâine dimineaţă devreme, la ora patru, la biserica Sfintei Maria. Dar vino singură, copila mea.

— Să vin aşa, la miezul nopţii?

— ... clic.

— Alo!

Nesuferitul! Uite că închisese. Sofie se repezi îndărăt la plită. Supa era gata-gata să dea în foc. Acum răsturnă găluştile de peşte şi morcovii în oală şi făcu focul mai mic.

La biserica Sfintei Maria ? Era o biserică veche de piatră din Evul Mediu. Sofie crezuse că acolo se mai dădeau doar concerte şi se ţineau slujbe în ocazii cu totul speciale. Vara era deschisă, din când în când, pentru turişti. Dar la mijlocul nopţii, sigur că avea să fie închisă.

Când mama se întoarse acasă, Sofie pusese deja ilustrata din Liban şi celelalte lucruri de

la Alberto şi Hilde în dulap. După masă, se duse la Jorunn.

— Trebuie să ne înţelegem într-o chestiune cu totul specială, spuse ea când prietena îi deschise uşa.

Mai mult nu spuse până când nu închiseseră în urma lor uşa camerei lui Jorunn.

— Nu e chiar foarte simplu, continuă Sofie.

— Hai, spune odată.

— Trebuie să-i spun mamei că îmi petrec noaptea asta la tine.

— Dar asta-i o nebunie.

— Dar spun numai aşa, înţelegi. Am să fiu în cu totul altă parte.

— Doamne! E ceva cu vreun băiat?

— Nu, cu, Hilde.

Jorunn scoase un fluierat uşor, iar Sofie îi întâlni şi susţinu privirea

— Vin aici astă-seară, spuse ea. Dar trebuie s-o-ntind pe la ora trei noaptea. Trebuie să fii pregătită să mă acoperi până mă întorc.

— Dar unde te duci? Ce ai de gând, Sofie?

— îmi parc rău. Am primit ordin foarte strict.

Să înnopteze la Jorunn nu constituia nici o problemă. Dimpotrivă. Sofie avea deseori impresia că mamei îi plăcea să rămână singură acasă.

— Dar vii mâine dimineaţă la micul dejun, fu singura condiţie a mamei când Sofie plecă seara.

— Dacă nu vin, ştii unde sunt.

De ce spusese asta? Căci tocmai ăsta era punctul ei slab.

Vizita de peste noapte începu, ca majoritatea acestor vizite, cu discuţii confidenţiale până târziu spre miezul nopţii. Deosebirea fu doar că Sofie potrivi deşteptătorul să sune la trei şi un sfert atunci când, spre ora unu, ajunseseră să se liniştească.

Jorunn aproape că nici nu se deşteptă când Sofie opri deşteptătorul două ore mai târziu.

— Ai grijă, o rugă.

Şi apoi Sofie porni la drum. Biserica Sfintei Maria era la o depărtare de câţiva kilometri, dar deşi nu dormise decât două ceasuri, se simţea trează de-a binelea. Peste colinele dinspre răsărit, lucea o fâşie roşie de cer.

Când se opri în faţa intrării în biserica de piatră, era aproape ora patru. Sofie împinse uşa cea grea. Era descuiată.

Biserica era la fel de pustie şi mută pe cât era de veche. Prin vitraliile colorate de la ferestre se revărsa o lumină albăstrie, care făcea vizibile miile de punctişoare de praf. Praful părea să se strângă pe bârnele groase care se încrucişau în toate sensurile în nava bisericii. Sofie se aşeză într-o bancă din mijloc. Privea fix altarul şi un crucifix pictat în culori mate.

Trecură câteva minute. Deodată se auzi orga. Sofie nu îndrăzni să se întoarcă spre ea. Suna ca un coral foarte vechi; desigur că era ceva din Evul Mediu.

Curând se lăsă iarăşi o tăcere desăvârşită. Dar apoi, auzi cum în spatele ei se apropiau nişte paşi. Trebuia oare să se întoarcă? Continuă să fixeze privirea mai departe pe trupul lui Iisus pe cruce.

Paşii trecură pe lângă ea, şi acum putea vedea o siluetă străbătând biserica. Silueta era învăluită într-o rasă de călugăr. Sofie ar fi

putut să jure că era un călugăr din Evul Mediu.

I se făcu frică, dar nu intră în panică în faţa altarului, călugărul făcu un ocol şi urcă apoi în amvon. Se înclină peste balustrada amvonului, privi în jos spre Sofie şi spuse în latineşte.

— Gloria patri et filio et spirito sancto. Sicut erat in principio et nunc et semper in saecula saeculorum.

— Vorbeşte în norvegiană, nesuferitule! exclamă Sofie.

Cuvintele răsunară cu ecou în biserica de piatră.

îi era limpede că acest călugăr trebuia să fie Alberto Knox. Cu toate acestea, se căia acum că se exprimase cu atâta lipsă de respect într-o biserică veche. însă îi fusese o clipă frică, şi frica te ajută câteodată să încâlci toate tabuurile.

— Pst

Alberto îşi ridică o mână, asemenea unui preot care îi roagă pe cei de faţă să se aşeze.

— Cât e ceasul, copila mea? întrebă el.

— Patru fără cinci, răspunse Sofie, căreia acum nu-i mai era deloc teamă.

— Atunci e tocmai bine. Acum începe Evul Mediu.

— Evul Mediu începe la ora patru ? întrebă Sofie uimită.

— Cam pe la ora patru. da. Şi pe urmă se face ora cinci şi şase şi şapte. Dar timpul părea atunci să se fi oprit S-a făcut opt şi nouă şi zece. Dar era tot Evul Mediu, înţelegi? Vremea să te trezeşti pentru o zi nouă, ai să-ţi spui, poate. Dar eu înţeleg la ce te gândeşti. E un sfârşit de săptămână, pricepi, un sfârşit de săptămână lung. S-a făcut unsprezece şi douăsprezece şi treisprezece, şi orele acestea noi le numim Evul Mediu târziu. Acum s-au

construit marile catedrale în Europa. De aceea spre ora paisprezece cânta ici-colo câte un cocoş. Şi acum - abia acum se pregătea lungul Ev Mediu să se încheie.

— Atunci Evul Mediu a durat zece ceasuri, spuse Sofie.

Alberto îşi răsturnă pe spate capul peste care-şi trăsese gluga
cafenie a rasei de călugăr şi privi la comunitatea din faţa lui. care în clipa aceea consta dintr-o singură fetiţă de paisprezece ani.

— Dacă un ceas e lung cât o. sută de ani, da. Putem să ne închipuim că Iisus s-a născut la miezul nopţii, Pavel a pornit puţin înainte de douăsprezece şi jumătate în călătoriile sale de misionar şi a murit un sfert de oră mai târziu, la Roma. Până pe la ora trei, biserica creştină a fost mai mult sau mai puţin interzisă, pe urmă creştinismul a fost recunoscut ca religie în anul 313 în Imperiul Roman. Asta s-a întâmplat sub împăratul Constantin. Acest pios împărat a primit botezul de-abia mulţi ani mai târziu, pe patul de moarte. în anul 380, creştinismul a devenit religie de stat în întreg Imperiul Roman.

— Dar Imperiul Roman nu s-a prăbuşit atunci?

— Trosnea din toate încheieturile, da. Ne aflăm aici în faţa uneia dintre cele mai importante schimbări culturale ale istoriei. In secolul al patrulea, Roma era ameninţată atât dinspre nord de popoarele migratoare, cât şi de destrămarea internă. In anul 330, împăratul Constantin a mutat capitala Imperiului roman la Constantinopol, pe care el însuşi îl construise la strâmtorile de intrare în Marea Neagră. Acest nou oraş era conceput de către unii drept „a doua Romă". în anul 395, Imperiul Roman a fost împărţit în două - de

acum încolo existau *Imperiul Roman de Apus,* cu Roma ca centru şi *Imperiul Roman de Răsărit,* a cărui capitală era noul oraş Constantinopol. în anul 410, Roma a fost devastată de popoarele barbare şi în 476 întregul Imperiu de Răsărit s-a prăbuşit. Imperiul Roman de Răsărit a existat până în anul 1453, când turcii au cucerit Constantinopolul.

— Şi de atunci oraşul se numeşte Istanbul?

— Exact. O altă dată pe care trebuie s-o ţinem minte este anul 529. în anul acesta a fost închisă Academia lui Platon din Atena. Şi în acelaşi an a fost constituit ordinul călugăresc al *Benedictinilor,* primul marc ordin călugăresc. în felul acesta, anul 529 este un simbol pentru felul în care biserica creştină a aşezat, cum s-ar spune, un capac peste filosofia greacă. De acum încolo mănăstirile aveau monopolul în ce priveşte învăţământul. reflecţia şi reculegerea. Ceasul arăta atunci spre cinci şi jumătate...

Sofie înţelesese acum ce voia să spună Alberto cu orele acestea citite pe ceas. Miezul nopţii era anul 0, ora unu era anul 100 după Hristos, iar şase era 600 după Hristos şi ora paisprezece era 1400 după Hristos...

Alberto continuă:

— Prin Evul Mediu înţelegem, de fapt. timpul care se întinde între alte două epoci. Expresia aceasta a apărut în timpul Renaşterii. Atunci oamenilor li se părea că Evul Mediu era o singură „noapte de o mic de ani" care s-a aşezat peste Europa. între Antichitate şi Renaştere. Şi acum folosim expresia „medieval" ca pe ceva de condamnat, supus autorităţii şi împietririi. însă sunt şi unii care consideră Evul Mediu ca o „perioadă de creştere care a durat o mic de

ani". De exemplu. în Evul Mediu s-a creat sistemul şcolilor care au apărut pe lângă mănăstiri. De la 1100 s-au adăugat şcolile capitulare, şi cu începere de la 1200 s-au fondat primele universităţi. Şi astăzi disciplinele sunt împărţite în diferite grupe sau „facultăţi", ca în Evul Mediu.

— Dar o mie de ani reprezintă un timp lung.

— Creştinismul avea nevoie de timp ca să pătrundă adânc în popor. în timpul Evului Mediu s-au creat, de altfel, şi diferitele naţiuni - cu oraşe şi târguri, muzică populară şi poezie populară. Ce ar fi fost basmele şi cântecele populare fără Evul Mediu, Sofie? O provincie romană! însă fondul de rezonanţă al unor denumiri cum ar fi Norvegia, Anglia sau Germania se creează tocmai în aceste profunzimi fără margini pe care le numim Evul Mediu. în adâncurile acestea înoată mulţi peşti preţioşi, chiar dacă nu-i putem descoperi dintr-o dată. însă Snorre a fost un om medieval. Şi Olaf cel Sfânt. Şi Carol cel Mare. Ca să nu mai vorbim de Romeo şi Julieta, Benedikt şi Arolilja, Olav Astesn sau trolii din pădurea Heddal. Şi pe lângă ei, o întreagă familie de prinţi mândri şi de regi maiestuoşi, de cavaleri viteji şi de fecioare frumoase, de pictori anonimi pe sticlă şi constructori geniali de orgi. Şi nici nu i-am pomenit pe călugării mănăstirilor, pe cruciaţi sau femeile înţelepte.

— Şi n-ai pomenit nici de preoţi.

— Exact. In Norvegia, creştinismul a ajuns abia după anul o mie, dar ar fi o exagerare dacă am vrea să susţinem că Norvegia ar fi devenit o ţară creştină după bătălia de la Stiklestad. Toate vechile concepţii păgâne continuau să trăiască sub suprafaţa creştină, şi multe dintre aceste

elemente precreştine s-au amestecat cu obiceiurile creştine. Iar în sărbătorile de Crăciun norvegiene, de exemplu, mai trăiesc şi astăzi obiceiuri creştine şi străvechi nordice în îmbinare strânsă. Şi aici e valabilă vechea regulă care spune că, în cupluri, cei doi ajung treptat să semene unul cu altul. La fel şi cozonacul de Crăciun, porcul de Crăciun şi băutura de Crăciun se combină cu magii din Østerland şi staulul din Betleem. Cu toate acestea, trebuie să subliniem că în cele din urmă creştinismul a ajuns să domine drept concepţie de viaţă. Vorbim chiar de o „cultură unitară creştină".

— Şi deci lucrurile n-au fost doar întunecate şi triste?

— Primele sute de ani după anul 400 au adus într-adevăr o decădere culturală. Epoca Romei a fost o cultură înaltă cu oraşe mari, care aveau sisteme publice de irigaţie, băi publice şi biblioteci publice. Ca să nu mai vorbim de arhitectura ci splendidă. Această cultură a decăzut cu totul în timpul primelor secole ale Evului Mediu. Acelaşi lucru se poate spune şi despre comerţ şi sistemul financiar. în Evul Mediu, s-au instalat din nou economia naturală şi comerţul de schimb. Aşa-numitul feudalism domina economia. Feudalismul înseamnă că, de fapt, câţiva mari proprietari de pământuri stăpâneau pământurile arabile pe care trebuiau să lucreze muncitorii agricoli pentru a-şi câştiga traiul. în timpul primelor secole, numărul locuitorilor a scăzut mult. în Antichitate, Roma fusese un oraş cu un milion de locuitori. în secolul al şaptelea populaţia vechiului oraş universal scăzuse la patruzeci de mii de locuitori, doar un fragment, deci, din cea de odinioară. Era vorba de o populaţie modestă care se putea mişca printre resturile

clădirilor maiestuoase din epoca de strălucire a oraşului. Când oamenii aveau nevoie de material de construcţie, existau destule ruine din care îşi puteau lua ce le trebuia. Fireşte că asta îi supără pe arheologii de acum, care ar fi preferat ca oamenii Evului Mediu să fi lăsat în pace vechile monumente arhitectonice ale oraşului.

— După, sunt toţi oamenii mai deştepţi.

— Momentul de măreţie politică al Romei se putea considera încheiat încă spre sfârşitul secolului al patrulea. însă, în curând, episcopul Romei a devenit conducătorul întregii biserici romano-catolice. El a primit numele de *papă* - sau „Tată" - şi în cele din urmă a fost considerat reprezentantul lui Iisus pe pământ. Aproape în tot cursul Evului Mediu, Roma a fost aşadar capitala bisericii. Şi nu erau mulţi cei care îndrăzneau să-şi „ridice glasul împotriva Romei". Treptat însă, prinţii noilor state naţionale au căpătat atât de mare putere, încât unii din ei au avut curajul să se opună marii puteri a bisericii. Unul dintre aceştia a fost şi regele nostru Sverre...

Sofie rămăsese cu ochii ţintă la acest călugăr atât de învăţat.

— Spuneai că biserica închisese Academia platonică din Atena. Asta înseamnă că atunci toată filosofia greacă a fost dată uitării?

— Numai în parte. Mai erau unii care cunoşteau câteva dintre scrierile lui Aristotel, alţii câteva dintre cele ale lui Platon. însă vechiul Imperiu Roman s-a destrămat treptat în trei sfere distincte de cultură. în Europa Occidentală am avut o civilizaţie creştină de *limbă latină* cu capitala la Roma. în Europa Răsăriteană s-a creat o cultură creştină de *limbă greacă,* cu capitala la Constantinopol. Mai târziu, Constantinopol a căpătat numele

grec de Bizanţ. De aceea vorbim de un „Ev Mediu bizantin", spre deosebire de „Evul Mediu romano-catolic". Dar şi Africa de Nord şi Orientul Mijlociu făcuseră parte din Imperiul Roman. Aceste ţinuturi au dezvoltat în Evul Mediu o cultură musulmană de *limbă arabă.* După moartea lui Mahomed, în anul 632, Orientul Mijlociu şi Africa de Nord au fost câştigate de islamism. Curând şi Spania a fost integrată sferei culturale musulmane. Islamul şi-a avut, de pildă, oraşele sfinte la Mecca, Medina, Ierusalim şi Bagdad. Din punct de vedere istoric-cultural, este important de subliniat că arabii au preluat şi vechiul oraş elenistic, Alexandria. în felul acesta, ci au moştenit o mare parte a ştiinţei greceşti. în tot timpul Evului Mediu, arabii au preluat ştiinţele cum ar fi matematica, chimia, astronomia şi medicina, în care au jucat rolul principal. Noi folosim şi astăzi „cifrele arabe". în anumite domenii cultura arabă era superioară celei creştine.

— Voiam să ştiu ce i s-a întâmplat filosofiei greceşti.

— Poţi să-ţi închipui un râu care să desparte o vreme în trei cursuri de apă, pentru ca apoi să se reunească iarăşi într-un singur curent mare?

— Pot să-mi imaginez aşa ceva.

— Atunci poţi să-ţi închipui şi cum cultura greco-romană a fost transmisă în parte prin cultura romano-catolică în Occident, în parte prin cultura răsăriteană romană şi în parte prin cultura arabă în sud. Chiar dacă spunând asta simplificăm foarte mult, cert e că au supravieţuit astfel neoplatonismul în Occident, Platon în Răsărit şi Aristotel în sud, la arabi. Important este că la sfârşitul Evului Mediu toate aceste trei curente s-au strâns la un loc în nordul Italiei. Arabii din Spania au

adus influenţe arabe. Grecia şi Bizanţul influenţe greceşti. Şi astfel începe *Renaşterea*, „naşterea din nou" a vechii culturi. într-un anumit sens, deci. cultura antică supravieţuise îndelungatului Ev Mediu.

— înţeleg.

— Dar nu trebuie să anticipăm mersul evenimentelor. întâi să vorbim puţin despre filosofia Evului Mediu, copila mea. Şi nu-ţi mai vorbesc acum din amvon. Cobor la tine.

Sofie îşi dădea seama, după oboseala ochilor, că nu dormise decât puţine ceasuri. Când ciudatul călugăr coborî din amvon, i se părea că vede totul ca prin vis.

Alberto se îndreptă spre banca din faţa altarului. întâi îşi ridică privirea spre altarul cu crucifixul cel vechi. Apoi se întoarse spre Sofie, se îndreptă cu paşi înceţi spre ea şi se aşeză alături de ea pe bancă.

Era ciudat să-l simtă atât de aproape. Sub gluga lui, Sofie vedea doi ochi căprui. Aparţineau unui bărbat de vârstă mijlocie, cu mustaţă.

Cine eşti tu? se gândea ea. De ce ai intrat astfel în viaţa mea?

— Noi o să ajungem să ne cunoaştem mai bine, spuse el, ca şi când i-ar fi ghicit gândurile.

Pe când şedeau astfel şi lumina care se revărsa prin ferestrele colorate în biserică devenea tot mai limpede. Alberto Knox începu să povestească despre filosofia medievală.

— Faptul că creştinismul însemna adevărul a fost luat aproape ca ceva de la sine înţeles de către oamenii Evului Mediu, începu el. întrebarea era dacă noi trebuie *să credem* pur şi simplu în revelaţia creştină, sau dacă ne putem apropia de adevărurile creştine cu

ajutorul raţiunii. Care era relaţia dintre filosofii greci şi învăţăturile Bibliei? Exista vreo contradicţie între Biblie şi raţiunea omenească, sau credinţa şi ştiinţa se puteau uni laolaltă? Aproape întreaga filosofie a Evului Mediu s-a învârtit în jurul acestei întrebări.

Sofie aprobă din cap nerăbdătoare. Chestiunii cu credinţa şi ştiinţa ea îi răspunsese la temele de religie.

— Vom vedea cum s-a înfăţişat această problematică pentru cei doi filosofi mai importanţi ai Evului Mediu, şi putem începe cu

Augustin, care a trăit între 354 şi 430. Putem studia în viaţa acestui om trecerea de la Antichitatea târzie la Evul Mediu timpuriu. Augustin s-a născut în orăşelul Tagaste în Africa de Nord, dar încă de la şaisprezece ani a ajuns să studieze la Cartagina. Mai târziu, el a fost la Roma şi la Milano şi şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii ca episcop la Hippo, câteva mile la vest de Cartagina. însă el nu a fost toată viaţa lui creştin. Augustin a încercat multe curente şi tendinţe religioase şi filosofice, înainte de a se creştina.

— Poţi să-mi dai nişte exemple?

— O vreme el a fost *maniheist.* Maniheiştii au fost o sectă foarte tipică pentru Antichitatea târzie. Ei propovăduiau o doctrină a mântuirii jumătate religioasă şi jumătate filosofică. împărţeau lumea în Bine şi Rău, Lumină şi întunecime. Spirit şi Materie. Prin puterea spiritului, oamenii se puteau ridica mai presus de lumea materiei şi în felul acesta îşi puteau crea bazele pentru mântuirea sufletului lor. însă separarea aceasta drastică între Bine şi Rău nu-i dădea deloc pace lui Augustin. Tânărul Augustin era foarte preocupat de ceea ce noi denumim

„problema răului". Aceasta este legată de întrebarea de unde se trage răul. O vreme, el a fost influenţat de filosofia stoică şi la stoici nu exista o delimitare precisă între bine şi rău. Dar Augustin a fost influenţat mai ales de cea de a doua orientare principală a Antichităţii târzii - neoplatonismul. Aici a întâlnit el concepţia că întreaga existenţă este de natură divină.

— Şi atunci a devenit episcop neoplatonician?

— Da, s-ar putea spune şi aşa. în primul rând el a devenit creştin. însă creştinismul lui Augustin este în mare măsură influenţat de gândirea platoniciană. Şi din cauza asta, înţelegi, Sofie, nu e vorba de o despărţire dramatică de filosofia greacă în momentul în care păşim cu un picior în Evul Mediu creştin. Multe din filosofia greacă au fost aduse cu ajutorul părinţilor bisericii, cum a fost Augustin în timpurile noi.

— Vrei să spui că Augustin a fost cincizeci la sută creştin şi cincizeci la sută neoplatonician ?

— El însuşi se considera, fireşte, creştin sută la sută. Căci nu vedea o contradicţie precisă între creştinism şi filosofia platonică. Lui i se păreau evidente paralelismele dintre filosofia lui Platon şi învăţătura creştină, atât de evidente încât, se întreba dacă Platon putea să fi cunoscut ccl puţin în parte Vechiul Testament. Asta e. fireşte, foarte îndoielnic. Am putea mai degrabă să susţinem că Augustin l-a creştinat pe Platon.

— In orice caz, el nu a respins tot ceea ce avea de a face cu filosofia, deşi credea acum în creştinism?

— El a arătat că există graniţe şi şi-a pus întrebarea cât de departe anume poate pătrunde raţiunea în problemele religioase.

Căci creştinismul este totodată un mister divin de care nu ne putem apropia decât prin credinţă. Dar dacă credem în doctrina creştină. Dumnezeu ne va „lumina" sufletul şi atunci dobândim un fel de cunoaştere supranaturală a lui Dumnezeu. Augustin însuşi trăise experienţe care îi arătau că filosofia nu poate ajunge nelimitat de departe. De-abia când a devenit creştin sufletul său şi-a găsit liniştea. „Neliniştită e inima noastră până se odihneşte în Tine", a scris el.

— Eu nu înţeleg foarte bine cum învăţătura despre idee a lui Platon se poate împăca cu creştinismul, obiectă acum Sofie. Cum rămâne cu ideile veşnice?

— Augustin explică, de fapt, că Dumnezeu a creat lumea din nimic, şi aceasta este o gîndire biblică. Grecii înclinau mai curînd spre ideea că lumea existase dintotdeauna. Dar înainte ca Dumnezeu să fi creat lumea, existau „ideile" în gîndirea lui Dumnezeu, spunea Augustin. El îi atribuia ideile veşnice lui Dumnezeu, salvînd astfel concepţia platonică a ideilor veşnice.

— Asta e chiar deştept din partea lui!

— Dar asta arată şi că Augustin, ca mulţi alţi părinţi ai bisericii, s-a străduit din răsputeri să unească până la urmă gândirea greacă şi cea ebraică. în anumite privinţe, ei erau cetăţeni a două culturi. Concepţia lui despre rău se întoarce tot spre neoplatonism. El spune, ca şi Plotin, că răul constă în „absenţa" lui Dumnezeu. Răul nu arc o existenţă independentă, este ceva care nu există. Căci creaţia lui Dumnezeu este exclusiv bună. Răul se creează din neascultarea, nesupunerea oamenilor, spunea Augustin. Sau, ca s-o spunem cu propriile lui cuvinte: Voinţa cea bună este lucrarea

Domnului, voinţa cea rea este căderea din lucrarea Domnului.

— Dar credea şi el că omul are un suflet nemuritor?

— Da şi nu. Augustin arată că între Dumnezeu şi lume se cască un abis de netrecut. El se situează ferm pe Biblie şi respinge învăţătura lui Plotin că totul ar fi un singur Unu. însă Augustin subliniază, de asemenea, că omul este o fiinţă spirituală. El are un trup material - care aparţine lumii fizice, şi pe care-l rod moliile şi rugina - dar are şi un suflet, care-L poate recunoaşte pe Dumnezeu.

— Ce se întâmplă cu sufletul când murim?

— în concepţia lui Augustin. întreaga rasă omenească a fost damnată după căderea în păcat. însă Dumnezeu a hotărât că unii oameni pot fi mântuiţi de damnarea veşnică.

— Dar atunci ar fi putut stabili de la început că nimeni nu va fi damnat obiectă Sofie.

— în punctul acesta, Augustin neagă că omul are dreptul de a-L critica pe Dumnezeu. El spune aici ceea ce scrisese Pavel în epistola către romani: „Da, iubite omule, dar cine eşti tu încât să-i ceri socoteală lui Dumnezeu? Oare o lucrare a omului va sta să-l întrebe pe meşterul care a făcut-o: de ce mă faci astfel pe mine? Nu are un olar puterea să facă dintr-un material un vas întru cinstire şi un altul întru necinstire?"

— Deci Dumnezeu stă în cer şi se joacă cu oamenii? Dacă ceva din ceea ce a făcut El însuşi nu-i convine, îl aruncă direct la gunoi?

— Pentru Augustin, e important faptul că nici un om nu merită mântuirea lui Dumnezeu. Cu toate acestea. Dumnezeu i-a ales pe unii care vor fi salvaţi de damnare.

Pentru El nu există, deci, nici o îndoială cine va fi mântuit şi cine va fi damnat. Asta e stabilit dinainte. Aşadar - suntem lut în mâna Domnului. Depindem cu totul de harul şi mila Lui.

— Atunci înseamnă că el s-a întors într-un fel la vechea credinţă în soartă.

— în asta ai putea avea dreptate. Dar Augustin nu-i răpeşte omului răspunderea pentru propria lui viaţă. Părerea lui este că trebuie să trăim astfel, încât să putem cunoaşte, după cursul propriei noastre vieţi, că facem parte dintre cei aleşi. Căci el nu neagă faptul că am avea liberă voinţă. Numai că Dumnezeu a «văzut dinainte» cum avem să trăim noi.

— Dar nu e asta aşa, puţin, nedrept? întrebă Sofie. Socrate credea că toţi oamenii au aceleaşi posibilităţi pentru că toţi au aceeaşi raţiune. însă Augustin i-a împărţit pe oameni în două grupuri. Un grup va fi mântuit, celălalt este damnat.

— Da, cu teologia lui Augustin ne-am cam depărtat de umanismul Atenei. Dar nu Augustin a fost cel care i-a împărţit pe oameni în două grupuri. El se întemeiază pe învăţătura Bibliei despre mântuire şi despre damnare. în marea sa operă *Cetatea lui Dumnezeu,* el explică asta mai bine.

— Povesteşte!

— Denumirea asta „Cetatea lui Dumnezeu" sau „împărăţia lui Dumnezeu" se trage din Biblie şi din cele spuse de Iisus. Augustin credea că important este în istorie cum se duce lupta între „cetatea lui Dumnezeu" şi „statul pământesc". Aceste două state sau cetăţi nu sunt două alcătuiri politice precis despărţite între ele. Ele se luptă în fiecare din oameni pentru a-i putea înstăpâni. Mai mult sau mai puţin limpede,

însă. cetatea lui Dumnezeu se află în biserică şi cetatea lumească în orânduirile politice ale statului - de exemplu, în Imperiul Roman care tocmai în timpul vieţii lui Augustin intrase în decădere. Concepţia aceasta devenea tot mai limpede pe măsură ce biserica şi statul se luptau între ele pentru putere în tot cursul Evului Mediu. „Nu există mântuire în afara bisericii", se spunea acum. Cetatea lui Dumnezeu, aşa cum o vedea Augustin, a fost până la urmă echivalată cu biserica înţeleasă ca o organizaţie. De-abia în timpul Reformei, în secolul al XVI-lea, s-au ridicat proteste împotriva concepţiei că omul trebuie să meargă pe calea bisericii pentru a obţine mântuire din partea lui Dumnezeu.

— Dar era şi vremea.

— Mai putem remarca şi că Augustin a fost primul dintre filosofii întîlniţi de noi care a introdus *istoria* în filosofia lui. Concepţia că există o luptă între Bine şi Rău nu era deloc nouă. Noul este la Augustin că această luptă se duce acum în istoric. In privinţa aceasta, nu găsim la el mult platonism. Aici se situează ferm pe imaginea lineară a istorici, pe care am întâlnit-o în Vechiul Testament. Ideea era că Dumnezeu are nevoie de întreaga istorie pentru a realiza statul lui Dumnezeu. Istoria e necesară pentru a-i învăţa pe oameni şi pentru a nimici răul. într-un loc, Augustin spune că Providenţa divină conduce istoria umanităţii de la Adam până la sfârşitul istoriei, ca şi cum ar conduce istoria fiecărui om izolat, aşa cum se dezvoltă ea treptat din copilărie până Ia bătrâneţe.

Sofie îşi privi ceasul.

— S-a făcut opt de acum. spuse ea. Eu trebuie să plec.

— Dar întâi îţi povestesc despre al doilea marc filosof al Evului Mediu. Nu vrei să ne

aşezăm puţin afară?

Alberto se ridică de pe bancă. îşi uni palmele laolaltă şi păşi prin coridorul dintre bănci. Părea să se roage sau să mediteze la adevărurile spirituale. Sofie îl urmă; simţea că nu are altă alegere.

Afară plutea încă un val subţire de ceaţă deasupra solului. Soarele răsărise de multe ceasuri, dar nu reuşise să străbată prin ceaţa dimineţii. Biserica Sfintei Maria se afla la marginea oraşului vechi. Alberto se aşeză pe o bancă în faţa bisericii. Sofie se întreba ce s-ar fi întâmplat dacă avea să treacă cineva pe acolo. Era oricum ceva neobişnuit ca dimineaţa devreme la ora opt să stea cineva pe bancă în faţa bisericii; şi faptul că ea şedea alături de un călugăr din Evul Mediu nu contribuia deloc ca lucrurile să arate mai bine.

— Este ora opt, începu el. De la vremea lui Augustin au trecut patru sute de ani, şi acum începe lunga zi de şcoală. Până la ora zece, şcolile mănăstireşti au monopolul învăţăturii. între zece şi unsprezece, se constituie primele şcoli din preajma catedralelor, şi către ora douăsprezece se creează primele universităţi. De altfel, acum se construiesc şi marile catedrale gotice. Şi biserica asta a fost construită în sec. 13 - sau în aşa-numitul Ev Mediu târziu. Aici, în oraşul acesta oamenii nu-şi puteau permite o catedrală mai mare.

— Nici n-ar fi fost nevoie, îi tăie vorba Sofie. Mie mi se par îngrozitoare bisericile goale.

— Dar marile catedrale nu au fost construite doar pentru a primi mari comunităţi de oameni. Ele erau ridicate în cinstea lui Dumnezeu şi erau ele însele un fel de slujbă divină. însă în Evul

Mediu târziu s-a mai întâmplat ceva care e de un interes deosebit pentru noi, filosofii.

— Povesteşte!

Alberto continuă:

— Acum devenise dominantă influenţa arabilor în Spania. în tot cursul Evului Mediu, arabii păstraseră o tradiţie vie a lui Aristotel; cam pe la anul 1200. au venit acolo, la invitaţia prinţilor din nordul Italiei, învăţaţi arabi. în felul acesta multe dintre scrierile lui Aristotel au devenit cunoscute şi, în cele din urmă, au fost traduse din greacă şi din arabă, în latină. Astfel s-a creat un nou interes pentru ştiinţele naturii şi s-a reînsufleţit întreaga problemă a relaţiilor dintre revelaţia creştină şi filosofia greacă. în problemele ştiinţelor naturii, nu se putea merge mai departe fără Aristotel. Dar când trebuia să se plece urechea la marele „filosof" - şi când anume trebuiau oamenii să se orienteze exclusiv după Biblie? Mă urmăreşti?

Sofie aprobă scurt din cap şi călugărul continuă:

— Cel mai mare şi cel mai important filosof al Evului Mediu târziu a fost *Thomas de Aquino*, care a trăit de la 1225 la 1274. El provenea clin orăşelul Aquino, între Roma şi Neapole, însă a fost profesor universitar la Paris. îl denumesc „filosof", dar el era în egală măsură teolog. Pe atunci nu exista propriu-zis o deosebire între filosofic şi teologie. Pe scurt, putem spune că Thomas de Aquino îl „creştinase" pe Aristotel, după cum Augustin îl creştinase pe Platon, la începutul Evului Mediu.

— Dar nu e cam nostim să creştinezi nişte filosofi care au trăit cu atâtea secole înainte de Hristos?

— Poţi să spui şi asta. Dar prin „creştinarea" celor doi mari filosofi greci, noi

înţelegem că ei au fost interpretaţi şi înţeleşi astfel, încât să nu mai poată fi priviţi ca reprezentând o ameninţare la adresa învăţăturii creştine. Despre Thomas de Aquino se spune că „el a apucat taurul de coarne".

— N-aş fi crezut că filosofia are ceva de a face cu luptele de tauri.

— Thomas de Aquino făcea parte dintre cei care voiau să împace filosofia lui Aristotel cu creştinismul. Spunem că el a realizai marea sinteză între credinţă şi ştiinţă. Şi asta i-a reuşit, pentru că a pătruns în filosofia lui Aristotel şi l-a crezut pe cuvânt.

— Sau l-a apucat de coarne. Din păcate, eu nu am dormit aproape deloc în noaptea asta. şi de aceea mi-e teamă că trebuie să-mi explici mai bine.

— Thomas de Aquino nu credea că ar exista o contradicţie de neîmpăcat între ceea ce ne spune filosofia, sau raţiunea, şi ceea ce ne spune revelaţia creştină, sau credinţa. Foarte adesea, creştinismul şi filosofia spun acelaşi lucru. De aceea putem pătrunde cu ajutorul raţiunii aceleaşi adevăruri pe care le citim în Biblie.

— Cum este cu putinţă aşa ceva? Poate raţiunea să ne povestească chiar că Dumnezeu a creat lumea în şase zile? Sau că Iisus a fost Fiul Iui Dumnezeu?

— Nu, la asemenea „adevăruri pure ale credinţei" nu găsim acces decât prin credinţă şi prin revelaţia divină. însă Thomas spunea că există un şir de „adevăruri teologice naturale". Prin asta el înţelegea adevărurile care pot fi dobândite atât prin revelaţia divină, cât şi prin raţiunea noastră înnăscută sau „naturală". Un asemenea adevăr este, de pildă, pentru cl faptul că există un singur Dumnezeu. Thomas credea, de asemenea, că

există două căi ce duc la Dumnezeu. Una dintre aceste căi conduce prin credinţă şi prin revelaţie, cealaltă prin raţiune şi percepţia simţurilor. Din aceste două căi, cea care trece prin credinţă şi prin revelaţie este, firește, cea mai sigură, căci te poţi înşela uşor când te încrezi numai în raţiune. însă pentru Thomas e important că nu e necesar să existe o contradicţie între învăţătura creştină şi un filosof cum e Aristotel.

— Putem deci să ne călăuzim la fel de bine după Aristotel. ca şi după Biblie?

— Nu, nu, Aristotel străbate doar o bucată de drum. căci cl nu a cunoscut revelaţia creştină. Să străbaţi o bucată de drum nu e acelaşi lucru cu a te rătăci. De exemplu, nu e greşit să spui că Atena se află în Europa. Dar nici nu e chiar foarte precis. Când o carte îţi spune doar că Atena este un oraş european, tu mai trebuie să deschizi un atlas. Şi atunci afli adevărul întreg şi deplin: Atena este capitala Greciei, o mică ţară în sud-estul Europei. Dacă ai noroc, mai afli şi ceva despre Acropole. Ca să nu mai vorbim despre Socrate, Platon şi Aristotel.

— Dar şi prima informaţie despre Atena era adevărată.

— Tocmai. Thomas vrea să arate că există numai un singur adevăr. Dacă Aristotel indică ceva pe care îl putem recunoaşte prin raţiune ca fiind adevărat, atunci aceasta nu contrazice învăţătura creştină. O parte din adevăr putem dobândi, aşadar, cu ajutorul raţiunii şi al observaţiei - şi despre asemenea adevăruri vorbeşte, de pildă, Aristotel când descrie domeniul plantelor şi al animalelor. O a doua parte a adevărului. Dumnezeu ne-a dezvăluit-o prin Biblie. însă cele două părţi ale adevărului se întrepătrund în multe puncte importante. Există unele întrebări la care

Biblia şi raţiunea ne răspund exact în acelaşi fel.

— De exemplu, că există un singur Dumnezeu?

— Exact. Şi filosofia lui Aristotel pleca de la a spune că exisă un singur Dumnezeu - sau o primă cauză care pune în mişcare toate procesele naturii. însă ea nu-L descrie mai aproape pe Dumnezeu. Aici trebuie să ne conducem după Biblie şi după spusele lui Iisus.

— Este oare atât de sigur, într-adevăr, că există un Dumnezeu?

— Asta, fireşte, se poate discuta. însă chiar şi astăzi cei mai mulţi oameni ar recunoaşte că raţiunea noastră nu poate dovedi că *nu există* Dumnezeu. Thomas merge mai departe. El crede că poate dovedi existenţa lui Dumnezeu pe baza filosofiei lui Aristotel.

— Nu-i rău!

— Şi cu ajutorul raţiunii recunoaştem că totul trebuie să aibă o „cauză primă", spune el. Dumnezeu, spune Thomas, li s-a revelat oamenilor prin Biblie şi prin raţiunea lor. Există deci o „teologie revelată" şi una „naturală". Tot aşa stau lucrurile şi în domeniul moralei. Putem citi în Biblie cum trebuie să trăim după voia lui Dumnezeu. Dar Dumnezeu ne-a înzestrat şi cu o conştiinţă care ne dă posibilitatea să distingem între ceea ce este drept şi ceea ce este nedrept pe o cale naturală. Deci şi spre viaţa morală duc „două căi". Putem şti că e greşit să le facem rău altor oameni, chiar dacă nu am citit în Biblie că trebuie să ne purtăm cu ceilalţi aşa cum am vrea să se poarte şi ei cu noi. Dar şi aici poruncile Bibliei sunt orientarea cea mai sigură.

— Cred că înţeleg, spuse Sofie acum. Cam tot astfel putem şti că e o furtună, când vedem fulgerul şi auzim tunetul.

— Exact. Chiar dacă am fi orbi, putem auzi tunetul. Şi chiar dacă am fi surzi, putem vedea furtuna. Cel mai bine este, fireşte, să putem şi vedea, şi auzi. însă nu există nici o contradicţie între ceea ce vedem şi ceea ce auzim. Dimpotrivă, ambele impresii se completează una pe alta.

— înţeleg.

— Să-ţi mai dau o imagine. Când citeşti un roman - de exemplu, *Victoria* de Knut Hamsun...

— Pe ăsta chiar l-am citit...

— ...nu afli şi ceva despre autor prin faptul pur şi simplu că ai citit romanul scris de el?

- Pot, în orice caz, să pornesc de la a-mi spune că există un scriitor care a scris cartea asta.

— Şi nu poţi să afli şi altceva despre el?

— Că are o concepţie foarte romantică despre dragoste.

— Când citeşti acest roman - deci creaţia lui Hamsun -, atunci afli ceva şi despre Hamsun însuşi. Dar nu te poţi aştepta la informaţii reale despre autorul cărţii. Poţi, de pildă, să desprinzi din *Victoria* ce vârstă avea autorul când a scris-o. unde locuia sau câţi copii avea?

— Bineînţeles că nu.

— Asemenea amănunte şi le dă o biografie a lui Hamsun. Numai într-o asemenea biografie - sau autobiografie - poţi ajunge să cunoşti mai îndeaproape *persoana* scriitorului.

— Da. e adevărat.

— Cam tot astfel se înfăţişează şi relaţia dintre creaţia lui Dumnezeu şi Biblie. Când

rătăcim prin natură, ne putem da seama că există un Dumnezeu. Putem chiar să vedem că el iubeşte florile şi animalele, căci altminteri nu le-ar fi creat. Insă cunoaşterea lui Dumnezeu o găsim numai în Biblie - deci în autobiografia lui Dumnezeu.

— Mda, ăsta e un exemplu inteligent.

— Mmm...

Pentru prima dată, Alberto se cufundă în gânduri şi nu-i mai răspunse nimic.

— Asta are cumva ceva de a face cu Hilde? îi scăpă fără voie Sofiei.

— Dar noi nu ştim sigur nici măcar dacă există o Hilde.

— Dar i-am descoperit pe ici, pe colo, urme. Cărţi poştale ilustrate şi un şal de mătase, un portmoneu verde, un ciorap lung până la genunchi...

Alberto aprobă din cap.

— Şi se pare că depinde de tatăl lui Hilde câte asemenea urme ar mai dezvălui el. Dar până acum, noi ştim doar că există o persoană care scrie acele cărţi poştale. Eu socotesc că el ar trebui să scrie şi câte ceva despre el însuşi. Dar la asta ne întoarcem mai târziu.

— Acum e ora douăsprezece. Oricum, eu trebuie să mă întorc acasă înainte de sfârşitul Evului Mediu.

— Am să închei cu câteva cuvinte despre felul în care Thomas de Aquino a preluat filosofia lui Aristotel în toate domeniile care nu se ciocnesc de teologia bisericii. Asta e valabil atât în ce priveşte logica lui Aristotel şi a sa filosofie a cunoaşterii, cât şi filosofia sa naturală. Mai ştii de pildă cum a descris Aristotel o scară ascendentă a vieţii, de la plante şi animale până la oameni?

Sofie aprobă dând din cap.

— Aristotel chiar credea că această scară arată că există un Dumnezeu care reprezintă

un fel de maximum al existenţei. Era uşor să se adapteze această schemă la teologia creştină. După Thomas, există o creştere gradată a existenţei, pornind de la plante şi animale până la oameni, de la oameni la îngeri şi de la îngeri la Dumnezeu. Omul are, ca şi animalele, un trup cu organe ale simţurilor, însă omul are şi o raţiune „în măsură să le gândească pe toate". îngerii nu au nici trup. nici organe ale simţurilor, însă au în schimb o inteligenţă acţionând nemijlocit şi instantaneu. Ei nu au nevoie să „stea pe gânduri", cum fac oamenii, ei nu au nevoie să tragă concluzii. Ei ştiu tot ceea ce pot şti oamenii, dar nu au nevoie să înainteze pas cu pas, cum facem noi. Pentru că îngerii nu au trup, ei nu vor muri niciodată. Ei nu sunt veşnici ca Dumnezeu, e drept, căci şi ei au fost odată creaţi de Dumnezeu. Dar ei nu au trupuri de care ar putea fi despărţiţi, şi de aceea ei nu vor muri niciodată.

— Asta sună minunat.

— însă mai presus de îngeri tronează Dumnezeu, Sofie. El poate vedea şi cunoaşte totul într-o singură viziune cuprinzătoare şi coerentă.

— Atunci, el ne vede şi pe noi.

— Da, poate că ne vede şi pe noi. Dar nu „acum". Pentru Dumnezeu timpul nu există, aşa ca pentru noi. „Acum" al nostru nu este un „acum" al lui Dumnezeu. Faptul că pentru noi trec câteva săptămâni nu înseamnă în mod necesar că ele trec şi pentru Dumnezeu.

— Dar asta e ceva înfricoşător! îi scăpă Sofiei. Se lovi cu mâna peste gură. Alberto o privi, şi Sofie explică:

— Eu am mai primit o ilustrată de la tatăl Hildei. Intervalul de o săptămână sau două, aşa cum se scurge el pentru Sofie - cam aşa ceva scria el - nu e necesar să fie tot atât de

lung pentru noi. Pare să fie asta ideea pe care tu ai exprimat-o în legătură cu Dumnezeu.

Sofie putea să vadă cum chipul de sub gluga aceea cafenie se crispase într-o strâmbătură neaşteptată.

— Omului ăstuia ar trebui să-i fie ruşine!

Sofie nu înţelegea ce voia să spună Alberto cu aceste cuvinte, poate că era doar aşa, un fel de a vorbi. El continuă:

— Din păcate, Thomas a preluat de la Aristotel şi concepţia sa cu privire la femeie. Tu poate mai ştii că Aristotel o considera pe femeie un fel de bărbat nedesăvârşit. Tot el credea că, de fapt, copiii moştenesc doar însuşirile taţilor. Căci femeia ar fi pasivă şi primitoare, iar bărbatul, dimpotrivă, activ şi formator. Asemenea concepţii confirmă cuvintele Bibliei, socotea Thomas - ca acolo, de pildă, unde se spune că femeia a fost creată din coasta bărbatului.

— Prostii!

— Poate că e important să adăugăm aici că existenţa celulei-ou feminine a fost demonstrată abia în 1827. Probabil că din cauza asta nu era ceva atât de surprinzător că oamenii îl socoteau pe bărbat ca fiind dătător de viaţă şi forţa formativă în procesul reproducerii. Trebuie să arătăm că Thomas considera femeia, prin natura ei, subordonată bărbatului. Sufletul femeii este însă la fel de valoros ca şi ccl al bărbatului. în cer domneşte egalitatea în drepturi între sexe, pur şi simplu pentru că nu mai există deosebiri trupeşti.

— Dar asta e o mângâiere palidă. în Evul Mediu nu existau şi filosoafe?

— în Evul Mediu biserica era, în foarte mare măsură, dominată de bărbaţi. Dar asta nu înseamnă că nu ar fi existat şi femei

gânditoare. Una dintre ele a fost *Hildegard von Bingen...*

Sofie făcu ochii mari:

— Ea are vreo legătură cu Hilde?

— Pui şi tu nişte întrebări! Hildegard a trăit de la 1098 până la 1179, fiind călugăriţă în Renania. Deşi femeie, a fost predicatoare, doctoriţă, botanistă şi cercetătoare în domeniul ştiinţelor naturale. Ea a fost un exemplu de faptul că în Evul Mediu femeile erau deseori fiinţe mai practice - şi de fapt mai înzestrate cu spirit ştiinţific - decât bărbaţii.

— Eu am întrebat dacă arc vreo legătură cu Hilde!

— Exista o concepţie străveche creştină şi ebraică spunând că Dumnezeu nu ar fi fost doar bărbat. El ar fi avut şi o latură feminină sau o „natură maternă". Căci şi femeia a fost creată după chipul şi asemănarea Domnului. Pe greceşte, această latură feminină a lui Dumnezeu se numea *Sophia.* „Sophia" sau „Sofie" înseamnă „înţelepciune".

Sofie clătină ameţită din cap. De ce nu-i povestise asta niciodată nimeni? Şi de ce nu întrebase nici ea?

Alberto continuă:

— Pentru evrei şi pentru biserica greacă ortodoxă, „Sophia" - sau natura maternă a lui Dumnezeu - a jucat în vremea Evului Mediu un anumit rol. în Occident, ea a intrat în uitare. Dar apoi a venit Hildegard. Ea povesteşte că Sophia a apărut în viziunile ei. Era înveşmântată într-o tunică împodobită cu pietre preţioase...

Acum Sofie se ridică de pe banca pe care stătea. Sophia. aşadar apăruse Hildegardei în vis.

— Poate că şi eu am să-i apar lui Hilde...

Se aşeză la loc. Pentru a treia oară, Alberto îşi lăsă mâna pe umărul ei.

— Asta trebuie s-o descoperim noi. Dar acum s-a făcut aproape ora unu. Trebuie să te duci acasă să mănânci, în faţa noastră se deschide o epocă nouă. Am să te chem la o lecţie despre Renaştere. Are să vină Hermes să te ia din grădină.

Şi apoi ciudatul călugăr se ridică şi se îndreptă spre biserică. Sofie rămase aşezată şi se gândea la Hildegard şi la Sophia, la Hilde şi Sofie. Deodată, trupul îi fu străbătut de un fior. Sări în picioare şi strigă după profesorul ei care se îndepărtase înveşmântat în sutana lui de călugăr:

— în Evul Mediu nu a existat şi un Alberto?

Alberto încetini paşii, apoi întoarse capul spre ea şi spuse:

— Thomas de Aquino a avut un profesor de filosofie renumit. Se numea Albert cel Mare!

Spunând acestea, îşi plecă încet capul la intrarea în Biserica Sfintei Maria şi dispăru înăuntru.

Sofie nu era mulţumită de răspuns. Se întoarse în biserică. însă clădirea era pustie. Alberto intrase oare în pământ literalmente?

Când părăsi biserica, privirea i se opri asupra unei statui a Fecioarei. Se apropie mult de imaginea Fecioarei şi o cercetă cu privirea. Deodată, descoperi acolo o mică picătură de apă sub unul dintre ochi. Era oare o lacrimă?

Sofie ieşi în fugă din biserică şi alergă acasă la Jorunn.

Renaşterea

...stirpe divină în veşminte omeneşti.

Jorunn era în picioare în faţa casei galbene atunci când, către ora unu şi jumătate, Sofie ajunse cu respiraţia tăiată la poarta grădinii.

— Ai lipsit mai bine de unsprezece ceasuri, strigă Jorunn.

Sofie scutură din cap.

— Am lipsit mai bine de o mie de ani.

— Dar unde te-ai ascuns toată vremea asta?

— Am avut o întâlnire cu un călugăr din Evul Mediu. Un om foarte spiritual.

— Aiurezi. Mama ta a telefonat acum o jumătate de ceas.

— Şi ce i-ai povestit?

— I-am spus că te-ai dus până la chioşc.

— Şi ea ce-a spus?

— Să-i telefonezi când te întorci. Cu părinţii mei a fost mai rău. Ne-au adus pe la ora zece cacao şi nişte cornuri. Şi unul dintre paturi era gol.

— Şi tu ce ai spus?

— A fost foarte penibil. Am susţinut că ne-am fi certat, şi că tu te-ai dus acasă.

— Atunci trebuie să ne împăcăm foarte repede. Şi părinţii tăi n-ar trebui să se vadă cu mama mea câteva zile. Crezi că putem aranja asta?

Jorunn ridică din umeri. în clipa următoare tatăl ei apăru împingând o roabă în grădină. Era îmbrăcat cu o salopetă. Era limpede că nu rezolvase încă problema frunzelor care căzuseră de anul trecut.

— Ei, sunteţi iar o singură inimă şi un singur suflet? întrebă el. în orice caz, în faţa ferestrei pivniţei nu mai e nici măcar o frunză uscată.

— Ce frumos, răspunse Sofie. Dacă-i aşa, ce-ar fi dacă am înghiţi acolo cacaua şi nu în pat.

Tatăl surâse forţat şi Jorunn tresări. Acasă la Sofie nu se punea atâta preţ pe exprimări elegante precum se punea aici, în casa consilierului de finanţe Ingebrigtsen.

— îmi pare rău, Jorunn. Dar m-am gândit că ar trebui să mă implic şi eu puţin în operaţia de acoperire a frunzelor.

— Vrei să-mi povesteşti şi mie câte ceva?

— Dacă mă duci până acasă. Ceea ce vreau să-ţi povestesc nu are nimic de a face cu consilierii financiari sau cu păpuşile Barbie învechite.

— Eşti rea. Crezi că o căsătorie stătută care îl împinge pe unul dintre parteneri s-o ia razna pe mare o fi mai bună?

— Sigur că nu. Dar cu n-am dormit aproape deloc în noaptea asta. Şi în afară de asta, încep să mă întreb dacă Hilde poate într-adevăr să vadă ce facem noi aici.

Se îndreptau acum încet spre Kløverveien, 3.

— Vrei să spui că ca ar fi clarvăzătoare?

— Poate. Dar poate că nu.

Era limpede că Jorunn nu era deloc încântată de toate misterele şi ascunzişurile acestea.

— Dar asta nu explică de ce tatăl ei tot trimite cărţi poştale spre o colibă părăsită din pădure.

— Recunosc. Acesta e punctul slab în toată istoria.

— Nu vrei să-mi spui unde ai fost?

Şi Sofie făcu asta acum. îi povesti despre tainicul ei curs de filosofic. Dar înainte, obţinu de la Jorunn promisiunea solemnă că

toate acestea aveau să rămână o taină numai între ele două.

Mult timp înaintară apoi tăcute una lângă alta.

— Toate astea mie nu-mi plac, spuse Jorunn când se apropiară de Kløvervcien, 3. Ea se opri în faţa porţii grădinii Sofiei şi voia acum să se întoarcă acasă.

— Dar nu-ţi cere nimeni asta. însă filosofia nu este doar un joc de societate lipsit de orice risc. Ea tratează un domeniu precis: cine suntem noi cu adevărat şi de unde venim. Şi vrei să spui că învăţăm ceva despre asta la şcoală?

— Dar unor asemenea întrebări oricum nu le poate răspunde nimeni.

— Dar nici nu învăţăm să punem asemenea întrebări.

Masa era pusă pentru prânz când Sofie intră în bucătărie. Nu se mai comentă deloc faptul că ea nu telefonase de la Jorunn.

După-amiază spuse că ar dori să se culce. Recunoscu deschis că la Jorunn nu dormise aproape deloc. Dar asta nu era ceva neobişnuit la asemenea vizite peste noapte.

înainte de a se urca în pat, se opri în faţa oglinzii de toaletă, atârnată acolo pe perete. La început nu-şi văzu decât chipul obosit şi palid. Dar apoi - dincolo de propria ei faţă păreau să apară deodată şi contururile nedesluşite ale unui alt chip.

Sofie respiră adânc de două ori. Acum nu avea nevoie să îşi închipuie nimic altceva. Ea îşi vedea, în contururi limpezi, propriul chip palid, înconjurat de părul ei negru care nu i se potrivise niciodată pentru o altă pieptănătură decât cea a părului lins căzându-i pe umeri. Dar dincolo de acest chip, plutea parcă, fantomatic, chipul unei alte făpturi.

Deodată, străina din oglindă clipi energic din amândoi ochii. Ochii ei păreau să trimită un semnal, spunându-i că ei erau cu adevărat acolo, de cealaltă parte a oglinzii. Dură doar câteva secunde. Apoi dispăru.

Sofie se aşeză pe marginea patului. N-avea nici un fel de îndoială că era chipul Hildei cel pe care îl văzuse în oglindă. Odată, timp de câteva secunde, văzuse într-un certificat de şcoală imaginea Hildei: în coliba maiorului. Era, fără îndoială, aceeaşi fată cea care apăruse acum în oglindă.

Nu era ciudat că i se petreceau asemenea lucruri tainice totdeauna când era obosită să cadă din picioare? Ca să se întrebe apoi iarăşi şi iarăşi dacă nu fusese doar o închipuire?

Sofie îşi aşeză hainele pe un scaun şi se strecură sub pături. Adormi imediat. Şi visă un vis ciudat de viu şi de limpede.

Visa că era într-o grădină mare, care cobora în pantă spre un şopron roşu pentru bărci. Aşezată pe treptele cabanei bărcilor, era o fată blondă care privea peste apele lacului. Sofie se apropie de ea şi i se aşeză alături. însă străina părea să nu simtă prezenţa ei. „Pe mine mă cheamă Sofie", se prezentă ea. Străina nu putea nici s-o vadă, nici s-o audă. „Tu eşti fără îndoială surdă şi oarbă", spuse Sofie. Şi străina era cu adevărat surdă la vorbele Sofiei. Deodată, Sofie auzi o voce care striga: „Micuţă Hilde!" Fata sări în picioare şi alergă spre casă. Aşadar, nu putea fi nici surdă, nici oarbă. Din casă îi ieşi în întâmpinare un bărbat de vârstă mijlocie. Era îmbrăcat în uniformă şi avea pe cap o bască militară albastră. Străina se agăţă de gâtul acestui bărbat şi se învârti astfel, atârnată de el, de două ori în jurul lui. Acum Sofie descoperi pe treapta unde fusese aşezată fetiţa străină un lanţ cu o mică cruciuliţă de aur. O

ridică şi şi-o puse în palmă. Şi atunci se deşteptă.

Sofie privi la ceas. Dormise două ore. Acum se aşeză în capul oaselor în pat şi se gândi la acest vis ciudat. Fusese la fel de viu şi de limpede ca şi o trăire reală. Sofie era sigură că şi casa şi treptele de lemn din visul ei existau cu adevărat undeva. Nu semănau oare cu imaginea din coliba maiorului? Era. oricum, sigur că fata din visul ei fusese Hilde Møller Knag şi bărbatul acela tatăl ei, care se întorsese din Liban. în vis semănase puţin cu Alberto Knox...

Când Sofie se ridică ca să-şi facă patul, descoperi sub pernă un lănţişor de aur cu o cruciuliţă. Pe reversul cruciuliţei erau gravate trei litere: „HMK".

Fireşte, Sofie nu descoperise acum pentru prima dată o comoară în vis. Dar niciodată până atunci nu reuşise să smulgă din visul ei vreo comoară reală.

— Ce chestie! îşi spuse singură cu voce tare.

Era atât de supărată, încât deschise sertarul dulapului şi aruncă pur şi simplu frumosul lănţişor alături de şalul de mătase, ciorapul alb şi cărţile poştale din Liban.

Duminică dimineaţă, Sofie se trezi în faţa unui substanţial mic dejun cu chilie calde şi suc de mere, ouă şi salată italiană. Duminica, mama ci se trezea doar rareori mai devreme decât Sofie. Şi atunci era o chestiune de onoare pentru ea să pregătească un mic dejun suculent de duminică înainte s-o trezească din somn pe Sofie.

în timp ce-şi lua micul dejun, mama spuse:

— în grădină e un câine străin. S-a învârtit toată dimineaţa pe lângă gardul viu cel vechi. Ai idee ce-o fi făcând acolo?

— Da, sigur, strigă Sofie - şi în aceeaşi clipă se muşcă tare de buze.

— A mai fost până acum pe aici?

Sofie se şi ridicase în picioare şi se dusese la fereastra ce dădea înspre grădina cea mare. într-adevăr - Hermes se aşezase în faţa intrării secrete spre peşteră.

Ce putea să spună acum? Nu-i venise în minte nici un răspuns când mama se apropiase de ca.

— Ai spus că a mai fost aici?

— Poate că şi-a ascuns pe undeva vreun os. Şi acuma vrea să-şi dezgroape comoara. Şi câinii au ţinere de minte...

— Da, poate, Sofie. Tu eşti o mai bună expertă în ce priveşte animalele decât mine.

Sofie îşi spărgea capul să spună ceva.

— îl duc eu acasă la el.

— Atunci, ştii unde stă?

Ea ridică din umeri.

— Are, desigur, adresa pe zgardă.

Două minute mai târziu, Sofie alerga prin grădină. Când Hermes o simţi, veni în fugă spre ca, dând repede din coadă şi sărind în sus.

— Căţel cuminte, Hermes, spuse Sofie.

Ea ştia că mama o privea de la fereastră. Dacă măcar câinele n-ar mai sări aşa, în sus! Dar câinele alerga acum peste aleea de pietriş din faţa casei şi pieziş prin curte şi spre poarta grădinii.

După ce închise poarta în urma ei, Hermes continua să alerge cu doi metri înaintea Sofiei. Acum urma o plimbare lungă prin străzile cartierului. Sofie şi Hermes nu erau singurii care făceau plimbarea de duminică. Familii întregi ieşiseră la plimbare; Sofie simţi o undă de invidie.

Uneori, Hermes amuşina vreun alt câine sau câte ceva în rigola trotuarului, dar îndată

ce Sofie îi poruncea „Aici! Culcat!", el era alături de ea.

Curând, lăsaseră în urma lor cartierul grădinilor de zarzavat, marele teren de sport şi terenul de jocuri. Ajunseseră într-o regiune mai însufleţită. Pe aici era o stradă largă, pavată frumos, şi troleibuze ducând spre oraş.

Când ajunseră în centrul oraşului, Hermes o conduse pe Sofie prin piaţa târgului şi pe strada bisericii. Ajunseră la oraşul vechi, cu uriaşele lui cazărmi de la începutul secolului. Era aproape ora unu şi jumătate.

Se găseau acum la celălalt capăt al oraşului. Sofie nu fusese prea des pe aici. Când era mică, vizitase o dată o mătuşă bătrână.

Curând, ajunseră la o mică piaţă între nişte case vechi de raport. Piaţa se numea „Nytorget" - „Piaţa Nouă", oricât de vechi era totul aici. Oraşul însuşi părea bătrân de tot în acele locuri: fusese doar fondat, cândva, în Evul Mediu.

Hermes se îndreptă spre intrarea casei cu numărul 14, se opri şi aşteptă ca Sofie să deschidă poarta. Ea simţea cum i se strânge stomacul.

In casa scării era un şir de cutii verzi de scrisori. Sofie văzu acolo o carte poştală, prinsă de o cutie de scrisori din şirul cel mai de sus. O ştampilă a factorului arăta că adresantul era necunoscut Adresanta, de fapt, se numea: „Hilde Møller Knag. Nytorget 14..." Cartea poştală purta ştampila cu data de 15 iunie. Până atunci mai erau două săptămâni, dar se părea că asta nu-i trecuse prin gând factorului.

Sofie desprinse cartea poştală de la locul ei şi citi:

Dragă Hilde. Acum Sofie pătrunde în casa profesorului de filosofie. Ea împlineşte curând cincisprezece ani, pe când ziua ta de naştere a fost deja ieri. Sau azi, micuţă Hilde? Dacă e azi, cel puţin n-ar trebui să fie prea târziu în cursul zilei. Dar ceasurile noastre nu merg întotdeauna la fel. O generaţie îmbătrâneşte, pe când o altă generaţie mai creşte încă. Intre timp, istoria îşi vede de mersul ei. Te-ai gândit vreodată că istoria Europei poate fi comparată cu viaţa unui om? Antichitatea este copilăria Europei. Urmează lungul Ev Mediu - asta e perioada de şcoală a Europei. Şi pe urmă vine Renaşterea. Acum lunga perioadă de şcoală a fost depăşită şi tânăra
Europă se avântă, în sfârşit, în viaţă. Am fi poate în măsură să spunem că Renaşterea este cea de-a cincisprezecea aniversare a zilei de naştere a Europei. Este mijlocul lui iunie, copila mea - „şi aici este dumnezeieşte să fii! O, ce frumoasă e totuşi viaţa!"

P.S. Mi-a părut rău că ţi-ai pierdut cruciuliţa de aur. Trebuie într-adevăr să ai mai multă grijă de lucrurile tale.

Salutări cu dragoste de la Papa - care vine foarte curând.

Hermes urca de acum în fugă scările. Sofie luă cartea poştală şi îl urmă. Trebuia să alerge ca să ţină pasul cu el; dădea voios din coadă. Trecură de etajul al doilea, al treilea, al patrulea şi al cincilea. Acum o scară îngustă ducea mai departe în sus. Doar nu aveau să urce până la acoperiş? însă Hermes continuă să alerge şi pe scara îngustă. Se opri în faţa unei uşi şi începu să zgârie cu ghearele în ea.

Curând, Sofie auzi cum de cealaltă parte a uşii se apropiau nişte paşi. Apoi uşa se

deschise şi în faţa ei se afla Alberto Knox. îşi schimbase veşmintele, dar şi astăzi era tot travestit. Purta ciorapi albi până la genunchi, pantaloni largi roşii şi o jachetă galbenă cu umeri vătuiţi. O făcea să se gândească la un joker dintr-un joc de cărţi. Dacă ea nu se înşela foarte tare, era un adevărat costum din epoca Renaşterii.

— Clovnule! strigă Sofie, şi-l împinse la o parte intrând în apartament. întreaga învăţătură a bietului filosof dispărea acum şi simţea un fel de teamă şi jenă. în plus, era încă tulburată de cartea poştală pe care o găsise jos, în casa scărilor.

— Ia-o mai încet, copila mea, spuse Alberto şi închise uşa în urma ei.

— Uite şi poşta, spuse Sofie şi-i întinse cartea poştală, ca şi cum el ar fi fost răspunzător de apariţia ei.

Alberto citi cartea poştală şi clătină din cap.

— Omul ăsta devine tot mai obraznic. îţi spun, se foloseşte de noi ca un fel de joacă aniversară cu fiica lui.

Apoi rupse cartea poştală în fâşii. Şi aruncă peticele acestea la coşul de hârtii.

— Acolo scria că Hilde a pierdut o cruciuliţă de aur, spuse Sofie.

— Am citit asta.

— Dar tocmai cruciuliţa asta am găsit-o cu astăzi în patul meu. Poţi să-ţi închipui cum a ajuns acolo?

Alberto o privi solemn în ochi.

— S-ar putea să pară convingător. Dar nu este decât un truc ieftin, care pe el nu-l costă nici cel mai mic efort. Să ne concentrăm mai bine asupra marelui iepure care va fi scos din marele joben negru al universului.

Intrară în salon; un asemenea salon ciudat Sofie nu mai văzuse până atunci niciodată.

Alberto locuia într-un apartament mare de mansardă cu acoperişul pieziş. în acest pod exista o fereastră care lăsa să intre direct din cer lumina puternică de afară. însă camera mai avea o fereastră cu vederea spre oraş. Prin fereastra aceasta putea să privească peste acoperişurile nenumăratelor case vechi de raport din jur.

Cel mai mult o tulbura pe Sofie felul în care era mobilat acest salon. încăperea era plină cu mobile şi obiecte din epocile cele mai diferite. O sofa ar fi putut proveni din anii treizeci, o măsuţă de scris de la începutul secolului şi unul dintre scaune era, sigur, vechi de multe sute de ani. însă mobilele erau doar o parte din ciudăţeniile de aici! Pe rafturi şi prin vitrine, o amestecătură învălmăşită de bibelouri, orologii vechi şi urcioare, mojare şi retorte, cuţite şi păpuşi de tot felul, bricege de ascuţit pana şi suporturi de cărţi, octante şi sectante, compasuri şi barometre. Un întreg perete era acoperit cu cărţi, dar nu erau cărţi ca cele ce se găsesc în librării. întreaga colecţie de cărţi arăta mai curând ca o selecţie reprezentativă asupra producţiei de cărţi de multe secole de-a rândul. Pe pereţi, erau desene şi tablouri. Unele fuseseră poate făcute în cursul ultimelor decenii, dar multe trebuiau să fie foarte vechi. Pe pereţi erau atârnate, de asemenea, şi câteva hărţi vechi. Pe una dintre aceste hărţi fiordul Sogne era împins spre Trøndelag şi fiordul Trondheim fusese împins mult spre nord.

Sofie rămase câteva minute cu totul iară cuvinte. Se tot întorcea într-o parte şi alta şi nu se lăsă până când nu examină încăperea din toate unghiurile.

— Ştiu că strângi aici tot felul de vechituri, spuse ea în sfârşit.

— Ei, ei. Gândeşte-te numai câte secole de istorie sunt păstrate în încăperea asta. Eu n-aş spune că astea sunt vechituri.

— Ai vreo prăvălie de antichităţi sau ceva în genul ăsta?

Acum Alberto avea o expresie aproape melancolică.

— Dar, Sofie, nu toţi se pot lăsa duşi aşa de curgerea istoriei. Unii trebuie să se oprească şi să culeagă ce a rămas prins pe lângă malurile râului.

— Ce straniu te exprimi!

— Dar acesta e adevărul, copila mea. Noi nu trăim numai în propriul nostru timp. Tragem după noi şi istoria noastră. Nu uita că tot ceea ce vezi aici a fost pe vremuri nou de tot. Păpuşa asta mică de lemn din secolul al şaisprezecelea a fost poate făcută pentru cea de a cincea aniversare a zilei de naştere a unei fetiţe. Poate de bătrânul ei bunic... Pe urmă fetiţa asta s-a făcut de zece ani, Sofie. Şi pe urmă s-a făcut mare şi s-a măritat. Poate a avut şi ea o fetiţă care a moştenit păpuşa asta. Apoi a îmbătrânit şi într-o zi n-a mai fost. Poate că a trăit o viaţă lungă, dar acum ea nu mai e. Şi nu se mai întoarce. In fond, ea nu a făcut aici decât o vizită scurtă. însă păpuşa ei - stă încă acolo, pe raft.

— Totul e aşa de trist şi de solemn, când tu vorbeşti astfel.

— Viaţa este tristă şi solemnă. Noi am fost lăsaţi într-o lume extraordinar de frumoasă, ne întâlnim aici, ne prezentăm unii altora - şi o vreme mergem împreună. Apoi ne pierdem unii pe alţii şi dispărem la fel de neaşteptat şi inexplicabil cum am şi venit.

— îmi dai voie să te întreb ceva?

— Acum nu ne mai jucăm de-a v-aţi ascunselea.

— De ce te-ai mutat tu în coliba maiorului?

— Ca să nu mai fie între noi atâta distanţă încât să nu putem sta de vorbă decât prin scrisori. Ştiam că atunci coliba aceea veche era neocupată.

— Deci te-ai mutat pur şi simplu acolo?

— M-am mutat pur şi simplu acolo.

— Atunci poate că îmi explici şi de unde ştia tatăl Hildei că tu locuieşti acolo.

— Dacă nu mă înşel, el ştie aproape totul.

— Dar eu nu înţeleg, totuşi, cum l-a putut el convinge pe factor să lase poşta în mijlocul pădurii?

Alberto surâse cu şiretenie.

— Chiar şi asta este, pentru tatăl Hildei, o nimica toată. Un truc ieftin, o scamatorie la îndemâna oricui. Poate că noi trăim sub supravegherea cea mai atentă a lumii întregi.

Sofie îşi dădea seama că se înfuria.

— Dacă omul acesta îmi iese o dată în cale, îi scot ochii cu unghiile.

Alberto se îndreptă spre canapea şi se aşeză. Sofie îi urmă exemplul şi luă loc într-un fotoliu confortabil.

— Filosofia ne poate duce mai aproape de tatăl Hildei, spuse apoi Alberto. Astăzi am să-ţi povestesc despre Renaştere.

— Dă-i drumul.

— Doar puţini ani după moartea lui Thomas de Aquino, au început să apară fisuri în cultura unitară creştină. Filosofia şi ştiinţa se eliberau în tot mai mare măsură de teologia bisericii, şi asta i-a adus religiei o relaţie mai liberă cu raţiunea. Tot mai mulţi gânditori arătau acum că nu ne putem apropia de Dumnezeu cu raţiunea, căci Dumnezeu este în orice caz de necuprins cu gândirea noastră. Pentru oameni, e vorba nu să înţeleagă

misterul creştin, ci să se supună voinţei lui Dumnezeu.

— înţeleg.

— Faptul că religia şi ştiinţa au dezvoltat o relaţie mai liberă una faţă de alta a dus la crearea unei noi metode ştiinţifice şi la o nouă profunzime religioasă. în felul acesta s-au creat fundamentele pentru două importante răsturnări în secolele cincisprezece şi şaisprezece, anume pentru *Renaştere* şi *Reformă.*

— Să aruncăm şi noi câte o privire asupra lor.

— Prin Renaştere, înţelegem o epocă de înflorire culturală atotcuprinzătoare care a început spre sfârşitul secolului al paisprezecelea. Ea şi-a avut începutul în nordul Italiei, dar s-a răspândit apoi repede spre nord.

— N-ai spus că Renaşterea a fost o nouă naştere?

— Ba da, şi ceea ce s-a născut astfel a doua oară au fost arta şi cultura Antichităţii. De aceea vorbim despre „umanismul renascentist". Acum, după acel lung Ev Mediu care plasase toate condiţiile de viaţă sub o lumină venind de la Dumnezeu, omul a ajuns din nou în punctul central. Deviza era acum: „îndărăt spre izvoare!" şi izvorul cel mai important era umanismul Antichităţii. Devenise aproape o petrecere populară a timpului să se dezgroape sculpturile Antichităţii şi manuscrisele vechi. Devenise, de asemenea, o preocupare la modă să se înveţe limba greacă. Asta a dus la reînnoirea studiului culturii greceşti. Studiul umanismului grec urmărea nu în ultimul rând un ţel pedagogic. Studierea disciplinelor umaniste a dus la „formarea de tip clasic", dezvoltând ceea ce am putea numi „calităţile

omeneşti". „Caii se nasc", se spunea, „oamenii, dimpotrivă, nu se nasc, se formează".

— Trebuie deci să fim *educaţi* ca să ajungem oameni?

— Da, aşa gândeau ei pe atunci. Dar înainte de a privi mai îndeaproape ideile umanismului renascentist, să facem să vorbească cauzele politice şi culturale ale Renaşterii.

Alberto se ridică şi începu să se plimbe prin cameră. Apoi se opri şi arătă spre un instrument care părea foarte vechi.

— Ce este asta? întrebă cl.

— Pare să fie o busolă veche.

— într-adevăr.

Acum arătă spre o armă prinsă în perete deasupra canapelei.

— Şi asta?

— O puşcă foarte veche.

— Bun - şi asta?

Alberto scoase o carte mare dintr-un raft.

— Asta este o carte veche.

— Ca să spunem mai exact, un incunabul.

— Un incunabul?

— Cuvântul înseamnă, de fapt, „leagăn". Aşa se numesc cărţile care au fost tipărite în vremea copilăriei artei tipografice. Asta înseamnă înainte de anul 1500.

— E chiar aşa de veche?

— Aşa de veche, da. Şi tocmai aceste trei invenţii pe care le avem aici, în faţa ochilor noştri - busola, praful de puşcă şi arta tipăririi cărţilor - sunt premise importante pentru epoca nouă pe care o numim Renaştere.

— Asta trebuie să mi-o explici mai pe larg.

— Busola a uşurat navigaţia. Cu alte cuvinte, a constituit o condiţie prealabilă

însemnată pentru marile călătorii făcute în vederea descoperirii de noi ţinuturi. Ceea ce e valabil de fapt şi pentru praful de puşcă. Armele noi au adus cu ele superioritatea europenilor asupra culturilor americane şi asiatice. Şi arta tiparului a fost importantă pentru difuzarea largă a noilor idei ale umanismului renascentist. Ea a contribuit nu în ultimul rând la faptul că biserica şi-a pierdut vechiul monopol ca mijlocitoare a cunoaşterii. Mai târziu au urmat instrumente şi mijloace noi ca pe bandă rulantă. Un asemenea instrument important a fost, de pildă, ocheanul. Telescopul a creat condiţii noi pentru astronomie.

— Şi în cele din urmă au fost create rachetele şi s-a ajuns la vehiculul de aselenizare?

— Acum, tu mergi puţin cam prea repede. Dar în timpul Renaşterii a început un proces care, în cele din urmă, avea să-i ducă pe oameni pe lună. Şi, din păcate, la Hiroşima şi la Cernobîl. Dar întâi au fost schimbări în domeniul cultural şi economic. O condiţie prealabilă însemnată a fost trecerea de la economia naturală la economia financiară. La sfârşitul Evului Mediu, existau oraşe cu meşteşuguri înfloritoare şi comercianţi harnici, cu economie financiară şi activitate bancară. în felul acesta a luat naştere o burghezie care îşi câştigase o anumită independenţă faţă de condiţiile de viaţă naturale. Lucrurile de care era nevoie pentru viaţă puteau fi acum cumpărate cu bani. Această evoluţie a favorizat sârguinţa, imaginaţia şi creativitatea indivizilor izolaţi. Şi în faţa individului se ridicau cerinţe cu totul noi.

— Asta aminteşte puţin de crearea oraşelor greceşti cu două mii de ani înainte.

— Foarte posibil. Ţi-am povestit cum filosofii greci s-au eliberat de concepţia mitică despre lumea culturii ţărăneşti. în acelaşi fel au început şi burghezii epocii Renaşterii să se elibereze de stăpânii lor feudali şi de puterea bisericii. în acelaşi timp, în condiţiile unui contact mai strâns cu arabii din Spania şi cu civilizaţia bizantină a Estului, a fost redescoperită cultura greacă.

— Cele trei curente, ca nişte pâraie ale Antichităţii, s-au reunit într-un singur mare şuvoi.

— Eşti o şcolăriţă atentă. Dar asta trebuie să ne ajungă ca imagine de fundal pentru Renaştere. Am să-ţi vorbesc acum despre gândirea cea nouă.

— Dă-i drumul. Trebuie să mă duc la cină acasă.

Alberto se aşeză din nou pe canapea, privind-o în ochi pe Sofie.

— Mai presus de toate, Renaşterea a dus la o *nouă imagine a omului.* Umaniştii Renaşterii au dezvoltat o credinţă cu totul nouă în om şi în valoarea lui, ceea ce era în contrast categoric cu Evul Mediu, unde era subliniată în mod unilateral natura păcătoasă a omului. Omul era considerat acum ca ceva infinit de măreţ şi de valoros. Una dintre figurile centrale ale Renaşterii se numea *Marsilio Ficino.* El a exclamat: „Cunoaşte-te pe tine însăţi, o, stirpe divină în veşminte omeneşti!" Un altul, *Giovanni Pico della Mirandola,* a scris „Panegiric la demnitatea omului"[11]. Aşa ceva ar fi fost de neconceput în Evul Mediu. în tot timpul Evului Mediu, în toate, punctul de pornire era Dumnezeu. Umaniştii Renaşterii au luat ca punct de pornire omul însuşi.

— Dar asta o făcuseră şi filosofii greci.

— Tocmai de aceea vorbim despre o „nouă naştere" a umanismului antic. Umanismul Renaşterii a fost însă, într-o măsură mai mare decât cel antic, pătruns de spiritul *individualismului.* Noi nu suntem numai oameni, suntem şi individualităţi distincte. Gândul acesta a putut duce la o venerare aproape nelimitată a geniului. Idealul a reprezentat atunci ceea ce noi numim acum ca fiind *omul Renaşterii.* Prin aceasta. înţelegem un om care se îndeletniceşte cu toate domeniile vieţii, artei şi ştiinţei. Noua imagine s-a manifestat şi în interesul faţă de anatomia trupului omenesc. Ca în Antichitate, oamenii au început să facă disecţii ale cadavrelor pentru a descoperi cum este alcătuit trupul. Lucrul acesta a fost important atât pentru medicină, cât şi pentru artă. în artă a redevenit un lucru obişnuit să se înfăţişeze omul dezgolit. Se poate spune că lucrul acesta s-a produs după o mie de ani de ruşine. Omul a îndrăznit iarăşi să fie el însuşi şi să nu se ruşineze de nimic.

— Sună de parcă ar fi vorba de o beţie, spuse Sofie şi se aplecă peste măsuţa care se afla între ea şi profesorul de filosofie.

— Fără îndoială. Noua imagine a omului a dus la o cu totul altă concepţie despre viaţă. Omul nu mai exista acum numai pentru Dumnezeu. Dumnezeu îl crease pe om şi de dragul omului însuşi. De aceea, el putea să se bucure acum şi aici de viaţă. Şi dacă omul se putea dezvolta în condiţii de libertate, el avea posibilităţi nelimitate. Ţelul său era să depăşească toate graniţele. Şi asta era ceva cu totul deosebit de umanismul Antichităţii. Umaniştii antici sublimaseră doar că omul trebuie să dea întru toate dovadă de linişte sufletească, de măsură şi de stăpânire de sine.

— Dar umaniştii Renaşterii şi-au pierdut această stăpânire de sine?

— S-ar putea spune că nu erau deosebit de măsuraţi în manifestări şi în simţire. Ei aveau, cumva, senzaţia că întreaga lume s-ar fi trezit la o viaţă nouă. Şi de aici s-a născut o conştiinţă anume a epocii. Acum s-a introdus noţiunea de „Ev Mediu" pentru toate secolele care trecuseră între Antichitate şi propria lor epocă. In toate domeniile a început o eră cu totul distinctă de înflorire. Lucrul era valabil pentru artă şi arhitectură, literatură şi muzică, filosofie şi ştiinţă. Am să-ţi dau un exemplu concret. Am vorbit despre Roma Antichităţii, care purta denumirea mândră de „oraş al oraşelor" şi „buric al lumii". In cursul Evului Mediu, Roma a decăzut şi la 1417 vechiul oraş cu o populaţie de un milion de oameni mai avea doar 17000 de locuitori.

— Nu cu mult mai mulţi decât Lillesand.

— Umanismul renascentist şi-a fixat drept ţel cultural şi politic să reconstruiască Roma. în primul rând, a fost ridicată Catedrala Sfântul Petru peste mormântul Apostolului Petru, în legătură cu care nu se mai poate vorbi într-adevăr de măsură sau de control. Mai multe nume mari ale Renaşterii au purces la acest uriaş proiect de construcţie. Lucrările au început în anul 1506 şi au durat cu totul o sută douăzeci de ani; abia cincizeci de ani mai târziu a fost desăvârşită marea Piaţă a Sfântului Petru.

— Asta trebuie să fie într-adevăr o mare biserică.

— Are peste două sute de metri lungime, o sută treizeci de metri înălţime şi o suprafaţă de 16000 m^2. Dar poate că am spus de ajuns despre îndrăzneala omului Renaşterii. A fost. de asemenea, de mare însemnătate şi faptul că Renaşterea a dus la o nouă concepţie şi

înţelegere a naturii. Faptul că omul se simţea la el acasă în existenţa lui - şi considera viaţa pe pământ nu numai ca pe o pregătire pentru viaţa în cer - a creat o atitudine cu totul nouă faţă de lumea fizică. Natura era acuma văzută ca ceva pozitiv. Mulţi credeau chiar că Dumnezeu ar fi prezent în Creaţie. Dacă El este infinit, atunci trebuie să fie pretutindeni. O asemenea concepţie este numită *panteism.* Filosofii Evului Mediu vorbeau tot timpul de un abis de netrecut între Dumnezeu şi Creaţie. Acum natura putea fi considerată ca fiind divină - şi chiar ca o diversificare, „desfoliere a iui Dumnezeu". Asemenea gânduri noi nu au fost totdeauna primite cu bunăvoinţă de biserică. Soarta Iui *Giordano Bruno* a dat o expresie dramatică acestei situaţii. El susţinea nu numai că Dumnezeu ar fi prezent în natură. EI socotea şi cosmosul ca fiind infinit. Pentru asta a fost pedepsit cu asprime.

— Şi cum adică?

— A fost ars de viu în anul 1600, în Piaţa Florilor din Roma...

— A fost un lucru rău - şi prostesc. Şi tu numeşti asta umanism?

— Nu, asta nu. Bruno a fost umanistul, nu călăul său. Dar în timpul Renaşterii a înflorit şi altceva, un lucru pe care l-am putea denumi „antiumanismul". Prin asta înţeleg o putere autoritară a bisericii şi a statului. în timpul Renaşterii, au existat procese ale vrăjitoarelor şi ruguri pe care erau arşi de vii oameni, magie şi superstiţii, războaie religioase sângeroase - şi nu în ultimul rând cucerirea brutală a Americii. Umanismul a avut întotdeauna un fundal întunecat. Nici o epocă nu este numai bună sau numai rea. Binele şi răul se continuă asemenea a două fire roşii prin întreaga istorie a omenirii. Deseori se împletesc laolaltă. Şi vei vedea că

asta se aplică şi următoarei noastre devize. Am să-ţi povestesc cum Renaşterea a dezvoltat şi o *nouă metodă ştiinţifică.*

— Acuma au fost construite şi primele fabrici?

— încă nu imediat. însă o premisă a întregii evoluţii tehnice care s-a creat după Renaştere a fost o nouă metodă ştiinţifică. Prin asta înţeleg o nouă situare faţă de esenţa ştiinţei. Roadele tehnice ale noii metode s-au arătat încetul cu încetul.

— Şi despre ce era vorba în această nouă metodă?

— Era vorba în primul rând de cercetarea naturii prin simţurile proprii ale omului. încă de la începutul secolului al paisprezecelea, tot mai multe glasuri se ridicau împotriva încrederii oarbe în vechile autorităţi. Ca autorităţi erau văzute atunci atât principiile doctrinelor bisericii, cât şi filosofia aristotelică a naturii. Se făceau auzite avertismente şi împotriva convingerii că o problemă s-ar lăsa rezolvată doar prin simpla reflecţie asupra ei. O asemenea încredere exagerată în semnificaţia raţiunii domnise în tot cursul Evului Mediu. Acum se arăta că cercetarea naturii trebuie să se întemeieze pe observaţie, pe trăire şi pe experienţă. Această metodă noi o numim *empirică.*

— Şi asta ce înseamnă?

— înseamnă, pur şi simplu, că noi ne extragem cunoaşterea lucrurilor din propria noastră experienţă şi trăire - şi nu din filele cărţilor prăfuite sau din fanteziile imaginaţiei. Şi în Antichitate se practicau ştiinţele empirice. Aristotel făcuse multe observaţii importante în ce priveşte natura. însă organizarea unor *experimente* sistematice era ceva cu totul nou.

— Dar, sigur, ei nu aveau aparate tehnice, aşa ca astăzi?

— Bineînţeles că nu aveau nici calculatoare şi nici cântare electronice. însă ei aveau matematica, şi aveau cântare. Acuma s-a subliniat în mod deosebit cât de important era să se exprime observaţiile ştiinţifice într-un limbaj exact matematic. „Măsoară ceea ce este măsurabil, iar ceea ce nu este măsurabil, fă în aşa fel ca să poată fi măsurat", a spus *Galileo Galilei,* unul dintre cei mai importanţi oameni de ştiinţă ai secolului al şaptesprezecelea. El a spus, de asemenea, că într-adevăr „cartea naturii a fost scrisă în limbajul matematicii".

— Şi prin aceste multe experimente şi măsurători s-a deschis drumul spre noile invenţii?

— Prima fază a fost o nouă metodă ştiinţifică. Ea a făcut posibilă revoluţia tehnică, iar această străpungere tehnică a deschis posibilitatea tuturor invenţiilor care au fost făcute de atunci. Poţi spune perfect de bine că oamenii au început să se desprindă de condiţionările naturii. Omul nu mai era acum o parte componentă a naturii. Natura a devenit ceva care poate fi exploatat. „Ştiinţa este puterea", a spus filosoful englez *Francis Bacon.* Prin asta el sublinia utilitatea practică a ştiinţei - şi aceasta era ceva nou. Oamenii au intervenit în natură şi au ajuns să o stăpânească.

— Era asta un lucru cu adevărat pozitiv?

— Nu, şi cu asta revenim la firele bune şi cele rele ale evoluţiei, care mereu se vor împleti laolaltă în tot ceea ce fac oamenii. Străpungerea tehnică începută în Renaştere a dus la războaiele de ţesut şi la şomaj, la medicamente şi noi boli, la transpunerea în practică a economiei financiare şi la

exploatarea şi epuizarea naturii, la noile mijloace şi unelte practice cum ar fi maşinile de spălat şi frigiderele, dar şi la poluarea mediului ambiant şi la mormanul de gunoaie. Acum, când vedem cât de înspăimântător de ameninţat este mediul nostru vital, mulţi au ajuns să considere această explozie tehnică drept o abatere primejdioasă de la condiţiile de viaţă care ne-au fost dăruite de către natură. S-a dovedit că oamenii au pus în mişcare un proces pe care nu-l mai pot controla. Sufletele optimiste cred că noi am trăi încă în perioada de copilărie a tehnicii. Civilizaţia tehnică, spun ei, îşi are şi ea, e drept, bolile copilăriei, dar până la urmă oamenii vor învăţa să stăpânească natura fără să o ameninţe într-un fel care să-i pună în primejdie viaţa.

— Şi tu personal ce crezi ?

— Că ambele puncte de vedere au câte puţin dreptate. în anumite domenii, oamenilor nu ar trebui să li se permită să intervină în natură, în altele putem să facem aceasta liniştiţi. Sigur e oricum că nici un drum nu mai duce înapoi la Evul Mediu. începând cu Renaşterea, omul nu mai este doar o parte a Creaţiei, ci intervine el însuşi in natură şi o formează după propriile sale concepţii. Omul este o creatură uimitoare.

— Noi am ajuns de acum pe lună. Nu-i aşa că nici un om al Evului Mediu nu ar fi considerat posibil aşa ceva?

— Nu, de asta poţi fii sigură. Şi asta ne aduce îndărăt la *noua imagine a lumii.* In tot cursul Evului Mediu oamenii se învârtiseră pe pământ şi îşi ridicaseră privirile spre soare şi lună, stele şi planete. Dar nimeni nu pusese la îndoială că pământul era centrul universului. Nici un fel de observaţii nu lăsaseră să se nască vreo îndoială asupra faptului că

pământul stătea pe loc şi „corpurile cereşti" se învârteau în jurul lui. Această concepţie o numim *concepţia geocentrică despre lume,* adică cum s-ar spune că totul se învârte în jurul pământului. Modul de reprezentare creştin, care arată că Dumnezeu tronează asupra tuturor corpurilor cereşti, a contribuit la fermitatea unei asemenea imagini despre lume.

— Şi cu aş vrea să fie totul atât de simplu.

— Insă în anul 1543 a apărut o operă cu titlul „Despre mişcarea corpurilor cereşti". O scrisese astronomul polonez *Copernic,* care a murit chiar în ziua când a apărut cartea. Copernic susţinea că nu soarele se învârte în jurul pământului, ci pământul în jurul soarelui. El socotea aceasta ca fiind posibil în baza observaţiilor făcute până atunci cu privire la corpurile cereşti. Că oamenii crezuseră până atunci că soarele se învârteşte în jurul pământului, spunea el. se datora doar faptului că pământul se învârtea în jurul propriei sale axe. El arăta că toate observaţiile asupra corpurilor cereşti sunt mult mai uşor de înţeles dacă pornim de la presupunerea că pământul şi celelalte planete se mişcă în orbite circulare în jurul soarelui. Această concepţie noi o numim *imaginea heliocentrică a lumii,* adică cum s-ar spune că totul se învârte în jurul soarelui.

— Şi această concepţie despre lume e adevărată?

— Nu cu totul. Punctul cel mai important al lui Copernic - că pământul adică se învârte în jurul soarelui - este fireşte adevărat. Dar el considera soarele ca fiind centrul universului. Astăzi ştim că soarele este numai una dintre nenumăratele stele - şi că toate stelele din jurul nostru alcătuiesc doar una dintre multele miliarde de galaxii existente. Copernic credea că pământul şi celelalte planete se mişcau în orbite circulare în jurul soarelui.

— Şi nu e adevărat?

— Nu, pentru mişcările acestea circulare el nu avea nici o altă dovadă, în afară de vechea concepţie, după care aceste corpuri ar fi rotunde ca o sferă şi ar descrie orbite circulare, numai datorită faptului că ele sunt corpuri cereşti. încă din vremea lui Platon se considerau sfera şi cercul ca fiind cele mai desăvârşite figuri geometrice, însă la începutul secolului al şaptesprezecelea, astronomul german
Johannes Kepler a putut prezenta rezultatele unor observaţii cuprinzătoare care demonstrau că planetele se mişcă în orbite eliptice - sau ovale - în jurul soarelui luat ca focar. El a demonstrat, de asemenea, că planetele se mişcă cu atât mai repede cu cât sunt mai aproape de soare şi cu atât mai încet cu cât sunt mai depărtate. Abia o dată cu Kepler s-a vădit că pământul este o planetă ca toate celelalte. Tot el a susţinut că pretutindeni în univers sunt valabile aceleaşi legi fizice.

— Dar cum putea să fie atât de sigur de asta?

— Putea fi sigur pentru că el cercetase mişcările planetelor folosindu-se de propriile sale simţuri. în loc să se bizuie orbeşte pe tradiţiile Antichităţii. Aproximativ în acelaşi timp cu Kepler a trăit şi cunoscutul om de

ştiinţă italian Galileo Galilei. El a urmărit corpurile cereşti cu telescopul, a studiat craterele de pe lună şi a constat că şi acolo există, ca şi pe pământ, munţi şi văi. Galileo a descoperit că planeta Jupiter are patru corpuri asemănătoare cu luna. Pământul nu era deci singura planetă care să aibă o lună. Lucrul cel mai important însă a fost că Galilei a descoperit aşa-numita *lege a inerţiei.*

— Şi ce spune legea asta?

— Galilei a formulat astfel: „Viteza pe care o are un corp se păstrează în mod constant, atâta vreme cât nu intervin cauze externe care să accelereze sau să frâneze".

— Nu pricep marc lucru.

— Observaţia este foarte importantă. încă din Antichitate, un argument constant împotriva concepţiei că lumea se învârteşte în jurul propriei sale axe spunea că în acest caz pământul ar trebui să se mişte atât de repede, încât o piatră aruncată perpendicular în aer ar cădea la pământ cu mulţi metri mai încolo.

— Şi de ce nu e aşa?

— Când stai într-un tren şi laşi să cadă un măr, atunci mărul nu cade foarte departe în urma ta, pentru că trenul e în mişcare. El cade direct lângă tine. Şi asta ţine tot de legea inerţiei. Mărul îşi păstrează aceeaşi viteză pe care o avea înainte ca tu să-l fi lăsat să cadă.

— Cred că înţeleg.

— Pe vremea lui Galilei nu existau trenuri. Dar dacă rostogoleşti o sferă pe pământ - şi pe urmă îi dai drumul deodată...

— ...atunci sfera se rostogoleşte mai departe...

— ...căci viteza i se păstrează şi după ce ai dat drumul din mână sferei.

— Dar până la urmă se opreşte dacă încăperea în care i-ai dat drumul e de ajuns de lungă.

— Asta din cauză că alte forţe îi frânează viteza. întâi i-o frânează pământul, mai ales scândurile de lemn neşlefuit ale podelei.
Dar şi gravitaţia opreşte mai devreme sau mai târziu sfera, bila asta. Dar stai puţin, îţi arăt ceva.

Acum Alberto Knox se ridică şi se îndreptă spre vechea măsuţă de scris. El scoase de acolo ceva dintr-un sertar şi puse acel obiect pe măsuţa de lângă sofa. Era, pur şi simplu, o placă de lemn, care la un capăt era groasă de câţiva milimetri, iar la celălalt subţire de tot, şi lângă această placă, acum acoperind aproape întreaga măsuţă, aşează o bilă de marmură.

— Asta se numeşte un plan înclinat, spuse el apoi. Ce crezi tu că se va întâmpla dacă dau drumul bilei aici, unde placa e mai groasă?

Sofie oftă:

— Pariez pe zece coroane că arc să alunece pe masă şi la capătul ei are să cadă pe pământ.

— Să vedem.

Alberto dădu drumul bilei şi ea se comportă exact aşa cum profetizase Sofie. Alunecă pe masă, se rostogoli mai departe pe tăblia mesei, căzu cu un bufnet mic pe pământ şi se opri în cele din urmă lovindu-se de prag.

— Impresionant, spuse Sofie.

— Da, nu-i aşa? Asemenea experienţe a organizat şi Galilei, înţelegi.

— Era chiar aşa de stupid?

— Binişor. El voia să cerceteze totul cu propriile lui simţuri, şi noi, în ce ne priveşte, de abia am început. Spune-mi întâi de ce se rostogoleşte bila pe planul înclinat.

— începe să se rostogolească pentru că e grea.

— Bun. Şi, în fond, ce este asta, greutatea, copila mea?

— Uite că acuma pui şi tu întrebări prosteşti.

— Nu-ţi pun deloc întrebări prosteşti dacă tu nu poţi să răspunzi. De ce s-a rostogolit bila la pământ?

— Din cauza forţei greutăţii.

— Exact - sau a *gravitaţiei* cum mai spunem noi. Greutatea are deci ceva de a face cu forţa gravitaţiei. Şi această forţă a pus în mişcare bila.

Alberto ridicase bila de jos. El se aplecă apoi cu ea peste planul înclinat.

— Acum, să încerc să rostogolesc bila pieziş peste planul acesta înclinat, spuse el. Uită-te bine cum se mişcă.

Se aplecă şi lansă bila. Căuta s-o menţină în mişcare pieziş peste planul înclinat. Sofie văzu că bila coti îndată şi fu atrasă în jos pe planul înclinat.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Alberto.

— S-a rostogolit în jos pentru că e un plan înclinat.

— Acum am s-o colorez cu un creion colorat şi după aceea poate o să vedem exact ce trebuie să înţelegi tu prin pieziş.

Luă un creion şi coloră bila în negru. Apoi o lăsă din nou să se rostogolească. Sofie putea urmări mersul bilei pe planul înclinat, căci lăsase în urma ei o dâră neagră.

— Cum ai descrie tu mişcarea acestei bile? întrebă Alberto.

— Ca un arc... arată ca o parte a unui cerc.

— Exact.

Alberto o privi ridicându-şi uşor sprâncenele.

— Deşi nu este exact un cerc. Figura aceasta se numeşte o parabolă.

— Din partea mea, n-are decât.

— Dar de ce se mişcă sfera exact în felul acesta?

Sofie stătu să se gândească bine. în cele din urmă, spuse:

— Pentru că planul are o înclinare şi sfera este atrasă la pământ de forţa greutăţii.

— Da, nu-i aşa? Asta nu e nimic altceva decât o senzaţie. Eu aduc o fetiţă oarecare la mine în mansardă şi uite că. după câteva încercări, ea a ajuns la aceeaşi cunoaştere ca şi Galilei.

Bătu din palme, şi o clipă Sofie crezu că a fost cuprins de o criză de uşoară nebunie. însă el continuă:

— Ai văzut ce se întâmplă când *două forţe* acţionează în acelaşi timp asupra aceluiaşi obiect. Galilei a descoperit că lucrul e valabil şi în ce priveşte o ghiulea de tun. Ea este proiectată în văzduh şi zboară apoi mai departe, dar până la urmă este atrasă la pământ, după ce a descris un arc de cerc, care corespunde cu cel al bilei noastre de adineaori pe planul înclinat. La vremea lui Galilei. era într-adevăr o descoperire nouă. Aristotel credea că un proiectil aruncat în văzduh ar descrie la început un arc destul de destins şi apoi ar cădea la pământ. însă asta nu era adevărat şi nu s-a putut şti că Aristotel se înşelase decât atunci când lucrul a fost demonstrat.

— în ce mă priveşte, n-aveau decât s-o demonstreze. Dar era într-adevăr important?

— Şi încă cum! Este de o importanţă cosmică, copila mea. Dintre toate descoperirile ştiinţifice din istoria omenirii, aceasta este una dintre cele mai importante.

— Atunci pariez că ai să-mi explici numaidecât de ce.

— Mai târziu a venit fizicianul *Isaac Newton,* care a trăit de la 1642 până la 1727. Lui îi datorăm descrierea definitivă a sistemului solar şi a mişcărilor planetelor. Nu numai că a arătat *cum* se mişcă planetele în jurul soarelui, dar a explicat exact şi *de ce* fac ele asta. A reuşit acest lucru, printre altele, şi referindu-se la ceea ce s-ar numi inerţia, legea inerţiei formulată de Galilei.

— Planetele sunt şi ele bile pe un plan înclinat?

— Aproximativ. Dar mai aşteaptă o clipă. Sofie.

— Oricum, n-am de ales.

— Kepler arătase dinainte că trebuie să existe o forţă în baza căreia planetele se atrag reciproc. De la soare trebuie să pornească o forţă care să menţină planetele pe orbitele lor. O asemenea forţă ar explica de ce planetele se mişcă cu atât mai încet în jurul soarelui cu cât sunt mai depărtate de el. Kepler arăta că fluxul şi refluxul - deci creşterea şi scăderea nivelului mării - depind de o forţă a lunii.

— Şi asta e adevărat.

— Da, e adevărat. Galilei însă a contestat. El se distra pe socoteala ideii fixe a lui Kepler că „luna stăpâneşte apa". Galilei contesta anume presupunerea că asemenea forţe ar putea acţiona la mari distanţe şi deci *între* planete.

— Aici el se înşela.

— Da, în punctul acesta el s-a înşelat. Şi e nostim, pentru că el era acela care tocmai se preocupa de forţa de gravitaţie a pământului. El a arătat, de asemenea, cum mai multe forţe pot orienta mişcările unui corp.

— Dar nu l-ai pomenit şi pe Newton?

— Da, apoi a venit Newton. El a formulat aşa-numita lege a *gravitaţiei universale.* Această lege spune că fiecare

obiect atrage alt obiect cu o forţă care creşte cu cât sunt obiectele mai mari şi care scade cu cât creşte depărtarea dintre obiecte.

— Cred că înţeleg. între doi elefanţi, de pildă, există o mai mare forţă de atracţie decât între doi şoareci. Iar între doi elefanţi dintr-o aceeaşi grădină zoologică există o mai mare forţă de atracţie decât între un elefant indian în India şi un elefant african în Africa.

— Atunci înseamnă că ai înţeles totul. Şi acum vine partea cea mai importantă Newton a subliniat că această forţă de atracţie - sau gravitaţie - este universală. Aceasta înseamnă că ea acţionează peste tot, deci şi în spaţiul cosmic, între corpurile cereşti. Se zice că această cunoaştere i-a venit dintr-o dată, când şedea sub un măr. Când a văzut un măr căzând din pom, şi-a pus întrebarea dacă nu cumva şi luna este atrasă de aceeaşi forţă în jurul pământului.

— Asta a fost ceva deştept. Chiar dacă nu cine ştie ce deştept.

— De cc nu, Sofie?

— Dacă luna ar fi atrasă în jurul pământului de aceeaşi forţă care face mărul să cadă, atunci până la urmă luna ar cădea şi ea la pământ, în loc să se tot învârtă ca o pisică în jurul oalei cu păsat fierbinte.

— Acuma, iată că ne apropiem încet, încet de legea Iui Newton privind mişcarea planetelor. Prin ceea ce spui tu despre felul în care forţa de gravitaţie a pământului atrage luna, ai dreptate cincizeci la sută, dar te şi înşeli cu cincizeci Ia sută. De ce nu cade luna pe pământ, Sofie? Căci forţa gravitaţiei pământului acţionează într-adevăr cu o forţă uriaşă asupra lunii. Gândeşte-te numai ce forţe uriaşe sunt necesare ca să tragă marea la flux cu unul sau doi metri în sus.

— Eu asta nu înţeleg.

— Gândeşte-te la planul înclinat al lui Galilei. Ce s-a întâmplat când am rostogolit bila pe planul înclinat?

— Aşadar, acţionează două forţe diferite asupra lunii?

— Exact La naşterea sistemului solar, luna a fost proiectată cu o forţă uriaşă afară din orbita ei - şi astfel depărtată de pământ. Această forţă va acţiona mai departe în întreaga veşnicie, căci luna se mişcă fără să întâmpine vreo rezistenţă prin spaţiul vid de aer...

— Dar în acelaşi timp va fi atrasă de forţa de gravitaţie a pământului?

— întocmai. Ambele forţe sunt constante şi ambele acţionează în acelaşi timp. Din cauza asta luna va continua să se învârtă în jurul pământului.

— Şi e, cu adevărat, chiar atât de simplu?

— E într-adevăr simplu şi tocmai această „simplitate" a fost lucrul cel mai important pentru Newton atunci. El a demonstrat că doar puţine legi fizice sunt valabile pretutindeni în univers. în ce priveşte mişcările planetelor, el s-a folosit de două legi naturale, pe care le demonstrase înainte Galilei. Una era legea inerţiei pe care Newton o exprima astfel: orice corp continuă să rămână în stare de repaus sau într-o mişcare rectilinie uniformă, atâta timp cât nu e obligat să părăsească această stare datorită acţiunii unor forţe din afară. Cealaltă lege spune că un corp asupra căruia acţionează simultan două forţe se va mişca pe o orbită elipsoidă, aşa cum au arătat sferele Iui Galilei pe planul înclinat.

— Şi în felul acesta, Newton a putut explica de ce toate planetele se rotesc în jurul soarelui.

— Exact. Toate planetele se învârtesc pe orbite elipsoidale în jurul soarelui şi asta în baza a două mişcări diferite: întâi mişcarea în linie dreaptă, pe care au pornit la crearea sistemului solar, şi în al doilea rând o mişcare spre soare în baza gravitaţiei.

— E într-adevăr deştept.

— Poţi să spui asta. Newton a demonstrat că aceleaşi legi sunt valabile pentru mişcările corpurilor peste tot în univers. în felul acesta, a anihilat toate reprezentările medievale că „în cer" ar fi valabile alte legi decât aici pe pământ. Imaginea heliocentrică despre lume îşi avea întemeierea şi explicaţia definitivă.

Acum Alberto se ridică iarăşi şi puse planul înclinat la loc în sertar. Se aplecă, luă bila de pe podea şi o puse pe masă între el şi Sofie. Sofiei i se părea de necrezut cât de multe putuse învăţa de la o scândurică înclinată şi de la o bilă verde. Când privea acum bila aceasta verde - care mai era în parte înnegrită se văzu silită să se gândească la globul pământesc. Ea întrebă:

— Şi oamenii s-au obişnuit cu gândul că ei trăiesc pe o planetă întâmplătoare în marele spaţiu cosmic?

— Da, noua imagine a lumii a fost în multe privinţe o mare povară. Poate că asta s-ar putea compara cu situaţia care s-a creat când Darwin a demonstrat că omul se trage din animale. în ambele cazuri, omul a pierdut ceva din poziţia şi locul deţinut în planul creaţiei. în ambele cazuri, biserica a opus o rezistenţă energică.

— Asta pot s-o înţeleg bine. Căci atunci unde mai rămâne Dumnezeu? Totul era într-un fel mai simplu când pământul se afla în punctul central. iar Dumnezeu şi toate corpurile cereşti locuiau deasupra, la etaj.

— Dar nici asta nu a fost cea mai mare provocare atunci. Când Newton a demonstrat că aceleaşi legi fizice sunt valabile pretutindeni în univers, s-ar fi putut crede că el îşi pierduse credinţa în atotputernicia lui Dumnezeu. însă credinţa lui Newton în Dumnezeu nu a fost deloc zdruncinată. El considera legile naturale drept o dovadă pentru existenţa măreţiei şi atotputerniciei lui Dumnezeu. Mai prost stăteau poate lucrurile cu imaginea pe care şi-o făcuse omul despre sine însuşi.

— Ce vrei să spui cu asta?

— începând cu Renaşterea, omul trebuise să se obişnuiască cu gândul că trăieşte pe o planetă la întâmplare în uriaşul spaţiu cosmic. Nici nu ştiu măcar dacă între timp ne-am obişnuit pe de-a-ntregul cu ideea asta. Dar unii susţineau că omul ar fi fost acum împins în centru într-o măsură mai mare decât până atunci.

— Asta nu mai înţeleg.

— Până atunci, pământul fusese punctul de centru al lumii. Când astronomii au explicat că în univers nu există nici un centru, au apărut la fel de multe puncte centrale câţi oameni există.

— înţeleg.

— Renaşterea a adus o *nouă imagine a lui Dumnezeu.* Când filosofia şi ştiinţa s-au despărţit de teologie, a apărut treptat o nouă pietate creştină. Apoi s-a instalat Renaşterea cu noua sa imagine a omului. Şi asta a influenţat, desigur, practica religiei. Mai importantă decât relaţia cu biserica luată ca organizaţie a devenit relaţia personală a individului cu Dumnezeu.

— Rugăciunea personală de scară, de pildă?

— Da. în biserica catolică a Evului Mediu, liturghia latină a bisericii şi rugăciunile ei rituale formaseră structura propriu-zisă a slujbei divine. Numai preoţii şi călugării citeau Biblia, căci ea nu exista decât în latină. în timpul Renaşterii însă, Biblia a fost tradusă din ebraică şi greacă în limbile populare. Ceea ce a fost important pentru aşa-numita *Reformă.*

— Martin Luther...

— Da, Luther a fost important, dar el nu a fost unicul reformator. Au existat şi reformatori ai bisericii, care au vrut să acţioneze înlăuntrul bisericii romano-catolice. Unul dintre ei a fost *Erasmus din Rotterdam.*

— Luther a rupt-o cu biserica catolică pentru că nu a vrut să plătească indulgenţele?

— Nu numai; era vorba de ceva mai important. Potrivit convingerilor lui Luther, omul nu avea nevoie de ocolul făcut prin biserică sau prin preoţii ei pentru a cere iertarea Domnului. Şi încă mai puţin depinde absoluţiunea acordată de Dumnezeu de o sumă plătită bisericii pentru indulgenţe. Aşa-numitul comerţ cu indulgenţe a fost interzis în biserica catolică cam pe la mijlocul secolului al şaisprezecelea.

— De asta Dumnezeu desigur că s-a bucurat.

— Luther s-a distanţat, în general, de multe dintre obiceiurile şi principiile credinţei religioase pe care le dezvoltase biserica în Evul Mediu. El voia să se întoarcă la creştinismul originar aşa cum îl găsim în Noul Testament. „Scriptura doar", a spus el. Cu această deviză Luther voia să revină la izvoarele creştinismului, aşa cum umaniştii Renaşterii se întorseseră la izvoarele antice ale artei şi culturii. El a tradus Biblia în germană şi a pus astfel temeiurile limbii

scrise germane. Oricui îi era accesibilă acum Biblia, putând într-un anumit fel să fie propriul său preot.

— Propriul său preot? Asta nu mergea totuşi puţin cam prea departe?

— El voia să spună că preoţii nu stau într-o relaţie specială cu Dumnezeu. Comunităţile luterane au instituit, din considerente practice, preoţi care ţineau slujbele religioase şi se îngrijeau de sarcinile zilnice bisericeşti. El susţinea însă că omul nu obţine iertarea lui Dumnezeu şi eliberarea de păcate prin ritualurile bisericeşti. Mântuirea îi era dăruită omului cu totul „gratis", numai prin credinţă, spunea el. Această revelaţie îi venise din lectura Bibliei.

— Luther a fost, aşadar, un om tipic al Renaşterii?

— Da şi nu. O trăsătură tipică a Renaşterii era accentul pe care Luther îl punea asupra individului şi relaţiilor sale personale cu Dumnezeu. El a învăţat greceşte la vârsta de 35 de ani şi s-a angajat în munca istovitoare de a traduce Biblia în germană. De altfel, faptul că limba naţională a înlocuit latina era tipic pentru Renaştere. Luther însă nu a fost un umanist ca *Ficino* sau *Leonardo da Vinci.* Unii umanişti, cum a fost Erasmus din Rotterdam, l-au criticat pentru imaginea sa despre om care, după părerea lor, era prea negativă.

Luther sublinia anume că omul ar fi fost total anihilat prin păcatul originar. Numai prin harul Domnului mai putea fi omul „justificat", spunea el. Căci răsplata păcatului era moartea.

— Asta sună într-adevăr cam trist, e adevărat.

Acum Alberto Knox se ridică iarăşi în picioare. El luă bila verde-neagră de pe masă

şi o puse în buzunarul de la piept.

— A trecut de patru ! exclamă Sofie.

— Şi următoarea epocă mare în istoria omenirii este Barocul. Dar asta ne-o rezervăm pentru o altă zi, draga mea Hilde.

— Ce-ai spus?

Sofie sări în picioare.

— „Dragă Hilde" ai spus.

— A fost o urâtă scăpare din partea mea.

— Cuvintele ieşite din gură nu sunt deloc întâmplătoare mai niciodată.

— Poate că ai dreptate. Sigur că tatăl Hildei ne pune acum cuvintele în gură. Cred că se foloseşte de momentele când noi suntem foarte obosiţi. Atunci nu ne mai putem apăra atât de bine.

— Tu ai spus că nu eşti tatăl Hildei. îmi spui acuma solemn că acesta e adevărul?

Alberto aprobă din cap.

— Sunt eu. totuşi. Hilde?

— Sunt obosit acum, Sofie. Trebuie să înţelegi asta. Stăm aici de aproape două ore şi toată vremea am vorbit. Nu trebuie să te duci acasă la masă?

Sofie avea impresia că el vrea s-o dea afară. Pe drumul spre ieşire, îşi spărgea capul gândindu-se de ce oare îl luase astfel gura pe dinainte. Alberto venea în urma ei.

Lângă un mic dulap de haine unde atârnau multe veşminte ciudate care arătau aproape ca nişte costumaţii de teatru. Hermes stătea întins şi dormea. Alberto îl mângâie pe câine şi spuse:

— Arc să vină el să te cheme.

— Mulţumesc pentru ziua petrecută împreună, spuse Sofie.

Se ridică pe vârful picioarelor şi-l îmbrăţişă pe Alberto.

— Tu eşti cel mai bun şi cel mai scump profesor de filosofie pe care l-am avut

vreodată.

Apoi deschise uşa apartamentului.

înainte de a închide. Alberto zise:

— Ne vedem curând, Hilde.

Şi cu aceste vorbe o lăsă pe Sofie singură cu gândurile ei.

Iarăşi avusese Alberto o asemenea scăpare în vorbire, pezevenghiul. Sofie ar fi vrut să bată încă o dată în uşă, însă ceva o opri.

Pe stradă îi trecu prin minte că nu avea deloc bani la ea. Astfel că trebuia să meargă pe jos tot drumul lung până acasă. Ce ghinion!

Mama ci avea să se supere, desigur, şi în acelaşi timp să se sperie dacă Sofie nu era acasă la ora şase.

Dar chiar după câţiva metri de mers, descoperi deodată pe trotuar o monedă de zece coroane. Un bilet de autobuz costa exact zece coroane.

Sofie se duse la staţie şi aşteptă autobuzul care ducea la Stortorget. De acolo, un altul o ducea până aproape de casă.

Aşteptând, se gândi ce noroc avusese să găsească acea monedă exact în momentul în care avea mai multă nevoie de ea.

N-ar fi putut fi tatăl Hildei tocmai acela care i-a pus banii în locul respectiv? Căci el era, fără îndoială, un adevărat maestru în arta de a plasa lucrurile în cele mai absurde locuri.

Dar cum reuşea aşa ceva din moment ce se alia în Liban?

Şi de ce-l luase astfel gura pe dinainte pe Alberto? Nu numai o dată, ci de două ori.

Sofie simţea cum o străbate un fior rece prin şira spinării.

Barocul

...din ţesătura din care şi visele-s făcute...

Câtva timp, Sofie nu mai auzi nimic de Alberto, dar se uita de mai multe ori pe zi prin grădină după Hermes. Mamei ei îi spusese că atunci câinele acela se întorsese singur Ia el acasă şi că stăpânul lui, un bătrân profesor de fizică, o invitase la o ceaşcă de cafea. Ii povestise Sofiei despre sistemul solar şi despre noua ştiinţă care luase naştere în secolul al şaisprezecelea.

Lui Jorunn îi povesti mai multe. îi relată despre vizita ei la Alberto, despre cartea poştală şi despre moneda de zece coroane pe care o găsise în drumul de întoarcere spre casă. Visul despre Hilde şi detaliul acela cu cruciuliţa de aur le păstră oricum pentru ea.

Marţi, 29 mai. Sofie se afla în bucătărie şi ştergea vasele în vreme ce mama ei era în salon şi urmărea ştirile. Când răsună semnalul sonor, Sofie auzi din bucătărie că un maior din regimentul norvegian al trupelor ONU fusese ucis de o grenadă.

Sofie lăsă să-i cadă cârpa de şters în chiuvetă şi dădu buzna în salon. Timp de câteva secunde, pe ecranul televizorului apăru imaginea unui militar ONU - apoi ştirile continuară.

— O, nu, strigă Sofie.

Mama se întoarse spre ea.

— Da, războiul e îngrozitor...

Sofie izbucnise în plâns.

— Dar, Sofie, chiar aşa de rău nu poate să fie.

— Au spus cum se numeşte?

— Da... dar nu mai ştiu. Era din Grimstad.

— Dar Grimstad nu e totuna cu Lillesand?

— Nu, acum vorbeşti fără şir.

— Dar dacă cineva e din Grimstad, poate că totuşi merge la şcoală la Lillesand.

Acum nu mai plângea. Dimpotrivă, acum reacţionă mama ei. Se ridică şi închise televizorul.

— Ce mai e toată nebunia asta, Sofie?

— Ei, nimic...

— Ba da, e ceva! Ai un prieten şi încep să cred că el este mult mai în vârstă decât tine. Răspunde-mi acum: cunoşti tu pe cineva din Liban?

— Nu, nu tocmai...

— Cunoşti băiatul cuiva care e în Liban?

— Nu, ascultă. Eu n-o cunosc nici măcar pe fata lui!

— Despre cine vorbeşti?

— Asta nu te interesează pe tine.

— A, nu?

— Poate că mai degrabă eu ar trebui să te întreb unele şi altele. De ce nu e tata niciodată acasă? Pentru că sunteţi prea laşi ca să divorţaţi? Ai tu poate vreun prieten despre care tata şi eu nu ştim nimic? Şi aşa mai departe, şi aşa mai departe. Amândouă avem întrebări de pus.

— Cred, oricum, că noi două trebuie să stăm de vorbă.

— Se poate. Dar acum sunt atât de obosită, încât prefer să mă duc la culcare. Şi pe lângă asta, am tocmai „zilele mele".

Fugi în camera ei gata să izbucnească în plâns.

Abia se strecurase sub pătură, când mama ei intră în cameră.

Sofie se prefăcu că doarme, deşi ştia că maică-sa nu se lăsa înşelată. Amândouă se pândeau duios una pe cealaltă. Mama se aşeză pe marginea patului şi îi mângâie uşor ceafa.

Sofie se gândea cât de greu era să duci o viaţă dublă. începea să se bucure de sfârşitul cursului ei de filosofie. Poate că până la ziua ei avea să îl termine - sau în orice caz până de Sfântul Ioan, când tatăl Hildei avea să se întoarcă din Liban...

— Aş vrea ca de ziua mea să dau o petrecere, spuse ea acum.

— Foarte bine. Şi pe cine vrei să inviţi?

— Mulţi... îmi dai voie?

— Fireşte. Avem doar o grădină mare. Şi poate că ţine până atunci vremea frumoasă.

— Dar mai mult şi mai mult aş vrea să mă sărbătoresc în seara Sfântului Ioan.

— Bine, atunci facem aşa.

— E o zi importantă, spuse Sofie, şi spunând asta nu se gândea numai la ziua ei.

— Ah...

— Simt că în ultima vreme am crescut aşa mare.

— Da. şi nu e foarte frumos?

— Nu ştiu.

Toată vremea cât mama îi vorbise, Sofie îşi ţinuse capul ascuns în pernă. Acum mama ei spuse:

— Dar, Sofie - trebuie să-mi spui de ce tu... de ce în momentul de faţă eşti atât de capricioasă.

— Nu erai şi tu tot aşa la cincisprezece ani?

— Sigur că eram. Dar ştii foarte bine ce vreau să spun eu.

Sofie se întoarse cu faţa spre mama ei.

— Pe câine îl cheamă Hermes, spuse ea.

— Da?

— Ii aparţine unui om numit Alberto.

— Aha.

— El locuieşte acolo, în oraşul vechi.

— Ai alergat atâta după câine? .

— Dar nu e deloc un lucru primejdios.

— Spuneai că până acuma câinele acesta a mai fost de câteva ori pe aici.

— Da, am spus?

Sofie trebuia să se gândească bine. Urma să povestească multe lucruri, dar nu putea povesti tot.

— Tu nu eşti aproape niciodată acasă, începu ea.

— Nu, am atâtea lucruri de făcut

— Alberto şi Hermes au fost pe aici des.

— Dar de ce? Au intrat şi în casă?

— Tu nu poţi să pui întrebările una după alta? Nu au intrat în
casă. Dar se duc des să se plimbe în pădure. Tu crezi că este ceva foarte secretos?

— Nu, nu e deloc ceva de ţinut în secret.

— Ca şi noi ceilalţi, în plimbările lor ei trec prin faţa porţii noastre. Odată, când eu veneam de la şcoală, Hermes se învârtea pe aici mirosind. în felul acesta am ajuns să-l cunosc pe Alberto.

— Şi ce sunt lucrurile astea cu iepurele alb şi toate celelalte?

— Astea mi le-a spus Alberto. El este un adevărat filosof. Mi-a povestit despre toţi filosofii.

— Aşa, peste gardul grădinii?

— Nu, bineînţeles că ne-am aşezat. Dar el mi-a scris şi nişte scrisori, chiar foarte multe. Uneori scrisorile au venit cu poşta, alteori le-a lăsat pur şi simplu la cutia de scrisori.

— Astea erau deci „scrisorile de dragoste" despre care spuneai tu?

— Numai că nu erau scrisori de dragoste.

— El ţi-a scris numai despre filosofi?

— Da, închipuie-ţi. Şi am învăţat de la el mai multe decât în opt ani de şcoală. Tu ai auzit, de pildă, vreodată despre Giordano

Bruno, care a murit ars pe rug la anul 1600? Sau despre legea gravitaţiei a lui Newton?

— Nu, sunt multe lucruri pe care eu nu le ştiu...

— Dacă te cunosc eu bine, atunci tu nici nu ştii măcar că pământul se roteşte în jurul soarelui - cu toate că pământul e planeta pe care stai.

— Şi cam câţi ani are el?

— N-am nici o idee. Sigur cincizeci de ani.

— Şi ce arc el de-a face cu Libanul?

Asta era mai greu. Sofie gândea zece gânduri dintr-o dată. Pe urmă luă singurul gând pe care-l putea folosi.

— Fratele lui Alberto este maior în regimentul nostru la ONU. Şi el vine din Lillesand. Sigur că el a locuit odinioară în coliba maiorului.

— Dar Alberto nu e un nume cam ciudat?

— S-ar putea.

— Sună a nume italian.

— Ştiu. Aproape toate lucrurile importante vin din Grecia sau Italia.

— Dar el vorbeşte norvegiana?

— Şi chiar foarte bine.

— Ştii ce cred eu, Sofie? Eu cred că tu ar trebui să-l inviţi o dată pe Alberto la noi. Eu nu am întâlnit încă niciodată un filosof adevărat.

— O să vedem.

— Poate că-l vom putea invita la serbarea ta cea mare. E amuzant să-i amesteci aşa pe oamenii din generaţii diferite. Şi pe urmă, poate că aş putea să fiu de faţă. Să servesc gustările. N-ar fi asta o idee bună?

— Bine, dacă el are să vrea. E, în orice caz, mult mai interesant să stai de vorbă cu el decât cu băieţii din clasa mea. Dar... atunci

sigur că toţi au să-l ia pe Alberto drept prietenul tău.

— Atunci tu ai să le spui pur şi simplu că nu e adevărat.

— Mai vedem.

— Da, mai vedem. Şi Sofie - e adevărat că lucrurile nu au fost întotdeauna aşa uşoare între tata şi mine. Dar eu nu am avut niciodată un alt bărbat...

— Acuma vreau să dorm. Mă doare îngrozitor burta.

— Vrei o aspirină?

— Da, bine.

Când mama se întoarse cu tableta de aspirină şi cu un pahar cu apă, Sofie adormise.

31 mai era o zi de joi. Pentru Sofie ultimele ore de clasă fură un chin. De când începuse cursul de filosofie, devenise o elevă mai bună la unele materii. La cele mai multe obiecte ea fusese întotdeauna o elevă cu note între „bine" şi „foarte bine"; în ultimele luni, luase chiar la un curs de relaţii în comunitate şi la o temă pentru acasă câte un „foarte bine". La matematică lucrurile nu se înfăţişau chiar atât de trandafiriu...

La ultima oră i se dădu o temă. Sofie îşi alesese subiectul „Omul şi tehnica". Ea scrisese de zor despre Renaştere şi despre explozia ştiinţifică, despre noua imagine a naturii, despre Francis Bacon, care spusese „Ştiinţa este puterea" şi despre noua metodă ştiinţifică. Arătase, cu toată grija să se exprime bine, că metoda empirică era mai veche decât invenţiile tehnice. Apoi scrisese ce-i trecuse prin minte despre dezavantajele tehnicii. Tot ceea ce fac oamenii poate fi folosit şi în bine şi în rău, scrisese ea la urmă. Binele şi răul sunt ca un fir negru şi unul alb

care se împletesc mereu laolaltă. Uneori ambele fire sunt atât de bine strânse, încât este cu neputinţă să fie despărţite.

Când profesorul distribui caietele cu temele, el aruncă o privire piezişă spre Sofie şi-i făcu semn din cap cu o lucire vicleană în ochi.

Primi nota M+[{§§}] şi profesorul o întrebă:

— De unde ştii tu toate astea?

Sofie luă un creion cu pastă şi scrise cu litere mari pe carte: „Eu studiez filosofia".

Când vru să închidă cartea, i se păru că ceva cade dintre filele ei. Era o ilustrată din Liban.

Sofie se aplecă peste masa de scris şi citi:

Dragă Hilde. Când vei citi rândurile acestea, noi vom fi discutat Ia telefon despre cazul tragic petrecut aici. Uneori mă întreb dacă războaiele şi actele de violenţă nu ar putea fi evitate dacă oamenii ar fi în stare să gândească mai bine. Poate că cel mai bun mijloc împotriva războiului şi al violenţei ar fi un curs de filosofie. Ce ar fi dacă ar exista un „Mic manual de filosofie ONU" - din care toţi noii cetăţeni ai lumii să primească câte un exemplar în limba lor natală. Am să-i prezint secretarului general ONU ideea aceasta.

Mi-ai spus la telefon că acum ai mai multă grijă de lucrurile tale. Asta e bine, căci tu eşti într-adevăr persoana cea mai dezordonată pe care am văzut-o vreodată. Pe urmă mi-ai spus că, de la ultima noastră conversaţie, n-ai mai pierdut decât o singură monedă de zece coroane. Am să-mi dau toată osteneala să te ajut s-o găseşti. E adevărat că sunt departe de casă, dar mai am şi eu pe câte cineva care-mi dă câte o mână de ajutor în ţară. (Dacă am să găsesc moneda asta de zece coroane, am s-o pun la un loc cu darul meu de ziua ta.)

Salutări de la papa, care are de pe acum senzaţia că a şi început lunga sa călătorie de întoarcere în ţară.

Sofie tocmai terminase de citit această carte poştală când se termină ora de curs. Din nou i se învălmăşeau gândurile ca o furtună prin cap.

în curtea şcolii, Jorunn o aştepta ca întotdeauna. Pe drumul spre casă, Sofie îşi deschise ghiozdanul şi-i arătă ilustrata.

— Ce dată e pe ştampilă? întrebă Jorunn.

— Sigur că trebuie să fie 15 iunie...

— Nu, stai niţel... aici scrie 30.5.1990.

— Asta a fost ieri... deci în ziua de după accidentul acela din Liban.

— Eu nu cred că o carte poştală are nevoie doar de o singură zi ca să ajungă din Liban în Norvegia, gândea cu voce tare Jorunn.

— în orice caz, nu la adresa aceasta: „Hilde Møller Knag, c/o Sofie Amundsen, şcoala Furulia..."

— Vrei să spui că a sosit cu poşta? Şi că profesorul ţi-a pus-o pur şi simplu în caiet?

— N-am nici o idee. Şi nici nu ştiu dacă am curaj să întreb.

Altceva nu mai comentară despre această carte poştală.

— în seara de Sfântul Ioan fac o marc serbare în grădina noastră, îi spuse Sofie.

— Şi cu băieţi?

Sofie ridică din umeri.

— Nu-i nevoie să-i invităm pe cei mai prostănaci.

— Dar pe Jørgen îl inviţi?

— Dacă vrei tu. O veveriţă n-ar arăta deloc rău la o petrecere în grădină. Poate că am să-l invit şi pe Alberto Knox.

— Aiurezi.

— Ştiu eu mai bine.

Cam astea îşi spuseseră când se despărţiră în faţa magazinului universal.

Primul lucru când sosi acasă a fost să-l caute pe Hermes în grădină. Şi astăzi el se învârtea, într-adevăr, amuşinând printre merii de acolo.

— Hermes!

Câinele rămase o clipă cu totul imobil. Sofie ştia exact ce se petrecea în mintea animalului. Câinele o auzise strigând, îi recunoscuse vocea şi se hotărâse să se uite în jur să vadă dacă ea era într-adevăr acolo de unde venise glasul. Abia apoi o descoperi şi dădu fuga spre ea. Cele patru labe ale lui se agitau în clipa aceea ca beţele unui toboşar.

Era destul de mult pentru numai o secundă.

Animalul se repezise la ea, dând viguros din coadă şi sărind cu labele.

— Frumos cuţu, Hermes! Na, na - nu, nu mă linge, înţelege. Aşa, culcat... aşa, da!

Sofie deschise uşa casei. Acum apăru şi Sherekan din tufişuri. Pentru motan, animalul acesta străin era cam neliniştitor. însă Sofie îi dădu ceva de mâncare, le puse păsărelelor nişte grăunţe în farfurioară, îi puse şi broaştei ţestoase dinainte o frunză de salată şi pregăti un bileţel pentru maică-sa.

Ii scrise că îl ducea pe Hermes acasă la el şi că avea să-i telefoneze în cazul în care ar întârzia după ora şapte.

Şi apoi porniră prin oraş. De data aceasta, Sofie luase bani cu ea. Se jucă o clipă cu gândul să urce împreună cu Hermes într-un autobuz, dar apoi îşi dădu seama că nu ştia dacă Alberto ar fi văzut cu ochi buni o asemenea iniţiativă.

Pe când mergea aşa pe stradă după Hermes, începu să se gândească ce însemna să fii un

animal. Care era deosebirea între un câine şi un om? Mai ştia ce spusese Aristotel despre asta. El explicase că oamenii şi animalele sunt nişte fiinţe vii naturale, care au în comun multe însuşiri importante. Dar există şi o deosebire esenţială între un om şi un animal, anume raţiunea pe care o au oamenii.

Dar cum putea fi el atât de sigur că exista o asemenea deosebire?

Pe de altă parte, Democrit nu văzuse nici o deosebire importantă între oameni şi animale, întrucât şi unii şi alţii sunt alcătuiţi din atomi. El nu credea nici în sufletele nemuritoare. El credea că sufletele sunt făcute din atomi mici care, atunci când omul moare, se risipesc în toate direcţiile. Sufletul omului era, aşadar, legat în mod nemijlocit de creier.

Dar cum poate sufletul să fie alcătuit din atomi? Pe suflet, la urma urmei, nu-l poţi apuca, aşa, cu mâna, ca pe orice altă parte a corpului. Sufletul e ceva „spiritual".

Traversară acum Piaţa Târgului şi se apropiau de oraşul vechi. Când ajunseră la locul unde Sofie găsise moneda de zece coroane, privirile i se coborâră instinctiv spre trotuar. Şi acolo - exact acolo unde se mai aplecase o dată după o monedă de zece coroane - era acum. cu imaginea în sus, o carte poştală ilustrată. Imaginea arăta o grădină cu palmieri şi portocali.

Sofie se aplecă şi ridică ilustrata. în aceeaşi clipă Hermes începu să mârâie. Se părea că nu-i plăcea s-o vadă pe Sofie punând mâna pe ilustrată.

Pe această carte poştală scria:

Dragă Hilde. Viaţa constă dintr-un singur şir lung de întâmplări. Nu e cu totul improbabil ca acea monedă de zece coroane pe care ai pierdut-o tu să fi nimerit exact aici. Poate a găsit-o vreo bătrână doamnă, care

aştepta autobuzul spre Kristiansand, acolo, în staţia din Piaţă la Lillesand. De la Kristiansand ea a mers apoi mai departe cu trenul ca să-şi viziteze nepoţii, şi multe, multe ceasuri mai târziu, e posibil să fi pierdut aici, în Piaţa Nouă, acea monedă de zece coroane. Mai departe, este cu putinţă ca această monedă să fi fost ridicată de jos în aceeaşi zi de o fetiţă care avea mare nevoie de exact zece coroane pentru a putea să meargă acasă cu autobuzul. Nu poţi să ştii niciodată asemenea lucruri, Hilde, dar dacă lucrurile stau aşa, într-adevăr, atunci trebuie să ne întrebăm clacă în spatele acestora toate nu există Providenţa divină.

Sărutări de la papa, care cu sufletul lui e de pe acum aşezat acolo, pe treaptă, la Lillesand.

P.S. Ţi-am scris doar că voiam să te ajut în căutarea monedei aceleia de zece coroane.

Ca adresă pe ilustrată scria: „Hilde Møller Knag, c/o o trecătoare întâmplătoare..." Ilustrata era ştampilată pe 15 iunie.

Sofie alergă în urma lui Hermes în sus, pe multele trepte ale scării. Când Alberto deschise, ea spuse:

— Fă loc. bătrâne. A venit poşta!

Avea impresia în clipa aceea că avea motive să se simtă oarecum iritată.

El o lăsă să intre. Hermes se aşeză, ca şi data trecută, lângă dulapul de haine.

— Ţi-a mai lăsat aşa, pe furiş, maiorul vreo altă carte poştală, copila mea?

Sofie îşi ridică atunci ochii spre Alberto. Abia acum vedea că acesta îmbrăcase un costum nou.

în primul rând, remarcă o perucă lungă buclată. în afară de asta, purta o haină largă, înfoiată, cu multe dantele. în jurul gâtului

avea un şal de mătase cam prea elegant şi peste haină o pelerină roşie. în picioare avea ciorapi albi şi pantofi subţiri de lac cu catarame. Toată această costumaţie o făcea pe Sofie să se gândească la pozele de la curtea lui Ludovic al XlV-lea.

— Clovnule, spuse ea şi îi întinse ilustrata.

— Hm... şi tu ai găsit într-adevăr o monedă de zece coroane exact în locul unde era astăzi ilustrata?

— Exact acolo.

— Omul ăsta se obrăzniceşte tot mai mult. Dar poate că e şi ceva bun aici.

— Cum aşa?

— Va fi mai uşor să-l demascam. Dar toată chestia asta e într-adevăr supărătoare şi urâtă. Am impresia că miroase a un fel de parfum ieftin.

— Parfum?

— Vrea, fără îndoială, să pară elegant, dar în realitate e totul doar o înşelăciune. Vezi cum îşi permite să compare metodele astea meschine ale lui de a ne ţine sub observaţie cu Providenţa divină?

Arătă spre ilustrată. Şi pe urmă o rupse în bucăţi, cum făcuse şi cu cea dinainte. Ca să nu-i strice şi mai mult dispoziţia, Sofie trecu sub tăcere ilustrata pe care o găsise la şcoală în caietul de teme.

— Să luăm loc în salon, draga mea elevă. Cât s-a făcut de târziu?

— Patru.

— Astăzi vom vorbi despre secolul al şaptesprezecelea

Intrară în camera cu tavanul înclinat şi cu luminătorul din mijloc.

Sofie remarcă faptul că, de Ia ultima ei vizită, Alberto modificase aici aşezarea obiectelor.

Pe masă era o casetă veche cu o adevărată colecţie de lentile de ochelari. Alături, o carte deschisă Era o carte foarte veche.

— Ce este asta? întrebă Sofie.

— O primă ediţie din renumita carte *Discursul despre metodă* a lui *Rene Descartes.* E din anul 1637 şi face parte dintre cele mai scumpe posesiuni ale mele.

— Şi caseta...

— ...conţine o colecţie exclusivă de lentile - sau sticle optice. Ele au fost şlefuite cândva, spre mijlocul secolului al şaptesprezecelea, de filosoful olandez *Spinoza.* M-au costat foarte mulţi bani, dar şi ele se numără printre bijuteriile mele cele mai de preţ.

— E sigur că aş înţelege mai bine cât de preţioase sunt cartea şi caseta dacă aş şti câte ceva despre Descartes şi Spinoza.

— Fireşte. Dar vom încerca întâi să ne obişnuim cu vremea lor. Să ne aşezăm.

Şi se aşezară ca şi data trecută, Sofie într-un fotoliu comod şi Alberto Knox pe canapea. între ei se afla masa cu cartea şi caseta Când se aşezaseră, Alberto scoase peruca şi o puse pe masa de scris.

— Să vorbim acum despre secolul al şaptesprezecelea - sau despre epoca pe care o vom denumi *Barocul.*

— Barocul? Nu e denumire ciudată?

— Numele de „baroc" provine dintr-un cuvânt care înseamnă, de fapt, „perlă de formă neregulată". Tipice pentru arta barocului erau formele ciudate, pline de contraste, cu totul opuse artei simple şi armonioase a Renaşterii. Secolul al şaptesprezecelea a fost în general dominat de tensiunea dintre contradicţii de neîmpăcat. Pe de o parte, exista concepţia despre lume care afirma viaţa - a Renaşterii -, pe de altă parte,

mulţi se refugiaseră în cealaltă extremă şi duceau o viaţă de negare a lumii şi de retragere şi reculegere religioasă. în artă şi în viaţa reală. întâlnim o adevărată desfăşurare pompoasă a modului de existenţă. în acelaşi timp au luat naştere curente religioase în mănăstiri, care întorceau spatele lumii.

— Deci castele superbe şi mănăstiri retrase.

— Poţi să le spui aşa, da. Una dintre devizele barocului era expresia latină „Carpe diem" - asta înseamnă „Foloseşte ziua!" O altă deviză latinească mult citată suna „memento mori" - şi asta înseamnă „Aminteşte-ţi că vei muri". în pictură, una şi aceeaşi imagine putea arăta deopotrivă o bucurie exuberantă de viaţă. în timp ce undeva într-un colţ era pictat un schelet. în multe privinţe, barocul era dominat de *vanitate şi* de *nebunie.* Dar mulţi se preocupau şi de reversul medaliei, de *zădărnicia* tuturor lucrurilor, adică de faptul că toate cele frumoase din jurul nostru vor trebui să moară şi să putrezească.

— Asta e adevărat. E un gând trist acela că nimic nu arc durată şi trăinicie.

— Atunci înseamnă că şi tu gândeşti ca mulţi oameni din secolul al şaptesprezecelea. Din punct de vedere politic, barocul a fost epoca marilor contraste. Pe de o parte, Europa a fost pustiită de războaie. Cel mai rău a fost *Războiul de treizeci de ani,* care a bântuit aproape pretutindeni între 1618 şi 1648. în realitate, a fost vorba de multe războaie mai mici, de pe urma cărora mai ales Germania a avut foarte mult de suferit. Şi nu în ultimul rând. ca urmare a Războiului de treizeci de ani, Franţa a devenit treptat marea putere dominatoare în Europa.

— Şi pentru ce s-au bătut între ei?

- în primul rând a fost o luptă între protestanţi şi catolici. Dar era vorba şi de puterea politică.

— Cam cum e în Liban.

— De altfel, secolul al şaptesprezecelea era caracterizat de enorme diferenţe între clase. Tu ai auzit, înţeleg, de nobilimea franceză şi de Curtea de la Versailles. Nu ştiu dacă ai învăţat la fel de multe despre sărăcia păturilor populare. însă orice dezvoltare a splendorilor se întemeiază pe o dezvoltare a puterii. Se susţine că situaţia politică a barocului poate fi comparată cu arta şi arhitectura acestei epoci. Construcţiile barocului erau supraîncărcate cu colţuri şi unghiuri cât se poate de ciudat împodobite. Politica era dominată de omoruri sordide, intrigi şi tot felul de înşelăciuni şi viclenii.

— N-a fost pe vremea aceea şi un rege suedez împuşcat într-un teatru?

— Te gândeşti la *Gustav al III-lea* şi ai aici într-adevăr un exemplu de ce vreau să spun. Asasinarea lui Gustav al IlI-lea s-a petrecut abia în anul 1792, dar în nişte împrejurări cât se poate de baroce. El a fost asasinat în cursul unui mare bal mascat.

— Şi eu credeam că la teatru.

— Balul mascat de atunci a avut loc la Operă. Barocul suedez s-a încheiat, de fapt, abia cu asasinarea lui Gustav al IlI-lea. în timpul domniei lui se poate vorbi de un *absolutism luminat*, cam aşa cum aproape o sută de ani înainte fusese sub Ludovic al XlV-lea. Gustav al IlI-lea era de altfel un om foarte vanitos, care iubea toate ceremonialele şi galanteriile franţuzeşti. Şi ţine seama că îi plăcea foarte mult teatrul...

— Şi asta l-a şi pierdut.

— în baroc teatrul însemna mai mult decât o formă de artă. A fost cel dintâi dintre

simbolurile epocii.

— Şi ce simboliza?

— Viaţa, Sofie. Nici nu mai ştiu cât de adesea s-a spus în secolul al şaptesprezecelea: „Viaţa e un teatru". în orice caz. de multe ori. în timpul epocii barocului s-a şi creat teatrul modern - cu toate soiurile de culise şi de maşinării teatrale. în teatru se reprezenta pe scenă o iluzie — pentru ca apoi să se demaşte jocul de pe scenă ca simplă iluzie. în felul acesta, teatrul a ajuns o imagine a vieţii omului. Teatrul putea să arate că aroganţa şi orgoliul sunt cu un pas înaintea căderii. El putea să creeze o reprezentaţie nemiloasă a vulnerabilităţii omeneşti.

— *William Shakespeare* a trăit în vremea barocului ?

— El şi-a scris marile piese în jurul anului 1600. Prin asta el stă cu un picior în Renaştere şi cu celălalt în Baroc. Dar chiar în Shakespeare se adună tot mai multe citate care arată că viaţa este un teatru. Ai vrea să asculţi câteva?

— Sigur, cu plăcere.

— în piesa *Cum vă place* se spune:

Întreaga lume e o scenă
In care bărbaţi şi femei sunt actori mici
Care vin şi se duc. Un simplu om
Poate juca atâtea valori în viaţa lui!

Şi în *Macbeth* el spune:

Viaţa e doar o schimbătoare imagine de umbre;
Un biet comediant, care-şi dă aere şi scrâşneşte din dinţi
Câte un ceas pe scenă
Apoi el e uitat - Basmul apoi
este povestit de-un idiot plin de zgomot şi de mânie,

Cu cuvinte mari, dar fără înţeles.

— Ăsta zic şi eu pesimism.

— Pe el îl preocupa că viaţa e scurtă. Poate că ai auzit şi tu expresia aceea cel mai mult citată din Shakespeare?

— „A fi sau a nu fi - aceasta e întrebarea."

— Da. a spus-o Hamlet. într-o zi rătăcim pe pământ - şi a doua zi am dispărut.

— Mulţumesc, asta am înţeles-o şi eu.

— Când nu asemuie viaţa cu o piesă de teatru, atunci poeţii baroci o compară cu un vis. Shakespeare spunea, de pildă: „Suntem din ţesătura din care şi visele-s făcute, şi astă mică viaţă un somn o înconjoară..."

— Ce poetic!

— Poetul spaniol *Calderon,* care s-a născut în jurul anului 1600, a scris o piesă cu titlul *Viaţa e un vis.* Acolo spune: „Ce e viaţa? Spumă găunoasă. Ce e viaţa? O iluzie, o umbră, o ficţiune şi cel mai mare bine al ei e fără preţ căci toată viaţa e un vis",

— Poate că arc dreptate. Am citit şi noi la şcoală o piesă. Se numea *Jeppe din munţi.*

— De *Ludvig Holberg,* da. El a fost aici în nord o figură importantă de trecere între Baroc şi Iluminism.

— Jeppe doarme într-un şanţ la marginea drumului... şi se trezeşte în patul baronului, şi crede că a visat că fusese doar un biet ţărănoi vagabond. Pe urmă, dormind iarăşi, e dus la loc în şanţul drumului - şi se trezeşte iar. Şi acum crede că ar fi visat doar că a fost întins în patul baronului.

— Motivul acesta Holberg l-a împrumutat de la Calderon, şi Calderon îl luase dintr-un basm arab din *O mie şi una de nopţi.* Dar comparaţia dintre viaţă şi vis este un motiv pe care l-am putea urmări mult mai

departe înapoi în timp - şi chiar în India sau China, înţeleptul din vechime *Chuang tze* a zis, ca să-ţi dau un mic exemplu: Odată am visat că eram o pasăre de vară şi acum nu mai ştiu dacă eu sunt Chuang tze care a visat că era o pasăre de vară sau dacă eu sunt de fapt pasărea de vară care visează că aş fi Chuang tze.

— în orice caz, e imposibil de dovedit ce era el de fapt.

— în Norvegia, am avut şi noi un foarte autentic poet al barocului numit *Petter Dass.* El a trăit între 1647 şi 1707. Pe de o parte voia să înfăţişeze viaţa aici şi acum, pe de altă parte el sublinia că numai Dumnezeu este veşnic şi constant.

— Dumnezeu e Dumnezeu chiar dacă toate ar fi pustietate. Dumnezeu e Dumnezeu chiar dacă toţi ar fi acum morţi...

— Dar în acelaşi psalm el descrie frumuseţile naturii în Nord-Norge - scrie despre botgros şi despre somon, despre morun şi despre batog. Asta e tipic pentru baroc. într-unul şi acelaşi text se descriu lucruri pământene, din lumea aceasta - şi lucruri cereşti, din lumea de dincolo. Totul ne poate duce cu gândul la despărţirea pe care o făcea Platon între lumea concretă a simţurilor şi lumea neschimbătoare a ideilor.

— Şi ce e cu filosofia?

— Şi ea a fost dominată de luptele înverşunate între modurile de gândire cele mai adverse. Aşa cum am auzit şi înainte, unii filosofi considerau existenţa ca fiind de natură sufletească sau spirituală. Un asemenea punct de vedere îl numim *idealism.* Punctul de vedere opus se numeşte *materialism.* Prin asta se înţelege o filosofie care vrea să reducă toate fenomenele existenţei la nişte mărimi concrete materiale. Şi materialismul a avut în

secolul al şaptesprezecelea mulţi purtători de cuvânt. Cel mai influent a fost poate filosoful englez *Thomas Hobbes.* Toate fenomenele - deci şi oamenii şi animalele - ar consta exclusiv din particule de materie, spunea el. Chiar şi conştiinţa oamenilor - sau sufletul omenesc - s-ar naşte din mişcarea unor particule foarte mici din creier.

— Atunci el spunea acelaşi lucru ca Democrit cu două mii de ani înaintea lui.

— Idealismul şi materialismul trec ca nişte fire roşii prin întreaga istorie a filosofiei. Dar rareori s-a întâmplat ca cele două concepţii să fie prezente în acelaşi timp în forme atât de limpezi ca în baroc. Materialismul era constant alimentat de noile ştiinţe ale naturii. Newton a arătat că aceleaşi legi în ce priveşte mişcarea sunt valabile pretutindeni în întregul univers. El făcea răspunzătoare pentru toate schimbările în natură - pe pământ ca şi în cosmos - tocmai legea inerţiei şi legile mişcării corpurilor. Totul ar fi deci condus de aceleaşi legităţi de neschimbat - sau de o aceeaşi *mecanică.* în principiu, putem să calculăm orice schimbare în natură cu exactitate matematică. în felul acesta, Newton a adus ultima piatră de construcţie la aşa-numita *imagine mecanicistă a lumii.*

— El îşi reprezenta lumea ca o mare maşinărie?

— întocmai. Cuvântul „mecanic" vine de la un cuvânt grec „mechane", care înseamnă maşină. Dar trebuie să ţinem minte că nici Hobbes şi nici Newton nu vedeau vreo contradicţie între o imagine mecanicistă a lumii şi credinţa în Dumnezeu. Asta nu e valabil însă pentru toţi materialiştii secolelor al optsprezecelea şi al nouăsprezecelea. Medicul şi filosoful francez *La Mettrie* a

scris, pe la mijlocul secolului al optsprezecelea, o carte cu titlul *L'homme machine.* Asta înseamnă - „Omul-maşină". Aşa cum piciorul are muşchi pentru a merge, tot astfel, scria el, creierul are „muşchi" pentru a gândi. Mai târziu, matematicianul francez *Laplace* a exprimat cu următoarele gânduri o concepţie extrem mecanicistă. Dacă o inteligenţă ar cunoaşte poziţia tuturor particulelor materiale într-un anumit punct al timpului, atunci nu ar mai exista nimic nesigur şi viitorul, ca şi trecutul, ne-ar sta deschis în faţa ochilor. Ideea e că totul din ceea ce se întâmplă e mai dinainte hotărât, „că stă în cărţi" tot ceea ce se va petrece. Această imagine despre lume noi o numim *deterministă.*

— Dar atunci omul nu ar mai putea avea liberă voinţă.

— Desigur, atunci totul ar fi produsul unor procese mecanice - şi gândurile, şi visele noastre. în secolul al nouăsprezecelea, materialiştii germani susţineau că procesele de gândire se raportează la creier aşa cum se raportează urina la rinichi şi fierea la ficat.

— Dar urina şi fierea sunt materiale. Gândurile nu.

— Tu spui aici ceva important. Pot să-ţi spun o anecdotă care exprimă aceiaşi lucru. Anume povestea spune că, odată, un cosmonaut rus şi un specialist rus în problemele creierului discutau despre religie. Cercetătorul creierului era creştin, cosmonautul nu. „Eu am fost acolo, în cosmos", spunea cosmonautul, „dar nu l-am văzut nici pe Dumnezeu şi nici îngeri". - „Iar eu am operat multe creiere deştepte", a răspuns cercetătorul, „dar n-am descoperit nicăieri nici măcar un singur gând".

— Ceea ce nu înseamnă că gândurile nu există.

— Nu. Arată doar limpede că gândurile sunt cu totul altceva decât tot ceea ce noi am putea opera sau am putea diseca în părticele tot mai mici. De exemplu, nu este atât de uşor să eliminăm o idee fixă printr-o operaţie. Ea e prea adânc instalată, ca să zicem aşa. Un filosof important din secolul al şaptesprezecelea, anume *Leibniz,* a arătat că marea deosebire dintre tot ceea ce e făcut din *materie* şi tot ceea ce e făcut din *spirit* constă tocmai în faptul că materialul poate fi divizat în părţi tot mai mici. Dar sufletul nu se lasă împărţit nici măcar în două bucăţi.

— Nu, căci ce fel de cuţit ar trebui să avem atunci?

Alberto clătină doar din cap. Pe urmă arătă spre masa dintre ei şi spuse:

— Cei mai importanţi filosofi ai secolului al şaptesprezecelea au fost doi: Descartes şi Spinoza Ei au scormonit astfel de probleme cum ar fi relaţia dintre suflet şi corp; ne vom ocupa şi noi mai îndeaproape de aceşti doi filosofi.

— Să-i dăm drumul. Dar dacă nu terminăm până la ora şapte, trebuie să-i telefonez mamei.

Descartes

...el voia să dea la o parte din şantierul de construcţii toate materialele vechi...

Alberto se ridicase în picioare şi-şi scosese de pe umeri pelerina roşie. Acum o aşează pe un scaun şi se făcu iarăşi comod pe canapea.

— Descartes s-a născut în 1596 şi a călătorit mult. toată viaţa, prin Europa. încă de tânăr el simţea dorinţa fierbinte de a cunoaşte natura oamenilor şi a universului. Dar după ce studiase filosofia, în primul rând a devenit conştient de propria lui neştiinţă.

— Cam ca Socrate?

— Cam aşa, da. Ca şi Socrate, el era convins că o cunoaştere sigură nu ne-o poate da decât raţiunea. Nu ne putem niciodată bizui pe ceea ce stă scris în cărţile vechi. Nu putem avea deplină încredere nici în ceea ce ne spun simţurile noastre.

— Asta spunea şi Platon. El arăta că numai raţiunea ne poate aduce o ştiinţă sigură.

— Exact. De la Socrate şi Platon, o linie dreaptă prin Augustin până la Descartes. Toţi erau raţionalişti categorici. Ei considerau raţiunea drept singura sursă sigură a cunoaşterii. După studii extinse, Descartes şi-a dat seama că nu ne putem încrede cu totul pe ştiinţa tradiţională a Evului Mediu. L-ai putea într-un fel compara cu Socrate, care nu se baza pe concepţiile general răspândite pe care le întâlnea în Agora Atenei. Şi ce poţi să faci atunci, Sofie? Poţi să-mi răspunzi Ia asta?

— Atunci începi să filosofezi pe cont propriu.

— Tocmai. Descartes s-a hotărât deci să călătorească prin Europa - aşa cum Socrate şi-a petrecut viaţa în conversaţii cu oamenii din Atena. El însuşi spune că de atunci înainte nu mai voia să caute acea cunoaştere pe care o putea găsi doar în el însuşi sau „în marea carte a lumii". De aceea a devenit militar şi a putut astfel face popasuri în diferite locuri din Europa Centrală. Mai târziu a petrecut câţiva ani la Paris. în mai 1629, el a călătorit în Olanda unde a rămas aproape douăzeci de

ani, în timp ce lucra la scrierile sale filosofice. în 1649, regina Christina l-a invitat în Suedia, pe care a numit-o ţara urşilor, a gheţurilor şi a stâncilor. Dar şederea acolo l-a făcut să se îmbolnăvească de piept şi a murit din cauza asta în iarna lui 1650.

— Aşadar n-a trăit decît 54 de ani.

— Dar el avea să rămână, şi după moartea sa, de mare importanţă pentru filosofie. Putem spune fără exagerare că Descartes este fondatorul filosofiei timpurilor moderne. După descoperirea atât de fascinantă a omului şi naturii în timpul Renaşterii, s-a stârnit nevoia de a uni gândirile acelei epoci într-un singur sistem filosofic coerent. Primul mare constructor de sisteme a fost Descartes; lui i-au urmat Spinoza şi Leibniz, Locke şi Berkeley, Hume şi Kant.

— Ce înţelegi tu prin sistem filosofic?

— Prin asta înţeleg o filosofie pornind de la temelie, care încearcă să găsească un răspuns pentru *tocile* problemele filosofice importante. Antichitatea a avut mari constructori de sisteme, cum au fost Platon şi Aristotel. Evul Mediu l-a avut pe Thomas de Aquino, care a vrut să creeze o punte între filosofia lui Aristotel şi teologia creştină. Apoi a venit Renaşterea - cu o învălmăşeală de gânduri vechi şi noi despre natură şi ştiinţă. Dumnezeu şi oameni. De-abia în secolul al şaptesprezecelea filosofia a încercat din nou să strângă toate gândurile noi într-un sistem filosofic. Primul care a făcut această încercare a fost Descartes. El a dat semnalul de pornire în ceea ce, pentru generaţiile următoare, avea să constituie cel mai important proiect filosofic. In primul rând, pe el îl preocupa ce anume am putea noi să ştim. adică întrebarea cu privire la certitudinea

cunoaşterii noastre. Cea de a doua mare întrebare care-i stăpânea preocupările era relaţia dintre corp şi suflet. Aceste două probleme aveau să domine discuţia filosofică a următoarelor o sută şi cincizeci de ani.

— Atunci înseamnă că ei o luase înaintea timpului său.

— întrebările acestea pluteau prin aer şi în vremea sa. La întrebarea cum putem dobândi o cunoaştere sigură, mulţi şi-au exprimat totalul lor scepticism filosofic. Ei spuneau că oamenii ar trebui să se mulţumească pur şi simplu cu faptul că nu ştiu nimic. însă Descartes nu s-a oprit aici. Căci dacă ar fi făcut asta, el nu ar mai fi fost un filosof adevărat. Iarăşi putem face o paralelă cu Socrate, care nu s-a declarat mulţumit cu scepticismul sofiştilor. Chiar în timpul lui Descartes. noua ştiinţă a naturii dezvoltase o metodă care avea să ofere o descriere cu totul sigură şi exactă a proceselor naturale. Descartes a trebuit atunci să se întrebe dacă nu există o metodă la fel de sigură şi exactă pentru reflecţia filosofică.

— înţeleg.

— Dar asta era numai una dintre probleme. Noua fizică ridicase, de asemenea. întrebarea cu privire la natura materiei, adică ce anume determină procesele fizice în natură. Tot mai mulţi oameni se pronunţau pentru o înţelegere materială a naturii. însă cu cât lumea fizică era concepută ca fiind într-un grad mai mare mecanicistă, cu atât mai insistentă devenea întrebarea privind relaţia dintre corp şi suflet înainte de secolul al şaptesprezecelea, sufletul era descris mai ales ca un fel de „spirit al vieţii", care străbătea toate fiinţele vii. Semnificaţia originală a termenilor „suflet" şi „spirit" este de altfel şi „suflu de viaţă" sau „respiraţie". Asta e

valabil pentru aproape toate limbile indoeuropene. Aristotel considera sufletul drept ceva care exista peste tot în organismul întreg ca „principiu vital" al acestui organism - şi care, prin asta, e de neconceput ca desprins de corp. El putea vorbi de aceea despre un „suflet al plantelor" şi un „suflet al animalelor". De-abia în secolul al şaptesprezecelea filosofii au făcut o separare radicală între suflet şi trup. Şi asta pentru că toate obiectele fizice - şi un trup de animal sau de om - erau explicate ca fiind procese mecanice. Sufletul omenesc nu putea el să fie o parte din această „maşinărie a trupului"? Şi atunci ce era sufletul? Nu în ultimul rând mai trebuie explicat cum, în general, ceva „spiritual" putea pune în mişcare un proces mecanic.

— Asta, la drept vorbind, este un gând mai curând straniu.

— Ce vrei să spui?

— Eu mă hotărăsc să-mi ridic braţul - şi atunci, da, atunci, braţul mi se ridică. Sau mă hotărăsc să alerg după autobuz, şi în momentul următor picioarele încep să mi se mişte ca beţele peste tobă. Uneori mă gândesc la ceva trist: şi îmi şi dau lacrimile. Aşadar, trebuie să existe o legătură oarecare misterioasă între trup şi conştiinţă.

— Tocmai problema asta l-a împins pe Descartes să reflecteze. Ca şi Platon, el era convins că între spirit şi materie există o graniţă categorică. Dar la întrebarea cum influenţează spiritul trupul - sau sufletul corpul - Platon nu a putut da nici un răspuns.

— Şi nici eu, şi m-aş mira ca Descartes să fi ajuns la vreun rezultat.

— Hai să-i urmărim raţionamentul.

Alberto arătă spre cartea care se afla între ei pe masă şi continuă:

— în această carte micuţă, *Discurs despre metodă,* Descartes pune întrebarea cu ce metodă filosofică poate un filosof să rezolve o problemă filosofică. Ştiinţele naturii îşi dezvoltaseră atunci noua lor metodă...

— Aşa cum ai spus înainte.

— Descartes susţine, în primul rând, că nu am avea voie să considerăm drept adevărat nimic, atâta vreme cât nu am constatat limpede că este adevărat. Pentru a ajunge la aşa ceva, trebuie să descompuneai o problemă complicată în cât mai multe părţi individuale cu putinţă. Putem începe cu gândurile cele mai simple. Tu ai putea să spui. de pildă, că fiecare gând izolat va fi „cântărit şi măsurat" - cam în felul în care Galilei voia să măsoare totul şi să facă cu putinţă de măsurat tot ceea ce nu se putea măsura. Descartes considera că filosoful putea trece de la simplu spre complicat. In felul acesta, se putea construi o nouă cunoaştere. Până la încheierea propriu-zisă a problemei, trebuia deci verificat prin calcule şi controale constante că nu era nimic lăsat în afară. Numai astfel se putea ajunge Ia concluzii filosofice.

— Asta sună ca o operaţie de calcul în adevăratul înţeles al cuvântului.

— Da, Descartes voia să aplice „metoda matematică" şi asupra reflecţiei filosofice. Voia să demonstreze adevărurile filosofice cam în acelaşi fel cum ar fi demonstrat un principiu matematic. Voia să folosească exact aceleaşi instrumente pe care le folosim noi la lucrările cu numerele, anume raţiunea. Căci numai raţiunea ne poate da o cunoaştere sigură. Nu ne putem baza pe simţuri. Am spus că e vorba aici de o asemănare cu Platon. Şi acela spunea că matematica şi relaţiile dintre numere mijlocesc o cunoaştere mai sigură decât mărturiile simţurilor noastre.

— Dar este chiar cu putinţă să se răspundă în felul acesta întrebărilor filosofice?

— Să ne întoarcem la propriile raţionamente ale lui Descartes. Scopul său este, deci, să dobândească cunoaşterea sigură cu privire la natura existenţei, şi el începe cu constatarea că punctul de plecare trebuie să fie a te îndoi de totul. Căci el voia ca sistemul său filosofic să nu se întemeieze pe nisip.

— Căci atunci, dacă fundamentul cedează, se prăbuşeşte întreaga construcţie.

— îţi mulţumesc că mă ajuţi astfel. Sofie. De fapt, Descartes nu credea că e drept să ne îndoim de totul, însă, în principiu, putem să punem totul la îndoială. în primul rând. nu este atât de sigur că în cercetarea noastră filosofică înaintăm în vreun fel dacă îl citim pe Platon sau pe Aristotel. Poate că în felul acesta ne sporim cunoştinţele istorice, dar nu aflăm mai multe despre lume. Descartes considera important să arunce peste bord bagajele vechii cunoaşteri înainte de a începe propria sa lucrare filosofică.

— El voia să dea la o parte din şantierul de construcţii toate materialele vechi înainte de a începe construirea casei noi?

— Da, pentru a fi cu totul sigur că noua construcţie a gândirii va fi trainică, el voia să folosească un material de construcţie nou şi solid. însă îndoielile lui Descartes mergeau mai în adâncime. Ei spunea că nu ne putem încrede nici în ceea ce ne spun simţurile noastre. Poate că ele îşi râd de noi.

— Cum ar putea fi cu putinţă aşa ceva?

— Când visăm, noi credem că trăim ceva real. Există ceva care să deosebească senzaţiile noastre din starea de trezie de cele din vis? „Dacă stau să mă gândesc cu grijă la această problemă, nu găsesc nici un indiciu

prin care să pot deosebi cu certitudine starea de trezie de cea de somn", scrie Descartes. Şi el continuă: „Cum poţi fi sigur că întreaga ta viaţă nu este un vis?"

— Şi Jeppe din munţi credea că ar fi visat numai că se întinsese în patul baronului.

— Iar pe când sta culcat în patul baronului, îşi socotea viaţa lui de ţăran sărac drept un vis. Tot astfel, Descartes sfîrşeşte prin a se îndoi de absolut totul. în punctul acesta, mulţi alţi filosofi dinainte de el îşi încheiaseră propriile lor observaţii în filosofie.

— Atunci înseamnă că nu au ajuns prea departe.

— Descartes însă a încercat să meargă de Ia acest punct zero mai departe. Ajunsese la recunoaşterea faptului că se îndoia de toate şi că această îndoială era singurul lucru de care putea fi sigur cu certitudine. Atunci îi mai vine o idee: există un fapt de realitate de care el poate fi cu totul sigur, anume că el se îndoieşte. Dar când se îndoieşte, trebuie să fie sigur că el gândeşte, şi dacă gândeşte, trebuie să fie sigur că el este o fiinţă gânditoare. Sau, cum spune chiar el: „Cogito, ergo sum".

— Şi asta ce înseamnă?

— Gândesc, deci sunt.

— Nici nu mă mir prea tare că a ajuns la această constatare.

— E drept. Dar nu uita cu ce siguranţă intuitivă se concepe pe sine însuşi ca fiind un eu gânditor. Poate mai ştii că Platon considera ceea ce dobândim noi cu raţiunea ca fiind într-o mai mare măsură real decât ceea ce câştigăm prin simţuri. Cu Descartes s-a petrecut acelaşi lucru. El nu înţelege numai că el este un eu gânditor, ci în acelaşi timp înţelege că acest eu gânditor este mai adevărat decât lumea fizică pe care o

percepem cu simţurile. Şi de aici, el merge mai departe, Sofie. Nu a încheiat cercetarea sa filosofică.

— Tu spune liniştit mai departe.

— Descartes se întreabă acum dacă nu cumva el ajunge să cunoască mai mult cu aceeaşi siguranţă intuitivă decât simplul fapt că este o fiinţă gânditoare. El îşi dă seama că are o reprezentare clară şi distinctă a unei fiinţe desăvîrşite. El a avut dinainte, dintotdeauna, o asemenea reprezentare; pentru Descartes, e de la sine înţeles că o asemenea reprezentare nu putea izvorî din sine însuşi. Reprezentarea unei fiinţe desăvârşite nu poate porni de la ceva care, în sine, este nedesăvârşit, susţine el. Astfel că o asemenea reprezentare a unei fiinţe desăvârşite trebuie să îşi aibă originea în însăşi această fiinţă desăvârşită - cu alte cuvinte, în Dumnezeu. Că există Dumnezeu este de aceea pentru Descartes în mod nemijlocit evident, la fel ca faptul că cineva care gândeşte trebuie să fie un eu gânditor.

— Acum am impresia că el a început să se cam grăbească pentru a trage unele concluzii. Şi cu toate acestea, la început era atât de prevăzător!

— Da, mulţi au socotit că aici este punctul slab al lui Descartes. Dar tu vorbeşti despre concluzii. La drept vorbind, aici nu e vorba de a dovedi. Descartes spune doar că noi, cu toţii, avem reprezentarea unei fiinţe desăvârşite, şi că în însăşi această reprezentare se include faptul că această fiinţă desăvârşită trebuie să existe. Căci o fiinţă desăvârşită nu ar fi desăvârşită dacă n-ar exista. Pe lângă aceasta, noi n-am avea nici un fel de reprezentare a unei fiinţe desăvârşite, dacă n-ar exista o asemenea fiinţă. Ideea de desăvârşire nu ar putea

proveni de la noi, căci noi suntem nedesăvârşiţi. Ideea de Dumnezeu este, în concepţia lui Descartes, o idee înnăscută, care ne-a fost implantată la naştere - „După cum artistul imprimă operei sale personalitatea sa", scrie el.

— Dar dacă eu aş avea ideea unui crocofant, asta nu înseamnă, în fond, că există crocofanţi.

— Descartes ar fi spus că noţiunea de „crocofant" nu presupune neapărat că aşa ceva ar exista. Dar, dimpotrivă, în conceptul de „fiinţă desăvârşită" se include şi faptul că această fiinţă există. Pentru Descartes, lucrul e la fel de sigur ca şi faptul că ideea de cerc presupune că toate punctele de pe acel cerc sunt la depărtare egală de centrul cercului. Aşadar, tu nu poţi vorbi despre un cerc dacă el nu îndeplineşte această condiţie. Şi nici nu poţi vorbi despre o fiinţă desăvârşită dacă i-ar lipsi cea mai importantă dintre toate însuşirile, anume existenţa.

— Dar acesta este un mod de a gândi foarte special.

— Este un mod de a gândi declarat „raţionalist". Descartes vedea, ca şi Socrate şi Platon, o conexiune între gândire şi existenţă. Cu cît este mai vădit ceva pentru gândire, cu atât îi este mai sigură existenţa.

— Până acum, el a cunoscut faptul că el este o persoană gânditoare şi că. pe lângă aceasta, există o fiinţă desăvârşită.

— De la acest punct de pornire el merge mai departe. Toate reprezentările pe care le avem despre realitatea exterioară - de exemplu, despre soare şi lună - ar putea foarte bine să fie toate la un loc doar imagini de vis. Dar şi realitatea exterioară are anumite însuşiri pe care le putem cunoaşte cu raţiunea. Apoi, raporturile matematice, deci ceea ce se

poate măsura, adică lungimea, lăţimea şi înălţimea. Aceste *însuşiri cantitative* sunt pentru raţiune la fel de evidente ca şi faptul că eu sunt o fiinţă gânditoare. *însuşirile calitative.*
precum culoarea, mirosul şi gustul, depind, dimpotrivă, de sistemele noastre de simţuri şi nu descriu o realitate exterioară.

— Deci natura nu este un vis?

— Nu. şi la punctul acesta Descartes recurge iarăşi la reprezentarea pe care o avem despre fiinţa desăvârşită. Dacă raţiunea noastră cunoaşte ceva în mod clar şi distinct - cum e cazul cu raportările matematice ale acestei realităţi exterioare -, atunci acest lucru trebuie să fie astfel. Căci Dumnezeu desăvârşit nu şi-ar râde de noi. Descartes se referă la „garanţia dată de Dumnezeu" că tot ceea ce cunoaştem cu raţiunea noastră corespunde unei realităţi adevărate.

— Foarte bine. Acum el a descoperit că este o fiinţă gânditoare, că există Dumnezeu şi că, pe lângă acestea, există şi o realitate exterioară.

— însă între realitatea exterioară şi realitatea gândirii există o deosebire esenţială. Descartes poate porni acum la constatarea că există două forme diferite ale realităţii - sau două *substanţe.* Una dintre substanţe este *gândirea* sau sufletul, cealaltă este *întinderea* sau materia. Sufletul este conştient, el nu ocupă nici un loc în spaţiu, şi din cauza aceasta nu poate fi divizat în părţi mai mici. Materia, dimpotrivă, este doar în extindere, ea ocupă loc în spaţiu şi se lasă divizată în particule mereu mai mici - dar ea nu e conştientă. Descartes spune că ambele substanţe provin de la Dumnezeu, căci numai Dumnezeu există independent de orice altceva. Dar dacă şi gândirea şi extinderea în

spaţiu provin de la Dumnezeu, e la fel de adevărat că ambele substanţe există totuşi cu totul independente una de alta. Gândirea este liberă în raportul său cu materia - şi invers: procesele materiale acţionează şi ele cu totul independent de gîndire.

— Şi astfel creaţia lui Dumnezeu a fost împărţită în două.

— Exact. îl denumim pe Descartes ca fiind *dualist,* şi asta înseamnă că el trage o linie distinctă între realitatea spirituală şi cea spaţială. De pildă, numai omul are suflet Animalele fac parte întru totul din realitatea extinsă în spaţiu. Viaţa şi mişcările lor sunt cu totul şi cu totul mecanice. Descartes socotea animalele ca fiind un fel de automate complicate. în raport cu realitatea aceasta spaţială, el are deci o concepţie consecvent mecanicistă a realităţii - exact ca şi materialiştii.

— Eu mă îndoiesc foarte tare că Hermes este o maşină sau un automat. Desigur că Descartes nu a iubit niciodată un animal. Şi cu noi cum stau lucrurile? Şi noi suntem automate?

— Da şi nu. Descartes a ajuns la concluzia că omul este o *fiinţă dublă,* care gândeşte şi ocupă totodată un loc în spaţiu. Omul are deci un suflet *şi* în acelaşi timp un trup în spaţiu. Ceva asemănător formulaseră înainte Augustin sau Thomas de Aquino. Ei credeau că omul are, ca animalele, un trup, dar şi un spirit, ca îngerii. Descartes socoteşte trupul omenesc drept o piesă de mecanică fină. însă omul are şi un suflet, care poate acţiona independent de trup. Procesele corporale nu au o asemenea libertate, ele îşi urmează propriile legi. Dar ceea ce noi gândim cu raţiunea noastră nu se petrece în trupul nostru. Asta se petrece în sufletul

nostru, care este independent de realitatea spaţială. Ar mai trebui poate să adaug şi că Descartes nu a vrut să excludă eventualitatea că animalele pot gândi. Dar când ele se folosesc de o asemenea însuşire, atunci şi pentru ele trebuie să fie valabilă aceeaşi separare între gândire şi extindere în spaţiu.

— Despre asta am vorbit înainte. Când eu mă decid să alerg spre autobuz, atunci întregul „automat" se pune în mişcare. Şi dacă totuşi scap autobuzul, atunci îmi dau lacrimile.

— Nici chiar Descartes nu putea contesta că se ajunge iarăşi şi iarăşi la o asemenea acţiune reciprocă între suflet şi trup. Atâta vreme cât sufletul stă în trup, spunea el, el este legat de trup printr-un organ special depinzând de creier, o glandă în care are loc o acţiune reciprocă continuă între spirit şi materie. în felul acesta, sufletul poate fi constant împins în confuzie de sentimente şi senzaţii care au de-a face cu necesităţile trupului. Dar sufletul este în stare să se elibereze de impulsurile „josnice" şi să activeze independent de corp. Scopul care trebuie urmărit este să i se transmită sufletului conducerea. Căci indiferent de cât de tare mă doare burta pe mine, suma unghiurilor într-un triunghi este totdeauna 180 de grade. în felul acesta, gândirea se poate ridica mai presus de necesităţile trupeşti şi se poate comporta „raţional". Văzut astfel, sufletul este suveran faţă de trup. Picioarele noastre pot ajunge bătrâne şi slabe, spinarea noastră încovoiată şi ne pot cădea dinţii - dar doi şi cu doi fac şi vor face totdeauna patru, atâta vreme cât mai există raţiune în noi. Căci raţiunea nu îmbătrâneşte şi nu ajunge să fie firavă. Trupurile noastre, dimpotrivă, îmbătrânesc. Pentru Descartes, raţiunea este ea însăşi

sufletul. Afectele şi dispoziţiile inferioare, cum ar fi poftele şi ura, sunt strâns legate de funcţiile trupeşti - şi, prin aceasta, de realitatea spaţială.

— Eu nu pot trece chiar atât de uşor asupra faptului că Descartes compara corpul cu o maşină sau un automat.

— Temeiul unei asemenea comparaţii este că oamenii de pe vremea lui Descartes erau cu totul fascinaţi de maşini şi de mecanismele orologiilor, care în aparenţă funcţionau de la sine. Cuvântul „automat" desemnează, de fapt, ceva care se mişcă de la sine. Fireşte că era doar o iluzie că ele se mişcau astfel. Un ceas astronomic este, de exemplu, construit şi întors de oameni. Descartes subliniază că asemenea aparate artificiale, alcătuite laolaltă din câteva părţi componente, sunt foarte simple în comparaţie cu construcţiile din muşchi, nervi, artere şi vene care formează trupurile oamenilor şi animalelor. Dar de ce nu ar face Dumnezeu, în baza legilor mecanicii, şi un trup de animal sau de om?

— Astăzi mulţi vorbesc despre „inteligenţa artificială".

— Atunci o fac gândindu-se la automatele din zilele noastre. Am construit maşinării care uneori ne-ar putea cu adevărat convinge de inteligenţa lor. Asemenea maşini sigur că l-ar fi speriat de-a binelea pe Descartes. Poate că s-ar fi şi întrebat dacă raţiunea omenească este cu adevărat atât de liberă şi independentă cât se gândise el că ar fi. Căci există filosofi care consideră viaţa sufletească a omului ca fiind la fel de puţin liberă ca şi procesele trupeşti. Sufletul unui om este, fireşte, infinit mai complicat decât orice computer cu programele sale, însă unii susţin că, în principiu, noi suntem la fel de

puţini liberi ca şi asemenea programe. Dar uită-te aici - vreau să-ţi arăt ceva, Sofie.

Acum Alberto indică spre o mare masă de scris la celălalt capăt al încăperii. Acolo se afla un mic ecran. Se ridică şi se îndreptă într-acolo urmat de Sofie.

Alberto porni computerul, şi curând apăru în susul ecranului litera C. El scrise „Laila" şi spuse:

— Aici e un program avansat de conversaţie.

Pe ecran apăru un text.

— Alo, eu mă numesc Laila. Stai comod?

Sofie bătu la maşina computerului două litere:

— Da, scrise ea, deşi, de fapt, nici nu se aşezase încă. însă Alberto îi împinse un scaun.

— Cum te numeşti tu? apăru pe ecran.

— Sofie Amundsen, scrise Sofie, şi computerul răspunse:

— Løverveien 3. Ce bine că am făcut cunoştinţă, Sofie. Te bucuri de aniversarea ta, acum când împlineşti cincisprezece ani?

Sofie tresări de-a binelea. Alberto îi puse o mână pe umeri spunând:

— Eu i-am dat Lailei numele tău, adresa şi data naşterii tale. Aşa cum se face când se fac prezentările cu o nouă cunoştinţă. Unele date privind pe celălalt pot fi luate în prealabil.

— Nu e rău. scrise acum Sofie.

— Nu, doar nu te simţi cumva rău, Sofie? Trebuie să încerci să vorbeşti în propoziţii complete.

— Mulţumesc, mă simt bine. Pot să te întreb ceva?

— Foarte frumos că te simţi bine. Te rog, întreabă-mă ceva.

— Câţi ani ai tu? scrise Sofie acum.

— Eu am fost construită la 8 august 1988 în Atlanta şi am fost transferată la 28 martie 1990 la Şcoala Superioară Tehnică Norvegiană şi tradusă în norvegiană.

— Gosh!

— Ţi-am spus că trebuie să vorbeşti în propoziţii complete.

— Am spus doar gosh!

— Eu nu înţeleg slangul. Cunosc peste o sută de mii de cuvinte, însă cuvântul acesta „gosh" îl ştiu în legătură cu „gospel".

— Asta înseamnă Evanghelie.

— Eşti creştină, Sofie?

— Nu ştiu.

— Când nu ştii ceva, de regulă este un stadiu pe calea spre o nouă cunoaştere.

— Acelaşi lucru l-ar fi spus sigur Socrate. Sau, din partea mea, şi Descartes.

— Socrate a fost un filosof grec care a trăit de ia 470 la 399 î. Hr. Dacă vrei să ştii mai multe, apasă tasta F7. Descartes a fost un filosof francez care a trăit de la 1596 la 1650. Dacă vrei să ştii mai multe, apasă tasta F8.

— Mulţumesc, atât ajunge. Pot să te mai întreb ceva?

— E frumos că asta ajunge. Întreabă-mă liniştită şi altceva.

Alberto chicoti. Sofie scrise:

— Cine este Hilde Møller Knag?

— Hilde Møller Knag locuieşte la Lillesand şi are exact aceeaşi vârstă ca şi Sofie Amundsen.

— De unde ştii tu asta?

— Nu ştiu de unde, dar am găsit datele astea pe placa mea.

Sofie simţi o mână aşezându-i-se pe umăr.

— Eu i-am dat puţinele date pe care le cunoaştem despre Hilde.

— Mai ştii şi altceva despre Hilde? scrise Sofie.

— Tatăl lui Hilde este observator ONU în Liban. Are gradul de maior şi-i trimite cărţi poştale fiicei lui.

— Vreau ca tu să-l găseşti.

— Asta nu pot. Nu-l găsesc în datele mele şi nu sunt conectată la nici un alt terminal.

— Ţi-am spus: Găseşte-l!!!!!

— Te-ai supărat. Sofie. Atât de multe semne de exclamare sunt, în orice caz, indiciul unor simţăminte puternice.

— Vreau să vorbesc cu tatăl Hildei!

— Tu ai probleme în ce priveşte controlul propriei tale voinţe. Dacă vrei să vorbeşti despre copilăria ta, atunci apasă tasta F9.

Alberto îşi lăsă iarăşi mâna pe umărul Sofiei.

— Are dreptate. Aici nu ai de-a face cu un glob de cristal, copila mea. Laila nu e decât un program de computer.

— Tacă-ţi fleanca! scrise Sofie acum.

— Cum vrei, Sofie. Cunoştinţa noastră a durat numai treisprezece minute şi cincizeci şi două secunde. Am să ţin minte tot ce ne-am spus. Acum întrerup programul.

Iarăşi apăru semnul C pe ecran.

— Şi acum îndărăt la treabă, spuse Alberto.

Dar Sofie mai bătuse câteva litere la aparatul ei. Scrise „Knag".

în următoarele secunde, apăru pe ecran comunicarea de mai jos:

— Sunt aici!

De data aceasta tresări Alberto.

— Cine eşti tu? scrise Sofie.

— Maiorul Albert Knag la dispoziţia dumneavoastră. Vin direct din Liban. Ce

porunciţi, domnii mei?

— Ceva atât de îngrozitor n-am mai trăit în viaţa mea, gemu Alberto. Acum obraznicul ăsta s-a vârât şi în computer.

O ridică pe Sofie de pe scaunul ei şi se aşeză el în faţa tastelor.

— Cum de te-ai hotărât să intri în computerul meu? scrise el.

— O bagatelă, dragă colega. Eu sunt totdeauna exact acolo unde-mi face mie plăcere să mă manifest.

— Eşti un virus de computer scârbos!

— Ei, ei! în momentul de faţă joc rolul unui virus de aniversare, îmi dai voie să transmit un salut cu totul special?

— Mulţumesc, începem să ne săturăm de tine.

— Am să mă grăbesc, îţi promit. Toate acestea se întâmplă doar în onoarea ta, dragă Hilde. Deci te felicit din inimă pentru a cincisprezecea aniversare a zilei tale de naştere. Trebuie să mă ierţi pentru împrejurările astea speciale, dar aş vrea ca urările mele de fericire să apară pretutindeni pe unde te mişti tu. Sărutări de la papa, care te-ar lua cu atâta bucurie în braţe !

înainte ca Alberto să mai poate scrie ceva, apăru iarăşi semnul C pe ecran.

Alberto tastă „dir. knag**" şi primi următorul răspuns:

knag lib. 147.643 15/06-90 12.47
knag. Iil. 326.439 23/06-90 22.34

Alberto scrisese: „ştergeţi knag**" şi deconectă computerul.

— Aşa, acum l-am anihilat, spuse el. Dar nu putem şti unde are să mai scoată capul iar.

Privi o clipă ecranul şi apoi adăugă:

— Partea cea mai rea e numele. Albert Knag...

De-abia acum îşi dădu seama Sofie de asemănarea numelor lor. Albert Knag şi Alberto Knox. însă Alberto era atât de enervat, încât ea nu îndrăzni să mai deschidă gura. Se aşezară iarăşi la masă.

Spinoza

...Dumnezeu nu este un mânuitor de marionete...

Rămaseră multă vreme tăcuţi, aşezaţi acolo Ia masă. în cele din urmă Sofie spuse, doar ca să-l facă pe Alberto să se gândească la altceva:

— Descartes trebuie să fi fost un om ciudat. Era renumit?

Alberto respiră de două ori adânc înainte de a răspunde.

— EI îşi dobândise treptat foarte multă influenţă. Cea mai importantă a fost poate semnificaţia pe care a ajuns s-o aibă pentru alţi filosofi. Mă gândesc la filosoful olandez *Baruch Spinoza,* care a trăit între 1632 şi 1677.

— Vrei să povesteşti şi despre el?

— Asta am de gând. Acum nu ne mai lăsăm opriţi de provocări militare.

— Sunt numai urechi.

Spinoza făcea parte din comunitatea evreiască din Amsterdam, dar din pricina concepţiei sale eretice, a fost excomunicat. Puţini filosofi ai timpurilor noi au fost într-o asemenea măsură batjocoriţi şi persecutaţi ca omul acesta. S-a pus la cale şi o încercare de asasinat împotriva lui. Asta numai pentru că criticase religia oficială. El spunea că numai nişte dogme rigide şi ritualuri goale de sens

mai ţin în viaţă creştinismul şi iudaismul. El însuşi a fost primul care a aplicat o aşa-numită metodă „istorico-critică" de cercetare asupra Bibliei.

— Asta trebuie să mi-o explici.

— El a contestat afirmaţia că Biblia ar fi fost inspirată de Dumnezeu în totalitatea ei. până la ccl mai mic amănunt, cu literă şi virgulă. Când citim Biblia, trebuie să ţinem seama de timpul când a fost scrisă ea. Această lectură „critică" ne face apoi să constatăm un şir de contradicţii între diferitele cărţi ale Bibliei. într-un alt plan, textele Noului Testament ne fac cunoscut nemijlocit un Iisus, pe care l-am putea considera drept purtătorul de cuvânt al lui Dumnezeu. Căci mesajul lui Iisus însemna de fapt o eliberare de iudaismul rigid. Iisus anunţa o „religie a raţiunii", pentru care iubirea era valoarea cea mai înaltă. Spinoza se gândeşte aici atât la iubirea faţă de
Dumnezeu, cât şi la iubirea faţă de semeni. Dar şi creştinismul a înţepenit repede în dogme împietrite şi în ritualuri vide.

— Pot să înţeleg că asemenea gânduri au fost greu de digerat pentru biserici şi sinagogi.

— Când lucrurile au început să meargă prost, Spinoza a fost abandonat chiar şi de familia lui. Au vrut să-l dezmoştenească din cauza ereziilor pe care le susţinea. Paradoxul. în toate acestea, era că puţini au apărat libertatea de opinie şi toleranţa religioasă cu mai multă energie decât Spinoza. Multele opoziţii pe care el a trebuit să le combată l-au determinat în cele din urmă să ducă o viaţă liniştită pe care şi-a dedicat-o cu totul filosofici. îşi câştiga traiul cu munca de şlefuire a lentilelor. Unele dintre aceste lentile au ajuns în posesia mea, cum ţi-am spus.

— Impresionant.

— Faptul că el a trăit de pe urma lentilelor de citit are ceva aproape simbolic. Filosofii ar trebui într-adevăr să-i ajute pe oameni să vadă existenţa într-o perspectivă nouă. Fundamentală pentru filosofia lui Spinoza este dorinţa de a considera lucrurile „din punctul de vedere al eternităţii":

— Din punctul de vedere al eternităţii?

— Da, Sofie. Tu crezi că tu ai reuşi să-ţi vezi propria ta viaţă într-o înlănţuire cosmică? Atunci ar trebui. într-un fel, să arunci o ochire asupra ta însăţi, asupra vieţii tale prezente.

— Hm... nu e chiar atât de uşor.

— Gândeşte-te că nu eşti decât o părticică din întreaga viaţă a naturii. Tu faci parte dintr-un complex uriaş.

— Cred că înţeleg ce vrei să spui.

— Dar poţi să şi trăieşti asta? Poţi tu să cuprinzi întreaga natură dintr-o dată - de fapt, universul întreg - într-o singură şi unică clipă?

— Depinde. Poate că aş avea nevoie de nişte lentile.

— Şi eu nu mă gândesc acum la cosmosul infinit. Mă gândesc la un timp nesfârşit. Acum treizeci de mii de ani, a trăit un băieţel undeva în Renania. El era o părticică măruntă din întreaga natură, o mică unduire pe o mare nesfârşită, imensă. Astfel, Sofie. trăieşti şi tu ca o părticică minusculă, viaţa naturii. între tine şi acel băieţel nu este nici o deosebire.

— Oricum, eu trăiesc acum.

— Da, tocmai din cauza asta ar trebui să te priveşti cu coada ochiului. Cine ai să fii peste treizeci de mii de ani?

— Asta este, de fapt, o erezie?

— De, ştiu şi eu... Spinoza n-a spus numai că ceea ce există este natură. El a pus

şi un semn de egalitate între Dumnezeu şi natură. El îl vedea pe Dumnezeu în tot ceea ce există, şi tot ceea ce există în Dumnezeu.

— Atunci era un panteist

— E adevărat Pentru Spinoza, Dumnezeu nu este cineva care a creat odinioară lumea şi care de atunci stă în afara creaţiei sale. Nu, Dumnezeu *este* lumea. Uneori, el se exprimă şi puţin altfel. Ei subliniază că lumea este *în Dumnezeu.* Aici el se referă la cuvântarea Apostolului Pavel în Areopag. „Căci noi în El vieţuim şi ne mişcăm şi suntem", spusese Pavel. Dar să urmărim gândirea lui Spinoza. Opera sa cea mai importantă se numeşte: *Etica întemeiată prin metoda geometrică.*

— Etica... şi metoda geometrică?

— Poate că pentru urechile noastre sună oarecum ciudat. Prin etică, filosofii înţeleg învăţătura despre cum trebuie să trăim pentru a duce o viaţă bună. în sensul acesta vorbim, de exemplu, despre etica lui Socrate sau etica lui Aristotel. Numai în vremea noastră etica s-a restrâns, într-un anumit sens, la câteva reguli potrivit cărora am putea trăi fără a-i călca pe semenii noştri pe picior.

— Căci să te gîndeşti la propria fericire e considerat acum ca fiind egoism?

— Cam aşa, da. Când Spinoza foloseşte termenul de etică, el ar putea fi tradus la fel de bine şi cu artă a vieţii sau morală.

— Şi cu toate acestea... „Arta vieţii întemeiată prin metoda geometrică"?

— „Metoda geometrică" se referă la limbaj sau la forma expunerii. Mai ţii minte că Descartes voia să aplice metoda matematică asupra reflecţiei filosofice. Prin asta, el înţelege o reflecţie filosofică construită ca şi cum ea ar fi o strictă necesitate a gândirii raţionale; Spinoza se aşază în aceeaşi tradiţie raţionalistă. în etica sa el arată că viaţa oamenilor este condusă de legile naturii. Trebuie să ne eliberăm de sentimentele şi senzaţiile noastre, căci numai

astfel ne putem găsi liniştea şi putem fi fericiţi, spunea el.

— Dar noi nu suntem conduşi doar de legile naturii?

— Mde, Spinoza nu e un simplu filosof uşor de înţeles, Sofie. Mai ştii că Descartes spunea că realitatea constă din două substanţe strict despărţite între ele, anume gândirea şi extinderea.

— Cum să fi uitat asta?

— Cuvântul „substanţă" s-ar traduce cam aşa: acel ceva care constă din ceva anume care este, în fond, el însuşi sau la care se poate reduce. Totul este fie gândire, fie întindere în spaţiu.

— Nu e nevoie să repeţi.

— Dar Spinoza nu a preluat această separare. El spunea că există doar o singură substanţă. Tot ceea ce este se lasă redus la unul şi acelaşi lucru. Şi acest Unu îl denumea ca fiind *substanţă.* în alte locuri el îi spune „Dumnezeu" sau „Natură". Spinoza nu are deci o concepţie dualistă despre realitate, cum avea Descartes. Spunem despre el că este *monist.* Asta înseamnă că el reduce întreaga natură şi toate condiţiile şi relaţiile de viaţă la una şi aceeaşi substanţă.

— Aproape că nici nu s-ar putea deosebi mai tare.

— Deosebirea dintre Descartes şi Spinoza nu este atât de mare pe cât se susţine. Şi Descartes arată că numai Dumnezeu există prin cl însăşi. De-abia atunci când Spinoza pune semnul echivalenţei între Dumnezeu şi Natură - sau Dumnezeu şi Creaţie - el se îndepărtează simţitor de Descartes şi totodată de concepţia iudaică sau creştină.

— Căci atunci natura *este* Dumnezeu, şi cu asta gata.

— Dar cînd Spinoza foloseşte cuvântul „natură", atunci el nu se gândeşte la natura spaţială. Prin substanţă, Dumnezeu sau Natură el înţelege tot ceea ce există, adică şi ceea ce constă din spirit.

— Deci atât gândirea, cât şi extinderea în spaţiu.

— Da, tocmai. Potrivit lui Spinoza, noi, oamenii, cunoaştem două dintre însuşirile sau formele de manifestare ale lui Dumnezeu. Spinoza numeşte asemenea însuşiri ale lui Dumnezeu *atribute,* şi aceste atribute sunt tocmai gândirea şi extinderea în spaţiu de care vorbeşte Descartes. Dumnezeu - sau Natura - se manifestă deci fie ca gândire, fie ca ceva în spaţiu. De altfel, e posibil ca Dumnezeu să aibă nesfârşit de multe alte însuşiri în afară de gândire şi extindere în spaţiu, însă oamenii nu cunosc decât aceste două atribute.

— Da, bine, dar el se exprimă foarte complicat.

— Da, ai aproape nevoie de ciocan şi daltă ca să-ţi croieşti drum prin limbajul lui Spinoza. Poate că ne mai mângâiem spunându-ne că, până la urmă, găsim un gând care este la fel de cristalin şi de clar ca un diamant.

— Aştept cu încordare.

— Tot ceea ce există în natură este deci fie gândire, fie extindere. Fenomenele izolate de care ne izbim în viaţa noastră de zi cu zi - de exemplu, o floare sau o poezie de Henrik Wergeland - sunt *moduri* diferite ale atributelor gândire şi extindere. Prin *modus* - la plural *modi* - înţelegem deci un anumit fel în care se exteriorizează substanţa. Dumnezeu sau Natura. O floare este un modus al atributului extindere, iar o poezie despre aceeaşi floare este un modus al atributului

gândire. In fond însă, ambele sunt în modul cel mai profund expresie pentru una şi aceeaşi substanţă. Dumnezeu sau Natură.

— Doamne, ce complicaţie!

— La Spinoza doar limbajul este complicat Sub formulările lui rigide se ascunde o cunoaştere minunată, care este atât de nemaipomenit de simplă, încât limba de toate zilele nici nu o poate cuprinde.

— Dar eu cred că am să prefer totuşi limba de toate zilele.

— Bine. Atunci încep chiar cu tine. Când pe tine te doare burta, cine anume simte durerea?

— Asta o spui chiar tu. Eu.

— E adevărat. Şi când mai târziu te gândeşti că la un moment dat ai avut o durere de burtă, cine gândeşte atunci?

— Tot cu.

— Atunci tu eşti o persoană care are astăzi o durere de burtă şi care mâine poate fi influenţată de o anumită stare de spirit. Şi Spinoza spunea că toate obiectele fizice care sunt în jurul nostru sau care se petrec în jurul nostru dau expresie lui Dumnezeu sau Naturii. In felul acesta, toate gândurile care ajung să fie gândire sunt gândurile lui Dumnezeu sau ale Naturii. Căci totul este unul şi acelaşi lucru. Există doar un singur Dumnezeu, o Natură sau o Substanţă.

— Dar când gândesc ceva. atunci gândesc totuşi *eu.* Şi când mă mişc, atunci *eu* mă mişc pe mine. De ce vrei să-l aduci aici pe Dumnezeu?

— îmi place că participi cu atâta pasiune. Dar tu, cine eşti tu? Tu eşti Sofie Amundsen, dar eşti. de asemenea, expresia a ceva infinit mai marc. Desigur, poţi să afirmi că *tu* eşti cea care gândeşti sau că *tu* eşti cea care te mişti, dar nu poţi tu să susţii şi că Natura

gândeşte gândurile tale ori că Natura se mişcă în tine? Şi se mai pune întrebarea prin care lentilă vrei tu să priveşti asta...

— Vrei să spui că nu cu însămi hotărăsc în ce mă priveşte?

— Ştiu şi eu? Tu ai cumva un fel de libertate de a-ţi mişca degetele mari aşa cum vrei tu. Dar degetul mare se poate mişca numai potrivit cu natura lui. El nu poate ţopăi dintr-o dată dincolo de mâna ta ca să sară prin cameră. Şi tot astfel, ai şi tu locul tău în acest întreg, copila mea. Tu eşti Sofie, dar eşti un deget în trupul lui Dumnezeu.

— Atunci Dumnezeu determină tot cc fac eu?

— Sau Natura, sau legile naturii. Spinoza îl considera pe Dumnezeu - sau legile naturii - ca fiind *cauza lăuntrică* a tot ceea ce se întâmplă. El nu este o cauză exterioară, căci Dumnezeu se exprimă prin legile naturii şi numai prin ele.

— Nu cred că văd deosebirea.

— Dumnezeu nu este un mânuitor de marionete, care trage sforile şi hotărăşte prin asta cc se petrece pe scenă. Un astfel de „maestru al marionetelor" conduce păpuşile din afară şi el este atunci „cauza exterioară". Dumnezeu însă nu conduce lumea astfel. Dumnezeu conduce lumea prin legile naturii. în felul acesta. Dumnezeu - sau Natura - este cauza *lăuntrică* pentru tot ceea ce se întâmplă. Aceasta înseamnă că totul se întâmplă în natură în mod necesar. Spinoza avea o imagine deterministă despre viaţa naturii.

— Cred că ai mai spus şi înainte ceva asemănător.

— Poate că te gândeşti la *stoici.* Şi ei arătau că totul se întâmplă în chip necesar. De aceea era pentru ei atât de important să

întâmpine toate evenimentele cu o „linişte stoică". Omul nu trebuie să se lase împins de simţămintele lui. Asta o spune, dacă vrem să ne exprimăm foarte pe scurt, şi etica lui Spinoza.

— Cred că înţeleg ce vrea cl să spună. Dar nu-mi place gândul că nu hotărăsc eu însămi în tot ce mă priveşte.

— Haide să facem un salt îndărăt la băieţelul acela din epoca de piatră, care a trăit acum treizeci de mii de ani. Când s-a făcut mare, şi-a aruncat lancea după animale, a iubit o femeie, care a devenit mama copiilor lui, şi poţi să fii sigură şi că i-a venerat pe zeii tribului său. Cum ai putea să susţii că ar fi hotărât el însuşi toate acestea?

— Nu ştiu.

— Sau închipuie-ţi un leu în Africa. Tu crezi că el se hotărăşte să-şi ducă viaţa asemenea unui animal de pradă? Din cauza asta se aruncă el asupra unei antilope? Sau poate ar fi preferat să se hotărască pentru o viaţă de vegetarian?

— Nu, leul trăieşte după propria lui natură.

— Sau. tocmai, după legile naturii. Asta faci şi tu. Sofie, căci şi tu eşti natură. Acum tu poţi, desigur - sprijinită de Descartes -, să obiectezi că leul e un animal şi nu un om cu însuşiri spirituale libere. Dar gândeşte-te la un copil nou născut. El ţipă şi dă din picioare, şi dacă nu i se dă lapte, atunci îşi suge degetul. Bebeluşul acesta are şi el libertatea voinţei?

— Nu.

— Şi când capătă un asemenea copil mic o voinţă liberă? Când are doi ani, un asemenea micuţ aleargă peste tot şi arată cu degetul nestăpânit la tot ce vede în faţa ochilor. La trei ani îi bate pe toţi la cap cu întrebările şi la patru ani i se face dintr-o dată

frică pe întuneric. Unde e aici libertatea, Sofie?

— Nu ştiu.

— La cincisprezece ani, copila stă în faţa oglinzii şi începe să facă tot felul de experienţe cu fardurile. Oare acum îşi ea propriile ei decizii si face ce vrea ea?

— înţeleg ce vrei să spui.

— Ea este Sofie Amundsen, asta e sigur. Dar ea trăieşte conform legilor naturii. Ce c important e că ea însăşi nu-şi dă seama de toate astea, căci în spatele a tot şi a toate se ascund nişte cauze nesfârşit de multe şi imens de complicate.

— Cred că nu mai vreau să aud lucrurile astea mai departe.

— Dar trebuie să mai răspunzi la o ultimă întrebare. Doi copaci la fel de bătrâni cresc într-o grădină mare. Unul dintre copaci e într-un loc cu mult soare şi are din belşug la dispoziţie pământ bogat în substanţe hrănitoare şi apă. Celălalt copac creşte la umbră şi pe un pământ prost. Care din aceşti doi copaci are să aibă mai multe roade?

— Fireşte, cel cu condiţiile mai bune de creştere.

— După cum spune Spinoza, copacul acesta e liber. El a avut libertatea deplină de a-şi dezvolta posibilităţile pe care le avea Dar dacă e vorba aici de un măr, atunci asta nu înseamnă că ar avea libertatea de a face fie mere, fie prune. Aşa şi cu oamenii. Condiţiile politice, de pildă, ne pot împiedica în dezvoltarea şi în evoluţia noastră personală. O constrângere exterioară ne poate ridica obstacole în faţă. Numai când ne putem dezvolta liberi posibilităţile de care dispunem vom trăi ca oameni liberi. Şi totuşi vom fi conduşi de structura noastră lăuntrică şi de condiţiile exterioare, exact la fel ca şi băiatul

din epoca de piatră în Renania, ca leul din Africa sau ca mărul din grădină.

— Am impresia că nu mai pot.

— Spinoza susţine că numai o singură fiinţă este pe deplin şi întru totul „cauza sa însăşi" şi poate acţiona în totală libertate. Numai Dumnezeu sau Natura reprezintă asemenea desfăşurări libere şi „neîntâmplătoare". Un om se poate strădui spre o libertate care să-l facă să poată trăi fără constrângere exterioară. Dar el nu va ajunge niciodată la „voinţa liberă". Noi înşine nu decidem tot ceea ce se întâmplă cu trupul nostru - căci trupul nostru este un modus al atributului extinderii în spaţiu. Şi noi nici măcar nu ne „alegem" gândurile. Omul, aşadar, nu are un suflet liber, întrucât stă deplin prizonier într-un trup mecanic.

— Dar tocmai asta e cam greu de înţeles.

— Spinoza spunea că pasiunile omeneşti - de exemplu, ambiţia sau dorinţa - ne împiedică să ajungem la adevărata fericire sau armonie. Dar când ne dăm seama că toate se întâmplă din necesitate, atunci am putea dobândi o cunoaştere intuitivă a naturii ca întreg. Putem fi aduşi la o trăire a faptului că totul se leagă într-o mare coerenţă, că de fapt totul e unul şi acelaşi lucru. Ţelul nostru este să cuprindem totul cu o privire de sus. Spinoza numea acest lucru a vedea totul *sub specie aeternitatis.*

— Şi asta ce înseamnă?

— A vedea totul *din punctul de vedere al eternităţii.* Nu am început cu asta?

— Trebuia atunci să sfârşim cu asta. Dar acum trebuie neapărat să mă duc acasă.

Alberto se ridică şi luă o fructieră plină cu fructe din rafturile de cărţi. Aşează fructiera pe masă.

— N-ai vrea să guşti puţin înainte de a pleca"

Sofie îşi luă o banană. Alberto se hotărî pentru un măr verde.

Ea rupse vârful bananei şi începu să-i desprindă coaja

— E ceva aici, spuse ea deodată.

— Unde?

— Aici, în coaja bananei. Arată ca scris cu un creion cu tuş negru.

Sofie se aplecă spre Alberto şi-i arătă banana. El citi cu glas tare:

Uite-mă iarăşi, Hilde. Eu sunt peste tot, copila mea. Cele mai sincere urări de fericire pentru ziua ta de naştere!

— Foarte nostim, spuse Sofie.

— Omul ăsta devine tot mai rafinat.

— Dar e totuşi... imposibil. Ştii cumva dacă în Liban se cultivă bananele?

Alberto clătină din cap.

— în orice caz, eu nu mănânc.

— Atunci las-o acolo. Cineva care scrie înlăuntrul unei banane ca să-i ureze la mulţi ani fiicei lui de ziua ei de naştere este, bineînţeles, nebun de legat. în acelaşi timp, vezi că e un om foarte şiret

— Amândouă se potrivesc.

— Putem deci să stabilim acum şi aici că Hilde are un tată viclean şi şiret? Adevărul e că nu-i deloc un prostănac.

— Asta ţi-am spus-o şi eu. La fel de bine era în stare să te facă ultima dată pe tine să-mi spui Hilde. Este cu putinţă ca el să ne pună în gură toate cuvintele pe care le folosim.

— Nimic nu e exclus. Dar, în acelaşi timp, totul poate fi pus sub semnul îndoielii.

— Atunci întreaga existenţă poate, la fel de bine, să fie un vis.

— Să nu grăbim prea tare lucrurile. în fond, s-ar putea să existe explicaţie mai

simplă pentru toate astea.

— Oricum, eu trebuie neapărat să ajung acasă. Mă aşteaptă mama.

Alberto o conduse pe Sofie până la uşă. Când ea ieşi, el spuse:

— Pe data viitoare, Hilde!

în clipa următoare uşa se închise în urma ei.

Locke

...la fel de goală şi fără conţinut ca o tablă înainte ca profesorul să intre în clasă...

Sofie ajunse la opt şi jumătate acasă. Cu o oră şi jumătate mai târziu decât fusese înţelegerea - de fapt, nu fusese nici o înţelegere. Sofie sărise pur şi simplu peste masă şi-i scrisese mamei pe un bileţel că avea să fie îndărăt cel mai târziu la şapte.

— Aşa nu mai merge. Sofie. A trebuit să sun la informaţii şi să întreb dacă au vreun abonat Alberto în oraşul vechi. Mi-au râs pur şi simplu în nas.

— Nu era atât de uşor să plec de acolo. Cred că suntem pe punctul de a rezolva un mister mare.

— Prostii.

— Nu, e totul adevărat.

- L-ai invitat la serbarea pe care o dai în grădină?

— A, nu, am uitat.

— Dar acum eu vreau neapărat să-l cunosc. Şi chiar mâine. Nu e bine ca o fetiţă să se întâlnească

atât de des cu un bărbat mai în
vârstă.

— De Alberto nu trebuie în nici un caz să-ţi fie frică. Tatăl Hildei e poate mai primejdios.

— Ce Hilde?

— Fiica celui care e în Liban. Acela pare să fie un adevărat pezevenghi. Poate că el controlează, într-un anumit fel, lumea întreagă...

— Dacă nu-mi faci cunoştinţă imediat cu acest Alberto, atunci nu mai ai voie să te întâlneşti cu el. N-am linişte până când nu ştiu cel puţin cum arată.

Lui Sofie îi veni deodată o idee. Ieşi în fugă din cameră.

— Ce te-a găsit? strigă mama după ca.

Aproape imediat Sofie se reîntorsese în cameră.

— Poţi să vezi imediat cum arată. Dar sper că după aceea ai să mă Iaşi în pace.

Gesticula cu o casetă video şi se apropie cu ea în mână de aparatul video.

— Ţi-a dăruit un video?

— E din Atena...

Curând începură să licărească imagini cu Alberto pe ecranul videoului. Mama rămase mută de uimire când apăru Alberto adresându-i-se direct Sofiei.

Şi atunci Sofie văzu un lucru pe care-l remarcase şi prima dată, dar pe care-l uitase după aceea. Pe Acropole se îmbulzeau o mulţime de oameni împărţiţi în diverse grupuri turistice. în mijlocul unui asemenea grup era ridicată o mică pancartă - pe care scria HILDE.

Alberto se plimba mai departe pe Acropole. Apoi coborî şi, printr-o intrare, ajunse iarăşi în Areopag, acolo unde Apostolul Pavel Ic vorbise atenienilor. Din piaţa veche a oraşului, Alberto continua să vorbească adresându-se Sofiei.

Mama ei comenta imaginile cu jumătate de voce: „De necrezut... *acesta* e Alberto? Uite iarăşi iepurele acela... dar... da, el vorbeşte într-adevăr cu tine, Sofie. Eu nu ştiam că Pavel a fost la Atena..."

Imaginea video se apropia de punctul în care vechea Atenă se ridicase deodată din ruine. în ultima clipă Sofie opri caseta. Acum i-l arătase mamei pe Alberto, nu mai trebuia să i-l prezinte şi pe Platon. în cameră se făcuse tăcere.

— Nu găseşti că arată de-a dreptul nostim? o necăji Sofie.

— Dar trebuie să fie un om tare ciudat, dacă s-a filmat la Atena, doar ca să-i dăruie unei fetiţe pe care abia dacă o cunoaşte o casetă video. De fapt, când a fost el acolo?

— N-am nici o idee.

— Dar mai e ceva...

— Da?

— Seamănă puţin cu maiorul care a locuit acum câţiva ani în coliba din pădure.

— Poate că el este, mamă.

— Dar de mai bine de douăzeci de ani nu l-a mai văzut nimeni.

— Poate o fi călătorit mult. La Atena, de exemplu.

Mama clătină din cap.

— Când l-am văzut şi eu cândva, prin anii şaptezeci, nu arăta nici cu o zi mai tânăr decât acest Alberto astăzi pe video. Avea un nume străin...

— Knox?

— Da, poate, Sofie. Poate că îl chema Knox.

— Sau poate Knag?

— Nu, sincer, nu mai ştiu... Dar. în fond, despre ce Knox sau Knag vorbeşti tu?

— Unul dintre ei e Alberto, celălalt e tatăl Hildei.

— Mi se învârtesc toate în cap.
— Mai e ceva de mâncare?
— Poţi să-ţi încălzeşti chifteluţele.

După aceea, trecură exact două săptămâni fără ca Sofie să mai audă ceva din partea lui Alberto. Primi încă o ilustrată cu felicitări de aniversare pentru Hilde, dar deşi se apropia ziua ei, ea nu primi nici o felicitare.

într-o după-amiază, Sofie se duse cu autobuzul în oraşul vechi şi bătu la uşa lui Alberto. El nu era acasă, dar pe uşă atârna un bileţel. Pe bilet scria:

Cele mai calde sărutări de ziua ta de naştere, Hilde. Acum se apropie marele punct de cotitură. Clipa adevărului, copila mea. De fiecare dată când mă gândesc la asta, aproape că fac pe mine de râs. Asta are, fireşte, ceva de-a face cu Berkeley, ţine-te bine!

Sofie desprinse biletul şi-l strecură în cutia de scrisori a lui Alberto, atunci când ieşi din casă.

Ce Dumnezeu! Doar n-o fi plecat iarăşi la Atena? Cum putea s-o lase aşa, singură, pe Sofie, cu toate întrebările astea fără răspuns?

Când joi, 14 iunie, veni de la şcoală, Hermes se învârtea prin grădină. Sofie se repezi la el, şi el îi ieşi ţopăind înainte. îl îmbrăţişă pe câine ca şi când acesta ar fi putut să-i rezolve toate enigmele care o preocupau.

Iarăşi scrise un bilet pentru mama ei, dar de data aceasta lăsă acolo şi adresa lui Alberto.

Pe când străbăteau oraşul, Sofie se gândea la ziua de mâine. Nu se gândea atât la ziua ei de naştere, aceea avea oricum să fie sărbătorită de-abia în seara de Sfântul Ioan. Dar a doua zi era şi ziua de naştere a Hildei. Sofie era convinsă că în ziua aceea avea să se întâmple ceva cu totul extraordinar. în orice

caz, aceste multe felicitări din Liban urmau să sfârşească.

După cc traversaseră piaţa şi se apropiau de oraşul vechi, trecură prin faţa unui parc unde se afla un teren de joacă. Aici Hermes se opri în faţa unei bănci. Era limpede că Sofie trebuia să se aşeze pe banca aceea.

Se aşeză şi începu să-l scarpine în câine pe blana lui galbenă, în timp ce privea în ochii animalului. îndată trupul câinelui fu străbătut de un fior. Acuma începe să latre, se gândi Sofie.

Fălcile câinelui începură să tremure, dar Hermes nici nu mârâi şi nici nu lătră. îşi deschise gura şi spuse:

— Urările mele de fericire din toată inima, Hilde.

Sofie rămase ca împietrită. Oare câinele chiar vorbise cu ea de-adevărat?

Nu. fără îndoială că-şi închipuise doar, pentru că ea se gândise toată vremea la Hilde. în adâncul inimii însă era convinsă că Hermes rostise cuvinte. Şi chiar cu o voce adâncă, răsunătoare, de bas.

în clipa următoare totul era ca înainte. Hermes lătră de două ori, demonstrativ - ca pentru a ascunde faptul că tocmai vorbise cu voce omenească - şi porni în trap mai departe spre casa lui Alberto. înainte de a intra. Sofie îşi ridică ochii spre cer. Toată ziua fusese timp frumos, dar acum se strângeau în depărtare nori grei.

Când Alberto deschise uşa apartamentului, Sofie spuse:

— Te rog, lasă la o parte politeţurile. Eşti un pezevenghi şi o ştii foarte bine.

— Dar ce mai e acum, copila mea?

— Maiorul l-a învăţat pe Hermes *să vorbească.*

— O, Doamne, a ajuns chiar până acolo?

— Da, închipuie-ţi.

— Şi ce a spus?

— Poţi să ghiceşti de trei ori.

— Ţi-a spus. probabil, „Felicitări din inimă pentru aniversare" sau ceva de genul acesta.

— Bingo.

Alberto o lăsă pe Sofie să intre. Şi astăzi se costumase, dar nu foarte diferit faţă de ultima oară. doar că astăzi costumul său nu mai avea atâtea funde şi panglici şi dantele.

— Dar asta nu e totul, spuse Sofie.

— Ce vrei să spui?

— N-ai găsit biletul din cutia de scrisori?

— A, biletul acela - l-am aruncat imediat.

— Din partea mea n-are decât să facă în pantaloni când se gândeşte la Berkeley. Dar ce are filosoful ăsta că te îndeamnă la aşa ceva?

— Asta o vom vedea

— Dar ai să-mi povesteşti astăzi despre el?

— Astăzi, da.

Alberto se instală comod. Apoi spuse:

— Când am mai stat aici de vorbă, ţi-am povestit despre Descartes şi Spinoza. Am stabilit atunci că ei au ceva important în comun. Anume că amândoi sunt *raţionalişti.*

— Şi raţionalist este cineva care crede în importanţa raţiunii.

— Da, un raţionalist crede în raţiune ca izvor al cunoaşterii. El crede că există anumite idei înnăscute în om - şi care există, aşadar, independent de orice experienţă de viaţă. Şi cu cât e mai clară o asemenea idee sau reprezentare, cu atât mai sigur e că ea corespunde unei realităţi. Ştii doar că Descartes avea o reprezentare distinctă despre o „fiinţă desăvârşită". Pornind de Ia această

reprezentare, el a ajuns la concluzia că există cu adevărat Dumnezeu.

— Eu nu sunt chiar atât de uitucă.

— Această gândire raţionalistă era tipică pentru filosofia secolului al şaptesprezecelea. Ea fusese reprezentată energic şi în Evul Mediu şi ne amintim că am întâlnit-o la Platon şi Socrate. în secolul al optsprezecelea, însă, ea a fost supusă unor critici tot mai profunde. Mai mulţi filosofi au susţinut punctul de vedere că noi, de fapt, nu avem conţinuturi ale conştiinţei, atâta vreme cât nu avem experienţe de viaţă pe calea simţurilor. O asemenea concepţie se numea *empirism.*

— Şi vrei să povesteşti astăzi despre aceşti empirişti?

— Am să încerc. Cei mai importanţi dintre aceşti empirişti - sau filosofi ai experienţei - au fost *Locke, Berkeley* şi *Hume,* toţi trei englezi. Raţionaliştii cei mai declaraţi care au dominat secolul al şaptesprezecelea au fost francezul *Descartes,* olandezul *Spinoza* şi germanul *Leibniz.* De aceea facem deosebire între *empirismul englez* şi *raţionalismul continental.*

— Din partea mea n-avem decât s-o facem, dar sunt şi aşa foarte multe vorbe. Ai putea să repeţi ce înţelegem prin „empirism"?

— Un empiric îşi ia toată ştiinţa şi cunoaşterea despre lume din ceea ce îi spun simţurile. Formularea clasică a poziţiei empiriste vine de la Aristotel, care a spus că nu e nimic în conştiinţă care să nu fi fost înainte în simţuri. Această idee conţine o critică clară la adresa lui Platon, care credea că omul poartă cu el idei înnăscute provenind din lumea ideilor. Locke repetă cuvintele lui Aristotel şi le îndreaptă împotriva lui Descartes.

— Că în conştiinţă nu ar fi nimic care să nu fi fost înainte în simţuri?

— Noi nu avem idei sau reprezentări înnăscute despre lume. în fond, noi nu ştim nimic despre lumea în care am fost aşezaţi, înainte de a fi văzut cu ochii această lume. Dacă avem deci o reprezentare sau o idee, pe care nu o putem pune în legătură cu trăirile experienţei noastre de viaţă, atunci e vorba de o reprezentare falsă. Dacă, de pildă, folosim cuvinte ca „Dumnezeu", „veşnicie" sau „substanţă", atunci raţiunea noastră merge în gol. Căci nimeni nu a cunoscut din experienţă proprie pe Dumnezeu, sau veşnicia, sau ceea ce filosofii numesc „substanţă". în felul acesta, se pot scrie tratate erudite care în fond nu aduc nici un fel de cunoaştere nouă. O astfel de filosofie, care poate să fie foarte exact gândită, ar fi impresionantă, dar nu e altceva decât o fantezie a gândirii. Filosofii secolelor al şaptesprezecelea şi al optsprezecelea moşteniseră multe asemenea tratate pline de erudiţie. Toate trebuiau însă examinate sub lupă.

Trebuiau, prin selectare, alese ideile bune de cele lipsite de conţinut. Am putea compara asta cu procesul de spălare al nisipurilor aurifere. Partea cea mai mare este nisip şi lut, dar din când în când mai străluceşte printre ele şi câte un grăunte de aur.

— Şi asemenea grăunţe de aur sunt trăirile adevărate?

— Sau, în orice caz. ideile care pot fi puse în legătură cu experienţele de viaţă omeneşti. Pentru empiriştii englezi, era important ca toate reprezentările omeneşti să fie cercetate pentru a se stabili dacă ele se pot întemeia pe experienţe de viaţă adevărate. Dar să-i luăm pe rând pe aceşti filosofi.

— Dă-i drumul.

— Primul a fost englezul *John Locke,* care a trăit între 1632 şi 1704. Cartea sa cea mai importantă se numea *An Essay Concerning Human Understanding - O încercare cu privire la raţiunea omenească* - şi a apărut în 1690. Aici el încearcă să limpezească două probleme. întâi, el se întreabă de unde îşi iau oamenii gândurile şi reprezentările. Şi, în al doilea rând. dacă putem avea încredere în ceea ce spun simţurile noastre.

— Un proiect dificil.

— Să luăm aceste probleme una după alta. Locke este convins că toate gândurile şi reprezentările noastre sunt un reflex a ceea ce am văzut sau auzit. înainte ca noi să fi simţit ceva, conştiinţa noastră este asemenea unei „tabula rasa" - unei „table pe care nu scrie nimic".

— Sună bine în norvegiană.

— înainte ca noi să simţim ceva, conştiinţa noastră este deci la fel de goală şi fără conţinut ca o tablă înainte ca profesorul să intre în clasă; Locke compară conştiinţa şi cu o cameră nemobilată. Dar apoi se ivesc senzaţiile. Vedem lumea în jurul nostru, o mirosim, o gustăm, simţim şi auzim. Şi nimeni nu face aceasta cu mai multă intensitate decât copiii mici. în felul acesta iau naştere *ideile simple senzoriale.* Dar conştiinţa nu primeşte în sine aceste impresii din afară în chip pasiv. Şi *în* conştiinţă se petrece ceva. Ideile simple vor fi prelucrate prin meditaţie, reflecţie, credinţă şi îndoială. în felul acesta se nasc ceea ce Locke numeşte *idei reflexive.* El face deosebirea deci între „senzaţie" şi „reflecţie". Căci conştiinţa nu este numai un receptor pasiv. Ea ordonează şi prelucrează toate impresiile senzoriale care o asaltează. Şi exact aici trebuie să fim atenţi.

— Atenţi?

Locke subliniază că, prin simţuri, noi preluăm numai şi numai *simple impresii.* Dacă, de exemplu, eu mănânc un măr, eu simt întregul măr într-o unică impresie simplă. în realitate, eu preiau o întreagă serie de asemenea impresii simple - că e vorba de ceva verde, care miroase proaspăt, e zemos şi are gust acrişor. Abia după ce am mâncat multe mere. mă gândesc: acum eu mănânc „un măr". Locke spune că, astfel, noi ne-am format o *reprezentare compusă despre un măr.* Când eram copii mici şi am mâncat pentru prima dată un măr, nu aveam asemenea reprezentări compuse. Dar vedeam ceva verde, simţeam gustul a ceva proaspăt şi zemos, hm, hm... da, era şi puţin acrişor. Treptat, am strâns laolaltă multe asemenea senzaţii senzoriale şi ne-am format noţiuni cum ar fi „măr", „pară" şi „portocală". Dar tot materialul cunoaşterii lumii, noi îl datorăm în cele din urmă aparatului nostru senzorial. O cunoaştere care nu se lasă redusă la simplele impresii prin simţuri este, de aceea, o falsă cunoaştere şi trebuie în consecinţă să fie respinsă.

— în orice caz, putem fi siguri că ceea ce vedem şi auzim, mirosim şi gustăm este cum îl simţim noi.

— Da şi nu. Aceasta este cea de a doua întrebare la care caută să răspundă Locke. El a explicat întâi de unde luăm ideile şi reprezentările noastre. însă acum el se întreabă, de asemenea, dacă lumea este cu adevărat aşa cum o simţim noi. Nu e deloc ceva de la sine înţeles, Sofie. Nu avem voie să ne grăbim. Acesta este singurul lucru care-i este interzis unui filosof adevărat.

— Sunt mută ca un peşte.

— Locke făcea deosebirea între calităţile senzoriale „primare" şi cele „secundare". Şi aici el le întinde mâna filosofilor dinaintea lui - de exemplu, lui Descartes.

— Explică-mi asta.

— Prin *calităţi primare,* el înţelege extinderea; greutatea, forma, mişcarea şi numărul lucrurilor. în ce priveşte asemenea *calităţi,* putem fi siguri că simţurile ne redau însuşirile reale ale lucrurilor. Dar noi mai avem senzaţii şi cu privire la alte însuşiri ale lucrurilor. Spunem că ceva este dulce sau acru, verde sau roşu, cald sau rece. Pe acestea Locke le numeşte *calităţi secundare.* Asemenea impresii senzoriale - cum ar fi culoarea, mirosul, gustul sau sunetul - nu redau însuşiri reale care să fie proprii lucrurilor însele. Ele reprezintă doar influenţa însuşirilor exterioare asupra simţurilor noastre.

— Despre gust oricum nu ne putem certa.

— întocmai. Cu privire la însuşirile primare - cum sunt mărimea sau greutatea - putem fi cu toţii de acord, pentru că ele se află cuprinse în lucrurile însele. însă însuşirile secundare - cum sunt culoarea şi gustul - pot diferi de la animal la animal sau de la om la alt om. dependente de felul în care este alcătuit aparatul senzorial al fiecărui individ.

— Când Jorunn mănâncă o portocală, se strâmbă cum se strâmbă alţii când mănâncă lămâie. De obicei nu mănâncă decât o bucăţică. „E acră", zice. Şi de obicei mie mi se pare aceeaşi portocală dulce şi gustoasă.

— Şi nici una dintre voi nu are dreptate, dar nici nu se poate spune că vreuna se înşală. Voi nu faceţi decât să spuneţi în ce fel portocala asta influenţează simţurile voastre. La fel stau lucrurile cu experienţa culorilor.

Tu crezi că o anumită nuanţă de roşu nu-ţi place. Dacă Jorunn îşi cumpără tocmai o rochie în aceeaşi nuanţă, ai face bine să-ţi păstrezi impresia numai pentru tine. Fiecare gustă culoarea aceasta în nuanţa respectivă în mod diferit, dar rochia însăşi nu este nici drăguţă, nici urâtă.

— Dar toată lumea e de acord că o portocală e rotundă.

— Da, dacă ai în faţă o portocală rotundă, atunci n-ai s-o simţi ca pe un zar, în colţuri. Poţi s-o găseşti dulce sau acră, dar n-ai să poţi „găsi" că ea cântăreşte opt kilograme, când nu are decât două sute de grame. Ai dreptul să „crezi" că ea cântăreşte mai multe kilograme, dar atunci înseamnă că eşti cu totul aiurea. Când mai multe persoane apreciază cât anume cântăreşte un anumit obiect, atunci totdeauna una dintre ele e mai aproape de adevăr decât altele. Acelaşi e cazul şi cu numărul unor obiecte. într-o sticlă pot fi 986 boabe de mazăre sau nu. La fel şi cu mişcarea. E vorba de un automobil care fie se mişcă - fie stă pe loc.

— înţeleg.

— în legătură cu „realitatea extinsă în spaţiu", Locke este aşadar de aceeaşi părere cu Descartes, anume că ea îşi arată anumite însuşiri pe care omul le poate cuprinde cu raţiunea sa.

— Nu e nici o artă specială să fii de acord cu aşa ceva.

— Şi în alte domenii Locke acceptă ceea ce el numeşte cunoaşterea „intuitivă" sau „demonstrativă". El spune, de pildă, că anumite principii etice le sunt date tuturor oamenilor. Cu asta, el exprimă aşa-numita „gândire a dreptului natural", care este o trăsătură raţionalistă. O altă caracteristică raţionalistă la fel de clară este că Locke

susţine că e în firea raţiunii omeneşti să afirme existenţa lui Dumnezeu.

— Poate că are dreptate.

— Cu ce?

— Cu faptul că există Dumnezeu.

— Fireşte că asta se poate gândi. Dar el nu spune că aceasta ar fi o chestiune de credinţă. El spune că, pentru oameni, cunoaşterea lui Dumnezeu provine din raţiunea omenească. *Aceasta* este o atitudine raţionalistă. Trebuie să adaug aici şi că Locke a apărat libertatea de opinie şi toleranţa. El a preconizat, de asemenea, egalitatea în drepturi a sexelor, socotind că poziţia subordonată a femeii a fost impusă de bărbaţi. Şi tocmai de aceea bărbaţii pot schimba o asemenea postură.

— Sunt cu totul de acord cu asta.

— Locke a fost unul dintre primii filosofi ai vremurilor noi care s-a preocupat de problema rolurilor care le revin sexelor în societate.

Mai târziu, acest lucru a fost de mare importanţă pentru tizul său, *John Stuart Mill,* care la rându-i a fost o personalitate importantă în acţiunile pentru egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbaţii. Locke a exprimat foarte de timpuriu idei liberale, care abia în timpul Iluminismului francez din secolul al optsprezecelea şi-au câştigat influenţă. De exemplu, el a propus pentru prima dată aşa-numitul *principiu al separării puterilor.*

— Asta înseamnă că puterea în stat este divizată în diferite instituţii.

— Mai ştii care anume sunt instituţiile astea?

— Există puterea „legislativă" sau parlamentul. Apoi e cea „judiciară" sau

tribunalele. Şi, în sfârşit, există puterea „executivă" sau guvernul.

— Această împărţire tripartită a pornit de la filosoful iluminist francez *Montesquieu.* Locke a susţinut că legislativul şi executivul trebuie să fie separate între ele dacă vrem să împiedicăm instalarea tiraniei. El a trăit în aceeaşi epocă cu Ludovic al XlV-lea, care concentrase în mâna lui întreaga putere. „Statul sunt eu", spunea el. Noi îl numim astăzi un conducător absolutist şi, referindu-ne la statul acesta „al lui", am putea vorbi mai curând despre o stare de lucruri nedreaptă. Pentru a asigura un stat de drept, trebuie ca reprezentanţii poporului să elaboreze legile, care apoi să fie aplicate de rege şi de guvern - aşa cum era de părere Locke.

Hume

... atunci arunc-o în foc...

Alberto rămăsese cu privirile aţintite pe măsuţa dintre ei. O dată se întoarse şi privi pe fereastră.

— Se înnorează, spuse Sofie.

— Da, e zăpuşeală.

— Acum povesteşti despre Berkeley?

— El a fost cel de-al doilea dintre empiriştii englezi. Dar cum în multe privinţe el reprezintă o problemă în sine, aparte, ne vom concentra întâi asupra lui *David Hume,* care a trăit de la 1711 până la 1776. Filosofia sa e considerată astăzi drept cea mai importantă dintre filosofiile empiriste. De o însemnătate mare a fost şi faptul că s-a

interesat de filosofia lui marele Immanuel Kant.

— Şi nu joacă aici nici un rol faptul că pe mine mă interesează mult mai mult filosofia lui Berkeley?

— Asta nu înseamnă nimic. Hume a crescut în apropiere de Edinburg în Scoţia, şi familia sa ar fi vrut să-l facă jurist. El însuşi spunea că a simţit „o repulsie de neînvins faţă de orice altceva în afara filosofici şi a învăţăturii în general". El a trăit, asemenea marilor gânditori francezi *Voltaire* şi *Rousseau*, în plină epocă a Luminilor şi a făcut călătorii extinse prin Europa înainte de a se stabili din nou, spre sfârşitul vieţii, la Edinburg. Opera sa cea mai însemnată, *Un tratat despre natura omenească,* a apărut când Hume era în vârstă de douăzeci şi opt de ani. El însuşi susţinea că ideea acestei cărţi i-ar fi venit când avea doar cincisprezece ani.

— Văd că ar trebui să mă grăbesc.

— Tu ai şi ajuns la momentul acesta.

— Dar dacă vreau să-mi fac propria mea filosofie. atunci ea are să arate cu totul altfel decât cele pe care le-am ascultat până acum.

— îţi lipseşte ceva anume în ele?

— în primul rând, toţi filosofii despre care am auzit până acum sunt bărbaţi. Şi bărbaţii par să trăiască în lumea lor proprie. Pe mine mă interesează lumea adevărată. Florile şi animalele şi copiii care se nasc şi cresc. Filosofii tăi vorbesc tot timpul despre oameni şi mereu mai vine câte un tratat despre natura omenească. însă toţi oamenii aceştia par să fie, de fapt, un bărbat de vârstă mijlocie. Dar viaţa

începe, în ciuda acestora toate, cu sarcina şi naşterea. Găsesc că până acum au fost prea puţine scutece şi prea puţine ţipete de copii. Poate că a fost şi prea puţină dragoste şi prietenie.

— Fireşte că ai întru totul dreptate. Dar poate că tocmai Hume este un filosof care gândeşte altfel. Mai mult decât oricare altul, el îşi găseşte punctul de plecare în lumea de toate zilele. Cred că Hume avea foarte multă sensibilitate pentru felul în care copiii - adică noii cetăţeni ai lumii - îşi trăiesc viaţa.

— Am să mă concentrez, atunci.

— Ca empirist. Hume considera că e datoria lui să dea la o parte toate conceptele şi construcţiile de gândire neclare. Pe atunci circulau, în scris şi în conversaţii, tot felul de vechituri şi rămăşiţe din Evul Mediu şi de la filosofii raţionalişti din secolul al şaptesprezecelea. Hume voia să se întoarcă la senzaţiile originare ale oamenilor despre lume. Nici o filosofie „nu ne va putea conduce vreodată dincolo de experienţele cotidiene sau nu ne va putea da reguli de comportare care să fie altfel decât cele pe care ni le facem noi, prin meditaţiile noastre asupra vieţii de zi cu zi" - spunea el.

— Până acum sună atrăgător. Ai câteva exemple?

— La vremea lui Hume era răspândită părerea că există îngeri. Prin înger, noi ne reprezentăm o siluetă omenească având aripi. Tu ai văzut vreodată o astfel de fiinţă, Sofie?

— Nu.

— Dar tu ai văzut o siluetă omenească?

— Asta e o întrebare prostească.

— Dar ai văzut şi aripi?

— Bineînţeles, dar niciodată la un om.

— Deci, potrivit lui Hume, „îngerii" sunt o reprezentare construită de elemente diferite. Ea constă din două experienţe diferite, care oricum nu sunt grupate laolaltă în realitate, ci au fost legate una de alta doar în fantezia oamenilor. Cu alte cuvinte, reprezentarea aceasta este falsă şi trebuie aruncată peste

bord. în acelaşi fel trebuie să facem curăţenie în toate gândurile şi reprezentările noastre, ca şi în toate colecţiile noastre de cărţi. Căci, aşa cum a spus Hume: „Să luăm o carte oarecare în mînă şi să ne întrebăm: Cuprinde cartea asta vreo modalitate oarecare de a gândi abstract despre mărimi sau despre număr? Nu. Cuprinde ea vreo modalitate oarecare de a gândi bazându-se pe experienţă cu privire la fapte şi la existenţă? Nu. Atunci arunc-o în foc, căci ea nu poate conţine decât sofisticărie şi fantezie".

— Foarte drastic spus.

— Dar atunci, ceea ce rămâne este lumea, Sofie. Mai proaspătă şi mai distinctă în contururile ei decât înainte. Hume voia să se întoarcă la întrebarea cum anume îşi trăieşte un copil lumea - înainte ca în conştiinţa lui să-şi ocupe locul gândurile şi reflecţia. N-ai spus chiar tu că mulţi filosofi de care ai auzit trăiesc într-o lume numai a lor, şi că pe tine te interesează mai mult lumea reală?

— Cam aşa am spus.

— Hume ar fi putut spune exact acelaşi lucru. Dar haide să-i urmărim mai cu atenţie mersul gândirii.

— Te ascult.

— Hume constată mai întâi că omul are două feluri de reprezentări: pe de o parte *impresii*, şi pe de altă parte *idei.* Prin impresie el înţelege senzaţia nemijlocită a realităţii exterioare, iar prin idee amintirea unei asemenea impresii.

— Exemple, te rog.

— Când te arzi de o sobă fierbinte, atunci ai o „impresie" nemijlocită. Mai târziu, poţi să-ţi aminteşti că te-ai ars la mână. Şi asta denumeşte Hume o „idee". Deosebirea este doar că impresia este mai puternică şi

mai vie decât amintirea de mai târziu despre acea impresie. Poţi să spui că „impresia" provenită din simţuri este originalul, iar „ideea" sau amintirea este o copie palidă. Căci, în fond, „impresia" este cauza directă a „ideii" care este păstrată în conştiinţă.

— Până aici sunt de acord.

— Mai departe, atât o „impresie", cât şi o „idee" pot fi sau simple, sau combinate. Mai ştii că atunci când era vorba de Locke am amintit de un măr. Experienţa directă a unui măr este o asemenea „impresie compusă". în felul acesta şi reprezentarea pe care şi-o face o conştiinţă despre un măr este „o idee compusă".

— Scuză-mă că te întrerup, dar asta e ceva chiar atât de important?

— Şi încă foarte important. Deşi filosofii şi-au bătut capul cu o serie de probleme aparente doar, nu trebuie să dai înapoi când e vorba să iei parte la o meditaţie mai profundă. Hume i-ar fi dat, desigur, dreptate lui Descartes când acesta spunea că e important ca un demers al gândirii să se construiască pornind de la temelii.

— Capitulez.

— Pe Hume îl preocupă faptul că uneori noi putem compune asemenea „idei", fără ca ele să fie compuse în realitate. Astfel iau naştere idei false şi reprezentări despre lucruri care nu există în natură. Am pomenit adineaori despre îngeri. Mai înainte fusese vorba de crocofanţi. Un alt exemplu este Pegas, deci un cal cu aripi. Prin toate aceste exemple, trebuie să înţelegem că, de fapt, conştiinţa noastră a tăiat şi a lipit, ca să spunem aşa. pe cont propriu. El a luat aripile de la o impresie şi calul de la o altă impresie. Toate părţile componente au fost sesizate ca impresii o dată şi au intrat, de aceea, ca

„impresii" reale în teatrul conştiinţei. Conştiinţa însăşi nu a inventat, în fond, nimic. Conştiinţa a recurs pur şi simplu la foarfece şi la clei şi a construit pe o altă cale nişte „idei" sau reprezentări false.

— înţeleg. Acum înţeleg şi că asta poate să fie ceva important.

— Bine. Hume vrea aşadar să analizeze fiecare reprezentare izolată pentru a descoperi dacă ea este combinată într-un anume fel pe care nu-l găsim în realitate. El întreabă: De la ce impresii porneşte această reprezentare? în primul rând, el trebuie să stabilească de la ce reprezentări simple s-a plecat pentru ca „o idee compusă" să ia fiinţă. în felul acesta, el dobândeşte o metodă critică pentru a analiza reprezentările omeneşti. Şi astfel vrea să facă ordine în gândurile şi în conceptele noastre.

— Ai unul sau două exemple?

— Pe vremea lui Hume, mulţi oameni aveau o idee, o reprezentare clară despre „cer" sau despre „noul Ierusalim". Mai ţii minte poate că Descartes explicase că reprezentările „clare şi distincte" pot fi în sine o garanţie că asemenea reprezentări corespundeau la ceva care în mod real avea existenţă.

— Cum ţi-am mai spus, eu nu uit chiar atât de uşor.

— Dar ne dăm seama curând că „cerul" este o idee extrem de complexă. Să pomenim numai câteva elemente: în „cer" există o „poartă de perle", sunt „drumuri de aur" şi „îngeri fără număr" - şi aşa mai departe. încă nu am limpezit totul în ceea ce ar însemna detaliile simple. Căci „poartă de perlă", „drumuri de aur" şi „îngeri fără număr" sunt nişte reprezentări compuse. De-abia când vom constata că ideea noastră compusă despre cer e alcătuită din reprezentări simple

cum ar fi „perlă", „poartă", „drum", „aur", „făptură înveşmântată în alb" şi „aripi" putem să ne întrebăm dacă am avut vreodată nişte „impresii simple" corespunzătoare acestora.

— Şi asta avem. Dar atunci înseamnă că am lipit laolaltă toate impresiile acestea simple într-un tablou de vis.

— Da, tocmai. Căci atunci când noi, oamenii, visăm, ne folosim, ca să spunem aşa. de foarfece şi de lipici. însă Hume susţine că toate materialele din care ne compunem imaginile noastre fanteziste din vis au ajuns în conştiinţa noastră cândva ca simple impresii. Cineva care nu a văzut niciodată aur nu-şi va putea reprezenta nici o stradă făcută din aur.

— Asta e foarte deştept. Şi atunci cc facem cu Descartes şi cu reprezentarea lui clară şi plină de sens despre Dumnezeu?

— Şi la asta Hume are un răspuns. Să zicem că ni-l reprezentăm pe Dumnezeu ca pe o fiinţă nesfârşit de inteligentă, înţeleaptă şi bună. Avem aşadar o idee compusă care constă din ceva infinit de înţelept, infinit de înţelegător şi nesfârşit de bun. Dacă noi n-am fi avut niciodată experienţa inteligenţei, înţelepciunii şi bunătăţii, atunci n-am avea nici o asemenea concepţie despre Dumnezeu. Poate că intră în reprezentarea noastră despre Dumnezeu faptul că cl este un tată sever, dar drept - deci o reprezentare care este compusă din sever", „drept" şi „tată". După Hume, mulţi critici ai religiei s-au referit tocmai la aceasta, anume că o asemenea reprezentare a divinităţii se poate reduce la modul în care noi înşine am experimentat când eram copii. Reprezentarea unui tată a dus la reprezentarea unui tată în cer, după cum s-a spus.

— Şi poate că e adevărat Insă eu nu am acceptat niciodată că Dumnezeu trebuie

neapărat să fie un bărbat. De exemplu, mama spune câteodată „Gudny lui Dumnezeu".

— Hume voia deci să atace toate gândurile şi ideile care nu se pot reduce la impresii corespondente ale simţurilor. El spunea „că vrea să alunge toate discuţiile absurde care au dominat atât de multă vreme gândirea metafizică şi au discreditat-o". Dar şi în viaţa de toate zilele noi folosim concepte din acestea compuse, fără să ne mai întrebăm dacă ele au în primul rând vreo valabilitate. Acesta e, de exemplu, cazul cu ideea unui eu sau al unui nucleu al personalităţii. Această reprezentare a constituit totuşi fundamentul filosofiei lui Descartes. Era acea idee clară şi distinctă pe care s-a construit întreaga sa filosofie.

— Sper că Hume nu a încercat să nege că eu sunt eu. Asta ar fi pur şi simplu o prostie.

— Sofie, dacă cu vreau ca tu să înveţi măcar un singur lucru din acest curs de filosofie este anume acela că nu ai voie să tragi concluzii pripite.

— Spune mai departe.

— Nu, poţi tu singură să aplici metoda lui Hume ca să analizezi ce înţelegi tu ca fiind „eul" tău.

— Atunci trebuie să întreb întâi dacă reprezentarea eului este simplă sau compusă.

— Şi la ce răspuns ajungi?

— Ar trebui să recunosc poate că eu mă simt pe mine destul de compusă. De pildă, sunt foarte capricioasă. Şi îmi vine greu să mă decid într-un fel sau altul. Pe lângă asta. se poate întâmpla ca mie să-mi placă sau să-mi facă silă unul şi acelaşi om.

— Astfel reprezentarea eului este o idee compusă.

— O.K. Acum trebuie să mă întreb dacă am o impresie compusă despre propriul meu

eu. O am oare? Şi o am oare tot timpul?

— Şi asta nu te face să te simţi nesigură?

— Eu mă schimb toată vremea. Eu nu mai sunt astăzi aceeaşi de acum patru ani. Starea mea de spirit şi reprezentarea mea despre mine însămi se schimbă de la un minut la altul. Se întâmplă ca uneori să mă simt deodată ca un „om cu totul nou".

— Deci senzaţia asta că avem un nucleu de neschimbat al personalităţii este o reprezentare falsă. Ideea pe care ne-o facem despre eul nostru constă, în realitate, dintr-un lung lanţ de impresii individuale pe care tu nu le-ai trăit niciodată *în acelaşi timp.* Nu este decât un „mănunchi de conţinuturi diferite ale conştiinţei, care se urmează unul altuia, cu o viteză de neconceput şi sunt constant în schimbare şi în mişcare", spune Hume. Conştiinţa noastră ar fi „un fel de teatru", în care aceste conţinuturi diferite „apar unul după altul, vin şi pleacă, şi se amestecă între ele într-o nesfârşită varietate a poziţiilor şi a modurilor de ordonare". Pentru Hume e important că noi nu avem nici o personalitate fundamentală în spatele căreia sau la adăpostul căreia asemenea percepţii şi stări ale spiritului să apară şi să dispară. Este acelaşi lucru ca imaginile pe ecranul unui cinematograf: pentru că se schimbă atât de repede, nu mai vedem că filmul este „combinat" din imagini simple. De fapt, aceste imagini nici nu depind una de alta, adică în realitate filmul este o sumă de instantanee.

— Cred că renunţ.

— Asta înseamnă că renunţi la ideea că ai avea un nucleu neschimbător al personalităţii.

— Da, cam asta înseamnă.

— Şi chiar cu o clipă înainte erai de cu totul altă părere. Trebuie să mai spun şi că analiza făcută de Hume conştiinţei umane şi refuzul lui de a recunoaşte un nucleu constant al personalităţii au mai fost expuse cu 2.500 de ani înainte, la celălalt capăt al lumii.

— De cine?

— De *Buddha.* E aproape de speriat cât de asemănător se exprimă cei doi. Buddha considera viaţa omului ca pe un şir neîntrerupt de procese mentale şi fizice, care îi schimbă pe oameni de la o clipă la alta. Sugarul nu mai c aceeaşi fiinţă ca omul matur, iar eu nu mai sunt astăzi acelaşi care am fost ieri. Despre nimic nu pot spune că „acesta este al meu", spunea Buddha, şi despre nimic nu pot spune „acesta sunt eu". Nu există deci nici un eu şi nici un sâmbure constant al personalităţii.

— Da, asta are o asemănare surprinzătoare cu ce spune Hume.

— Ca o continuare a ideii unui eu care să nu se schimbe niciodată, mulţi raţionalişti au considerat ca de la sine înţeles că omul are un suflet nemuritor.

— Dar e şi asta o reprezentare falsă?

— Cel puţin asta o spun Hume şi Buddha. Ştii tu ce le-a spus Buddha discipolilor săi chiar înainte de moarte?

— Nu, de unde să ştiu?

— „Toate lucrurile compuse sunt supuse pieirii." Poate că şi Hume ar fi spus acelaşi lucru. Sau. dacă vrei, şi Democrit. Ştim. în orice caz, că Hume a respins orice încercare de a demonstra nemurirea sufletului sau existenţa lui Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă că el excludea credinţă; spunea însă că a crede că e cu putinţă să dovedeşti adevărul credinţei religioase prin raţiunea umană este o prostie raţionalistă. Hume nu era creştin; dar

nu era nici un ateu convins. Era ceea ce noi numim un *agnostic.*

— Şi asta ce înseamnă?

— Un agnostic este un om care nu ştie dacă există Dumnezeu. Când, pe patul de moarte. Hume a fost vizitat de un prieten, acel prieten l-a întrebat dacă crede în viaţa de apoi. Şi Hume ar fi răspuns că este posibil ca o bucată de cărbune aşezată în foc să nu ardă.

— Aha...

— Răspunsul era tipic pentru totala lui lipsă de prejudecăţi. El accepta drept adevăr doar acele lucruri despre care avea experienţe sigure ale simţurilor. Toate celelalte posibilităţi le lăsa deschise. El nu respingea nici credinţa în Iisus Hristos şi nici cea în miracole. Dar aici e vorba tocmai de *credinţă*, iar nu de *ştiinţă* sau *raţiune.* Poţi spune că ultimele legături dintre credinţă şi ştiinţă au fost tăiate prin filosofia lui Hume.

— Ai spus că el nu a negat categoric miracolele.

— Dar asta nu înseamnă că ar fi crezut în miracole. El a spus că oamenii au o mare nevoie să creadă în ceea ce noi am numi astăzi, poate, „evenimente supranaturale". Numai că toate miracolele despre care se povesteşte s-au petrecut foarte departe sau cu multă, multă vreme în urmă. Aşadar, Hume era rezervat faţă de miracole pur şi simplu, pentru că el nu le trăise. Dar nici nu experimentase că minunile n-ar fi putut să existe.

— Asta trebuie s-o explici mai bine.

— Hume defineşte un miracol ca pe o întrerupere a legilor naturii. Dar noi nu putem afirma că am fi trăit în experienţa noastră legile naturii. Noi trăim cunoaşterea faptului că o piatră cade la pământ dacă-i dăm drumul

din mână, iar dacă ea n-ar cădea - atunci am trăi şi această experienţă.

— Eu aş considera asta drept un miracol - sau ca pe ceva supranatural.

— Tu crezi deci în două naturi, o natură şi o supranatură. Nu eşti cumva pe calea de întoarcere spre ceţurile raţionaliste?

— Poate, dar eu cred că piatra cade la pământ de fiecare dată când îi dăm drumul din mână.

— Şi de ce?

— Acuma eşti de-a dreptul scârbos.

— Nu sunt scârbos, Sofie. Pentru un filosof nu e niciodată fals să pună întrebări. Poate că vorbim aici despre punctul cel mai important al filosofiei lui Hume. Răspunde acum: de ce poţi tu să fii atât de sigură că piatra are să cadă totdeauna la pământ?

— Am văzut asta atât de des, încât sunt foarte sigură de aşa ceva.

— Hume ar spune că tu ai trăit deseori experienţa prin care ai aliat că o piatră cade la pământ. Dar tu nu ai trăit experienţa că ea *va cădea totdeauna.* în mod normal, se va spune că piatra cade la pământ ca urmare a legii gravitaţiei. Dar noi nu am avut niciodată experienţa unei asemenea legi. Noi avem experienţa doar a faptului că lucrurile cad.

— Şi nu e acelaşi lucru?

— Nu întru totul. Ai spus că tu crezi că piatra va cădea la pământ pentru că tu ai văzut lucrul acesta atât de des. Şi tocmai asta îl interesează pe Hume. Tu eşti în atât de mare măsură obişnuită ca una să-i urmeze alteia. încât până la urmă te aştepţi ca de fiecare dată când dai drumul unei pietre, să se petreacă acelaşi lucru. în felul acesta se nasc reprezentări despre ceea ce noi numim „legile neschimbătoare ale naturii".

— Şi el chiar vrea să spună că e de conceput ca piatra să nu mai cadă la pământ?

— El era la fel de convins ca şi tine că piatra avea să cadă la pământ la fiecare încercare, însă tot el atrage atenţia asupra faptului că nu a trăit ca experienţă *motivul* pentru care se întâmplă acest lucru.

— Dar nu ne-am îndepărtat binişor de copii şi de flori?

— Nu, chiar dimpotrivă. Tu poţi să-i iei pe copii ca martori pentru afirmaţiile lui Hume. Cine crezi tu că ar fi mai surprins dacă ar vedea că o piatră pluteşte o oră sau două în aer - tu sau un copil de un an?

— Eu aş fi mai uimită.

— Şi de ce, Sofie?

— Probabil pentru că cu înţeleg mai bine decât un copil mic cât de contrar naturii ar ti aşa ceva.

— Şi de ce nu ar înţelege copilul că faptul e contrar naturii?

— Pentru că el nu a învăţat încă ce este natura.

— Sau pentru că natura nu a ajuns încă pentru el o obişnuinţă.

— înţeleg ce spui tu aici. Hume voia să-i facă pe oameni să fie mai atenţi.

— Acuma îţi dau următoarea temă pentru acasă: Când tu şi un copil mic asistaţi împreună la un mare spectacol de scamatorie - în care, de exemplu, ceva pluteşte prin aer - cine dintre voi doi s-ar amuza mai mult la un asemenea număr de scamatorie?

— îmi vine să cred că eu m-aş amuza cel mai mult.

— Şi de ce?

— Pentru că eu aş înţelege ce nebunie e asta.

— Foarte bine. Copilul cel mic nu se va bucura văzând că legile naturii au încetat,

înainte de a fi învăţat să le cunoască.

— Ai putea să spui şi aşa.

— Ne aflăm în continuare în chiar miezul filosofici empirice a lui Hume. El ar fi adăugat că, de fapt, copilul acela nu ar fi devenit încă sclavul unor obişnuinţe. Un copil are deci mai puţine prejudecăţi decât ai tu. Se pune întrebarea dacă acel copil nu este în acelaşi timp şi un filosof mai bun. Pentru că un copil nu are opinii preconcepute. Şi asta, draga mea Sofie, este cea dintâi dintre virtuţile filosofiei. Copilul trăieşte şi simte lumea aşa cum este ea. fără să adauge obiectelor mai mult decât trăieşte el în experienţele lui.

— Mie îmi pare totdeauna rău ori de cîte ori am prejudecăţi.

— Când Hume se ocupă de puterea obişnuinţei, atunci el se concentrează asupra aşa-numitei *legi a cauzalităţii.* Această lege spune că tot ceea ce se întâmplă trebuie să aibă o cauză. Hume se serveşte ca exemplu de două bile de biliard. Dacă laşi să se rostogolească o bilă neagră de biliard spre una albă care stă locului, ce se întâmplă cu bila albă?

— Când cea neagră o loveşte pe cea albă, atunci bila albă se pune în mişcare.

— Da. şi de ce asta?

— Pentru că a fost lovită de bila neagră.

— în cazul acesta, noi spunem că lovitura bilei negre a fost *cauza* prin care bila albă a fost pusă în mişcare. Dar nu trebuie să uităm că nu avem voie să definim ceva cu certitudine decât atunci când avem experienţa acelui lucru.

— Asta am experimentat-o şi eu foarte des. Jorunn are în pivniţă o masă de biliard.

— Hume spune că singura experienţă a fost că bila neagră o loveşte pe cea albă, şi că

cea albă alunecă atunci pe masă. Tu nu ai experimentat chiar cauza pentru care se rostogoleşte bila albă. Tu ai constatat, prin experienţa ta, doar că un eveniment îl urmează în timp pe un altul, dar nu ai aflat că cel de al doilea eveniment se petrece *în temeiul* primului.

— Asta nu este cam prea subtil ?

— Nu, este doar ceva important. Hume susţine că aşteptarea ca una să urmeze după alta nu este ceva care se află în obiectele înseşi, ci în conştiinţa noastră. Acest lucru poate fi recunoscut la copilul care, în situaţia asta, n-ar fi făcut ochii mari dacă una dintre bile ar fi lovit-o pe cealaltă şi amândouă ar fi rămas nemişcate la locul lor. Când vorbim despre „legile naturale" sau despre „cauză şi efect", vorbim de fapt despre obişnuinţele omeneşti şi nu despre ceea ce e raţional. Legile naturale nu sunt nici raţionale, nici iraţionale, ele
sunt, pur şi simplu. Aşteptarea aceasta, ca bila albă de biliard să fie pusă în mişcare cînd o loveşte cea neagră, nu este de altfel înnăscută. Noi ne naştem fără aşteptări în ce priveşte felul în care este alcătuită lumea, sau felul în care se comportă lucrurile. Lumea este cum este şi asta noi o aflăm treptat

— Iarăşi am impresia că acest lucru nu e chiar atât de important.

— Poate fi important dacă aşteptările noastre ne ispitesc spre concluzii prea grăbite. Hume nu contestă faptul că există legi constante ale naturii, dar pentru că noi nu putem cunoaşte din experienţa noastră legile înseşi ale naturii, am putea uşor trage nişte concluzii greşite.

— Poţi să-mi dai câteva exemple?

— Faptul că eu văd o herghelie de cai negri nu înseamnă că toţi caii sunt negri.

— Aici ai, fireşte, dreptate.

— Şi chiar dacă toată viaţa mea cu am văzut numai corbi negri, asta nu înseamnă că nu există corbi albi. Pentru un filosof şi pentru un om de ştiinţă poate fi important să nu respingă posibilitatea găsirii corbilor albi. Poţi defini vânătoarea corbilor albi drept cea mai importantă sarcină a ştiinţei.

— înţeleg.

— Când e vorba de raportul între cauză şi efect, atunci poate că mulţi consideră fulgerul drept cauză a tunetului, pentru că tunetul urmează totdeauna fulgerului. Acest exemplu nu e mult diferit de ccl cu bilele de biliard. însă e fulgerul cu adevărat cauza tunetului?

— Nu întru totul, de fapt fulgeră şi tună exact în acelaşi timp.

— Pentru că fulgerul şi tunetul sunt urmări ale unei descărcări electrice. Chiar dacă noi trăim mereu experienţa faptului că tunetul urmează fulgerului, aceasta nu înseamnă că fulgerul este cauza tunetului. în realitate, un al treilea factor le provoacă pe amândouă.

— înţeleg.

— Un empirist din secolul nostru, *Bertrand Russell,* a dat un exemplu mai grotesc: Un pui de găină, care are în fiecare zi experienţa faptului că primeşte de mâncare când îngrijitorul de la crescătorie trece prin curte, va trage până la urmă concluzia că între trecerea îngrijitorului prin curte şi hrana pusă în vasul de grăunţe există o conexiune strictă.

— Dar într-o zi el nu va primi mâncarea? într-o zi vine îngrijitorul şi-i suceşte puiului gâtul.

— Pfui, răule!

— Că lucrurile urmează unele altora în timp nu înseamnă deci în mod necesar că

există o conexiune cauzală între ele. Una dintre cele mai importante sarcini ale filosofiei este să atragă atenţia oamenilor să nu tragă concluzii pripite. Aceasta poate cauza multor forme de superstiţii.

— Cum aşa?

— Vezi o pisică neagră trecând pe stradă, prin faţa ta. Ceva mai târziu, în aceeaşi zi, te împiedici şi-ţi scrânteşti braţul. Dar asta nu înseamnă că între cele două întâmplări există o legătură de la cauză la efect. Nu în ultimul rând, în activitatea ştiinţifică este important să nu tragem concluzii pripite. Deşi mulţi oameni s-au făcut sănătoşi după ce au luat o anumită doctorie, asta nu înseamnă că doctoria i-a făcut sănătoşi. De aceea avem nevoie de un grup mare de oameni care cred că primesc aceeaşi doctorie, dar în realitate li se dă doar făină cu apă. Dacă şi aceşti oameni se fac sănătoşi, atunci trebuie să existe un al treilea factor de însănătoşire - de exemplu, credinţa în eficacitatea acelei doctorii.

— Cred că, încet, încep să pricep ce trebuie să înţelegem prin empirism.

— Şi în legătură cu etica şi morala Hume s-a opus gândirii raţionaliste. Raţionaliştii susţineau ca inerent raţiunii omeneşti faptul că ea deosebeşte între ce e drept şi ce e nedrept. Am mai întâlnit această idee a dreptului natural la mulţi filosofi, de la Socrate la Locke. Insă Hume nu crede că raţiunea hotărăşte ce spunem şi facem noi.

— Dar ce anume?

— Sentimentele noastre. Când te hotărăşti să ajuţi un om nevoiaş, atunci sentimentele te îndeamnă la asta, nu raţiunea.

— Şi dacă n-am chef să dau, aşa. bani de pomană?

— Şi asta tot de sentimente depinde. Nu e nici raţional, nici iraţional să nu dai de

pomană unui nevoiaş, dar poate să fie ceva urât.

— Undeva tot trebuie să existe a graniţă. Toţi ştiu că nu e bine să omori un alt om.

— Hume spune că toţi oamenii au sensibilitate faţă de bunăstarea sau necazurile celorlalţi. Avem, deci, o capacitate de simpatie. Dar astea n-au nimic de-a face cu raţiunea

— Nu ştiu dacă aş fi atât de sigură de acest lucru.

— Nu e totdeauna ceva chiar atât de neraţional să dai la o parte pe cineva din drumul tău, Sofie. Dacă vrei să realizezi ceva, un lucru ca ăsta îţi poate fi chiar de ajutor.

— Ei, acuma! Protestez!

— Atunci, poate că ai să-mi explici de ce nu trebuie să ucidem un om care ne deranjează.

— Şi omul acela iubeşte viaţa. Din cauza asta nu ai voie să-l omori.

— Este asta o dovadă logică?

— N-am idee.

— Ce ai făcut tu a fost să tragi concluzia de la o *propoziţie descriptivă* - ...şi omul acela iubeşte viaţa" - la o aşa-zisă *propoziţie orientativă sau normativă* - „de aceea nu ai voie să-l omori". Din punctul de vedere strict al raţiunii, asta e o prostie. La fel de bine ai putea conchide, din faptul că mulţi oameni se eschivează de la plata impozitelor, că şi tu ar trebui să faci la fel. Hume a arătat că nu se poate trece niciodată de la propoziţii constatative - de tipul *este* - la propoziţii de tipul - *trebuie.* Şi totuşi aceasta se întâmplă foarte frecvent - şi nu rareori în articolele de ziare, în programele partidelor politice şi în discursurile parlamentare. Ai vrea să asculţi câteva exemple?

— Bucuroasă.

— Tot mai mulţi oameni ar vrea să călătorească cu avionul. De aceea trebuie construite mai multe avioane. Găseşti convingătoare o asemenea concluzie?

— Nu, e stupid. Trebuie să ne gândim şi la mediul ambiant. Cred că ar fi mai bine să construim noi linii ferate.

— Sau se spune: „Exploatarea câmpurilor petrolifere va ridica standardul de trai al ţării cu zece la sută. De aceea ar trebui să deschidem cât mai repede posibil noi terenuri petrolifere".

— Prostii. Şi aici trebuie să ne gândim la mediul înconjurător. Şi în afară de asta. standardul de viaţă norvegian c destul de ridicat.

— Câteodată se mai spune: „Legea aceasta a fost adoptată de parlament, şi de aceea toţi cetăţenii ţării trebuie să se orienteze după ca". Dar nu rareori contravine celor mai profunde convingeri ale unui om să trebuiască să se supună unor asemenea legi adoptate.

— înţeleg.

— Am stabilit, deci, că noi nu putem dovedi prin raţiune cum anume trebuie să ne comportăm. O comportare dominată de conştiinţa responsabilităţii proprii nu înseamnă că trebuie să ne ascuţim raţiunea, ci că trebuie să ne intensificăm sentimentele pe care le avem pentru binele şi răul celorlalţi. Hume spunea că nu e contrar raţiunii să preferăm distrugerea întregii lumi unei zgârieturi la degetul nostru.

— Dar ce afirmaţie urâcioasă!

— Sunt altele şi mai urâte. Ştii că naziştii au omorât milioane de evrei. Ce ai spune tu că nu era în regulă cu germanii aceia: raţiunea lor sau sentimentele lor?

— în primul rând că nu era ceva în regulă cu sentimentele lor.

— Mulţi dintre ei erau al dracului de limpezi la minte. Sub cele mai puţin sentimentale decizii se poate ascunde deseori un calcul rece ca gheaţa. După război, mulţi nazişti au fost condamnaţi, dar nu pentru că ar fi fost lipsiţi de raţiune. Ei au fost condamnaţi pentru cruzimea lor. S-a întâmplat chiar ca unii, care nu erau în toate minţile, să fi fost achitaţi în ciuda crimelor comise. Spunem că aceştia au fost „iresponsabili în momentul faptei" sau erau „momentan iresponsabili". Dar niciodată până acum nu a fost achitat vreunul pentru incapacitatea de a simţi.

— Nu, asta mai lipsea!

— Dar nu avem nevoie să recurgem la exemplele cele mai groteşti. Cînd. după vreo inundaţie catastrofală, sunt mulţi cei care au nevoie de ajutoare, sentimentele noastre hotărăsc dacă vom interveni în sprijinul lor. Dacă am fi lipsiţi de sentimente şi am lăsa această decizie pe seama „raţiunii reci", atunci poate am considera că, într-o lume care oricum suferă de pe urma suprapopulaţiei, e bine să mai moară câteva milioane de oameni.

— Aproape mă înfurie că cineva poate să gândească aşa.

— Nu raţiunea ta se înfurie.

— Mulţumesc, mi-ajunge.

Berkeley

...ca o planetă ameţită în jurul unui soare arzând...

Alberto se apropie de fereastra care dădea spre oraş; Sofie se afla acum lângă el. în timp

ce stăteau şi priveau, un mic avion cu elice se ridica deasupra acoperişurilor. De acest avion era atârnat un drapel lung.

Sofie se aştepta să vadă o reclamă pentru vreun mare concert sau ceva de genul ăsta pe bucata de stofă care flutura ca o coadă lungă în urma avionului. Dar când acesta se apropie, văzu că pe drapel era scris cu totul altceva:

„URĂRI DE FERICIRE DIN INIMĂ LA CEA DE A 15-A ANIVERSARE HILDEI!"

— Obrăznicie, fu singurul comentariu al lui Alberto.

Nori întunecoşi se strângeau dinspre colinele din sud peste întregul oraş. Micul avion dispăru într-unui dintre norii aceştia.

— Mă tem că arc să fie o furtună, spuse Alberto.

— Atunci am să mă duc cu autobuzul acasă.

— Numai dacă în spatele acestei furtuni nu s-ar ascunde tot maiorul.

— Doar n-o fi chiar atotputernic?

Alberto nu răspunse. Se întoarse la măsuţa de lângă sofa şi se aşeză în fotoliu.

— O să vorbim puţin despre Berkeley, spuse el, după o pauză.

Sofie se şi aşezase. Se surprinse începând să-şi roadă unghiile.

— *George Berkeley* a fost un episcop irlandez care a trăit între 1685 şi 1753, începu Alberto, şi apoi multă vreme nu mai spuse nimic.

— Berkeley a fost un episcop irlandez... căută Sofie să reia spusele celuilalt

— Dar el a fost şi un filosof...

— Da?

— EI credea că filosofia şi ştiinţa vremii sale constituiau o ameninţare pentru concepţia creştină despre lume. Nu în ultimul

rând el simţea că materialismul tot mai consecvent era o ameninţare pentru credinţa creştină, potrivit căreia Dumnezeu creează totul în natură şi susţine viaţa...

— Da?

— în acelaşi timp, Berkeley a fost unul dintre cei mai consecvenţi empirişti.

— Credea şi el că nu putem cunoaşte mai mult despre lume decât ceea ce simţim?

— Nu numai asta. Berkeley spunea că lucrurile de pe lume sunt exact aşa cum le simţim noi că sunt, dar că ele nu sunt „lucruri".

— Explică-mi mai precis.

— Locke arătase că noi nu putem spune nimic despre „calităţile secundare" ale obiectelor. Noi nu putem susţine că un măr *ar fi* verde şi acrişor. Doar că *noi* simţim acest măr ca fiind astfel. însă „calităţile primare" - cum ar fi masivitatea, ponderea şi greutatea - aparţin cu adevărat realităţii exterioare din jurul nostru. Această realitate exterioară are deci o „substanţă" fizică.

— Eu ţine minte bine în continuare, să ştii. Şi mi-am spus că Locke dezvăluise aici o deosebire esenţială.

— Ah, Sofie, măcar dacă ar fi atât de simplu!

— Spune mai departe!

— Locke susţinea deci - ca de altfel şi Descartes şi Spinoza - că lumea fizică e o realitate.

— Da?

— Şi tocmai de acest lucru se îndoieşte Berkeley, care revine la un empirism consecvent. El spune că singurul lucru care există este ceea ce simţim . Dar noi nu simţim „materia" sau „materialul". Noi nu simţim lucrurile ca fiind „lucruri", pe care să le putem lua în mâini. Când pornim de la

premisa că ceea ce simţim are o „substanţă" anume, tragem o concluzie pripită. Căci noi nu avem nici o dovadă pe care s-o fi extras din simţuri pentru o asemenea afirmaţie.

— Prostii! Ia te uită!

Sofie izbi acum cu pumnul în masă.

— Au! spuse ea, atât de tare izbise. Nu e asta o dovadă pentru faptul că masa e o masă adevărată şi că este materie sau ceva concret?

— Ce ai simţit?

— Ceva tare.

— Tu ai avut o impresie senzorială clară despre ceva tare, dar *materia* propriu-zisă a mesei tu n-ai simţit-o. Tot aşa de bine poţi să visezi că te loveşti de ceva tare, dar poate fi ceva tare înăuntrul unui vis?

— în vis, nu.

— Unui om i se poate sugera că „simte" tot felul de lucruri. Un om poate fi hipnotizat şi poate simţi atunci căldură şi frig, nişte mângâieri dulci sau nişte lovituri dure de pumn.

— Dar dacă nu masa însăşi a fost ceea ce era atunci atât de tare, ce anume m-a determinat să simt asta?

— Berkeley credea că asta ar fi *voinţa* sau *spiritul.* El mai spunea că toate ideile noastre au o cauză care se află în afara conştiinţei noastre, dar că această cauză nu e de natură materială. Cauza e în spirit.

Sofie îşi rodea iarăşi unghiile. Alberto continuă:

— Potrivit lui Berkeley, sufletul meu poate fi cauza reprezentărilor mele - ca atunci când visez -, dar numai o altă voinţă sau spirit poate fi cauza ideilor care alcătuiesc lumea noastră materială. Totul vine de la spirit, „care influenţează totul şi prin care totul subzistă", cum spune el.

— Şi ce fel de spirit este acesta?

— Berkeley se gândeşte, bineînţeles, la Dumnezeu. El spune că noi am putea chiar susţine că existenţa lui Dumnezeu este simţită de noi în mod mai limpede decât existenţa omenească.

— Deci nu e nici măcar sigur că noi existăm?

— Ce să spun... tot ceea ce vedem şi simţim este, potrivit lui Berkeley, un efect al puterii lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu este, ca să spunem aşa, intim prezent în conştiinţa noastră şi provoacă astfel întreaga multiplicitate de idei şi de senzaţii cărora noi le suntem constant expuşi. întreaga natură în jurul nostru şi întreaga noastră existenţă se odihnesc deci în Dumnezeu. El este singura cauză pentru tot ceea ce există.

— Sunt, ca să nu spun mai mult, ameţită.

— „A fi sau a nu fi" nu mai este deci întreaga întrebare. întrebarea este şi *ce* suntem. Suntem noi oare oameni adevăraţi din carne şi sânge? Lumea noastră constă din lucruri adevărate sau suntem doar înconjuraţi de conştiinţă?

Din nou Sofie începu să-şi roadă unghiile. Alberto vorbi mai departe:

— Căci Berkeley se îndoieşte nu numai de realitatea materială. El se îndoieşte şi de faptul că timpul şi spaţiul ar avea o existenţă absolută sau independentă. Trăirea timpului şi a spaţiului se poate afla, pur şi simplu, doar în conştiinţa noastră. Una sau două săptămâni pentru noi nu e acelaşi lucru cu una sau două săptămâni pentru Dumnezeu...

— Tu ai spus că, pentru Berkeley, spiritul acesta pe care se întemeiază totul este Dumnezeul creştin.

— Da, am spus. Dar pentru noi...

— Da?

— ...pentru noi, voinţa aceasta sau spiritul acesta care acţionează totul poate fi şi tatăl Hildei.

Sofie amuţi. Chipul ei era acum un singur mare semn de întrebare. Şi în acelaşi timp ceva se iscă în ea.

— Crezi tu asta? întrebă ea.

— Nu pot vedea nici o altă posibilitate. Poate că este singura explicaţie posibilă pentru tot ceea ce am trăit noi. Mă gândesc la diferitele cărţi poştale şi ştiri care au apărut în toate locurile posibile. Mă gândesc la faptul că Hermes începe deodată să vorbească, şi mă gândesc la propriile mele lapsusuri de limbă.

— Eu...

— Ideea asta că cu ţi-am spus pe nume chemându-te Sofie, Hilde! Doar ştiam că pe tine nu te cheamă Sofie.

— Ce spui tu acolo? Acum le întorci pe toate pe dos!

— Da, totul se întoarce şi se învârteşte, copila mea. Ca o planetă ameţită în jurul unui soare arzând.

— Şi soarele acesta este tatăl Hildei?

— S-ar putea spune şi aşa.

— Vrei să spui că el a fost pentru noi un fel de Dumnezeu?

— Fără să mă ruşinez de asta, da. Lui ar trebui să-i fie ruşine.

— Şi cu Hilde însăşi ce e?

— Ea este un înger. Sofie.

— Un înger?

— Hilde este cea către care se întoarce acest „spirit".

— Vrei să spui că Albert Knag îi povesteşte Hildei despre noi?

— Sau îi scrie despre noi. Căci nu putem simţi materia din care e făcută realitatea noastră. Asta am învăţat-o oricum. Noi nu putem şti dacă realitatea noastră exterioară

este făcută din valuri de spumă sau din hârtie şi scriere. Dacă ar fi să-l credem pe Berkeley, putem şti doar că suntem alcătuiţi din spirit.

— Şi Hilde este un înger...

— Ea este un înger, da. Şi cu asta încheiem pentru azi. Urări de fericire din inimă pentru ziua ta de naştere, Hilde!

O lumină albăstrie umplea încăperea. Câteva secunde mai târziu, auziră tunetul huruind şi casa zguduită din temelii.

Alberto şedea acolo cu privirea absentă

— Trebuie să mă duc acasă, spuse Sofie. Sări în picioare şi alergă spre uşa apartamentului. Când o smuci, se trezi Hermes, care dormise lângă dulapul de haine. Părea să spună:

— La revedere, Hilde!

Sofie alergă pe trepte în jos şi ieşi în fugă pe stradă. Nu se vedea nici ţipenie. Dar între timp începuse să plouă cu găleata.

Două automobile trecură plescăind peste asfaltul ud; în schimb, Sofie nu putea descoperi nici un autobuz. Străbătu în goană piaţa şi fugi mai departe prin oraş. Alergând astfel, i se învârtea doar un singur gând prin cap.

Mâine e ziua mea, îşi spunea. Nu era oare un prilej de amărăciune că trebuia să constate cu o zi înainte să împlinească cincisprezece ani că viaţa este un vis? La fel de bine ar fi putut, să zicem, câştiga un milion şi, înainte să primească banii, să înţeleagă deodată că totul fusese doar un vis.

Sofie alerga prin terenul de sport ud acum. Văzu pe cineva care-i venea în întâmpinare. Era mama ei. Fulgere mânioase sfâşiau cerul.

Mama o strânse în braţe.

— Ce s-a întâmplat cu noi, copila mea?

— Nu ştiu, plângea Sofie. E ca un vis urât.

Bjerkely

...o oglindă fermecată veche, pe care străbunica o cumpărase de la o ţigancă...

Hilde Møller Knag se trezi în camera de la mansardă, în vechea vilă a căpitanului de lângă Lillesand. îşi privi ceasul; era de-abia şase. Cu toate acestea se făcuse lumină bine. O rază largă a soarelui de dimineaţă acoperea aproape întreg peretele.

Hilde se ridică din pat şi se îndreptă spre fereastră. In drum se aplecă peste masa ei de scris şi rupse o filă din calendarul de masă. Joi, 14 iunie 1990. Mototoli foaia şi-o aruncă în coşul de hârtii.

„Vineri. 15 iunie 1990" arăta acum calendarul; cifra îi strălucea în ochi. încă din ianuarie ea scrisese pe acest calendar „15 ani". faptul că într-o zi de cincisprezece, avea să împlinească cincisprezece ani făcea o impresie cu totul deosebită. N-avea să mai trăiască niciodată aşa ceva.

Cincisprezece ani! Nu era asta prima zi din viaţa ei de „om mare"? Acum, pur şi simplu, nu se mai putea urca iarăşi în pat; de altfel, astăzi era ultima zi de şcoală înaintea vacanţei. Astăzi aveau să se întâlnească pe la ora unu la biserică. Şi asta nu era tot: într-o săptămână, tatăl ei se întorcea din Liban. Promisese să fie acasă în ziua de Sfântul Ioan.

Hilde se opri la fereastră şi privi în grădină, spre debarcader şi spre casa cea roşie a bărcilor. Barca cu pânze nu fusese încă pregătită pentru sezonul de vară, dar barca cea veche cu vâsle era acostată la debarcader.

Să nu uite să scoată apa după ploaia violentă de ieri.

Pe când privea astfel micul golf de sub ea, îşi aduse deodată aminte cum odată, când avea şase sau şapte ani. se urcase în barca cu vâsle şi pornise singură spre larg. Căzuse din barcă şi nu mai izbutise decât cu multă osteneală să se caţăre iarăşi pe ţărm. Se târâse apoi udă leoarcă printre tufişurile sălbăticite. Când se oprise în grădina din faţa casei, mama ei ieşise în fugă. Văzuse barca rătăcind în fiord. Şi acum visa Hilde câteodată barca aceea părăsită, care plutea singură pe ape spre larg. Fusese o experienţă urâtă.

Grădina nu era nici deosebit de luxuriantă, nici deosebit de bine îngrijită. însă era mare şi îi aparţinea Hildei. Un măr încovoiat de vânt şi câteva tufe de coacăze, care nu mai aveau aproape deloc boabe, supravieţuiseră cu efort furtunilor mânioase de peste iarnă.

Printre stânci răzleţe şi tufişuri, se înălţa pe pajişte vechiul leagăn. în lumina vie a dimineţii stătea părăsit cu totul. Părea şi mai sărăcăcios, pentru că pernele fuseseră duse în casă. Mama Hildei dăduse fuga seara târziu ca să le salveze de furtuna începută deodată.

întreaga grădină era înconjurată de mesteceni. în felul acesta era cumva protejată de vânturi. Datorită acestor pomi, domeniul pe care se afla casa primise, cu mai bine de o sută de ani în urmă, numele de Bjerkely. Străbunicul Hildei îşi construise casa puţin înainte de începutul secolului. Fusese căpitanul unuia dintre ultimele vase mari cu pânze. Şi astăzi mulţi îi mai spuneau casei: „Vila căpitanului".

în dimineaţa aceasta se vedea prin grădină că în seara dinainte plouase tare. Hilde fusese trezită de mai multe ori peste noapte de

tunete. Acum nu mai era pe cer nici un singur nor.

După asemenea averse de vară, aerul se împrospăta. în ultimele săptămâni fusese vreme caldă şi uscată, şi mestecenii aveau pete urâte gălbui pe marginea frunzelor. Acum însă lumea părea să fi renăscut. în dimineaţa aceasta, de altfel, i se părea că întreaga ei copilărie se stinsese în ecoul tunetului.

— „Da, sigur, te doare când crapă mugurii..." nu spusese ceva de felul acesta nu mai ştiu care poetă suedeză? Sau fusese o finlandeză?

Hilde se opri în faţa oglinzii celei mari care era prinsă în perete deasupra scrinului vechi al bunicii.

Oare ea era frumoasă? Urâtă nu era în orice caz! Poate că era undeva la mijloc...

Avea păr blond, lung. Hilde şi-a dorit dintotdeauna ca părul ei să fie ceva mai deschis la culoare sau ceva mai întunecat. Culoarea asta nehotărâtă a părului era atât de searbădă! Pozitive îşi găsea oricum buclele molatice. Multe dintre prietenele ei îşi potriveau cu osteneală frizura ca să-şi mai înfoaie părul, însă Hilde nu avusese niciodată nevoie de aşa ceva. îşi aprecia de asemenea şi ochii verzi, scăpărător de verzi. „Sunt cu adevărat chiar verzi de tot?" întrebau totdeauna mătuşile şi unchii când se aplecau spre ea.

Hilde se gândea acum că imaginea pe care o privea era răsfrîngerea în oglindă a unei fetiţe sau a unei tinere femei. Ajunse la concluzia că nu era nici una, nici alta. Trupul ei arăta poate aproape ca al unei femei; chipul, dimpotrivă, îi era asemenea unui măr necopt.

Ceva în oglinda aceasta veche o făcea totdeauna pe Hilde să se gândească la tatăl ei. Mai înainte oglinda fusese jos, în „atelier". Atelierul era deasupra adăpostului bărcilor şi-i servea tatălui ei drept bibliotecă, ungher de retragere şi chilie de poet. Albert, cum îi spunea Hilde, voise totdeauna să scrie o mare operă. încercase o dată un roman, dar rămăsese în stadiul unei schiţe neterminate. Câteva
poezii şi povestiri din lumea aceasta a insulelor stâncoase fuseseră publicate la intervale în ziarul local. Hilde era la fel de mândră ca şi el când îi vedea numele tipărit. ALBERT KNAG; în Lillesant numele acesta avea, în orice caz, un răsunet anume. Şi străbunicul ei se numise Albert.

Oglinda, da. Cu mulţi ani în urmă, tatăl ei spusese în glumă că stătea uneori la oglindă şi-şi făcea acolo cu ochiul, dar s-o facă cu amândoi ochii deodată n-ar fi reuşit în nici un caz. Singura excepţie ar fi fost oglinda aceasta cu ramă de alamă, căci era o oglindă fermecată veche, pe care străbunica o cumpărase de la o ţigancă imediat după nunta ei.

Hilde s-a oprit destul de mult în faţa oglinzii încercând să-şi facă ei însăşi cu amândoi ochii deodată, dar era la fel de greu cum ar fi fost să fugă înaintea propriei sale umbre. Până la urmă ea primise această veche moştenire în dar. Şi de-a lungul întregii ei copilării, la diferite intervale de timp, încercase această scamatorie imposibilă.

Nu era de mirare că în dimineaţa aceasta era puţin îngândurată. Nu era de mirare că se gândea doar la ea însăşi. Cincisprezece ani...

De-abia acum îşi aruncă privirea asupra noptierei. Era acolo un pachet mare. Cu o

hârtie minunat de frumoasă, albastră ca cerul, şi cu o fundă de mătase roşie. Acesta trebuie să fie cadoul de ziua ei!

Era oare „cadoul"? Putea fi marele CADOU de la tatăl ei, darul acela în jurul căruia se ţesuseră atâtea taine? Făcuse mereu, în multe ilustrate pe care i le tot trimitea din Liban, aluzii ciudate la acest dar. Dar el însuşi îşi impusese o „cenzură severă", după cum zicea.

Era un dar care „creştea mereu", aşa îi scrisese. Şi pe urmă, făcuse nişte aluzii la o fetiţă pe care ea avea să o cunoască în curând - şi căreia el îi trimisese câte o copie după fiecare dintre ilustratele lui. Hilde încercase să afle de la mama ei ce voia el să spună, însă nici ea nu avea vreo idee.

Cea mai ciudată fusese aluzia că darul acesta ar fi putut fi împărţit cu alţii. In fond, el nu lucra degeaba la ONU. Dacă tatăl Hildei avea idee fixă - şi avea într-adevăr foarte multe - atunci era aceea că ONU ar fi trebuit să-şi asume un fel de răspundere a guvernării întregii lumi. „Fie ca ONU să realizeze cu adevărat într-o zi unirea întregii omeniri", scrisese el într una dintre ilustrate.

Oare ar fi avut voie să deschidă pachetul înainte ca mama ei să urce cu prăjitura cu stafide şi limonada, cu frumosul ei cântec de aniversare şi cu steagul norvegian? Avea voie, sigur, de asta se şi afla pachetul acolo.

Hilde se strecură printre mobilele din cameră şi luă pachetul de pe noptieră. Era într-adevăr greu ! Pe cartonaş scria: „Pentru Hilde de la Papa pentru cea de a cincisprezecea aniversare a zilei de naştere".

Se aşeză pe pat şi desfăcu cu grijă panglica roşie de mătase. Dădu apoi la o parte hârtia.

Era un clasor mare.

Acesta era adică darul? Darul pentru cea de a cincisprezecea aniversare, despre care fusese atâta vorbă? Acesta era darul care tot crescuse şi tot crescuse şi care, pe lângă asta, mai putea fi împărţit şi cu alţii?

O scurtă privire aruncată peste el arăta că clasorul era plin cu file bătute la maşină Hilde recunoscu caracterele maşinii de scris pe care tatăl ei o luase cu el în Liban.

Scrisese oare el o carte întreagă pentru ea?

Pe prima filă scria cu litere mari de mână: LUMEA SOFIEI.

Ceva mai jos, era ceva scris la maşină:

CE ESTE LUMINA SOARELUI PENTRU PĂMÂNTUL ŞI ÎMPĂRĂŢIA LUI., ESTE ILUMINAREA ADEVĂRATĂ PENTRU CEI DIN TRUPUL ŞI SÂNGELE ÎMPĂRĂŢIEI LUI.

N.**F**.S. Grundtvig

Hilde începu să răsfoiască teancul de file. Sus, pe prima pagină începea primul capitol. Titlul suna: „Grădina Edenului". Se instală comod pe pat, îşi sprijini clasorul de genunchi şi începu să citească:

Sofie Amundsen se întorcea acasă de la şcoală. Prima bucată de drum o făcuse împreună cu Jorunn. Discutaseră despre roboţi. Jorunn considera creierul omenesc ca fiind un computer mai complicat. Sofie nu era atât de sigură dacă să fie sau nu de acord. Omul trebuie să fie ceva mai mult decât o maşină, nu?

Hilde citi mai departe şi curând uitase de totul în jurul ei; uitase până şi că astăzi era ziua ei. Din când în când, i se mai strecura un gând printre rândurile pe care le citea.

Oare tatăl ei scrisese un roman? Oare îşi reluase încercarea de a scrie marele roman şi voise să-l termine în Liban? Se plânsese de atâtea ori că acolo timpul îi trecea prea greu.

Şi Sofie călătorea prin istoria universală. Sigur, ea era fetiţa cu care Hilde trebuia să facă cunoştinţă...

De-abia când ajunsese să simtă în toată fiinţa ei că într-o zi avea să dispară fără urmă, înţelese cu adevărat cât de nesfârşit de preţioasă era viaţa... De unde vine lumea?... în fond şi la urma urmei, ar trebui totuşi ca ceva, cândva, să se fi născut din nimic şi din neant. Dar era posibil aşa ceva? Gândul acesta nu era la fel de imposibil de înţeles ca şi cel că lumea ar fi existat dintotdeauna?

Hilde citea şi citea mai departe, şi sări din pat aiurită atunci când citi că Sofie Amundsen primise o carte poştală din Liban. „Hilde Moller Knag, c/o Sofie Amundsen, Kløverveien 3..."

Dragă Hilde. Te felicit din inimă pentru cea de a 15-a aniversare a zilei tale de naştere. înţelegi desigur că aş vrea să-ţi fac un dar, cu care să creşti laolaltă. Iartă-mă că-ţi trimit această ilustrată prin Sofie. Aşa a fost mai uşor.

Sărutări din inimă, Papa.

Pezevenghiul! Hilde îl considerase dintotdeauna pe tatăl ei drept un ştrengar, dar astăzi chiar că o lua peste picior. în loc de a-i pune acest mesaj în pachet, el îl introdusese în darul de ziua ei.

Dar sărmana Sofie! Ea era desigur buimacă de-a binelea!

Dar de ce trimisese tatăl ei scrisoarea de felicitare pe adresa Sofiei, când era limpede că aceste felicitări aparţineau de drept altcuiva? Ce tată ar fi trimis o carte poştală pe un asemenea drum, ca s-o lipsească astfel pe fiica lui de sărutările de aniversare? Cum adică, aşa să fi fost mai uşor? Şi mai ales: Cum putea ea s-o găsească pe Hilde?

Nu. cum putea să facă asta Sofie? Hilde răsfoi mai departe şi începu capitolul al doilea. Se numea „Jobenul". Curând, ajunse la o scrisoare lungă pe care această fiinţă misterioasă i-o scrisese Sofiei. Lui Hilde i se tăie respiraţia:

Să te interesezi aşa, doar ca să afli răspunsul la întrebarea pentru ce trăim, nu este deci un interes la fel de „întâmplător" cum ar fi cel care-l preocupă pe colecţionarul de timbre. Cel pe care îl preocupă asemenea întrebări se interesează de un subiect pe care oamenii l-au discutat de aproape tot atât de multă vreme cât e cea pe care am trăit-o pe planeta aceasta.

„Sofie simţea că o cuprinde sfârşeala" La fel şi pe Hilde. Tatăl ci nu numai că îi scrisese o carte pentru cea de a cincisprezecea aniversare a zilei ei de naştere, dar făcuse o carte foarte ciudată şi enigmatică.

Scurtă recapitulare: Un iepuraş alb este scos dintr-un joben gol. Dar pentru că e un iepuraş foarte mare, scamatoria asta are nevoie de multe miliarde de ani ca să ajungă să se facă. Din vârful firelor acestora ascuţite de păr s-au născut toţi oamenii. Şi din cauza asta ei se pot mira astfel de o scamatorie care pare imposibilă. Dar pe măsură ce îmbătrânesc, ei se strecoară mereu tot mai adânc în blana asta de iepure. Şi rămân acolo...

Nu numai Sofie avusese senzaţia că fusese pe punctul de a-şi căuta adânc în blana iepurelui alb un loc al ei. Astăzi Hilde împlinea cincisprezece ani. Şi ea avea senzaţia că trebuia să se hotărască acum în ce direcţie anume să se strecoare.

Citi despre filosofii greci ai naturii. Hilde ştia că tatăl ei manifesta mult interes pentru filosofie. Scrisese în ziar că filosofia trebuia introdusă ca materie de studiu în şcoli. „De ce trebuie filosofia să ajungă o disciplină obligatorie?" fusese titlul articolului. Tatăl ei adusese această temă în discuţie şi la o întrunire de scară a părinţilor copiilor din clasa Hildei. Pentru Hilde fusese o clipă îngrozitor de penibilă.

îşi privi ceasul. Era de acum şapte şi jumătate. Mama ei nu avea să urce cu micul dejun de aniversare decât abia peste o oră, din fericire, căci acum Hilde era cu totul captivată de Sofie şi de problemele filosofice. Citea capitolul despre Democrit. La început, Sofie trebuia să se gândească la o întrebare: „De ce sunt cuburile de construcţie cea mai genială jucărie din lume?" Pe urmă ea găsea „un plic mare galben" în cutia de scrisori.

Democrit era de acord cu predecesorii săi în ce priveşte faptul că schimbările care se pot observa în natură nu înseamnă că ceva s-ar fi „schimbat" cu adevărat. El considera că totul trebuie să fie alcătuit din mici pietre de construcţie invizibile, dintre care fiecare este veşnică şi neschimbătoare. Democrit numea aceste părticele, cele mai mici cu putinţă, *atomi.*

Pe Hilde o cuprinse o mare tulburare când Sofie găsi şalul ei roşu de mătase sub pat. Deci *acolo* ajunsese şalul? Dar cum putea aşa, dintr-o dată, să dispară un şal într-o poveste? Trebuia desigur să mai fie şi undeva în altă parte...

Capitolul despre Socrate începea când Sofie citi într-un ziar „câteva rânduri despre regimentul norvegian în trupele ONU din Liban". Tipic pentru Papa! îl necăjea mult

faptul că oamenii, aici în Norvegia, se interesau prea puţin de misiunea de apărare a păcii a trupelor ONU. Şi dacă nimeni altcineva nu-şi bătea capul cu asta, atunci cel puţin Sofie trebuia s-o facă. în felul acesta se putea trezi oarecare atenţie a mediilor de comunicare.

Hilde surâse când citi în P.S-ul din scrisoarea profesorului de filosofie către Sofie.

Dacă ai să găseşti un şal de mătase roşie, te rog să-l păstrezi cu grijă. Se întâmplă curent să iei din greşeală obiecte care nu-ţi aparţin. Mai ales în şcoli sau în alte asemenea locuri, şi în fond asta a noastră este o şcoală de filosofie.

Hilde auzi paşi pe trepte. Era desigur mama ei cu micul dejun de aniversare. încă înainte de a bate la uşă, Hilde mai citi cum Sofie găsise în ascunzătoarea ei tainică din grădină un aparat video de la Alberto.

— „Hurra, ţie care-ţi împlineşti anii, te felicităm."

Mama începuse să cânte încă de pe scară.

— „toţi în cerc împrejurul tău stăm..."

— Intră! spuse Hilde şi citea despre profesorul de filosofie care-i vorbea acum Sofiei direct de pe Acropole. Arăta aproape la fel ca tatăl Hildei - cu „o barbă neagră îngrijită" şi o beretă militară albastră.

— La mulţi ani din toată inima, Hilde!

— Mmmm...

— Ei, cum aşa, Hilde?

— Pune-le acolo.

— Dar nu vrei...

— Vezi şi tu că sunt ocupată.

— Şi asta tocmai acuma când împlineşti cincisprezece ani!

— Tu ai fost vreodată în Atena, mamă?

— Nu, dar ce ţi-a venit?

— Dar e foarte ciudat, nu, că toate templele acelea vechi încă mai stau în picioare acolo. Sunt vechi de două mii cinci sute de ani. Cel mai mare dintre ele se cheamă „locuinţa fecioarelor".

— Ai deschis pachetul de la tata?

— Ce pachet?

— Acuma, uită-te la mine, Hilde! Eşti complet aiurită!

Hilde lăsă clasorul cel mare să-i cadă pe genunchi.

Mama se aplecă asupra patului. Pe tavă erau lumânări, chilie şi suc de portocale. Mai era şi un pacheţel. însă mama nu avea decât două mâini, şi de aceea steagul norvegian îl ţinea la subsuoară.

— Mii de mulţumiri, mamă. E nemaipomenit de drăguţ din partea ta, dar, înţelege, într-adevăr n-am timp.

— Dar la biserică nu trebuie să fii decât pe la unu.

De-abia acum îşi dădu scama Hilde unde se afla cu adevărat, şi abia acum mama ei aşează tava pe noptieră.

— Iartă-mă, te rog. Eram atât de adâncită în toate astea.

Hilde arătă spre clasor şi continuă:

— E de la tata...

— Dar ce-a scris el acolo, Hilde? Şi eu sunt tot atât de nerăbdătoare ca şi tine. De mai multe luni n-am mai putut scoate de la el nici măcar un singur cuvânt ca lumea.

Fără motiv, Hilde simţea că o împiedică ceva să vorbească despre asta.

— Ei, e doar aşa, o poveste.

— O poveste?

— Da, o poveste. Şi încă o carte de filosofie. Cam aşa ceva.

— Nu vrei să deschizi şi pacheţelul de la mine?

Hilde socotea că nu trebuia să facă nici un fel de deosebire între darurile primite, astfel că deschise şi pacheţelul de la mama ei. Era o brăţară de aur.

— Ce frumos! Mii de mulţumiri!

Hilde sări în sus şi-i dădu mamei un sărut dulce.

Apoi stătură de vorbă un timp.

— Dar acum trebuie să te duci, spuse apoi Hilde. El se afla sus, pe Acropole, înţelegi?

— Cine adică?

— Asta e, n-am nici o idee, şi nici Sofie. Tocmai despre asta e vorba.

— Mda, eu trebuie să mă duc oricum la birou. Mănâncă repede ceva! Rochia ta e pe umeraş, jos.

în sfîrşit, mama se făcu iarăşi nevăzută. Tot aşa şi profesorul de filosofie al Sofiei: coborî pe treptele dinspre Acropole şi urcă pe colina Areopagului, pentru ca puţin mai târziu să apară în vechea piaţă a Atenei.

Hilde tresări când clădirile cele vechi se ridicaseră deodată dintre ruine. Era o idee fixă a tatălui ei că toate ţările membre ale ONU ar fi trebuit să construiască împreună o copie cât mai fidelă a vechii agora din Atena. Aici s-ar fi putut lucra apoi la rezolvarea problemelor filosofice şi apoi la dezarmare. El socotea că omenirea ar fi trebuit să se străduiască să pună în aplicare un asemenea proiect grandios. „Putem construi atât platforme petrolifere, cât şi vehicule spaţiale pentru debarcarea pe lună".

Apoi ea citi despre Platon. „Sufletul ar vrea să zboare pe aripile iubirii «acasă», în lumea ideilor. Ar vrea să fie eliberat din «temniţa trupului»."

Sofie se strecurase acum prin gardul viu şi îl urmase pe Hermes, dar apoi îl pierduse din ochi. După ce citi despre Platon, pătrunse mai adânc în pădure şi ajunse Ia o colibă roşie lângă un mic lac. Acolo era atârnată în perete o imagine cu Bjerkely. Din descriere se vedea limpede că era vorba de Bjerkely al lui Hilde. Şi tot acolo se afla portretul unui bărbat numit Berkeley. „Berkeley şi Bjerkely. Nu era ciudat?"

Hilde lăsă clasorul pe pat, se îndreptă spre rafturile cu cărţi şi deschise Lexiconul în trei volume pe care-l primise cadou când împlinise paisprezece ani. Berkeley... aici!

Berkeley, George, 1685-1753, filosof englez, episcop de Cloyne. Neagă existenţa unei lumi materiale în afara conştiinţei omeneşti. Senzaţiile noastre senzoriale sunt provocate de Dumnezeu. B. este renumit şi pentru critica pe care a făcut-o ideilor general abstracte. Opera principală: A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge (1710).

Da, era straniu. Hilde rămase câteva secunde pe duşumea gândindu-se la asta, înainte de a se întoarce în pat şi la clasor.

într-un fel. tatăl ei fusese cel care atârnase acolo aceste două imagini. Putea oare exista, în afară de asemănarea de nume, vreo altă legătură între ele?

Berkeley era deci un filosof care negase existenţa unei lumi materiale în afara conştiinţei omeneşti. Se puteau face multe afirmaţii ciudate. Dar nu era totdeauna uşor să respingi asemenea afirmaţii. Astfel de lucruri se potriveau bine cu lumea Sofiei. „Percepţiile ei senzitive" erau provocate, de fapt, de tatăl Hildei.

Avea să afle, fără îndoială, mai multe dacă ducea mai departe lectura. Hilde îşi ridică ochii de pe clasor şi surâse când citi cum Sofie privea imaginea unei fete în oglindă care-i făcea cu amândoi ochii deodată. „Fata din oglindă părea să-i facă semne din ochi Sofiei. Părea că vrea să spună: Te văd, Sofie. Eu sunt aici, de cealaltă parte a oglinzii."

Acolo găsea şi portmoneul cel verde - cu banii şi cu toate celelalte! Cum ajunsese oare acolo?

Prostii! Timp de o secundă sau două, Hilde crezuse că Sofie găsise cu adevărat portmoneul ei. După aceea încercă să-şi închipuie cum ar fi văzut şi cum ar fi trăit Sofie. Era într-adevăr ceva foarte greu de înţeles şi misterios aici.

Pentru prima dată, Hilde simţea dorinţa fierbinte de a o privi pe Sofie în faţă. a-i întâlni privirea. I-ar fi făcut multă plăcere să stea o dată de vorbă cu ea despre toate lucrurile astea care se legau astfel laolaltă.

Dar acum Sofie trebuia să facă în aşa fel, încât să iasă repede din colibă dacă nu voia să fie surprinsă asupra faptului. Era acolo barca care parcă o îndemna să se avânte pe lac. Trebuia oare el să-i mai amintească şi toată povestea asta cu barca cu vâsle!

Hilde bău o înghiţitură de suc şi muşcă din chiflă, în timp ce citea despre „omul ordinii", Aristotel, care criticase doctrina ideilor lui Platon.

Aristotel arăta că nimic nu există în conştiinţă care să nu fi existat înainte în simţuri. Platon ar fi putut spune că nu există nimic în natură care să nu fi existat înainte în lumea ideilor. în felul acesta Platon dublase numărul obiectelor, susţinea Aristotel.

Hilde nu ştiuse cu adevărat că Aristotel fusese cel care inventase jocul de-a „regatul plantelor, regatul animalelor, regatul mineralelor".

Aristotel voia, de asemenea, să facă ordine în camera asta de fată tânără a naturii. El încerca să dovedească, de fapt, că toate lucrurile din natură fac parte din grupuri şi subgrupuri diferite.

Când citi despre imaginea pe care şi-o făcea Aristotel despre femei, ea fu deopotrivă uimită şi iritată. Că existase un om care putea fi un filosof atât de competent - şi în acelaşi timp un idiot complet!

Sofie se lăsase apoi inspirată de Aristotel să facă ordine în camera ei de fetiţă. Şi acolo - în mijlocul întregului haos, găsise ciorapul acela alb până la genunchi, care dispăruse cu o lună înainte din dulapul de haine al Hildei. Sofie aranjase toate scrisorile pe care i le scrisese Alberto într-un clasor. „Acum avea deja peste cincizeci de pagini." Hilde, de partea ei, ajunsese la pagina 124, dar pe lângă multele scrisori ale lui Alberto Knox, ea trebuise să citească şi întreaga poveste a Sofiei.

Capitolul următor se numea „Elenismul". în primul rând, în acest capitol Sofie găsise o carte poştală cu imaginea unui jeep ONU. Ilustrata fusese ştampilată la regimentul ONU la data de 15 iunie. Şi încă o „carte poştală" către Hilde, pe care tatăl ei o lipise în povestire, în loc să i-o trimită cu poşta.

Dragă Hilde. Presupun că îţi sărbătoreşti cum se cuvine cea de a cincisprezecea aniversare a zilei de naştere. Sau poate ziua ta a trecut? In fond, n-are importanţă cât mai întârzie darul. într-un anumit sens, ai să păstrezi ceva din el toată viaţa ta. Dar,

oricum, te mai felicit o dată. Acum poate că înţelegi de ce îi trimit scrisoarea asta de felicitare Sofiei. Sunt sigur că ea o va face să ajungă la tine.

P.S. Mama mi-a povestit că ţi-ai pierdut portofelul. Iţi promit că am să-ţi dau eu cele 150 de coroane pe care le-ai pierdut. O nouă legitimaţie ai să-ţi scoţi de la şcoală înaintea vacanţei.

Salutări din inimă, Papa.

Nu-i rău deloc, se gândi Hilde, cu asta era cu 150 de coroane mai bogată. El se gândise, desigur, că un dar pe care ţi-l oferi singur nu ajunge.

Reieşea de aici că 15 iunie era şi ziua de naştere a Sofiei. Dar calendarul Sofiei nu trecea mai departe de prima jumătate a lunii mai. Sigur că pe atunci tatăl Hildei scrisese tocmai acel capitol şi antedatase „ilustrata de aniversare".

In vremea asta, sărmana Sofie dădea fuga la magazinul universal unde o aştepta Jorunn.

Cine era Hilde? Cum se făcea că pentru tatăl ei era ca de la sine înţeles că Sofie avea s-o găsească pe Hilde? Şi nu avea chiar nici un sens să-i trimită aceste ilustrate Sofiei şi nu direct fiicei lui...

Şi Hilde avea impresia că pluteşte în aer. pe când citea despre Plotin.

Spun că în tot ceea ce vedem se află ceva din taina dumnezeiască. Vedem că ea străluceşte într-o floare a soarelui sau într-un mac roşu. Ceva mai mult din această taină de nepătruns bănuim într-un fluture care-şi ia zborul de pe o creangă - sau într-un peştişor de aur care înoată în globul său cu apă. Dar cel mai aproape de Dumnezeu ajungem în

propriul nostru suflet. Numai acolo ne putem uni cu marea taină a vieţii. Şi chiar, în rare momente, ne putem trăi pe noi înşine ca pe această taină dumnezeiască.

Cuvintele acestea erau cele mai ameţitoare pe care le citise vreodată Hilde. Dar ele erau în acelaşi timp cele mai simple cuvinte: Totul este unul şi acel „Unu" este o taină dumnezeiască, un mister dumnezeiesc la care toate iau parte.

Acestea nu erau, la urma urmei, nimic în care să trebuiască să crezi. Aşa *este* totul, se gândea Hilde. Şi apoi şi unul, şi altul puteau pune în acest cuvânt „dumnezeiesc" ceea ce îi place sau i se potriveşte lui sau ei.

Răsfoi repede următorul capitol. Sofie şi Jorunn voiseră să facă în noaptea de 17 mai o excursie cu cortul. Şi apoi s-au dus la coliba maiorului...

Hilde nu apucase să citească multe pagini mai departe, când sări tulburată din pat şi, cu clasorul în braţe, începu să se plimbe prin cameră.

Nu i se întâmplase prea des să fie atât de supărată. Aici, în coliba cea mică din pădure, tatăl ei le făcuse pe amândouă fetele să găsească copii din ilustratele pe care i le trimisese Hildei în prima jumătate a lunii mai. Şi copiile erau într-adevăr reale. Hilde citise de mai multe ori ilustratele de la tatăl ei. Recunoştea fiecare cuvânt.

Dragă Hilde. îmi vine cu adevărat să plesnesc de toate tainele astea care se învârt în jurul zilei tale de naştere, şi de mai multe ori pe zi trebuie să mă reţin să nu-ţi telefonez şi să-ţi spun totul. Pur şi simplu, creşte în mine nerăbdarea. Şi tu ştii că atunci când ceva creşte tot mai mult, este tot mai greu să ţii numai pentru tine taina...

Sofie primi de la Alberto încă alte două scrisori. Ele se refereau la evrei şi la greci şi la cele două sfere ale culturii. Hilde se bucură pentru această înaripată perspectivă istorică. La şcoală, ea nu învăţase niciodată aşa ceva. Acolo erau numai detalii şi iarăşi detalii. Când termină de citit scrisoarea, văzu că tatăl ei îi deschisese o perspectivă cu totul nouă despre Iisus şi creştinism. îl plăcu citatul din Goethe: „De-ai trăit trei mii de ani / Şi nu ştii să-i socoteşti, / Umbli-n beznă ca bezmetic, / Chiar de zi cu zi trăieşti."

Capitolul următor începu cu o bucată de hârtie care fusese lipită de fereastra de Ia bucătărie a Sofiei. Fireşte că era încă o scrisoare de felicitare pentru aniversarea Hildei.

Draga mea Hilde. Nu ştiu dacă mai e ziua ta de naştere când ai să primeşti această carte poştală. Pe de o parte sper că da, în orice caz trag nădejde că nu au trecut prea multe zile. Dacă pentru Sofie pot să treacă una sau două săptămâni aşa în neştire, pentru noi nu e acelaşi lucru. Eu vin acasă în seara de Sfântul Ioan. Atunci vom sta multă vreme pe leagănul din grădină şi vom privi marea împreună, Hilde. Avem multe să ne spunem...

Apoi Alberto îi telefonă Sofiei, care auzi pentru prima dată glasul său.

— Aşa cum le spui tu, seamănă cu un fel de război...

— Aş spune mai degrabă că e o luptă spirituală. Trebuie să încercăm să-i trezim atenţia Hildei şi să o aducem de partea noastră, înainte ca tatăl ei să se întoarcă la Lillesand.

Şi de aceea Sofie îl întâlni pe Alberto Knox cu costum de călugăr medieval, într-o veche

biserică de piatră din secolul al doisprezecelea.

într-o biserică, da. Hilde privi la ceas. Unu şi un sfert. Uitase cu lotul de timp.

Aşadar, chiulise de la biserică în ziua ei de naştere; ceva în aniversarea asta începea să o enerveze. Ea însăşi îşi trăsese clapa cu multe asemenea felicitări de aniversare. Dar poate că, la urma urmei, nu fusese o pierdere prea mare.

Curând, Hilde trebui să suporte o predică lungă despre ea însăşi. Pentru Alberto părea că nu era o problemă să urce în amvon. Când Hilde citi despre Sophia, care i se arătase în viziuni Hildegardei, dădu iarăşi fuga la lexicon. Dar nu o găsi nici pe Hildegard. nici pe Sophia. Nu era şi asta tipic? Cum se ajunge la femei sau la ceva feminin, lexiconul devenea la fel de puţin vorbăreţ ca şi un crater de pe lună. Era oare vreo ligă a bărbaţilor care cenzura lexiconul?

Hildegard von Bingen fusese predicatoare, scriitoare, doctoriţă, botanistă şi cercetătoare a naturii. Şi, în afară de asta, ea era „poate un exemplu de faptul că în Evul Mediu femeile au fost deseori fiinţele cele mai practice - şi, de fapt, cele mai înzestrate cu spirit ştiinţific ". Dar în lexicon nu era nici o silabă despre ea. Ruşine!

Hilde nu auzise vreodată că Dumnezeu ar fi avut o „latură feminină" sau o „natură maternă". Iar această latură se numea deci Sophia - dar nici ea nu fusese socotită în lexicon ca meritând vreo picătură de cerneală tipografică.

Lucrul cel mai aproape de asta pe care-l găsi în lexicon fu biserica Hagia Sophia din Constantinopol. „Hagia Sophia" însemna „Sfânta înţelepciune". Atât capitala, cât şi nenumărate regine primiseră numele acestei

„înţelepciuni", dar în lexicon nu se spunea nici un cuvânt că era de genul feminin. Dacă nici asta nu era o cenzură...

Sofie se ivea, într-adevăr, ca „privirea lăuntrică a Hildei". Avea tot timpul impresia că o poate vedea în faţa ochilor ei pe fata cu părul negru...

Cînd Sofie se întoarse acasă după ce petrecuse aproape întreaga noapte la Biserica Sfintei Maria, ca se oprise în faţa oglinzii pe care o adusese din coliba din pădure.

Ea îşi vedea, în contururi limpezi, propriul chip palid înconjurat de părul ei negru care nu i se potrivise niciodată pentru altă pieptănătură decât cea a părului lins căzându-i pe umeri. Dar dincolo de acest chip, plutea parcă, fantomatic, chipul unei alte făpturi.

Deodată, străina din oglindă clipi energic din amândoi ochii. Ochii ei păreau să trimită un semnal, spunându-i că ei erau cu adevărat acolo, de cealaltă parte a oglinzii. Dură doar câteva secunde. Apoi dispăru.

Cât de adesea se oprise şi Hilde în faţa oglinzii şi căutase parcă, într-un fel, imaginea unei alteia? Dar de unde putea şti asta tatăl ei? Nu văzuse apoi în oglindă o femeie cu părul negru? Străbunica ei cumpărase, doar, oglinda de la o ţigancă.

Hilde simţea că îi tremurau mâinile pe cînd strângea clasorul cel mare în braţe. Era convinsă de faptul că Sofie se afla cu adevărat undeva înăuntru, „de cealaltă parte".

Acum Sofie o visa pe Hilde şi Bjerkely. Hilde nu o vedea şi nu o auzea, dar apoi - da, apoi Sofie găsea pe treapta de lemn cruciuliţa de aur a Hildei. Şi această mică cruce de aur -

cu iniţialele Hildei şi toate celelalte - se afla pe patul Sofiei când ea se trezise din visul ei.

Hilde refuză să mai gândească. Doar nu-şi pierduse şi cruciuliţa de aur? Se îndreptă spre măsuţa de toaletă şi îşi scoase caseta cu bijuterii. Cruciuliţa de aur - pe care i-o dăruise bunica la botez - dispăruse!

Rătăcise aşadar şi această bijuterie! Foarte bine! Dar cum putea şti asta tatăl ei, când nici ea însăşi nu-şi dăduse seama?

Şi încă ceva: Sofie visase foarte limpede că tatăl Hildei se întorsese din Liban. Dar până atunci mai era încă o săptămână. Avusese Sofie un vis profetic? Intenţiona oare să-i spună tatăl ei că atunci când el avea să se întoarcă acasă - atunci, într-un fel sau altul, avea să fie acolo şi Sofie? El îi scrisese că ea avea să-şi găsească o nouă prietenă...

într-o viziune foarte clară, dar şi nemaipomenit de scurtă, Hilde fu deodată convinsă că Sofie era alcătuită din ceva mai mult decât din hârtie şi cerneală tipografică. Ea *exista!*

Iluminismul

...de la producţia de ace până la turnarea tunurilor...

Hilde începuse capitolul despre Renaştere, dar acum o auzi pe mama ei întorcându-se acasă. Privi ceasul. Era ora patru.

Maică-sa urcă în goană treptele şi deschise uşa.

— N-ai fost la biserică?

— Ba da, sigur că da.

— Dar... cu ce ai fost îmbrăcată?

— Păi cum sunt acuma.

— în cămaşa de noapte?

— Mmm... am fost la Biserica Sfânta Maria.

— Biserica Sfânta Maria?

— E o biserică veche de piatră din Evul Mediu.

— Hilde!

Hilde lăsă clasorul să-i cadă pe genunchi şi-şi ridică ochii spre mama ei.

— Am uitat cu totul de oră, mamă. îmi pare rău, dar înţelege şi tu, citesc ceva care mă ţine toată încordată.

Acum mama ci nu-şi stăpâni surâsul.

— E o carte magică, continuă Hilde.

— Da, da. Şi încă o dată: La mulţi ani din toată inima de ziua ta, Hilde!

— Ah, nu ştiu dacă mai suport alte felicitări.

— Dar eu nu voiam... Am să aţipesc o clipă, şi pe urmă pregătesc o cină de sărbătoare. Am cumpărat fragi.

— Eu citesc mai departe.

Mama dispăru din nou şi Hilde continuă să citească. Sofie traversa oraşul împreună cu Hermes. în holul scărilor, acasă la Alberto, găsi iarăşi o ilustrată din Liban. Şi aceasta avea ştampila cu data de 15 iunie.

Abia acum înţelese ea sistemul tuturor acestor date. Ilustratele care erau datate înainte de 15 iunie era „copii" ale celor pe care Hilde le primise înainte. Cele care aveau data de 15 iunie ea le primea acum prin clasor.

Dragă Hilde. Acum Sofie pătrunde în casa profesorului de filosofie. Ea împlineşte curând cincisprezece ani, pe când ziua ta de naştere a fost deja ieri. Sau azi, micuţă Hilde? Dacă e azi, cel puţin n-ar trebui să fie prea

târziu în cursul zilei. Dar ceasurile noastre nu merg totdeauna la fel...

Hilde citi cum Alberto îi povestea Sofiei despre Renaştere şi despre noua ştiinţă, despre raţionaliştii secolului al şaptesprezecelea şi despre empirismul englez.

Tresări de mai multe ori când apărură noi cărţi poştale şi felicitări, pe care tatăl ei le lipise în clasor. Astfel de mesaje el le lăsa să cadă dintr-un caiet de teme, sau scrise pe partea dinăuntru a cojii unei banane sau chiar să apară pe ecranul unui computer. Fără nici cel mai mic efort, putea să-l împingă pe Alberto să „facă un lapsus de limbă" şi să o numească pe Sofie Hilde. Dar culmea fu că îl puse pe Hermes să spună: „Urările mele de fericire din toată inima, Hilde".

Hilde era de acord cu Alberto că tatăl ei mergea cam prea departe când se compara singur cu Dumnezeu şi cu Providenţa divină. Dar cu cine era ea de acord acum? Doar tatăl ei fusese cel care-i pusese în gură lui Alberto aceste cuvinte de reproş - sau de autocritică! Recunoscu şi ea că o comparaţie cu Dumnezeu nu era poate chiar atât de prostească. Tatăl ei era pentru lumea Sofiei un fel de Dumnezeu atotputernic.

Când Alberto începu să povestească despre Berkeley, Hilde era cel puţin la fel de încordată ca şi Sofie. Ce avea să se petreacă acum? Se contura încă de demult că avea să se întâmple ceva cu totul deosebit când avea să vină la rând acest filosof care nega existenţa unei lumi materiale în afara conştiinţei umane. Hilde controlase în lexicon.

Totul începuse când, aflată în faţa ferestrei, trăise clipa în care tatăl Hildei trimisese un avion cu un steag lung de aniversare. în

acelaşi timp, nori întunecaţi se strângeau spre oraş.

„A fi sau a nu fi" nu mai este deci întreaga întrebare. întrebarea este şi *ce* suntem. Suntem noi oare oameni adevăraţi din carne şi sânge? Lumea noastră constă din lucruri adevărate - sau suntem doar înconjuraţi de conştiinţă?

Nu era de mirare că Sofie începuse să-şi roadă unghiile. Hilde nu avusese niciodată acest obicei urât, dar nici nu ştia să fi fost vreodată atât de nervoasă ca acum. Şi pe urmă veni ziua în care Alberto spusese că voinţa sau spiritul atoatefăcător ar fi putut fi tatăl Hildei.

— Vrei să spui că el a fost pentru noi un fel de Dumnezeu?

— Fără să mă ruşinez de asta, da. Lui ar trebui să-i fie ruşine.

— Şi cu Hilde însăşi ce e?

— Ea este un înger, Sofie.

— Un înger?

— Ea este cea către care se întoarce acest „spirit".

Sofie, ieşind de la Alberto, dăduse buzna afară în ploaie. Era cu putinţă să fi fost aceeaşi furtună care noaptea trecută izbucnise peste Bjerkely - la câteva ceasuri după ce Sofie fugise astfel prin tot oraşul?

Mâine e ziua mea, îşi spunea ea. Nu era oare un prilej de amărăciune că trebuia să constate cu o zi înainte să împlinească cincisprezece ani că viaţa este un vis? La fel de bine ar fi putut, să zicem, cîştiga un milion şi, înainte să primească banii, să înţeleagă deodată că totul fusese doar un vis.

Sofie alerga prin terenul de sport ud acum. Văzu pe cineva care-i venea în întîmpinare. Era mama ei. Fulgere mânioase sfâşiau cerul.

Mama o strânse în braţe.

— Ce s-a întâmplat cu noi, copila mea?

— Nu ştiu, plângea Sofie. E ca un vis urât.

Hilde simţea că i se umeziseră colţurile ochilor. „To be or not to be - that is the question."

Aruncă clasorul pe pat şi sări în picioare. Alerga prin cameră, încolo şi încoace. La urmă se opri în faţa oglinzii şi rămase locului acolo, până când veni mama să o ia la masă. Când bătu la uşă, Hilde n-avea nici o idee de când se oprise maică-sa în uşă. Dar era sigură, foarte sigură, că imaginea din oglindă îi clipea cu amândoi ochii deodată.

La masă, Hilde se strădui să fie un copil cuminte şi recunoscător pentru darurile primite de ziua lui. Dar toată vremea se gândea la Sofie şi la Alberto.

Ce avea să se întâmple cu ei. acum când *ştiau* că tatăl Hildei decidea în tot ce-i priveşte? Deşi - ştiau ei asta, într-adevăr? Era probabil o stupiditate să pretindă că ei ar fi ştiut ceva. De fapt, tatăl Hildei se prefăcea doar că se ajunsese la o situaţie în care ei ar fi putut şti ceva. Cu toate acestea, problema rămânea aceeaşi. Dacă Sofie şi Alberto „ştiau" cum se legau toate laolaltă, atunci, într-un anumit fel, ei erau terminaţi.

Lui Hilde aproape i se opri în gât o bucată de cartof când îi trecu prin cap că aceeaşi problematică ar fi fost poate valabilă şi pentru propria ei lume. Oamenii înaintaseră tot mai mult în înţelegerea pe care o câştigaseră cu

privire la legile naturii. Dar istoria putea oare merge şi mai departe, atunci când ultimele piese din jocul acesta de bucăţele al istoriei şi ştiinţei îşi găsiseră până la urmă locul? Sau poate că istoria omenirii se apropia de sfârşit? Nu exista oare o legătură între dezvoltarea gândirii şi a ştiinţei, pe de o parte, şi lucruri cum ar fi efectul de seră şi despăduririle masive, pe de altă parte? Poate că nici nu era o atât de marc prostie să se spună că setea de cunoaştere a omului era, în fond. „păcatul originar"?

întrebarea aceasta era atât de importantă şi de înfricoşătoare, încât Hilde încercă acum din toate puterile să o uite. Avea desigur să înţeleagă multe, pe măsură ce continua să citească darul de aniversare de la tatăl ei.

— Scumpa mea, ce mai vrei? cânta mama ei după ce terminaseră de mâncat îngheţata cu fragi italieneşti. Acum facem exact ce ai tu poftă mai mult să faci.

— Ştiu că sună nu ştiu cum, dar cel mai mult aş vrea să citesc din darul de la tata.

— Dar nu trebuie să laşi asta să ţi se urce la cap.

— Nu, nu.

— Am putea să facem o pizza şi să ne uităm la televizor la „Derrick"...

— Da. poate.

Hilde se gândea cum şedea oare de vorbă Sofie cu mama sa. Tatăl ei pusese, fără îndoială, în personajul celeilalte mame ceva din mama ei. Ca să fie mai sigură, ea se hotărî să nu spună nimic despre iepurele cel alb care e scos din jobenul universului, în nici un caz astăzi...

— A, altceva, spuse ea ridicându-se.

— Da?

— Nu-mi mai găsesc cruciuliţa de aur.

Mama o privi secretos.

— Eu am găsit-o o dată, acum multe săptămâni, jos, pe scara debarcaderului. Sigur că iar ai rătăcit-o acolo, distrato!

— I-ai spus şi tatei de asta?

— Nu mai ştiu, dar poate că totuşi da.

— Şi unde-i acum?

Mama trecu în altă cameră ca să-şi aducă lădiţa cu bijuterii şi, puţin mai târziu. Hilde o auzi scoţând o exclamaţie de surpriză din dormitor. Apoi mama apăru din nou în salon.

— Ştii ce - în momentul ăsta nu pot s-o găsesc.

Aşa mă gândisem şi eu.

Hilde îi dădu mamei o sărutare şi fugi iarăşi în camera de la mansardă. în sfârşit, acum putea citi mai departe despre Sofie şi Alberto. Se instală în pat şi-şi propti clasorul pe genunchi.

Sofie se trezi dimineaţa, când mama ei intră în odaie. Mama avea o tavă plină cu daruri în mâini. într-o sticlă goală de limonadă înfipsese un steag.

— La mulţi ani şi toată fericirea de ziua ta, Sofie!

Sofie se frecă la ochi să-şi gonească somnul. încercase să-şi amintească de tot ce se petrecuse ieri. Toate i se păreau ca părţile nepuse la locul lor al unui puzzle cu piesele în aer. Una dintre piese era Alberto, alta Hilde şi maiorul. Una era Berkeley, alta Bjerkely. Şi cea mai întunecoasă fusese furtuna aceea îngrozitoare. Sofie făcuse aproape o criză de nervi. Mama o ştersese bine s-o usuce şi o trimisese direct în pat după o ceaşcă de lapte fierbinte cu miere. Sofie adormise imediat.

— Cred că trăiesc, bâigui ea.

— Da, sigur că trăieşti. Şi astăzi împlineşti cincisprezece ani.

— Eşti sigură de tot?

— Sigură de tot. Crezi că o mamă nu ştie când i s-a născut singurul copil? La 15 iunie 1975, pe la... unu şi jumătate, Sofie. Acesta a fost momentul cel mai fericit din viaţa mea.

— Eşti tu sigură că toate astea laolaltă nu sunt numai un vis?

— în orice caz, trebuie să fie un vis frumos când te trezeşti la o prăjitură cu stafide, cu suc de fructe şi cu daruri de ziua ta.

Aşează tava cu darurile pe un scaun şi ieşi o clipă din cameră. Când se întoarse, mai aducea o tavă cu prăjituri cu stafide şi limonadă. O aşează la picioarele patului Sofiei.

Acum urmă o dimineaţă normală de aniversare, cu desfacerea darurilor şi cu amintiri care mergeau tot mai îndărăt până la primele dureri ale naşterii, cu cincisprezece ani în urmă. De la mama ei, Sofie primi o rachetă de tenis. Ea nu mai jucase tenis până atunci, doar la două minute de Kløverveien era un teren de tenis. Tatăl ei îi trimisese o combină de mini-televizor cu radio. Ecranul nu era mai mare decât o fotografie normală. Pe urmă, erau daruri de la mătuşile bătrâne şi de la prieteni ai familiei.

După un timp, mama spuse:

— Crezi că ar fi bine să-mi iau liber de la serviciu astăzi?

— Nu, de ce?

— Ieri erai cu adevărat foarte tulburată. Dacă toate astea continuă, cred

că ar trebui să programăm o consultaţie la un psiholog.

— Poţi s-o Iaşi baltă.

— A fost atunci doar furtuna - sau are ceva de-a face cu Alberto?

— Şi cu tine ce e? „Ce s-a întâmplat cu noi, copila mea?" aşa m-ai întrebat.

— Mă gândeam că te tot învârteşti prin oraş ca să te întâlneşti cu tot felul de oameni ciudaţi. Poate că e vina mea...

— Nu e „vina" nimănui că în timpul meu liber urmez un curs de filosofie. Du-te la birou. Noi trebuie să fim la ora zece Ia şcoală. Astăzi ni se dau mediile şi pe urmă ne mai distrăm şi noi.

— Ştii ce fel de note ai primit?

— In orice caz, mai mulţi „foarte bine" decât la Crăciun.

Puţin după ce plecase mama ei, sună telefonul.

— Sofie Amundsen.

— Aici e Alberto.

— Oh...

— Maiorul n-a făcut deloc ieri economie de praf de puşcă.

— Nu înţeleg ce spui.

— Furtuna, Sofie.

— Nu ştiu ce să cred.

— Asta este cea dintâi dintre virtuţile unei adevărate filosoafe. Sunt aproape mândru cât de multe ai învăţat într-un timp atât de scurt.

— Mi-e teamă că nimic nu e adevărat.

— Asta se numeşte angoasă existenţială şi, de regulă, constituie numai o trecere spre o nouă cunoaştere.

— Cred că am nevoie de o pauză.

— In momentul acesta sunt multe broaşte în grădina ta?

Acuma Sofie râse fără să vrea. Alberto continuă:

— Eu cred că mai degrabă ar trebui să continuăm. De altfel, urările mele de fericire din inimă! Trebuie ca până la ziua de Sfântul Ioan să terminăm cursul. Asta e ultima noastră speranţă.

— Ultima noastră speranţă în legătură cu ce?

— Stai bine acolo? Ne trebuie puţin timp, înţelegi?

— Eu stau bine.

— îţi aminteşti de Descartes?

— Gândesc, deci exist.

— în ce priveşte propriile noastre îndoieli metodice, în momentul de faţă suntem cu mâinile goale. Nu ştim nici măcar dacă, de fapt, gândim. Poate că are să reiasă că noi suntem gânduri, şi asta ar fi într-adevăr cu totul altceva decât că am gândi noi înşine. Avem, în orice caz, toate motivele să presupunem că tatăl Hildei ne-a gândit pe noi pentru el, că noi am reprezenta un fel de distracţie pentru ziua fiicei maiorului din Lillesand. Mă urmăreşti?

— Da...

— Dar aici se ascunde şi o contradicţie. Dacă noi suntem aşa, inventaţi, atunci nu avem dreptul să credem în ceva, orice ar fi. Atunci toată această conversaţie telefonică este o pură închipuire.

— Şi nu avem nici cea mai mică umbră de liberă voinţă. Maiorul pune la cale tot ce spunem sau facem noi. Aşa că am face la fel de bine să închidem.

— Nu, acuma tu simplifici prea mult.

— Explică!

— Vrei să susţii că un om plănuieşte tot ce visăm noi? S-ar putea să fie adevărat că tatăl Hildei ştie exact ce facem noi toţi. Să scăpăm de cunoaşterea lui atoatecuprinzătoare e poate la fel de greu cum ar fi să fugim mai repede decât propria noastră umbră. Dar - şi la punctul acesta eu am început să elaborez un plan - nu e sigur că maiorul a hotărât dinainte ce se va petrece. Poate că el decide de-abia în clipa aceasta - deci Ia ora anume când se întâmplă. Şi tocmai în asemenea momente este plauzibil că noi înşine am avea o iniţiativă proprie care să orienteze ce spunem şi facem noi. O asemenea iniţiativă e, fireşte, un impuls extrem de slab în comparaţie cu risipa de eforturi pe care o face maiorul. Poate că noi suntem fără apărare în faţa unor asemenea presiuni exterioare insistente, cum ar fi câini care vorbesc, avioane purtând steaguri cu urări de aniversare, mesaje pe coji de banană şi furtuni la comandă. Dar nu avem dreptul să excludem eventualitatea că avem şi noi propria noastră voinţă, cât de slabă, care să le facă faţă acestora toate.

— Şi cum ar fi cu putinţă aşa ceva?

— în lumea asta mică a noastră, maiorul este, fireşte, atoateştiutor, dar aceasta nu înseamnă că este şi atotputernic. Trebuie în orice caz, să încercăm să ne trăim viaţa ca şi cum el n-ar exista.

— Cred că înţeleg ce vrei să spui.

— Ce grozav ar fi dacă noi, aşa în taină, am face ceva din propria noastră iniţiativă - şi încă un lucru pe care maiorul niciodată n-ar fi în stare să-l descopere.

— Dar cum ar putea fi cu putinţă asta, dacă noi nici nu existăm ?

— Cine spune că noi nu existăm? întrebarea nu este *dacă* noi existăm, ci *ce* suntem noi şi *cine* suntem noi. Chiar dacă ar reieşi că noi suntem doar impulsuri în conştiinţa scindată a maiorului, asta nu ne răpeşte bucăţica noastră de existenţă.

— Şi nici libera noastră voinţă?

— Eu lucrez la cazul acesta, Sofie.

— Dar tatăl Hildei ştie foarte bine că tu „lucrezi la cazul acesta".

— Asta, sigur. Dar el nu-mi cunoaşte planul. Eu încerc să găsesc un punct arhimedic.

— Un punct arhimedic?

— *Arhimede* a fost un om de ştiinţă din perioada elenismului. „Daţi-mi un punct fix", a spus el, „şi am să mişc pământul". Un astfel de punct trebuie să găsim pentru a fi azvârliţi afară din universul lăuntric al maiorului.

— Dar asta este o sarcină, într-adevăr, de toată frumuseţea.

— E adevărat. Şi nu putem scăpa decât dacă ne-am terminat cursul de filosofie. Până atunci, el ne are la mână şi ne strânge bine. E limpede că a hotărât ca eu să te conduc de-a lungul secolelor până în epoca noastră. Dar nu mai avem decât puţine zile şi pe urmă, undeva în Orientul Apropiat, el se suie într-un avion. Dacă nu ne-am eliberat din fantezia lui până când ajunge la Bjerkely, atunci suntem pierduţi.

— Mă faci să-mi fie frică...

— întâi trebuie să-ţi povestesc cele necesare cu privire la Iluminismul francez. După aceea trebuie să străbatem în linii mari filosofia lui Kant, înainte de a ne apropia de Romantism. Şi tocmai pentru

noi doi, Hegel este un ajutor important. Dacă ne ocupăm de el, atunci nu vom putea ocoli răfuiala mânioasă pe care Kierkegaard a avut-o cu filosofia hegeliană. Trebuie să spunem şi câteva cuvinte despre Marx, Darwin şi Freud. Şi dacă mai facem câteva remarci de încheiere despre Sartre şi Existenţialism, înseamnă că ne-am tradus planul în faptă.

— Dar e cam multişor pentru o singură săptămână.

— Din cauza asta trebuie să începem imediat. Poţi să vii acum?

— Trebuie să mă duc la şcoală. Avem o mică serbare cu clasa şi pe urmă se dau mediile.

— Lasă serbarea! Dacă noi suntem conştiinţă pură, e doar o pură închipuire că limonada şi dulciurile ar avea gust bun.

— Dar mediile...

— Sofie, tu fie trăieşti într-un univers minunat pe fulgul minuscul care este o planetă într-una dintre sutele de miliarde de galaxii - fie eşti pur şi simplu doar un pumn de impulsuri electromagnetice în conştiinţa unui maior. Şi în faţa unei asemenea situaţii mai vorbeşti de medii! Ar trebui să-ţi fie ruşine!

— îmi pare rău.

— Totuşi, poţi să treci repede pe la şcoală, înainte de a veni la mine. S-ar putea să-i faci o impresie proastă Hildei dacă ai chiuli în ultima zi de şcoală. Ea se duce, fără îndoială, de ziua ei la şcoală, în fond ea e un înger.

— Atunci vin imediat după şcoală.

— Ne putem întâlni în coliba maiorului?

— în coliba maiorului?

— ...klick!

Hilde lăsă clasorul să-i cadă pe genunchi. Tatăl ei o făcuse să aibă conştiinţa încărcată într-adevăr pentru că chiulise în ultima zi de şcoală. Ce om!

Rămase nemişcată un moment şi se întrebă ce plan anume punea la cale Alberto. Să se uite pe ultima pagină din clasor? Nu. asta ar fi însemnat că joacă necinstit; prefera să citească repede mai departe.

Era convinsă că Alberto avea dreptate într-un punct esenţial. Era un lucru sigur că tatăl ei avea o privire de ansamblu asupra a ceea ce se petrecea cu Sofie şi cu Alberto. Dar, în vreme ce scria, el nu ştia sigur tot ceea ce avea să se petreacă mai departe. Poate că scria precipitându-se aşa şi trecând cu vederea câte ceva, câte un lucru pe care abia mai târziu, după ce-l scrisese, avea să-l înţeleagă. Şi tocmai acestor „treceri cu vederea" Sofie şi Alberto le datorau o anumită libertate.

Şi iarăşi Hilde avu o clipă senzaţia, aproape ca o iluminare, că Sofie şi Alberto existau cu adevărat. Chiar dacă marea e complet liniştită, asta nu înseamnă că în adâncuri nu se întâmplă ceva, gândi ea.

Dar de ce gândea aşa?

în orice caz, nu era un gând care să mişte ceva la suprafaţă.

La şcoală, Sofie fu felicitată şi i se cântară cântece, aşa cum se face de obicei la o zi de naştere. Poate că se bucura de atâta atenţie pentru că toţi erau oricum agitaţi şi tulburaţi din cauza mediilor şi a trataţiilor cu limonadă.

După ce profesorul le dădu liber pentru vacanţa de vară urându-le toate cele bune, Sofie alergă spre casă. Jorunn încercă s-o mai reţină, dar Sofie îi strigă din fugă că trebuie să facă urgent o anumită treabă.

în cutia de scrisori găsi două ilustrate din Liban. Pe ambele scria: „HAPPY BIRTHDAY - 15 YEARS". Erau nişte ilustrate de aniversare cumpărate de la chioşcuri.

Una dintre ele îi era adresată lui „Hilde Møller Knag e/o Sofie Amundsen..." Cealaltă însă era pentru Sofie însăşi. Amândouă aveau ştampila „Regimentului ONU, 15 iunie".

Sofie citi întâi ilustrata pentru ea:

Dragă Sofie Amundsen. Astăzi vreau să te felicit de ziua ta de naştere. Cele mai vii felicitări şi urări de bine din inimă, Sofie! Mulţumesc mult pentru tot ce ai făcut până acum pentru Hilde.

Salutări, Albert Knag, Maior.

Sofie nu-şi dădea seama cum ar fi trebuit să reacţioneze faţă de faptul că tatăl Hildei îi trimisese, în sfârşit, şi ei o ilustrată, într-un fel, găsea că asta era emoţionant.

Pe ilustrata Hildei scria:

Draga mea micuţă Hilde. Nu ştiu nici ce zi şi nici cât de târziu e acum la Lillesand. Dar cum ţi-am mai spus, asta nu are cine ştie ce importanţă. Dacă te cunosc bine, eu nu vin prea târziu cu o ultimă sau în orice caz penultimă felicitare de aici. Dar nici tu nu trebuie să te trezeşti prea târziu! Alberto are să-ţi povestească în curând despre Iluminismul francez. El se concentrează în şapte puncte. Cele şapte puncte sunt:

1. Răzvrătirea împotriva autorităţilor;
2. Raţionalismul;
3. Ideea Iluminismului;
4. Optimismul cultural;
5. Întoarcerea la natură;

6. Creştinismul umanist;
7. Drepturile omului.

Era limpede că maiorul îi ţinea mai departe sub observaţie.

Sofie închise uşa casei şi lăsă pe masă în bucătărie carnetul cu multe note de 1. Apoi se strecură prin gaura din gardul viu şi dădu fuga în pădure.

Trebui să vâslească iarăşi peste lac. Alberto stătea pe prag când sosi ea. îi făcu semn să se aşeze alături de el.

Era vreme frumoasă, dar peste lac bătea spre ei un curent de aer mai rece. Părea că Iacul nu se liniştise cu totul după furtuna de ieri.

— Trecem direct la subiect, spuse Alberto. După Hume, următorul mare constructor de sisteme a fost germanul Kant. Dar şi în Franţa au fost în secolul al optsprezecelea gânditori importanţi. Am putea spune că, în prima jumătate a secolului al optsprezecelea, centrul filosofic al Europei s-a aflat în Anglia, spre mijlocul secolului, în Franţa şi spre sfârşitul secolului, în Germania.

— Am putea numi aşa ceva o mutare a centrului de la Vest către Est.

— Tocmai. Am să pomenesc foarte pe scurt câteva dintre gândurile care le sunt comune multora dintre filosofii francezi ai Iluminismului. Aici se pot pomeni multe nume importante, cum ar fi *Montesquieu, Voltaire, Rousseau* **şi mulţi, mulţi alţii. Eu m-am concentrat asupra a şapte puncte însemnate.**

— Mulţumesc, lucrul acesta îmi e cunoscut deja.

Sofie îi întinse ilustrata de la tatăl Hildei. Alberto oftă adânc.

— Ar fi putut să-şi cruţe osteneala... O primă deviză este deci *răzvrătirea împotriva autorităţilor.* **Mai mulţi dintre aceşti filosofi francezi iluminişti vizitaseră Anglia, care, în anumite privinţe, avea o gândire mai independentă decât patria lor. Ştiinţa engleză a naturii îi fascina, mai ales Newton şi fizica sa universală. Dar şi filosofii englezi au fost pentru ei o sursă de inspiraţie, în primul rând Locke şi filosofia sa politică. Acasă în Franţa, ei au intrat treptat în luptă împotriva autoritarismului. Considerau că era important să dea dovadă de scepticism faţă de toate adevărurile moştenite. Credeau că individul trebuie să găsească el însuşi răspunsul Ia toate întrebările. Aici acţiona o tradiţie care se inspira din Descartes.**

— Căci el clădise totul pornind de la temelii.

— Chiar. Apelul la luptă împotriva vechilor autorităţi se îndrepta nu în ultimul rând împotriva puterii biserici, regelui şi nobilimii. Aceste instituţii erau în secolul al optsprezecelea mult mai puternice în Franţa decât în Anglia.

— Şi apoi a venit Revoluţia.

— In anul 1789, da. Dar ideile noi veniseră mai devreme. Următorul cuvânt de ordine este *raţionalismul.*

— Eu credeam că raţionalismul murise o dată cu Hume.

— Hume însuşi a murit abia în 1776. Asta era cu douăzeci de ani după Montesquieu şi numai cu doi ani înainte de Voltaire şi Rousseau care au murit amândoi în 1778. Dar toţi trei au fost în Anglia şi au cunoscut destul de bine filosofia lui Locke. Acum îţi mai aduci poate aminte că Locke nu a fost un

empirist consecvent. El considera, de pildă, credinţa în Dumnezeu şi anumite norme ca element component al raţiunii umane. Acesta este şi centrul filosofiei franceze a Iluminismului.

— Dar tu ai spus că francezii ar fi fost totdeauna puţin mai raţionalişti decât englezii.

— Şi deosebirea aceasta se poate urmări pană in Evul Mediu. Când englezii vorbesc despre „common sense", francezii preferă să vorbească despre „evidence". Sintagma engleză se poate traduce cu „experienţă comună", cea franceză cu „evidenţă" cu referire la raţiune.

— înţeleg.

— Ca şi umaniştii Antichităţii - ca Socrate şi stoicii -, cei mai mulţi dintre filosofii Iluminismului aveau o încredere nezdruncinată în raţiunea omenească. Lucrul era atât de evident, încât mulţi definesc epoca franceză a Luminilor ca fiind pur şi simplu „raţionalism". Noua ştiinţă a naturii stabilise că natura era organizată raţional. Filosofii iluminismului au socotit că misiunea lor era să creeze o bază pentru morală, etică şi religie, care să fie conformă raţiunii neschimbătoare a omului. Şi asta a dus la *ideea Iluminismului.*

— Cel de-al treilea punct al nostru.

— întâi, se spunea, trebuie ca masele largi populare să fie „luminate". Aceasta era condiţia pentru o societate mai bună. Se socotea că nevoile şi înrobirea sunt datorate neştiinţei şi superstiţiei. Educaţiei i-a fost destinată o deosebită atenţie. Nu e o întâmplare că pedagogia a fost constituită ca ştiinţă în epoca Luminilor.

— Instituţia învăţământului porneşte, deci, din Evul Mediu şi

pedagogia din epoca Luminilor.

— Poţi să spui şi aşa. Marele monument al Iluminismului este, în mod caracteristic, un important lexicon. Mă gândesc la aşa-numita *Enciclopedie,* **care a apărut între 1751 şi 1772 în douăzeci şi opt de volume cu contribuţii de la toţi marii filosofi iluminişti. „Aici se găseşte totul - se spunea - de la producţia de ace până la turnarea tunurilor."**

— Punctul următor se numeşte *optimismul cultural.*

— Vrei, te rog, să laşi la o parte ilustrata aceea cât timp vorbesc eu.

— Iartă-mă.

— Când raţiunea şi ştiinţa vor fi suficient răspândite, spuneau filosofii iluminişti, atunci omenirea avea să facă mari progrese. Era numai o chestiune de timp pentru ca iraţionalismul şi neştiinţa să cedeze locul unui om „luminat". Gândul acesta îşi instituise în Europa Occidentală aproape un monopol până acum câteva decenii. Astăzi, nu mai suntem atât de convinşi că orice „evoluţie" e spre bine. Dar această critică a „civilizaţiei" a fost oricum foarte mult promovată de filosofii francezi ai Iluminismului.

— Atunci poate că ar fi trebuit să-i ascultăm şi pe ei.

— Cît de simplu era „motto"-ul de a ne întoarce înapoi la natură. Dar, prin natură, filosofii iluminişti înţelegeau cam acelaşi lucru cu ce înţelegem noi prin raţiune. Căci raţiunea i-a fost dată omului de către natură. Biserica şi civilizaţia, dimpotrivă, nu sunt date de către natură. Se sublinia că „popoarele naturale" sunt deseori mai sănătoase şi trăiesc mai fericite decât europenii, tocmai pentru că nu au

avut o civilizaţie. îndemnul „înapoi la natură" provine de la *Jean-Jacques Rousseau.* **Pentru că natura ar fi bună, şi omul ar fi bun „de la natura sa". Tot răul s-ar afla în societate. De aceea Rousseau voia să-i lase pe copii să trăiască pe cât mai mult posibil în starea lor „naturală" de nevinovăţie. Poţi să spui că ideea unei valori proprii a copilăriei îşi avea originea în epoca luminilor. înainte, copilăria era considerată mai degrabă ca o pregătire pentru viaţa celor maturi. Dar adevărul e că noi suntem fiinţe omeneşti şi ne trăim viaţa pe pământ încă de pe când suntem copii.**

— Aşa aş spune şi eu.

— Religia trebuia (nu mai puţin) să fie făcută „în mod natural".

— Ce înţelegeau prin asta?

— Şi religia trebuia adusă în conformitate cu „raţiunea naturală" a oamenilor. Mulţi luptau pentru ceea ce noi am putea denumi o concepţie de *creştinism umanist,* **şi acesta este punctul al şaselea de pe listă. Au existat, fireşte, şi materialişti consecvenţi care nu credeau în nici un Dumnezeu şi se recunoşteau, deci, adepţii unui punct de vedere ateu. Dar cei mai mulţi filosofi iluminişti considerau drept neraţional să-şi reprezinte o lume fără Dumnezeu. De aceea şi lumea era organizată în chip foarte raţional. Această concepţie o reprezentase, de pildă, Newton. De asemenea, credinţa în nemurirea sufletului era socotită ca fiind raţională. Ca şi la Descartes, pentru filosofii Iluminismului problema dacă omul are un suflet nemuritor era mai curând o problemă a raţiunii decât a credinţei.**

— Tocmai asta mă miră puţin. Pentru mine este un exemplu tipic pentru ceva care aparţine credinţei şi nu ştiinţei.

— Tu nu trăieşti în secolul al optsprezecelea. Lucrul de care filosofii iluminişti voiau să elibereze creştinismul erau multele dogme iraţionale sau principii ale credinţei care se adăugaseră de-a lungul istoriei bisericii mesajului atât de simplu al lui Iisus.

— Atunci îi înţeleg.

— Mulţi jură pe aşa-numitul *deism.*

— Explică, te rog!

— Prin deism înţelegem o concepţie potrivit căreia Dumnezeu a creat lumea, dar El nu se revelează acestei lumi. în felul acesta, Dumnezeu devine o fiinţă superioară care Li se face cunoscută oamenilor numai prin natură şi prin legile ei - dar care nu se revelează în mod supranatural. Un astfel de „Dumnezeu filosofic" am mai întâlnit la Aristotel. Pentru el, Dumnezeu era cauza primă sau primul motor al universului.

— Acum ne mai rămâne un singur punct, şi anume *drepturile omului.*

— Dar acesta este poate cel mai important. Ai putea să afirmi că filosofia franceză a Luminilor a fost orientată mai practic decât era cea engleză.

— Ei şi-au tras concluziile din filosofia lor şi au acţionat la modul corespunzător.

— Da, filosofii francezi iluminişti nu s-au mulţumit cu considerente teoretice în ce priveşte locul omului în societate. Au luptat activ pentru ceea ce ei numeau „drepturile naturale" ale cetăţenilor. In primul rând, era vorba de lupta împotriva cenzurii - deci pentru libertatea presei. în

ce priveşte religia, morala şi politica, trebuia asigurat dreptul individului de a gândi liber şi de a-şi exprima vederile. Pe lângă aceasta, se ducea lupta împotriva sclaviei negrilor şi pentru un tratament mai uman aplicat celor care încălcaseră legea.

— Cred că aş putea să fiu de acord cu toate acestea.

— Principiul „inviolabilităţii individului" şi-a găsit în cele din urmă locul în „Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului", care a fost adoptată în 1789 de Adunarea Naţională Franceză. Această Declaraţie a drepturilor omului a constituit o bază importantă pentru propria noastră Constituţie din 1814.

— Dar şi acum mulţi oameni trebuie să se lupte pentru aceste drepturi.

— Da, din păcate. însă filosofii Iluminismului au vrut să stabilească anumite legi care să le fie comune tuturor oamenilor, pur şi simplu pentru că ei s-au născut ca fiinţe omeneşti. Asta înţelegeau ei prin drepturile „naturale". Noi vorbim şi acum despre „un drept natural" care poate contrazice legile oficiale ale unei ţări. Şi acum asistăm la momente când indivizi izolaţi - sau întregi grupuri de populaţie - se referă la aceste „drepturi naturale" când se apără împotriva nedreptăţilor, pierderii libertăţii şi asupririi.

— Şi cum stăm cu drepturile femeii?

— Revoluţia de la 1789 a stabilit o serie de drepturi de care trebuie să se bucure toţi cetăţenii. însă cetăţeni erau socotiţi, în fond, numai bărbaţii. Cu toate acestea, am avut chiar în timpul Revoluţiei Franceze primele exemple ale unei mişcări feministe.

— Era şi vremea.

— încă în 1787, filosoful iluminist *Condorcet* **a publicat o scriere despre drepturile femeii. El acorda femeilor aceleaşi drepturi naturale ca şi bărbaţilor. în timpul Revoluţiei de la 1789, femeile au luat parte activă împotriva vechii societăţi feudale. De pildă, ele au condus demonstraţiile care l-au silit în cele din urmă pe rege să-şi părăsească palatul de Ia Versailles. La Paris s-au constituit diferite grupuri de femei. Pe lângă aceleaşi drepturi politice ca şi cele ale bărbaţilor, ele cereau noi legi ale căsătoriei şi modificarea condiţiilor de viaţă pentru femei.**

— Şi au primit aceste drepturi?

— Nu. Cum s-a întâmplat adesea, s-a ridicat problema drepturilor femeilor numai cu ocazia unei revoluţii. De îndată ce totul s-a aranjat într-o nouă ordine, s-a stabilit iarăşi vechea dominaţie a bărbaţilor.

— Tipic.

— Una dintre cele care s-au pronunţat cu energie în timpul Revoluţiei Franceze în favoarea drepturilor femeilor a fost *Olympe de Gouges.* **în 1791 - deci la doi ani după Revoluţie - ea a publicat o Declaraţie cu privire la drepturile femeilor. Declaraţia drepturilor omului şi cetăţeanului nu acordase nici un articol drepturilor naturale ale femeilor. Olympe de Gouges a cerut pentru femei exact aceleaşi drepturi cu bărbaţii.**

— Şi ce a rezultat de aici?

— Ea a fost executată în 1793. Şi femeilor li s-a interzis orice activitate politică.

— Pfui, drace!

— De-abia în secolul al nouăsprezecelea s-a dezlănţuit adevărata mişcare feministă - în Franţa, ca şi peste tot în Europa. Şi foarte încet a început apoi această luptă să-şi arate roadele. în Norvegia, de pildă, femeile au dobândit abia

în 1913 dreptul de vot. în multe ţări, femeile se luptă şi astăzi pentru egalitatea în drepturi.

— Ele pot conta pe sprijinul meu.

Alberto rămăsese cu privirile aţintite pe lac. După o vreme, spuse:

— Cam atât a fost tot ceea ce aş fi vrut să spun despre filosofia epocii Luminilor.

— Ce vrei să spui cu atât?

— Nu am senzaţia că ar mai urma ceva.

în timp ce spunea aceste cuvinte, ceva se petrecu deodată pe lac. în mijlocul heleşteului, apa începu să spumege din adâncuri. Şi apoi ceva mare şi urâcios se ridică deasupra oglinzii apei.

— Un şarpe marin! strigă Sofie.

Făptura aceea întunecată se întoarse de câteva ori încolo şi încoace, apoi se scufundă din nou şi lacul rămase la fel de liniştit ca înainte.

Alberto se întorsese pur şi simplu în altă parte.

— Haide să mergem înăuntru, spuse el.

Şi amândoi se ridicară şi intrară în colibă.

Sofie se opri în faţa tablourilor cu Berkeley şi Bjerkely. Arătă spre imaginea din Bjerkely şi spuse:

— Cred că Hilde locuieşte undeva în tabloul ăsta.

între tablouri atârna acum un lucru de mână. Pe el se vedeau brodate cuvintele LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE.

Sofie se întoarse spre Alberto:

— Tu ai agăţat asta aici?

El clătină din cap cu un fel de strâmbătură tristă.

Sofie descoperi un plic pe etajera de deasupra căminului. „Pentru Hilde şi Sofie" scria pe el. Sofie ştiu imediat cine era expeditorul, dar era ceva nou că acesta începuse s-o bage şi pe ea în seamă. Deschise plicul şi citi cu voce tare:

Dragele mele. Profesorul de filosofie al Sofiei ar fi trebuit să sublinieze cât de importantă a fost filosofia franceză a Luminilor pentru idealurile şi principiile pe care se întemeiază ONU. Acum două sute de ani, lozinca „Libertate, Egalitate, Fraternitate" a contribuit la a consolida burghezia franceză. Astăzi, cuvintele acestea ar trebui să lege laolaltă lumea întreagă. Ca niciodată înainte, umanitatea constituie acum o singură mare familie. Urmaşii noştri sunt propriii noştri copii şi copiii copiilor noştri. Ce lume moştenesc ei de la noi?

Mama o strigă pe Hilde pentru că în zece minute începea serialul „Derrick" şi ca pusese pizza în cuptor. Hilde se simţea cu totul istovită de atâta citit. In fond, se sculase de la ora şase dimineaţa.

Hotărî ca în restul serii să sărbătorească ziua de naştere împreună cu mama ei. Dar înainte de asta trebuia să se mai uite o dată în lexicon.

Gouges... nu. De Gouges? Tot nu. Olympe de Gouges poate? Nimic, nici aici! Lexiconul nu-i acorda nici un cuvânt femeii care fusese executată din cauza angajării sale în cauza libertăţilor politice ale femeilor. Nu este asta cu adevărat un scandal?

Căci nu era cu putinţă ca ea să fi fost doar o invenţie a tatălui Hildei.

Hilde dădu fuga la parter să caute într-un lexicon mai mare.

- Trebuie numai să caut ceva aici, îi explică ca mamei care o privea surprinsă.

Luă volumul de la FORV la GP şi ieşi cu el în fugă din cameră.

Gouges... da, aici!

Gouges, Marie Olympe **(1748-1793), scriitoare franceză, a f**ost **foarte activă în timpul Revoluţiei Franceze, printre altele prin numeroase broşuri pe probleme sociale şi mai multe piese de teatru. Ea a fost printre puţinii care a apărat punctul de vedere că drepturile omului trebuie să li se aplice şi femeilor, şi a publicat în 1791 „Declaraţia drepturilor femeilor". Executată în 1793, pentru că îndrăznise să-l apere pe Ludovic al XVI-lea şi** să**-l critice pe Robespierre. (Lit.: L. Lacour,** *Les Origines du feminisme contemporain,* **1900)**

Kant

...cerul înstelat deasupra mea şi legea morală în mine...

De-abia spre miezul nopţii telefonă maiorul Albert Knag acasă la el ca s-o felicite pe Hilde pentru ziua ei de naştere. Mama Hildei răspunse la telefon.

— Pentru tine. Hilde.

— Alo?

— Aici e Papa.

— Spune - e aproape ora douăsprezece!

— Am vrut să te felicit de ziua ta...

— Dar asta o tot faci...

— Da, dar am vrut să te sun abia când ziua e gata să se încheie.

— Şi de ce aşa?

— N-ai primit *Darul?*

— A, da. Mii de mulţumiri!

— Haide, nu mă mai fierbe fără apă. Ce spui de el?

— E fantastic. Toată ziua n-am mâncat aproape nimic!

— Ei, trebuie să mănânci.

— Dar e atât de captivant.

— Unde ai ajuns?

— Când au intrat în casă, pentru că tu le-ai făcut reprezentaţia aia cu un şarpe de mare...

— Iluminismul.

— Şi Olympe de Gouges.

— Atunci înseamnă că nu m-am înşelat.

— Ce vrei să spui cu „înşelat"?

— Cred că acum nu mai trebuie decât o nouă urare. Dar şi aici sunt mai multe nuanţe.

— Am să citesc în pat mai departe până am să adorm.

— Şi înţelegi câte ceva?

— Am învăţat astăzi mai multe decât... decât oricând până acuma. E de necrezut că n-a trecut nici o zi de când Sofie s-a întors acasă şi a găsit prima scrisoare.

— Ciudat cât de puţin trebuie uneori...

— Dar îmi şi pare puţin rău de ea.

— De cine?

— De Sofie, bineînţeles.

— Ah...

— E total buimăcită, săraca de ea.

— Dar ea nu e decât... vreau să spun...

— Vrei să spui că e doar ceva gândit de tine?

— Ceva de genul acesta, da.

— Eu cred că Sofie şi Alberto există.

— Vorbim despre asta când ajung eu acasă.

— Da.

— Şi îţi doresc în continuare o zi frumoasă.

— Ce ai spus?

— Noapte bună, am spus.

— Noapte bună!

Când. o jumătate de oră mai târziu, Hilde se duse la culcare, afară era încă atâta lumină, încât putea să vadă până departe în grădină şi în golf. La vremea aceasta a anului nu se făcea întuneric.

Se mai jucă puţin gândindu-se cum ar fi să trăiască într-o poză care atârna pe perete într-o colibă micuţă din pădure. Oare ar fi putut să iasă din imagine şi să vadă dinăuntru ceea ce acum era în afara imaginii?

înainte să adoarmă, mai citi din clasorul cel mare.

Sofie lăsă scrisoarea de la tatăl Hildei la loc pe etajera căminului.

— Lucrul acesta cu ONU ar putea fi ceva important, spuse Alberto, dar nu-mi place că el se amestecă în prelegerile mele.

— Eu cred că n-ar trebui să o iei chiar aşa de în serios.

— De acum înainte am să trec cu vederea toate fenomenele astea neobişnuite, cum ar fi şerpii de mare şi altele de felul acesta. Să ne aşezăm la fereastră şi am să-ţi povestesc despre Kant.

Sofie descoperi o pereche de ochelari pe o măsuţă dintre două fotolii. Constată că ambele lentile erau roşii. Erau oare nişte ochelari de soare mai puternici?

— E aproape ora două, spuse ea, şi trebuie să fiu cel mai târziu la cinci acasă.

Mama şi-a făcut planuri în legătură cu ziua mea.

— Atunci mai avem trei ceasuri.

— Deci dă-i drumul.

— *Immanuel Kant* s-a născut în 1724 în oraşul Konigsberg din Prusia Orientală, ca fiu al unui şelar. Şi-a petrecut aproape întreaga viaţă, până la moartea sa în vârstă de optzeci de ani, aici. Provenea dintr-o familie de creştini cu vederi severe. Convingerile sale creştine proprii au constituit o bază importantă pentru filosofia sa. Ca şi Berkeley, el voia să salveze fundamentele credinţei creştine.

— Despre Berkeley ştiu acuma destule, mulţumesc.

— Kant a fost unul dintre primii filosofi care au ocupat postul de profesor universitar în filosofie. El a fost ceea ce noi am putea numi un „filosof de profesie".

— Filosof de profesie?

— Cuvântul filosof este folosit astăzi în două accepţii uşor diferite. Prin filosof îl înţelegem pe cel care încearcă să găsească propriile sale răspunsuri la întrebările filosofice. Dar un filosof poate fi şi un expert în ce priveşte istoria filosofiei, fără să-şi elaboreze în mod necesar o filosofie proprie.

— Şi Kant a fost un astfel de filosof specializat?

— El a fost şi una, şi alta. Dacă ar fi fost doar un profesor competent - deci un expert în ce priveşte gândirea altora - nu ar fi ocupat un loc atât de important în istoria filosofiei. Dar este important şi faptul că Immanuel Kant cunoştea tradiţia filosofică ca nimeni altul. El era la fel de familiarizat cu raţionaliştii, ca Descartes şi

Spinoza, ca şi cu empiriştii, ca Locke, Berkeley şi Hume.

— Ţi-am mai spus să mă laşi în pace cu Berkeley.

— Ne amintim că raţionaliştii spuneau că fundamentele întregii cunoaşteri omeneşti se află în conştiinţa oamenilor. Şi mai ştim că empiriştii voiau să îşi dobândească întreaga ştiinţă despre lume din experienţa simţurilor. Hume arătase, de altfel, că există limite clare în ce priveşte concluziile pe care le putem trage cu ajutorul impresiilor noastre provenite din simţuri.

— Şi cu cine era de acord Kant?

— El spunea că toţi au câte puţin dreptate, dar şi că toţi se înşală puţin. Problema care, în orice caz, îi preocupa era ce putem noi cunoaşte despre lume. Acesta a fost proiectul comun al tuturor filosofilor care i-au urmat lui Descartes. Erau puse în discuţie două posibilităţi: este lumea exact aşa cum o simţim noi - sau aşa cum şi-o reprezintă raţiunea noastră?

— Şi ce spunea Kant?

— Kant spunea că atât impresiile, cât şi raţiunea joacă un rol important atunci când noi trăim experienţa lumii. El avea concepţia că raţionaliştii au mers prea departe în ceea ce priveşte contribuţia raţiunii la cunoaştere şi că empiriştii se bazau în mod prea unilateral pe experienţa simţurilor.

— Dacă nu-mi dai repede un exemplu ca lumea, rămâne totul o simplă vorbărie.

— La punctul de plecare, Kant e de acord cu Hume şi cu empiricii când spun că noi datorăm toate cunoştinţele noastre experienţei simţurilor. Dar - şi aici le

întinde mâna raţionaliştilor - şi în raţiune se află premise importante pentru felul în care concepem lumea din jurul nostru. Există deci anumite condiţii în noi înşine care determină felul în care concepem lumea.

— Şi asta spui că e un exemplu?

— Să facem mai degrabă o mică aplicaţie. Poţi să-mi aduci ochelarii de pe masa de acolo? Aşa, da. Şi acum pune-ţi-i pe nas.

Sofie îşi aşeză ochelarii pe nas. Totul în jurul ei se coloră în roşu. Culorile deschise deveniră deodată de un roşu aprins, cele întunecate de un roşu întunecat.

— Ce vezi?

— Văd exact acelaşi lucru ca şi înainte, numai că totul este roşu.

— Asta se explică prin faptul că ochelarii aceştia stabilesc felul în care trăieşti tu acum experienţa realităţii. Tot ceea ce vezi este o parte dintr-o lume în afara ta; dar *felul în care* vezi depinde de ochelari. Nu poţi să susţii că lumea *ar fi* roşie, chiar dacă în momentul acesta aşa îţi apare ea ţie.

— Nu, fireşte că nu...

— Dacă acum te-ai plimba prin pădure - sau dacă ai fi în casa căpitanului - ai vedea atunci ceea ce ai văzut totdeauna acolo. Dar orice ai vedea, totul ar fi de culoare roşie.

— Atâta timp cât nu-mi scot ochelarii, da.

— Tot aşa, desigur, spunea Kant, există dispoziţii în propria noastră raţiune şi acestea îşi pun pecetea în experienţele noastre.

— Şi despre ce fel de dispoziţii e vorba aici?

— Indiferent de ceea ce vedem, în primul rând noi vedem totul ca fenomene în *timp* şi în *spaţiu.* Kant definea timpul şi spaţiul drept cele două „forme de intuiţie" ale omului. El subliniază că ambele forme se află în conştiinţa noastră *înaintea* oricărei experienţe. Asta înseamnă că noi, *înainte* să experimentăm ceva, putem şti că vom percepe fenomenul respectiv ca pe un fenomen în spaţiu şi în timp. Nu suntem în măsură, s-ar putea spune, să dăm jos de pe nas ochelarii aceştia ai raţiunii.

— El spunea, aşadar, că este o însuşire înnăscută a noastră, ca oameni, să percepem lucrurile în timp şi în spaţiu?

— într-un anume sens, da. *Ceea ce* vedem depinde de faptul că am crescut, să spunem, în India sau în Groenlanda. Dar peste tot noi trăim lumea ca pe ceva în timp şi în spaţiu. Asta o putem afirma de Ia început.

— Dar spaţiul şi timpul nu există în afară de noi?

— Nu. Kant explică în primul rând că timpul şi spaţiul sunt însuşiri ale conştiinţei noastre şi nu însuşiri ale lumii.

— Asta e un nou fel de a vedea lucrurile.

— Conştiinţa omului nu este deci o „tablă" care să înregistreze doar impresiile simţurilor. Ea este o instanţă formatoare şi creatoare. Conştiinţa însăşi contribuie la a forma concepţia noastră despre lume. Poţi să compari toate astea cu ceea ce se petrece când torni apă într-un vas de sticlă. Atunci apa îşi ia în mod corespunzător forma recipientului. Tot astfel se conformează şi impresiile noastre senzoriale după „formele noastre de intuiţie".

— Cred că înţeleg ce spui.

— Kant susţine că nu numai conştiinţa se mulează după lucruri. Şi lucrurile se mulează după conştiinţă. Kant însuşi a definit aceasta drept „revoluţia copernicană" în problema cunoaşterii omeneşti, vrând astfel să spună că acest fel de a vedea lucrurile era la fel de nou şi la fel de radical în raport cu vechiul mod de a gîndi, ca şi afirmaţia lui Copernic că pământul se învârteşte în jurul soarelui şi nu invers.

— înţeleg acum ce a vrut el să spună când afirma că atât raţionaliştii, cât şi empiriştii aveau câte puţin dreptate. Raţionaliştii uitaseră, într-o anumită măsură, semnificaţia experienţei, iar empiriştii nu voiseră să vadă că raţiunea noastră determină felul în care percepem lumea.

— Şi legea cauzalităţii - despre care Hume crezuse că oamenii nu o pot experimenta - este, după spusele lui Kant, o parte componentă a raţiunii omeneşti.

— Explică-mi asta!

— Tu mai ştii că Hume susţinuse că obişnuinţa este cea care ne face să vedem necesitatea unei cauzalităţi în toate procesele din natură. Căci Hume spunea că noi nu putem afirma că bila de biliard neagră este cauza care pune în mişcare bila albă. De aceea nici nu putem dovedi că bila neagră o va pune totdeauna în mişcare pe cea albă.

— îmi amintesc.

— Dar tocmai lucrul acesta pe care, cum spune Hume, noi nu l-am putea dovedi este ceea ce Kant consideră ca fiind o însuşire a raţiunii omeneşti. Legea cauzalităţii este valabilă totdeauna şi la modul absolut, pur şi simplu pentru că

raţiunea omenească consideră tot ceea ce se întâmplă ca relaţie între cauză şi efect.

— Şi iar eu aş spune că această lege a cauzalităţii se află în natură şi nu în noi, oamenii.

— Kant afirmă că ea se află în noi. El e deplin de acord cu Hume că noi nu putem şti sigur cum este lumea „în sine". Putem şti doar cum este lumea „pentru mine" - şi, de asemenea, pentru toţi oamenii. Deosebirea pe care o face Kant între „das Ding an sich" şi „das Ding fur mich"[***] constituie contribuţia sa cea mai importantă la filosofie.

— Nu sunt prea pricepută la germană.

— Kant face o delimitare între „lucrul în sine" şi „lucrul pentru mine". Cum sunt „lucrurile în sine" noi nu putem experimenta niciodată. Putem doar şti cum lucrurile „se arată" pentru noi. în schimb, putem să spunem fără nici un fel de experienţă cum sunt percepute lucrurile de raţiunea omenească.

— E adevărat?

— înainte ca tu să pleci dimineaţa de acasă, nu poţi să ştii cum vei vedea sau vei trăi în ziua respectivă. Dar poţi să ştii că ceea ce vezi sau trăieşti tu vei percepe ca întâmplări în timp şi în spaţiu. Poţi, pe lângă asta, să fii sigură că legea cauzalităţii e valabilă pur şi simplu pentru că tu o porţi în tine ca parte a conştiinţei tale.

— Dar noi am fi putut fi alcătuiţi altfel?

— Da, noi am fi putut avea un alt aparat al simţurilor. Şi am fi putut avea atunci şi un alt sentiment al timpului şi o altă experienţă a spaţiului. Şi am fi putut fi

astfel făcuţi încât să nu mai căutăm cauzele întâmplărilor în mediul nostru ambiant.

— Ai vreun exemplu?

— închipuie-ţi o pisică stând întinsă pe podea în cameră. Şi închipuie-ţi apoi că se rostogoleşte în cameră o minge. Ce face atunci pisica?

— Asta am încercat şi eu de multe ori. Pisica fuge după minge.

— Da. Şi acuma închipuie-ţi că în locul pisicii eşti tu în cameră. Când vezi că intră o minge rostogolindu-se, dai fuga imediat după ea?

— întâi mă întorc să văd de unde vine mingea.

— Da, pentru că tu eşti o fiinţă omenească, vei căuta nemijlocit cauza fiecărei întâmplări. Legea cauzalităţii este deci o parte componentă a felului în care eşti tu constituită.

— Chiar aşa?

— Hume spusese că noi nu putem nici trăi, nici dovedi legea cauzalităţii. Lui Kant afirmaţia asta nu-i dădea linişte. El credea că poate dovedi valabilitatea absolută a legilor naturii atunci când arăta că noi, în realitate, vorbim despre legile cunoaşterii omeneşti.

— Chiar şi un copil mic ar întoarce capul să vadă de unde a venit mingea?

— Poate că nu. Kant spune că raţiunea nu este pe deplin dezvoltată într-un copil, pentru că el încă nu poate opera cu materialul senzaţiilor. Din asta nu rezultă că s-ar putea vorbi, global, de lipsa raţiunii.

— Desigur. Ar trebui să fie o raţiune specială în acest caz.

— Hai să facem o recapitulare. După Kant, există două relaţii care contribuie la

concepţia omului despre lume. Pe de o parte, avem relaţiile exterioare despre care nu putem şti nimic înainte de a le fi experimentat. Putem să le numim *materialul* **cunoaşterii. Pe de altă parte, avem relaţiile interioare, în om însuşi - de exemplu, faptul că socotim totul ca fiind evenimente în timp şi spaţiu şi de asemenea ca procese care urmează o lege de neschimbat a cauzalităţii. Asta putem s-o denumim** *formă* **a cunoaşterii.**

Alberto şi Sofie rămaseră un moment nemişcaţi pe scaunele lor privind pe fereastră. Deodată, Sofie descoperi o fetiţă care apăruse pe malul celălalt al lacului, printre copaci.

— Ia te uită! spuse Sofie. Cine-i acolo?

— Asta chiar că nu mai ştiu.

Fetiţa putu fi urmărită câteva secunde, apoi se făcu nevăzută. Sofie remarcase că purta ceva roşu pe cap.

— Şi oricum nu vrem să ne lăsăm abătuţi de la lecţia noastră.

— Atunci continuă.

— Kant mai spunea că există graniţe clare la ce poate cunoaşte omul cu raţiunea lui. Vei spune poate că ochelarii aceştia ai raţiunii impun anumite limite.

— Cum aşa?

— Mai ştii că problemele cu adevărat „mari" ale filosofilor dinaintea lui Kant fuseseră dacă omul are suflet nemuritor; dacă există un Dumnezeu; dacă natura constă din cele mai mici particule componente cu neputinţă de divizat; sau dacă spaţiul cosmic este finit sau infinit.

— Da.

— Kant spunea că omul nu poate ajunge niciodată Ia o cunoaştere sigură în

ce priveşte aceste probleme. Aceasta nu înseamnă că nu ar vrea să aibă de-a face cu ele. Dimpotrivă. Dacă omul ar respinge pur şi simplu aceste întrebări, atunci aproape că nu l-am mai putea socoti filosof.

— Şi atunci el ce a făcut?

— Acuma, trebuie să ai puţină răbdare. Kant spune că tocmai în aceste mari probleme filosofice raţiunea operează în afara graniţelor între care noi, oamenii, putem cunoaşte. Pe de altă parte, stă în natura oamenilor - sau în cea a raţiunii omeneşti - o tendinţă fundamentală de a-şi pune asemenea probleme. Dar când ne întrebăm, de pildă, dacă cosmosul este finit sau infinit, atunci ne punem o întrebare despre un întreg din care noi suntem parte (parte minusculă, măruntă). Şi acest întreg noi nu-l putem cunoaşte pe deplin niciodată.

— De ce nu?

— Când ţi-ai pus ochelarii aceia roşii ştiam că, potrivit lui Kant, există două elemente care contribuie la ştiinţa noastră despre lume.

— Adică experienţa simţurilor şi raţiunea.

— Da, materialul pentru cunoaşterea noastră noi îl luăm prin simţuri, dar materialul acesta se organizează şi după însuşirile raţiunii noastre. De exemplu, în această raţiune se află dorinţa de nestăpânit de a afla cauzele unei întâmplări.

— Cum ar fi, de pildă, de ce se rostogoleşte o minge pe duşumea.

— Dacă vrei. Dar când ne întrebăm de unde vine lumea - şi discutăm deci răspunsurile posibile - atunci, într-un

anumit fel, se poate spune că raţiunea lucrează în gol. Căci atunci ea nu poate „prelucra" nici un fel de material venind din simţuri: nu are experienţe pe care să se sprijine. Căci noi nu am experimentat niciodată întreaga realitate imensă din care nu suntem decât o mică părticică.

— Noi suntem, ca să zicem aşa, o părticică din mingea care se rostogoleşte pe podea. Şi, de aceea, nici nu putem şti de unde vine ea.

— Dar va fi întotdeauna o însuşire a raţiunii omeneşti aceea de a întreba de unde vine mingea asta. De aceea ne întrebăm şi ne întrebăm şi ne străduim până nu mai putem să găsim răspunsurile la marile întrebări. Dar nu avem nici o materie fermă de care să ne agăţăm; nu primim niciodată răspunsuri sigure, pentru că raţiunea merge în gol.

— Mulţumesc, senzaţia asta o cunosc şi eu foarte bine.

— Kant consideră că, la marile întrebări care privesc realitatea în întregul ei, vor exista întotdeauna două puncte de vedere exact opuse şi deopotrivă plauzibile şi implauzibile.

— Exemple, te rog.

— A spune că lumea a avut un început în timp ori a spune că ea nu a avut un asemenea început este în aceeaşi măsură plin de semnificaţie. Raţiunea nu poate decide între aceste două posibilităţi, pentru că ea nu le poate „percepe" pe nici una dintre ele. Putem susţine că lumea a existat dintotdeauna - dar *poate* ceva să fi existat dintotdeauna fără să fi avut vreun început? Şi să luăm, în schimb, celălalt punct de vedere; să spunem că lumea trebuie să fi luat naştere cândva şi atunci

trebuie să se fi născut din nimic, altminteri n-am putea vorbi decât despre o trecere de la o stare Ia alta. *Poate* ceva să apară din nimic, din neant, Sofie?

— Nu, ambele posibilităţi sunt deopotrivă de imposibil de gândit. Şi totuşi una dintre ele trebuie să fie adevărată şi cealaltă falsă.

— Dar mai ştii, de asemenea, că Democrit şi materialiştii susţineau că natura constă din părticele cât mai mici cu putinţă, din care sunt alcătuite toate cele ce există. Alţii - de exemplu, Descartes - credeau că îşi pot închipui realitatea extinsă în spaţiu ca fiind divizibilă la nesfârşit. Care dintre aceste două tabere avea dreptate?

— Amândouă... nici una.

— Mai departe, mulţi filosofi au definit libertatea omului ca fiind cea mai importantă însuşire a lui. în acelaşi timp, am întâlnit filosofi - de exemplu, stoicii şi Spinoza - care arătau că totul pe lume se petrece doar potrivit legilor necesare ale naturii. Şi aici considera Kant că raţiunea omului nu poate ajunge la un răspuns sigur.

— Este la fel de raţional şi iraţional să decizi în vreunul dintre feluri.

— Şi, în sfârşit, ajungem să vedem dacă, cu ajutorul raţiunii se poate dovedi existenţa lui Dumnezeu. Aici, raţionaliştii - de exemplu, Descartes - afirmaseră că trebuie să existe un Dumnezeu, pur şi simplu pentru că avem reprezentarea unei fiinţe desăvârşite. Alţii - de pildă, Aristotel şi Thomas de Aquino - erau de părere că Dumnezeu trebuie să existe pur şi simplu pentru că totul trebuie să aibă o primă cauză.

— Şi Kant ce spunea?

— El a respins ambele procedee de gândire. Nici raţiunea şi nici experienţa nu au un fundament sigur pentru a susţine că există Dumnezeu. Pentru raţiune e la fel de probabil şi de improbabil că există Dumnezeu.

— Dar tu spuneai înainte că, de fapt, Kant voia să salveze fundamentele credinţei creştine.

— Da, şi el lăsa loc pentru religie acolo anume unde nu mai ajung nici experienţa şi nici raţiunea noastră. Exact locul acela poate să-l ocupe credinţa religioasă.

— Şi astfel a salvat el creştinismul?

— S-ar putea spune şi aşa. Trebuie să ţinem minte că, în fond, Kant era protestant. De la Reformă, una dintre caracteristicile creştinismului protestant a fost să se sprijine pe credinţă. Biserica catolică considera că raţiunea poate fi mai degrabă un sprijin ai credinţei.

— înţeleg.

— Dar Kant a mers ceva mai departe de punctul unde stabilise că aceste probleme extreme trebuie lăsate pe seama credinţei omeneşti. El socotea ipoteza că omul are un *suflet nemuritor,* **că** *există un Dumnezeu* **şi că omul are** *voinţă liberă,* **ca o premisă mai mult sau mai puţin necesară a moralei omeneşti.**

— Asta e aproape ca la Descartes. întâi se arată foarte critic cu privire la capacitatea omului de a înţelege. Şi apoi îl strecoară iarăşi pe Dumnezeu cât se poate mai mult, prin uşa din dos.

— Spre deosebire de Descartes, Kant spune explicit că nu raţiunea I-a adus acolo, ci credinţa. El însuşi defineşte

credinţa într-un suflet nemuritor, şi chiar în Dumnezeu şi în libera voinţă a oamenilor, ca fiind *postulate practice.*

— Şi asta înseamnă?

— Să postulezi ceva înseamnă să susţii ceva care nu se poate dovedi. Prin postulat practic, Kant înţelege ceva care trebuie să fie susţinut pentru acea *praxis* **a oamenilor, adică pentru acţiunile lor şi deci pentru morala lor. „Este necesar din punct de vedere moral să presupunem existenţa lui Dumnezeu", a spus el.**

Deodată păru să bată cineva la uşă. Sofie sări numaidecât în picioare şi când Alberto rămase nemişcat mai departe pe scaunul său, ea spuse:

— Nu deschidem?

Alberto dădu din umeri, dar se ridică în cele din urmă în picioare. Ei deschiseră uşa şi în prag stătea o fetiţă îmbrăcată într-o rochiţă albă de vară şi cu o scufiţă roşie pe cap. Era aceeaşi fetiţă pe care o văzuseră pe malul celălalt al lacului. Pe braţ avea atârnat un coş cu provizii.

— Salut, spuse Sofie. Cine eşti tu?

— Scufiţa Roşie, nu vezi?

Sofie îşi ridică ochii spre Alberto şi Alberto aprobă din cap.

— Ai auzit ce-a spus.

— Caut casa bunicii mele, explică micuţa. Ea este bolnavă şi bătrână, dar eu îi duc acum mâncare.

— Ai greşit căutând-o aici, spuse Alberto. Deci du-te mai departe.

Făcu în vremea asta un gest cu mâna ca şi când ar fi căutat să alunge o muscă.

— Dar trebuie să predau şi o scrisoare, explică fetiţa cu scufiţa roşie.

Scoase din buzunar un plic şi i-l întinse Sofiei. îndată după aceea plecă mai departe cu paşi mici, grăbiţi.

— Păzeşte-te de lup! strigă Sofie după ea.

Alberto se îndreptase acum îndărăt spre fotoliu. Sofie îl urmă şi se aşeză, ca şi înainte, în faţa lui.

— Scufiţa Roşie, mai există aşa ceva? spuse Sofie clătinând din cap.

— Şi n-are nici un sens s-o previi. Ea se duce direct acasă la bunica ei, şi acolo lupul are s-o înghită. Ea nu învaţă nimic; totul se repetă la nesfârşit, veşnic.

— Dar eu n-am mai auzit niciodată ca ea, în drum spre bunica ei, să se fi oprit la o altă colibă să bată acolo la uşă.

— Asta-i o bagatelă, Sofie.

Abia acum Sofie privi spre plicul pe care-l ţinea în mână. Pe el scria: „Pentru Hilde". Deschise plicul şi citi cu voce tare:

Dragă Hilde. Dacă creierul omului ar fi atât de simplu încât l-am putea înţelege, atunci am fi atât de stupizi, încât nu l-am mai înţelege.

Salutări, Papa

Alberto aprobă din cap.

— Are perfectă dreptate. Cred că şi Kant ar fi putut spune ceva asemănător. Nu ne putem aştepta să înţelegem ce suntem noi. Poate că am putea înţelege cu adevărat o floare sau o insectă, dar niciodată pe noi înşine. Şi încă mai puţin ne putem aştepta să înţelegem întregul univers.

Sofie trebui să citească de mai multe ori acea frază ciudată, în vreme ce Alberto continuă:

— Nu trebuie să ne lăsăm abătuţi din drum de şerpi de mare sau alte asemenea

scamatorii. înainte să încheiem pentru azi, îţi mai spun ceva despre etica lui Kant.

— Atunci grăbeşte-te, trebuie să mă duc acasă.

— Scepticismul lui Hume faţă de ceea ce ne-ar putea spune cu adevărat raţiunea şi simţurile noastre l-a silit pe Kant să se mai gândească o dată atent la multe dintre întrebările cele mai importante ale vieţii. Şi asta nu în ultimul rând în domeniul moralei.

— Dar Hume spusese că noi nu putem demonstra ceea ce e bine şi ceea ce e rău. Căci nu putem trece de la propoziţii despre cum este lumea la propoziţii despre cum trebuie ea să fie.

— Hume credea că nici raţiunea noastră şi nici experienţele noastre prin simţuri nu pot stabili deosebirea dintre ce e bine şi ce e rău, ci pur şi simplu sentimentele noastre. O asemenea bază i se pare lui Kant prea puţin rezistentă.

— Da, asta pot s-o înţeleg.

— Kant avusese de la început impresia că deosebirea între ce e bine şi ce e rău trebuie să fie ceva real. Aici era de acord cu raţionaliştii, care spuseseră că e în firea raţiunii omeneşti să deosebească binele de rău. Toţi oamenii ştiu ce e bine şi ce e rău, şi ştim nu numai pentru că am învăţat asta, ci şi pentru că e în firea raţiunii noastre. Kant credea că toţi oamenii au *o raţiune practică,* **adică o însuşire a raţiunii care de fiecare dată ne spune ce e bine şi ce e rău în domeniul moralei.**

— Este deci ceva înnăscut?

— Capacitatea de a deosebi între bine şi rău e la fel de înnăscută ca şi celelalte însuşiri ale raţiunii. Toţi oamenii

deţin capacitatea formală de înţelegere pentru a percepe întâmplările din lume ca fiind determinate de o cauză - şi toţi au acces la o aceeaşi *lege morală* **universală. Această lege morală are aceeaşi valabilitate absolută ca şi legile naturii fizice. Ea este la fel de fundamentală pentru viaţa noastră morală cum este pentru viaţa noastră raţională legea că totul are o cauză sau că** 7 + 5 = 12.

— Şi ce spune această lege morală?

— Pentru că este anterioară oricărei experienţe, ea este „formală". Asta înseamnă că nu depinde de posibilităţi de alegere moral determinate. Ea e valabilă pentru toţi oamenii, în toate societăţile şi în toate timpurile. Ea nu spune deci că tu, în una sau alta dintre situaţii, trebuie să faci asta sau cealaltă. Ea spune cum trebuie să te comporţi în *toate* **situaţiile.**

— Dar ce sens are o lege morală care nu ne spune cum trebuie să ne comportăm într-o anumită situaţie?

— Kant îşi formulează legea morală ca pe un *imperativ categoric.* **Prin asta, el înţelege că legea morală este „categorică", cu alte cuvinte că ea este valabilă în toate situaţiile. în plus, ea este un „imperativ", aşadar un „ordin", şi deci cu neputinţă să nu i se dea ascultare.**

— Da... bine.

— De altfel Kant îşi formulează imperativul categoric în diferitele feluri. întâi el spune: *trebuie să acţionăm totdeauna în aşa fel, încât să putem dori în acelaşi timp ca regula potrivit căreia acţionăm să devină lege universală.* **Textual se spune: „Acţionează numai conform acelei maxime prin care să poţi vrea totodată ca ea să devină o lege universală".**

— Când fac ceva trebuie deci să fiu sigură că-mi pot dori ca şi toţi ceilalţi să facă acelaşi lucru, în situaţii corespunzătoare.

— Exact. Numai atunci acţionezi în conformitate cu legea ta morală lăuntrică. Kant a mai formulat imperativul său categoric spunând că *noi, oamenii, ar trebui să-i tratăm întotdeauna pe ceilalţi ca scop în sine şi nu doar ca mijloc pentru altceva.*

— Nu avem deci voie să-i „folosim" pe alţi oameni numai pentru a obţine noi înşine avantaje.

— Nu, căci toţi oamenii sunt scop în sine. Dar asta nu e valabil doar pentru ceilalţi oameni, asta e valabil şi pentru noi înşine. Noi nu avem voie să ne folosim nici pe noi înşine ca mijloace pentru a obţine ceva.

— Asta îmi aminteşte într-un fel de „regula de aur": Ce ţie nu-ţi place altuia nu-i face!

— Da, şi aceasta este o linie de conduită formală care, în fond, cuprinde toate posibilităţile etice de alegere. Poţi foarte bine să susţii că această regulă de aur exprimă ceea ce Kant a definit drept legea morală.

— Dar toate astea sunt simple afirmaţii. Hume avea poate dreptate când spunea că prin raţiune noi nu putem demonstra ce e bine şi ce e rău.

— Kant considera legea morală ca pe ceva la fel de absolut şi general valabil ca, de exemplu, legea cauzalităţii. Nici asta nu se poate dovedi prin raţiune şi totuşi este inevitabilă. Nimeni nu o poate contesta.

— Am treptat impresia că, de fapt, am ajuns să vorbim despre conştiinţă. Căci toţi oamenii au o conştiinţă.

— Da, atunci când Kant descrie legea morală, el descrie conştiinţa omenească. Noi nu putem descrie ce spune conştiinţa, dar ştim totuşi despre ce e vorba.

— Uneori eu sunt foarte deschisă şi drăguţă cu alţii, pur şi simplu pentru că aşa îmi convine. în felul acesta pot ajunge, de exemplu, să fiu iubită.

— Dar când împărţi ceva cu alţii numai pentru ca tu să fii iubită, atunci nu acţionezi cu respect faţă de legea morală. Poate că acţionezi, într-un fel, în conformitate superficială cu legea morală - şi asta tot e ceva - dar acel ceva care să poată fi definit drept acţiune morală trebuie să fie rezultatul unei depăşiri de sine. Numai când faci ceva pentru că socoteşti că e de *datoria* ta să urmezi legea morală, poţi vorbi de o acţiune morală. Etica lui Kant e deseori denumită drept o *etică a datoriei.*

— Eu pot să consider de datoria mea să strâng bani pentru fondul Salvarea Copilului sau pentru Ajutorul Bisericii pentru cazuri de necesitate.

— Da, ce e important atunci este că tu faci asta pentru că socoteşti că e drept să faci asta. Chiar dacă banii pe care i-ai strâns se pierd pe drum sau nu-i satură niciodată pe oamenii pe care ar trebui să-i îndestuleze, tu ţi-ai urmat totuşi legea morală. Tu ai acţionat pornind de la o atitudine justă. Potrivit lui Kant, atitudinea este decisivă pentru a putea desemna ceva ca fiind drept din punct de vedere moral. Nu consecinţele unei acţiuni sunt hotărâtoare. Din cauza asta numim etica Iui Kant şi o *etică a conştiinţei.*

— De ce e atât de important de ştiut când anume acţionăm ţinând seama de legea morală? Nu e mai important ca ceea ce facem să le folosească celorlalţi oameni?

— Sigur, Kant nu te-ar contrazice aici. Dar numai atunci când ştim că am

acţionat respectând legea morală acţionăm în libertate.

— Numai pentru că respectăm o lege acţionăm *în libertate?* Nu e asta cam ciudat?

— Kant spune că nu. Mai ţii minte, poate, că el a trebuit să „susţină" sau să „postuleze" că omul are voinţă liberă. Acesta e un punct important, căci şi Kant credea că totul urmează legea cauzalităţii. Cum am mai putea avea atunci o voinţă liberă?

— Nu, nu mă întreba pe mine.

— Aici Kant împarte omenirea în două părţi, şi prin asta aminteşte de Descartes, care susţine că omul ar fi o fiinţă dublă, pentru că are trup şi raţiune. Ca fiinţe simţitoare, suntem cu totul şi cu totul supuşi legii inviolabile a cauzalităţii, spune Kant. Nu noi hotărâm ce anume simţim; senzaţiile înseşi se ivesc în mod necesar şi ne influenţează, fie că vrem sau nu. Dar omul nu este numai o fiinţă a simţurilor. Noi suntem şi fiinţe raţionale.

— Explică!

— Ca fiinţe înzestrate cu simţuri, aparţinem cu totul ordinii naturale. Prin asta suntem supuşi şi legii cauzalităţii. Văzuţi astfel, nu avem voinţă liberă. Dar ca fiinţe raţionale, participăm la ceea ce Kant numeşte „das Ding and sich", adică la lumea „în sine" - deci la lumea care este independentă de senzaţiile noastre. Numai atunci când urmăm „raţiunea practică" - care ne dă posibilitatea să facem o alegere morală - avem o voinţă liberă. Căci dacă ne supunem legii morale, atunci facem noi înşine legea după care ne conducem.

— Da, într-un fel e adevărat. Căci până la urmă eu însămi - sau ceva în mine

- spune că nu trebuie să mă port nesuferit cu ceilalţi.

— Când tu însăţi hotărăşti să nu mai fii nesuferită - chiar dacă asta contravine propriilor tale interese - atunci tu acţionezi în libertate.

— Oricum, nu eşti deosebit de liberă şi independentă când îţi urmezi doar poftele şi plăcerile proprii.

— Te poţi transforma atunci în sclava oricăror feluri de stăpâni. Da, poţi deveni chiar sclava propriului tău egoism. E nevoie tocmai de multă independenţă - şi libertate - pentru a te putea ridica mai presus de propriile plăceri şi vicii.

— Şi ce e cu animalele? Acelea îşi urmează numai plăcerile şi necesităţile. Nu au şi ele o asemenea libertate de a-şi urma o lege morală?

— Nu, tocmai libertatea asta este cea care face din noi fiinţe omeneşti.

— Acuma am înţeles.

— Ca încheiere, am mai putea spune că, de fapt, Kant a reuşit să indice un drum în confuzia în care intrase filosofia ca urmare a certurilor dintre raţionalişti şi empirişti. De aceea afirmăm că, o dată cu Kant, se încheie o epocă în istoria filosofiei. El a murit în 1804 - la începutul epocii pe care o numim romantică. Pe mormântul său din Konigsberg, se află unul dintre cele mai cunoscute citate din opera sa: „Două lucruri sunt care-mi umplu spiritul de o mereu crescândă uimire şi teamă plină de cinstire: cerul înstelat deasupra mea şi legea morală în mine". Şi el continuă: „Ele sunt pentru mine dovada că un Dumnezeu este deasupra mea şi un Dumnezeu în mine".

Alberto se destinse în fotoliul său.

— Mai mult nu văd ce s-ar mai putea spune. Cred că asta a fost partea importantă în ce-l priveşte pe Kant.

— Şi e deja patru şi un sfert.

— Mai e ceva. Te rog, aşteaptă un moment.

— Eu nu plec niciodată atâta vreme cât profesorul nu a anunţat că s-a încheiat ora.

— îţi spusesem şi părerea lui Kant că nu am avea nici un fel de libertate dacă am trăi doar ca fiinţe ale simţurilor?

— Da, ceva de genul acesta.

— Dar atunci când ascultăm de raţiunea universală, atunci suntem liberi şi independenţi. Asta ţi-am mai spus-o?

— Da. De ce repeţi acuma?

Alberto se aplecă spre Sofie, o privi adânc în ochi şi îi şopti:

— Să nu te laşi înşelată de tot ceea ce vezi, Sofie.

— Ce vrei să spui?

— întoarce-te, pur şi simplu.

— Chiar că nu înţeleg ce vrei să spui.

— Deseori spunem doar: „Am să cred atunci când am să văd cu ochii mei". Dar nu ai voie să crezi nici atunci.

— Aşa ceva parcă ai mai spus o dată.

— Despre Parmenide, da.

— Şi tot nu ştiu ce vrei să spui cu asta.

— Ce Dumnezeu, şedeam adineaori pe prag şi discutam. Şi deodată a ieşit din apă un şarpe marin.

— N-a fost nostim?

— Deloc. Şi pe urmă bate la uşă Scufiţa Roşie. „Caut casa bunicii." E de-a dreptul penibil, Sofie. Toate laolaltă sunt doar scamatorii să-ţi ia ochii, făcute de

maior. întocmai ca scrisoarea aceea pe coaja de dinăuntru a bananei sau furtuna Ia comandă.

— Vrei **să spui...**

— îţi spuneam doar că am un plan. Atâta vreme cât ne urmăm raţiunea, el nu ne poate trage pe sfoară. Noi suntem, într-un anumit sens, liberi. El poate să ne facă să „simţim" tot Celui de lucruri, şi nimic din toate astea nu m-ar surprinde pe mine. Dacă data viitoare cerul s-ar întuneca sub o mulţime de elefanţi zburători, cel mult aş surâde. Dar şapte plus cinci fac doisprezece. Asta e o cunoaştere care supravieţuieşte tuturor efectelor acestor serii de desene animate comice. Filosofia este contrariul scamatoriilor.

Sofie îl privea uimită.

— Acum poţi să pleci, spuse el în cele din urmă. Am să te chem la o întâlnire pe tema Romantismului. Apoi ai să afli câte ceva despre Hegel şi Kierkegaard. De-abia peste o săptămână aterizează maiorul pe aeroportul Kjevik. Până atunci, noi trebuie să ne fi eliberat de fanteziile astea ieftine ale lui. Mai mult nu-ţi spun acum, Sofie. Dar tu trebuie să ştii că lucrez la un plan minunat pentru noi doi.

— Atunci eu mă duc.

— Aşteaptă - poate că am uitat tocmai ce era mai important.

— Ce adică?

— Cântecul de aniversare, Sofie. Astăzi Hilde împlineşte cincisprezece ani.

— Şi eu.

— Şi tu, da. Deci să cântăm.

La care amândoi se ridicară în picioare şi cântară.

— Happy Birthday to you! Happy Birthday to you! Happy Birthday, dear

Hilde, Happy Birthday to you!

Era patru şi jumătate. Sofie coborî în fugă spre lac şi apoi vâsli spre malul celălalt. Trase barca între trestii şi fugi mai departe prin pădure.

Când ajunse în drum, zări deodată ceva care se mişca printre trunchiurile copacilor. Sofie se gândi la Scufiţa Roşie care plecase singură prin pădure la bunica ei, dar silueta dintre copaci era mult mai mică.

Se apropie. Făptura de acolo nu era mai mare decât o păpuşă; era cafenie şi îmbrăcată într-un pulover roşu.

Sofie rămase încremenită locului când îşi dădu seama că era vorba de un ursuleţ de pluş.

Că cineva ar fi uitat un ursuleţ de pluş în pădure nu ar fi fost, în fond, chiar atât de uimitor. însă ursuleţul acesta era viu şi, în orice caz foarte preocupat de ceva anume.

— Salut! spuse Sofie.

Micuţa făptură se întoarse spre ea.

— Mă numesc Ole Brumm, spuse el. Şi din păcate m-am rătăcit în pădure, altminteri ar fi fost o zi foarte frumoasă. Dar pe tine nu te-am văzut până acum.

— Poate că nici eu n-am mai fost pe aici, spuse Sofie. Şi, pe urmă, tu eşti acasă la tine în Pădurea de o sută de metri.

— Nu, calculele astea sunt prea complicate pentru mine. Nu uita că sunt un ursuleţ cu foarte puţină minte.

— Am auzit de tine.

— Atunci sigur că pe tine te cheamă Alice. Kristoffer Robin mi-a povestit o dată despre tine, şi în felul acesta se poate spune că ne-am cunoscut. Tu ai băut atât de mult dintr-o sticlă, încât te-ai făcut din ce în ce

mai mică. Dar pe urmă ai băut dintr-o altă sticlă şi ai crescut la Ioc. Ar trebui să ai mai multă grijă ce bagi în gură. Eu însumi am mâncat o dată atât de mult, că am rămas prins în gaura unei vizuini de iepure.

— Eu nu sunt Alice.

— N-are nici o importanţă cine suntem. Lucrul cel mai important este că suntem. Asta spune Bufniţa, şi ea are foarte multă minte şi înţelegere. Şapte plus patru fac unsprezece, a spus ea o dată într-o zi însorită obişnuită. Tussi şi cu mine am fost foarte încurcaţi, e aşa de greu să calculezi cum trebuie numerele. Să faci calcule cu privire la vremea probabilă e mult mai uşor.

— Pe mine mă cheamă Sofie.

— îmi face mare plăcere să fac cunoştinţă cu tine, Sofie. Cred, cum ţi-am mai spus, că tu eşti nouă prin partea locului. Dar acum ursuleţul trebuie s-o ia din loc, adică trebuie să încerc să găsesc drumul spre Nasse Nøff. Suntem invitaţi Ia o mare serbare în grădină la Petter Sprett şi la prietenii săi.

îi făcu un semn de salut cu o labă. De-abia atunci remarcă Sofie că în cealaltă ţinea un bilet.

— Ce ai acolo? întrebă ea.

Ole Brumm ridică biletul în sus şi spuse:

— Din cauza asta m-am rătăcit.

— Dar acela e doar un bileţel.

— Nu, ăsta nu-i deloc doar un bileţel. Este o scrisoare pentru Hilde-din-Oglindă.

— Oh - atunci pot s-o iau eu.

— Dar tu nu eşti fetiţa din oglindă?

— Nu, dar...

— O scrisoare trebuie totdeauna predată personal. Acest lucru mi l-a

explicat chiar ieri Kristoffer Robin.

— Dar eu o cunosc pe Hilde.

— Asta nu are nici o importanţă. Chiar dacă cunoşti foarte bine pe cineva, tu nu ai voie să-i citeşti scrisorile.

— Vreau să spun doar că pot să i-o dau eu Hildei.

— Asta e cu totul altceva. Te rog mult, Sofie. Dacă scap de scrisoarea asta, descopăr drumul spre Nasse Nøff. Ca s-o găseşti pe Hilde-din-Oglindă, îţi trebuie mai întâi o oglindă mare. Dar pe aici, prin regiune, asta nu e foarte uşor.

Ursuleţul îi înmână Sofiei biletul pe care-l ţinuse în labă şi fugi departe pe picioruşele lui micuţe. Când el se făcuse nevăzut, Sofie despături biletul şi citi:

Dragă Hilde. E o ruşine că Alberto nu i-a povestit Sofiei că, pe lângă toate celelalte, Kant s-a pronunţat şi pentru crearea unei „Ligi a Naţiunilor". In lucrarea **Spre pacea eternă (1975),** el scrie că toate ţările ar trebui să se unească într-o ligă a naţiunilor care să se îngrijească de coexistenţa paşnică a diferitelor naţiuni. Cam la 125 de ani de Ia apariţia acestei scrieri - îndată după primul război mondial - această Ligă a Naţiunilor a fost creată într-adevăr. După cel de-al doilea război mondial, ea a fost înlocuită de Organizaţia Naţiunilor Unite. Poţi spune, aşadar, că Immanuel Kant a fost un fel de naş al ideii de ONU. Pentru Kant era vorba ca „raţiunea practică" a oamenilor să silească statele să-şi părăsească „starea naturală" care provoacă mereu noi războaie şi să constituie o ordine de drept internaţională care să împiedice conflictele. Deşi drumul până la crearea unei Ligi a Naţiunilor care să funcţioneze cu adevărat ar putea fi lung, este

datoria noastră să ne îngrijim de asigurarea unei păci generale şi trainice. Pentru Kant, crearea unei asemenea Ligi constituia un ţel depărtat. L-ai putea defini aproape ca pe ţelul suprem al filosofiei. Eu însumi mă găsesc în vremea asta în Liban.

Salutări, Papa.

Sofie vârî biletul în buzunar şi îşi continuă drumul spre casă. Alberto o avertizase în ce priveşte întâlnirile din pădure. Dar ea nu-l putea lăsa pe ursuleţ s-o caute la nesfârşit pe Hilde-din-Oglindă.

Romantismul

...înspre înăuntru merge drumul cel tainic...

Hilde îşi lăsă clasorul să-i alunece pe genunchi. Apoi îl lăsă să alunece mai departe pe podea.

Acum în cameră era mai multă lumină decât înainte, când se urcase în pat. Privi ceasul. Era aproape ora trei. Se întoarse în pat şi închise ochii. Pe punctul de a adormi, se întreba de ce tatăl ei îi făcuse acum să apară pe Scufiţa Roşie şi pe Ole Brumm..

Dormi până la ora unsprezece dimineaţa. Trezindu-se, simţea prin tot corpul că visase intens toată noaptea, dar nu-şi mai putea aminti cc anume. Era ca şi cum ar fi fost într-o altă realitate.

Coborî şi îşi pregăti micul dejun. Mama ei îşi îmbrăcase treningul cel albastru. Voia să se ducă la adăpostul bărcilor şi să pregătească barca. Chiar dacă nu o lăsa acum la apă,

trebuia totuşi să fie gata de plutire pentru când avea să se întoarcă tata din Liban.

— Vii să mă ajuţi?

— întâi trebuie să mai citesc puţin. Să-ţi aduc ceaiul şi micul dejun?

— Micul dejun ai spus?

După ce Hilde termină de mâncat, se întoarse în camera ei, îşi ordonă patul şi se instală comod cu clasorul pe genunchi.

Sofie se strecură prin gardul viu şi curând se opri în grădina cea mare pe care o comparase cu Grădina Edenului...

Acum vedea că după furtuna de ieri, peste tot erau răspândite pe jos crengi şi frunze. I se părea că există o anumită legătură între furtuna şi crengile acestea rupte, pe de o parte, şi întâlnirile ei cu Scufiţa Roşie şi Ole Brumm, pe de altă parte.

Sofie mătură acele din pin şi crengile rupte de pe leagănul din grădină. Era bine că leagănul avea perne de plastic care nu trebuiau duse înăuntru la fiecare ploaie. După aceea Sofie intră în casă. Mama ei tocmai venise. Aranja sticle cu limonadă în frigider, iar pe masa din bucătărie erau nişte fursecuri cu ouă şi o prăjitură cu ornamente.

— Aştepţi vreo vizită? întrebă Sofie, care aproape uitase de ziua ei.

— Mă gândeam ca, în afară de petrecerea din grădină de sâmbătă, să mai sărbătorim şi astăzi niţel.

— Cum aşa?

— I-am invitat pe Jorunn şi pe părinţii ei.

Sofie ridică din umeri.

— Din partea mea...

Invitaţii îşi făcură apariţia puţin înainte de şapte şi jumătate. Atmosfera era puţin cam formală, pentru că mama Sofiei nu se întâlnea prea des cu părinţii lui Jorunn.

Curând fetele urcară în camera Sofiei ca să scrie invitaţiile la serbarea din grădină. Pentru că voia să-l invite şi pe Alberto Knox, Sofiei îi veni ideea să facă invitaţiile la o „serbare filosofică" în grădina ei. Jorunn nu protestă, căci, în fond, era sărbătoarea Sofiei, şi în momentul de faţă asemenea „serbări cu temă" erau foarte populare.

Până îşi puseră la punct invitaţiile trecură mai bine de două ore, timp în care cele două fete râseseră cu hohote toată vremea.

Dragă...

Vă invităm pentru ziua de sâmbătă, 23 iunie (Noaptea Sfântului Ioan), în jurul orei 19, la o serbare filosofică în grădină la KlOverveien 3. In cursul serii sperăm să rezolvăm misterul vieţii. Aduceţi cu dumneavoastră o jachetă călduroasă şi idei deştepte, care să poată contribui la rezolvarea cât mai grabnică a enigmei filosofiei. Din cauza marelui pericol de incendiu în pădure, nu vom putea, din păcate, face foc, însă flăcările fanteziei vor putea dănţui libere. Printre invitaţi se va afla cel puţin un filosof veritabil. De aceea, la această sărbătoare va participa o societate închisă (Nu este admisă presa!)

Salutări, Jorunn Ingebrigtsen (Comitetul serbării) şi
Sofie Amundsen.

Apoi coborâră la cei mari, care între timp ajunseseră să discute mai liber între

ei. Sofie îi întinse mamei invitaţia pe care o transcrisese cu stiloul.

— Optsprezece copii, te rog, îi spuse. O rugase şi înainte de mai multe ori pe mama ei să-i facă nişte copii la birou.

Mama parcurse textul invitaţiei şi i-l întinse apoi domnului consilier financiar.

— Vedeţi şi dumneavoastră. Fata asta şi-a ieşit cu totul din minţi.

— Dar pare să fie ceva foarte interesant, spuse consilierul financiar, transmiţându-i mai departe textul soţiei sale. Chiar aş dori să iau parte la serbare. Apoi veni rândul Iui Barbies care deja citise invitaţia.

— Am rămas fără glas, spuse aceasta. Nu putem veni şi noi, Sofie?

— Atunci, să zicem, douăzeci de copii, spuse Sofie.

— N-au să-ţi ajungă, spuse Jorunn.

In seara aceea, înainte să se urce în pat, Sofie rămase multă vreme să privească pe fereastră. îi veni în minte cum odată, pe întuneric, văzuse umbra lui Alberto. Trecuse o lună de atunci. Şi acum era o oră târzie din noapte, dar era o noapte luminoasă de vară.

Alberto îi dădu un semn de viaţă abia marţi dimineaţă. Atunci el îi telefonă exact când mama Sofiei plecase la serviciu.

— Sofie Amundsen.

— Şi Alberto Knox.

— Mă gândeam eu.

— îmi pare rău că-ţi telefonez de-abia acum, dar am avut mult de lucru la planul nostru. Numai atunci când maiorul se concentrează cu totul şi cu totul asupra ta îmi găsesc liniştea şi pot să lucrez netulburat.

— Nostim.

— Atunci pot să mă ascund, înţelegi ce vreau să spun. Chiar şi cele mai bune servicii secrete din lume au nişte limite atunci când dispun de un singur agent... Am primit şi eu o carte poştală de la tine.

— O invitaţie, vrei să spui.

— Ai cu adevărat încredere în tine s-o faci?

— De ce nu?

— Nu se ştie niciodată ce se poate întâmpla la o asemenea serbare.

— Tu vii?

— Fireşte că vin. Dar mai e ceva. Te-ai gândit că în aceeaşi zi se întoarce din Liban tatăl Hildei?

— Nu, Ia drept vorbind, nu m-am gândit la asta.

— Este cu neputinţă să fie o întâmplare faptul că exact în ziua în care el se întoarce la Bjerkely te lasă să organizezi o serbare filosofică de grădină.

— Cum ţi-am spus, eu nu m-am gândit la asta.

— Dar el s-a gândit. în sfârşit, mai vorbim. Poţi să vii astăzi înainte de masă Ia coliba maiorului?

— De fapt, ar trebui să curăţ buruienile din câteva straturi de flori.

— Atunci pe la două. Poţi?

— Vin.

Şi de data asta, Alberto Knox era aşezat pe prag atunci când sosi Sofie.

— Stai aici, spuse el, şi astăzi intrăm direct în problemă. Până acum am vorbit despre Renaştere, Baroc şi Iluminism. Astăzi vom discuta despre *Romantism,* **pe care-I putem considera drept ultima mare**

epocă de cultură a Europei. Ne apropiem de sfârşitul unei istorii lungi, copila mea.

— Atât de mult a durat Romantismul?

— El a început la sfârşitul secolului al optsprezecelea şi a durat până la mijlocul secolului trecut. Dar după 1850 nu mai are rost să vorbim despre epoci întregi care să cuprindă în egală măsură poezia şi filosofia, arta, ştiinţa şi muzica.

— Dar Romantismul a fost o asemenea epocă?

— Da, şi cum am spus, ultima de acest fel din Europa. Ea a început în Germania, şi anume ca reacţie faţă de glorificarea unilaterală a raţiunii în epoca Luminilor. După Kant şi filosofia sa rece a raţiunii, toţi tinerii din Germania au părut să răsufle uşuraţi.

— Şi ce au pus ei în locul raţiunii?

— Noile cuvinte de ordine au fost „sentiment", „fantezie", „trăire" şi „nostalgie". Câţiva gânditori din Iluminism sublimaseră şi ei semnificaţia sentimentelor - printre care Rousseau - şi criticaseră accentul unilateral pus pe raţiune. Acum însă acest curent până atunci subteran a devenit principalul curent de idei al vieţii culturale germane.

— Deci Kant nu mai era iubit?

— Da şi nu. Mulţi romantici se considerau chiar urmaşii lui Kant. Kant spusese doar că există graniţe în ce putem cunoaşte în legături cu „das Ding an sich". Pe de altă parte, el arătase cât de însemnată este contribuţia eului la cunoaştere. In Romantism, individul luat în sine a căpătat, ca să spunem aşa, liberă trecere în ce priveşte interpretarea cu totul personală a existenţei. Romanticii s-au

folosit de această tendinţă şi „cultivarea eului" aproape n-a avut limită. Aceasta a dus apoi la o supralicitare a geniului artiste.

— Au existat deci multe genii în acea epocă?

— Câteva. *Beethoven,* **de pildă. In muzică ne întâmpină personalitatea care dă expresie propriilor sentimente şi nostalgii. In acest sens, Beethoven a fost un artist „liber" - în contrast cu maeştrii Barocului, cum au fost** *Bach* **şi** *Handel,* **care-şi compuneau operele în onoarea Iui Dumnezeu şi deseori potrivit unor reguli stricte.**

— Eu cunosc din el doar Sonata Lunii şi Simfonia Destinului.

— îţi dai seama cât de romantică este Sonata Lunii şi cât de dramatic se exprimă Beethoven în Simfonia Destinului?

— Şi umaniştii Renaşterii au fost individualişti, ai spus.

— Da, există multe paralele între Renaştere şi Romantism. O asemenea paralelă a fost, nu în ultimul rând, marele accent pus pe semnificaţia artei pentru cunoaşterea omenească. Şi aici, de altfel, Kant îi pregătise pe romantici. în estetica sa, el cercetase ce se întâmplă atunci când suntem covârşiţi de ceva frumos, de opera de artă, de exemplu. Când ne apropiem de o operă de artă fără alte interese decât cel de a o „trăi" cât mai intens cu putinţă, ne apropiem de experienţa lui „das Ding an sich"

— Asta înseamnă că artistul ne poate mijloci ceva pe care filosofii nu ni-l pot transmite?

— Aşa credeau romanticii. Potrivit lui Kant, artistul se joacă liber cu

capacitatea sa de cunoaştere. Poetul german *Schiller* a dezvoltat mai departe gândurile lui Kant. El spunea că activitatea artistului este ca un joc şi că numai când se joacă omul este liber, căci atunci el îşi face propriile sale legi. Romanticii credeau că doar arta ne poate aduce mai aproape de „inexprimabil". Unii au tras de aici ultimele consecinţe şi l-au asemuit pe artist cu Dumnezeu.

— Căci artistul îşi creează propria realitate, exact aşa cum Dumnezeu a creat lumea.

— Se spune că artistul are un fel de imaginaţie creatoare în stare să nască o lume. în extazul său artistic, el ar putea face ca graniţa dintre vis şi realitate să dispară. Poetul *Novalis,* unul dintre geniile tinere ale Romantismului, a spus: „Lumea devine vis şi visul devine realitate" El a scris un roman medieval cu titlul *Heinrich von Ofterdingen*, neterminat când autorul a murit în 1801, dar care a avut totuşi o anume importanţă. Citim aici că tânărul Heinrich caută „floarea albastră" pe care a văzut-o o dată în vis şi după care jinduieşte acum. Romanticul englez *Coleridge* a exprimat astfel acelaşi gând:

What if you slept? And what if, in your sleep, you dreamed?

And what if, in your dream, you went in heaven and there

plucked a strange and beautiful flower? And what if, when

you awoke, you have the flower in your hand? Ah, what

then?[111].

— E frumos.

— Dorul acesta după ceva depărtat şi de neatins era tipic pentru romantici. Ei puteau jindui şi după o vreme trecută şi dispărută - de pildă, după Evul Mediu, care în epoca Luminilor trecea încă drept o epocă întunecoasă şi care acum era cu energie valorificat. Sau jinduiau după culturi depărtate, de exemplu după Orient şi după mistica sa. Ei se simţeau atraşi de noapte, de „amurgul" vechilor ruine şi de supranatural. Ei se preocupau de ceea ce noi am numi latura noptatică a vieţii, cu alte cuvinte de întunecat, nefiresc, straniu şi mistic.

— Am impresia că toate astea vor să vorbească despre o epocă fascinantă. Dar cine erau aceşti romantici?

— Romantismul a fost înainte de toate un fenomen orăşenesc. în prima jumătate a secolului trecut, cultura orăşenească a cunoscut o epocă de înflorire în multe ţări ale Europei, nu în ultimul rând în Germania. „Romanticii" tipici erau tineri, de multe ori studenţi - deşi nu se arătau deosebit de zeloşi în ce priveşte studiul. Ei adoptaseră o atitudine antiburgheză şi-i numeau pe muritorii de rând, de pildă pe poliţişti sau pe proprietăresele camerelor mobilate, „burtă-verde" sau pur şi simplu „duşmani".

— Nu i-aş închiria unui romantic nici o cameră mobilată...

— Prima generaţie a romanticilor, în jurul anilor 1800, era alcătuită tocmai din oameni foarte tineri. Văzuţi astfel, putem socoti mişcarea romantică drept prima revoltă a tineretului în Europa. Există chiar paralele clare cu cultura aşa-zişilor

hippies, cu o sută cincizeci de ani mai târziu.

— Flori şi păr lung, muzică de chitare şi lenevie?

— De, se spunea că trândăvia era idealul geniului şi inerţia prima virtute romantică. Era datoria romanticilor să-şi experimenteze viaţa - sau să viseze la aşa ceva. De traiul de zi cu zi n-aveau să se ocupe decât burghezii şi burtăverzimea.

— Au existat romantici şi în Norvegia?

— *Wergeland* şi *Welhaven* au fost dintre aceştia. Wergeland a reprezentat şi multe dintre idealurile iluministe, dar modul lui de viaţă, care purta pecetea inspiraţiei şi a revoltei, avea toate trăsăturile tipice unui romantic - înclinaţia lui spre erotism era specific romantică. Acea Stella, căreia el i-a dedicat poemele, era la fel de depărtată şi de inaccesibilă ca şi „floarea albastră" a Iui Novalis. Novalis însuşi s-a logodit cu o fată care nu avea decât paisprezece ani. Ea a murit la patru zile după ce a împlinit cincisprezece ani, dar Novalis a iubit-o toată viaţa.

— A murit cu adevărat la patru zile după aniversarea ei?

— Da...

— Eu am *astăzi* cincisprezece ani şi patru zile.

— Aici ai dreptate...

— Cum o chema?

— Se numea Sophie.

— Ce spui tu acolo?

— Da, aşa o chema...

— Mă faci să-mi fie frică. Poate să fie o întâmplare?

— N-am idee, Sofie. Dar se numea Sophie.

— Povesteşte mai departe!

— Novalis însuşi n-a trăit decât 29 de ani. El a fost unul dintre „morţii tineri". Căci mulţi romantici au murit tineri, deseori de tuberculoză. Unii s-au sinucis...

— Dumnezeule!

— Iar cei care au îmbătrânit n-au mai rămas romantici la vârsta de 30 de ani. Unii au devenit chiar burghezi declaraţi şi conservatori.

— Au trecut deci în tabăra duşmanului.

— Da, poate. Dar pentru că am vorbit despre iubirea romantică: marea carte despre iubirea inaccesibilă este romanul în scrisori al lui Goethe, *Suferinţele tânărului Werther,* **care a apărut în 1774. Ea se termină cu sinuciderea lui Werther, care se împuşcă pentru că nu o poate avea pe cea pe care o iubeşte...**

— N-a mers oare puţin prea departe?

— Contemporanii au trăit asta cu toată fiinţa lor. în orice caz, pretutindeni unde a apărut romanul, a crescut numărul sinucigaşilor. în Danemarca şi în Norvegia cartea a fost de aceea interzisă o vreme. Nu era ceva cu totul neprimejdios să fii romantic. Erau în joc sentimente puternice.

— Când spun „romantic", mă gândesc la picturi de mari proporţii cu peisaje. Văd păduri misterioase şi natură sălbatică aievea în faţa ochilor... deseori învăluite în ceaţă.

— Printre trăsăturile cele mai importante ale Romantismului, sunt într-adevăr nostalgia după natură şi o adevărată mistică a naturii. După cum am spus - aşa ceva nu se naşte la ţară. Mai ştii

poate că vorbele „îndărăt la natură" provin de la Rousseau. De-abia acum, în romantism, acest moto a simţit cu adevărat cum vântul îi umflă pânzele. Romanticii au reprezentat, nu în ultimul rând, o reacţie împotriva imaginii mecaniciste a lumii din vremea Iluminismului. S-a spus, pe bună dreptate, că Romantismul a adus cu el o renaştere a vechii conştiinţe cosmice.

— Explică-mi asta!

— Asta înseamnă, în primul rând, că natura a fost considerată iarăşi ca o unitate. Romanticii s-au întors în privinţa aceasta la Spinoza, dar şi la Plotin şi la filosofii Renaşterii, ca *Jacob Bohme* **şi Giordano Bruno. Cu toţii trăiseră în natură experienţa unui „eu" dumnezeiesc.**

— Erau panteişti...

— Descartes şi Hume trasaseră o graniţă fermă între Eu şi realitatea „extinsă" în spaţiu. Kant făcuse, Ia rându-i, o asemenea despărţire fermă între „eul" cunoscător şi natura privită „în sine însăşi". Acum natura era socotită a fi un singur mare „Eu". Romanticii se foloseau de expresii cum ar fi „sufletul lumii" sau „spiritul lumii".

— înţeleg.

— Cel mai de rezonanţă filosof romantic a fost *Friedrich Wilhelm Schelling,* **care a trăit de Ia 1775 la 1854. El a încercat să anuleze separarea dintre „spirit" şi „materie". întreaga natură - atât sufletul oamenilor, cât şi realitatea fizică - ar fi exprimarea unui Dumnezeu sau a „spiritului lumii", spunea el.**

— Da, asta aminteşte de Spinoza.

— „Natura este spiritul vizibil, spiritul este natura invizibilă", spunea Schelling. Căci pretutindeni în natură noi

presimţim un „spirit structurator". El zicea şi că „materia este o inteligenţă aţipită".

— Asta trebuie să mi-o explici mai precis.

— Schelling vedea în natură un „spirit al lumii", dar el vedea acest „spirit al lumii" şi în conştiinţa oamenilor. Privite astfel, natura şi conştiinţa omenească sunt o expresie a unuia şi aceluiaşi lucru.

— Da, de ce nu?

— Acest „spirit al lumii" poate fi căutat, deci, şi în natură ca şi în propria simţire. Novalis spunea de aceea că „înspre înăuntru merge drumul cel tainic". EI spunea că omul poartă în sine întregul univers şi deci poate trăi cel mai bine taina lumii atunci când se retrage în sine.

— Ăsta e un gând frumos.

— Pentru mulţi romantici filosofia, cercetarea naturii şi poezia se uneau într-o entitate înaltă. Fie că stăteau în camera lor de studiu şi scriau poezii inspirate, fie că cercetau viaţa florilor şi alcătuirea pietrelor - acestea erau doar două feţe ale aceleaşi medalii, dacă natura nu era un mecanism mort, ci spiritul viu al lumii.

— Dacă mai povesteşti mult, devin şi eu o romantică.

— Cercetătorul norvegian al naturii *Henrik Steffens* **- pe care Wergeland îl numea „frunza ofilită de laur a Norvegiei" pentru că se mutase în Germania - a venit în 1801 la Copenhaga pentru a ţine prelegeri despre romantismul german. El caracteriza mişcarea romantică prin cuvintele: „Obosiţi de încercările veşnice de a răzbi prin materia brută, noi am ales un alt drum şi am vrut să ne grăbim în**

întâmpinarea Infinitului. Am mers înăuntrul nostru şi am creat o lume nouă".

— Dar cum poţi să Ie ştii aşa de bine pe acestea toate?

— O bagatelă, copilul meu .

— Povesteşte mai departe!

— Schelling vedea în natură şi o „evoluţie", de la pietrele neînsufleţite până la conştiinţa omenească; considera astfel că există o trecere pas cu pas de la natura lipsită de viaţă până la forme de viaţă mai complicate. Concepţia romantică despre natură era mai ales dominată de înţelegerea naturii ca fiind un organism, deci o totalitate care îşi dezvoltă posibilităţile pe care le închide în sine. Natura este asemenea unei plante care-şi desface frunzele şi inflorescenţele. Sau asemeni unui poet care-şi desfăşoară poemele.

— Asta nu aminteşte puţin de Aristotel?

— Da, sigur. Filosofia romantică vădeşte trăsături atât aristotelice, cât şi neoplatonice. Aristotel avea de fapt o concepţie într-o mai mare măsură organică despre procesele naturale decât materialiştii mecanicişti.

— înţeleg.

— Gânduri asemănătoare întâlnim şi într-o nouă viziune asupra istoriei. Mare însemnătate pentru romantici a avut filosoful istoriei *Gottfried Herder,* **care a trăit de la 1744 pană la 1803. Şi el a considerat mersul înainte al istoriei ca fiind caracterizat de organicitate, creştere şi scop unic. Tocmai de aceea definim imaginea lui asupra istoriei drept „dinamică", pentru că el simţea istoria ca pe un proces. Filosofii Iluminismului aveau**

o imagine „statică" asupra istoriei. Pentru ei nu exista decât o raţiune universală sau general valabilă, pe care o vedeau în anumite epoci a istoriei ca existând într-o mai mare sau mai mică măsură. Herder spunea, dimpotrivă, că fiecare epocă a istoriei îşi are propria valoare deplină şi fiecare popor îşi are felul său (le a fi cu totul anume, adică propriul „suflet popular". întrebarea ar fi doar dacă noi putem trăi într-un alt cadru cultural.

— Exact ca atunci când trebuie să ne transpunem în situaţia altui om pentru a-l înţelege mai bine; tot aşa trebuie să ne transpunem în alte culturi pentru a le înţelege.

— Astăzi lucrul acesta a devenit ceva aproape de la sine înţeles. Dar în vremea Romantismului era o idee nouă. Romantismul a contribuit la a confirma sentimentul propriei identităţi în fiecare naţiune individuală. Nu e o întâmplare că şi la noi, în Norvegia, lupta pentru independenţă naţională a înflorit tocmai în 1814.

— înţeleg.

— Pentru că Romantismul a adus în atât de multe domenii o nouă orientare, se obişnuieşte acum să se deosebească două forme ale lui. Prin Romantism înţelegem, pe de o parte, ceea ce am putea denumi Romantismul universal. în sensul acesta ne gândim la romanticii care s-au preocupat de natură, de sufletul lumii şi de geniul artistic. Această formă a Romantismului s-a ivit întâi şi şi-a avut epoca de înflorire mai ales în oraşul Jena, în jurul anului 1800.

— Şi cealaltă formă a Romantismului?

— Aceasta a fost aşa-numitul Romantism naţional. El s-a ivit mai târziu şi a avut un centru Ia Heidelberg. Romanticii naţionali se interesau în primul rând de istoria „poporului", limba „poporului" şi mai ales de întreaga cultură „populară". Căci „poporul" era considerat a fi un organism care-şi dezvoltă propriile posibilităţi - exact ca natura şi istoria.

— Spune-mi unde trăieşti şi-ţi spun cine eşti.

— Ce unea aceste două forme de manifestare ale Romantismului era, în primul rând, cuvântul de ordine „organism". Romanticii, în general, considerau atât o plantă cât şi un popor ca fiind un organism viu. De aceea nu există o graniţă fermă între cele două forme ale mişcării. Spiritul lumii era prezent în popor şi în cultura populară, la fel de viu ca şi în natură sau artă.

— înţeleg.

— Herder, la vremea lui, culesese cântecele populare ale multor ţări într-o antologie intitulată elocvent *Stimmen der Volker in Liedern** **Da, el considera poezia populară drept un „limbaj al poporului". La Heidelberg, s-a început astfel strângerea cântecelor şi basmelor populare. Poate că ai auzit de basmele** *Fraţilor Grimm?*

— Sigur că da - Albă ca Zăpada şi Scufiţa Roşie, Cenuşăreasa şi Hansel şi Gretel...

— Şi multe, multe altele. în Norvegia, noi i-am avut pe *Asbjørnsen* **şi** *Moe,* **care au călătorit prin ţară pentru a culege „propria poezie populară". Era ca o recoltă a roadelor suculente pe care le-ai descoperit deodată ca fiind mai gustoase şi**

mai hrănitoare. Şi toţi se grăbeau - roadele începuseră să cadă din arbori. *Landstad* **a cules cântece populare, iar** *Ivar Aasen* **a cules chiar elemente de limbă norvegiană. Miturile şi poezia despre zei din vremurile păgâne au fost descoperite din nou pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea. Compozitorii din întreaga Europă s-au îndreptat spre cântecele populare în compoziţiile lor. Astfel, ei căutau să creeze o punte între muzica cultă şi muzica populară.**

— Muzica cultă?

— Prin muzica cultă înţelegem muzica pe care a compus-o un anumit compozitor, Beethoven, de exemplu; muzica populară nu a fost creată de o persoană anume, ci, într-un sens, de popor însuşi. De aceea, nu ştim exact când a luat naştere fiecare dintre cântecele populare. în acelaşi fel deosebim între basme populare şi basme artistice.

— Ce înţelegem printr-un basm artistic?

— Un basm pe care I-a gândit un scriitor, de exemplu *Hans Christian Andersen.* **Şi tocmai genul basmului a fost cultivat de romantici cu multă pasiune. Unul dintre maeştrii germani a fost** *E.T.A. Hoffmann.*

— Cred că am auzit de „Povestirile lui Hoffmann".

— Basmul a fost idealul literar al romanticilor - cam tot astfel cum teatrul a fost forma artistică a Barocului. El Ie dădea poeţilor posibilitatea de a se juca cu propria lor putere creatoare.

— El putea să se joace de-a Dumnezeu într-o lume pe care o crease el însuşi.

— Tocmai. Şi aici poate că s-ar cuveni să încercăm un fel de privire de ansamblu.

— Te rog.

— Filosofii romantici concepeau ceea ce ei numeau „sufletul lumii" ca pe un „eu" care creează, într-o stare mai mult sau mai puţin proprie visului, lumea întreagă. Filosoful *Johann Gottlieb Fichte* **a explicat că natura îşi are originea într-o activitate mai înaltă, inconştientă a reprezentării, a ideilor. Schelling spunea de-a dreptul că lumea ar fi „în Dumnezeu". Ceva anume putea sa fie Dumnezeul conştient, dar existau - spunea el - şi laturi ale naturii care reprezentau inconştientul în Dumnezeu. Căci şi Dumnezeu are o „latură nocturnă".**

— Gândul acesta este înfricoşător şi fascinant totodată. îmi aminteşte de Berkeley.

— Cam în felul acesta era concepută relaţia între poet şi opera sa. Basmul îi dădea posibilitatea scriitorului să se joace cu „imaginaţia sa creatoare în stare să creeze lumea". Şi actul creaţiei nu se petrecea totdeauna în mod foarte conştient. Poetul putea să aibă senzaţia că istoria pe care o scrie el provenea dintr-o forţă lăuntrică proprie. Putea scrie aproape ca sub hipnoză.

— Aha?

— Dar apoi el putea brusc să înfrângă această iluzie. Putea să intervină în povestire prin mici comentarii ironice pentru cititor, şi atunci cititorului i se amintea dintr-o dată că basmul tocmai asta era, un basm.

— înţeleg.

— în felul acesta poetul îi amintea cititorului că propria sa existenţă era asemenea unui basm. Această formă a întreruperii iluziei noi o numim „ironia romantică". Scriitorul norvegian *Henrik Ibsen* **îl face, de exemplu, pe un personaj din piesa sa de teatru** *Peer Gynt* **să spună: „Nu se moare în mijlocul actului al cincilea".**

— Cred că înţeleg că această replică e şi puţin comică. Căci prin asta personajul spune în acelaşi timp că el, Peer Gynt, este doar o fantezie.

— Această afirmaţie e atât de paradoxală, încât putem încheia cu un paragraf.

— Ce vrei să spui cu remarca asta „cu un paragraf"?

— Nimic, Sofie. Adu-ţi aminte că iubita lui Novalis se numea ca şi tine, Sophie şi că a murit la cincisprezece ani şi patru zile...

— Atunci înţelegi desigur că mi s-a făcut frică.

Acum se înăspri privirea lui Alberto. El continuă:

— Nu trebuie să te temi că ai putea avea aceeaşi soartă ca iubita lui Novalis.

— De ce nu?

— Pentru că mai avem încă multe capitole.

— Ce vrei să spui cu asta?

— Spun că toţi cei care citesc povestea Sofiei şi a lui Alberto simt în vârful degetelor că mai au în faţă încă multe pagini ale poveştii. Nu am ajuns decât până Ia Romantism.

— îţi vine ameţeala de-a dreptul de la toată vorbăria asta a ta.

— în realitate, maiorul se străduieşte să o ameţească pe Hilde. Nu e urât din partea lui, Sofie? Aici tăiem.

Alberto nici nu-şi terminase spusele că apăru un băieţaş care venea în fugă dinspre pădure. Era îmbrăcat în veşminte arabe şi avea pe cap un turban. în mână ţinea o lampă cu ulei.

Sofie se sprijini tare de braţul lui Alberto.

— Cine-i ăsta? întrebă ea.

Dar băiatul răspunse singur.

— Mă cheamă Aladin şi vin direct din Liban.

Alberto îl privi sever.

— Şi ce ai în lampa aceea, tinere?

Acum tânărul frecă o clipă lampa - şi din lampă se ridică un nor des de abur. Din aburi crescu o făptură omenească. Avea barbă neagră ca şi Alberto şi purta pe cap o bască albastră. Plutea prin aer deasupra lămpii şi spunea:

— Mă auzi, Hilde? Cu noile mele urări poate că sosesc prea târziu. Dar acum vreau să-ţi spun doar că Bjerkely şi Norvegia de Sud mi se par aproape ca un basm. Ne vedem acolo peste puţine zile.

Făptura aceasta dispăru apoi în norul de abur - şi întregul nor fu absorbit de lampă. Băieţelul cu turban îşi strânse lampa la subsuoară şi fugi iarăşi în pădure unde se făcu nevăzut.

— Asta... asta e de-a dreptul de necrezut, spuse Sofie.

— O bagatelă, copila mea.

— Dar duhul acesta vorbea exact ca tatăl Hildei.

— Dar era chiar spiritul lui...

— Dar...

— Tu şi cu mine şi cu ceea ce se întâmplă în jurul nostru - toate acestea se petrec adânc în conştiinţa maiorului. E târziu, noaptea de sâmbătă, 28 aprilie; împrejurul maiorului care e treaz dorm toţi soldaţii ONU, şi chiar şi el e foarte somnoros. Dar el trebuie să termine de scris cartea pe care i-o va dărui Hildei pentru a cincisprezecea ei aniversare. Din cauza asta el trebuie să lucreze, Sofie, din cauza asta omul acesta, săracul, nu-şi găseşte odihna.

— Cred că eu capitulez.

— Tăiem!

Sofie şi Alberto priveau în gol peste lac. Alberto părea împietrit. După o vreme, Sofie îndrăzni să-l bată uşor pe umăr.

— Ţi-ai pierdut uzul vorbirii?

— El a intervenit acum direct, da. Ultimele paragrafe au fost inspirate până la ultimele litere de el. Ar trebui să-i fie ruşine. Dar prin asta s-a trădat, s-a dat cu totul. Acum ştim că noi ne trăim viaţa într-o carte pe care tatăl Hildei i-o trimite ca dar de aniversare. Căci ai auzit ce am spus? - Cu toate că nu „eu" am fost cel care a spus asta.

— Dacă e aşa, atunci am să încerc să scap din carte şi să merg pe drumul meu.

— Exact acesta e şi planul meu secret. însă, înainte, trebuie să o facem pe Hilde să ia cuvântul. Ea citeşte fiecare vorbuliţă pe care-o spunem noi acum. Şi dacă am reuşi vreodată să fugim de aici, are să ne fie mult mai greu să reluăm legătura cu ea. De altfel, trebuie să ne folosim acum de această şansă.

— Şi atunci ce trebuie să spunem?

— Cred că maiorul are să adoarmă curând aplecat asupra maşinii lui de scris. Acuma degetele lui se grăbesc încă pe clapele maşinii...

— Ce gând ciudat.

— Dar tocmai el poate să scrie nişte lucruri pe care mai târziu le va regreta. Şi nu are nimic de şters, Sofie. Asta e o parte importantă din planul meu. De nu i-ar da nimeni vreodată o sticluţă cu asemenea substanţă, care să şteargă literele pe care vrea să le anuleze!

— Din partea mea, el nu va primi nici măcar o bandă de lipit deasupra!

— Aici şi acum, eu o chem pe fetiţa asta, sărmana, să se răzvrătească împotriva tatălui ei. Ar trebui să-i fie ruşine că se distrează de jocul acesta. Dacă ar fi aici, domnul maior ar simţi pe pielea lui cât ne-a enervat.

— Dar nu e aici.

— Spiritul şi sufletul lui sunt aici, dar el însuşi stă comod, în siguranţă, în Liban. Ce vedem noi aici, în jur, este în orice caz „eul" maiorului.

— Dar el este şi ceva mai mult decât atât.

— Atunci noi suntem umbre în sufletul lui. Şi nu e uşor pentru o umbră să-l atace pe stăpânul ei, Sofie. Pentru asta e nevoie de curaj şi de multă chibzuinţă. Dar noi avem posibilitatea să o influenţăm pe Hilde. Numai un înger se poate răzvrăti împotriva lui Dumnezeu.

— Putem să-i cerem Hildei să ia poziţie împotriva lui când el se va întoarce acasă. Ea poate să-i spună că-l consideră un om de nimic. Ea poate să-i scufunde barca sau cel puţin să-i spargă lanterna.

Alberto aprobă din cap. Apoi spuse:

— Şi ea poate fugi de el. Pentru ea e mai uşor decât pentru noi. Poate să părăsească oricând casa maiorului şi să nu mai dea pe acolo. Ar merita-o cu prisosinţă maiorul ăsta care se joacă acuma cu noi, cu „imaginaţia asta a lui în stare să creeze lumea".

— Pot să-mi închipui: maiorul rătăcind prin lumea întreagă şi căutând-o pe Hilde, care a dispărut fără urmă pentru că, pur şi simplu, nu mai poate să trăiască alături de un tată care-şi râde astfel de Sofie şi de Alberto.

— Râde de noi, da. Asta voiam eu să spun când ziceam că el se foloseşte de noi ca de un joc pentru aniversarea fiicei lui. Dar trebuie să se păzească, Sofie. Şi Hilde ar trebui să facă asta.

— Ce vrei să spui?

— Stai bine acolo la locul tău?

— Atâta vreme cât nu mai vin alte duhuri ale lămpii, da.

— încearcă să-ţi închipui că tot ceea ce trăim noi se petrece în conştiinţa altcuiva. Noi *suntem* această conştiinţă. Noi nu avem deci un suflet al nostru propriu, ci suntem sufletul altcuiva. Până acum, ne găsim pe un teren filosofic cunoscut. Berkeley şi Schelling ar face bine să ciulească urechile.

— Da?

— Şi pe urmă putem să ne închipuim că acest suflet este cel al tatălui Hildei Møller Knag. El şade undeva în Liban şi îi scrie fiicei, pentru cea de-a cincisprezecea aniversare, o carte de filosofie. Când Hilde se trezeşte în ziua de 15 iunie, ea va găsi cartea pe noptieră. Şi atunci ea şi alţi oameni pot să citească despre noi. S-a spus

încă de mult că „darul" acesta poate fi împărţit cu alţii.

— Ştiu asta.

— Şi ce-ţi spun eu acum citeşte Hilde, după ce tatăl ei a stat undeva în Liban şi şi-a închipuit că eu ţi-am povestit ţie că el stă undeva în Liban... şi îşi închipuie că eu îţi povestesc ţie că el stă în Liban...

Dintr-o dată, totul începu să se învârtească în capul Sofiei, încercă să-şi aducă aminte ce ascultase despre Berkeley şi romantici. Şi Alberto Knox continuă:

— Dar ei nu trebuie, din cauza asta, să se creadă grozavi. Şi în primul rând n-ar trebui să râdă, căci un astfel de râs poate foarte repede să le rămână în gât.

— Cui adică?

— Hildei şi tatălui ei. Nu vorbim despre ei?

— Şi de ce nu trebuie să se considere prea grozavi ?

— Căci nu e un gând cu neputinţă de gândit acela că şi *ei* sunt doar o conştiinţă.

— Cum ar putea fi posibil aşa ceva?

— Dacă asta a fost cu putinţă pentru Berkeley şi pentru romantici, atunci trebuie să fie posibil şi pentru ei. Poate că maiorul este doar o umbră într-o carte unde e vorba despre el şi Hilde, dar fireşte şi despre noi, care alcătuim o părticică mică de tot din viaţa lor.

— Asta ar fi şi mai rău. Atunci noi am fi doar umbrele unor umbre.

— Dar este cu putinţă să gândeşti că un alt scriitor stă undeva şi scrie o carte în care e vorba despre maiorul ONU Albert Knag, care scrie o carte pentru fiica lui Hilde. Cartea aceasta vorbeşte despre un anume Alberto Knox, care începe deodată

să-i dea lecţii de filosofie foarte modeste Sofiei Amundsen din kløverveien 3.

— Crezi tu asta?

— Iţi spun numai că e cu putinţă. Pentru noi un asemenea scriitor ar fi un „zeu ascuns", Sofie. Deşi tot ceea ce spunem şi facem noi vine de la el; pentru că noi *suntem* el, noi nu vom putea şti niciodată ceva despre el. Noi suntem în sertarul cel mai ascuns.

Acum Sofie şi Alberto rămaseră multă vreme muţi la locurile lor. Sofie întrerupse, în cele din urmă, tăcerea.

— Dar dacă există într-adevăr un scriitor care concepe povestea despre tatăl Hildei în Liban, exact aşa cum el a conceput şi povestea despre noi...

— Da?

— ...atunci este cu putinţă să gândim că nici el nu trebuie să se considere atât de grozav.

— Ce vrei să spui?

— Adică el stă acolo şi ne are pe Hilde şi pe mine undeva, adânc de tot, în capul lui. Dar nu ne-am putea închipui că el trăieşte, la rându-i, într-o conştiinţă şi mai înaltă?

Alberto aprobă din cap.

— Sigur că da, Sofie. Şi asta e cu putinţă. Iar dacă aşa stau lucrurile, atunci el ne-a lăsat să ducem această conversaţie filosofică tocmai pentru a expune şi această posibilitate. Prin asta vrea să spună că şi el este o umbră fără apărare şi că această carte, în care Hilde şi Sofie îşi trăiesc viaţa, este în realitate manualul de filosofie.

— Un manual?

— Căci toate conversaţiile pe care le-am avut noi, toate dialogurile, Sofie...

— Da?

— Sunt în realitate un monolog.

— Acum am senzaţia că totul se destramă în conştiinţă şi în spirit. îmi pare bine că mai sunt încă nişte filosofi. Filosofia, care începuse atât de mândră cu Thales, Empedocle şi Democrit, nu poate naufragia aici...

— Fireşte că nu. Am să-ţi povestesc despre Hegel. El a fost primul filosof care a încercat să salveze filosofia, după ce Romantismul destrămase totul în spirit.

— Aştept cu încordare.

— Ca să nu mai fim întrerupţi de alte spirite sau umbre, să intrăm în colibă, nu?

— Şi aşa s-a făcut cam răcoare.

— Tăiem!

Hegel

...numai ce e raţional este viabil...

Hilde lăsă clasorul cel mare să cadă la pământ cu un bufnet înăbuşit Rămase întinsă pe pat cu ochii ţintă în tavan. Avea impresia că totul se învârte în jurul ei. Tatăl ei reuşise s-o Iacă să ameţească. Ce om! Cum putuse face aşa ceva?

Sofie încercase deci să stea de vorbă direct cu ea. îi cerea Hildei să se răzvrătească împotriva tatălui ei. Şi reuşise chiar să-i transmită Hildei un gând. Un plan...

Sofie şi Alberto nu se puteau atinge de nici un fir de păr al tatălui ei, asta era limpede. Dar Hilde ar fi putut face ceva!

Hilde era de acord cu Sofie şi cu Alberto că tatăl ei mersese prea departe în jocul acesta cu umbrele. Deşi el le imaginase doar - pe Sofie şi pe Alberto -, existau totuşi limite cât de

departe ar fi avut îngăduinţa să meargă în demonstraţia propriei lui puteri.

Sărmana Sofie, sărmanul Alberto! Erau în faţa fanteziei tatălui Hildei la fel de lipsiţi de apărare ca ecranul în faţa celui care proiecta filmul pe el.

Fireşte că Hilde avea să-i strecoare un bilet când el avea să vină acasă. Ea vedea chiar în clipa aceasta, în contururi clare, schiţa unei adevărate feste.

Se îndreptă spre fereastră şi privi spre golf. Erau aproape orele două. Deschise acum fereastra şi strigă în jos spre coliba bărcilor:

— Mama!

Mama ei ieşi din şopron.

— îţi aduc într-un ceas câteva sandviciuri. E bine aşa?

— Da, sigur.

— întâi trebuie să citesc repede ceva despre Hegel.

Alberto şi Sofie se aşezară pe leagănul din faţa ferestrei care dădea spre lac.

— *Georg Wilhelm Friedrich Hegel* **a fost un adevărat copil al Romantismului, începu Alberto. Putem spune că el a urmat întocmai dezvoltarea spiritului german. S-a născut în 1770 la Stuttgart şi a început Ia optsprezece ani studiul teologiei Ia Tubingen. Din 1799, el a colaborat cu Schelling la Jena, unde mişcarea romantică se afla într-o perioadă de înflorire de-a dreptul explozivă. După ce şi-a luat gradul de docent la Jena, a devenit profesor la Heidelberg - centrul romantismului naţional german. în cele din urmă, a ajuns profesor la Berlin în 1818 - exact în momentul în care acest oraş devenea un centru spiritual al Germaniei. în noiembrie 1831 a murit de holeră, dar**

„hegelianismul" avea deja numeroşi adepţi, în aproape toate universităţile germane.

— Le câştigase pe cele mai importante, cu alte cuvinte.

— Da, şi asta e valabil şi pentru filosofia lui. Hegel concentrase în el aproape toate ideile pe care romanticii le dezvoltaseră până atunci şi le-a dus mai departe. Dar el era şi un critic aspru, de exemplu, al filosofiei lui Schelling.

— Şi ce critica în ea?

— Schelling şi ceilalţi romantici vedeau fundamentul cel mai profund al existenţei în aşa-numitul spirit universal. Hegel foloseşte şi el conceptul de „spirit universal", dar îi dă o nouă semnificaţie. Când Hegel vorbeşte despre un spirit universal sau o „raţiune universală", înţelege prin asta suma tuturor manifestărilor omeneşti. Căci numai omul are spirit. în această semnificaţie el include şi mersul spiritului universal prin istorie. Nu trebuie să uităm că el vorbeşte despre viaţa oamenilor, despre gândurile oamenilor şi despre cultura oamenilor.

— Şi atunci spiritul acesta devine mai puţin fantomatic. El nu mai stă, ca o inteligenţă aţipită, la pândă în pietre şi în copaci.

— îţi aminteşti că şi Kant vorbise despre „lucrul în sine". Deşi nega, de fapt, că oamenii pot avea o cunoaştere limpede a tainelor celor mai lăuntrice ale naturii, el tindea spre un fel de adevăr de neatins. Hegel spune acum că adevărul este, în fond, subiectiv - şi contestă că mai presus de sau în afara raţiunii omeneşti mai poate exista un adevăr. Toată cunoaşterea este cunoaştere omenească, spunea el.

— Voia deci, într-un anumit sens, să coboare filosofia pe pământ?

— Da, poate că poţi să spui şi aşa. însă filosofia lui Hegel este atât de multilaterală şi de nuanţată, încât trebuie să ne mulţumim să luăm în discuţie doar câteva dintre punctele ei principale. Este îndoielnic că am putea spune măcar că Hegel a avut o filosofie proprie. Ceea ce noi socotim a fi filosofia lui Hegel este în primul rând o *metodă* de a percepe cursul istoriei. De aceea nu putem vorbi despre Hegel fără a pomeni de cursul istoriei. Filosofia lui Hegel nu ne învaţă nimic despre „natura cea mai lăuntrică a existenţei", dar ea poate să ne facă să gândim în mod rodnic.

— Şi poate că asta e foarte important.

— Toate sistemele filosofice dinainte de Hegel încercaseră să stabilească nişte criterii veşnice despre ce poate şti omul cu privire la lumea din jur. Asta era valabil pentru Descartes şi Spinoza, pentru Hume şi Kant. Fiecare dintre ei voia să cerceteze care este fundamentul cunoaşterii omeneşti. Dar cu toţii vorbiseră despre premisele *atemporale* ale cunoaşterii lumii de către oameni.

— Şi nu este asta o datorie a filosofilor?

— Hegel considera imposibil să se găsească asemenea premise atemporale. EI spunea că fundamentele cunoaşterii omeneşti se schimbă de la o generaţie la alta. De aceea pentru el nu există „adevăruri veşnice". Nu există o raţiune atemporală. Singurul punct fix de la care poate porni un filosof este istoria însăşi.

— Nu, asta trebuie să mi-o explici. Istoria se schimbă tot timpul, cum poate fi ea un punct fix?

Şi un fluviu se schimbă tot timpul. Dar asta nu înseamnă că tu nu poţi vorbi despre acest

fluviu. Numai că nu poţi să întrebi în ce loc anume din albia sa este el cei mai adevărat.
Nu, fluviul este peste tot ia fel de fluviu. Pentru Hegel, istoria era un asemenea fluviu în fluxul lui neîntrerupt. Chiar şi ce! mai mic tremur al apei într-un anumit punct al curgerii ei, este în realitate determinat de căderea apei şi de vârtejurile din susul curgerii. Dar importante sunt şi care anume pietre şi cotituri există în curgerea fluviului în Socul unde tu stai şi îl priveşti.
Cred că înţeleg.
Chiar şi istoria gândirii - sau a raţiunii - este asemenea unui fluviu în scurgerea lui. Ea cuprinde toate gândurile pe care generaţiile de oameni dinaintea ta le-au gândit şi care determină gândurile taie, ca şi condiţiile de viaţă ale propriului tău timp. De aceea nu poţi susţine că o anumită gândire ar fi pentru totdeauna şi veşnic justă. Ea poate fi justă, însă, în locul unde stai tu.

— Dar asta nu înseamnă că totul este deopotrivă de fals - sau totul deopotrivă de adevărat?

— Nu, ci că ceva poate fi fals sau adevărat doar în raport cu un complex istoric. Când tu, în anul 1990, argumentezi în favoarea sclaviei, în cel mai bun caz devii un clovn. Acum 2500 de ani, nu era ceva atât de ridicol. Chiar dacă pe atunci erau glasuri progresiste care pledau pentru abolirea sclaviei. Dar putem lua un exemplu mai apropiat. în urmă cu doar o sută de ani, nu era ceva mai lipsit de raţiune să incendiem regiuni întinse de pădure pentru a câştiga teren arabil. Astăzi însă, un lucru ca acesta este îngrozitor de neraţional. Avem cu totul alte - şi mai bune - premise pentru asemenea judecăţi de valoare.

— Am înţeles acum.

— în ceea ce priveşte reflecţia filosofică, spune Hegel, ea e ceva dinamic - de fapt, un proces. Şi „adevărul" nu e nimic altceva decât acest proces. Şi nu există anume nici un fel de criterii, în afara procesului istoric, care să poată decide ce este cel mai adevărat şi cel mai raţional.

— Exemple, te rog.

— Nu poţi să preiei diferite gânduri din Antichitate sau din Evul Mediu, din Renaştere sau din epoca Iluminismului şi să spui: asta a fost adevărat, asta fals. De aceea nu poţi spune că Platon s-a înşelat sau că Aristotel a avut dreptate. Nu poţi spune nici că Hume s-a înşelat, în timp ce Kant sau Hegel ar fi avut dreptate. Asta e un mod de gândire anistoric.

— Şi mie mi se pare că nu sună bine.

— Şi, spune Hegel, nu poţi să extragi din contextul ei istoric nici o filosofie şi nici o gândire. Dar - şi aici mă apropii de un alt punct -, pentru că mereu apare câte ceva nou, raţiunea este „progresivă". Asta înseamnă că, de fapt, cunoaşterea omenească se extinde şi, astfel văzută, ea merge tot mai departe.

— Şi prin asta filosofia lui Kant ar putea fi deci puţin mai „justă" decât a lui Platon?

— Da. „Spiritul universal" s-a dezvoltat şi extins de la Platon până la Kant. Dacă ne întoarcem la imaginea noastră cu fluviul, poţi spune că el duce acum cu sine mai multă apă. Doar au trecut de atunci două mii de ani. Kant nu ar avea voie să-şi închipuie că propriile lui „adevăruri" ar fi rămas la ţărm, asemenea unor pietre de neclintit. Nici gândurile sale nu sunt ultimele concluzii ale înţelepciunii,

şi de pe acum generaţia următoare are să Ie critice din toate puterile. Şi exact asta s-a şi întâmplat.

— Dar fluviul acesta despre care vorbeşti...

— Da?

— încotro curge el, la urma urmei?

— Hegel lămurise că spiritul universal evoluează spre o conştiinţă tot mai cuprinzătoare de sine însuşi. Cursurile de apă devin tot mai largi pe măsură ce se apropie de mare. Hegel e de părere că în istorie e vorba de felul în care spiritul universal se trezeşte încetul cu încetul la conştiinţa de sine însuşi. Lumea a existat dintotdeauna la locul ei, dar prin cultura şi prin evoluţia tot mai cuprinzătoare a umanităţii, spiritul universal devine tot mai conştient de ceea ce face particularitatea sa.

— Dar cum putea el să fie atât de sigur de asta?

— El înţelege asta ca realitate istorică, deci pentru el nu era vorba în nici un caz de o simplă profeţie. Pentru cine studiază istoria, spunea el, devine limpede că omenirea evoluează spre o mereu mai cuprinzătoare cunoaştere de sine şi dezvoltare. Istoria arată o dezvoltare precisă spre tot mai multă *raţionalitate* **şi** *libertate.* **Fireşte că ea face şi tot felul de tumbe, dar în totul şi în linii mari ea merge neîncetat înainte. Istoria este deci pentru Hegel o mişcare conştientă de ţelul ei.**

— Deci ne dezvoltăm mereu mai departe. Frumos, atunci înseamnă că mai sunt speranţe.

— Istoria este pentru Hegel un singur lanţ lung de reflexiuni, în orice caz un lanţ ale cărui verigi se urmează una

alteia nu la întâmplare, ci potrivit cu anumite reguli. Cine studiază cum se cuvine istoria va remarca, de fapt, că un nou gând se va înfăţişa mai ales pe bazele unei alte gândiri anterioare, deja exprimate înainte. Dar dacă o asemenea idee a fost prezentată, ea va fi în mod inevitabil contrazisă iarăşi de o idee nouă. în felul acesta iau naştere două moduri de gândire opuse, între care se produce o tensiune. Şi această tensiune va fi depăşită prin faptul că se va înfăţişa o a treia idee, care va păstra de fiecare dată ce e mai bun din cele două idei anterior prezentate. Aceasta numeşte Hegel o dezvoltare *dialectică.*

— Ai un exemplu?

— Mai ştii poate că presocraticii discutau problema materiei originare şi a schimbării.

— Ceva de genul acesta.

— Şi că eleaţii defineau schimbarea ca imposibilă. De aceea erau siliţi să nege orice fel de schimbare, chiar dacă o percepeau cu simţurile. Eleaţii formulaseră o afirmaţie, şi o asemenea afirmaţie Hegel o numeşte *poziţie.*

— Da?

— însă de fiecare dată când se formulează o afirmaţie clară, va apărea o afirmaţie contrară. Pe aceasta din urmă Hegel o numeşte *negaţie.* **Negaţia filosofiei eleaţilor a fost filosofia lui Heraclit, care explica că „totul curge". Atunci s-a ivit o tensiune între două moduri de gândire diametral opuse. Această tensiune a fost „depăşită" când Empedocle a arătat că ambele aveau puţină dreptate şi totodată se înşelau puţin.**

— Da, acuma înţeleg încet, încet.

— Eleaţii aveau dreptate în sensul că, în fond, nimic nu se schimbă; dar nu era adevărat că noi nu ne putem baza pe simţurile noastre. Heraclit avea dreptate spunând că ne putem baza pe simţurile noastre, dar nu avea dreptate că *totul* **curge.**

— Atunci există ceva mai mult decât o singură materie originară. Alcătuirea se schimbă, dar nu materia originară însăşi.

— Exact. Punctul de vedere al lui Empedocle care mijlocea între cele două poziţii opuse a fost denumit de Hegel ca fiind *negarea negaţiei.*

— Ce cuvinte!

— El a numit cele trei stadii ale cunoaşterii *teză, antiteză* **şi** *sinteză.* **Poţi foarte bine să spui că raţionalismul lui Descartes este teza - care apoi a fost contrazisă de antiteza empirică a lui Hume. însă această contradicţie, tensiunea dintre două moduri de gândire diferite, a fost depăşită în sinteza lui Kant. Kant le dădea dreptate pe de o parte raţionaliştilor şi pe de altă parte empiriştilor. El a arătat că ambii se înşelau în nişte puncte principale. însă istoria nu se încheie cu Kant. Sinteza lui Kant a constituit punctul de plecare pentru un nou lanţ tripartit de gânduri, sau, cum i se mai spune, „triadă". Căci sinteza a redevenit teză şi îi urmează o nouă antiteză.**

— Acest lucru este strict teoretic.

— Teoretic, desigur. Hegel însă nu se gândea să impună istoriei o anumită schemă. El socotea că acest model dialectic se putea citi de la sine în istorie. El era ferm convins că descoperise legi ale dezvoltării raţiunii - sau ale înaintării „spiritului universal" prin istorie.

— înţeleg.

— Dialectica lui Hegel se aplică nu numai istoriei. Când discutăm - sau exprimăm - ceva, gândim dialectic. încercăm să descoperim lipsuri într-un mod de gândire. Hegel a definit aceasta drept „gândire negativă". Dar când am recunoscut erorile într-o modalitate de gândire, menţinem mai departe ceea ce este bun în ea.

— Exemple, te rog!

— Când se aşază laolaltă un socialist şi un conservator pentru a rezolva o problemă socială, atunci se iveşte foarte curând o încordare între două moduri de a gândi. Aceasta însă nu înseamnă că unul are peste tot dreptate şi celălalt se înşală în toate privinţele. Este cât se poate de plauzibil că amândoi au puţin dreptate şi amândoi se înşală puţin. în cursul discuţiei ei vor păstra, dacă sunt înţelepţi, fiecare dintre cele mai bune argumente ale ambelor părţi.

— Să sperăm.

— Când intrăm într-o asemenea discuţie în toiul ei, nu e totdeauna uşor să stabilim care parte e cea mai raţională. Ce e just şi ce e fals trebuie, într-un fel, să arate istoria. Numai ce e raţional, spunea Hegel, este viabil.

— Asta înseamnă că ceea ce supravieţuieşte este drept?

— Sau invers. Ceea ce este drept supravieţuieşte.

— Nu ai un mic exemplu - căci toate astea sună atât de abstract?

— Acum o sută cincizeci de ani se luptau mulţi pentru egalitatea în drepturi a femeilor. Alţii luptau înverşunaţi împotriva acestui principiu. Dacă am relua astăzi

argumentele ambelor părţi, n-ar fi greu să vedem care au fost cele mai raţionale. Dar nu avem voie să uităm că noi suntem „deştepţii care vin după evenimente". S-a arătat că cei care au luptat pentru egalitatea în drepturi au avut dreptate. Mulţi s-ar ruşina, fără îndoială, dacă ar trebui să citească ce a spus în această privinţă, să zicem, bunicul unuia dintre ei.

— Da, pot să-mi închipui aşa ceva. Hegel însuşi ce spune?

— Despre egalitatea în drepturi?

— Da. Nu vorbim despre asta?

— Ai vrea să auzi un citat?

— Cu mare bucurie.

— „Deosebirea dintre bărbat şi femeie este cea dintre animal şi plantă", a scris el. „Animalul corespunde în mai mare măsură caracterului bărbătesc, planta mai mult celui femeiesc, căci reprezintă desfăşurarea mai liniştită care păstrează în principiul ci unicitatea nedeterminată a senzaţiei. Dacă femeile ar sta în fruntea guvernului, atunci statul ar fi în primejdie, căci ele nu acţionează după cerinţele generalităţii, ci după vreo înclinaţie sau opinie întâmplătoare. Femeile primesc şi ele o anumită formaţie, dar nu ştiu cum, ele respiră mai mult prin imagini, mai curând prin viaţă decât prin câştigarea de cunoştinţe. în vreme ce bărbatul îşi dobândeşte poziţia numai prin realizările gândirii şi prin multe eforturi tehnice".

— Mulţumesc, ajunge. Prefer să nu mai ascult asemenea citate.

— Dar citatul acesta este un exemplu strălucit privind faptul că reprezentarea noastră despre ceea ce e „raţional" se schimbă constant. El arată că Hegel însuşi era un copil al timpului său - exact ca noi.

Şi că multe dintre ceea ce nouă ni se par „de la sine înţelese" nu vor rezista examenului istoriei.

— Ai vreun exemplu?

— Nu, nu am nici unul.

— De ce nu?

— Pentru că atunci aş vorbi despre ceva care este deja în curs de schimbare. N-aş putea, de pildă, să susţin că traficul automobilelor e ceva îngrozitor de stupid pentru că distruge natura. Asta, de pe acum o susţin mulţi. Deci ar fi un exemplu prost. Istoria va arăta însă că multe dintre cele pe care noi le socotim astăzi drept de la sine înţelese nu vor rezista examenului său.

— Cred că pricep.

— Şi mai trebuie să ţinem minte ceva: tocmai faptul că bărbaţii de pe vremea lui Hegel au spus asemenea prostii despre inferioritatea femeii a făcut să grăbească eliberarea femeii.

— Cum aşa?

— Bărbaţii au exprimat, cum ar fi spus Hegel, o „teză". Motivul pentru care ei considerau aşa ceva drept necesar era, firește, faptul că femeile începuseră să se agite. Nu e necesar să ai o părere despre ceva cu care toţi sunt de acord. Cu cât discriminările împotriva femeilor erau mai grosolane, cu atât mai puternică a fost şi „antiteza".

— Cred că înţeleg.

— Poţi deci spune că cel mai bun lucru este să ai potrivnici energici. Cu cât mai energică e opunerea, cu atât mai puternică este reacţia de care are parte. Nu degeaba e zicala cu „a da apă la moară".

— Exact în clipa aceasta am senzaţia că moara mea se pune foarte tare în

mişcare.

— Şi din punct de vedere pur logic sau filosofic, există o tensiune dialectică între două concepte.

— Exemple, te rog!

— Dacă meditez la noţiunea „a fi", atunci trebuie inevitabil să aduc şi noţiunea opusă „a nu fi". E imposibil să reflectezi că exişti, fără să-ţi aminteşti în clipa următoare că nu vei exista totdeauna. Tensiunea între „a fi" şi „a nu fi" e depăşită doar în noţiunea „a deveni". Căci dacă ceva devine înseamnă, într-un fel, că există şi nu există.

— înţeleg.

— Raţiunea este deci pentru Hegel o raţiune dinamică. Cum realitatea este caracterizată prin contradicţii, o descriere a realităţii va fi plină de contradicţii. Să-ţi dau un exemplu: se spune că fizicianul atomic danez *Niels Bohr* **şi-a pus deasupra uşii casei sale o potcoavă.**

— Asta aduce noroc.

— Dar e doar o superstiţie, şi Niels Bohr numai superstiţios nu putea fi numit. Când a primit odată vizita unui prieten, acest prieten i-a spus acest lucru. „Doar nu crezi în aşa ceva." „Nu", a răspuns Niels Bohr, „dar mi s-a spus că totuşi are efect".

— Chiar că-mi lipsesc cuvintele.

— însă răspunsul era cât se poate de dialectic. Unii l-ar caracteriza chiar ca fiind contradictoriu. Niels Bohr era, ca de altfel şi poetul norvegian *Vinje,* **cunoscut pentru vederile sale dialectice asupra lumii. El spunea odată că există două feluri de adevăruri, anume cele superficiale, al căror contrariu este neîndoielnic neadevărat, dar şi cele profunde, al căror**

contrariu poate fi la fel de adevărat ca şi ele însele.

— Ce fel de adevăruri ar fi acestea?

— Dacă, de pildă, spun că viaţa este scurtă...

— Atunci sunt de părerea ta.

— Dar într-o altă împrejurare, pot să-mi desfac braţele şi să spun că viaţa e atât de lungă...

— Ai dreptate. într-un fel şi asta e adevărat.

— Ca încheiere, îţi mai dau un exemplu despre felul cum o tensiune dialectică poate determina o acţiune spontană care să ducă la o schimbare bruscă.

— Dă-i drumul!

— închipuie-ţi o fetiţă care toată vremea spune doar „Da, mamă" - „Sigur, mamă" - „Cum vrei tu, mamă" - „Da, imediat, mamă".

— Mă trec fiori reci.

— într-o zi mama ei se enervează şi strigă exasperată: „Nu mai fi atât de supusă!" - Şi copila răspunde: „Nu, mamă".

— Eu i-aş fi tras o palmă!

— Da, nu-i aşa? Dar ce-ai fi făcut dacă în Ioc de aşa ceva ea ţi-ar fi răspuns: „Nu. Dar eu vreau să fiu ascultătoare".

— Ar fi fost un răspuns ciudat. Poate că şi atunci i-aş trage o palmă.

— Cu alte cuvinte, situaţia e coaptă. Tensiunea dialectică s-a ascuţit până într-atât, încât pur şi simplu *trebuie* să se producă o schimbare.

— Vrei să spui palma?

— Trebuie să pomenim şi despre ultima trăsătură caracteristică a filosofiei lui Hegel.

— Sunt numai urechi.

— Mai ştii că i-am definit pe romantici ca fiind individualişti.

— Drumul cel mai tainic merge spre înăuntru.

— Şi tocmai acest individualism şi-a găsit în filosofia lui Hegel „negaţia". Hegel punea accent pe ceea ce el numea puterile „obiective". Prin asta el înţelege familia şi statul. Ai să spui poate că Hegel nu pierdea, în vremea asta, cu totul din vedere individul luat izolat; îl vedea însă, în primul rând, ca pe o parte organică a comunităţii. Raţiunea şi „spiritul universal" deveneau vizibile pentru Hegel în jocul de ansamblu al oamenilor.

— Explică!

— Raţiunea se exprimă în primul rând prin limbă. Şi limba e ceva în mijlocul căreia noi ne-am născut. Limba norvegiană se descurcă foarte bine fără domnul Hansen, dar domnul Hansen nu poate trăi fără limba norvegiană. Nu individul izolat creează limba, ci limba îl creează pe acest individ luat în sine.

— Da, poţi spune şi aşa.

— Aşa cum individul s-a născut în mediul unei limbi, tot astfel el se naşte şi într-un mediu istoric ambiant. Şi nimeni nu are o relaţie „liberă" faţă de acest mediu. Cel care nu-şi găseşte locul său în stat e o fiinţă omenească anistorică. Mai ştii poate că acest gând a fost important pentru marii filosofi din Atena. Statul fără cetăţeni e la fel de inimaginabil ca şi cetăţenii fără stat.

— înţeleg.

— Pentru Hegel, statul este „ceva mai mult" decât cetăţenii luaţi în sine, izolaţi. E chiar mai mult decât suma

tuturor cetăţenilor. Hegel socotea că este imposibil pentru cineva să demisioneze, ca să zicem aşa, din societate. Cine ridică doar din umeri faţă de societatea în care trăieşte şi preferă „mai degrabă să se găsească pe sine însuşi" este un nebun.

— Nu ştiu dacă sunt de acord cu el, dar din partea mea...

— Din punctul de vedere al lui Hegel, nu individul „se găseşte pe sine însuşi", ci „spiritul universal".

— Spiritul universal se găseşte pe sine?

— Hegel a încercat să arate că spiritul universal se reîntoarce la sine în trei etape. El spunea, prin asta, că spiritul universal devine conştient de sine însuşi în trei trepte.

— Spune repede!

— întâi, spiritul universal devine conştient de sine însuşi în individ. Asta numeşte Hegel *raţiunea subiectivă.* **O conştiinţă mai înaltă dobândeşte spiritul universal în familie, în societate şi în stat. Pe aceasta Hegel o denumeşte** *raţiune obiectivă,* **căci este o raţiune care apare în jocul de ansamblu al oamenilor. Dar mai există o a treia treaptă...**

— Acuma sunt în culmea încordării.

— Forma cea mai înaltă a cunoaşterii de sine o atinge spiritul universal în *raţiunea absolută.* **Şi această raţiune absolută este alcătuită din artă, religie şi filosofic. Filosofia este, dintre ele, forma cea mai înaltă a raţiunii, căci în filosofie spiritul universal reflectează asupra propriului său rol în istorie. De-abia în filosofic deci se întâlneşte spiritul universal cu sine însuşi. Astfel văzută,**

filosofia ar putea fi socotită ca oglinda spiritului universal.

— Asta sună atât de mistic, că va trebui să stau liniştită s-o mistui. însă lucrul acesta din urmă pe care l-ai spus mi-a plăcut.

— Am desemnat filosofia drept oglindă a spiritului universal.

— E frumos spus. Crezi tu că are ceva de a face cu oglinda asta magică?

— Da, dacă întrebi.

— Cum înţelegi asta?

— Pornesc de la faptul că o oglindă de alamă are o semnificaţie deosebită pentru că e mereu pomenită.

— Şi atunci ai poate o idee şi *ce fel de* semnificaţie are?

— Nu, nu, spuneam numai că oglinda asta n-ar fi atât de des pomenită dacă n-ar *avea* o semnificaţie deosebită pentru Hilde şi pentru tatăl ei. Dar ce semnificaţie anume *are,* asta nu ne poate spune decât Hilde.

— Asta de acuma a fost ironie romantică?

— E o întrebare fără speranţă, Sofie.

— De ce?

— Pentru că noi nu putem fi ironici. Noi suntem doar jertfe Iară apărare ale unei asemenea ironii. Când un copil desenează ceva pe o foaie de hârtie, tu nu poţi întreba hârtia ce reprezintă acest desen.

— Mă ia cu frig.

Kierkegaard

... Europa este în drum spre faliment...

Hilde privi ceasul. Era de acum trecut de patru. Lăsă clasorul pe noptieră şi dădu fuga jos în bucătărie. Trebuia să se ducă repede cu sandviciurile la baraca bărcilor, înainte ca mama ei să renunţe la aşteptare. In fugă îşi aruncă privirea spre oglinda de alamă.

In mare grabă puse apa la fiert pentru ceai şi unse cu unt câteva felii de pâine.

Totuşi ea avea să-i joace tatălui ei o festă. Hilde se considera în tot mai mare măsură o aliată a Sofiei şi a lui Alberto. în scurt timp avea să înceapă totul la Copenhaga...

Curând, ca era cu tava plină în casa bărcilor.

— Vă rog frumos, gustarea!

Mama ei ţinea în mână o foaie mare de glaspapir. îşi dădu la o parte cu mâna de pe frunte părul prăfuit cu răzuială.

— Atunci sărim peste masa de prânz.

Se aşezară pe trepte şi mâncară.

— Când vine tata? întrebă Hilde după o pauză.

— Sâmbătă. Ştii şi tu.

— Dar când ? N-ai spus că trebuie să aterizeze la Copenhaga?

— Ba da...

Mama ei mesteca un sandvici cu lebăr şi castravecior.

— ...ajunge cam pe la ora cinci la Copenhaga. Avionul spre Kristiansand pleacă apoi la opt şi un sfert. Cred că ajunge pe la nouă şi jumătate.

— Atunci el stă câteva ceasuri la Kastrup.

— Şi ce-i cu asta?

— Aşa... voiam doar să-i ştiu ruta.

Mâncau mai departe. Când consideră că trecuse destul timp, întrebă:

— în ultima vreme ai mai auzit ceva de Anne şi Ole?

— Da, telefonează din când în când. Vin şi ei, cândva în iulie, aici în concediu.

— Nu mai devreme?

— Nu, cred că nu.

— Atunci sunt la Copenhaga... săptămâna asta.

— Hilde, ce tot vrei să spui?

— Nimic. Trebuie să vorbim şi noi despre ceva.

— Dar acuma ai pomenit de două ori deja despre Copenhaga.

— Chiar?

— Am vorbit adineaori că tata face o escală acolo...

— Şi atunci mi-am adus aminte de Anne şi Ole, aşa deodată.

După ce termină de mâncat, Hilde strânse farfuriile şi ceştile
pe tavă.

— Trebuie să citesc mai departe, mamă.

— Da, trebuie...

Era oare în răspunsul acesta al ei un uşor reproş? Doar discutaseră că ar fi trebuit să termine pregătirea bărcii înainte de întoarcerea tatii.

— într-un fel, tata m-a făcut să-i promit că voi fi gata cu cartea până vine acasă.

— Nu ştiu dacă aş crede că e bine aşa. Că lipseşte atât de mult de acasă, asta e un lucru - dar că vrea să stabilească, de acolo de unde e, cum merg lucrurile acasă...

— Dacă ai şti cum aranjează el toate, spuse Hilde secretoasă. Şi poţi să-ţi închipui cât îi place asta.

Apoi se întoarse în camera ei şi citi mai departe.

Deodată Sofie auzi că bate cineva la uşă. Alberto îi aruncă o privire supărată.

— Noi nu ne lăsăm deranjaţi.

Se bătea tot mai tare la uşă.

— Am să-ţi povestesc despre un filosof danez pe care îl iritase foarte tare filosofia lui Hegel, spuse Alberto.

Dar acum se bătea atât de tare. încât uşa se zguduia toată.

— Bineînţeles ca maiorul ne-a trimis iarăşi cine ştie ce fiinţă fantezistă ca să vadă dacă ne poate trage pe sfoară mai departe, explică Alberto. Tot nu-l costă nimic.

— Dar dacă noi nu deschidem să vedem cine e, nu-l costă nimic nici să ne dărâme casa.

— Poate că ai dreptate. Haide să deschidem.

Se îndreptară spre uşă. Pentru că bătăile fuseseră atât de puternice, Sofie se aşteptase să vadă un adevărat uriaş. Dar afară era doar o fetiţă într-o rochie înflorată şi cu păr lung, blond. Ţinea în mâini două sticluţe. Una era roşie, cealaltă albastră.

— Salut, spuse Sofie. Tu cine eşti?

— Pe mine mă cheamă Alice, spuse fetiţa şi făcu o reverenţă sfioasă.

— M-am gândit eu, dădu din cap Alberto. Ea e Alice în Ţara Minunilor.

— Dar cum şi-a găsit drumul până aici?

Alice răspunse singură.

— Ţara Minunilor este o ţară care nu are nici un fel de graniţe. Asta înseamnă că e peste tot - cam ca Organizaţia Naţiunilor Unite. De aceea Ţara Minunilor ar trebui să fie membru de onoare a ONU. Ar trebui să avem câţiva reprezentanţi în

toate comitetele ONU. Pentru că şi ONU este, într-un fel, ţara visurilor omeneşti.

— Ha - mâna maiorului, pufni Alberto.

— Şi ce te-a adus aici? întrebă Sofie.

— Trebuie să-ţi dau aceste sticluţe cu filosofie.

îi întinse Sofiei sticluţele. Amândouă erau de sticlă străvezie, dar în una era un lichid roşu, în cealaltă unul albastru. Pe sticluţa roşie scria: BEA-MĂ! şi pe cea albastră: BEA-MĂ ŞI PE MINE!

în clipa următoare apăru un iepure alb care fugea spre colibă. Mergea în două picioare, purta vestă şi jachetă. în faţa colibei, scoase din vestă un ceas de buzunar şi spuse:

— Nu, o, nu, acum am întârziat.

Şi apoi alergă mai departe. Alice o luă şi ea la fugă după el. Pornind, mai făcu o mică reverenţă şi spuse:

— Acum chiar începe!

— Nu uita să le saluţi pe Dina şi pe regină! strigă Sofie după ea.

Şi cu asta, Alice se făcu nevăzută. Alberto şi Sofie rămaseră în prag şi studiau acum sticluţele.

— BEA-MĂ şi BEA-MĂ ŞI PE MINE, citi Sofie cu voce tare. Nu ştiu dacă am curaj. Poate că e o otravă.

Alberto ridică din umeri.

— Sticluţele vin de la maior şi tot ceea ce vine de la maior e doar conştiinţă. Avem de a face deci cu suc de gândire.

Sofie scoase dopul sticluţei roşii şi o duse precaută la gură. Lichidul avea gust dulce şi ciudat. în acelaşi timp se întâmplă ceva cu tot ce era în jurul ei. întâi i se păru că apa lacului, pădurea şi coliba încep să se strângă laolaltă. Pe urmă Sofiei i se păru

că vede încă pe cineva în faţa ei, şi acest cineva era ea însăşi. Când, în sfârşit, aruncă o privire spre Alberto, i se păru că acesta devenise o parte din ea însăşi.

— Nostim, spuse ea. Eu văd ca înainte totul, dar ca şi cum ar fi contopit. Am senzaţia că totul e doar o singură conştiinţă.

Alberto aprobă din cap - dar Sofie avea senzaţia că ea însăşi dădea singură din cap.

— Iată panteismul sau filosofia unităţii, spuse Alberto. Acesta este spiritul universal al romanticilor. Ei trăiau totul ca un singur mare „Eu". Dar e şi Hegel - care, fără să treacă peste individ, percepea totul ca expresie a unei raţiuni universale.

— Să beau şi din sticluţa cealaltă?

— Aşa s-ar cuveni.

Sofie scoase dopul sticluţei albastre şi sorbi o înghiţitură mare. Lichidul de aici avea un gust mai răcoritor şi mai acrişor decât cel roşu. Dar şi de data asta se produse o schimbare cu toate lucrurile din jurul ei: în mai puţin de o secundă, dispăru efectul băuturii roşii; şi totul reveni la locul său. Alberto redeveni Alberto, copacii din pădure erau acum la Ioc copaci din pădure. Şi lacul arăta iarăşi ca un mic heleşteu. Dar şi asta dură doar o secundă, apoi toate cele pe care le vedea Sofie începură să alunece şi să se desfacă în bucăţele. Pădurea nu mai era pădure; chiar şi cel mai mic copac i se părea deodată a fi o lume în sine, cea mai mică ramură o aventură despre care s-ar fi putut povesti mii de basme. Micul lac i se părea acum o mare nesfârşită - nu pentru că ar fi fost atât de adânc sau de mare, ci pentru miliardele de mici amănunte sclipitoare şi valurile sale meşteşugite.

Sofie înţelegea că ar fi putut sta tot restul vieţii să privească acest lac - şi că totuşi el i-ar fi rămas un mister de nepătruns.

Sofie îşi ridică ochii spre coroana unui arbore. Acolo, trei vrăbii jucau un joc vesel. Ele se agitaseră în pom şi în momentul când Sofie sorbise din sticluţa roşie, dar nu le observase atunci cu adevărat. Sticluţa roşie amestecase toate contrariile şi toate deosebirile individuale.

Acum Sofie se ridică de pe lespedea de piatră pe care fusese până atunci aşezată şi îngenunche în iarbă. Chiar şi acolo ea descoperi o lume cu totul nouă - cam ca atunci când se scufundase în adâncuri şi deschisese pentru prima dată ochii în fundul mării. Printre tufişuri şi firele de iarbă mişunau tot soiul de vieţuitoare. Sofie văzu un păianjen, care se strecura cu toată siguranţa şi energia prin muşchi, o gânganie roşie care se mişca în sus şi în jos pe un fir de iarbă. Şi fiecare furnică îşi ridica într-un fel numai al ei picioruşele.

Lucrul cel mai ciudat se petrecu însă atunci când Sofie se ridică iarăşi în picioare şi-l privi pe Alberto, oprit încă în pragul uşii cabanei. Dintr-o dată îl văzu ca pe o fiinţă cu totul neobişnuită, poate ca o făptură omenească de pe o altă planetă - sau ca un personaj din basm transpus într-un alt basm decât cel în care se afla de obicei. Şi, în acelaşi timp, se simţea pe sine însăşi personaj cu totul aparte şi ieşit din comun: Nu mai era doar o fiinţă omenească, nu mai era doar o fetiţă de cincisprezece ani - era Sofie Amundsen, şi numai ea era această fiinţă.

— Ce vezi? întrebă Alberto.

— Văd că tu eşti o pasăre nostimă.

— Cu adevărat?

— Cred că nu am să înţeleg niciodată cum e să fii o altă fiinţă omenească. Nu există pe toată suprafaţa pământului doi oameni cu totul şi cu totul la fel în toate.

— Şi pădurea?

— Pădurea nu mai stă laolaltă. E un întreg univers alcătuit din basme uimitoare.

— Mă gândeam eu. Sticluţa albastră este individualismul. Aceasta a fost reacţia lui *Soren Kierkegaard* **faţă de filosofia unităţii specifică Romantismului. Nu întâmplător a fost scriitorul de basme Hans Christian Andersen contemporanul lui Kierkegaard. El avea aceeaşi privire pătrunzătoare pentru nesfârşita bogăţie de detalii a naturii. Şi Leibniz, cu o sută de ani înainte, o avusese, şi reacţionase la filosofia unităţii lui Spinoza exact la fel cum făcuse Kierkegaard faţă de Hegel.**

— Aud ce spui, dar în acelaşi timp eşti pentru mine atât de nostim, încât îmi vine tot timpul să pufnesc în râs.

— înţeleg. Atunci mai bea o înghiţitură din sticluţa roşie. Şi pe urmă să ne aşezăm aici pe trepte. Trebuie să spunem câte ceva despre Kierkegaard înainte de a termina pe azi.

Sofie se aşeză pe trepte alături de Alberto, mai sorbi o dată din sticluţa roşie şi acum lucrurile din jur începură să se topească din nou. Se topeau însă puţin cam prea strâns, căci din nou Sofie avea impresia că orice deosebire dintre lucruri nu mai avea vreo semnificaţie. Atinse repede gâtul sticluţei albastre cu limba şi lumea reveni aşa cum fusese înainte ca Alice să-i fi adus cele două sticluţe.

— Dar ce e *adevărat?* **întrebă acum Sofie. Ne dă oare sticluţa roşie sau cea**

albastră experienţa adevărată despre felul cum e cu adevărat lumea?

— Amândouă, Sofie. Nu putem spune că romanticii s-ar fi înşelat. Dar poate că ei au fost puţin cam prea unilaterali.

— Ce e cu sticluţa albastră?

— Cred că din ea a băut Kierkegaard câteva înghiţituri zdravene de tot. El avea, în orice caz, un ochi foarte pătrunzător pentru a desluşi semnificaţia individului luat în parte. Dar noi nu suntem doar „copiii timpului nostru". Fiecare dintre noi, bărbaţi şi femei, suntem un individ aparte, care trăieşte numai o dată, o singură dată.

— Se pare că asta nu l-ar fi interesat în mod deosebit pe Hegel?

— Nu, pe el îl preocupau numai liniile mari ale istoriei. Şi tocmai asta l-a revoltat pe Kierkegaard. El spunea că filosofia romantică, atât de preocupată de unitate, şi *istorismul* lui Hegel i-ar fi răpit individului răspunderea pentru propria lui viaţă. Pentru Kierkegaard, Hegel şi romanticii erau făcuţi din acelaşi aluat.

— Pot să înţeleg că asta îl înfuria.

— Soren Kierkegaard s-a născut la Copenhaga în 1813 şi a primit o educaţie strictă de la tatăl său. De la tatăl său moştenise şi o adâncă melancolie religioasă.

— Asta nu pare să fi fost atât de bine.

— Nu. Din cauza acestei melancolii, s-a simţit chiar obligat, când era tânăr, să-şi desfacă logodna, lucru care nu a fost privit deloc cu ochi buni de burghezia din Copenhaga. Astfel că el a devenit de timpuriu un personaj respins de toţi şi

foarte ironizat. Da - şi cu timpul a început să devină un critic foarte activ al celor din jur. A devenit în tot mai mare măsură ceea ce mai târziu Ibsen a denumit un „duşman al poporului".

— Şi toate astea din cauza unei logodne desfăcute?

— Nu numai din cauza asta. Mai ales spre sfârşitul vieţii, el a devenit un critic tot mai înrăit al întregii culturi. Europa este în drum spre faliment, spunea el. El însuşi credea că trăieşte într-o epocă lipsită de pasiune şi de capacitatea de angajare, şi se dezlănţuise împotriva atitudinii călduţe din interiorul bisericii. Critica sa împotriva aşa-numitului „creştinism de duminică" era cu totul lipsită de menajamente.

— Astăzi am vorbi mai degrabă de „creştinismul confirmării". Cei mai mulţi primesc confirmarea în biserică, pentru că e un prilej bun de a beneficia de cadouri.

— Da, aici ai dreptate. Pentru Kierkegaard, creştinismul era în acelaşi timp atât de copleşitor şi atât de iraţional, încât trebuia să ajungă la o alegere de pe poziţia „Fie - Fie". Era imposibil, spunea el, să fii creştin „puţin" sau „numai până la un anumit punct". Căci fie Dumnezeu înviase în Duminica Paştelui - fie nu. Şi dacă el înviase din morţi cu adevărat pentru vina noastră, asta e ceva atât de copleşitor încât *trebuie* **să determine întreaga noastră viaţă.**

— înţeleg.

— Kierkegaard a remarcat doar că biserica şi cei mai mulţi dintre creştinii vremii sale aveau o atitudine de-a dreptul belferească faţă de problemele religioase. Religia şi raţiunea erau pentru el ca focul şi apa. Nu ajunge să consideri creştinismul

ca fiind „adevărat", spunea el. Credinţa creştină însemna să mergi pe urmele lui Iisus.

— Şi ce avea asta de a face cu Hegel?

— Oh. Poate că am început de la capătul greşit.

— Atunci îţi propun să dai maşina înapoi şi s-o porneşti din nou.

— Kierkegaard a început încă de la vârsta de şaptesprezece ani studiul teologiei şi s-a interesat apoi în tot mai mare măsură de problemele filosofice. La 27 de ani şi-a luat doctoratul cu lucrarea *Conceptul de ironie.* **Aici, el se răfuieşte cu ironia romantică şi cu jocul romanticilor de-a iluzia. Prin contrast cu această formă de ironie, el adopta „ironia socratică". Şi Socrate se folosise de instrumentul ironiei, dar numai pentru a aduce în lumină lucrările mai serioase ale vieţii. în contrast cu romanticii, Socrate reprezenta pentru Kierkegaard un gânditor existenţial, adică unul care îşi angajează întreaga existenţă în reflecţia sa filosofică.**

- Aha.

— După ce a rupt logodna, Kierkegaard s-a dus în 1841 la Berlin unde, între altele, a ascultat prelegerile lui Schelling.

— S-a întâlnit acolo cu Hegel?

— Nu, Hegel murise cu zece ani înainte, dar spiritul lui Hegel domina încă în Berlin şi în multe locuri din Europa. „Sistemul" său era folosit ca un fel de soluţie totală pentru problemele imaginabile. Kierkegaard afirmă că „adevărurile obiective" cu care se ocupa filosofia hegeliană erau cu totul neesenţiale pentru existenţa individului luat ca atare.

— Ce adevăruri sunt, din punctul lui de vedere, esenţiale?

— Mai importantă decât căutarea unui „Adevăr", cu a mare, era pentru Kierkegaard căutarea adevărurilor care sunt importante pentru viaţa indivizilor luaţi în sine. Esenţial este să găsesc „adevărul pentru mine", spunea el. El îl aşeza deci pe individ - sau pe omul izolat

luat în sine - împotriva „sistemului". Kierkegaard spunea că Hegel uitase că el însuşi nu era decât un om. El lua în derâdere tipul profesorului hegelian cu capul în nori şi care, pe când explică existenţa în întregul ei, uită cum îl cheamă şi că el e doar un om, pur şi simplu, o fiinţă omenească şi nu o parte din cine ştie ce paragrafe artificioase şi subtile.

— Şi ce este pentru Kierkegaard o fiinţă omenească?

— Aici nu poţi răspunde aşa, la modul general. O descriere general valabilă a naturii omeneşti sau a „esenţei" omeneşti este pentru Kierkegaard cu totul neinteresantă. Esenţială este *existenţa* **individului. Iar omul nu îşi trăieşte existenţa în spatele unei mese de scris. De-abia când avem de a face cu fiinţele omeneşti - şi mai ales când facem o** *alegere* **importantă - ne aflăm în relaţie cu propria noastră existenţă. O povestire despre Buddha poate ilustra ce voia să spună Kierkegaard.**

— Despre Buddha?

— Da, căci şi filosofia lui Buddha lua existenţa omenească drept punct de plecare. A fost o dată un călugăr care spunea că Buddha oferea răspunsuri neclare la întrebările importante, cum ar fi fost cele legate de existenţa lumii şi a omului. Buddha răspundea arătând pe cineva rănit cu o săgeată otrăvită. Acest om nu ar fi întrebat niciodată din interes pur teoretic din ce lemn a fost făcută săgeata, în ce fel de otravă fusese înmuiată sau din ce unghi fusese ţintită săgeata care l-a rănit.

— El voia numai ca cineva să-i smulgă săgeata şi să-i trateze rana?

— Da, nu-i aşa? Asta era important pentru el, din punct de vedere existenţial. Buddha şi Kierkegaard simţeau amândoi foarte pregnant că ei trăiau doar pentru scurt timp. Şi s-a spus: Atunci nu te mai aşezi în spatele unei mese de scris să faci speculaţii cu privire la spiritul universal.

— înţeleg.

— Kierkegaard a mai spus că adevărul este „subiectiv". Prin asta el nu voia să susţină că e indiferent ce credem sau ce spunem. Spunea doar că adevărurile cu adevărat importante sunt *personale.* **Numai astfel de adevăruri sunt „adevăruri pentru mine".**

— Poţi să-mi dai un exemplu de asemenea adevăr subiectiv?

— O întrebare importantă este, de pildă, dacă creştinismul este adevărul. Faţă de această întrebare, după părerea lui Kierkegaard, nu se poate avea o relaţie teoretică sau academică. Pentru cineva care se concepe pe sine însuşi ca existând, este vorba aici de viaţă sau de moarte. Despre asta nu se discută doar de dragul discuţiei. E un lucru de care ne apropiem cu cea mai mare pasiune şi interioritate.

— înţeleg.

— Când cazi în apă, nu mai ai nici o relaţie teoretică cu întrebarea dacă ai să te îneci sau nu. Atunci nu mai e nici interesant, nici neinteresant dacă există crocodili în apă. Este o problemă de viaţă sau de moarte.

— Da, mulţumesc.

— Trebuie, deci, să facem deosebirea între întrebarea dacă există Dumnezeu şi relaţia individului faţă de aceeaşi întrebare. In faţa acestei întrebări, fiecare om luat în sine, ca individ, este eu totul şi

cu totul singur. De altfel, nu ne putem apropia de această întrebare decât prin *credinţă.* **Lucrurile pe care le putem percepe prin raţiunea noastră sunt pentru Kierkegaard neesenţiale.**

— Nu, asta trebuie să-mi explici.

— Opt şi cu patru fac doisprezece, Sofie. Asta o putem şti cât se poate de sigur. E un exemplu de adevăruri raţionale, cele despre care au vorbit toţi filosofii de la Descartes încoace. Dar vom include oare întrebarea asta în rugăciunea noastră de seară? Şi ne vom mai sparge capul cu ea pe patul de moarte? Nu, asemenea adevăruri pot fi cât de „obiective" şi „generale" vor să fie, şi tocmai din cauza aceasta ele sunt indiferente pentru existenţa individului.

— Şi ce e cu credinţa?

— Tu nu poţi să ştii dacă un om te-a iertat când tu ai făcut ceva ce nu trebuia făcut. Dar tocmai din cauza asta aşa ceva e important pentru tine din punct de vedere existenţial. Este o problemă faţă de care tu ai o relaţie vie, de viaţă. Nici nu poţi şti dacă cineva din afară ţine la tine. Poţi doar să crezi sau să speri acest lucru. Totuşi pentru tine e mai important decât faptul de necontestat că suma unghiurilor unui triunghi reprezintă 180 de grade. Şi, în sfârşit, nu te gândeşti la legea cauzalităţii sau la formele kantiene ale intuiţiei când primeşti primul sărut.

— Nu, aşa ceva ar fi o prostie.

— Credinţa este, deci, în primul rând importantă când e vorba de problemele religioase. Kierkegaard spune că dacă îl pot concepe obiectiv pe Dumnezeu, atunci nu cred, dar tocmai pentru că nu pot face asta, trebuie să cred. Şi dacă vreau să-mi păstrez credinţa, trebuie să fiu totdeauna

atent să nu uit că în neştiinţa obiectivă eu sunt „la 70000 de stânjeni în adâncul apei" - şi totuşi cred.

— Asta e cam greoi exprimat.

— înainte, mulţi încercaseră să dovedească existenţa lui Dumnezeu - sau în orice caz s-o dovedească cu raţiunea. Dar când te ocupi cu asemenea dovezi ale existenţei lui Dumnezeu sau cu asemenea argumente raţionale, atunci îţi pierzi însăşi credinţa - şi cu asta şi interioritatea religioasă. Căci esenţial nu este dacă creştinismul este adevărat, ci dacă este adevărat *pentru mine.* **în Evul Mediu, aceeaşi idee era exprimată prin formula „Credo quia absurdum".**

— Aşa?

— Asta înseamnă: cred pentru că este contrar raţiunii. Dacă creştinismul ar fi făcut apel la raţiune - şi nu la ceva din fiinţa noastră - atunci nu ar mai fi fost o problemă de credinţă.

— Acum am înţeles.

— Am văzut deci ce înţelegea Kierkegaard prin „existenţă", ce înţelegea prin „adevăr subiectiv" şi ce lăsa să se înţeleagă prin „credinţă". La toate aceste trei concepte l-a adus critica făcută tradiţiei filosofice şi mai ales lui Hegel. Dar aici se afla şi o întreagă „critică a civilizaţiei". în societatea orăşenească modernă, omul a devenit „public" sau „oficial", spunea Kierkegaard, şi prima caracteristică a mulţimii era tocmai o „vorbărie" nesfârşită şi care nu angajează la nimic. Astăzi am folosi poate termenul „conformism", cu alte cuvinte, toţi „sunt de părere" sau „adoptă un punct de vedere", fără să aibă vreo relaţie pasionată cu chestiunea propriu-zisă.

— Mă întreb dacă Kierkegaard nu a avut cumva de-a face cu părinţii lui Jorunn.

— în orice caz, nu era prea prevenitor cu semenii săi. Avea pana ascuţită şi putea fi de o amară ironie. A scris, de exemplu: „Mulţimea este neadevărul". Sau „Adevărul este totdeauna în minoritate". Spunea, de asemenea, că cei mai mulţi oameni aveau o relaţie cam prea artificială cu existenţa.

— Să colecţionezi păpuşi Barbie e ceva. Dar să fii tu însăţi o păpuşă Barbie e cam rău.

— Şi asta ne duce la învăţătura lui Kierkegaard despre „cele trei stadii pe drumul vieţii".

— Ce spui tu acolo?

— Kierkegaard socotea că există trei posibilităţi diferite de a-ţi trăi existenţa. El însuşi foloseşte termenul „stadii". El numeşte aceste posibilităţi *stadiul estetic, stadiul etic* **şi** *stadiul religios.* **Foloseşte tocmai cuvântul „stadiu", vrând să arate prin asta că omul poate trăi în unul dintre cele două stadii inferioare şi apoi, deodată, poate face „saltul" într-un altul superior. Dar mulţi oameni îşi petrec întreaga viaţă într-un singur stadiu.**

— Acuma simt că vine curând o explicaţie. Şi sunt, de altfel, curioasă în ce stadiu mă găsesc eu însămi.

— Cine trăieşte în *stadiul estetic* **trăieşte în clipă şi îşi caută totdeauna plăcerea. Ce e bun este pentru el ceea ce este frumos, simpatic sau plăcut. Văzut astfel, un asemenea om trăieşte cu totul şi cu totul în lumea simţurilor. Estetul devine jucăria propriilor plăceri şi capricii.**

Negativ este pentru el tot ceea ce este plicticos sau nevalabil, cum se spune astăzi.

— Da, mulţumesc, cunosc şi eu această poză.

— Şi romanticul tipic este un estet. în stadiul estetic nu se rezumă totul la plăcerea simţurilor. Cineva care adoptă o relaţie superficială, cum s-ar spune, faţă de realitate - sau, de exemplu, faţă de artă sau de filosofie, cu care s-ar întâmpla să se ocupe - trăieşte în stadiul estetic. Chiar şi faţă de griji şi de suferinţe se poate menţine o atitudine estetică sau „contemplativă". Ce domină atunci este vanitatea. Ibsen a făcut în *Peer Gynt* un portret al estetului tipic.

— Cred că înţeleg ce vrea să spună Kierkegaard.

— Te recunoşti în asta?

— Nu cu totul. Dar cred că aminteşte puţin de maior.

— Da, poate, Sofie - deşi poate fi şi un exemplu de ironie ieftină romantică. Ar trebui să-ţi pui frâu gurii!

— Ce ai spus?

— Ei - nu a fost vina ta.

— Spune mai departe.

— Cine trăieşte în stadiul estetic este vulnerabil la simţămintele angoasei şi vidului. Dar dacă experimentează aceste simţăminte, atunci mai există speranţă. Pentru Kierkegaard angoasa este ceva aproape pozitiv. Este un indiciu că cineva se află într-o „situaţie existenţială". Estetul poate să decidă el însuşi dacă va face *saltul* într-un stadiu superior. Asta se întâmplă sau nu se întâmplă. Nu ajută la nimic să te afli pe punctul de a face saltul, dacă nu l-ai făcut în realitate. Aici e vorba de „ori-ori", da sau nu. Şi nimeni altcineva nu poate

face saltul pentru tine. Trebuie tu singur să alegi.

— Asta e poate ceva asemănător cu cazul cuiva care vrea să se oprească din băutură sau din luarea drogurilor.

— Da, poate. Când Kierkegaard vorbeşte despre această „categorie a deciziei", el aminteşte puţin de Socrate, care explicase că orice intuiţie reală vine dinăuntru. Alegerea care-l determină pe un om să sară de la o concepţie de viaţă estetică la una etică sau religioasă trebuie să vină dinăuntru. Exact asta ilustrează şi Ibsen în *Peer Gynt.* **O altă ilustrare magistrală a unei alegeri existenţiale care porneşte din nevoinţă şi disperare lăuntrică ne-o dă scriitorul rus** *Dostoievski,* **în marele său roman** *Crimă şi pedeapsă.*

— în cel mai bun caz, te hotărăşti la un alt mod de viaţă.

— Astfel, e posibil ca cineva să înceapă a vieţui în *stadiul etic.* **Acest stadiu e dominat de seriozitate şi de hotărâri consecvente potrivit unor criterii morale. Adu-ţi aminte de etica datoriei a lui Kant, care şi ea cere ca noi să căutăm să trăim potrivit cu legea morală. Ca şi Kant, Kierkegaard îşi îndreaptă atenţia înainte de toate spre conştiinţa omenească. Esenţial nu e în mod necesar ceea ce considerăm a fi drept sau fals. Esenţial este ca în primul rând să ne decidem să luăm atitudine faţă de ceea ce este „bine" sau „rău". Estetul se interesează numai de ceea ce e „plăcut" sau „plictisitor".**

— Dar nu poţi deveni cam prea serios când trăieşti astfel?

— Da, sigur. Dar lui Kierkegaard nu-i ajunge nici stadiul etic. Chiar şi omul datoriei, spune el, se satură uneori să fie

mereu conştient de datoria sa şi ordonat. Mulţi oameni trăiesc o asemenea fază de saţietate şi de oboseală când s-au maturizat de mult. Unii recad în viaţa artificială a stadiului estetic. însă alţii fac un nou salt în stadiul următor, *stadiul religios.* **Ei îndrăznesc marele salt în cei „70000 de stânjeni în adâncul apei" credinţei. Ei preferă credinţa plăcerii estetice şi poruncilor raţiunii. Şi deşi poate fi înfricoşător „să cazi în mâinile Dumnezeului viu", cum se exprimă Kierkegaard, de-abia acum se poate împăca omul cu viaţa sa.**

— Deci prin creştinism.

— Da, pentru Kierkegaard stadiul religios însemna creştinismul. Şi cu toate acestea, el i-a influenţat cu filosofia sa pe mulţi gânditori care nu erau creştini. în secolul nostru, s-a născut o aşa-numită *filosofie a existenţei* **sau** *existenţială* **care a fost puternic inspirată de Kierkegaard.**

Acum Sofie îşi privi ceasul.

— E aproape şapte. Trebuie să plec acasă. Dacă nu, mama se supără iar tare.

îi făcu semn cu mâna profesorului ei de filosofie şi alergă spre lac şi spre barca de acolo.

Marx

...o stafie bântuie prin Europa....

Hilde se ridică din pat şi se îndreptă către fereastra, care dădea spre golf. îşi începuse sâmbăta citind despre cea de a cincisprezecea

aniversare a zilei de naştere a Sofiei. în ajun fusese şi ziua Hildei. Dacă tatăl Hildei calculase că avea să termine cursul până la aniversarea Sofiei, atunci o supraevaluase. Ieri nu făcuse nimic altceva decât să citească. Pe de altă parte, mai venise un mesaj de felicitare: Când Alberto şi Sofie cântaseră „Happy Birthday!". Pentru Hilde asta fusese cam dureros.

Pe urmă Sofie formulase invitaţiile la o „serbare filosofică de grădină" în aceeaşi zi în care tatăl Hildei avea să se întoarcă din Liban. Hilde era convinsă că în ziua aceea avea să se petreacă ceva, un lucru despre care nici ea şi nici tatăl ei nu aveau încă o privire justă de ansamblu.

Un lucru era oricum sigur: înainte ca tatăl ei să se întoarcă la Bjerkely, trebuia să primească el însuşi un bileţel. Asta era cel mai puţin lucru pe care-I putea face pentru Sofie şi Alberto, considerase Hilde. în fond, ci o rugaseră să îi ajute...

Mama ei era încă în adăpostul bărcilor. Hilde se strecură jos la parter şi se îndreptă spre măsuţa cu telefonul. Căută numărul Annei şi al lui Ole la Copenhaga şi îl formă.

— Anne Kvamsdal.

— Alo, aici e Hilde.

— A, ce plăcere! Cum stau lucrurile în Lillesand?

— Foarte bine. Vacanţa de vară şi aşa mai departe. Mai e doar o săptămână până când vine tata îndărăt din Liban.

— Asta e cu adevărat grozav, nu-i aşa, Hilde?

— Sigur, mă bucur. Şi, ştii - tocmai din cauza asta îţi telefonez acum.

— Aşa?

— Cred că el aterizează în ziua de 23 către orele cinci după-amiază la Copenhaga.

Sunteţi acasă la ora aceea?

— Cred că da.

— Voiam doar să ştiu dacă mi-aţi putea face un serviciu.

— Asta e sigur.

— Dar un serviciu cam ieşit din comun. Nici nu ştiu dacă se poate.

— Mă faci să fiu curioasă.

Şi acum Hilde îi povesti. Povesti despre clasorul cel mare şi despre Alberto şi Sofie, şi în general despre toate celelalte. De mai multe ori trebui s-o ia de la început, pentru că ea sau mătuşa ei izbucneau în râs. Dar când închiseră, planul lui Hilde era pus la punct.

Şi acasă în Sørlandet ea trebuia să facă unele pregătiri. Oricum - nu era încă nici o grabă.

Restul după-amiezii şi serii Hilde şi le petrecu împreună cu mama ei. La urmă, merseră cu maşina la Kristiansand şi se duseră la cinema, ca un fel de a înlocui serbarea zilei de naştere, căci, în fond, ieri nu o sărbătoriseră propriu-zis. Când trecură pe lângă cotul şoselei spre Kjevik, se mai potriviră câteva părticele din marele joc de combinaţii, ca de puzzle, la care Hilde se gândea continuu.

De-abia când seara târziu se duse la culcare, Hilde citi mai departe din clasorul cel mare cu multe file.

Când Sofie se strecură prin spărtura din gardul viu, era aproape ora opt. Mama lucra la straturile de flori din faţa casei, când ea îşi făcu apariţia.

— De unde-ai apărut aici?

— Prin gardul viu.

— Prin gardul viu?

— Nu ştii că de partea cealaltă e un drum?

— Şi unde ai fost, Sofie? Iar n-ai venit Ia masă, fără să fi anunţat dinainte.

— îmi pare rău. Era vremea aşa frumoasă. Am făcut o plimbare lungă.

De-abia acum mama îşi îndreptă trupul şi o privi mai bine.

— Doar nu te-ai întâlnit iar cu filosoful acela?

— Ba da, m-am întâlnit. Ţi-am spus doar că Iui îi place să iasă la plimbare.

— Dar vine la serbarea ta în grădină?

— Da, sigur, se bucură de acum.

— Şi eu mă bucur, Sofie. Număr zilele.

Nu era oarecare reproş în glasul ei? Ca să fie mai sigură, Sofie spuse:

— îmi pare bine că i-am invitat şi pe părinţii lui Jorunn. Altfel ar fi fost cam nu-ştiu-cum.

— Mda... în orice caz, eu vreau să stau o dată de vorbă cu Alberto acesta, aşa, între patru ochi de om mare.

— Puteţi să vă duceţi în camera mea. Sunt foarte sigură că el are să-ţi placă.

— Dar asta nu e tot. A venit o scrisoare pentru tine.

— Ah...

— Pe ştampilă scrie „Regimentul ONU".

— Atunci e de la fratele lui Alberto.

— Haide, Sofie, acuma chiar ajunge!

Sofie se gândea înfrigurată şi după câteva secunde îi veni în minte un răspuns cum trebuie. Părea să i-l fi inspirat un duh dispus s-o ajute.

— I-am spus lui Alberto că eu colecţionez timbre mai exotice. Vezi şi tu la ce sunt buni fraţii.

Cu răspunsul acesta s-ar fi părut că o linişteşte pe mama ei.

— Mâncarea e în frigider, spuse aceasta pe un ton ceva mai prietenos.

— Unde-i scrisoarea?

— Pe frigider.

Sofie dădu fuga în bucătărie. Scrisoarea fusese ştampilată la 15 iunie 90. Deschise plicul şi avu în mână un bilet de-a dreptul nostim:

Creaţia din veac, la ce-mi slujeşte?
Ce s-a creat, nimicul îl răpeşte.

La întrebarea asta, Sofie nu ştia nici un răspuns. înainte de a mânca puse şi biletul acesta la un loc cu toate celelalte care se strânseseră în ultimele săptămâni, în dulap. Avea să afle curând de ce i se pusese această întrebare.

Dimineaţa următoare veni în vizită Jorunn. La început se jucară cu mingea cu pene, apoi se apucară iar de planurile pentru serbarea filosofică din grădină. Aveau nevoie şi de câteva surprize pentru cazul că nu aveau să găsească de la început dispoziţia cea mai sărbătorească.

Când veni mama Sofiei de la serviciu, încă mai discutau despre serbare. Mama repeta întruna o propoziţie anume: „Nu, nu ne mai gândim să facem economie la nimic". Şi nu o spunea cu ironie.

Părea să aibă convingerea fermă că o serbare în grădină, fie ea şi o serbare filosofică, era exact lucrul de care avea nevoie Sofie pentru a reveni cu picioarele pe pământ, după atâtea săptămâni de lecţii intensive de filosofie.

înainte să se întunece de-a binelea, căzuseră de acord în toate - de la fursecuri

şi lampioanele japoneze din pomi, până la concursul de întrebări filosofice cu o carte de filosofie pentru şcolari ca premiu. Pentru cazul că ar fi existat o asemenea carte. Sofie nu era însă prea sigură.

Joi 21 iunie - numai cu două zile înainte de Sfântul Ioan - Alberto telefonă iarăşi.

— Sofie.

— Alberto.

— Cum merge?

— Minunat. Cred că am găsit o cale de ieşire.

— De ieşire de unde?

— Ştii şi tu. Din captivitatea asta spirituală în care trăim de atâta vreme.

— A, asta...

— Dar nu am voie să-ţi spun nimic despre planul nostru decât când toate au pornit cum trebuie.

— Nu ţi se pare că e foarte târziu? Trebuie să ştiu şi eu în ce intru.

— Nu, acum eşti naivă. Ştii doar că noi suntem spionaţi mereu şi peste tot. Cel mai înţelept ar fi, de aceea, să păstrăm tăcerea...

— E chiar atât de rău ?

— Fireşte. Lucrul cel mai important trebuie să se petreacă în vremea când noi nu stăm de vorbă unul cu altul.

— Aha...

— Noi ne trăim viaţa într-o realitate născocită, în spatele cuvintelor unei lungi povestiri. Fiecare literă, cât de măruntă, din povestea asta este bătută de maior la o maşină de scris ieftină, din cele de voiaj. Nimic din ceea ce e scris aici nu poate scăpa atenţiei lui.

— Nu, asta înţeleg. Dar cum am putea atunci să ne ascundem de el?

— Pst!

— Ce e?

— Printre rânduri se mai petrece totuşi ceva. Şi exact acolo încerc eu să mă strecor cu întregul meu bagaj de viclenie şi şiretlicuri cu două înţelesuri.

— A, aşa.

— Dar mai trebuie să ne întâlnim astăzi, şi chiar şi mâine. Sâmbătă va începe totul. Poţi să vii acum imediat?

— Vin.

Sofie dădu de mâncare la păsări şi la peştişori, îi puse în faţă Govindei o foaie de salată şi deschise pentru Sherekan o cutie cu hrană pentru pisică. Lăsă în trecere farfurioara cu porţia pentru pisică pe trepte. Pe urmă se strecură prin gardul viu şi pe drumul de pe partea cealaltă a gardului. Cât făcuse o bucată de drum, descoperi deodată în tufişuri o masă mare de scris. în spatele mesei era aşezat un omuleţ mai în vârstă. Părea să socotească ceva. Sofie se îndreptă spre el şi-l întrebă cum îl cheamă.

— Scrooge, spuse el şi se aplecă iarăşi peste hârtiile lui.

— Pe mine mă cheamă Sofie. Tu eşti cu adevărat un om de afaceri ?

El aprobă din cap.

— Şi foarte bogat. Nici o liră sterlină nu se va risipi. Din cauza asta trebuie să mă concentrez la registrele mele.

— Dar ştiu că ai tupeu!

Sofie îi făcu semn cu mâna şi trecu mai departe. După altă bucată de drum, descoperi o fetiţă care era aşezată singură de tot sub copacii înalţi. Micuţa, îmbrăcată în zdrenţe, era palidă la faţă şi părea bolnăvicioasă. Când Sofie trecu prin faţa ei, fetiţa băgă mâna într-o punguţă şi îi întinse o cutie de chibrituri.

— N-ai vrea să cumperi o cutie de chibrituri? întrebă ea.

Sofie se căută în buzunare după bani. Da - avea la ea o
coroană.

— Cât costă?

— O coroană.

Sofie îi dădu o coroană şi se regăsi după aceea cu o cutie de chibrituri în mână.

— Tu eşti prima, de o sută de ani încoace, care mi-a cumpărat ceva. Uneori mor de foame, alteori mă doboară gerul.

Sofie se gândea că nici nu era de mirare că micuţa nu-şi putea vinde chibriturile aici în pădure. Dar apoi îşi aduse aminte de bogatul om de afaceri de adineaori. Fetiţa cu chibriturile nu trebuia să moară de foame când el avea atât de mulţi bani.

— Vino cu mine! spuse Sofie.

O luă pe micuţă de mână şi o trase după ea până la bogătaşul de alături.

— Tu trebuie să ai grijă de copilul acesta să ducă o viaţă mai bună, spuse ea.

Bărbatul îşi ridică ochii din hârtiile lui şi explică:

— Asta costă bani şi ţi-am explicat adineaori că nici o singură coroană nu trebuie risipită.

— Dar e incorect ca tu să fii atât de bogat şi micuţa asta de aici atât de săracă, insistă Sofie.

— Prostii! Dreptate există numai între cei deopotrivă.

— Ce vrei să spui?

— Eu mi-am câştigat prin muncă poziţia şi munca trebuie să renteze. Asta se numeşte progres.

— Asta-i bună!

— Dacă tu nu mă ajuţi, eu am să mor, spuse sărmana fetiţă.

Omul de afaceri îşi ridică iarăşi ochii din hârtiile lui. Apoi
bătu cu pana în tăblia mesei.

— Tu nu ocupi nici o poziţie aici, în registrele mele. Deci - ia-o din loc, du-te la azilul de săraci!

— Dacă nu mă ajuţi, dau foc pădurii, spuse fetiţa.

De-abia acum se ridică bărbatul din spatele mesei sale de
scris, dar fetiţa aprinsese deja un chibrit. Ea îl apropiase de câteva dintre tufişurile uscate de alături, care îndată izbucniră în flăcări.

Bărbatul cel bogat începu să dea din mâini.

— Ajutor! strigă el. Cântă cocoşul roşu!

Fetiţa îl privea cu un surâs plin de şiretenie.

— Tu poate nu ştiai că eu sunt comunistă.

în clipa următoare, fetiţa, omul de afaceri şi masa de scris se făcuseră nevăzute. Sofie era singură, în vreme ce iarba uscată din jurul ei ardea cu furie. încercă să calce în picioarele flăcările şi după o vreme totul era stins.

Slavă Domnului! Sofie privea tufişurile arse. în mână mai ţinea încă o cutie de chibrituri.

Doar nu aprinsese ea singură focul ?

Când îl găsi pe Alberto în faţa colibei, îi povesti prin ce trecuse.

— Scrooge e un capitalist lacom din nuvela lui *Charles Dickens, Poveste de Crăciun.* **Pe fetiţa cu chibriturile o ştii,**

bineînţeles, din basmul lui Hans Christian Andersen.

— Dar nu e ciudat că i-am întâlnit tocmai aici în pădure?

— Nu, deloc. De fapt, nu e o pădure obişnuită. Şi pentru că noi doi vom vorbi acum despre *Karl Marx,* **se potriveşte foarte bine, căci ai tocmai un exemplu privind marile conflicte de clasă de la mijlocul secolului trecut. Să mergem înăuntru. E bine, oricum, să stăm mai la adăpost de maior.**

Din nou se aşezară la masa din faţa ferestrei care dădea spre lac. Sofie ţinea încă bine minte cum i se păruse schimbat lacul după ce băuse din sticluţa albastră. Acum sticluţele roşie şi albastră erau pe consola căminului. Pe masă se afla modelul mic al unui templu grecesc.

— Ce e asta? întrebă Sofie.

— Toate la rândul lor, copila mea.

Şi pe urmă Alberto începu să povestească despre Marx.

— Când Kierkegaard a sosit la Berlin în 1841, poate că a asistat la prelegerile lui Schelling alături de Karl Marx. Kierkegaard scrisese o teză de doctorat despre Socrate, Karl Marx îşi făcea în acelaşi timp teza de doctorat despre Democrit şi Epicur - deci despre materialismul antic. Prin asta, amândoi îşi stabiliseră cursul viitor al filosofiei lor.

— Pentru că Kierkegaard a devenit filosof al existenţei şi Marx materialist ?

— Pe Marx îl definim ca *materialist istoric.* **Dar la asta ne întoarcem mai târziu.**

— Spune mai departe!

— Kierkegaard şi Marx şi-au luat amândoi ca punct de plecare filosofia lui Hegel. Amândoi au fost determinaţi de

gândirea lui, dar amândoi s-au distanţat de felul în care Hegel înţelege „spiritul universal" - sau de ceea ce am spune că se numeşte *idealismul* lui Hegel.

— Lor li se pare prea vag.

— Tocmai. Spuneam la modul general că epoca marilor sisteme filosofice s-a încheiat cu Hegel. După el, filosofia primeşte o orientare cu totul nouă. în locul marilor sisteme speculative apar acum aşa-numitele „filosofii ale existenţei", am putea spune chiar „filosofii ale acţiunii". La asta se referea Marx când spunea că până atunci filosofii se mulţumiseră să interpreteze lumea în mod diferit, în loc s-o schimbe. Cuvintele acestea caracterizează un important punct de cotitură în istoria filosofiei.

— După ce i-am întâlnit pe Scrooge şi pe fetiţa cu chibriturile, înţeleg fără probleme ce voia să spună Marx.

— Gândirea lui Marx are deci un scop practic - şi politic. Remarcăm faptul şi că el nu era numai un filosof. El era istoric, sociolog şi economist.

— Şi a fost deschizător de drumuri în toate aceste domenii?

— în orice caz, nici un alt filosof nu a avut o importanţă mai mare în ce priveşte politica practică. Pe de altă parte, trebuie să ne ferim să identificăm tot ceea ce se numeşte „marxism" cu gândirea lui Marx. Despre Marx însuşi se spune că a devenit „marxist" în jurul anului 1840; dar lui nu i-a plăcut cât a trăit termenul acesta.

— Iisus a fost un creştin?

— Şi în privinţa aceasta s-ar putea discuta.

— Povesteşte mai departe.

— încă de la început, prietenul şi colegul său *Friedrich Engels* a contribuit la ceea ce atunci s-a numit *marxism.* în secolul nostru, *Lenin, Stalin, Mao* şi mulţi alţii au contribuit la dezvoltarea marxismului sau a „marxism-leninismului".

— Atunci eu propun să ne limităm la Marx. Tu l-ai denumit parcă un „materialist istoric"?

— El nu era un „filosof materialist" ca atomiştii antichităţii sau ca materialiştii mecanicişti din secolele al şaptesprezecelea şi optsprezecelea. Era însă de părere că în primul rând condiţiile materiale ale unei societăţi determină modul de gândire. Aceste relaţii materiale sunt determinante şi pentru dezvoltarea istorică.

— Asta sună, de fapt, altfel decât la Hegel, cu „spiritul lui universal".

— Hegel explicase că dezvoltarea istorică se naşte din tensiunea contrariilor care dispare printr-o schimbare bruscă. Ideea aceasta Marx o dezvoltă mai departe. El spunea că bunul Hegel întorsese totul cu capul în jos.

— Doar nu şi întreaga viaţă?

— Hegel numea forţa care face istoria să meargă înainte „spiritul universal" sau „raţiunea universală". Marx era de părere că acest mod de a vedea lucrurile întorcea adevărul cu capul în jos. El voia să dovedească, de fapt, că schimbările condiţiilor materiale de viaţă sunt decisive pentru istorie. Nu premisele spirituale într-o societate duc la schimbările materiale, spunea el, ci exact invers: relaţiile materiale le determină în ultimele consecinţe şi pe cele spirituale. Marx punea un accent special pe faptul că forţele economice într-o societate sunt cele

care produc schimbările în toate celelalte domenii şi, prin aceasta, împing înainte istoria.

— Nu ştii nici un exemplu?

— Filosofia şi ştiinţa în Antichitate urmăreau un scop pur teoretic. Pe vechii filosofi nu-i interesa în mod deosebit dacă cunoştinţele duceau la îmbunătăţiri practice de vreun fel sau altul.

— Aşa?

— Asta depindea şi de cum era organizată viaţa zilnică din punct de vedere economic. Viaţa şi producţia se bazau în societatea antică pe munca sclavilor. Din cauza aceasta, oamenii înstăriţi nu aveau nevoie să amelioreze producţia prin invenţii practice. Acesta este un exemplu de felul în care situaţia materială poate influenţa gândirea în societate.

— înţeleg.

— Marx denumea aceste raporturi de ordin material, economic şi social dintr-o societate, *baza societăţii.* **Felul în care se gândeşte într-o societate, instituţiile ei politice, legile ei şi nu în ultimul rând religia, morala, arta, filosofia şi ştiinţa, Marx le numea** *suprastructura societăţii.*

— Bază şi suprastructură, deci.

— Şi acum poate îmi dai şi mie templul acela grecesc.

— Te rog.

— Aceasta este o copie micşorată a vechiului templu Parthenon de pe Acropole. Tu l-ai văzut şi în realitate.

— La video, vrei să spui.

— Vezi că templul are un acoperiş cu adevărat elegant, bogat şi frumos împodobit. Poate că în primul rând ne atrag privirea acoperişul şi frontoanele

acestuia. Ei, tocmai asta putem spune că e suprastructura. Numai că acoperişul nu poate pluti în aer.

— E sprijinit de coloane.

— întreaga construcţie are un fundament solid, o bază, care să poarte construcţia. Aşa credea şi Marx, că relaţiile materiale „poartă" şi susţin, într-un anume fel, tot ceea ce există în acea societate, ca gândire şi idei. Aceasta vrea să spună că suprastructura unei societăţi este reflexul acestei baze a societăţii.

— Vrei să spui cu asta că doctrina ideilor la Platon era numai un reflex al artei olăritului de pe vremea aceea şi al viticulturii ateniene?

— Nu, nici chiar atât de simplificat nu e totul, şi asupra acestui fapt a atras atenţia Marx. Fireşte că baza şi suprastructura unei societăţi se influenţează reciproc. Dacă Marx ar fi negat asta, ar fi fost un „materialist mecanicist". Pentru că el văzuse însă că între bază şi suprastructură există interrelaţii reciproce, sau dialectice noi îl definim drept *materialist dialectic.* **Şi, de altfel, poţi să remarci şi că Platon nu a lucrat nici ca olar şi nici ca viticultor.**

— înţeleg. Vrei să mai spui ceva despre templu?

— Da, încă puţin. Dacă îi priveşti mai atent baza, poţi să mi-o descrii?

— Coloanele se înalţă pe un fundament din trei planuri sau trepte.

— Astfel putem deosebi şi în baza societăţii trei planuri, straturi. Jos de tot se află ceea ce Marx denumeşte *condiţiile naturale de producţie* **ale unei societăţi. Prin asta el înţelege relaţiile (late de la natură sau resursele naturale, pe care le are o**

societate. El se gândeşte la vegetaţie, materiile prime, bogăţiile solului şi aşa mai departe. Ele alcătuiesc elementele propriu-zise de construcţie ale unei societăţi, şi aceste ziduri de construcţie stabilesc graniţe limpezi privind posibilităţile de a produce ale acelei societăţi. Astfel el numeşte graniţe ferme stabilind ce societate anume şi ce cultură anume poate exista într-un anumit loc.

— în Sahara, de pildă, nu e posibil pescuitul de heringi. Şi nici în Nord-Norge plantaţiile de curmal n-ar putea fi cultivate.

— Ai înţeles. într-o cultură nomadă, oamenii gândesc cu lotul altfel decât, de exemplu, într-un sat de pescari din Nordul Norvegiei. Treapta următoare o alcătuiesc *forţele de producţie* **ale unei societăţi. Marx se gândeşte aici la uneltele, Ia ustensilele şi maşinile de care au nevoie.**

— înainte se duceau vâslind după peştii lor, acum peştii sunt prinşi cu vase gigantice.

— Şi cu asta atingem şi cea de a treia treaptă a bazei unei societăţi. Şi anume *cine* **stăpâneşte mijloacele de producţie. Organizarea muncii, adică împărţirea lucrului şi raporturile cu proprietarul, le numea Marx** *relaţii de producţie* **ale societăţii.**

— înţeleg.

— Până aici putem deci stabili că, potrivit lui Marx, *modul de producţie* **într-o societate determină ce anume relaţii politice şi ideologice vom găsi în ea. Nu e o întâmplare faptul că noi gândim astăzi altfel - şi avem, într-o măsură, o altă morală - decât, de exemplu, oamenii dintr-o veche societate feudală.**

— Marx nu credea deci într-un drept natural valabil pentru toate epocile.

— Nu, răspunsul la întrebarea ce e drept din punct de vedere moral era pentru Marx un produs al bazei sociale. De fapt, nu e o întâmplare că, în vechea societate ţărănească, părinţii hotărăsc cu cine anume au să se căsătorească copiii lor. Era, în fond, vorba de cine avea să moştenească ferma. într-un mare oraş modern, relaţiile sociale sunt de altă natură. Putem să o cunoaştem pe viitoarea noastră parteneră Ia o petrecere sau la discotecă, şi când ne-am îndrăgostit destul de tare unul de altul, putem chiar să ne căutăm o locuinţă comună.

— Eu nu aş răbda ca părinţii mei să-mi aleagă un bărbat.

— Nu, căci şi tu eşti un copil al timpului tău. Marx subliniază de altfel că, mai ales clasa conducătoare într-o societate este cea care hotărăşte ce e bine şi ce e rău. Căci întreaga istorie, spunea el, e istoria *luptei de clasă.* **Altfel spus, istoria se ocupă în primul rând de acela care stăpâneşte mijloacele de producţie.**

— Şi atunci gândurile şi ideile oamenilor nu contribuie şi ele la schimbarea istoriei?

— Da şi nu. Marx a spus limpede că relaţiile din **suprastructura unei societăţi se răsfrâng** asupra **bazei ei;** însă **el nu-i recunoştea suprastructurii o istorie independentă.** După **părerea lui, ceea ce a împins înainte istoria,** de la **societatea sclavagistă a Antichităţii şi până la societatea industrială, au fost** în **primul rând schimbările produse în baza societăţii.**

— Da, asta ai mai spus-o.

— în toate fazele istoriei a existat, potrivit lui Marx, o contradicţie între două clase sociale dominante. în *societatea sclavagistă* **a Antichităţii exista contradicţia dintre cetăţenii liberi şi sclavi, în** *societatea feudală* **a Evului Mediu, cea dintre seniorii feudali şi iobagi, iar mai târziu dintre nobili şi burghezi. în epoca lui Marx, într-o societate, cum spunea el,** *burgheză* **sau** *capitalistă,* **el vedea această contradicţie în primul rând între capitalişti şi muncitori sau proletari - deci între cei care posedă mijloacele de producţie şi cei care nu posedă asemenea mijloace. întrucât clasa stăpânitoare nu cedează niciodată de bună voie puterea, o schimbare nu se poate produce decât printr-o revoluţie.**

— Şi cum e cu societatea comunistă?

— Pe Marx îl preocupa în primul rând problema trecerii de la societatea capitalistă la una *comunistă.* **El face, în sensul acesta, o analiză detaliată a modului de producţie capitalist. Dar înainte de a o discuta, trebuie să spunem ceva despre vederile sale cu privire la** *munca omenească.*

— Atunci, spune.

— înainte de a deveni comunist, tânărul Marx se interesase de ce anume se întâmplă cu oamenii când muncesc. Şi Hegel analizase această problemă şi văzuse aici **o relaţie reciprocă, sau o „relaţie dialectică" între om şi natură. Tot astfel tânărul Marx: când omul prelucrează natura,** atunci şi **omul Ia rându**-i **este prelucrat. Sau, oarecum altfel exprimat,** când **omul lucrează, el intervine în natură şi o influenţează; dar în acest proces de muncă şi natura intervine în om şi-i influenţează conştiinţa.**

— Spune-mi ce muncă faci şi am să-ţi spun cine eşti.

— Exact. Marx spunea: felul în care muncim ne influenţează conştiinţa, însă conştiinţa noastră influenţează diferitele feluri în care muncim. Poţi să spui că există o relaţie de reciprocitate între „mână" şi „cap". în felul acesta, cunoaşterea omenească depinde strâns de munca omului.

— Atunci trebuie să fie rău de tot să fii şomer.

— Da, cel care nu are loc de muncă pluteşte, într-un fel, în aer. Asta spusese şi Hegel. Pentru Hegel şi pentru Marx, munca este ceva pozitiv, ceva care ţine de natura condiţiei de a fi a omului.

— Atunci trebuie să fie ceva pozitiv să fii muncitor?

— în fond, da. Dar tocmai de aici porneşte critica distructivă a lui Marx la adresa modului de producţie capitalist.

— Povesteşte!

— în sistemul capitalist, muncitorul lucrează pentru altul. Şi astfel munca devine ceva în afara lui însuşi - sau ceva care nu-i aparţine muncitorului. Muncitorul devine un străin faţă de propria lui muncă - şi astfel şi faţă de el însuşi. EI îşi pierde demnitatea omenească. Marx vorbeşte, folosind un termen hegelian, de *alienare.*

- Am o mătuşă care, de mai bine de douăzeci de ani, împachetează praline într-o fabrică şi de aceea înţeleg imediat ce vrei să spui. Ea povesteşte că aproape în fiecare dimineaţă se surprinde detestând din toată inima drumul spre locul unde muncеşte.

— Şi dacă ea îşi urăşte munca, Sofie, atunci, într-un fel sau altul, ea trebuie să se urască şi pe sine însăşi.

— In orice caz, detestă pralinele.

— în societatea capitalistă, munca este organizată în aşa fel încât un muncitor face în realitate o muncă de sclav pentru o altă clasă socială. în felul acesta, muncitorul îşi „înstrăinează" nu numai propria forţă de muncă, ci întreaga sa existenţă omenească.

— E chiar atât de rău, cu adevărat?

— Noi vorbim acum despre felul în care vedea Marx lucrurile. Pentru asta, trebuie să ne luăm ca punct de plecare condiţiile din societatea europeană de la mijlocul secolului trecut. Şi atunci răspunsul la întrebarea ta va trebui să fie răspicat afirmat. Muncitorii lucrau deseori douăsprezece ore pe zi în halele îngheţate ale fabricilor. Plata era atât de rea, încât trebuiau să muncească şi copiii şi lehuzele. Asta ducea la condiţii de trai de-a dreptul de nedescris. Deseori leafa era plătită sub forma rachiului ieftin şi multe femei trebuiau să se prostitueze. Clienţii lor erau atunci domnii din lumea bună a oraşului. Pe scurt: Exact acel lucru care ar fi trebuit să fie semnul de nobleţe al omului, adică munca, făcea din muncitor un animal.

— Aşa ceva mă înfurie la culme.

— Asta i se întâmpla şi lui Marx. Şi exact în acelaşi timp, copiii burgheziei puteau, după ce-şi făceau o baie reconfortantă, să cânte la vioară în camere mari, călduroase. Sau puteau, înainte de o masă de prânz compusă din patru feluri de mâncare, să se aşeze la pian. Oricum ei făceau deseori muzică şi seara, după o lungă partidă de călărie.

— Pfui, câtă nedreptate!

— Aşa spunea şi Marx. în anul 1848, el a publicat, împreună cu Friedrich Engels, un *manifest comunist.* **Prima propoziţie din acest manifest sună: „O stafie bântuie prin Europa - stafia comunismului".**

— Mi se face cu adevărat frică.

— Aşa li s-a făcut şi burghezilor. Pentru că acum proletarii au început să se ridice la luptă. Vrei să auzi cum se încheie „manifestul"?

— Da.

— „Comuniştii nu socotesc că trebuie să-şi ascundă vederile şi intenţiile. Ei declară deschis că ţelurile lor nu vor putea fi atinse decât prin răsturnarea violentă a ordinii sociale existente. Clasele conducătoare n-au decât să se înfioare în faţa unei revoluţii comuniste. Proletarii nu au nimic de pierdut decât lanţurile. Ei au de câştigat o lume. *Proletari din toate ţările, uniţi-vă!"*

— Dacă într-adevăr condiţiile erau atât de rele cum ai spus, atunci şi eu aş fi subscris. Dar astăzi ele sunt totuşi altele?

— în Norvegia da, dar nu peste tot în lume. Şi acum mulţi oameni trăiesc în condiţii neomeneşti. în acelaşi timp, ei produc mărfuri care fac orânduirea capitalistă tot mai bogată. Asta denumeşte Marx *exploatare.*

— Poţi să explici ceva mai îndeaproape cuvântul acesta?

— Când muncitorul produce marfă, această marfă are o anumită *valoare de schimb,* **de vânzare adică.**

— Da.

— Dacă acum scazi salariul muncitorului şi alte costuri de producţie

din valoarea de schimb a mărfii, rămâne totdeauna o sumă. Suma aceasta Marx o numeşte *plusvaloare* sau profit. Asta înseamnă că un capitalist îşi însuşeşte o valoare pe care, la drept vorbind, a creat-o muncitorul. Şi asta numeşte Marx exploatare.

— înţeleg.

— Acum capitalistul poate investi o parte a profitului într-un nou capital - de exemplu, în modernizarea instalaţiilor sale de producţie. El face asta sperând că va putea produce mărfurile încă şi mai ieftin. Şi că în felul acesta îşi va spori data viitoare profitul.

— Da, e logic.

— Da, sună logic. Dar nici în privinţa asta şi nici în alte domenii nu are să mai meargă în continuare aşa cum îşi închipuie capitalistul.

— Ce vrei să spui?

— Marx considera că modul de producţie capitalist conţine mai multe contradicţii în sine. Capitalismul era pentru el un sistem economic autodistructiv şi asta în primul rând pentru că îi lipseşte o conducere raţională.

— Atunci ar fi bine pentru cei asupriţi.

— Se poate spune şi aşa. Pentru Marx, era în orice caz sigur că sistemul capitalist trebuie să se prăbuşească din cauza propriilor sale contradicţii. El susţinea că într-un fel capitalismul este „progresist" - deci orientat spre viitor - dar numai pentru că este un stadiu necesar pe drumul spre comunism.

— Poţi să-mi dai un exemplu de felul în care capitalismul este autodistructiv?

— Da. L-am pomenit pe capitalistul care are o grămadă de hani de prisos şi care investeşte o parte din acest prisos în modernizarea fabricilor. Altă parte merge la orele de vioară ale copiilor. In afară de asta, soţia lui are anumite deprinderi costisitoare.

— Da?

— El îşi cumpără maşini moderne şi, prin asta, nu va mai avea nevoie de atât de mulţi salariaţi. Asta o face pentru a-şi spori capacitatea de concurenţă.

— înţeleg.

— Dar el nu e singurul care gândeşte astfel. Asta înseamnă că întreaga producţie devine tot mai eficientă. Fabricile se extind şi ele intră în tot mai puţine mâini. Şi ce se întâmplă atunci, Sofie?

— Hm...

— Atunci va fi nevoie de tot mai puţină forţă de muncă. Şi lot mai mulţi muncitori vor deveni şomeri. Din cauza asta se ivesc probleme sociale tot mai mari şi asemenea *crize* sunt un indiciu că, de fapt, capitalismul se apropie de prăbuşirea sa. în plus, capitalismul are şi alte trăsături autodistructive. Când un profit tot mai mare se leagă de mijloacele de producţie fără a produce în acelaşi timp suficientă plusvaloare pentru a menţine competitive preţurile... Da? Ce face capitalistul atunci? Poţi să-mi spui?

— Nu, chiar nu pot.

— Dar închipuie-ţi că tu posezi o fabrică. Şi nu te mai descurci cu finanţele. Te ameninţă falimentul. Şi acum eu te întreb: cum poţi să economiseşti bani?

— Poate am să scad salariile?

— Eşti deşteaptă! Da, asta e într-adevăr lucrul cel mai deştept pe care-l poţi

face. Dar dacă toţi capitaliştii sunt la fel de deştepţi ca şi tine - şi asta ei sunt cu adevărat -, atunci muncitorii ajung atât de săraci, încât nu-şi mai pot cumpăra nimic pentru ei. Spunem atunci că puterea de cumpărare scade. Şi astfel am intrat într-un cerc vicios. Pentru proprietatea privată capitalistă sună ceasul, spune Marx, căci curând ne aflăm în faţa unei situaţii revoluţionare.

— înţeleg.

— Pentru a scurta o istorie foarte lungă: până la urmă, proletarii se vor revolta şi vor lua puterea asupra mijloacelor de producţie.

— Şi atunci ce se va întâmpla?

— După un timp se ajunge la o nouă orânduire de clase în care proletariatul va reprima prin forţă burghezia. Această fază de trecere Marx o numeşte *dictatura proletariatului.* **După aceea, dictatura proletariatului va fi înlocuită de o „societate fără clase", adică de** *comunism.* **Şi asta ar fi o societate în care mijloacele de producţie aparţin „tuturor" - deci poporului însuşi. într-o astfel de societate, va munci „fiecare după capacităţile sale" şi va primi „fiecare după nevoile sale". Munca va aparţine atunci poporului şi alienarea capitalistă va înceta.**

— Asta sună minunat - dar ce s-a petrecut cu adevărat? A venit o revoluţie?

— Da şi nu. Astăzi cercetătorii în domeniul ştiinţelor economice pot dovedi că Marx s-a înşelat în mai multe puncte importante ale doctrinei sale. Nu în ultimul rând în analiza pe care a făcut-o crizelor capitalismului. Marx nu a acordat suficientă atenţie exploatării naturii, pe

care noi o trăim astăzi ca fiind tot mai mare. Dar - căci există un mare dar...

— Da?

— Marxismul a dus totuşi la mari răsturnări. Nu există nici o îndoială că *socialismul* **a izbutit să înlăture o societate inumană. Oricum în Europa noi trăim astăzi într-o societate mai dreaptă - şi mai solidară - decât aceea de pe vremea lui Marx. Şi asta o datorăm nu în ultimul rând lui Marx însuşi şi** *mişcării socialiste* **în întregul ei.**

— Ce s-a întâmplat?

— După Marx, mişcarea socialistă s-a scindat în două curente principale. Pe de o parte am avut *social-democraţia,* **pe de altă parte,** *leninismul.* **Social-democraţia, care voia să adopte o evoluţie treptată şi paşnică spre socialism, a devenit dominantă in Europa Occidentală. I-am putea defini evoluţia ca fiind o revoluţie lentă. Leninismul, care credea mai departe că numai revoluţia ar fi putut combate societatea de clasă, a devenit important pentru Europa Răsăriteană, Asia şi Africa. Fiecare dintre aceste două mişcări a luptat în felul ei împotriva neajunsurilor şi asupririi.**

— Dar nu s-a creat astfel o nouă formă de asuprire? De exemplu, în Uniunea Sovietică şi în Europa de Est?

— Fără îndoială. Şi aici vedem iarăşi că tot ceea ce se apucă să facă oamenii devine un amestec de bine şi de rău. Ar fi greşit să-l facem pe Marx răspunzător pentru situaţia negativă din aşa- numitele ţări socialiste, la o sută cincizeci de ani după moartea sa. Ce putem spune este că el s-a gândit prea puţin la faptul că erau tot oameni şi acei care aveau să

administreze comunismul. Din cauza asta, eu îmi pot doar cu greu imagina paradisul aici pe pământ. Oamenii îşi vor crea totdeauna probleme noi.

— Asta e sigur.

— Şi cu asta punem punct şi lui Marx, Sofie.

— Un moment încă! Nu ai spus tu că dreptatea nu există decât între cei deopotrivă?

— Nu, asta a spus-o Scrooge.

— De unde ştii tu că a spus asta?

— Ei - tu şi cu mine avem un acelaşi autor. în felul acesta, suntem legaţi laolaltă mult mai strâns decât, poate, ar părea unui ochi superficial.

— Eşti un ironic nesuferit!

— Dublu, Sofie, căci asta a fost o ironie dublă.

— Cu toate astea, să ne mai întoarcem puţin la chestia asta cu nedreptatea. Ai spus că Marx considera capitalismul drept o orânduire nedreaptă. Cum ai defini tu o societate dreaptă?

— Un filosof al moralităţii inspirat de marxism, *John Rawls,* **a propus în sensul acesta un joc de gândire interesant: închipuie-ţi că ai fi membru al unui Consiliu Superior care va trebui să elaboreze toate legile unei societăţi viitoare.**

— Aş putea să-mi închipui foarte bine că aş face parte dintr-un astfel de Consiliu.

— Trebuie să te gândeşti la absolut totul, căci îndată ce au căzut de acord - şi deci au semnat legile respective -, toţi membrii acestui Consiliu vor cădea la pământ morţi.

— O, ce ruşine!

— Şi câteva secunde mai târziu, se vor trezi în exact societatea ale cărei legi le-au făcut. Partea cea mai frumoasă este însă că ei nu au nici o idee despre locul pe care îl vor avea în noua societate.

— înţeleg.

— O asemenea societate ar fi o societate dreaptă. Pentru că ea e constituită din oameni absolut egali între ei.

— Şi femei!

— E de la sine înţeles. Fiindcă n-ai cum să ştii dacă la trezire eşti bărbat sau femeie. Şi cum şansele sunt cincizeci Ia sută pentru oricare dintre eventualităţile acestea, societatea va fi, sigur, Ia fel de bine organizată şi pentru bărbaţi, şi pentru femei.

— E foarte atrăgător.

— Acuma, spune-mi - era Europa pe vremea lui Marx o asemenea societate?

— Nu.

— Atunci poate îmi spui dacă există o asemenea societate astăzi?

— Ei... vezi, asta e întrebarea.

— Poţi să te mai gândeşti la asta. Dar acuma nu mai urmează nimic despre Marx.

— Ce spuneai?

— Tăiem!

Darwin

...o barcă încărcată cu gene care pluteşte cu pânzele în vânt prin viaţă ...

Duminică dimineaţă, pe Hilde o trezi un bufnet puternic. Clasorul cel mare căzuse la pământ. Citise până noaptea târziu cum discutaseră Sofie şi Alberto despre Marx. Pe

urmă adormise întinsă pe spate, cu clasorul peste pătură. Lampa de citit de deasupra patului arsese toată noaptea.

Deşteptătorul de pe noptieră arăta, cu cifrele lui verzi, ora 8.59.

Hilde visase despre nişte fabrici uriaşe şi despre oraşe mari acoperite de fum şi funingine. La un colţ de stradă o fetiţă vindea chibrituri. Oameni bine îmbrăcaţi în paltoane lungi treceau prin faţa ci fără să o ia în seamă.

Când Hilde se ridică în capul oaselor, îşi aduse aminte de legiuitorii care se trezeau astfel din somn în vreuna din orînduirile sociale pe care ar fi urmat să le legiuiască. Hildei îi părea bine că ea se trezise la Bjerkely. Oare îi făcea plăcere să se trezească astfel, dimineaţa în Norvegia, fără să ştie exact unde şi când? Dar nu era numai problema unde se trezise. Nu s-ar fi putut trezi într-un cu totul alt timp? în Evul Mediu, de exemplu - sau în vreo comunitate din epoca de piatră cu zece mii de ani în urmă? Hilde încercă să-şi închipuie cum ar fi stat ea în faţa unei peşteri. Poate ar fi fost tocmai la treabă să prelucreze o piele de animal. Cum trăia oare o fetiţă de cincisprezece ani înainte să fi existat ceva care să se cheme cultură? Cum ar fi gândit ea atunci?

Hilde îşi îmbrăcă un pulover, ridică de jos clasorul şi se aşeză cu el în braţe în pat, să citească mai departe ce scrisese tatăl ei.

Abia spusese Alberto „Tăiem!" că cineva bătu la uşa colibei maiorului.

— Avem alternativă? întrebă Sofie.

— Poate că n-avem, mormăi Alberto.

Pe trepte, afară, era un bărbat bătrân cu păr foarte lung şi barbă. în mâna dreaptă strângea un toiag de călătorie, în stânga un afiş mare care arăta o corabie. Pe această

corabie se târau tot felul de animale în toate direcţiile.

— Şi cine este domnul? întrebă Alberto.

— Numele meu este Noe.

— Mă gândeam eu.

— Sunt propriul tău strămoş, tinere. Sau poate nu mai este modern să-ţi aduci aminte de strămoşii propriei stirpe?

— Ce ai acolo în mână? întrebă Sofie.

— O imagine a tuturor animalelor care au fost salvate de la potopul cel mare. Te rog, fetiţa mea, asta e pentru tine.

Sofie luă poza cea mare privindu-l acum pe bătrân.

— Şi acum trebuie să mă duc acasă să culeg via.

Făcu un mic salt în sus, izbindu-şi călcâiele în aer şi ţopăi prin pădure cum numai oamenii foarte bătrâni pot s-o facă atunci când sunt bine dispuşi.

Sofie şi Alberto intrară iarăşi în casă şi se aşezară. Sofie privea poza cea mare de pe afiş, dar nu apucase să vadă cine ştie ce în ea când Alberto i-o luă din mână.

— Trebuie întâi să ne concentrăm asupra liniilor mari.

— Atunci începe.

— Am uitat să pomenim că Marx şi-a petrecut ultimii treizeci şi patru de ani ai vieţii la Londra. S-a mutat acolo în 1849 şi a murit în 1883. în tot acest timp şi *Charles Darwin* locuia în apropiere de Londra. El a murit în 1882 şi a fost înmormântat cu onoruri la Westminster Abbey, ca unul dintre marii fii ai Angliei. Dar nu numai în timp şi în spaţiu s-au încrucişat drumurile lui Marx şi Darwin. Marx ar fi vrut să dedice ediţia engleză a marii sale opere *Capitalul* lui Darwin, însă Darwin a refuzat. Când Marx a murit la un an

după Darwin, prietenul său *Friedrich Engels* a spus: „Aşa cum Darwin a descoperit legea dezvoltării naturii organice, Marx a descoperit legea dezvoltării istoriei omeneşti."

— înţeleg.

— Un alt gânditor important care poate fi pus în legătură cu Darwin este psihologul *Sigmund Freud.* Şi el şi-a petrecut ultimii ani la Londra. Freud a subliniat că învăţătura despre evoluţie a lui Darwin deopotrivă cu propria sa psihologie i-au rănit pe oamenii obişnuiţi în „naiva lor iubire de sine".

— Dar parcă sunt cam multe nume. Noi vorbim acuma de Marx, sau de Darwin, sau de Freud?

— Dacă am trece mai departe am putea vorbi şi de un curent *naturalist,* care a pornit de la mijlocul secolului al nouăsprezecelea continuându-se pînă mult în secolul nostru. Prin Naturalism înţelegem o concepţie despre realitate care nu acceptă, în afara naturii şi a lumii cu putinţă de perceput, nici o altă realitate. Un naturalist vede deci omul ca fiind parte a naturii. în primul rând, un asemenea adept al Naturalismului se preocupă de faptele naturale - deci nu de speculaţiile raţionaliste şi nici de vreo formă a revelaţiei divine.

— Asta e valabil pentru Marx şi deopotrivă pentru Darwin şi Freud.

— Exact. Cuvintele-cheie ale filosofiei şi ştiinţei la mijlocul secolului trecut erau „natura", „mediul ambiant", „istoria", „dezvoltarea", „evoluţia" şi „creşterea". Marx arătase că conştiinţa omenească era un produs al bazei materiale a unei societăţi. Darwin a demonstrat că omul este rezultatul unei îndelungi evoluţii biologice, iar studiul făcut de Freud inconştientului a dezvăluit că

acţiunile omeneşti se datorează deseori anumitor impulsuri sau instincte „animalice" care există în natura umană.

— Cred că înţeleg în linii mari ce vrei să spui tu prin Naturalism. Dar n-ar trebui totuşi să luăm lucrurile unul după altul?

— Să discutăm acum despre Darwin. Sofie, tu mai ţii minte poate că presocraticii voiau să găsească *explicaţii naturale* pentru procesele naturii. Aşa cum ei trebuiseră, pentru aceasta, să se elibereze de vechile explicaţii mitologice, tot astfel Darwin a trebuit să se elibereze de ceea ce învăţa biserica despre creaţia animalelor şi oamenilor.

— Dar atunci el mai era, cu adevărat, un filosof?

— Darwin era biolog şi naturalist. Dar el a fost omul de ştiinţă care în vremurile moderne a zdruncinat în mai mare măsură decât oricare altul punctul de vedere biblic cu privire la locul omului în creaţie.

— Atunci trebuie să povesteşti ceva despre teoria evoluţiei a lui Darwin.

— începem cu Darwin însuşi. El s-a născut la 1809 în orăşelul Shrewsbury. Tatăl său, doctorul Robert Darwin, era un medic cunoscut în părţile locului şi i-a dat fiului său o educaţie foarte riguroasă. Dar pe când tânărul Charles era încă elev la Shrewsbury, rectorul şcolii superioare pe care o frecventa îl considera ca pe un tinerel care-şi făcea de lucru, vorbea prostii, îşi dădea aere şi nu acţiona raţional. Prin „raţional" se pare că rectorul respectiv înţelegea învăţarea pe de rost a cuvintelor greceşti şi latineşti. Şi când spunea că elevul îşi făcea de lucru la întâmplare, se gândea printre altele la faptul că Charles se ocupa de colecţionarea diferitelor gâze şi gângănii.

— Sigur că s-a căit mai târziu că a vorbit astfel.

— în timp ce-şi făcea studiile de teologie, Darwin se interesa mai mult de păsări şi de insecte decât de studiile sale şcolare. Din cauza asta, nu-şi lua prea strălucit examenele la teologie. Dar, pe lângă aceste studii teologice, el reuşise să-şi creeze şi un oarecare prestigiu ca cercetător ai naturii. Nu în ultimul rând el se interesa de geologie, care pe atunci era ştiinţa cunoscând cea mai mare dezvoltare. După ce în aprilie 1831 şi-a luat la Cambridge examenele în teologie, a călătorit prin nordul Ţării Galilor pentru a studia formaţiile muntoase şi a căuta fosile. în august acelaşi an, la numai douăzeci şi doi de ani, el a primit o scrisoare care avea să-i determine tot restul vieţii...

— Ce scria în acea scrisoare?

— Scrisoarea venea de la prietenul şi profesorul său John Steven Henslow. Suna cam aşa: Am fost rugat... să recomand un cercetător naturalist să meargă cu căpitanul Fitzroy, pe care guvernul l-a însărcinat să carteze sudul extrem al Americii. Am declarat că eu consider că tu eşti cel mai calificat ca să primeşti această sarcină. Nu ştiu cum vei fi plătit. Călătoria va dura doi ani.

— Câte detalii ştii tu despre toate lucrurile...

— Asta-i o bagatelă, Sofie.

— Şi el a acceptat?

— El ar fi vrut mult să profite de acest prilej, dar pe vremea aceea tinerii nu făceau nimic fără consimţământul părinţilor. Tatăl a consimţit, după multe tratative - şi el trebuia să plătească această călătorie pentru fiul lui. în ce priveşte salariul, a reieşit, de asemenea, că tot ce se cheamă plată lipsea.

— Oh...

— Corabia aparţinea marinei militare şi se numea *H.M.S. Beagle.* La 27 decembrie 1831, *Beagle* a plecat din Plymouth către America de Sud, şi s-a înapoiat de-abia în octombrie 1836. în Anglia, cei doi ani prevăzuţi au fost în realitate cinci. Dar călătoria respectivă în America de Sud a devenit un adevărat înconjur al pământului. Şi noi vorbim acum despre cea mai importantă expediţie de cercetare a vremurilor moderne.

— Şi au înconjurat într-adevăr pământul?

— în adevăratul înţeles al cuvântului, da. Din America de Sud, călătoria a continuat prin Pacific spre Noua Zeelandă, Australia şi Africa de Sud. De acolo au revenit spre America de Sud şi s-au întors, în sfîrşit, în Anglia. Darwin însuşi scria că „această călătorie cu *Beagle* a fost evenimentul cel mai semnificativ al întregii mele vieţi."

— Dar nu era deloc uşor să fii astfel pe mare un cercetător al naturii!

— în timpul primului an, *Beagle* a călătorit în sus şi în jos de-a lungul coastelor sud-americane. Aceasta i-a dat lui Darwin o mulţime de posibilităţi să se familiarizeze şi pe uscat cu acest continent. De o importanţă hotărâtoare au fost, de altfel repetatele călătorii scurte pe insulele Galapagos în Oceanul Pacific, la Vest de America de Sud. In felul acesta el a putut culege un bogat material care era trimis treptat acasă în Anglia. Multele sale observaţii cu privire la natură şi la istoria vieţii şi formelor de viaţă el le-a păstrat pentru sine. Şi când, la numai 27 ani, s-a întors în patrie, era un naturalist de pe atunci celebru. Şi purta cu sine o idee clară despre ceea ce avea să devină mai târziu teoria evoluţiei. Totuşi, au mai trecut mulţi ani până când şi-a publicat opera principală.

Căci Darwin era un om prevăzător, Sofie. Şi asta face parte, de asemenea, din însuşirile unui cercetător al naturii.

— Şi cum se numea această mare operă?

— De fapt, au fost mai multe. Insă cartea care a stârnit în Anglia cele mai vii discuţii a fost *Evoluţia speciilor,* apărută în 1859. Titlul întreg suna: *On the Origin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life.* Acest lung titlu reprezintă, de fapt, un rezumat al teoriei lui Darwin.

— Atunci trebuie să mi-l traduci.

— Despre originea speciilor prin selecţia naturală sau Persistenţa speciilor privilegiate în lupta pentru existenţă.

— în orice caz este un titlu plin de miez.

— Să-l luăm bucăţică cu bucăţică. în *Originea speciilor,* Darwin a expus două teorii sau teze principale. In primul rând, el preciza că toate plantele şi animalele care există astăzi provin din forme anterioare, mai primitive. Susţinea astfel că există o evoluţie biologică. în al doilea rând, el arăta că această evoluţie se datorează „selecţiei naturale".

— Asta pentru că formele cele mai puternice supravieţuiesc, nu?

— Să ne concentrăm întâi asupra ideii propriu-zise de evoluţie. Ideea în sine nu era ceva cu totul original. în anumite cercuri, ipoteza unei evoluţii biologice era destul de răspândită în jurul anului 1800. în privinţa aceasta, ipoteza fusese susţinută de zoologul francez *Lamarck.* încă înainte de el, bunicul Iui Darwin, *Erasmus Darwin,* susţinuse teoria că plantele şi animalele se dezvoltaseră din câteva specii primitive. însă nici unul dintre ei nu fusese în măsură să ofere o explicaţie acceptabilă despre cum anume s-ar fi produs o asemenea evoluţie. Şi din cauza aceasta, ei

nu fuseseră adversari primejdioşi pentru reprezentanţii bisericii.

— Asta spre deosebire de Darwin ?

— Da, şi aici există motivaţii. Atât oamenii bisericii, cât şi mulţi oameni de ştiinţă reluau afirmaţiile Bibliei, potrivit căreia diferitele specii de plante şi animale erau invariabile. Ei porneau de la certitudinea că fiecare specie de animale se născuse o dată pentru totdeauna dintr-un act anume al Creaţiei. Această concepţie creştină se armoniza şi cu cea susţinută de Platon şi Aristotel.

— Cum aşa?

— Teoria ideilor lui Platon susţinea că speciile de animale erau invariabile, deoarece erau create fiecare după modelul unei idei sau forme veşnice. Că speciile animale nu se mai schimbau în timp era o piatră unghiulară şi pentru Aristotel. Dar exact la vremea lui Darwin se făcuseră unele observaţii şi descoperiri care puneau la încercare această concepţie tradiţională.

— Ce fel de observaţii şi descoperiri?

— In primul rând, se descoperiseră nişte depozite de fosile şi în al doilea rând, se găsiseră nişte schelete curioase ale unor animale dispărute. Darwin însuşi se declarase surprins de faptul că fuseseră descoperite în munţi resturi ale unor animale marine, în America de Sud, el însuşi făcuse asemenea descoperiri la o mare altitudine în Anzi. Dar ce căutau animalele marine undeva la o asemenea altitudine în Anzi, Sofie? Ai putea să-mi răspunzi ?

— Nu.

— Unii au spus că oamenii sau alte animale le-ar fi aruncat acolo. Alţii spuneau că Dumnezeu crease asemenea fosile şi

resturi ale unor animale marine pentru a-i induce în eroare pe atei.

— Şi ştiinţa ce spunea?

— Cei mai mulţi geologi susţineau o aşa-numită „teorie a catastrofelor", potrivit căreia pământul fusese bântuit în mai multe rânduri de mari inundaţii, cutremure de pământ şi alte catastrofe naturale care distruseseră orice urme de viaţă. O asemenea catastrofă este pomenită şi în Biblie: potopul cel mare şi Arca lui Noe. După fiecare dintre aceste catastrofe, se spunea, Dumnezeu reînnoise viaţa pământească, creând plante şi animale noi - şi mai desăvârşite.

— Şi atunci fosilele erau urmele tuturor formelor de viaţă dinainte care fuseseră distruse prin asemenea catastrofe?

— întocmai. Se spunea, de exemplu, că fosilele ar fi fost amprentele lăsate de animalele pentru care nu mai fusese loc în Arcă. însă când Darwin plecase cu vasul *Beagle,* el luase cu sine primul volum din opera *Principii de geologie* a geologului englez *Charles Lyell.* Acesta susţinea că actuala geografie a pământului - cu munţii săi înalţi şi văile sale adânci - ar fi fost rezultatul unei evoluţii nesfârşit de lungi şi lente, şi arăta că înseşi modificările cele mai mărunte puteau duce la mari răsturnări geografice dacă se ia în considerare o foarte mare durată de timp.

— Şi Ia ce schimbări se gândea el?

— Se gândea Ia aceleaşi forţe care acţionează şi astăzi: condiţiile meteorologice şi vântul, topirea gheţurilor, cutremurele de pământ şi alunecările de teren. Se spune, de altfel, că picurarea constantă a apei găureşte piatra - nu prin forţa picăturilor, ci prin persistenţa cu care se produce. Lyell considera că asemenea mici schimbări

treptate pot, în perioade de timp foarte îndelungate, să schimbe total înfăţişarea naturii. Această idee nu putea lămuri singură cum de a găsit Darwin resturi de animale marine în vârful Anzilor. Darwin n-a scăpat niciodată din vedere că *modificările mici, treptate,* pot duce la răsturnări dramatice dacă includem factorul timp în discuţie.

— Se gândea el că o asemenea explicaţie s-ar putea aplica şi în ce priveşte evoluţia speciilor animale?

— Da, el şi-a pus în orice caz această întrebare. Dar cum am spus: Darwin era un om prevăzător. El îşi gândea multă vreme întrebările înainte de a îndrăzni să dea un răspuns. Pentru aceasta el folosea metodele tuturor filosofilor adevăraţi, anume: întrebarea e importantă, dar în ce priveşte răspunsul, nu e totdeauna justificată graba.

— înţeleg.

— Un factor hotărâtor în teoria lui Lyell era vârsta pământului. în cercuri largi se presupunea, la vremea lui Darwin, că Dumnezeu crease pământul cu aproximativ şase mii de ani în urmă. Se ajunsese Ia cifra aceasta numărând toate generaţiile care se se succedaseră de la Adam şi Eva şi până în prezent.

— Naivă concepţie!

— E uşor să fii deştept acum. Darwin considera vârsta Pământului ca fiind de 300 milioane de ani. Căci un lucru era sigur: Nici teoria lui Lyell a evoluţiei treptate geologice şi nici teoria lui Darwin a evoluţiei nu aveau sens decât dacă se luau în calcul perioade de timp extrem de lungi.

— Cât de bătrân este Pământul ?

— Astăzi ştim că Pământul este de 4,6 miliarde de ani.

— Asta e într-adevăr o perioadă de timp lungă...

— Până acum ne-am concentrat asupra unuia dintre argumentele lui Darwin în favoarea unei evoluţii biologice. Şi anume asupra *descoperirii fosilelor* în diferitele formaţii de piatră şi roci. Un alt argument îl constituia *difuzarea geografică* a speciilor vii. Aici metoda de cercetare a lui Darwin a adus un material nou şi imens de bogat. El văzuse cu propriii lui ochi că diferite specii de animale într-o regiune se pot deosebi între ele prin detalii infime. Nu în ultimul rând el a făcut unele descoperiri interesante în Insulele Galapagos, la vest de Ecuador.

— Povesteşte!

— Vorbim despre un grup foarte strâns de insule vulcanice. Din cauza aceasta, nu erau acolo mari deosebiri în ce priveşte flora şi fauna. Insă tocmai micile deosebiri l-au interesat pe Darwin. Pe toate insulele el a găsit broaşte ţestoase-elefant, adică foarte mari, dar de la o insulă la alta ele erau de flecare dată puţin mai altfel. Oare Dumnezeu crease într-adevăr pentru fiecare dintre insule câte o rasă anume de broaşte ţestoase-elefant?

— îndoielnic.

— Şi mai important a fost ce a observat Darwin în lumea păsărilor din Galapagos. De la o insulă la alta variau tipurile de cintezoi - identificabile, printre altele, şi după forma ciocului. Darwin a putut demonstra că aceste variaţiuni depindeau strâns de felul în care aceşti cintezoi se hrăneau pe diferitele insule. Cintezoiul cu cioc ascuţit trăia din seminţele de pin, micul cintezoi cântător se hrănea cu insecte, cintezoiul ciocănitor cu insectele care trăiesc pe trunchiurile şi pe crengile pomilor... Fiecare dintre aceste tipuri diferite avea ciocul care se potrivea cel mai bine cu felul

său de hrană. Puteau oare toţi aceşti cintezoi să se tragă dintr-una şi aceeaşi varietate? Şi apoi acest tip de cintezoi ajunsese să se adapteze în decursul anilor mediului de pe diferitele insule, în aşa măsură încât la sfârşit apăruseră mai multe tipuri noi?

— Şi a ajuns la această convingere până la urmă?

— Da, probabil că Darwin acolo, pe Insulele Galapagos, a ajuns „darwinist". El a observat apoi că fauna acestui mic grup de insule prezenta mari asemănări cu multe specii pe care el le întîlnise în America de Sud. Oare Dumnezeu crease o dată pentru totdeauna aceste animale în tipuri care se deosebeau câte puţin unele de altele - sau existase o evoluţie? Tot mai mult căpăta îndoieli că speciile ar fi fost chiar atât de invariabile. Dar îi lipsea încă o explicaţie bună despre felul în care se putea produce o asemenea eventuală evoluţie sau adaptare la mediu) ambiant. Ce obţinuse, el până la un anumit moment, era un argument în favoarea ipotezei că toate animalele de pe lume erau înrudite între ele.

— Da?

— Şi acesta era modul de evoluţie al embrionului mamiferelor. Dacă vei compara unele cu altele embrioanele de câine, liliac, iepure şi om în primele stadii de dezvoltare, ele sînt atât de asemănătoare, încât nu vei vedea aproape nici o deosebire între ele. De-abia într-un stadiu foarte târziu al evoluţiei embrionului vei putea deosebi un embrion de om de unul de iepure. Nu ar fi aceasta un indiciu că aceste specii sunt rude îndepărtate între ele?

— Dar nu a găsit totuşi nici o explicaţie despre felul cum se produce evoluţia?

— El se gândea mereu la teoria lui Lyell despre schimbările mărunte care în cursul timpului pot avea efecte uriaşe. Dar nu găsea nici o explicaţie care să poată sluji ca principiu universal. Cunoştea, fireşte, teoriile lui Lamarck. Acesta remarcase că diferitele specii de animale îşi dezvoltaseră exact laturile de care aveau nevoie. El spunea că girafele, de exemplu, aveau gâtul atât de lung pentru că de-a lungul multor generaţii îşi întinseseră gâturile spre frunzele mai înalte ale pomilor. Lamarck arăta, de asemenea, că însuşirile pe care indivizi izolaţi Ie dobândiseră prin eforturi proprii se transmiteau descendenţilor. Dar această teorie, că „însuşirile dobândite" se pot moşteni, a fost respinsă de Darwin - tocmai pentru că Lamarck nu-şi putuse dovedi această afirmaţie îndrăzneaţă. Acum se ivise altceva - şi mult mai la obiect -, un lucru la care Darwin se gândea mereu. Aproape că ai putea spune că mecanismul propriu-zis al evoluţiei speciilor i se ivise direct sub nas.

— Sunt curioasă să aud.

— Dar trebuie ca tu însăţi să descoperi acest mecanism. De asta te întreb: Dacă ai trei vaci, dar nu ai furaj de-ajuns decât pentru două, ce faci?

— Poate că atunci am să sacrific una dintre vaci?

— Tocmai... şi pe care o sacrifici?

— Sigur că cea care dă cel mai puţin lapte.

— Chiar aşa ai face?

— Da, e logic doar.

— Şi exact asta fac oamenii de mii de ani. Dar n-am terminat încă cu cele două vaci care au rămas. Să presupunem că vrei să o împerechezi pe una dintre ele. Pe care o alegi?

— Pe cea care dă cel mai mult lapte. Atunci şi viţelul va deveni, desigur, o vacă bună de lapte.

— Deci Ie preferi pe vacile care dau mult lapte celor mai proaste? Atunci mai avem nevoie doar de un exemplu. Dacă îţi place să mergi la vânătoare şi ai doi câini de vânătoare, dar trebuie să dai unul dintre ei, pe care l-ai păstra ?

— Fireşte că l-aş păstra pe cel care are nasul mai bun pentru vânatul care mă interesează pe mine.

— Da, acela ar fi mai bun pentru tine. Şi astfel, Sofie, oamenii sunt cei care, de mai bine de zece mii de ani, fac o selecţie a animalelor. Găinile nu s-au ouat totdeauna câte cinci ouă pe săptămână, oile n-au dat totdeauna la fel de multă lână, caii n-au fost totdeauna deopotrivă de puternici şi de rapizi. însă oamenii au făcut o alegere artificială între ele. Asta e valabil şi pentru plante. Nu se plantau varietăţile mai proaste de cartofi când se puteau procura altele mai bune. Nu-ţi dai osteneala să seceri spicele mai sărace. Darwin arată că nu există două vaci la fel, nici două spice, nici doi cîini şi nici doi cintezoi. Natura dispune de o enormă varietate de exemplare. Chiar într-una şi aceeaşi specie nu există doi indivizi cu totul la fel. Asta poate că ai aflat-o şi tu când ai băut din sticluţa albastră.

— Da, pot să spun aşa ceva.

— Darwin a fost deci silit să-şi pună întrebarea: ar putea oare exista şi în natură un mecanism asemănător? Ar fi cu putinţă oare ca şi natura să facă o asemenea alegere naturală printre indivizii care să aibă posibilitatea să evolueze? Şi nu în cele din urmă: poate oare un asemenea mecanism să dea naştere, în perioade de timp foarte lungi, unor specii cu totul noi de plante şi animale?

— Pariez că răspunsul este da.

— Şi totuşi Darwin încă nu-şi putea reprezenta bine cum ar fi trebuit să se producă o selecţie „naturală". însă în octombrie 1838 - exact Ia doi ani după întoarcerea sa acasă cu *Beagle* - i-a căzut în mâini, din întâmplare, o cărticică a sociologului *Thomas Malthus.* Cartea se numea *An Essay on the Principles of Population.* Americanul *Benjamin Franklin,* care printre altele inventase paratrăsnetul, îi dăduse lui Malthus ideea acestei cărţi. Franklin arătase că şi în natură trebuie să existe factori delimitatori, căci altminteri, mai devreme sau mai târziu, o singură varietate de plante sau de animale s-ar fi răspândit pe întregul pământ. Doar prin faptul că există diferite specii se menţin ele una pe alta între anumite limite.

— înţeleg.

— Malthus a dus această idee mai departe şi a aplicat-o situaţiei populaţiei pe pământ. El a arătat că, în fapt, capacitatea de înmulţire a omului este atât de mare, încât s-ar naşte totdeauna mai mulţi copii decât ar putea creşte în general. Şi cum producţia de hrană nu va putea ţine niciodată pasul cu sporul de populaţie, un mare număr de oameni ar fi condamnaţi să piară în lupta pentru existenţă. Cei care cresc şi se maturizează - şi astfel îşi pot asigura menţinerea proprie, dar şi a celor care depind de ei - fac parte dintre cei care s-au impus cel mai bine în lupta pentru supravieţuire.

— Sună logic.

— Şi tocmai acesta este mecanismul universal pe care îl căutase Darwin. Dintr-o dată, el avea explicaţia pentru felul în care se desfăşoară evoluţia. Răspunzătoare pentru aceasta este selecţia naturală în lupta pentru existenţă - cine se acomodează cel mai bine la

mediu va supravieţui şi va asigura dăinuirea speciei sale. Aceasta era cea de a doua teorie pe care o exprima el în cartea sa *Originea speciilor*. El scria: „Elefantul se înmulţeşte mai încet decât celelalte animale, dar dacă toţi puii ar trăi după trecerea a 750 de ani, ar exista cam 19 milioane de elefanţi ca descendenţi ai unei perechi iniţiale.

— Ca să nu mai vorbim de miile de ouă ale unui singur batog.

— Mai departe, Darwin a arătat că lupta pentru existenţă între speciile care sunt cele mai apropiate între ele este adesea cea mai dură. Asemenea animale trebuie să se lupte pentru aceeaşi hrană. Şi pe urmă mai sunt micile deosebiri - deci cele mai mici cu putinţă abateri de la medie - care sunt decisive. Cu cât mai dură este lupta pentru existenţă, cu atât mai repede decurge dezvoltarea unor noi specii. Şi supravieţuiesc doar cei mai bine adaptaţi, în vreme ce toţi ceilalţi mor.

— Cu cât mai puţină hrană există şi în acelaşi timp se produc mai mulţi descendenţi, cu atât mai repede decurge deci evoluţia?

— Dar aici nu e vorba numai de hrană. Poate fi la fel de important ca un animal să poată scăpa şi să nu fie mâncat de alte animale. Poate fi, de exemplu, un avantaj că unele animale au o anumită culoare care-i protejează, că ele pot fugi mai repede, că pot înregistra mai bine duşmanii - sau cel puţin că ele însele au un gust neplăcut. O otravă care ucide fiarele de pradă nu e de dispreţuit în asemenea cazuri. Nu e deci o întâmplare că multe specii de cactus sunt otrăvitoare. Sofie, în deşert cresc aproape numai cactuşi. Şi din cauza asta ei sunt deosebit de vulnerabili faţă de animalele care se hrănesc cu plante.

— Şi, în afară de asta, cei mai mulţi cactuşi au spini.

— De o importanţă fundamentală este, de asemenea, capacitatea de reproducere. Darwin a studiat îndeaproape ce importanţă are polenizarea plantelor. Plantele îşi arată culorile frumoase şi îşi emană miresmele pentru a atrage insectele care le ajută la polenizare. Din acelaşi motiv îşi fac păsările auzite trilurile. Un taur încet sau melancolic care nu se interesează de vacile din jur este deci neinteresant cu totul pentru istoria speciei. în fond, singura sarcină a individului este să atingă maturitatea sexuală şi să se reproducă, pentru a asigura dăinuirea speciei. Este ca o lungă alergare cu ştafeta. Cine, dintr-un motiv sau altul, nu-şi poate transmite moştenirea va fi întotdeauna izolat, în felul acesta stirpea se înnobilează constant. în primul rând capacitatea de rezistenţă faţă de maladii este o însuşire care se păstrează în variantele supravieţuitoare.

— Deci totul se îmbunătăţeşte constant?

— Selecţia aceasta continuă are grijă ca cei care se adaptează cel mai bine unui *anumit mediu* - sau unei anumite nişe ecologice - să-şi păstreze specia mai departe în acel mediu. Dar ceea ce este un avantaj într-un anumit mediu poate să fie fără nici un efect într-un altul. Pentru unii dintre cintezoii de pe Insulele Galapagos capacitatea de zbor era foarte importantă. Dar o asemenea uşurinţă de zbor este mai puţin importantă atunci când hrana trebuie culeasă de pe jos şi nu există în preajmă animale de pradă. Tocmai pentru că în natură există nişe ecologice diferite s-au dezvoltat în cursul timpului atât de multe specii diferite de animale.

— Dar există numai o singură specie de fiinţe omeneşti.

— Da, pentru că oamenii au capacitatea fantastică, într-adevăr, de a se adapta celor mai diferite condiţii de viaţă. Din cauza asta, de exemplu, Darwin era atât de uimit să vadă cum se adaptau indienii din Ţara de Foc la clima atât de rece de acolo. Dar nu toţi oamenii sunt la fel. Faptul că oamenii de la ecuator au o culoare a pielii de nuanţă mai închisă decât locuitorii ţărilor nordice se explică prin capacitatea pielii întunecate la culoare de a proteja faţa de lumina solară. Oamenii albi, care stau mult la soare, sunt mai expuşi la cancerul pielii.

— Este pielea albă un avantaj pentru cei care trăiesc într-o ţară nordică?

— Sigur, altminteri oamenii ar avea peste tot pielea de culoare închisă. însă tipul de piele albă creează mai uşor vitamine din lumina soarelui, şi asta este important dacă soarele nu străluceşte atât de mult. Astăzi lucrul nu mai este atât de important, pentru că putem procura prin hrană destule vitamine de acest fel. însă în natură nu există lucruri întâmplătoare. Totul se reduce la acele schimbări infime care acţionează de-a lungul multor generaţii.

— în fond, aici e o idee cu adevărat fantastică, nu?

— Da, nu-i aşa? Deci, pentru moment, putem rezuma teoria evoluţiei a lui Darwin astfel...

— Haide!

— ... încât să spunem: Variaţiile constante printre indivizii uneia şi aceleiaşi specii şi o rată ridicată a naşterilor din care numai o infimă parte supravieţuieşte alcătuiesc materia primă sau materialul pentru evoluţia vieţii pe pământ. Selecţia naturală în

lupta pentru existenţă este mecanismul sau forţa motrice a acestei evoluţii. Selecţia naturală are grijă ca întotdeauna cei mai puternici sau mai bine adaptaţi să supravieţuiască.

— Mi se pare că sună la fel de logic ca şi o operaţie matematică. Cum a fost primită cartea asta despre „originea speciilor"?

— A izbucnit un urlet de mânie. Biserica a protestat cel mai tare şi mediul ştiinţific în Anglia s-a resimţit. La drept vorbind, nici nu era de mirare, căci Darwin îi contestase lui Dumnezeu actul Creaţiei. Unii mai cu capul pe umeri ştiau totuşi că era cu mult mai greu să realizezi ceva cu o posibilitate de creaţie evoluând treptat, decât folosind o schemă fixată o dată pentru totdeauna de la început.

Dintr-o dată, Sofie sări de la locul ei.

— Ia uită-te acolo! strigă ea.

Arăta spre fereastră. Jos, lângă lac, un bărbat şi o femeie se plimbau pe mal ţinându-se de mână. Erau în pielea goală.

— Aceştia sunt Adam şi Eva, spuse Alberto. Probabil că şi-au dat seama că au ajuns în aceeaşi situaţie cu Scufiţa Roşie şi cu Alice în Ţara Minunilor, şi din cauza asta au apărut acuma aici.

Sofie se apropie de fereastră şi rămase să se uite după ei până ce dispărură printre copaci.

— Darwin voia să spună că şi oamenii s-au dezvoltat din animale?

— în 1871 el a publicat cartea *The Descent of Man - Descendenţa omului.* El arată aici că există mari asemănări între fiinţele omeneşti şi animale şi demonstrează că oamenii şi maimuţele umanoide trebuie să se fi dezvoltat cândva din strămoşi comuni. între timp fuseseră găsite şi primele cranii fosile ale unui tip uman dispărut. Mai întâi, într-o carieră de piatră din Gibraltar şi, câţiva

ani mai târziu, în Neanderthal în Renania. Ironia situaţiei este că în 1871 s-au ridicat mult mai puţine; proteste decât în 1859, la apariţia *Originii speciilor*. Dar şi prima carte lăsase să se înţeleagă, de fapt, că omul se trage din maimuţă. Şi cum am spus, când Darwin a murit, în 1882, el a avut funeralii solemne ca un pionier al ştiinţei.

— Deci până la urmă tot a ajuns să aibă faimă şi onoruri?

— Da, până la urmă. Dar întâi a fost socotit drept omul cel mai primejdios din Anglia.

— Dumnezeule!

— „Am vrea să sperăm că nu e adevărat", se pare că ar fi spus o doamnă distinsă, „şi dacă e totuşi adevărat, atunci vrem să nădăjduim că lucrul nu va ajunge în general cunoscut". Un renumit om de ştiinţă a spus ceva în genul acesta: „O descoperire umilitoare, şi cu cât se va vorbi mai puţin despre ea, cu atât mai bine".

— Prin asta, oamenii aceştia au demonstrat că omul se înrudeşte cu struţul!

— Da, ai dreptate. Dar pe măsură ce înaintezi în timp poţi spune că devii mai inteligent. Dintr-o dată, mulţi s-au simţit siliţi să-şi revizuiască ideile cu privire la felul în care e povestită în Biblie Creaţia. Tânărul scriitor pe atunci *John Ruskin* a exprimat această senzaţie astfel: „Dacă m-ar lăsa în pace geologii ăştia! La sfârşitul fiecărui verset din Biblie aud ciocanele lor lovind".

— Şi loviturile acestea de ciocan erau îndoieli la Cuvântul Domnului ?

— Asta voia el să spună. Căci nu numai înţelegerea literară a relatării biblice despre Creaţie era astfel contestată. Esenţa teoriei lui Darwin constă în aceea că omul a apărut datorită unor variaţiuni absolut *întâmplătoare*

Şi, mai mult încă, Darwin făcuse din oameni rezultatul unei „lupte pentru existenţă" de-a dreptul jignitoare.

— Şi a spus Darwin cum se produc asemenea variaţiuni întâmplătoare?

— Aici atingi punctul cel mai slab al teoriei sale. Darwin avea doar nişte idei foarte vagi cu privire la ereditate. Ceva dispare în procesul încrucişării părinţilor. O pereche de părinţi nu are niciodată doi copii absolut asemenea. încă de atunci se ajunge la o anumită variaţie. Pe de altă parte, în felul acesta nu se poate ivi ceva cu totul nou. Există, de asemenea, plante şi animale care se înmulţesc prin muguri sau prin diviziune simplă. La întrebarea cum iau naştere variaţiile, abia aşa-numitul *neodarwinism* a completat teoria lui Darwin.

— Povesteşte!

— Toată viaţa şi toate procesele de înmulţire se învârtesc în fond în jurul divizării celulei. Când o celulă se divide, se nasc două celule identice cu exact acelaşi material genetic. Prin diviziunea celulei înţelegem deci o celulă care se copiază pe ea însăşi.

— Da?

— Dar uneori se ajunge în acest proces la nişte erori minuscule - şi din cauza asta celula copiată nu mai este exact la fel cu celula-mamă. Biologia maternă desemnează acest proces drept *mutaţie.* Asemenea mutaţii pot fi cu totul neînsemnate; pot, de asemenea, duce la modificări evidente în ce priveşte însuşirile individului. Ele pot fi direct dăunătoare, şi asemenea „mutanţi" vor fi totdeauna eliminaţi dintre urmaşi. Multe boli sunt, în fond, rezultatul unor asemenea mutaţii. Dar uneori o mutaţie îi poate dărui individului însuşirea pozitivă de care are nevoie pentru a se impune mai bine în lupta pentru existenţă.

— Un gât mai lung, de exemplu?

— Explicaţia lui Lamarck pentru gâtul lung al girafei era că girafele se întinseseră tot timpul după mâncare. Dar potrivit darwinismului, însuşirile dobândite nu sunt ereditare. Darwin considera gâtul lung al girafei ca fiind o variaţie naturală a gâtului strămoşilor ei. Neodarwinismul a completat această explicaţie vorbind despre o cauză anume pentru apariţia unor asemenea variaţiuni.

— Anume mutaţiile.

— Da, schimbările cu totul întâmplătoare ale masei ereditare provocaseră unora dintre strămoşii girafei de azi un gât mai lung decât media obişnuită. Când nu mai era de-ajuns de mâncare, aşa ceva putea fi un lucru important. Animalul care ajungea cel mai sus la înălţimea copacilor se descurca cel mai bine. Putem să ne închipuim, de altfel, că unele dintre aceste girafe „originare" îşi dezvoltaseră capacitatea de a-şi culege hrana şi de pe jos. După trecerea unei perioade mai lungi de timp, o asemenea specie de animale putea să se împartă în două tipuri diferite.

— înţeleg.

— Să vedem acum câteva exemple mai noi despre felul în care are loc selecţia naturală. Principiul este foarte simplu.

— Dă-i drumul!

— în Anglia, trăia o anumită specie de fluturi numită *fluturele de mesteacăn.* Cum arată şi numele, ei trăiau pe trunchiurile deschise la culoare ale mestecenilor. Dacă ne întoarcem în secolul al optsprezecelea, atunci constatăm că cei mai mulţi dintre aceşti fluturi de mesteacăn erau de culoare deschisă. De ce oare, Sofie?

— Pentru că, aşa, păsările înfometate nu le mai puteau descoperi atât de uşor.

— Dar treptat au apărut şi unele exemplare mai închise la culoare. Asta se datora unor mutaţii cu totul întâmplătoare. Şi ce crezi că s-a întâmplat cu mutanţii de culoare închisă?

— Erau mai uşor de descoperit şi din cauza asta păsările îi puteau prinde mai lesne când le era foame.

— Pentru că în mediul acela - adică pe trunchiurile mai deschise la culoare ale mestecenilor - culoarea mai întunecată era o însuşire nefavorabilă. Din cauza asta s-au înmulţit tot mai mult fluturii albi. Dar apoi mediul s-a schimbat. Ca urmare a industrializării, în multe regiuni trunchiurile albe ale copacilor s-au făcut negre. Şi ce crezi că s-a întâmplat acum cu fluturii de mesteacăn?

— Acuma exemplarele de culoare închisă s-au descurcat mai bine...

— Da, şi nu a trecut mult până ca ei să se înmulţească. între 1848 şi 1948 proporţia de fluturi de mesteacăn negri a crescut de Ia 1 la 99 la sută. în unele locuri mediul se schimbase şi culoarea deschisă nu mai era un avantaj în lupta pentru existenţă. Mai degrabă invers. Cei albi, „care pierdeau", au fost aproape total eliminaţi, cu ajutorul păsărilor, când se mai arătau pe trunchiurile copacilor. Dar iarăşi s-a produs o modificare importantă. Folosirea în mai mică măsură a cărbunelui şi filtrele bune introduse au făcut ca mediul să devină în ultimii ani iarăşi mai curat.

— Şi acum trunchiurile mestecenilor sunt iarăşi albe?

— De aceea şi fluturii de mesteacăn se întorc acum la culoarea albă - spunem că asta este adaptare. în toate acestea e vorba de o lege a naturii.

— înţeleg.

— Dar mai există şi alte exemple despre amestecul oamenilor în mediul ambiant.

— La ce te gândeşti?

— S-a încercat, de exemplu, combaterea dăunătorilor prin anumite produse toxice. La început asta poate avea rezultate bune. Dar când un câmp sau o grădină de legume este tratată cu mijloacele toxice de combatere a

dăunătorilor, se creează în realitate din cauza acestor dăunători pe care vrem să-i combatem, o adevărată catastrofă ecologică. Şi, prin mutaţiile constante se ajunge până la urmă Ia crearea unor grupuri de dăunători care sunt capabile să se opună mai bine - sau sunt mai *rezistente,* cu alte cuvinte - faţă de produsele toxice cu care au fost tratate. Aceste exemplare „câştigătoare" au şanse mai bune de supravieţuire şi din cauza asta e tot mai greu să fie combătute. Tocmai pentru că oamenii au încercat atât de energic să-i stârpească, dăunătorii supravieţuiesc. în cele din urmă rămân variantele cele mai capabile de rezistenţă.

— E aproape sinistru.

— Este în orice caz o idee importantă. Dar şi în propriul nostru trup încercăm să combatem elementele dăunătoare. Mă gândesc la bacterii.

— Luăm penicilină sau alte antibiotice.

— Şi o cură de penicilină este pentru aceşti mici diavoli o adevărată catastrofă ecologică. Dar cu cât folosim mai multă penicilină, cu atât Ie facem pe aceste bacterii mai rezistente. Şi în felul acesta am produs prin selecţie o grupă de bacterii care este mult mai greu de combătut decât cele dinainte. Trebuie să folosim antibiotice tot mai puternice, dar la urmă...

— La urmă bacteriile ajung să ne curgă din gură? Poate că atunci ar trebui să deschidem focul împotriva lor?

— Asta ar fi poate cam prea drastic. Dar e sigur că medicina modernă a creat aici o dilemă foarte serioasă. Şi încă ceva pe lângă toate astea: bacteriile luate în sine sunt acum mai active decât înainte. In trecut mulţi copii nu ajungeau să crească pentru că erau victimele diferitelor boli. Prea puţini erau cei

care supravieţuiau. Această selecţie naturală a fost acum, într-o anumită măsură, eliminată de medicina modernă. Dar, ceea ce îl poate ajuta pe un individ în sine să treacă peste asemenea boli, poate, în timp, să slăbească în ansamblu capacitatea de rezistenţă a omenirii; nemailuând în seamă aşa-numita „igienă ereditară", îndreptăm spiţa umană către o sigură „degenerare". Adică, în durate mari, capacitatea ereditar dobândită a oamenilor de a depăşi anumite boli poate fi slăbită.

— Asta sună de-a dreptul înfricoşător.

— Un filosof trebuie totuşi să vorbească şi despre eventualitatea aceasta. Dacă socoteşte că acest lucru e adevărat. Să încercăm o nouă privire de ansamblu a problemei.

— Te rog.

— Poţi spune că viaţa este şi o mare loterie, la care ajungem să nu mai vedem decât lozurile câştigătoare.

— Ce vrei să spui?

— Cei care au fost învinşi în lupta pentru existenţă au dispărut, în fond. în spatele fiecărei specii de plante şi animale de pe lume stau milioane de ani, în care s-au tras mereu lozuri câştigătoare. Şi lozurile necâştigătoare - ele nu se văd decât o singură dată. Deci nu există astăzi pe lume specii de plante sau de animale pe care să nu Ie putem considera drept câştigătoare la marea loterie a vieţii.

— Căci numai cei mai buni dăinuie.

— Poţi spune aşa. Şi acum dă-mi puţin afişul acesta pe care I-a adus acel... acel paznic de animale.

Sofie îi întinse afişul cu poza. Doar pe una dintre părţi era imaginea Arcei lui Noe. Pe cealaltă se afla arborele genealogic al tuturor speciilor de vieţuitoare. Tocmai partea aceasta i-o arătă acum Alberto.

— Schiţa aceasta arată subîmpărţirea pe categorii a diferitelor specii de plante şi animale. Vezi că speciile acestea individuale le aparţin diferitelor grupuri, clase şi aşa mai departe.

— Da.

— Laolaltă cu maimuţele, omul face parte din aşa-numitele primate. Primatele sunt mamifere, şi toate mamiferele aparţin clasei vertebratelor, care la rândul lor se numără printre animalele multicelulare.

— Asta aproape că aminteşte de Aristotel.

— Exact. Dar schiţa nu arată numai cum sunt împărţite astăzi feluritele specii. Ea mai spune câte ceva şi despre istoria evoluţiei vieţii. Vezi, de exemplu, că păsările s-au despărţit cândva de reptile, reptilele de amfibii şi amfibiile de peşti.

— Da, e clar.

— De fiecare dată când una dintre aceste linii de evoluţie se desparte, au luat naştere mutaţiile care au dus la crearea unor noi specii. în felul acesta s-au ivit în cursul anilor diferitele grupuri şi clase de animale. însă schiţa este foarte mult simplificată. în realitate, astăzi trăiesc pe pământ peste un milion de specii de animale şi acest milion este doar un fragment din speciile care au existat până acum pe suprafaţa pământului. Vezi, de exemplu, că o grupă cum ar fi cea a trilobiţilor a dispărut cu totul.

— Şi jos de tot sunt animalele unicelulare.

— Unele dintre ele poate nu s-au schimbat de multe miliarde de ani. Vezi, de asemenea, că această linie a organismelor unicelulare duce spre regnul plantelor. Căci şi plantele provin, probabil, din aceeaşi celulă originară ca şi toate animalele.

— Asta văd. Şi acum am o întrebare.

— Da?

— De unde a venit această primă „celulă originară"? Ne spune asta Darwin?

— Ţi-am spus doar că el era un om foarte precaut. Dar în acest punct şi-a permis totuşi o speculaţie. El a scris:

„Dacă (şi, ah, acest dacă!) ne-am putea închipui un anume iaz mic, cald, în care să existe tot felul de săruri conţinând amoniac şi fosfor, să existe lumină, căldură, electricitate şi aşa mai departe, şi în care să se creeze pe cale chimică o proteină capabilă să-şi facă legături, şi care să străbată apoi nişte modificări şi mai complicate..."

— Da, ce se întâmplă atunci?

— Lucrul la care medita astfel - ca un filosof - Darwin era modul în care ar fi putut lua naştere prima celulă vie din materia organică. Şi iarăşi el a ghicit just. Ştiinţa de astăzi porneşte anume de la ipoteza că prima formă de viaţă primitivă s-a născut într-un asemenea „iaz mic şi cald", aşa cum şi-l închipuise Darwin.

— Povesteşte!

— Trebuie să ne ajungă o schiţă, şi nu uita acum că îl vom părăsi pe Darwin. Facem un salt către cercetările cele mai noi cu privire la originea vieţii pe lume.

— Asta mă face chiar puţin nervoasă. Nimeni nu *ştie* doar cum a apărut viaţa?

— Poate că nu; dar mereu părţi dintr-o imagine despre felul cum a putut lua naştere viaţa se strâng laolaltă.

— Mai departe, spune mai departe!

— întâi să stabilim că toată viaţa de pe Pământ - atât plantele, cât şi animalele - pornesc de la exact aceeaşi materie. Definiţia cea mai simplă a vieţii este că ea este o materie care, datorită metabolismului, are

proprietatea de a se diviza în două părţi cu totul egale. Acest proces este condus de o singură materie pe care o numim ADN. ADN înseamnă cromozomii sau materia ereditară care există în toate celulele vii. ADN-ul este o moleculă foarte complexă - sau o macromoleculă, cum i se mai spune. întrebarea este deci cum s-a născut această primă moleculă ADN.

— Da?

— Pământul a luat naştere atunci când, acum câteva miliarde de ani, s-a constituit sistemul solar. La origine era o masă arzătoare, dar treptat crusta pământească s-a răcit. Ştiinţa modernă arată că viaţa ar fi luat fiinţă acum poate trei până la patru miliarde de ani.

— Asta sună cu totul improbabil.

— Asta ai voie s-o spui abia când ai ascultat şi restul. întâi trebuie să ştii că Pământul arăta atunci cu totul altfel decât astăzi. Nu exista încă viaţă şi nu exista în atmosferă oxigen. Oxigenul în stare liberă s-a ivit de-abia prin fotosinteza plantelor. Şi e important faptul că nu există oxigen. Este de neconceput ca această materie constitutivă a vieţii - care să poată constitui la rândul ei ADN-ul - să fi putut apărea într-o atmosferă conţinând oxigen.

— De ce?

— Pentru că oxigenul este o materie foarte reactivă. Elementele constitutive ale moleculelor ADN ar fi fost de mult oxidate, înainte de a fi putut constitui molecule atât de complicate cum sunt cele ale ADN-ului.

— Aha.

— De aceea ştim cu toată siguranţa că astăzi nu mai apare nici o formă de viaţă, nici măcar o bacterie sau un virus. întreaga viaţă de pe Pământ trebuie că este de aceeaşi

vârstă. Un elefant are deci un arbore genealogic la fel de lung ca şi cea mai simplă bacterie. Ai putea aproape spune că un elefant - sau un om - este, în realitate, o colonie complexă de animale unicelulare. Căci în fiecare celulă individuală a trupului nostru avem exact acelaşi material genetic. întreaga reţetă spunând cine suntem se află în cea mai mică celulă a trupului nostru.

— Un gând straniu.

— Una dintre marile enigme ale vieţii este că celulele într-un animal multicelular sunt, cu toate acestea, capabile să se specializeze fiecare pentru funcţia ei individuală. Căci nu toate însuşirile genetice intră în acţiune în toate celulele. Unele dintre aceste însuşiri - sau gene - sunt „scoase din funcţiune", iar altele „intră în funcţiune". O celulă a ficatului produce alte proteine decât o celulă nervoasă sau o celulă a pielii. Dar şi în celula ficatului, şi în cea nervoasă, şi în cea a epidermei găsim aceeaşi moleculă ADN care conţine planul general de alcătuire al organismului de care e vorba.

— Spune mai departe!

— La vremea când în atmosferă nu exista oxigen, nu exista nici pătura de ozon protectoare din jurul globului pământesc. Asta înseamnă că nimic nu reţinea iradierea din spaţiul cosmic. Şi acesta e un lucru important. Căci exact aceste radiaţii au jucat, probabil, un rol important în crearea primei molecule complicate. O asemenea iradiaţie cosmică era, de fapt, energia propriu-zisă, care a făcut ca diferitele substanţe chimice pe Pământ să se adune laolaltă formând macromolecule complicate.

— E limpede.

— Precizez: pentru ca aceste molecule complicate, celulele, în fond, din care constă

viaţa, să se poată constitui, trebuiau îndeplinite cel puţin două condiţii: *Nu trebuia să existe oxigen în atmosferă şi trebuia ca iradiaţia din Cosmos să pătrundă pe Pământ.*

— înţeleg.

— în „micul iaz cald" - sau „supa originară", cum îi place ştiinţei acum să spună - s-a constituit deci cândva o macromoleculă cât se poate de complicată care avea însuşirea stranie de a se putea diviza singură în două părţi egale. Şi de aici a pornit lunga evoluţie, Sofie. Dacă simplificăm puţin, putem vorbi deja de prima materie genetică, de primele ADN sau de primele celule vii. Ea s-a divizat în continuare - dar de la început au existat şi mutaţii. După un timp imens de lung, asemenea organisme unicelulare s-au strâns laolaltă în organisme mai complicate pluricelulare. în felul acesta s-a ajuns la fotosinteza plantelor, şi, ca urmare, s-a creat o atmosferă conţinând oxigen. Aceasta a avut o dublă însemnătate. întâi, atmosfera a dat posibilitate animalelor care respirau aerul să se dezvolte; în al doilea rând, ea a protejat viaţa de iradiaţiile dăunătoare din Cosmos. Căci tocmai această iradiaţie - care poate a fost o „scânteie" importantă pentru crearea primei celule - este dăunătoare pentru orice formă de viaţă.

— Dar nici atmosfera nu a apărut astfel peste noapte? Cum s-au descurcat atunci primele forme de viaţă?

— Viaţa a luat naştere în marea originară - pe care am numit-o şi „supa originară". Acolo ea se putea dezvolta apărată de iradiaţiile dăunătoare. De-abia mult mai târziu - *după ce* viaţa îşi crease în mare o atmosferă - s-au târât primele amfibii pe uscat. Şi restul l-am povestit deja. Stăm acum aici, într-o colibă în pădure, şi privim îndărăt la un

proces care a durat trei sau patru miliarde de ani. Şi tocmai în noi a ajuns acest lung proces să aibă conştiinţă de sine însuşi.

— Dar tu vrei să spui că totul a fost doar o pură întâmplare?

— Nu, nu am spus asta. Afişul acesta îţi arată că evoluţia a urmat o anumită orientare. De-a lungul a milioane de ani, animalele şi-au creat un sistem nervos tot mai complicat - şi până la urmă cu creier tot mai dezvoltat. Nu cred că asta a fost o întâmplare. Tu ce crezi?

— Ochiul omenesc nu poate să se fi născut dintr-o pură întâmplare. Tu nu crezi că are un sens faptul că noi putem vedea lumea din jurul nostru?

— Chestiunea asta cu evoluţia ochiului I-a surprins şi pe Darwin. El nu-şi putea închipui, pur şi simplu, că ceva atât de fin cum este ochiul ar fi putut lua naştere prin selecţia naturală.

Sofie îşi ridică ochii spre Alberto. Se gândea cât era de ciudat că ea trăia exact în momentul acela, că ea trăia numai o dată şi că nu avea să se mai întoarcă nicicând la viaţă. Dintr-o dată, exclamă:

„Creaţia din veac, la ce-mi slujeşte?
Ce s-a creat, nimicul îl răpeşte".

Acum Alberto o privi sever.

— Nu ai voie să vorbeşti astfel, copila mea. Acestea sunt cuvintele diavolului.

— Ale diavolului?

— Sau ale lui Mefisto - în *Faust*-ul lui Goethe. „Was soll uns denn das ew'ge Schaffen! Geschaffenes zu nichts hinwegzuraffen!".

— Şi cum trebuiesc înţelese aceste cuvinte?

— Când Faust moare şi mai priveşte o dată înapoi spre lunga lui viaţă - el spune

trăindu-şi triumful:

„Opreşte-te, că prea frumoasă eşti!
Nici în eoni nu poate să se şteargă
Sigiliul zilei mele pământeşti -
In presimţirea ce-n har pur tresaltă
Eu gust acuma clipa cea mai naltă".

— Frumos spus.

— Dar acum e rîndul diavolului. Cum a murit Faust, el exclamă:

„Trecut! stupid cuvânt. Trecut, de ce?
Trecut sau pur neant, totuna e!
Creaţia din veac, la ce-mi slujeşte?
Ce s-a creat, nimicul îl răpeşte!
Trecut! Mai poţi afla vreun rost?
Este la fel ca dacă n-ar fi fost,
Dar, ca şi cum ar fi, se-nvârte veşnic
In cerc! Nu, mie-mi place Golul veşnic".

— Ce pesimism! Primul citat îmi plăcea mai mult. Deşi viaţa i se terminase, Faust găsea totuşi un înţeles în urmele pe care le-ar fi lăsat în urma lui.

— Dar atunci, nu este tot o consecinţă a teoriei Iui Darwin că noi avem parte de ceva măreţ, din moment ce chiar şi cea mai mică formă de viaţă este importantă în marele context general? Noi suntem planeta vie, Sofie! Noi suntem corabia cea măreaţă care pluteşte cu pânzele întinse în jurul unui soare arzător în univers. Şi fiecare dintre noi este o barcă încărcată cu gene care pluteşte cu pânzele în vânt prin viaţă. Când am adus această încărcătură în următorul port, atunci înseamnă că nu am trăit degeaba. *Bjørnstjerne Bjornson* a exprimat aceeaşi idee în poema sa *Psalm II:*

„Cinsteşte scurta primăvară-n viaţă
Care-a străbătut totul!

Stelei mărunte i se dăruie înviere,
Forma-i doar trecătoare. O generaţie după alta
Se străduieşte să suie; Fiecare specie naşte o
specie în vremuri fără sfârşit; Şi lumile pier şi
se înalţă din nou.

Scaldă-te-n splendoarea vieţii, tu, înflorire
în pajiştea primăverii;
Trăieşte-ţi, lăudând bunătatea cea veşnică,
Scurta-ţi fiinţă.
Adaugă-ţi şi tu,
Creator, obolul Ia totul;
Mic, ezitant,
Respiră, cât te mai ţin puterile, Dintr-o
sorbire ziua cea veşnică!"

— Ce frumos!
— Dar acum, gata. Spun: Tăiem!
— Mai termină cu ironiile tale!
— Tăiem! am spus. Ascultă la ce-ţi spun eu

Freud

... dorinţa urâtă, egoistă, care se stârnise atunci în ea...

Hilde Møller Knag sări din pat cu clasorul cel mare în braţe. Îl lăsă pe noptieră, alergă, luându-şi hainele în baie, făcu un duş de cel mult două minute şi se îmbrăcă în grabă. Apoi coborî la parter.

— Vrei micul dejun, Hilde?
— Trebuie întâi să vâslesc puţin.
— Dar, Hilde!

Hilde ieşi în fugă afară din casă şi străbătu grădina. Dezlegă barca de la ponton şi sări în ca Apoi începu să vâslească. Rătăci astfel fără rost prin golf, la început cu lovituri furioase

de vâslă, şi apoi treptat ajunse să se liniştească.

„Noi suntem planeta vie, Sofie! Noi suntem corabia cea măreaţă care vâsleşte în jurul unui soare arzător în univers. Şi fiecare dintre noi este o barcă încărcată cu gene care pluteşte cu pânzele în vânt prin viaţă. Când am adus această încărcătură în următorul port, atunci înseamnă că nu am trăit degeaba!"

Hilde cunoştea acum pe dinafară pasajul acesta. In fond, fusese scris şi pentru ea. Nu pentru Sofie, ci pentru ea. Tot ceea ce se alia scris în clasor era o scrisoare a tatălui său pentru ea.

Scoase vâsla din lăcaşul ei şi o trase în barcă. Acum lăsă barca să plutească în voie pe apă, încolo şi încoace. Apa plescăia încet pe marginile bărcii.

Cum barca aceasta mică se legăna pe apele unui golfuleţ la Lillesand, tot astfel şi ea era doar o coajă de nucă pe suprafaţa vieţii.

Unde erau Sofie şi Alberto în imaginea aceasta? într-adevăr, unde erau Sofie şi Alberto?

Ea nu putea pur şi simplu să accepte că ei n-ar fi fost decât nişte „impulsuri electro-magnetice" în creierul tatălui său. Nu avea nici un sens ca ei doi să fi fost doar hârtie şi urme de litere provenind de la panglica maşinii de scris portative a tatălui ei. La fel de bine s-ar fi putut defini pe ca însăşi ca o aglomerare de molecule de proteine, adunate cândva în grabă „într-un iaz mic şi cald". Dar ea era ceva mai mult decât acestea toate. Ea era Hilde Møller Knag!

Dosarul cel mare era, firește, un dar de aniversare fantastic. Şi, desigur, tatăl ei întâlnise în fiinţa ei un sâmbure al veşniciei. Dar Ionul ironic cu care scria între timp despre Sofie şi Alberto nu-i plăcea.

Din cauza asta avea să primească, încă în drumul lui de întoarcere acasă, un avertisment pe care să-l ţină minte. Asta o datora acestor două fiinţe despre care ea citea. Hilde îl vedea de pe acum pe tatăl ei pe aerodromul din Copenhaga. Se plimba de colo-colo agitat.

Treptat, Hilde se linişti. Vâsli îndărăt spre ponton şi legă barca. Apoi petrecu un timp mai îndelungat împreună cu mama ei la micul dejun. îi făcea bine să-i spună că oul era minunat, chiar dacă era poate un pic cam prea moale.

De-abia târziu, seara, luă iarăşi în braţe clasorul cel mare. Acum nu-i mai rămăseseră multe pagini.

Iarăşi bătu cineva la uşă.

— N-ar fi mai bine să ne astupăm, pur şi simplu, urechile? întrebă Alberto. Poate că atunci are să înceteze.

— Nu, vreau să văd cine e.

Când se îndreptă spre uşă, Alberto veni după ea.

Afară era un bărbat complet gol. Adoptase o atitudine foarte impresionantă, dar nu avea, într-adevăr, pe el decât o coroană pe cap.

— Ei? întrebă el. Ce spun domniile voastre despre hainele noi ale împăratului?

Alberto şi Sofie erau muţi de mirare. Dar cel gol nu era deloc descumpănit de asta.

— Văd că nu vă înclinaţi! strigă el.

Alberto îşi făcu curaj.

— Asta se poate, dar împăratul e gol.

Bărbatul cel dezbrăcat persista în aerele pe care şi Ie dădea. Alberto se aplecă spre Sofie şi-i şopti la ureche:

— Se crede un om foarte Ia locul lui.

Acum cel gol făcea o mutră nemulţumită.

— în casa asta funcţionează cumva vreo cenzură ? întrebă el.

— Din păcate, spuse Alberto. De fapt, noi aici suntem cu picioarele pe pământ şi căutăm să fim oameni cu judecată. în starea asta, în care împăratul şi-a pierdut ruşinea, el nu poate trece pragul acestei case.

Sofiei i se păru acest bărbat atât de solemn, dar în pielea goală, atât de comic deodată, încât o pufni râsul. Şi ca şi când asta ar fi fost un semnal tainic, bărbatul cu coroană descoperi dintr-o dată că nu avea haine pe el. Se acoperi cu amândouă mâinile, o luă la fugă spre pădurice şi dispăru printre copaci.
Poate că în pădure se întâlni cu Adam şi Eva, cu Noe, Scufiţa Roşie şi Ole Brumm.

Alberto şi Sofie rămaseră o clipă în prag. în cele din urmă, Alberto spuse:

— Poate că am face mai bine să intrăm. Am să-ţi povestesc despre Freud şi despre inconştient.

Se aşezară la fereastră. Sofie îşi privi ceasul şi spuse:

— E deja două şi jumătate, şi eu mai am încă multă treabă înainte de serbarea din grădină.

— Şi eu. Dar să spunem câteva cuvinte totuşi despre *Sigmund Freud.*

— A fost un filosof?

— îl putem considera, în orice caz, drept un filosof al culturii. Freud s-a născut în 1856 şi a studiat medicina la Universitatea din Viena. El şi-a petrecut aici cea mai mare parte a vieţii, exact într-o perioadă când viaţa culturală a Vienei cunoştea o foarte mare înflorire. S-a specializat devreme într-o ramură a medicinei care se numeşte *neurologia.* Către sfârşitul secolului trecut - şi o perioadă în secolul nostru - el a elaborat „psihologia profunzimilor" sau „psihanaliza".

— Să-mi explici mai amănunţit asta.

— Prin psihanaliză înţelegem o descriere a vieţii sufleteşti, în general - şi, pe lângă aceasta, şi o metodă de tratament pentru suferinţele nervoase şi psihice. Nu-ţi voi da o imagine completă nici despre Freud şi nici despre opera sa. însă doctrina sa despre inconştient este importantă dacă vrei să înţelegi ce este un om.

— Mi-ai şi trezit interesul. Dă-i drumul!

— Freud spune că există totdeauna o situaţie de tensiune între om şi mediul în care trăieşte el. Mai precis, o încordare - sau un conflict - între impulsurile şi necesităţile acestui om însuşi şi cerinţele pe care i le ridică în faţă mediul său. N-ar fi o exagerare dacă am spune că Freud a descoperit viaţa instinctuală a oamenilor. Asta îl face unul dintre reprezentanţii importanţi ai curentelor naturaliste, care erau atât de însemnate la sfârşitul secolului trecut.

— Ce înţelegi tu prin „viaţa instinctuală" a oamenilor?

— Nu totdeauna raţiunea ne ghidează acţiunile. Din cauza asta, omul nu este fiinţa raţională pe care raţionaliştii secolului al optsprezecelea o prezentaseră cu atâta plăcere. Deseori, nişte impulsuri iraţionale ne determină gândurile, visele şi faptele noastre. Aceste impulsuri iraţionale pot da la iveală instincte sau necesităţi profund ascunse în noi. La fel de fundamentală cum e nevoia sugarului de a suge la sânul mamei este, de exemplu, şi instinctul sexual al fiinţei omeneşti.

— înţeleg.

— în sine, poate că aceasta nu a fost o descoperire nouă. însă Freud a arătat că aceste necesităţi, atât de profund situate, se manifestă deghizate şi atât de modificate, încât reziduuri culturale ne determină

acţiunile fără ca noi să fim conştienţi de ele. El a arătat, de asemenea, că şi copiii mici au un fel de sexualitate. Această afirmare a unei sexualităţi a copiilor mici a trezit repulsia burgheziei subţiri din Viena şi l-a făcut cu totul nepopular.

— Nici nu mă mir㠖.

— Vorbim acum despre o epocă în care tot ceea ce avea de a face cu sexualitatea era un adevărat tabu. Freud intuise viaţa sexuală a copiilor prin practica sa de psihoterapeut. El avea deci o bază empirică pentru afirmaţiile sale. El stabilise, de asemenea, că multe forme ale suferinţelor psihice pot fi urmărite în timp, până la conflicte din epoca copilăriei. Treptat, el şi-a dezvoltat o metodă de tratament pe care am putea-o denumi un fel de „arheologie sufletească".

— Ce vrei să spui cu asta?

— Un arheolog încearcă să găsească urme într-un trecut îndepărtat, căutînd prin diferite reziduuri culturale. Poate găsi un briceag din secolul al optsprezecelea. Mai adânc în pământ, ceva din secolul al paisprezecelea şi încă mai înapoi, vreun ulcior din secolul al cincilea.

— Da?

— Psihanalistul poate „săpa", cu ajutorul pacientului, în conştiinţa acestuia pentru a scoate la iveală trăirile care îi provocaseră cândva suferinţele psihice actuale. Potrivit lui Freud, noi păstrăm adânc în noi toate amintirile trecutului.

— Acum înţeleg.

— Şi atunci el poate descoperi o asemenea trăire urâtă, pe care pacientul a căutat totdeauna să o uite, dar care totuşi zace undeva în adâncuri şi care subminează forţele pacientului. Când o asemenea „trăire traumatică" e adusă din nou în conştiinţă - şi

într-un fel îi e pusă în faţă pacientului - atunci el poate „termina" cu ea şi deci poate redeveni sănătos.

— Sună logic.

— Dar merg prea repede. întâi trebuie să vedem cum descrie Freud psihicul uman. Ai văzut vreodată un sugar?

— Am un verişor de patru ani.

— Când venim pe lume, ne trăim foarte direct şi fără nici o opreliştе necesităţile fizice şi psihice. Dacă nu ne primim laptele, ţipăm. Asta facem şi când ni s-au udat scutecele. Şi dăm limpede glas când vrem căldură fizică sau apropierea de trupul altuia. Acest principiu instinctiv sau principiu al plăcerii Freud l-a numit *Sine.* - In stadiul de sugar, noi suntem aproape numai Sine.

— Mai departe!

— Sinele persistă în noi şi la maturitate, apoi de-a lungul întregii noastre vieţi. Dar treptat, învăţăm să ne controlăm plăcerile şi prin aceasta să ne adaptăm mediului. învăţăm să ne punem de acord principiul plăcerii cu principiul realităţii. Freud spune că ne construim un Eu, care preia această funcţie regulatoare. Deşi ştim că simţim plăcere într-o anumită situaţie, de la o anumită vârstă începând, nu ne mai putem trânti pur şi simplu pe jos să ţipăm până când ne sunt satisfăcute dorinţele sau nevoile.

— Bineînţeles că nu.

— Dar se poate întâmpla ca să dorim ceva foarte mult şi ca mediul ambiant să nu accepte această dorinţă. Atunci noi ne refulăm uneori dorinţele. Aceasta înseamnă că încercăm să le împingem la o parte şi să le uităm.

— înţeleg.

— Freud mai ia în considerare o a treia instanţă în psihicul omenesc: încă de mici

copii, suntem confruntaţi cu exigenţele părinţilor şi ale mediului. Dacă facem ceva ce nu se cuvine, atunci părinţii ne spun: „Lasă asta!" sau „Ruşine să-ţi fie!". Şi chiar ca oameni mari mai auzim ecoul unor asemenea pretenţii şi condamnări. Aşteptările morale ale celor din jur par să pătrundă în noi şi să devină o parte din noi înşine. Asta Freud a denumit *Supraeu.*

— Prin asta el înţelegea conştiinţa?

— Ceea ce el numea „Supraeu" era presupus ca existând dimpreună cu conştiinţa. Dar Freud credea că Supraeul intervine şi atunci când avem dorinţe „murdare" sau „necuvenite". Şi nicidecum mai puţin în ceea ce priveşte dorinţele erotice sau sexuale. Şi - cum am spus - Freud a arătat că asemenea nepermise plăceri se instalează devreme, încă din prima copilărie.

— Explică, te rog!

— Astăzi ştim şi vedem că, fiind încă mici, copiilor le place să-şi atingă organele genitale. Putem observa asta în orice ştrand sau pe plajă. La vremea lui Freud, copiii de doi sau trei ani primeau pentru aşa ceva câte o palmă peste degete. Copiii de pe atunci auzeau tot timpul câte un „Pfui!" sau „Lasă asta!" sau „Pune-ţi mâinile deasupra plapumei".

— Dar asta e total aiurea.

— Astfel îşi dezvoltă oamenii sentimentul vinovăţiei legat de tot ce are de-a face cu organele genitale şi sexualitatea. Şi pentru că acest sentiment al vinovăţiei este transferat în Supraeu, mulţi dintre oameni - Freud socotea că cei mai mulţi -, pe întreg parcursul vieţii, vor raporta sentimentul de vinovăţie la sexualitate. In acelaşi timp, Freud arăta că dorinţele şi necesităţile sexuale

constituie o parte naturală şi importantă a forţei umane

şi cu asta, draga mea Sofie, avem strânse laolaltă toate elementele necesare pentru un conflict de o viaţă între plăcere şi sentimentul vinovăţiei.

— Dar nu crezi că, de la vremea lui Freud încoace, acest conflict s-a mai atenuat?

— Asta, sigur. Dar mulţi dintre pacienţii Iui Freud au trăit acest conflict cu atâta intensitate, încât ei au făcut ceea ce Freud numea *nevroze.* Una dintre pacientele lui, de exemplu, se îndrăgostise de cumnatul ei. Când sora ei a murit tânără în urma unei boli, ea se gândea, în timp ce sora ei era în agonie: „Acum el e liber şi poate să se însoare cu mine!" Acest gând a intrat, firește, în contradicţie cu Supraeul ei. Era atât de monstruos, încât ea l-a *refulat*, cum spune Freud. Asta înseamnă că l-a împins în inconştient. Tânăra femeie s-a îmbolnăvit şi a manifestat simptome grave de isterie, şi când Freud i-a preluat tratamentul, a reieşit că ea uitase cu totul scena de la patul de moarte al surorii ei şi dorinţa urâtă, egoistă, care se stârnise atunci în ea. Dar în timpul tratamentului, şi-a reamintit de toate acestea. A retrăit momentul din care luase naştere boala şi s-a făcut sănătoasă.

— Acum înţeleg mai bine ce voiai să spui cu „arheologia sufletească".

— Atunci haide să încercăm o descriere în general a psihicului omenesc. După o lungă experienţă în tratarea pacienţilor, Freud a ajuns să recunoască faptul că la oameni conştiinţa reprezintă numai o parte mică din psihicul lor. Ceea ce e conştient este doar asemenea vârfului unui iceberg care se ridică din apă. Sub suprafaţa apei - sau sub pragul

conştiinţei - se află subconştientul sau inconştientul.

— Inconştientul este, deci, ceea ce se ascunde în noi şi noi am uitat?

— Nu păstrăm constant în conştiinţă toate trăirile şi experienţele noastre de viaţă. Insă tot ceea ce am gândit sau am trăit şi tot ce ne trece prin minte când reflectăm, Freud desemnează ca fiind preconştientul. Termenul „inconştient" defineşte pentru el tot ceea ce noi am refulat. Adică tot ceea ce vrem negreşit să uităm, pentru că e „neplăcut", „necuvenit" sau „dezgustător". Dacă avem dorinţe şi pofte, care pentru conştiinţa noastră sau pentru Supraeul nostru sunt de nesuportat, atunci le împingem în subsol. La o parte cu ele!

— înţeleg.

— Acest mecanism funcţionează la toţi oamenii sănătoşi. Dar pentru unii, scoaterea gândurilor neplăcute sau interzise din conştiinţa noastră poate necesita un asemenea efort, încât ei se îmbolnăvesc. Cele eliminate în felul acesta caută iarăşi şi iarăşi să urce la loc în conştiinţă, astfel încât trebuie folosită tot mai multă energie pentru a ascunde aceste impulsuri în faţa criticii exercitate de conştiinţă. Când Freud şi-a ţinut, în 1909 în SUA, prelegerile despre psihanaliză, el a explicat, printr-un exemplu simplu, modul în care funcţionează acest mecanism al refulării.

— Povesteşte!

— El le-a spus ascultătorilor că ar trebui să-şi imagineze că în sală s-ar afla un individ care îl deranjează pe el, vorbitorul, şi caută să-l abată de la discursul său manifestându-se prin tot felul de obrăznicii, râzând, dând din picioare. S-ar putea ajunge într-o asemenea situaţie ca el să nu poată vorbi mai departe. Atunci, probabil că se vor ridica doi sau trei

bărbaţi voinici şi, după o scurtă încăierare, îl vor da pur şi simplu afară din sală pe acest stânjenitor al ordinii. El ar fi fost atunci „refulat", respins, şi vorbitorul ar putea să-şi continue expunerea. Factorul de tulburare ar putea încerca, eventual, să reintre în sală, şi atunci domnii respectivi şi-ar duce scaunele la uşă şi s-ar aşeza acolo, o dată ce ar fi definitivat expulzarea, ca o linie de „rezistenţă". Freud spunea că sala ar fi trebuit să reprezinte „conştientul", iar holul în care ar fi fost expulzat elementul perturbator luat drept „inconştient", şi atunci am fi avut o imagine exactă a procesului de refulare.

— Şi eu cred că e o imagine bună.

— Sigur e că individul care a tulburat liniştea va vrea să reintre, Sofie. In orice caz, aşa vor sta gândurile şi impulsurile noastre refulate. Trăim sub presiunea constantă a gândurilor refulate, care încearcă să iasă, prin luptă, din inconştient. Din cauza asta spunem sau facem deseori lucruri pe care, la drept vorbind, „nu le luăm ca atare". Şi în felul acesta, inconştientul poate conduce sentimentele şi acţiunile noastre.

— Ai un exemplu?

— Freud descrie mai multe asemenea mecanisme. Unul dintre ele este aşa-numitul *act ratat.* Adică, spunem sau facem cu totul spontan ceva ce am refulat cândva înainte. El povesteşte, de exemplu, despre un salariat care a făcut un toast în onoarea şefului său, om, care după cât se părea, nu era foarte iubit.

-Şi?

— S-a ridicat în picioare, a înălţat solemn paharul şi a spus: „Vă invit să ne ciocnim în onoarea şefului nostru".

— O mică răutate.

— Sigur e că şeful a văzut lucrurile altfel. Dar salariatul exprimase în felul acesta

modul în care-l preţuia pe şeful său, anume deloc. Deschis, el n-ar fi îndrăznit să spună aşa ceva. Ai vrea să mai asculţi un exemplu?

— Sigur.

— într-o familie de pastori, cu multe fete frumoase şi bine crescute, era aşteptată într-o zi vizita episcopului. Şi acest episcop avea un nas neobişnuit de mare. Fetelor li s-a atras în mod foarte serios atenţia să nu pomenească în vreun fel de nasul acela lung. Copiii mici se dau de gol repede cu asemenea remarci, tocmai pentru că la ei mecanismul de refulare nu e încă atât de intrat în obişnuinţă.

— Da?

— Episcopul a sosit acasă la pastor, şi încântătoarele domnişoare şi-au dat toată osteneala să nu spună nimic despre nasul lui cel lung. Mai mult încă: ele nici nu se uitau la nasul respectiv; se străduiau să uite cu totul de el. Dar se gândeau toată vremea la asta. Şi la un moment dat, una dintre fetiţele cele mici urma să servească zahărul la cafea. Ea s-a oprit în faţa venerabilului episcop şi a spus: N-aţi dori puţin zahăr pentru nasul dumneavoastră ?

— Penibil.

— Uneori se întâmplă să *raţionalizăm.* Asta vrea să spună că atât faţă de noi, cât şi faţă de alţii, acceptăm o atitudine diferită dictată de circumstanţe şi nu de realitatea faptelor. Pentru ei aceasta este penibilă.

— Un exemplu, te rog.

— Pot să te hipnotizez, să spunem, ca să te fac să deschizi fereastra. îţi comand deci să te scoli şi să deschizi fereastra atunci când voi bate cu degetele în tăblia mesei. Bat cu degetele în masă - şi tu deschizi fereastra. Pe urmă, te întreb de ce ai deschis fereastra. Poate că ai să răspunzi că ţi-era prea cald. Dar nu acesta a fost motivul real. Tu nu vrei să

recunoşti că ai dat ascultare ordinului meu hipnotic. Atunci tu „raţionalizezi", Sofie.

— înţeleg.

— Se întâmplă aproape zilnic ca noi să comunicăm unii cu alţii în asemenea feluri cu două înţelesuri.

— Ţi-am spus de vărul meu de patru ani. Nu cred că el are prea mulţi prieteni cu care să se joace, în orice caz se bucură mult când mă duc în vizită la el. Odată i-am spus că trebuie să mă duc repede acasă, la mama. Şi ştii ce mi-a răspuns?

— Spune!

— „Ea-i o proastă", a spus.

— Da, acesta e într-adevăr un exemplu din ce înţelegem prin raţionalizare. Micuţul nu a vrut să spună ce a ieşit. El voia să spună că e o prostie că trebuie să pleci repede, şi îi venea puţin greu să spună asta cu glas tare. Dar se mai întâmplă să şi *proiectăm* în afară.

— Trebuie să-mi traduci.

— Prin proiecţie, înţelegem că anumite însuşiri pe care noi înşine căutăm să le refulăm le transferăm în alte direcţii. Un avar adevărat simte o plăcere să spună despre alţii că sunt cărpănoşi. Cineva care nu vrea să recunoască faptul că se gândeşte mult la chestiunile sexuale se enervează poate primul de faptul că alţii se gândesc numai la sex.

— înţeleg.

— Freud credea că viaţa noastră de toate zilele e literalmente încărcată de asemenea acţiuni inconştiente. Mereu uităm de numele anumitor persoane, ajungem să ne tragem de haine şi să ne enervăm, sau împingem la întâmplare obiectele încoace şi încolo prin cameră. Şi se poate întâmpla să ne poticnim literalmente de propriile noastre cuvinte şi să ne pomenim că ne ia gura pe dinainte în feluri, care, la prima vedere, ar părea

nevinovate, dar care nu sunt deloc aşa. Freud, în orice caz, nu consideră asemenea lapsusuri de limbă ca fiind atât de nevinovate şi întâmplătoare cum credem noi. El spune că trebuie considerate ca simptome. Asemenea *acte ratate* sau acte la întâmplare, spunea el, ar putea să ne trădeze gândurile cele mai secrete.

— De acum încolo am să-mi gândesc foarte serios fiecare cuvânt.

— Dar n-ai să poţi evita impulsurile tale inconştiente. Arta constă tocmai în a nu ne strădui prea tare atunci când împingem lucruri neplăcute în subconştientul nostru. E ca atunci când vrei să astupi gaura unei vizuine de şoarece de câmp. Poţi să fii sigură că şoarecele va apărea în altă parte, undeva în grădină. Cel mai sănătos e să laşi întredeschisă uşa dintre conştient şi subconştient.

— Dacă închidem de tot uşa, ne putem provoca suferinţe psihice ?

— Da. Un nevrozat îşi cheltuieşte tocmai prea multă energic în încercarea de a-şi izgoni din conştient lucrurile neplăcute. Deseori un astfel de om trebuie să-şi refuleze anumite trăiri.

Freud le numeşte şi *traumata.* Cuvântul „trauma" e grecesc şi înseamnă „răni".

— înţeleg.

— în tratamentele sale, Freud încerca să deschidă cu precauţie acea uşă închisă - sau poate să deschidă o altă uşă. El încerca, prin conlucrarea cu pacientul, să readucă la lumină trăirile refulate. Pacientul nu e conştient că el refulează. Totuşi el poate dori ca medicul - sau „analistul", cum se spune în psihanaliză - să-l ajute să găsească drumul spre traumele ascunse.

— Şi cum procedează în sensul acesta medicul?

— Freud numea asta tehnica *liberei asocieri.* Aceasta înseamnă că pacienţii se instalează foarte comod şi sunt lăsaţi să vorbească numai despre ce Ie trece prin gând - indiferent cât de neimportante, întâmplătoare, neplăcute sau penibile ar putea fi lucrurile acestea. Arta constă tocmai în a frânge „piedica", sau „controlul" care a provocat trauma. Căci pacienţii se ocupă de aceste traume în orice clipă - numai că nu în mod conştient.

— Cu cât te străduieşti să uiţi ceva, cu atât te gândeşti inconştient la acel lucru?

— Tocmai. Din cauza asta e important să dai atenţie semnalelor inconştientului. „Calea regală" în inconştient duce, potrivit lui Freud, prin visele noastre. Una dintre operele sale cele mai importante este cartea *Interpretarea viselor,* apărută în anul 1900. El arăta acolo că visele nu sunt întâmplătoare. Prin vise, gândurile noastre inconştiente încearcă să se comunice conştiinţei noastre.

— Povesteşte mai departe!

— După ce a strâns ani întregi experienţe de la pacienţii săi - şi nu în ultimul rând după ce şi-a analizat propriile vise - Freud a explicat că toate visele sunt, în realitate, vise de împlinire a unor dorinţe. La copii, lucrul putea fi uşor de observat, spunea el. Ei visează încă la îngheţată şi la dulciuri. Dar la oamenii maturi se întâmplă adesea că dorinţele pe care visul vrea să ni le împlinească se travestesc. Căci chiar când dormim, există o cenzură severă pentru ceea ce noi credem că ne putem permite. Când dormim, această cenzură, sau acest mecanism de refulare este mai slab decât în starea de trezie - dar destul de puternic, totuşi, pentru a

ne deforma în vis dorinţele pe care nu vrem să ni le recunoaştem.

— Şi din cauza asta visele trebuie interpretate?

— Freud arată că trebuie să deosebim între visul, aşa cum ni-l amintim dimineaţa următoare, şi semnificaţia sa propriu-zisă. Imaginile visului însuşi - filmul celor visate - el le defineşte ca fiind conţinutul manifest al visului. Conţinutul visului dezvăluit îşi aduce materia şi recuzita din ziua precedentă, însă visul are şi o semnificaţie mai profundă, care îi e ascunsă conştientului. Şi asta numeşte Freud gândurile latente ale visului; gândurile acestea ascunse, despre care tratează în fond visul, pot proveni dintr-o epocă foarte îndepărtată în trecut - de exemplu, prima noastră copilărie.

— Trebuie deci să analizăm visul pentru a înţelege despre ce e vorba într-adevăr.

— Da, şi bolnavii trebuie să facă asta împreună cu terapeutul lor. Dar nu medicul interpretează visul. Asta nu o poate face decât cu ajutorul pacientului. Medicul intervine în această situaţie doar ca o moaşă socratică care ajută la interpretare.

— înţeleg.

— „Transformarea gândurilor latente" ale visului în „conţinut manifest al visului" Freud o numeşte travaliu al visului. Putem vorbi despre un proces de „mascare" sau „codificare" a acţiunii propriu-zise a visului. în interpretarea visului, trebuie să parcurgem un proces de sens contrar pentru a afla „tema" propriu-zisă a visului, adică „a demasca" sau „recodifica" „motivul" visului.

— Poţi să-mi dai un exemplu?

— în cărţile lui Freud mişună literalmente asemenea exemple. Dar putem să ne gândim noi înşine la un exemplu simplu şi

foarte freudian. Când un băiat tânăr visează că verişoara lui îi dăruieşte două baloane...

— Da?

— Nu, acum trebuie să încerci tu însăţi interpretarea visului.

— Hmmm... atunci „conţinutul manifest al visului" este exact ce ai spus tu: Verişoara lui îi dăruieşte două baloane...

— Mai departe!

— Şi ai mai spus că recuzita visului e luată deseori din experienţa din ajun. Deci, dacă cu o zi înainte el a fost la bâlci - sau a văzut în ziar o fotografie cu baloane...

— Da, se poate, dar ajunge şi dacă el a auzit doar cuvântul „balon" sau a văzut orice altceva care l-ar fi putut face să se gândească la baloane.

— Dar ce sunt „gândurile latente ale visului" - deci lucrul despre care e vorba cu adevărat în acest vis?

— Tu eşti aici interpreta visului.

— Poate că el îşi doreşte, pur şi simplu, două baloane?

— Nu, asta e imposibil. Dar tu ai dreptate, în măsura în care visul trebuie să-i împlinească o dorinţă. Un om matur nu-şi doreşte, oricum, cu ardoare două baloane. Şi dacă da, atunci nu ar mai fi nevoie să viseze despre asta.

— Atunci... atunci eu cred aşa: în realitate, el o doreşte pe verişoara lui şi cele două baloane sunt sânii ei.

— Da, asta e o explicaţie mai probabilă. E de presupus că el resimţea această dorinţă ca pe un lucru penibil.

— Aşadar, visele noastre fac ocolul folosind baloanele sau ceva de genul acesta?

— Da. Freud spunea că visul este o împlinire deghizată a unor dorinţe refulate. Ceea ce refulăm noi poate să se fi schimbat

de la vremea când Freud era medic la Viena. Totuşi mecanismul travestirii rămâne mereu acelaşi, intact.

— înţeleg.

— Psihanaliza lui Freud şi-a câştigat o mare importanţă în anii douăzeci - mai ales în ce priveşte tratamentul nevrozelor. Teoria inconştientului a fost foarte importantă pentru artă şi literatură.

— Vrei să spui că artiştii se preocupă acum mai mult de viaţa sufletească inconştientă a oamenilor?

— Exact. Deşi literatura ultimilor zece ani ai secolului trecut era dominată de aşa ceva - chiar înainte ca psihanaliza lui Freud să fi fost cunoscută. Asta înseamnă, pur şi simplu, doar că n-a fost o întâmplare faptul că psihanaliza lui Freud a apărut exact în 1890.

— Vrei să spui că plutea în aerul epocii?

— Freud nu credea că el ar fi inventat, ca să spunem aşa, un fenomen cum ar fi refularea, actul ratat sau raţionalizarea. El a fost doar primul care a introdus asemenea experienţe de viaţă în psihiatrie. Şi tot el a fost în măsură să dea exemple literare foarte bune pentru a-şi explica teoria. Dar, cum am spus, începând cu anii 1920, psihanaliza lui Freud a influenţat direct arta şi literatura.

— în ce fel?

— Scriitorii şi pictorii au încercat acum să folosească forţele inconştiente în munca lor creatoare. Asta a fost valabil mai ales pentru aşa-numiţii *suprarealişti.*

— Ce înseamnă asta ?

— Suprarealismul e un cuvânt francez ce poate fi tradus cu „suprarealitate". în 1924, *Andre Breton* a publicat un „manifest suprarealist". El arăta acolo că arta trebuie să se producă din inconştient, căci numai astfel artistul îşi poate scoate la lumină, în inspiraţie

deplin liberă, imaginile visului şi se poate strădui să atingă o „suprarealitate" în care să fie depăşite deosebirile între vis şi realitate. De fapt, poate fi foarte important pentru un artist să distrugă cenzura conştientului, pentru ca astfel cuvintele şi imaginile să izvorască libere.

— înţeleg.

— Freud adusese, într-un anumit sens, dovada că toţi oamenii sunt artişti. Un vis este o mică operă de artă şi în fiecare noapte noi creăm vise. Pentru a interpreta visele pacienţilor săi, Freud trebuise să se lupte, literalmente, deseori prin practica folosirii simbolurilor - cam în felul în care noi interpretăm o imagine sau un text literar.

— Şi noi visăm chiar în Fiecare noapte?

— Cercetările mai noi arată că, în douăzeci la sută din timpul în care dormim, visăm, şi asta înseamnă două sau trei ore în fiecare noapte. Dacă în asemenea faze suntem tulburaţi, reacţionăm cu nervozitate şi cu iritare. Aceasta înseamnă, nici mai mult nici mai puţin, decât că toţi oamenii au o nevoie înnăscută să dea expresie artistică situaţiei lor existenţiale. Visul vorbeşte despre noi. Noi facem regia, strângem laolaltă toată recuzita, jucăm toate rolurile. Oamenii care susţin că nu se pricep deloc la artă se cunosc prost.

— înţeleg.

— Freud adusese, de asemenea, şi o dovadă impresionantă despre cât de fantastică este conştiinţa noastră. Lucrul său cu pacienţii l-a convins că noi păstrăm adânc în conştiinţa noastră tot ceea ce am văzut şi am trăit vreodată. Şi toate aceste impresii le putem scoate iarăşi la lumină. Când avem ceea ce se cheamă o „cortină de fier", iar mai tîrziu ne stă ceva pe limbă şi, nu mult după aceea, ceva „ne vine deodată" în gând - atunci vorbim

despre ceva care se afla în inconştient şi care, deodată, s-a strecurat îndărăt în conştiinţă printr-o uşă întredeschisă.

— Uneori e nevoie de foarte mult timp.

— Asta o ştiu limpede toţi artiştii. Dar apoi toate uşile şi sertarele de arhivă par să se fi deschis larg. Totul curge în voie atunci - şi putem să ne alegem exact cuvintele şi imaginile de care avem nevoie. Acest lucru se petrece în momentele în care am deschis puţin mai larg uşa spre inconştient. Iar aceasta o putem numi „inspiraţie", Sofie. Atunci avem senzaţia că ceea ce desenăm sau scriem nu mai vine de la noi înşine.

— Trebuie să fie o senzaţie minunată.

— Dar e foarte sigur că ai trăit-o tu însăţi. Putem observa această stare de inspiraţie, de exemplu, la copiii foarte obosiţi. Se întâmplă că unii copii sunt atât de obosiţi, încât par deodată foarte treji şi lucizi. Brusc, ei încep să vorbească - şi par să scoată din amintire cuvinte pe care nu le învăţaseră niciodată. Fireşte că le învăţaseră. Ele erau „latente" în conştiinţa lor, însă de-abia acum - când atenţia şi cenzura nu se mai exercită - ele ies la iveală. Şi pentru artist poate fi important că raţiunea şi reflecţia nu au permisiunea să cerceteze lumea inconştientului. Să-ţi povestesc o mică parabolă care ilustrează asta?

— Sigur!

— Există o fabulă foarte serioasă şi foarte tristă.

— Spune-o!

— A fost odată un miriapod care putea dansa absolut fantastic cu cele o mie de picioare ale lui. Când dansa, se strângeau toate animalele pădurii să se uite la el şi toate erau cât se poate de impresionate de arta sa coregrafică. Numai un singur animal nu putea

să sufere dansul miriapodului: o broască râioasă...

— Asta era doar invidie.

— Cum să fac eu ca miriapodul ăsta să termine cu dansurile, se gândea ea. Nu putea să spună, pur şi simplu, că nu-i plăcea dansul. Şi nici nu putea să susţină că ea ar fi dansat mai bine, căci n-avea să o creadă nimeni. In cele din urmă, a clocit un plan diabolic.

— Să auzim!

— S-a aşezat şi i-a scris miriapodului o scrisoare. „O, nemaipomenitul miriapod!" scria acolo. „Eu sunt o admiratoare devotată a artei tale înalte. Şi aş vrea tare mult să ştiu cum faci. îţi ridici adică piciorul numărul 228 din stânga şi pe urmă piciorul drept numărul 59? Sau îţi începi dansul când îţi ridici piciorul drept cu numărul 26 şi abia apoi piciorul drept cu numărul 499? Aştept răspunsul tău. Salutări prieteneşti, Broasca..."

— Pfui, drace!

— Când miriapodul a primit scrisoarea aceasta, a stat să se gândească pentru prima dată în viaţa lui ce mişcări făcea exact dansând. Care picior şi-l mişca primul? Şi care picior venea apoi? Şi ce crezi că s-a întâmplat?

— Cred că miriapodul n-a mai dansat niciodată.

— Da, ăsta a fost rezultatul. Exact asta se întâmplă când gândirea înăbuşă fantezia.

— A fost într-adevăr o poveste tristă.

— Pentru un artist poate, deci, să fie important „să-şi dea drumul" în arta sa. Suprarealiştii au încercat să se folosească de acest adevăr şi să se pună într-o situaţie în care totul să vină de la sine. S-au aşezat în faţa unei foi albe de hârtie şi au început, pur şi simplu, să scrie fără să se mai gândească la ce anume scriau. Asta numeau ei *scriere*

automată. Termenii veneau, la drept vorbind, de la şedinţele de spiritism, în care „medium"-ul crede că spiritul decedatului îi conduce pana. Dar problema asta o vom discuta mâine.

— Bine.

— Şi artistul suprarealist este, într-un anume sens, medium, adică mijlocitor sau factor intermediar. El este medium pentru propriul său subconştient. Probabil în orice proces creator se află un element inconştient. Căci ce este exact lucrul acela pe care-l numim „creativitate"?

— Nu înseamnă „a fi creator" atunci când creezi ceva nou?

— Cam aşa ceva. Şi acest lucru se petrece printr-un joc fin combinat al fanteziei şi raţiunii. Mult prea des raţiunea înăbuşă fantezia. Şi asta e rău, căci fără fantezie nu se poate ivi nimic nou. Eu văd fantezia ca pe un sistem darwinist.

— îmi pare rău, dar asta n-am înţeles-o.

— Darwinismul arată că în natură se naşte un mutant după altul. Dar numai puţini dintre aceşti mutanţi sunt cu adevărat necesari pentru natură. Numai câţiva au o şansă de viaţă.

— Da?

— Cam aşa e şi atunci când ne gândim, când suntem inspiraţi şi avem multe idei noi. Unul după altul aceşti „mutanţi ai gândului" iau naştere în conştiinţa noastră. în orice caz, atunci când nu ne exercităm o cenzură mult prea strictă. Dar numai pentru puţine dintre aceste asemenea gânduri găsim întrebuinţare cu adevărat. Aici îşi intră raţiunea în drepturi. Căci şi ea are, firește, o funcţie importantă. Când punem pe masă recolta zilei întregi nu trebuie să uităm selecţia.

— Asta e o comparaţie nemaipomenită.

— Imaginează-ţi că tot ce ne vine prin minte, deci fiecare fulger de gândire, ar avea voie să ne treacă pe buze! Sau să iasă din carnetul nostru de note, sau afară din sertarul mesei de scris. Lumea s-ar îneca foarte curând într-un noian de impresii întâmplătoare. Şi n-ar mai exista nici o selecţie, Sofie.

— Şi raţiunea le alege, din aceste multe impresii, pe cele mai bune?

— Da, sau nu crezi că o face? Poate că imaginaţia creează ceva nou, dar nu fantezia face alegerea propriu-zisă. Nu fantezia e cea care „compune". O compoziţie - şi fiecare operă de artă este o compoziţie - ia naştere dintr-un joc uimitor de combinaţii între imaginaţie şi raţiune, sau între simţire şi gândire. într-un proces creator există totdeauna un element întâmplător. într-o anumită fază, poate fi important să nu închidem calea unor asemenea impresii întâmplătoare. Oaia trebuie şi ea lăsată o dată în libertate, înainte de a fi dusă la păscut.

Alberto rămase tăcut o vreme, privind pe fereastră. Sofie îi urmări privirea şi văzu o mulţime de făpturi ciudate mişunând pe malul micului lac. Era acolo o adevărată orgie de personaje ca din Disney, de toate culorile şi formele.

— Uite-l pe Langbein, spuse ea. Şi Donald cu nepoţii lui... şi Dolly... şi unchiul Skrue. Ii vezi pe Snipp şi Snapp? Şi veveriţele. Nu-i vezi? N-auzi ce spun, Alberto? Şi uite-i acolo pe Mickey şoricelul şi Petter Smart!

Alberto se întoarse spre ea.

— Da, e trist, copila mea.

— Ce vrei să spui cu asta?

— Noi stăm aici şi devenim nişte victime fără apărare ale oricărei fantezii, dacă se

întâmplă ca maiorul „să-şi dea drumul". Dar e, fireşte, vina mea. în fond, eu am început să vorbesc despre jocul liber al fanteziei şi imaginaţiei.

— Nu trebuie să-ţi reproşezi acum.

— Voiam, la drept vorbind, să spun că imaginaţia este importantă şi pentru noi, filosofii. Pentru a putea gândi ceva nou trebuie să avem curajul să „ne dăm drumul". Dar cred că m-am exprimat puţin cam prea vag.

— Nu ţi-o ia nimeni în nume de rău.

— Voiam să mai spun ceva despre semnificaţia pe care o poate avea o meditaţie tăcută. Şi acum vine ăsta cu prostiile lui bălţate. Ar trebui să-i fie ruşine!

— Acuma eşti ironic?

— El recurge la ironii, nu eu. Dar am totuşi o consolare, şi aceasta este şi piesa esenţială în planul meu.

— Chiar că nu mai înţeleg nimic din ce spui.

— Am vorbit despre vise. Şi chiar asta are un fel de suflu de ironie. Căci ce suntem noi altceva decât imagini visate de maior?

— Oh...

— Şi totuşi există ceva pe care el nu l-a luat în seamă.

— Ce ar putea să fie?

— Poate că el însuşi e dureros de conştient de propriile lui vise. El este informat de tot ceea ce spunem şi facem noi, aşa cum cel care visează îşi aminteşte de conţinutul manifest al visului. El e cel care conduce pana scriind. Dar chiar dacă îşi aduce aminte de tot ce vorbim noi unul cu altul, el nu e totuşi niciodată treaz pe deplin.

— Ce vrei să spui ?

— El nu cunoaşte gândurile latente ale visului, Sofie. El uită că aici e vorba *şi* de un

vis travestit.

— Sună de-a dreptul nostim!

— Asta simte şi maiorul. Tocmai pentru că nu-şi cunoaşte propriul limbaj al viselor. Şi asta trebuie să ne bucure. Asta ne dă şi nouă puţină libertate. Cu libertatea asta, o să ne fie cu putinţă să ieşim din conştientul lui lipicios, asemenea unor şoareci curajoşi, care într-o zi caldă ies să se joace în lumina soarelui.

— Crezi tu că putem să facem aşa ceva?

— Trebuie s-o facem. în mai puţin de două zile, eu am să-ţi dărui ţie un cer nou. Şi atunci maiorul n-are să mai ştie unde sunt şoarecii ăştia, sau când au să apară iarăşi pe undeva.

— Chiar dacă am fi imagini din vise, eu oricum sunt fiica cuiva. E ora cinci, acum trebuie să mă întorc ca să pregătesc serbarea din grădină.

— Mmmm... poţi să-mi faci un serviciu pe drum?

— Ce anume?

— încearcă să atragi atenţia mai mult decât de obicei. Dă-ţi puţină osteneală ca maiorul să nu te lase din ochi pe tot drumul de întoarcere. încearcă să te gândeşti la el, când ajungi acasă - şi atunci, şi el are să se gândească la tine.

— Şi la ce ajută asta?

— Atunci eu pot lucra în toată liniştea la planul meu secret. Eu mă scufund adânc de tot în subconştientul maiorului, Sofie. Şi rămân acolo până ne revedem.

Epoca noastră

...omul este condamnat la libertate....

Deşteptătorul arăta ora 23,55. Hilde rămăsese cu ochii ţintă la tavan. încerca să lase drum liber asociaţiilor de idei. Ori de câte ori se oprea în mijlocul unui lanţ de idei şi gânduri, încerca să se întrebe de ce nu gândea mai departe.

Doar n-o fi vrut să refuleze ceva?

Dacă acum ar fi putut să-şi abolească complet cenzura, poate că ar fi putut să viseze cu ochii deschişi. Gândul acesta era cam înfricoşător.

Cu cât încerca mai tare să se destindă şi să se deschidă gândurilor şi imaginilor proprii, cu atât avea mai mult sentimentul că era în coliba maiorului, lângă Iac, în pădure.

Ce clocea oare acum Alberto? De fapt - fireşte că tatăl ei clocise că Alberto clocea ceva. Dar oare el însuşi ştia ce avea să fie asta? Poate că încerca să-şi lase în atât de mare măsură frâul liber, că până la urmă Alberto avea să-l ia prin surprindere şi pe el însuşi?

Nu mai rămăseseră multe pagini. Oare să se uite acuma la sfârşit? Nu, asta ar fi însemnat că trişează. Dar mai era ceva: Hilde nu era convinsă că ce avea să se întâmple pe ultima pagină fusese deja hotărât

Nu era acesta un gând ciudat? Clasorul se afla aici - tatăl ei nu ar fi avut posibilitatea să mai adauge ceva. Dacă nu cumva Alberto avea să le pregătească vreo surpriză.

în orice caz, Hilde avea ea însăşi să ofere asemenea surprize. Asupra ei, el nu avea nici un fel de control. Dar avea ea oare vreun control asupra ci însăşi?

Ce era conştiinţa? Nu era oare aceasta una dintre marile enigme ale universului? Ce era amintirea? Ce anume face ca noi să ne

„amintim" de tot ceea ce am văzut şi am trăit? Ce fel de mecanism ne face ca în fiecare noapte să creem, ca printr-o vrajă, nişte vise asemenea basmelor? în timp ce medita la aceste întrebări, ea îşi închidea din când în când ochii. Pe urmă şi-i deschidea şi privea iarăşi spre tavan. Până la urmă uită să-i mai deschidă.

Dormea,

Când fu deodată trezită de ţipetele pescăruşilor, deşteptătorul arăta 6,66. Era o oră nostimă! Hilde sări din pat. Ca întotdeauna, se îndreptă spre fereastră şi privi peste golful de sub ea. îi devenise o obişnuinţă să facă asta, vara ca şi iarna.

Pe când sta acolo să privească afară, avu deodată senzaţia că în cap îi explodase o cutie cu culori. îşi aminti ce anume visase. Dar fusese ceva mai mult decât un vis normal. Avusese culori şi contururi atât de vii...

Visase că tatăl ei se întorcea din Liban şi că întregul vis era ca o continuare a visului Sofiei când ea găsise pe ponton cruciuliţa de aur.

Hilde fusese aşezată pe treaptă, exact ca în visul Sofiei. Şi apoi auzise o voce nefiresc de slabă, care-i şoptea: „Mă numesc Sofie". Hilde rămăsese complet nemişcată pentru a-şi da seama de unde venea vocea aceasta, care acum vorbea mai departe - era ca o şoaptă uscată, nefiresc de slabă, aşa, ca şi când i-ar fi vorbit o insectă. „Doar nu eşti nici oarbă, nici surdă, ce Dumnezeu!". în momentul următor tatăl ei intrase în grădină în uniforma lui de militar ONU. „Micuţă Hilde", strigase el. Hilde îi fugise în întâmpinare şi se agăţase de gâtul lui. Cu asta se terminase visul.

îi veniră în minte câteva versuri dintr-o poezie de *Arnulf øverland:*

M-am trezit într-o noapte dintr-un vis minunat,
O voce părea să-mi vorbească,
Departe ca un curent subteran
Şi m-am ridicat: Ce vrei de la mine?

Scurtă vreme după aceea, mama ei intră în cameră.

— Salut! Te-ai trezit?

— Nu ştiu...

— Mă întorc ca de obicei, cam pe la patru...

— Bine.

— îţi urez petrecere bună, Hilde.

— Mulţumesc!

Când Hilde o auzi pe mama ei plecând, se aruncă iarăşi pe pat şi deschise clasorul.

„Eu mă scufund adânc de tot în subconştientul maiorului, Sofie. Şi rămân acolo până ne revedem".

Aşadar Hilde citi mai departe. Simţi, pipăind cu arătătorul mâinii drepte, că într-adevăr nu-i mai rămăseseră decât câteva pagini.

Când Sofie părăsi coliba maiorului, mai văzu câteva dintre siluetele Disney jos lângă lac, dar ele păreau să se risipească pe măsură ce se apropia de ele. Când ajunse la barcă, dispăruseră oricum.

Vâslind - după ce, ajunsă pe celălalt mal, trăsese barca printre trestii - încerca să facă tot felul de strâmbături şi să dea provocator din mâini. Trebuia doar să atragă atenţia maiorului asupra ei, pentru ca Alberto să poată sta mai departe neobservat în coliba maiorului.

Pe când alerga prin pădure, încercă şi câteva salturi mai sprinţare. Apoi căută să meargă precum o marionetă trasă de sfori.

Pentru ca maiorul să nu se plictisească cu ea, începu în acelaşi timp să şi cânte.

O dată se opri locului şi se gândi care ar fi putut fi, la urma urmei, planul lui Alberto. Se surprinse singură reflectând la asta şi o mustră atât de tare conştiinţa, încât se căţără într-un copac.

Sofie se urcă în acel copac cât de sus fu în stare. Când ajunsese aproape în vârf, îşi dădu seama deodată că n-avea să mai fie în stare să se dea jos imediat. Trebuia să încerce ceva mai târziu - dar nici nu putea să rămână aşa, cu inima împăcată, acolo sus. Căci maiorul avea să se plictisească tot uitându-se la ea, şi avea să se ocupe din nou de Alberto să vadă ce făcea şi el.

Sofie îşi flutură de câteva ori mâinile, de vreo două ori încercă să cânte ca un cocoş, şi în cele din urmă scoase şi câteva chiote. Pentru prima dată în existenţa ei de cincisprezece ani, Sofie scotea acum adevărate iodlere. Şi tocmai de aceea era mulţumită de rezultat.

Mai încercă o dată să coboare din pom, dar se părea că rămăsese acolo. Apoi apăru brusc o gâscă mare care se lăsă pe o creangă, tocmai cea de care se agăţase Sofie. După ce văzuse o ceată întreagă de ale lui Disney, pe Sofie n-o mai surprinse câtuşi de puţin când gâscă îi adresă cuvântul.

— Pe mine mă cheamă Martin, spuse gâscă. La drept vorbind, eu sunt gâscan domestic, dar în mod excepţional astăzi vin cu gâştele sălbatice din Liban. S-ar părea că, fără vreun ajutor de la cineva, n-ai să mai poţi coborî din copacul acesta.

— Dar tu eşti prea mic ca să mă poţi ajuta, răspunse Sofie.

— Asta e o concluzie pripită, tânără domnişoară. Tu eşti prea mare.

— Dar e acelaşi lucru.

— De altfel, poate că te interesează să afli că eu am purtat în spinarea mea un băiat de ţărani prin toată Suedia. El se numea Nils Holgersson.

— Eu am cincisprezece ani.

— Şi Nils avea paisprezece. Un an mai mult sau mai puţin nu are nici o importanţă.

— Şi cum ai putut să-l ridici de jos?

— I-am tras o palmă pe cinste, şi atunci el a leşinat. Când şi-a venit în fire, era mic exact cât un pitic din poveste.

— Atunci poate că vrei să încerci să-mi tragi şi mie o palmă. Adevărul e că nu pot să rămân veşnic aici sus. Sâmbătă eu sunt gazda unei serbări filosofice într-o grădină.

— Asta e interesant. Aici e vorba într-adevăr de o carte de filosofie. Când am zburat cu Nils Holgersson peste toată Suedia, am făcut o escală în Marbacka în Varmland. Acolo, Nils a întâlnit o bătrână care de mult voia să scrie o carte despre Suedia, care să le facă plăcere copiilor de şcoală. Trebuia să fie plină de învăţăminte şi să cuprindă tot adevărul, spunea ea mereu. Când a auzit toate lucrurile pe care le trăise Nils, se hotărî să scrie despre ce văzuse el, instalat acolo, pe spinarea unei gâşte.

— E într-adevăr uimitor!

— Ca să spun drept, era şi puţină ironie aici. Pentru că noi eram deja acolo, înăuntru, în cartea aceea.

Dintr-o dată, Sofie simţi că o izbeşte ceva peste obraz. Şi în clipa următoare, ea se făcuse mică de tot, copacul i se părea acum o întreagă pădure, iar gâscanul era mare cât un cal.

— Aşa, şi acum hai cu mine, spuse gâscanul.

Sofie alunecă de-a lungul crengii şi se căţără pe spinarea gâscanului. Penele lui erau moi, dar acum, când ea era atât de mică, mai degrabă o înţepau decât o gâdilau.

De-abia se aşezase mai bine şi gâscanul îşi luă zborul. Zburau acum sus, deasupra copacilor. Sofie privea în jos peste lac şi spre coliba maiorului. Acolo era Alberto şi urzea planuri complicate.

— Trebuie să ne mulţumim cu o mică privelişte, spuse gâscanul şi bătea tare din aripi.

Apoi se aşeză Ia pământ, la picioarele arborelui în care Sofie se căţărase cu puţin înainte. Când gâscanul se aşeză pe pământ, Sofie se rostogoli din spinarea lui. După ce făcu vreo două tumbe prin bălării, ea se ridică în picioare. Şi, uimită, constată că era iarăşi de înălţimea ei normală.

Gâscanul îi dădu de două ori ocol, cu mersul lui legănat.

— Mii de mulţumiri pentru ajutorul tău, spuse Sofie.

— Asta a fost o nimica toată. Nu spuneai că aici e o carte de filosofie?

— Nu, asta ai spus tu.

— în fond, tot acolo ajungem. Dacă ar fi fost după mine, te-aş fi dus în zbor prin întreaga istorie a filosofiei, aşa cum l-am purtat pe Nils Holgersson prin toată Suedia. Am fi putut face ocoluri prin Milet şi Atena, Ierusalim şi Alexandria, Roma şi Florenţa, Londra şi Paris, Jena şi Heidelberg, Berlin şi Copenhaga...

— Mulţumesc, ajunge.

— Dar chiar şi pentru un gâscan ironic ar fi fost o realizare să străbată astfel, în zbor, secolele. Să pluteşti peste districtele Suediei e mai simplu...

Cu asta, gâscanul îşi luă avânt - şi dispăru în văzduh.

Sofie era cu totul istovită, dar când, mai târziu, se strecură prin gaura clin gardul viu, se gândea că, fără îndoială, Alberto fusese mulţumit cu manevra asta a ei de abatere a atenţiei. în această oră din urmă, maiorul nu mai avusese timp să se gândească la Alberto. Decât dacă ar fi suferit de o formă gravă de scindare a personalităţii.

Sofie tocmai intrase în casă când se întoarse şi mama ei de la serviciu. Asta o salvă de la mărturisirea că un gâscan domestic o ajutase să se dea jos dintr-un copac.

După ce mâncară, se apucară de pregătirile pentru serbarea din grădină. Coborâră din pod o tăblie de masă lungă de aproape patru metri şi o duseseră în grădină. Apoi urcară iarăşi, aduseră caprele care urmau să susţină tăblia.

Voiau să aştearnă masa sub pomii fructiferi. Tăblia aceasta mare fusese folosită ultima oară la cea de a zecea aniversare a nunţii părinţilor. Pe atunci, Sofie era în vârstă de opt ani, dar îşi mai amintea bine de marea serbare din grădină, la care luaseră parte toţi prietenii şi cunoscuţii care se mai puteau mişca pe picioarele lor.

Prognoza vremii era foarte favorabilă. De la furtuna aceea urâcioasă cu o zi înaintea zilei de naştere a Sofiei, nu mai căzuse nici o picătură de ploaie. Dar se hotărâră să mai aştepte totuşi până sâmbătă dimineaţa ca să întindă faţa de masă şi să scoată tacâmurile. Mama Sofiei era, oricum, mulţumită că masa fusese adusă în grădină.

Seara mai târziu, puseră la copt chiflele şi franzelele. Aveau să servească pui fripţi şi salată. Şi limonadă. Sofiei îi era foarte teamă

că unii dintre băieţii din clasa ei ar fi putut aduce bere; dacă se temea de ceva, erau scandalurile.

Când Sofie se retrase la culcare, mama ei vru să se mai asigure o dată că Alberto avea să vină într-adevăr la serbare.

— Sigur că vine. A promis chiar că va prezenta şi un anume artificiu filosofic.

— Un artificiu filosofic? Ce mai e şi asta?

— Păi... dacă ar fi scamator, ar face probabil un număr de prestidigitaţie, ar scoate poate un iepure alb dintr-un joben alb...

— Tot de-astea?

— ... dar, ca filosof, are să facă o scamatorie filosofică. în fond, e o serbare filosofică de grădină.

— Astea-s filosofii!

— Te-ai gândit să contribui şi tu cu ceva?

— Sigur, Sofie. Ceva să aduc şi eu...

— O cuvântare?

— Nu, nu-ţi pot spune dinainte. Noapte bună!

Dimineaţa următoare, Sofie fu trezită devreme de mama ei, care voia să-i mai spună: „Succes!", înainte de a pleca la serviciu. îi dădu Sofiei o mică listă cu lucrurile pe care trebuia să le cumpere din oraş pentru serbare.

Abia plecase, că sună telefonul. Era Alberto. înţelegea el când Sofie rămânea singură acasă.

— Ce-ţi face planul secret?

— Sst! Nu sufla nici un cuvânt. El nu trebuie să aibă nici cea mai mică posibilitate să-şi facă gânduri cu aşa ceva.

— Cred că ieri am reuşit foarte bine să-i abat atenţia.

— Da, a fost frumos.

— Cu filosofia ce faci?

— De asta te sun. Am ajuns Ia secolul nostru. De acum înainte, ar trebui să te descurci singură. Ai bazele. Dar ne vom mai întâlni o dată pentru o scurtă conversaţie despre epoca noastră.

— Trebuie să ies în oraş...

— Se potriveşte foarte bine. îţi spun doar că vom sta de vorbă despre epoca noastră.

— Şi?

— Şi atunci e foarte bine că vom fi, ca să spunem aşa, împreună.

— Nu trebuie să vin la tine acasă?

— Nu, acuma nu. Aici e o dezordine îngrozitoare! Am căutat peste tot dacă nu sunt ascunse cumva microfoane.

— Ah...

— Sus, în Piaţa Mare, e o cafenea nouă. „Cafe Pierre". Ştii unde e?

— Sigur. Când să fiu acolo?

— Pe la douăsprezece.

— Pe la douăsprezece, la cafenea.

— Mai mult nu vorbim acum.

— Succes!

La două minute după ora douăsprezece, Sofie îşi băgă capul la „Cafe Pierre". Era una dintre cafenelele moderne, cu mese rotunde şi scaune negre, şi peste tot atârnau cu capul în jos sticle cu mecanisme de scoaterea dopurilor.

Localul nu era mare şi Sofie văzu de la început că Alberto nu se afla acolo. Aproape toate mesele erau ocupate, dar Sofie trecu în revistă chipurile, ca să vadă că nici unul nu era chipul lui Alberto.

Nu era obişnuită să intre singură în cafenele. Oare era mai bine să iasă şi să se întoarcă mai târziu să-I caute pe Alberto?

Se duse la tejghea şi comandă un ceai cu lămâie. Apoi îşi luă ceaşca şi se aşeză la o masă liberă. Privea tot timpul uşa de la intrare. Multă lume intra şi ieşea, dar Sofie înregistrase doar că Alberto nu venea.

Dacă ar fi avut cel puţin un ziar!

In cele din urmă, începu să se uite în jur. De câteva ori i se şi răspunse privirilor ei, şi o clipă Sofie avu impresia că era ea însăşi o tânără doamnă. E adevărat că n-avea decât cincisprezece ani, dar sigur că putea trece drept o domnişoară de şaptesprezece ani - sau cel puţin şaisprezece şi jumătate.

Ce gândeau oare toţi oamenii aceştia din cafenea despre propria lor viaţă? Sofiei i se părea că se aflau pur şi simplu acolo, aşezaţi Ia mese, în lipsă de altceva mai bun. Vorbeau tot timpul şi gesticulau agitaţi, dar nu lăsau impresia că ar fi discutat despre ceva important.

Sofie se gândi fără voie la Kierkegaard, care spusese că „vorbăria" fără noimă ar fi fost caracteristica principală a mulţimii. Oare toţi aceşti oameni trăiau în stadiul estetic? Sau mai exista ceva care să fie pentru ei important din punct de vedere existenţial?

Într-una dintre primele sale scrisori, Alberto scrisese că, de fapt, copiii şi filosofii se înrudeau între ei. Şi iarăşi se gândi Sofie că ei, de fapt, îi era teamă să nu crească mare. Oare acum ar mai fi putut să se ascundă adânc în blana iepurelui alb care e scos din jobenul negru al universului?

Pe când se tot gândea la astfel de lucruri, Sofie privea mereu spre uşa de la intrare. Şi deodată, Alberto intră în fugă dinspre stradă. Chiar şi acum, vara, avea pe cap basca lui neagră. Purta o manta nu prea lungă cu model în carouri. O văzu imediat şi se îndreptă spre

ea. Sofie se gândi că o asemenea întâlnire stabilită în public era ceva cu totul nou.

— E de acum douăsprezece şi un sfert, nesuferitule!

— Asta se cheamă sfertul de oră academic. Pot s-o invit pe tânăra doamnă să mâncăm ceva?

Se aşeză şi o privi în ochi. Sofie ridică din umeri.

— Mi-e egal. O brioşă, poate.

Alberto se îndreptă spre tejghea. îndată se întoarse cu o ceaşcă de cafea şi cu două sandviciuri enorme, lungi, cu brânză şi şuncă.

— A fost scump?

— Nimica toată, Sofie.

— N-ai nici cel puţin o scuză că ai întârziat aşa?

— Nu, nu am, pentru că am venit dinadins mai târziu. Am să-ţi explic imediat de ce.

Muşcă de mai multe ori cu poftă din sandvici, apoi spuse:

— Vom vorbi acum despre secolul nostru.

— S-a petrecut în el ceva important din punct de vedere al filosofici?

— Şi încă cum! Atât de multe, încât s-ar părea că totul vrea să se destrame. întâi am să-ţi povestesc ceva despre *existenţialism.* Grupăm astfel sub o denumire colectivă mai multe curente filosofice care-şi iau ca punct de plecare situaţia existenţială a omului. Vorbim şi despre filosofia existenţei în secolul al douăzecilea. Unii dintre aceşti filosofi ai existenţei - sau existenţialişti - se leagă de Kierkegaard, alţii de Hegel şi Marx.

— Aha.

— Un alt filosof care a fost important pentru secolul al douăzecilea a fost germanul *Friedrich Nietzsche,* care a trăit între 1844 şi

1900. Nietzsche a reacţionat împotriva filosofiei lui Hegel şi a *istorismului* german. Faţă de interesul inconsistent manifestat pentru istorie şi pentru ceea ce el numea „morala de sclav" creştină, contraargumenta cu viaţa însăşi. Este faimoasă chemarea lui la răsturnarea tuturor valorilor pentru ca dezvoltarea vitală a celor puternici să nu mai poată fi împiedicată. Pentru Nietzsche, creştinismul şi tradiţia filosofică se întorseseră de la lume şi se îndreptaseră spre „cer" sau spre „lumea ideilor". Acestea treceau acum a fi „lumea propriu-zisă" şi, în realitate, nu erau decât aparenţe. „Rămâneţi credincioşi pământului", spunea el, „şi nu-i credeţi pe cei care vă vorbesc despre speranţele suprapământene".

— Ei, da...

— Un filosof care a fost influenţat atât de Kierkegaard, cât şi de Nietzsche a fost filosoful german existenţialist *Martin Heidegger,* peste care însă vom trece, pentru că vrem să ne concentrăm asupra francezului *Jean-Paul Sartre.* El a trăit între 1905 şi 1980 şi a fost existenţialistul care a dat tonul - cel puţin, pentru publicul larg. Şi-a dezvoltat filosofia îndată după război, în anii patruzeci. Mai târziu, s-a apropiat de mişcarea marxistă din Franţa, dar nu a intrat niciodată în vreun partid.

— Din cauza asta ne întâlnim într-o cafenea franţuzească?

— în orice caz, nu este o pură întâmplare, nu. Sartre însuşi era un zelos frecventator al cafenelelor. într-o cafenea ca aceasta şi-a întâlnit tovarăşa de viaţă, pe *Simone de Beauvoir.* Şi ea a fost un filosof existenţialist.

— în sfârşit o femeie-filosof?

— Exact.

— Mi se pare ca un suflu de eliberare faptul că umanitatea începe, în sfârşit, să devină civilizată.

— Dar epoca asta a noastră este şi o epocă cu multe griji.

— Voiai să vorbeşti despre existenţialism.

— Sartre a spus: „Existenţialismul este un umanism". El înţelegea prin asta că existenţialismul porneşte, la urma urmei, de la om însuşi. Am putea adăuga şi că umanismul lui Sartre abordează situaţia altfel şi în chip mai întunecat decât umanismul pe care-l întâlnisem în Renaştere.

— De ce?

— Kierkegaard şi unii filosofi ai existenţei din secolul nostru erau creştini. Sartre, dimpotrivă, reprezintă ceea ce am putea defini drept un existenţialism ateu. Putem considera filosofia lui drept o analiză nemiloasă a situaţiei omeneşti, când „Dumnezeu este mort". Faimoasa propoziţiune „Dumnezeu este mort" vine de la Nietzsche.

— Povesteşte mai departe!

— Conceptul-cheie în filosofia lui Sartre este, de fapt, ca şi la Kierkegaard, cuvântul *existenţă.* Existenţa nu înseamnă aici, pur şi simplu, trecerea prin viaţă. Şi plantele, şi animalele sunt în viaţă, ele există, dar ele rămân cruţate de întrebarea ce înseamnă asta. Omul este singura vieţuitoare conştientă de existenţa sa. Sartre spune că lucrurile fizice sunt doar „în sine", în timp ce omul este şi „pentru sine". A fi un om este, deci, altceva decât a fi un lucru.

— Cu asta pot fi de acord.

— Mai departe, Sartre susţine că existenţa omului precede oricărei semnificaţii

a acestei existenţe. *Eu sunt* îl precede pe *ce* sunt eu. „Existenţa precede esenţa", a spus el.

— Asta sună complicat.

— Prin „esenţă" înţelegem acel ceva care este cu adevărat ceva, „natura" acelui ceva. Pentru Sartre, omul nu are însă o asemenea natură. Omul trebuie să se creeze pe sine însuşi. El trebuie să-şi creeze propria sa natură, propria sa esenţă, pentru că nimic nu-i este dat dinainte.

— Cred că înţeleg ce spui.

— In întreaga istorie a filosofiei, filosofii au încercat să răspundă Ia întrebarea ce este un om - sau care este natura omului. Sartre, dimpotrivă, spune că omul nu are o asemenea „natură" veşnică la care să se întoarcă, să se sprijine pe ea. Din cauza asta întrebarea despre sensul vieţii, în general, nu are nici un sens pentru Sartre. Cu alte cuvinte, noi suntem condamnaţi la a improviza. Suntem asemenea unor actori plasaţi pe o scenă, fără un rol dinainte studiat, fără textele rolurilor şi fără sufleor care să ne şoptească la ureche ce avem de făcut. Trebuie să decidem noi înşine cum vrem să trăim.

— într-un fel, aşa şi este. Dacă am putea găsi în Biblie - sau în vreun manual filosofic - cum trebuie să trăim, ar fi foarte simplu.

— Ai înţeles. Dar când omul trăieşte experienţa faptului că el există şi că el trebuie să moară cândva - şi mai ales când nu se descoperă nici un sens în toate acestea - atunci îl cuprinde angoasa, spune Sartre. Mai ştii poate că angoasa era foarte importantă şi în descrierea pe care o făcea Kierkegaard omului într-o situaţie existenţială.

— Da.

— Sartre mai spune că omul se simte *străin* într-o lume fără sens. Când el descrie „înstrăinarea" omului, el preia în acelaşi timp

idei centrale de la Hegel şi Marx. Senzaţia omului de a fi un străin pe lume, spune Sartre, duce la simţăminte de disperare, plictiseală, silă şi absurditate.

— E încă şi acum foarte răspândită senzaţia asta de „deprimare" sau de a găsi totul „searbăd".

— Da, Sartre îl descrie pe omul oraşelor secolului al douăzecilea. Poate mai ştii că umaniştii Renaşterii vorbiseră, aproape cu simţăminte de triumf, despre libertatea şi independenţa oamenilor. Sartre însă trăia libertatea omului ca pe un blestem. „Omul este condamnat la libertate", a scris el. „Este condamnat, pentru că nu s-a creat el însuşi şi totuşi este liber. Căci o dată ce a fost aruncat în lume, el este răspunzător pentru ceea ce face."

— Dar la urma urmei, noi n-am rugat pe nimeni să ne creeze ca indivizi liberi.

— Tocmai asta e important şi pentru Sartre. Dar noi *suntem* indivizi liberi şi libertatea noastră face ca pe toată durata vieţii să fim condamnaţi a alege. Nu există valori sau norme veşnice după care să ne putem ghida. Cu atât mai importantă este atunci ce anume *decizie,* ce *alegere* facem. Sartre arată că omul nu-şi poate repudia niciodată răspunderea pentru ceea ce face. Prin proprie alegere noi decidem *că trebuie* să mergem la lucru sau că *trebuie* să ne ghidăm după reguli burgheze în modul nostru de a trăi. Cine alunecă în felul acesta în masa anonimă devine un om impersonal al masei. El a fugit de sine însuşi căutând un adăpost în minciuna vitală. însă libertatea omului ne comandă să facem ceva din noi înşine, să ducem o existenţă „autentică" sau reală.

— înţeleg.

— Asta e valabil nu în ultimul rând şi în ce priveşte deciziile noastre etice. Noi nu putem arunca răspunderea asupra naturii umane, slăbiciunii omeneşti sau a altceva de felul acesta. Unii oameni mai uzaţi se comportă uneori ca nişte porci şi aruncă totul pe seama „vechiului Adam" pe care l-ar avea, cum zic ei, în propria lor fiinţă. Dar un asemenea „Adam vechi" nu există. El este doar o ficţiune pe care o scoatem la iveală ca să negăm propria noastră răspundere pentru propriile noastre acţiuni.

— Dar trebuie totuşi să existe o limită până la care omul acesta să fie vinovat de toate.

— Deşi Sartre susţine că viaţa nu are nici un sens în sine, aceasta nu înseamnă că el se împacă cu această situaţie. Căci el nu e un *nihilist.*

— Ce e asta?

— Cineva care susţine că nimic nu are vreun înţeles şi că totul este permis. Sartre spune că viaţa trebuie să aibă o semnificaţie. Acesta este un imperativ. Dar noi înşine trebuie să creăm această semnificaţie, acest sens pentru propria noastră viaţă. A exista înseamnă a-ţi crea propria existenţă.

— Poţi să-mi explici asta mai îndeaproape ?

— Sartre încearcă să dovedească anume că, în sine însăşi, conştiinţa nu este nimic înainte de a simţi ceva. Căci conştiinţa este totdeauna conştiinţa a ceva. Şi ce este anume acest „ceva" depinde la fel de mult de noi înşine, ca şi de mediul nostru înconjurător. Noi contribuim noi înşine la ceea ce simţim şi trăim, căci noi alegem ce are semnificaţie pentru noi.

— N-ai vreun exemplu?

— Doi oameni pot fi prezenţi în acelaşi spaţiu şi totuşi pot trăi în mod cu totul diferit. Şi anume pentru că lăsăm ca părerea noastră - sau interesele noastre - să influenţeze felul în care ne percepem mediul. O femeie însărcinată poate să aibă, de exemplu, senzaţia că vede peste tot alte femei însărcinate. Asta nu înseamnă că înainte n-ar fi existat asemenea femei însărcinate, dar sarcina are acum pentru ea o nouă importanţă şi semnificaţie. Bolnavii văd peste tot ambulanţe.

— înţeleg.

— Propria noastră existenţă influenţează modul în care percepem obiectele în spaţiu. Când ceva e neimportant pentru mine, nici nu-I văd. Şi acum poate sunt în stare să-ţi explic de ce mai înainte am întârziat venind aici.

— Ai spus că ai făcut dinadins?

— Povesteşte-mi întâi ce ai văzut când ai intrat în cafenea.

— Primul lucru pe care l-am văzut a fost că tu nu eşti aici.

— Nu e puţin cam nostim că în localul acesta ai văzut în primul rând ceva ce nici nu era acolo?

— Poate, dar aveam întâlnire cu tine.

— Sartre foloseşte tocmai o asemenea intrare într-o cafenea pentru a explica modul în care „aneantizăm" ceea ce nu are semnificaţie pentru noi.

— Şi tu ai întârziat ca să-mi explici asta?

— Voiam ca tu să înţelegi acest punct important din filosofia lui Sartre, da. Poţi să consideri asta ca o temă de exerciţiu.

— Pfui, drace!

— Când eşti îndrăgostită şi aştepţi un telefon de la iubitul tău, atunci „auzi" toată seara că el nu sună. Tocmai faptul că el nu

sună este ceva ce tu înregistrezi toată vremea. Când tu îl aştepţi la gară şi se revarsă o avalanşă de oameni pe peron, fără ca tu să-ţi poţi descoperi printre ei iubitul - atunci tu nici nu-i vezi pe toţi oamenii aceia. Ei te deranjează doar, sunt neesenţiali pentru tine. Poate ai să-i găseşti chiar dezgustători şi respingători. Ei ocupă îngrijorător de mult loc. Singurul lucru pe care-l înregistrezi tu este că el nu este acolo.

— înţeleg.

— Simone de Beauvoir a încercat să aplice existenţialismul la analiza relaţiilor dintre sexe. Sartre explicase şi el că omul nu se poate întemeia pe o natură veşnică. Noi înşine creăm ceea ce suntem noi înşine.

— Şi?

— Asta e valabil şi în ce priveşte felul în care ne reprezentăm sexele diferite. Simone de Beauvoir a arătat că nu există o „natură" veşnică a femeii sau o „natură" veşnică a bărbatului.

Dar tocmai acesta este punctul de vedere tradiţional. De exemplu, s-a susţinut totdeauna că bărbatul are o natură „transcendentă", care adică depăşeşte propriile graniţe. Din cauza asta, el trebuie - şi o şi face - să-şi caute în afara lumii lui un sens şi un ţel. Despre femeie se spune că ar avea o orientare exact opusă în viaţă. Ea este „imanentă", adică ea ar vrea să fie totdeauna acolo unde este deja. Ea vrea şi trebuie să se ocupe de familie, de natură şi de lucrurile din preajma ei. Astăzi auzim adesea că femeia este disponibilă pentru „valorile blânde" în mai mare măsură decât bărbatul.

— Şi Simone de Beauvoir a susţinut acest lucru?

— Nu, de data asta, ca o excepţie, tu ai ascultat prost. Simone de Beauvoir spunea

tocmai că *nu* există asemenea naturi ale femeilor sau bărbaţilor. Cu totul dimpotrivă, ea credea că femeile *şi* bărbaţii trebuie să se elibereze neapărat de asemenea prejudecăţi sau idealuri adânc înrădăcinate.

— Aici sunt de acord cu ea din tot sufletul.

— Cartea ei cea mai importantă a apărut în 1949 şi avea titlul *Al doilea sex.*

— Ce voia să spună?

— Se gândea la femeie. Ea ar fi devenit în cultura noastră acest „al doilea sex". Numai bărbatul apare într-o cultură ca subiect. Femeia, dimpotrivă, a fost făcută să fie obiect al bărbatului. Şi în felul acesta i s-a luat răspunderea pentru propria ei viaţă.

— Da?

— Această răspundere, spune Simone de Beauvoir, femeia trebuie să şi-o recucerească. Ea trebuie să se câştige îndărăt pe sine însăşi şi nu-i e îngăduit să-şi lege, pur şi simplu, identitatea de cea a bărbatului. Căci nu numai bărbatul o asupreşte pe femeie. Femeia se asupreşte singură pe sine când nu-şi asumă răspunderea pentru viaţa ei.

— Noi suntem exact atât de liberi şi independenţi pe cât ne hotărâm noi înşine să fim?

— Exact. Existenţialismul, în general, a influenţat apoi, începând cu anii patruzeci, literatura europeană, mai ales teatrul. Sartre însuşi a scris romane şi piese de teatru. Alţi autori importanţi sunt francezul *Camus,* irlandezul *Beckett,* românul *Ionesco* şi polonezul *Gombrowicz.* Caracteristic pentru ei - şi pentru mulţi alţi scriitori moderni - este prezentarea *absurdului.* Ai auzit fireşte de „teatrul absurd"?

— Da.

— Şi înţelegi ce înseamnă cuvântul „absurd"?

— Că ceva este fără sens sau contrar raţiunii?

— Tocmai. „Teatrul absurd" - sau „teatrul absurdului". El a apărut ca reacţie faţă de „teatrul realist" şi era interesat să arate lipsa de sens a existenţei. Se spera ca publicul nu numai să privească, ca spectator, ci să şi reacţioneze. Scopul nu era deci să cultive lipsa de sens. Dimpotrivă: prin reprezentarea şi demascarea absurdului - de exemplu, în întâmplări din viaţa de toate zilele - publicul trebuia să fie silit să mediteze la posibilitatea unei existenţe mai adevărate şi mai personale.

— Spune mai departe.

— Deseori în teatrul absurdului e vorba de situaţii cu totul triviale. De aceea se numeşte „hiperrealism". Omul este reprezentat exact aşa cum este. Dar când aduci pe scenă ceea ce într-o dimineaţă foarte normală se întâmplă într-un apartament foarte normal, în camera de baie - da, atunci publicul râde. Putem interpreta acest râs şi ca o reacţie de apărare în faţa faptului că el, publicul, se vede pe sine însuşi demascat, acolo, pe scenă.

— înţeleg.

— Teatrul absurdului poate avea şi trăsături suprarealiste. Deseori, în el, oamenii se găsesc implicaţi în situaţiile cele mai improbabile, ca în vise urâte. Dacă ei acceptă asemenea situaţii fără nici o urmă de uimire, atunci publicul trebuie să reacţioneze cu uimire tocmai la această lipsă de uimire. Asta e valabil, de altfel, şi pentru filmele mute ale lui *Chaplin.* Comicul, în aceste filme, constă deseori în lipsa vreunei uimiri din partea lui Chaplin faţă de toate isprăvile absurde în care intră. Astfel, publicul e silit să reflecteze şi să caute adevărul şi autenticul.

— Uneori e ciudat să vezi cum oamenii se lasă manevraţi fără să reacţioneze.

— Uneori este poate chiar drept să te gândeşti - trebuie să ies de aici - chiar dacă nu ştii încotro s-o apuci.

— Când ia foc casa, trebuie să te grăbeşti să ieşi din ea, chiar dacă n-ai mai avea vreun alt adăpost.

— Da, nu-i aşa? Mai vrei o ceaşcă de ceai? Sau poate o Cola?

— Bine. Găsesc totuşi că eşti un nesuferit pentru că ai întârziat.

— Am să mă descurc cu reproşul acesta.

Alberto se reîntoarse curând cu o ceaşcă de cafea expres şi o sticlă de Cola. între timp, Sofie constatase că îi plăcea în cafenea. Acum nici nu mai era convinsă că la celelalte mese se continuau conversaţii chiar atât de stupide.

Alberto aşează sticla de Cola cu zgomot pe masă. Câţiva clienţi îşi ridicară privirea spre el.

— Şi cu asta am ajuns la capătul drumului, spuse el.

— Filosofia se termină cu Sartre şi cu existenţialismul?

— Nu, ar fi exagerat să spunem asta. Filosofia existenţei a avut o mare importanţă

pentru mulţi oameni în întreaga lume. După cum am văzut, rădăcinile ei se întorc până la Kierkegaard şi chiar până la Socrate. La fel şi alte curente filosofice din trecut au înregistrat în secolul nostru o perioadă de înflorire şi o reînnoire.

— Poţi să-mi dai nişte exemple?

— *Neotomismul* reia nişte idei care aparţin tradiţiei lui Thomas de Aquino. Aşa-numita *filosofic analitică* sau *empirismul logic* se bazează pe Hume, pe empirismul britanic şi pe logica lui Aristotel. Pe urmă, secolul al douăzecilea este influenţat, fireşte, de aşa zisul *neomarxism* şi de multele sale curente. Despre *neodarwinism* a mai fost vorba. Şi am vorbit şi despre semnificaţia *psihanalizei.*

— înţeleg.

— Un ultim curent pe care ar trebui să-l mai amintim este *materialismul,* ale cărui rădăcini merg, în orice caz, mult îndărăt în istorie. în ştiinţa modernă, multe amintesc de eforturile presocraticilor. Se caută în continuare, de exemplu, „particulele elementare" indivizibile clin care este alcătuită materia. Şi nici acum nu ne poate încă nimeni explica ce este de fapt „materia". Ştiinţele moderne ale naturii - de pildă, fizica atomică sau biochimia - sunt atât de fascinante, încât au devenit pentru mulţi oameni o parte însemnată a concepţiei lor despre viaţă.

— Deci, noul laolaltă cu vechiul?

— Ai putea spune aşa. Căci întrebările cu care ne-am început cursul nu şi-au primit încă răspunsul. Sartre se afla pe urmele unora dintre ele când a explicat că întrebărilor existenţiale nu li se poate răspunde o dată pentru totdeauna. O problemă filosofică este, prin definiţie, o problemă pe care fiecare

generaţie în parte - de fapt, fiecare om - trebuie să şi-o pună din nou, mereu.

— Asta e un gând aproape deprimant.

— Nu ştiu dacă sunt cu totul de părerea ta. Nu simţim oare, exact atunci când ne ridicăm asemenea probleme, că trăim cu adevărat? Şi n-a fost totdeauna aşa, că oamenii găsesc răspunsuri clare şi definitive la întrebări „mici", exact atunci când au căutat răspunsuri la „marile" întrebări? Ştiinţa, cercetarea şi tehnica s-au născut, toate, cândva, din reflecţia filosofică. Oare nu a fost tocmai uimirea oamenilor în legătură cu existenţa cea care i-a dus în cele din urmă pe lună?

— Da, e adevărat.

— Când astronautul *Armstrong* a pus piciorul pe lună, el a spus: „Un pas mic pentru un om, dar un mare salt pentru umanitate". Prin asta, el i-a făcut pe toţi oamenii care au trăit înaintea lui să ia parte, în senzaţiile lui, la primul pas pe care l-a făcut pe lună. Faptul nu a fost numai meritul Iui.

— Fireşte că nu.

— Epoca noastră a trebuit, de asemenea, să-şi pună şi multe alte probleme. In primul rând, marile probleme ale mediului. Un curent filosofic important al secolului al douăzecilea este, de aceea, *ecofilosofia.* Multe asemenea ecofilosofii, sau filosofii ecologice ale Occidentului, susţin punctul de vedere că întreaga noastră civilizaţie a pornit pe o cale greşită - că a mers pe un drum al dezastrului, epuizând tot ceea ce poate suporta planeta noastră. Ei au încercat să sondeze mai adânc şi să descifreze urmările concrete ale poluării şi distrugerii mediului. E ceva în neregulă cu întreaga gândire occidentală, spun ei.

— Cred că au dreptate.

— Ecofilosofii au problematizat, de exemplu, teoriile evoluţiei. Ele se bazează pe ideea că omul se află undeva, „sus", în natură - de fapt, că noi suntem stăpânii naturii. Şi tocmai această idee poate să reprezinte o primejdie de moarte pentru întreaga noastră planetă vie.

— Mă înfurii doar când mă gândesc Ia asta.

— în critica lor îndreptată împotriva acestor idei, ecofilosofii au folosit gânduri şi idei din alte culturi - de exemplu din cea indică. Ei au studiat, de asemenea, gândirea şi modul de viaţă ale aşa-numitelor „popoare naturale" - sau ale „populaţiei originare", cum ar fi indienii - sperând să găsească poate ceva ce noi am pierdut de mult.

— înţeleg.

— Şi în domeniul ştiinţelor au luat cuvântul, în ultimii ani, unii care au arătat că întreaga noastră gândire ştiinţifică se află în faţa înlocuirii *paradigmei,* adică a schimbării modului de gândire. în multe domenii individuale asta a şi dat roade. Avem exemple despre „mişcările alternative" care pun accentul pe gândirea unitară şi care caută un nou stil de viaţă.

— Asta e bine.

— în acelaşi timp însă lucrurile stau astfel, încât în tot ceea ce facem noi, oamenii, trebuie să deosebim mereu între gunoi şi pietre preţioase. Unii au subliniat că ne apropiem de o nouă epocă - o „New Age". Dar nu tot ceea ce e nou e şi bun din cauza asta, şi nu tot ce e vechi trebuie respins. Tocmai de aceea am făcut noi acest curs de filosofie. Tu cunoşti acum fundalul istoric, când singură te vei orienta în existenţă.

— îţi mulţumesc pentru că ţi-ai dat asemenea silinţă.

— Cred că ai să constaţi că multe dintre cele ce se preconizează sub steagul acestei New Age sunt prostii. Căci lumea occidentală a fost străbătută în ultimele decenii de tot felul de curente, pe care le numim „neoreligiozitate", „neoocultism" sau „superstiţiile moderne". S-a creat o adevărată industrie în acest sens. Pe măsură ce creştinismul şi-a pierdut din semnificaţiile vechi, au apărut alte curente pe piaţa concepţiilor despre lume, asemenea ciupercilor după ploaie.

— Poţi să-mi dai exemple?

— Lista e atât de lungă, încât nici nu ştiu de unde să încep. Pe lângă asta, nu e prea uşor să-ţi descrii propria epocă. Iţi propun deci să facem o plimbare prin oraş. Aş vrea să-ţi arăt ceva.

Sofie ridică din umeri.

— Nu prea am mult timp. N-ai uitat de serbarea din grădină de mâine?

— Sigur că nu. Căci acolo se va petrece acel lucru minunat. Trebuie însă să terminăm cursul de filosofie al Hildei. Mai departe maiorul nu s-a gândit încă. Şi, prin asta, el îşi pierde o parte din puterea lui.

El ridică din nou sticla de Cola, acum goală, şi o trânti cu zgomot pe masă.

Ieşiră în stradă. Oameni grăbiţi alergau în toate părţile asemenea furnicilor într-un furnicar. Sofie se întreba ce ar fi vrut Alberto să-i arate.

Curând, trecură prin faţa unui mare magazin de produse electrice şi electronice. Acolo se vindeau de toate, de la televizoare, aparate video şi antene de satelit până la telefoane celulare, computere şi telefoane cu fax.

Alberto arătă spre vitrina cea mare şi spuse:

— Aici vezi secolul al douăzecilea, Sofie. De la Renaştere încoace, lumea a explodat, ca să zicem aşa. Europenii au început să călătorească prin lumea întreagă. Şi astăzi se întâmplă un lucru pe care l-am putea numi o explozie inversă.

— Ce vrei să spui?

— Vreau să spun că lumea întreagă s-a strâns laolaltă într-o singură reţea de comunicare. Acum nu foarte mult timp, filosofii erau pe drum zile întregi, cu calul şi cu trăsura, pentru a se orienta în lume - sau pentru a se întâlni cu alţi gânditori. Astăzi, putem să stăm oriunde pe planeta asta a noastră şi să aducem în faţă întreaga experienţă umană pe ecranul unui computer.

— Ăsta e un gând fantastic, aproape îţi face frică.

— întrebarea este dacă istoria se apropie de un capăt - sau dacă, dimpotrivă, ne aflăm pe pragul unei epoci cu totul noi. Nu mai suntem cetăţenii unui oraş sau ai unui singur stat. Trăim într-o civilizaţie planetară.

— E adevărat.

— Dezvoltarea tehnică a fost - şi nu în ultimul rând în ce priveşte comunicaţiile - în aceşti ultimi treizeci, patruzeci de ani, mai dramatică decât în întreaga istorie de dinainte luată la un loc. încă şi acum ceea ce trăim noi e poate doar începutul...

— Asta voiai să-mi arăţi?

— Nu, ceea ce voiam să-ţi arăt este dincolo, în spate, de partea cealaltă a bisericii.

Tocmai când voiau să se îndepărteze, apăru pe ecranul unui televizor din vitrină imaginea unor soldaţi din trupele ONU.

— Ia te uită! spuse Sofie.

Se vedea în prim-plan imaginea unui asemenea militar. Avea o barbă neagră, aproape Ia fel cu cea a lui Alberto. Deodată, el ridică o placardă. Pe ea scria: „Mă întorc curând, Hilde!" Făcu semn cu mâna şi apoi dispăru.

— Ce om! exclamă Alberto.

— Acela era maiorul?

— La asta nu-ţi răspund.

Trecură prin parcul din faţa bisericii şi ieşiră în noua stradă principală. Alberto era uşor enervat, dar acum el arătă spre o mare librărie. Se numea LIBRIS şi era cea mai mare din oraş.

— Aici vrei să-mi arăţi ceva?

— Intrăm.

în librărie, Alberto arătă spre un perete acoperit tot cu cărţi. Avea trei despărţituri: NEW AGE, STILURI DE VIAŢĂ ALTERNATIVE şi MISTICĂ.

în rafturi, erau cărţi cu titluri fascinante: „Viaţa după moarte?". „Tainele spiritismului", „Tarot", „Fenomenul OZN", „Vindecarea", „Zeii se întorc", „Ai mai fost o dată aici", „Ce este astrologia?" şi aşa mai departe. Erau sute de asemenea titluri. Pe o banchetă sub rafturi, se aflau cărţi depozitate în teancuri mari.

— Şi acesta este secolul al douăzecilea, Sofie. Acesta este templul epocii noastre.

— Doar nu crezi în aşa ceva?

— Multe dintre ele sunt, oricum, fleacuri. Dar se vând la fel de bine ca şi pornografia. Multe dintre ele pot fi chiar socotite pornografice, în felul lor. Aici, generaţia adolescenţilor îşi poate cumpăra exact ce o interesează mai mult. însă relaţia între adevărata filosofie şi asemenea cărţi este cam cea dintre iubirea adevărată şi pornografie,

— Acuma exagerezi.

— Să mergem puţin în parc.

Ieşiră din librărie. Găsiră o bancă liberă în faţa bisericii. Pe sub copaci, se plimbau încoace şi încolo porumbeii şi ici şi colo se vedea câte o vrabie mai grăbită.

— îşi poate spune „ESP" sau „parapsihologic", începu Alberto. îşi poate spune „telepatie", „clarviziune", „previziunea viitorului" şi „psihokinezie". îşi poate spune „spiritism", „astrologie" şi „ufologie". Copilul are multe nume.

— Dar spune - tu consideri că toate astea sunt şarlatanii ?

— Bineînţeles că nu s-ar cuveni ca un adevărat filosof să Ie bage pe toate laolaltă. Dar n-aş exclude posibilitatea ca toţi termenii aceştia pe care i-am pomenit să alcătuiască o parte, chiar detaliată, din harta unui peisaj care nu există. Sunt aici multe fantezii pe care Hume n-ar fi stat pe gânduri să le arunce în foc. în multe dintre cărţile astea găsim prea puţină experienţă reală.

— Dar cum de s-a putut scrie despre asta atât de incredibil de multe cărţi?

— E vorba, pur şi simplu, de cea mai bună afacere din lume. Oamenii se bat pe aşa ceva.

— Şi de ce crezi că vor asta?

— Pentru că simt un fel de nostalgie după ceva „mistic", după „altceva", care să iasă din lumea lor de toate zilele. Dar asta seamănă cu a vrea să scoţi apă dintr-o fântână seacă.

— Ce vrei să spui?

— Ne învârtim într-un basm foarte straniu, Sofie. Şi în faţa ochilor noştri se află, în vremea asta, o creaţie cu adevărat minunată. Ziua în amiaza mare, Sofie! Nu e de necrezut?

— Este, cu adevărat.

— De ce mai trebuie atunci să răscolim prin corturi de ţigani sau prin curţi dosnice ca să căutăm ceva „captivant" sau care să „depăşească graniţele"?

— Vrei să spui că autorii unor asemenea cărţi trişează sau mint?

- Nu, nu am spus asta. Dar aici este vorba de un „sistem darwinist".

— Te ascult.

— Gândeşte-te Ia tot ce se întâmplă în decursul unei singure zile. Te poţi limita chiar la o zi din propria ta viaţă. Gândeşte-te la tot ceea ce vezi şi trăieşti tu.

— Da?

— Uneori există nişte întâmplări ciudate. De exemplu, intri în magazin şi cumperi ceva care costă 28 de coroane. Curând după aceea, vine Jorunn şi-ţi aduce 28 de coroane pe care Ie-a împrumutat cândva de la tine. Apoi intri într-un cinematograf - şi ţi se dă locul 28.

— Da, sunt întâmplări misterioase.

— Dar tot întâmplări, de fapt. Există oameni care colecţionează asemenea întâmplări. Colecţionează trăiri şi experienţe misterioase - sau inexplicabile. Când asemenea experienţe din viaţa câtorva miliarde de oameni sunt strânse în cărţi, li se pot părea unora drept material cu adevărat copleşitor, urmărind să dovedească ceva. Şi materialul acesta creşte. Dar şi aici e vorba de o loterie, în care vedem numai lozurile câştigătoare.

— Şi atunci nu există oameni clarvăzători sau „medii", care să trăiască toată vremea aşa ceva?

— Ba da, iar dacă facem abstracţie de şarlatanii puri, atunci găsim şi o altă explicaţie importantă pentru asemenea experienţe aparent mistice.

— Povesteşte!

— Mai ţii minte, sigur, că am vorbit despre teoria lui Freud despre inconştient.

— De câte ori să-ţi mai spun că nu sunt uitucă?

— Freud atrăsese atenţia că noi suntem, deseori, un fel de „medii" pentru propriul nostru subconştient. Ne putem surprinde deodată că facem sau gândim ceva, fără să înţelegem bine de ce. Asta provine din faptul că avem nesfârşit mai multe experienţe de viaţă, gândiri şi trăiri decât suntem conştienţi că am avea.

— Da?

— Uneori, oamenii vorbesc prin somn sau au momente de somnambulism. Putem spune că ăsta e un fel de „automatism sufletesc". Sub hipnoză, oamenii pot spune şi face „de la sine" unele lucruri. îi mai ţii minte pe suprarealişti, care scriau „la modul automat". Prin asta ei încercau să se transforme în „medii" ai propriului lor subconştient.

— Mai ştiu şi asta.

— La intervale regulate, apar în secolul nostru aşa-numite „treziri spiritiste", ideea că un „medium" poate stabili contact cu un mort. Acel „medium" primeşte, după toate aparenţele, un mesaj de la un om care a trăit cu sute de ani înainte. El vorbeşte cu vocea acelui om, sau scrie „automat" ce spune acela. Asta se consideră, după alegere, ca dovadă că există viaţă după moarte, sau că un om trăieşte mai multe vieţi.

— înţeleg.

— Nu vreau să spun că toţi aceşti „medii" sunt şarlatani. Unii dintre ei acţionează, probabil, de bună-credinţă. Pot fi chiar „medii" ai propriului lor subconştient. Există multe exemple în care se arată cum aceşti „medii" au fost examinaţi şi au dat la

iveală, în stare de transă, cunoştinţe şi competenţe despre care nici ei şi nici alţii nu puteau explica de unde le dobândiseră. O femeie, care nu cunoştea ebraica, a vorbit, de exemplu, deodată în limba aceasta. Atunci trebuia să mai fi trăit o dată. Sau, vorbind în ebraică, stabilise cu adevărat contactul cu spiritul unui mort. Nu-i aşa, Sofie?

— Tu ce crezi?

— S-a stabilit că în copilărie avusese o doică evreică.

— Aha...

— Eşti dezamăgită? Dar nu e totuşi fantastic că unii oameni reuşesc să-şi depoziteze în subconştientul lor experienţe anterioare?

— înţeleg ce vrei să spui.

— Şi încă multe ciudăţenii din viaţa de zi cu zi se explică prin teoria lui Freud despre inconştient. Dacă sunt deodată chemat la telefon de un prieten pe care nu l-am mai văzut de mulţi ani, exact în momentul când îi caut numărul de telefon...

— Mă trec fiori reci.

— Explicaţia unei asemenea coincidenţe poate fi, de exemplu, că am auzit amândoi la radio un cântec vechi, pe care-l auzisem ultima dată când ne-am întâlnit. Numai că nu suntem conştienţi de această legătură ascunsă.

— Deci sau şarlatanie... sau efectul lozului câştigător... sau inconştientul?

— Este, în orice caz, mai sănătos să ne apropiem de asemenea rafturi cu cărţi cu un oarecare scepticism. Şi asta e un lucru care-şi are importanţa lui nu numai pentru un filosof. în Anglia, scepticii au o uniune a lor. Cu mulţi ani în urmă, ei destinaseră o anumită sumă de bani primului om care ar fi putut aduce chiar şi cel mai neînsemnat exemplu de întâmplare supranaturală. Nu trebuia să fie un eveniment

important; ar fi ajuns şi un caz mărunt de transmitere a gândirii. Dar până acuma, nu s-a anunţat nimeni să ridice premiul.

— înţeleg.

— Cu totul altă problemă este că există multe lucruri pe care noi, oamenii, nu le înţelegem. Poate că nici nu cunoaştem toate legile naturale. în secolul trecut, multe fenomene, cum ar fi magnetismul sau electricitatea, treceau drept un fel de vrăjitorie. Cred că străbunica mea ar fi făcut ochii mari dacă i-aş fi putut povesti despre televizoare sau computere.

— Dar în ceva supranatural tu nu crezi ?

— Despre asta am stat deja de vorbă. Chiar şi termenul „supranatural" mi se pare totdeauna puţin comic. Nu, eu cred că există o singură natură. Dar ea este uneori cât se poate de uimitoare.

— Supranaturalul există, deci, numai în cărţile pe care mi le-ai arătat?

— Toţi filosofii adevăraţi trebuie să-şi ţină ochii bine deschişi în fiece clipă. Chiar dacă noi n-am văzut niciodată o cioară albă, avem voie să încetăm să o căutăm. Şi, într-o zi, s-ar putea ca un sceptic ca mine să trebuiască să accepte un fenomen în care înainte n-a vrut să creadă. Dacă n-aş accepta o asemenea posibilitate, aş fi un dogmatic. Şi atunci n-aş mai fi un filosof adevărat.

O vreme, Alberto şi Sofie rămaseră tăcuţi pe bancă. Porumbeii îşi umflau guşile şi gângureau; din când în când, trecea cineva pe bicicletă sau cineva se mişca brusc şi-i făcea să-şi ia zborul.

— Trebuie să mă duc acum acasă şi să pregătesc serbarea, spuse Sofie în cele din urmă.

— Dar înainte de a ne despărţi, am să-ţi arăt o cioară albă. E mai aproape decât

credeam.

Alberto se ridică de pe bancă şi-i făcu semn să intre împreună în librărie.

De data asta, lăsară la o parte toate cărţile despre fenomenele supranaturale. Alberto se opri în faţa unui raft foarte mic, din fund. Deasupra raftului era o plăcuţă. Pe ea scria: FILOSOFIE.

Alberto îi arătă o anumită carte şi Sofie tresări când îi văzu titlul: LUMEA SOFIEI.

— Să ţi-o cumpăr?

— Nu ştiu dacă am curajul.

Dar curând după aceea se îndrepta spre casă şi ţinea într-o mână cartea şi în cealaltă punga cu lucrurile pe care le cumpărase pentru serbarea din grădină.

Serbarea din grădină

... o cioară albă...

Hilde încremenise acolo, pe pat. Simţea că braţele îi înţepeniseră şi că mâinile care-i strângeau clasorul cel mare îi tremurau.

Era aproape ora unsprezece. Citea de mai bine de două ore. Din când în când, îşi ridicase ochii din file şi râsese tare; dar se şi întorsese pe o parte gemând. Era bine că era singură acasă.

Citise nişte lucruri uimitoare în aceste două ore din urmă! începuse cu felul în care Sofie, în drumul de întoarcere de la coliba maiorului, trebuise să caute prin diferite mijloace să-i stârnească atenţia maiorului. La urmă se căţărase într-un copac şi gâscanul Martin apăruse ca salvator tocmai din Liban.

Deşi trecuse mult de tot de atunci, Hilde nu uitase niciodată că tatăl ei îi citise cu voce tare *Minunata călătorie a lui Nils Holgersson.* După aceea, mulţi ani avuseseră numai ei doi un limbaj

tainic legat de această carte. Şi acum gâscanul îi adusese aminte de toate astea.

Apoi Sofie îşi făcuse debutul de clientă într-o cafenea. Pe Hilde o interesase în mod deosebit ce povestise Alberto despre Sartre şi existenţialism. Aproape că ar fi reuşit s-o convingă - dar asta el reuşise deseori în cele povestite în clasorul acesta.

Cu aproximativ un an în urmă, Hilde îşi cumpărase o carte despre astrologie. Altă dată, se întorsese acasă cu un joc de cărţi de tarot. Şi o a treia oară cu o carte despre spiritism. De fiecare dată, tatăl ei îi făcuse unele remarci despre „raţiune" şi „superstiţii", dar de-abia acum venise ora răfuielilor. El răspunsese. Era limpede că fiica lui nu ar fi ajuns să crească dacă nu ar fi fost avertizată cum trebuie în ce priveşte toate aceste şarlatanii. Şi ca să fie mai sigur, îi făcuse şi semn dintr-o vitrină de magazin. îşi putea permite aşa ceva...

Dar lucrul care o surprindea cel mai mult era fata aceea cu părul negru.

Sofie, Sofie - cine eşti tu, de fapt? De unde vii? De ce ai intrat astfel în viaţa mea?

Până la urmă, Sofie primise o carte despre ea însăşi. Era oare aceeaşi carte pe care Hilde o ţinea acum în mână? Dar ea aici avea doar un clasor cu file dactilografiate. Oricum. Cum era cu putinţă ca, într-o carte despre tine însăţi, să găseşti o carte tot despre tine însăţi? Ce avea să se întâmple când Sofie avea să se apuce de citit cartea asta? Ce avea să se întâmple? Ce se mai putea întâmpla acum?

Hilde pipăi cu degetele, mai erau doar puţine pagini rămase.

Când Sofie vru să se întoarcă acasă cu autobuzul, în autobuz se întâlni cu mama ei. Ce întâmplare! Ce avea să spună mama ei oare, când avea să vadă cartea în mâinile Sofiei?

Sofie încercă să ascundă cartea printre baloanele pe care le cumpărase sau în punga cu celelalte cumpărături, dar nu reuşi.

— Bună, Sofie! Uite-ne amândouă în autobuz? Ce drăguţ!

— Salut.

— Ţi-ai cumpărat o carte?

— Nu, nu chiar.

— Lumea Sofiei **— nostim.**

Sofie îşi dădu seama că n-avea cum să se descurce cu o minciună.

— Mi-a dăruit-o Alberto.

— Da, mă gândeam eu. Cum îţi spuneam - mă bucur că am să fac cunoştinţă cu el. Pot s-o văd şi eu?

— Nu poţi să aştepţi cel puţin până acasă? E cartea *mea,* mamă.

— Da, sigur că e cartea ta. Voiam doar să arunc o privire pe prima pagină... Doamne!

„Sofie Amundsen era în drum spre casă - Prima bucată de drum a mers împreună cu Jorunn. Ele discutară despre roboţi..."

— Chiar scrie asta acolo?

— Da, aşa scrie, Sofie. Cartea asta a scris-o un anume Albert Knag. N-am auzit niciodată de el. Alberto al tău cum se numeşte?

— Knox.

— Ca să vezi, omul ăsta ciudat, oricine-o fi el, a scris o carte întreagă despre tine, Sofie. Sub un nume fals. Aşa ceva se cheamă pseudonim.

— Nu a scris el cartea, mamă. Nu-ţi mai da osteneala. Tot nu înţelegi nimic.

— Da, bine, atunci să lăsăm asta. Mâine e serbarea în grădină. Atunci are să se lămurească totul, ştii şi tu.

— Albert Knag trăieşte într-o cu totul altă realitate. Şi de aceea, cartea asta este o cioară albă.

— Ei, acum termină. Ce mai e şi asta cu cioara albă? Nu era vorba până acuma de un iepure alb?

— Las-o baltă!

Mai departe de punctul acesta, conversaţia dintre mamă şi fiică nu s-ar fi putut spune că înaintase, până când trebuiră să coboare la începutul străzii lor. Acolo tocmai avea loc o demonstraţie.

— Cerule! exclamă Helene Amundsen. Şi eu care credeam că cel puţin cartierul nostru are să fie scutit de toate chestiile astea în legătură cu parlamentul şi mai ştiu eu ce.

La demonstraţie nu participau decât zece până la doisprezece oameni. Pe placardele cu lozinci scria „CURÂND SE ÎNTOARCE MAIORUL!" - „OARE VA FI MÂNCARE BUNĂ ÎN NOAPTEA DE SFÂNTUL IOAN?" - şi „MAI MULTĂ PUTERE PENTRU ONU!"

Sofiei aproape că-i părea rău pentru mama ei.

— Nu-ţi mai face nervi cu toate astea, spuse ea.

— Dar nu e cam ciudată, demonstraţia asta, Sofie? E aproape absurd.

— E o nimica toată.

— Lumea se schimbă repede. La drept vorbind, nici nu mă mir.

— Dar n-ar trebui să te mire că nu te mai miri?

— Cred că nu. Nici n-au fost prea violenţi demonstranţii ăştia. Măcar dacă nu ne-ar fi călcat în picioare tufele de trandafiri. Deşi nu văd la ce ar putea ajuta o demonstraţie într-o grădină. Haide să ajungem acasă, şi vedem atunci.

— A fost o demonstraţie filosofică, mamă. Adevăraţii filosofi nu calcă peste tufele de trandafiri.

— Să-ţi spun ceva, Sofie. Nici nu mai ştiu dacă eu cred în filosofii adevăraţi. Astăzi aproape toate au ajuns sintetice.

După-amiaza şi seara fură dedicate pregătirilor. Dimineaţa următoare, ele puseră masa şi împodobiră grădina. Veni şi Jorunn să Ie ajute.

— Ce chestie! spuse ea. Vin şi părinţii mei. De asta, tu eşti vinovată, Sofie!

Cu o jumătate de oră înainte de momentul în care trebuiau să sosească invitaţii, totul era gata. Masa din grădină era împodobită cu confetti şi lampioane. Se petrecuseră nişte cabluri prin fereastra pivniţei. Poarta grădinii, copacii de pe alee şi faţada casei erau decorate cu baloane, Sofie şi Jorunn suflaseră două ceasuri întregi să le umfle.

Pe masă se aşezase tot ce aveau de mâncare: pui fripţi şi salată, chifle şi împletituri. In bucătărie erau fursecuri şi tort cu frişcă, covrigi şi prăjituri cu ciocolată. Puseseră dinainte, în mijlocul mesei, un tort mare cu douăzeci şi patru de etaje sau straturi. Deasupra era aşezată figurina unei fete la sărbătoarea confirmării. Mama Sofiei îi asigura pe toţi cei care voiau să asculte că putea la fel de bine să fie o figurină înfăţişând o elevă de cincisprezece ani în uniformă de şcoală, dar Sofie era convinsă că figurina fusese aşezată peste prăjitură pentru că, doar cu puţin înainte, ea spusese că nu ştie prea bine dacă are să meargă la biserică pentru confirmare sau nu. Pentru mamă, asta ţinea loc cumva de confirmare.

— Nu, nu am făcut economie la nimic, repeta mereu mama, timp de o jumătate de ceas înaintea sosirii musafirilor.

Veniră invitaţii. La început trei colege de clasă - în bluze de vară şi jachete împletite,

uşoare, cu fuste lungi şi o idee de fard pe pleoape. Curând după aceea intrară pe poarta grădinii Jorgen şi Lasse, cu un aer amesttecat de uşoară stânjeneală şi aroganţă tinerească.

— Cele mai bune urări ale noastre pentru ziua ta!

— Vezi să mai creşti!

Sofie înregistră că Jorunn şi Jørgen îşi tot aruncau priviri tainice între ei. Plutea ceva în aer. Nu era degeaba noaptea miezului de vară.

Toată lumea adusese daruri, şi cum era vorba de o serbare filosofică de grădină, mai mulţi dintre oaspeţi încercaseră repede, încă înainte de a veni, să-şi facă o idee despre ce ar fi însemnat anume filosofia. Nu toţi izbutiseră să găsească daruri filosofice, dar cei mai mulţi îşi spărseseră totuşi capul ca să scrie cel puţin ceva mai filosofic pe darurile aduse. Sofie primi, printre altele, un dicţionar filosofic şi un caiet cu încuietoare, pentru jurnal, pe care scria: ÎNSEMNĂRILE FILOSOFICE NUMAI ALE MELE PERSONAL.

Pe măsură ce soseau invitaţii, mama Sofiei servea suc de mere în pahare înalte de vin.

— Bine aţi venit! Şi cum se numeşte tânărul domn?... Nu ne cunoaştem încă... Ce frumos că ai putut veni, Cecilie!

De-abia când toţi cei tineri se obişnuiseră cu atmosfera de sărbătoare şi se plimbau cu paharele în mâinii pe sub arbori, se opri în faţa porţii grădinii Mercedesul cel alb al părinţilor lui Jorunn. Consilierul purta un costum cenuşiu, corect, de croială elegantă. Stimata doamnă se strecurase într-un costum cu pantaloni, roşu şi cu paiete de un roşu mai închis. Sofie ar fi putut să jure că doamna îşi cumpărase o dată de la prăvălia cu jucării o păpuşă Barbie într-o asemenea costumaţie. Şi se dusese apoi cu păpuşa Ia croitor şi

comandase un costum Ia fel. Pentru Sofie era limpede că nu exista altă posibilitate. Poate consilierul financiar cumpărase păpuşa şi o dusese apoi la un vrăjitor care o transformase în femeie din carne şi oase. însă o asemenea posibilitate era atât de improbabilă, încât Sofie o respinse.

Cei doi coborâră din Mercedesul lor şi intrară în grădină, unde tinerii oaspeţi căscaseră ochii mari de uimire. Consilierul în persoană îi înmână un pachet lung şi îngust din partea familiei Ingebrigtsen. Sofie încercă să-l primească cu toată demnitatea, şi darul se dovedi a fi o păpuşă Barbie. Jorunn îşi ieşi literalmente din fire.

— Aţi sărit de pe linie, sau ce mai e şi asta? Sofie nu se mai joacă doar cu păpuşile!

Doamna Ingebrigtsen îşi făcu să sune toate paietele.

— Dar poate s-o pună undeva ca ornament, Jorunn.

— Vă mulţumesc foarte mult încă o dată. Sofie încercă să liniştească lucrurile. Pot să încep şi o colecţie.

Invitaţii se strânseseră între timp în jurul mesei.

— Acuma mai lipseşte numai Alberto, spuse mama Sofiei, şi suna puţin forţat, ca şi cum ar fi încercat să simuleze o uşoară îngrijorare. Printre oaspeţi începuseră să circule zvonuri despre acest invitat cu totul special.

— A promis că vine, aşa că va veni negreşit.

— Dar sigur că putem să ne aşezăm la masă şi fără el?

— Da, să luăm loc.

Mama Sofiei începu să-i plaseze pe invitaţi în jurul mesei lungi. între ea şi Sofie păstra un loc liber. Apoi spuse câteva cuvinte despre

mâncare, despre vremea frumoasă şi despre faptul că Sofie era acum aproape o femeie în toată firea.

Erau aşezaţi de vreo jumătate de oră la masă, când un bărbat de vârstă mijlocie cu bărbuţă neagră şi bască străbătu strada Kløverveien şi intră prin poarta grădinii. Avea în mâini un buchet mare cu cincisprezece trandafiri.

— Alberto!

Sofie sări de la locul ei şi-i alergă în întâmpinare. îl luă de gât şi primi buchetul. El reacţionă faţă de această primire începând să se scormonească prin buzunare. Scoase diferite artificii chinezeşti pe care le aprinse şi le aruncă prin grădină. în drum spre masă, aprinse şi o rachetă-minune în miniatură pe care o agăţă de prăjitura cea mare cu figurină şi apoi îşi luă locul între Sofie şi mama ei.

— E o mare bucurie pentru mine, spuse el.

întreaga adunare era mută de uimire. Doamna Ingebrigtsen îi aruncă soţului ei o privire elocventă. Mama Sofiei era, în schimb, atât de uşurată că acest personaj misterios îşi făcuse în sfârşit simţită prezenţa, încât acum era dispusă să-i ierte totul. Eroina aniversării însăşi îşi putea stăpâni doar cu greu un hohot de râs care-i tremura, undeva adânc, în trupul încordat.

Mama Sofiei îşi izbi uşor paharul şi spuse:

— Să-i urăm deci bun venit Iui Alberto Knox la această sărbătoare filosofică în grădina noastră! El nu este noul meu prieten, căci deşi soţul meu îşi petrece foarte mult timp pe mare, eu nu am pentru moment nici un prieten. Dimpotrivă, acest domn ciudat este noul profesor de filosofie al Sofiei. Asta înseamnă că el poate aprinde mult mai multe lucruri decât asemenea artificii. Acest domn

poate, de exemplu, scoate un iepure viu dintr-un joben negru. Sau era o cioară, Sofie?

— Mulţumesc, mulţumesc, spuse Alberto şi luă loc.

— Să urăm! spuse Sofie şi acum adunarea ridică paharele cu Cola.

Apoi rămaseră multă vreme aşezaţi la masă şi mâncau cu poftă friptură de pui şi salată. Până când Jorunn sări în picioare, se îndreptă cu paşi hotărâţi spre Jørgen şi îl sărută cu multă căldură pe gură. Jorgen răspunse la această încercare de apropiere trăgând-o spre de el pentru a-i răspunde mai bine la sărut.

— Simt că leşin! strigă doamna Ingebrigtsen.

— Dar asta nu se face Ia masă, copii, fu singurul comentariu al doamnei Amundsen.

— Şi de ce nu ? se întoarse Alberto spre ea.

— Ce întrebare stranie!

— Pentru un adevărat filosof nu există întrebări stranii.

Acum, doi dintre băieţii care nu primiseră nici un sărut,
începură să arunce oase de pui pe acoperiş. Şi asta stârni un comentariu din partea mamei Sofiei.

— Nu mai faceţi asta, voi sunteţi copii cuminţi. E urât să vezi oase pe casă.

— Ne pare rău, spuse unul dintre băieţi. Şi începură să arunce oasele peste gard, în curte.

— Cred că e vremea să strângem farfuriile şi să aducem din prăjituri, spuse în cele din urmă mama Sofiei. Cine vrea cafea?

Perechea Ingebrigtsen şi încă alţi doi ridicară mâna.

— Sofie şi Jorunn pot să mă ajute...

în drum spre bucătărie, prietenele schimbară câteva vorbe.

— De ce l-ai sărutat aşa?

— I-am văzut gura şi m-a apucat o poftă grozavă. E cu totul irezistibil.

— Şi ce gust avea?

— Puţin altfel decât îmi închipuisem, dar...

— Atunci a fost prima dată?

— Dar nu va fi şi ultima.

Curând, cafeaua şi prăjiturile erau pe masă. Alberto le împărţi tinerilor din jur artificii, însă acum mama Sofiei îşi Iovi ceaşca de cafea.

— Nu voi rosti o cuvântare lungă, spuse ea. însă eu nu am decât o singură fiică şi astăzi se împlineşte exact o săptămână şi o zi de când ea a împlinit cincisprezece ani. După cum vedeţi, nu am făcut economie la nimic. Tortul ăsta mare are douăzeci şi patru de etaje, deci cel puţin câte unul pentru fiecare dintre noi. Cine se serveşte întâi poate să-şi ia două etaje. Căci începem de sus şi, pe măsură ce avansăm în timp, etajele sau inelele se fac tot mai largi. Aşa e şi în viaţă. Când Sofie era mică, doar cât un şoricel, se învârtea pe ici pe colo în cercuri mici şi sfioase. Dar cu trecerea anilor, cercurile astea s-au făcut tot mai mari. Acum se întind deja până în oraşul vechi şi îndărăt acasă. Şi cum tatăl ei e multă vreme pe drumuri, ea telefonează în schimb prin întreaga lume. Felicitări de la noi toţi pentru a cincisprezecea aniversare, Sofie!

— încântător! exclamă doamna Ingebrigtsen.

Sofie nu era sigură dacă remarca aceasta se referea la mama ei, la prăjitură sau la Sofie însăşi.

Invitaţii aplaudară şi un băiat aruncă un artificiu într-un păr din apropiere. Acum se ridică şi Jorunn în picioare, încercând să-l tragă pe Jørgen de pe scaunul lui. El se lăsă

tras, se lungiră amândoi în iarbă şi începură să se sărute. După o vreme se rostogoliră sub tufele de coacăze.

— Astăzi fetele iau iniţiativa, murmură consilierul financiar.

Spunând aceste cuvinte, se ridică de la locul lui şi se îndreptă
spre tufele de coacăze, ca să vadă îndeaproape ce se petrecea acolo. La care, aproape întreaga societate îi urmă exemplul. Doar Sofie şi Alberto rămaseră la locurile lor. Curând, toţi invitaţii erau strânşi în semicerc în jurul lui Jorunn şi Jørgen, care depăşiseră între timp sărutările nevinovate şi trecuseră la mângâieri de fază mediană, cum s-ar spune.

— Nici nu-i mai poţi opri, zise doamna Ingebrigtsen, nu fără oarecare mândrie.

— Nu, omenescul îşi cere iarăşi şi iarăşi drepturile, completă parcă soţul ei.

Privea în jur ca pentru a vedea că aceste cuvinte bine gândite îşi găseau recunoaşterea. Cum i se răspunse numai cu aprobări mute din cap, el continuă:

— Nu putem face nimic.

De departe, Sofie vedea cum Jørgen încerca să-i descheie Jorunnei bluza, care acum era plină de pete verzi. Ea îşi încurcase degetele în cureaua lui.

— Vedeţi să nu răciţi, spuse doamna Ingebrigtsen.

Sofie îl privea disperată pe Alberto.

— Lucrurile se precipită mai mult decât îmi închipuisem eu, spuse el. Trebuie să plecăm cât mai repede de aici. Am să ţin doar o scurtă cuvântare.

Sofie bătu din palme.

— Vreţi să vă aşezaţi la loc, vă rog. Alberto ar dori să rostească o scurtă cuvântare.

Toţi, în afară de Jorunn şi Jørgen, veniră grăbiţi la masă şi se aşezară la locurile lor.

— Chiar vreţi să ţineţi o cuvântare? întreabă mama Sofiei. Ce drăguţ din partea dumneavoastră!

— Vă mulţumesc pentru atenţie.

— După câte aud, vă place să faceţi plimbări. (Era limpede că mama Sofiei ar fi vrut să înceapă o conversaţie mai vie cu Alberto.) E aşa de important să ne păstrăm forma fizică. Şi găsesc că e foarte simpatic din partea dumneavoastră să luaţi la plimbare şi un câine. Nu-l cheamă Hermes?

Alberto se ridică în picioare şi făcu să sune ceaşca de cafea.

— Draga mea Sofie! începu el. Vă amintesc că ne aflăm la o sărbătoare filosofică în grădina aceasta. De aceea, voi ţine o cuvântare filosofică.

încă de aici fu întrerupt de aplauze.

— Chiar şi în această adunare distinsă nu poate strica o doză cât de mică de raţiune. Şi, de asemenea, nu trebuie să uităm că eroina acestei aniversări trebuie felicitată pentru cea de a cincisprezecea sărbătorire a zilei de naştere.

Nu-şi terminase încă fraza, când auziră cu toţii vuietul unui avion. Curând, avionul trecu zburând jos pe deasupra grădinii. De coadă era fixat un drapel lung cu inscripţia: „La Mulţi Ani pentru a cincisprezecea aniversare a zilei de naştere!"

Asta duse la noi aplauze şi mai puternice.

— Vedeţi! exclamă mama Sofiei. Domnul acesta poate mai mult decît să aprindă artificiile astea chinezeşti!

— Mulţumesc, e doar o bagatelă. Sofie şi cu mine am dus la capăt, în cursul acestor ultime săptămâni, o cercetare filosofică mai amplă. Acum şi aici vrem să anunţăm ce a

rezultat din asta. Vom dezvălui taina cea mai ascunsă a existenţei noastre.

Acum se făcuse o asemenea tăcere la masă, încât puteau fi auzite păsările cântând. Se auzeau doar zgomotele dinspre tufişurile de coacăze.

— Mai departe! spuse Sofie.

— După cercetări filosofice atente - care s-au prelungit de la primii filosofi greci până în zilele noastre - am descoperit că noi ne trăim viaţa în conştiinţa unui maior. El se găseşte în momentul de faţă în Liban, în calitate de observator ONU, şi a scris pentru fiica lui de la Lillesand o carte despre noi. Fiica se numeşte Hilde Møller Knag şi a împlinit cincisprezece ani în aceeaşi zi cu Sofie. Cartea despre noi toţi, cei de aici, se afla pe noptiera ei, când s-a trezit din somn în dimineaţa zilei de 15 iunie. Mai precis, e vorba de un clasor plin cu file dactilografiate. în clipa aceasta, paginile de Ia urmă îi gâdilă degetul arătător.

Cei strânşi în jurul mesei erau acum vizibili nervoşi.

— Existenţa noastră este, deci, nici mai mult nici mai puţin, un fel de amuzament de ziua ei pentru Hilde Møller Knag. Căci noi, cu toţii, am fost gândiţi doar ca o ramă în jurul cercetării filosofice pe care maiorul i-o împărtăşeşte fiicei sale. Asta înseamnă, de exemplu, că Mercedesul acela alb din faţa porţii grădinii nu face nici două parale. Nu valorează mai mult decât toate Mercedesurile albe din capul sărmanului maior din trupele ONU, care tocmai s-a aşezat la umbră ca să nu facă insolaţie. Căci în Liban este foarte cald, dragii mei.

— Aiureli! exclamă acum consilierul. Apă de ploaie!

— Avem cu toţii libertatea cuvântului, continuă Alberto netulburat. însă adevărul este că această serbare de grădină este într-adevăr apă de ploaie. Singura urmă de raţiune în toată această adunare este cuvântarea pe care o ascultaţi acum.

în acea clipă consilierul se ridică în picioare şi spuse:

— Uite cum ne dăm cu toţii osteneala să ne facem datoria. Avem grijă să fim asiguraţi împotriva tuturor eventualităţilor. Şi deodată, apare un oarecare domn care se dă înapoi de la muncă şi face tot felul de pretinse afirmaţii aşa-zis „filosofice", ca să anihileze toate strădaniile noastre!

Alberto aprobă din cap.

— împotriva unui asemenea mod de cunoaştere filosofică nu ajută nici un fel de asigurare. Noi vorbim aici despre ceva care e mai rău decât orice catastrofă naturală, domnule consilier. Cum, desigur, vă este cunoscut, asigurările nu acoperă daunele de felul acesta.

— Dar aici nu e nici o catastrofă naturală.

— Nu, este o catastrofă existenţială. Puteţi arunca o privire în tufele acelea de coacăze şi atunci veţi înţelege ce vreau să spun. Nu putem să ne asigurăm în vreun fel că întreaga noastră existenţă nu se va prăbuşi în neant. Şi nu ne putem asigura nici că soarele nu se va stinge.

— Trebuie să tolerăm oare toate acestea? o întrebă tatăl Jorunnei pe soţia sa.

Ea clătină din cap, la fel ca şi mama Sofiei.

— Ce trist! spuse ea. Şi nu am cruţat chiar nimic pentru serbarea asta.

Cei tineri însă îl priveau pe Alberto cu ochii mari. Se întâmplă adesea că tinerii sunt

mai deschişi pentru ideile şi gândurile noi decât cei care au trăit un timp pe lume.

— Am vrea să auzim mai departe, spuse un băiat cu bucle blonde şi cu ochelari.

— Vă mulţumesc, dar foarte multe nu mai sunt de spus. Când ne dăm seama, deodată, că noi suntem doar imagini închipuite în conştiinţa ameţită a unei alte fiinţe, atunci, după părerea mea, lucrul cel mai raţional este să păstrăm tăcerea. Ca încheiere, eu pot doar să vă recomand dumneavoastră, tinerilor, să urmaţi un curs de filosofie. în felul acesta vi se deşteaptă o atitudine critică faţă de lumea în care trăiţi. Este foarte important, de asemenea, să vă manifestaţi critic faţă de valorile generaţiei părinţilor voştri. Dacă am încercat să trezesc ceva în Sofie, atunci a fost o asemenea gândire critică. Hegel definea asta drept gândire negativă.

Consilierul rămăsese în picioare mai departe. Stătea acolo şi bătea cu degetele în tăblia mesei.

— Agitatorul acesta vrea să distrugă vederile sănătoase pe care noi, împreună cu şcoala şi cu biserica, am încercat să le menţinem vii în minţile generaţiilor tinere, care constituie însuşi viitorul nostru şi care într-o zi vor moşteni valorile şi proprietăţile noastre. Dacă omul acesta nu va fi imediat îndepărtat din societatea noastră, îi telefonez avocatului meu care ştie ce are de făcut.

— Nu are absolut nici o importanţă ce credeţi dumneavoastră că ar trebui să faceţi, căci nu sunteţi decât o umbră în imaginaţia altcuiva. De altfel, Sofie şi cu mine vom părăsi neîntârziat această serbare. Cursul de filosofie nu a fost doar un proiect pur teoretic. El avea şi o parte practică. Când va fi timpul pentru aşa ceva, vom executa opera de artă a

evaporării. Şi în felul acesta, ne vom furişa afară din conştiinţa maiorului.

Helene Amundsen o apucă de braţ pe fiica ei.

— Doar nu vrei să mă părăseşti, Sofie?

Sofie o cuprinse cu braţul şi îşi ridică ochii spre Alberto.

— Mama are să fie atât de tristă...

— Nu, asta e o prostie. Nu trebuie să uiţi ce ai învăţat. Noi voiam tocmai să ne eliberăm de fleacurile astea. Mama ta este, cu adevărat, o doamnă drăguţă şi amabilă, în exact la fel de mare măsură cum coşuleţul Scufiţei Roşii era adineaori plin cu mîncare pentru bunica. Şi ea va fi tristă tot aşa cum avionul de adineaori are nevoie de benzină.

— Cred că înţeleg ce vrei să spui, spuse Sofie. Apoi se întoarse iarăşi spre mama ei. Şi de aceea trebuie să fac ce spune el, mamă. într-o zi, oricum, ar fi trebuit să te părăsesc.

— Am să-ţi duc lipsa, spuse mama ei. Dar dacă este adevărat că există un cer deasupra acestuia de aici, atunci tu într-adevăr trebuie să zbori. Am să caut să am grijă de Govinda. îi dau pe zi o frunză sau două de salată?

Alberto îi puse o mână pe umăr:

— Nici tu şi nici oricine altcineva de aici n-au să ne simtă lipsa, şi asta pur şi simplu pentru că voi toţi nici nu existaţi. Nu existaţi şi, deci, nu aveţi ceva anume care să ne simtă nouă lipsa.

— Asta este într-adevăr cea mai grosolană insultă care mi-a fost adusă vreodată, exclamă doamna Ingebrigtsen.

Consilierul aprobă din cap.

— Putem să-l acuzăm pe loc de insultă şi de jignire. Şi ai să vezi, e un comunist. Nu degeaba vrea să ne răpească tot ceea ce

iubim. Omul ăsta e un bandit, un pungaş desăvârşit...

Alberto se aşeză, consilierul îl imită. Se făcuse cu totul roşu la faţă de furie. Acum se întoarse şi Jorunn cu Jørgen la masă şi se aşezară la locurile lor. Veşmintele le erau pătate şi mototolite. Părul blond al Jorunnei era năclăit de pământ şi lut ud.

— Mama, am să am un copil, anunţă ea.

— Bine, dar aşteaptă, te rog, până ajungem acasă.

Soţul îi veni în ajutor.

— Da, trebuie să-şi revină. Şi dacă copilul va trebui botezat chiar astă-seară, ea va trebui să se ocupe de toate.

Alberto o privi serios pe Sofie.

— Gata.

— Poţi măcar să ne mai aduci puţină cafea până pleci? o întrebă mama ei.

— Sigur, mamă, o fac imediat.

Sofie luă cana de cafea de pe masă. La bucătărie trebui să pună în priză maşina de râşnit. Pe când aştepta să fiarbă cafeaua, hrăni păsările şi peştişorii de aur. Se duse în baie şi puse Govindei trei foi de salată. Nu vedea nicăieri pisica, dar deschise o cutie mare cu hrană pentru pisică, turnă conţinutul într-o farfurioară şi o puse la uşă. Constată că i se umeziseră ochii.

Când se întoarse cu cafeaua, serbarea din grădină semăna tot mai mult cu o aniversare de copii mici, şi nu cu o serbare pentru o fată de cincisprezece ani. Sticlele de Cola şi de limonadă erau răsturnate peste tot, o bucată de prăjitură de ciocolată fusese strivită cu nesaţ pătând faţa de masă, iar castronelul cu fursecuri zăcea răsturnat pe jos. Când Sofie aşeză cafetiera pe masă, un băieţaş tocmai înfigea un artificiu chinezesc în tortul cu frişcă. Explodă acolo şi împroşcă cremă şi

frişcă peste tot. Cel mai rău avu de suferit costumul roşu al doamnei Ingebrigtsen.

Ciudat era că Sofie şi toţi ceilalţi priveau aceste mici catastrofe cu cea mai mare linişte. Chiar atunci, Jorunn luă o prăjitură cu ciocolată şi o strivi peste faţa lui jørgen. Imediat după aceea începu să-l lingă, ca să-l cureţe.

Mama Sofiei şi Alberto se instalaseră în leagănul tip Hollywood. îi făcură semn cu mâna Sofiei.

— în sfârşit, puteţi şi voi să staţi de vorbă între patru ochi, spuse Sofie.

— Tu ai avut într-adevăr dreptate, îi spuse veselă mama. Alberto este un domn cu totul extraordinar. Te las cu toată încrederea în braţele sale puternice.

Sofie se aşeză între ei.

Doi băieţi se cocoţaseră pe acoperiş, o fată găurea cu acul de păr baloanele, şi mai apăruse un oaspete nepoftit pe un scuter. Pe suportul de bagaje avea o ladă cu bere şi rachiu. Fu luat pe dată în primire de câţiva tineri care săriseră să-l ajute.

Consilierul se ridică în picioare. Bătu din palme şi spuse:

— începem să ne jucăm, copii?

Scoase o sticlă de bere de la locul ei, o goli şi o lăsă apoi pe iarbă. Pe urmă se îndreptă spre masă şi scoase cele patru straturi de jos ale prăjiturii celei mari. Le arătă invitaţilor cum să arunce cu acele inele spre sticla de bere.

— Ultimele zvâcniri, spuse Alberto. Trebuie s-o luăm din loc, în sfârşit, înainte ca maiorul să tragă linie de încheiere şi Hilde să-şi închidă clasorul.

— Atunci o să trebuiască să faci singură curat, mamă.

— Nu-i nimic, fetiţa mea. Şi eu cred că asta de aici nu e o viaţă pentru tine. Dacă Alberto poate să-ţi ofere ceva deosebit, nimeni nu e mai fericită decât mine. Nu spuneai că are un cal alb?

Sofie privi în jur. Grădina era de nerecunoscut. Peste tot erau răspândite sticle şi oase de pui, fursecuri şi baloane, călcate şi strivite prin iarbă.

— Asta a fost o dată micul meu paradis, spuse ea.

— Şi acum eşti izgonită din el, răspunse Alberto.

Un băiat se aşezase în Mercedesul cel alb. II porni, trecu direct prin poarta închisă, coti în sus pe aleea cu pietriş şi o luă apoi la întâmplare prin grădină.

Sofie simţi că o apucă cineva de braţ. O împingea cineva în grota din spărtura gardului viu. Apoi auzi glasul lui Alberto.

— Acum!

în aceeaşi clipă, Mercedesul cel alb rupse un măr din şirul de pomi de lângă alee. Mere încă crude plouară pe capota maşinii.

— Asta e prea de tot! strigă consilierul. Pretind daune!

Fermecătoarea lui soţie îl susţinea întru totul.

— De asta e vinovat doar păcătosul acela. Unde s-a ascuns?

— L-a înghiţit pământul, spuse mama Sofiei şi o spuse nu fără o anumită mândrie.

Se ridică şi începu să facă ordine printre resturile serbării filosofice din grădină.

— Mai vrea cineva cafea?

Contrapunct

... două sau mai multe melodii care răsună laolaltă...

Hilde se ridică în capul oaselor în pat. Aici se sfârşea povestea despre Sofie şi Alberto. Dar ce se petrecuse în fond? De ce scrisese tatăl ei acest capitol din urmă? Voia să-şi demonstreze astfel puterea sa absolută asupra lumei Sofiei?

Foarte gânditoare, se îndreptă spre sala de baie şi se îmbrăcă. După un scurt mic dejun, ieşi încet în grădină şi se aşeză în leagănul tip Hollywood.

Era de acord cu Alberto că discursul său fusese singurul lucru raţional care se petrecuse la acea serbare în grădină. Dar tatăl ci nu se gândea că lumea Hildei ar fi fost la fel de haotică, într-adevăr, ca şi cea a Sofiei? Sau că şi lumea ei avea să se prăbuşească până la urmă?

Şi apoi mai erau Sofie şi Alberto. Ce se întâmplase cu planul lor secret?

Oare Hilde ar fi trebuit să născocească ea acum mai departe? Sau ei reuşiseră într-un fel şi se strecuraseră afară din poveste? Dar unde erau acum ?

Dintr-o dată îi veni în gând: Dacă Alberto şi Sofie se strecuraseră, într-adevăr, afară din poveste, atunci nu avea cum să mai fie ceva despre ei în filele din clasor. Despre ce scria acolo tatăl ei ştia tot ce trebuia.

Oare se putuse strecura ceva printre rânduri? Cel puţin, în sensul acesta se făcuseră nişte aluzii. Stând aşa pe leagănul tip Hollywood, Hilde îşi dădu seama că trebuia să mai citească de câteva ori întreaga poveste.

In timp ce Mercedesul cel alb se învârtea nebuneşte prin grădină, Alberto o trăsese pe Sofie în grota din gardul viu. Apoi fugiseră prin pădure spre coliba maiorului.

— Repede! striga Alberto. Trebuie s-o facem înainte ca el să înceapă să ne caute.

— Am scăpat acum de sub atenţia Iui?

— Ne găsim pe graniţele ei.

Vâsliră peste lac şi dădură buzna, gâfâind, în colibă. Aici, Alberto deschise ferestruica pivniţei. O împinse pe Sofie înăuntru. Apoi totul se cufundă în întuneric.

In cursul zilelor următoare, Hilde lucră mai departe la planul ei. îi trimise Annei Kvamsdal la Copenhaga mai multe scrisori şi îi telefonă de două ori. Şi la Lillesand îşi recrută nişte prieteni şi cunoscuţi ca trupe de rezervă; fu atrasă, astfel, aproape întreaga clasă.

între timp ea citi *Lumea Sofiei.* Nu era o poveste cu care să te descurci dintr-o primă lectură. Mereu îi veneau Hildei alte idei despre cartea asta, despre ce s-ar mai fi putut întâmpla cu Sofie şi Alberto după dispariţia lor de la serbarea din grădină.

Sâmbătă 23 iunie, ea se trezi din somn spre ora nouă. Ştia că tatăl ei plecase din cantonamentul din Liban. Acum trebuia doar să-l aştepte. Ultima parte a zilei era planificată până în cele mai mici detalii.

Mai târziu în cursul dimineţii. începu să pregătească împreună cu mama ei noaptea Sf. Ioan. Hilde nu avea altceva de făcut decât să se gândească la ce făcuseră Sofie şi mama ei la serbarea Sf. Ioan.

Dar oare asta nu făcea parte din trecut? Oare ele nu pregăteau masa exact în clipele acelea?

Sofie şi Alberto şedeau pe o pajişte în faţa a două clădiri înalte, cu tot felul de găuri de ventilaţie şi aerisire, care le urâţeau faţadele. Dintr-una din case ieşiră o femeie tânără şi un bărbat tânăr, el cu o servietă cafenie, ea cu o

geantă de umăr roşie. Pe o străduţă din fundal, trecea un automobil.

— Ce s-a întâmplat? întreabă Sofie

— Am reuşit.

— Dar unde suntem aici?

— Regiunea se numeşte Majorstua.

— Dar...

— Asta e în Oslo.

— Eşti sigur?

— Foarte sigur. Casa aceea se numeşte *Château Neuf;* asta înseamnă *Castelul cel nou.* Acolo poţi să audiezi muzică. Cealaltă casă este Facultatea de Teologie. Mai departe sus pe colină, poţi să studiezi ştiinţele naturale şi sus de tot, ştiinţa literaturii şi filosofia.

— Acum am scăpat din cartea Hildei şi de sub controlul maiorului?

— Răspunsul e de două ori da. Aici nu ne mai găseşte nimeni.

— Dar unde eram când fugeam prin pădure?

— Pe când maiorul era preocupat să facă automobilul consilierului să doboare merii din grădină, noi ne-am putut ascunde în grota din gardul viu. Aparţineam atunci în acelaşi timp şi lumii vechi şi celei noi. însă maiorului nu-i putea trece prin gând că noi ne ascundeam acolo.

— De ce nu?

— Atunci nu ne-ar fi lăsat să scăpăm atât de uşor. Totul a mers uşor, ca într-un vis. Sau poate că a luat şi el puţin parte la joc...

— Ce vrei să spui?

— Doar el a lăsat să se pună în mişcare Mercedesul cel alb. Poate că a *vrut* să ne scape din ochi. Era, probabil, cu totul istovit după cele întâmplate...

Acum tânăra pereche se afla doar la câţiva paşi de ei. Sofie se simţea puţin prost ştiind că

era aşezată astfel pe iarbă alături de un bărbat mult mai în vârstă decât ea. Şi voia de undeva şi o confirmare a celor spuse de Alberto.

Sări în sus şi le alergă celor doi în întâmpinare.

— Puteţi să-mi spuneţi, vă rog, cum se numeşte locul acesta?

Dar ei nu-i răspunseră şi nu o luară deloc în seamă.

Sofie se enervă atât de tare, că li se mai adresă o dată celor
doi.

— Doar nu înseamnă că vă cer prea mult dacă aş vrea răspuns la o întrebare?

Tânărul era însă, în mod limpede, preocupat să-i explice ceva tinerei femei.

— Compoziţia contrapunctică se dezvoltă pe două dimensiuni: orizontal - sau melodic - şi vertical - sau armonic. E vorba, deci, de două sau mai multe melodii care răsună laolaltă...

— Scuzaţi întreruperea, dar...

— Melodiile sunt astfel combinate, încât să se poată dezvolta cât mai departe posibil în mod independent de felul în care sună laolaltă. Dar trebuie să existe şi armonie. Acesta este un contrapunct. La drept vorbind, asta înseamnă notă contra notă.

Ce tupeu! în fond, cei doi nu erau nici surzi, nici orbi. Sofie încercă o a treia oară, aşezându-se în faţa lor ca să le taie drumul.

Fu pur şi simplu împinsă la o parte.

— E vânt dintr-o dată, spuse femeia.

Sofie alergă îndărăt la Alberto.

— Ăştia nu aud! spuse ea - şi, în timp ce spunea asta, îşi aduse aminte de visul cu Hilde şi cu cruciuliţa de aur.

— Trebuie să plătim un preţ, Sofie. Când ne strecurăm aşa, afară dintr-o carte, nu ne putem aştepta să căpătăm acelaşi statut ca şi

autorul ei. Dar noi suntem aici. Şi de acum încolo, nu vom mai îmbătrâni nici cu o singură zi de la vârsta pe care o aveam când am plecat de la serbarea filosofică din grădină.

— Dar n-o să mai putem stabili niciodată, de-a dreptul, contact cu oamenii de lângă noi ?

— Un adevărat filosof nu spune niciodată „niciodată". Ai un ceas?

— E opt.

— Ca şi înainte, atunci când am plecat de la serbare, da.

— Astăzi se întoarce tatăl Hildei din Liban.

— Atunci trebuie să ne grăbim.

— Ah - ce vrei să spui cu asta?

— Nu eşti şi tu nerăbdătoare să afli ce se petrece când se întoarce maiorul la Bjerkely?

— Fireşte, dar...

— Atunci, haide!

Porniră în jos în direcţia oraşului. Se întâlniră de mai multe ori cu diferiţi oameni, dar Sofie şi Alberto păreau să nu existe pentru ei.

La marginea străzii erau parcate, unele după altele, tot felul de maşini. Deodată, Alberto se opri în faţa unei maşini de sport deschise.

— Cred că putem s-o luăm pe asta. Trebuie doar să fim siguri că e maşina noastră.

— Eu nu mai înţeleg nimic.

— Atunci îţi explic eu. Nu putem să urcăm, pur şi simplu, într-o maşină care să aparţină cuiva de aici din oraş. Ce crezi tu că s-ar întâmpla dacă oamenii ar vedea o maşină care circulă fără nimeni la volan? De altfel, nici nu am reuşi să o facem să pornească.

— Şi cu asta de aici ce e?

— Cred că o cunosc dintr-un film vechi.

— Iartă-mă, dar încep să mă enervez la toate aluziile astea misterioase.

— Este un automobil imaginat, Sofie. E exact ca noi. Oamenii de aici din oraş văd doar un loc gol de parcare. Şi tocmai asta trebuie să verificăm înainte de a porni.

Rămaseră pe loc aşteptând. După o vreme, trecu un băiat cu bicicleta exact prin locul unde era maşina cea roşie.

— Vezi? A noastră e!

Alberto deschise portiera la locul de lângă şofer.

— Te rog! spuse el, şi Sofie urcă în maşină.

El însuşi se aşeză în spatele volanului. Cheia de contact era la locul ei, Alberto o întoarse - şi maşina porni.

După ce lăsaseră Kirkeveien în urma lor, ajunseră curând pe Drammensveien. Trecură prin Lysaker şi Sandvika. Treptat începură să zărească primele focuri ale zilei Miezului de Vară pe măsură ce străzile din urmă le rămâneau în spate.

— E Miezul de Vară, Sofie! Nu-i minunat?

— Şi într-o maşină deschisă adie vântul atât de proaspăt, într-adevăr, nu poate să ne vadă nimeni ?

— Numai cei care sunt ca şi noi. Poate că o să ne întâlnim cu câte unii. Cât s-a făcut ceasul ?

— Nouă şi jumătate.

— Atunci trebuie să o luăm pe scurtături. Oricum, nu ne mai putem târî aşa, în spatele camionului ăstuia.

Coti direct într-un lan de grâu. Sofie se întoarse şi văzu că lăsau în urma lor o dâră largă de tulpini strivite prin lanul de grâu.

— Mâine au să spună că vântul a făcut toate stricăciunile astea aici pe câmp, spuse Alberto.

Maiorul Albert Knag aterizase la Kastrup. Era sâmbătă 23 iunie, ora 16.30. Avusese încă de pe acum o zi lungă. Zborul de la Roma la Copenhaga fusese penultima etapă a călătoriei sale.

în uniforma lui militară ONU, de care era atât de mândru, trecu pe la controlul paşapoartelor. Se reprezenta nu numai pe sine, reprezenta nu numai propria ţară, ci o ordine de drept internaţională - şi astfel, o tradiţie seculară care cuprindea întreaga planetă.

Avea doar o geantă mică de umăr; restul bagajelor le predase la Roma. Nu avea nevoie decât să-şi fluture paşaportul roşu.

— Nothing to declare.

Maiorul Albert Knag avea o oprire de aproape trei ore la Kastrup. căci abia după aceea pleca avionul său spre Kristiansand. Trebuia să mai cumpere câteva cadouri pentru familie. Marele dar de aniversare i-l trimisese Hildei încă de acum aproape două săptămâni. Mărit i-l aşezase pe noptieră, astfel ca Hilde să-l găsească atunci când avea să se deştepte din somn de ziua ei. De la telefonul din aceeaşi seară, nu mai stătuse de vorbă cu Hilde.

Cumpără câteva ziare norvegiene, se aşează la barul aeroportului şi comandă o ceaşcă de calea. Aruncase doar o primă privire asupra titlurilor, când auzi un megafon.

— O comunicare importantă pentru domnul Albert Knag. Domnul Knag este rugat să se prezinte la ghişeul SAS.

Ce era asta? Albert Knag simţi cum îl trec fiori reci. Doar nu avea să i se comande să se

întoarcă în Liban? Sau era ceva în neregulă acasă?

Scurt timp după aceea, se afla la ghişeul de informaţii.

— Eu sunt Albert Knag.

— Vă rog. Se pare că e ceva urgent.

Un plic. II desfăcu. înăuntru era un alt plic mai mic. Pe acesta scria: „Pentru maiorul Albert Knag c/o SAS-Informaţii, Aeroportul Kastrup, Copenhaga".

Maiorul Albert Knag era nervos. Deschise plicul cel mic. în el se afla un bileţel.

Dragă Papa. Iţi urez din inimă bine ai venit. Ce bine că te-ai întors din Liban. înţelegi, desigur, că nu puteam aştepta până să ajungi tu acasă. Iartă-mă că te-am chemat prin megafon. Aşa a fost mai uşor.

P.S. Din păcate, consilierul Ingebrigtsen cere daune pentru un accident cu un Mercedes furat.

P.P.S. Poate că am să fiu în grădină când ajungi tu acasă. Dar poate ai să mai auzi de mine şi înainte.

P.P.P.S. Mi-e puţin frică să stau aşa singură, prea mult timp, în grădină. In asemenea locuri, e atât de uşor să te înghită pământul.

Sărutări din inimă, Hilde, care a avut atât de mult timp să se pregătească pentru întoarcerea ta acasă.

La început, maiorul Albert Knag surâse fără voie. Apoi nu-i mai plăcu deloc să se vadă manipulat astfel. Voia să aibă el totdeauna în mână firele acţiunii. Şi acum, obraznica asta mică şedea acasă la Lillesand şi-l spiona prin aeroport! Cum reuşise să facă aşa ceva? îşi băgă plicul în buzunarul uniformei şi se îndepărtă trecând prin faţa

nenumăratelor magazine de acolo. Tocmai când voia să intre într-un magazin alimentar, descoperi un mic plic lipit pe vitrină. MAIOR KNAG, scria cu creion cu fetru. Rupse plicul şi citi:

Comunicare importantă pentru maiorul Albert Knag, c/o Dansk Mat, Aeroportul Kastrup, Copenhaga. Dragă tată. Cumpără, te rog, un salam mare danez de două kilograme, pentru mine. Mama are să se bucure, sigur, şi de un coniac de masă.

P.S. Caviarul Limfjord nu e nici el de dispreţuit.

Sărutări din inimă, Hilde.

Albert Knag privi în jur. Doar n-o fi fost cu adevărat pe undeva, pe aici, pe aproape? Doar nu i-o fi dăruit Marit un bilet de avion la Copenhaga, ca ea să vină să-l ia de la aeroport? Era scrisul Hildei... Deodată, observatorul ONU se simţi el însuşi sub observaţie. Cineva părea să-i orienteze tot ce făcea el.

Intră în magazin şi cumpără un salam de două kilograme, un coniac şi trei cutii de caviar Limfjord. După aceea mai trecu, fără se să grăbească, prin faţa prăvăliilor de acolo. Voia să-i cumpere Hildei un dar suplimentar de ziua ei. Oare i-ar fi făcut plăcere un calculator de buzunar? Sau un mic radio de voiaj - da, asta ar fi fost exact ce i-ar fi plăcut.

Când ajunse la magazinul cu produse electronice, văzu şi aici un plic lipit de vitrină. „Maior Albert Knag, c/o, cel mai interesant magazin din întregul aeroport", scria pe el. Pe biletul dinăuntru, citi următoarea comunicare:

Dragă Papa. Iţi transmit salutări de la Sofie şi mulţumiri pentru un minitelevizor şi un

radio cu tranzistori pe care le-a primit ca dar de ziua ei de la foarte atentul ei tată. A fost într-adevăr extraordinar, dar pe de altă parte doar o bagatelă. Trebuie oricum să recunosc că eu împărtăşesc interesul Sofiei pentru asemenea bagatele.

P.S. Dacă n-ai fost cumva înainte pe acolo, atunci te mai aşteaptă mesaje şi la magazinul alimentar, şi la Duty Free Shop, unde se vând vin şi ţigări.

P.P.S. Ani primit bani de ziua mea şi pot să-mi sponsorizez un minitelevizor personal cu 350 de coroane.

Sărutări din inimă de la Hilde, care a şi umplut curcanul şi a mestecat salata Waldorf.

Minitelevizorul l-a costat 985 coroane daneze. Putea fi considerată chestia asta o bagatelă, dar nu mai era deloc cazul acum când maiorul Albert Knag era dirijat încolo şi încoace de capriciile fiicei sale. Era oare ea pe aici - sau nu era?

Din momentul acela începând, nu mai conteni să arunce priviri în toate părţile. Avea impresia că e un spion şi o marionetă trasă pe sfori în acelaşi timp. Nu i se răpea oare, la fiecare pas, libertatea sa de fiinţă omenească?

Totuşi trebuia să se ducă şi la marele magazin Duty Free. Aici găsi un plic alb cu numele său. întregul aeroport părea să se fi transformat într-un joc de computer pe care el alerga încolo şi încoace asemenea unui cursor. Pe plic scria:

Maiorului Knag c/o Duty Free Shop la aeroport. Tot ce vreau de aici este un pachet cu gumă de mestecat pentru vin şi câteva pungi cu marţipan cu Anthon Berg. Nu uita că toate acestea sunt mult mai scumpe în

Norvegia! După cât ştiu eu, mamei îi place Campari.

P.S. In tot cursul călătoriei de întoarcere, trebuie să fii cum nu se poate mai atent. Căci n-ai să vrei, nu-i aşa, să-ţi scape vreo comunicare importantă?

Sărutări de la fiica ta care se pricepe să înveţe foarte multe, Hilde.

Albert Knag oftă resemnat, apoi intră în magazin şi cumpără ce comandase Hilde. Cu trei pungi de plastic şi cu geanta sa prinsă de umăr, se îndreptă acum spre Ieşirea 28, ca să-şi aştepte avionul. Dacă mai erau şi alte bilete, n-aveau decât să rămână lipite acolo unde erau.

Dar şi pe coloană la Ieşirea 28 era lipit un plic alb: „Pentru maiorul Knag, c/o Ieşirea 28, Aeroportul Kastrup, Copenhaga". Tot scrisul Hildei. dar numărul ieşirii nu fusese oare adăugat de o altă mână? Din păcate, nu se putea vedea atât de uşor, căci aici nu mai putea compara litere, ci erau doar cifre.

Se aşeză într-un fotoliu de lângă perete. Pungile şi le puse pe genunchi. Maiorul, altminteri atât de demn şi de mândru, şedea acum cu ochii ţintiţi înainte, asemenea unui copil mic care călătoreşte singur pentru prima dată. Dacă ea era pe aici, pe undeva, n-ar fi trebuit cel puţin să aibă satisfacţia de a-l descoperi prima? Privea speriat parcă spre toţi pasagerii care se plimbau prin sala de aşteptare. O vreme, avu într-adevăr impresia că e un duşman al poporului ţinut sub o supraveghere strictă. Când se strigă îmbarcarea, răsuflă uşurat. Urcă ultimul la bord.

Când îşi prezentă biletul, mai desprinse repede un plic lipit pe bariera de la intrare în

avion.

Sofie şi Alberto traversaseră podul Breviks - curând după aceea, trecură de bifurcaţia spre Krager0.

— Mergi acum cu o sută optzeci, spuse Sofie.

— Mai e puţin până la nouă. Curând aterizează maiorul pe aeroportul Kjevik. Dacă avem noroc, nu ne mai opreşte nici un control al traficului.

— Dar dacă ne ciocnim de cineva?

— Nu are nici o importanţă, atâta vreme cât este un automobil normal. Numai dacă e vreunul de-ai noştri...

— Da?

— Atunci trebuie să avem grijă. N-ai văzut că am trecut pe lângă Herbie, celebrul Herbie?

— Nu!

— Ba da. El era parcat, pe undeva, la Vestfold.

— Dar de autobuzul ăsta de vacanţă nu vom putea trece aşa de uşor. Pe aici, prin toate părţile, e pădure.

— N-are importanţă, Sofie. Ai să vezi imediat.

Şi coti direct în pădure, trecând printre copacii care pe acolo erau foarte apropiaţi unii de alţii.

Sofie respiră uşurată.

— Dar m-ai speriat îngrozitor la un moment dat.

— N-ai remarca absolut nimic, nici dacă am trece printr-un perete de oţel.

— Asta înseamnă că, în raport cu toate cele din jur, suntem pur şi simplu nişte duhuri fără nici o grijă.

— Nu, acuma întorci tu totul pe dos. Realitatea din jurul nostru este pentru noi ca o

închipuire de basm.

— Asta trebuie să mi-o explici.

— Atunci, trebuie să fii atentă. E o neînţelegere larg răspândită că spiritele şi duhurile ar fi mai „de aer" decât aburii. Tocmai contrariul e adevărat. Spiritul e mai concret şi mai dur decât gheaţa.

— Nu m-aş fi gândit niciodată la aşa ceva.

— Atunci am să-ţi spun o poveste. A fost odată un om care nu credea în îngeri. într-o zi totuşi a venit la el un înger, pe când se afla undeva, afară pe câmp.

— Da?

— Au făcut o bucată de drum împreună. în cele din urmă, omul s-a întors spre înger şi i-a spus: „De, acuma trebuie să recunosc că există îngeri. Dar voi nu sunteţi fiinţe în toată firea, aşa ca noi". - „Ce vrei să spui?" a întrebat îngerul. Şi omul a răspuns: „Când am trecut pe lângă stânca aia, eu a trebuit s-o ocolesc, dar tu ai trecut pur şi simplu prin ea. Şi când am ajuns la copacul acela care era răsturnat pe drum, eu a trebuit să mă caţăr peste el, iar tu ai trecut prin el". Răspunsul acesta 1-a surprins pe înger. El a spus: „Ţie nu ţi-a trecut prin gând că am trecut printr-o mlaştină? Atunci am străbătut amândoi palele acelea de ceaţă. Şi asta, pentru că suntem mult mai consistenţi decât ceaţa".

— Aha...

— Aşa e şi cu noi, Sofie. Spiritul poate străbate prin porţi de oţel. Nici tancurile, nici bombardierele nu pot distruge ceva ce e făcut din spirit.

— Un gând ciudat!

— Curând trecem prin Risør, şi cu toate astea am pornit de-abia acum o oră. Treptat, încep să-i duc dorul unei ceşti de cafea.

Când ajunseră la Fiane, chiar înainte de Søndeled, văzură pe partea stângă a drumului un popas. Se numea „Cenuşăreasa". Alberto coti şi opri la un loc de parcare.

în cafenea, Sofie încercă să-şi scoată o sticlă de Cola de la tejgheaua frigiderului, dar sticla nu se lăsă urnită din loc. Părea să se fi înţepenit acolo. Ceva mai târziu, Alberto încerca să-şi toarne cafea într-un pahar de carton pe care-l găsise în maşină. Trebuia doar să apese pe un buton, dar, deşi îşi dădu toată osteneala, nu reuşi.

Asta-l enervă atât de tare, încât se întoarse spre clienţii din jur să le ceară ajutorul. Când nimeni nu reacţionă în nici un fel, strigă atât de tare, încât Sofie îşi astupă urechile: — Vreau o cafea!

Dar chiar atât de furios nu era, căci imediat izbucni în râs.

— Ei nu pot să ne audă. Şi nici noi nu putem, fireşte, să punem mâna pe cafeaua lor.

Voiau să se întoarcă şi să părăsească acest popas, când o bătrână se ridică de la locul ei şi veni spre ei. Avea o rochie roşie, o jachetă împletită albastră ca gheaţa şi o basma albă. Culorile acestea şi, într-un fel, întreaga ei făptură erau parcă mai vii decât orice alte culori de aici din cafenea.

Ea se îndreptă spre Alberto şi spuse:

— Dar ştiu şi eu că ţipi, tinere.

— Scuze.

— Ai vrea o cafea, aşa ai spus?

— Da, dar...

— Avem chiar alături un mic local.

Ieşiră împreună cu femeia aceasta din cafenea şi o luară pe o cărare, pe lângă locul de parcare. Pe drum, ea întrebă:

— Sunteţi probabil noi pe aici?

— Trebuie să recunoaştem că da, răspunse Alberto.

— Da, da. Bine aţi venit în eternitate, copii!

— Şi tu?

— Eu vin dintr-un basm al Fraţilor Grimm. A fost scris acum mai bine de o sută cincizeci de ani. Şi voi de unde veniţi, nepoftiţilor?

— Noi venim dintr-o carte de filosofie. Eu sunt profesor de filosofie şi Sofie este eleva mea.

— Hi... hi hi... da, asta e ceva nou.

Curând ajunseră într-un luminiş. Aici erau câteva căsuţe cafenii foarte pitoreşti. într-o mică piaţă printre aceste căsuţe, ardea un foc de miezul verii şi în jurul focului dansau nişte făpturi îmbrăcate în culori ţipătoare. Pe multe dintre ele Sofie le recunoştea. O văzu pe Albă ca Zăpada şi câţiva dintre pitici. Hans Norocosul şi Sherlock Holmes. Le văzu şi pe Scufiţa Roşie şi pe Cenuşăreasa. în jurul focului se strânseseră, de asemenea, multe asemenea făpturi care nu aveau nume: cobolzi şi elfi, fauni şi vrăjitoare, îngeri şi mici diavoli. Sofie descoperi chiar un trol veritabil.

— Asta zic şi eu petrecere! exclamă Alberto.

— în fond, e noaptea Miezului de Vară, răspunse bătrâna. O asemenea întâlnire între noi n-am mai avut de la noaptea Valpurgiei. Atunci am sărbătorit-o în Germania. Eu fac aici doar o scurtă vizită. Deci voiai cafea?

— Da, te rog.

De-abia acum vedea Sofie că toate căsuţele erau făcute din turtă dulce, caramele şi zahăr. Câteva dintre făpturile de acolo începuseră deja să ronţăie din case. Dar câte o cofetăreasă îi urma în toate opririle lor şi repara pagubele pe care le făceau. Sofie muşcă şi ea puţin dintr-un fronton. Era dulce

şi mai bun decât orice prăjitură mâncase până atunci.

Curând, bătrâna se întoarse cu o ceaşcă de cafea.

— Mii de mulţumiri, spuse Alberto.

— Şi cum se gândesc oaspeţii să plătească această cafea?

— Să plătim?

— Aici se plăteşte mai ales cu câte o poveste. Pentru cafea ajunge un pasaj scurt sau un rezumat.

— Am putea să vă spunem povestea de necrezut a omenirii, zise Alberto. Dar partea complicată e că avem atât de puţin timp. Nu ne-am putea întoarce altă dată?

— Fireşte. Şi de ce n-aveţi timp acuma?

Albeto îi povesti ce aveau ei de gând, şi bătrâna spuse:

— Da, sunteţi într-adevăr ceva nou pe aici. Dar trebuie să tăiaţi repede cordonul ombilical care vă leagă de originile voastre trupeşti. Noi nu mai depindem aici de carnea şi de sângele creştinilor. Noi facem parte din „poporul nevăzut".

Curând după aceea, Alberto şi Sofie se aflau din nou în faţa cafenelei „Cenuşăreasa" şi a automobilului roşu. Chiar lângă maşină, o mamă enervată îşi ajuta micul fiu să facă pipi.

După ce scurtară puţin drumul luând-o direct prin obstacole aparente, ajunseră repede la Lillesand.

Avionul SX 876 din Copenhaga aterizâ punctual la 21,35. în timp ce aparatul rula încă pe pista din Copenhaga, maiorul deschisese plicul pe care-l găsise la plecare. Pe biletul dinăuntru scria:

Domnului Maior Knag, care şi-a prezentat tocmai biletul de zbor. Noaptea Miezului de Vară, 1990.

Dragă Papa. Ai crezut poate c-o să-mi fac apariţia la Copenhaga. Dar felul în care te controlez eu e mult mai rafinat. Te văd pretutindeni, tată. Am vizitat anume o familie veche de ţigani, care cândva, acum mulţi, mulţi ani, i-au vândut străbunicii mele o oglindă magică. Şi pe lângă asta, mi-am făcut rost şi de un glob de cristal. In momentul de faţă, văd că tocmai te-ai aşezat în avionul tău. Te rog, nu uita să-ţi prinzi cureaua de siguranţă şi să-ţi potriveşti speteaza perpendicular pe podea până când se stinge semnalul cu Potriviţi-vă cureaua de siguranţă. îndată ce avionul s-a ridicat în aer, poţi să-ţi laşi scaunul mai pe spate şi să-ţi acorzi o mică pauză de odihnă. Trebuie adică să fii odihnit când ajungi acasă. Vremea la Lillesand e minunată, chiar dacă, poate, cu câteva grade mai răcoroasă decât în Liban. Iţi urez un zbor plăcut.

Sărutări de la vrăjitoarea de fiică a ta, regina oglinzii şi cea mai înaltă protectoare a Ironiei.

Albert Knag tot nu-şi dădea seama dacă era supărat sau doar obosit şi epuizat. Dar dintr-o dată izbucni în râs. Râdea atât de tare, încât ceilalţi pasageri se întoarseră să se uite ia el. Apoi avionul se ridică în aer.

în fond, i se dăduse să guste din propria lui doctorie. Dar nu era totuşi aici o deosebire importantă? Doctoriei lui îi căzuseră victime numai Sofie şi Alberto. Şi aceştia erau doar produse ale imaginaţiei.

Acum el urmă sfatul Hildei. îşi răsturnă ceva mai mult speteaza scaunului şi aţipi. Se trezi de-a binelea de-abia când trecuse de controlul paşapoartelor şi se afla acum în sala de sosire a aeroportului. Acolo fu primit cu o demonstraţie.

Erau opt până la zece demonstrante, cele mai multe de vârsta Hildei. Pe pancartele lor scria: „BUN VENIT ACASĂ, PAPA!" „HILDE AŞTEAPTĂ ÎN GRĂDINĂ" şi „TOT MAI DEPARTE, CU IRONIE".

Partea cea mai rea era că maiorul Knag nu se putea urca, pur şi simplu, într-un taxi. Trebuia să-şi aştepte bagajele. între timp, prietenele Hildei se învârteau în jurul lui şi el fu silit să citească toate pancartele lor de multe, multe ori. De-abia când o tânără fată îi aduse un buchet de trandafiri reuşi să zâmbească strâmb. Căută printr-o pungă şi dădu fiecărei demonstrante câte o bucată de marţipan. Pentru Hilde nu mai rămăseseră decât două. După ce sosi bagajul, un băiat i se adresă deodată şi-i spuse că el, personal, era sub comanda Reginei Oglinzii, avea misiunea să-l ducă pe domnul maior la Bjerkely. Demonstrantele se risipiseră în înghesuială.

Porniră pe şoseaua E 18. La toate podurile şi intrările în tunele subterane erau plancarde şi afişe cu inscripţii ca „Bun venit acasă!", „Aşteaptă curcanul" şi „Te văd, Papa".

Albert Knag răsuflă uşurat când fu lăsat, în sfârşit, în faţa porţii grădinii din Bjerkely. îi mulţumi şoferului cu o bancnotă de o sută şi trei cutii de bere Carlsberg Elefant.

Soţia sa, Marit, îl aştepta în faţa casei. După o lungă îmbrăţişare, el o întrebă:

— Ea unde e?

— Stă pe trepte la debarcader, Albert.

Alberto şi Sofie îşi opriră automobilul roşu sport în faţa hotelului Norge, în Piaţa Mare din Lillesand. Era ora zece fără un sfert. Afară, pe lângă stâncile ţărmului, văzură focurile Miezului de Vară.

— Cum o să găsim Bjerkely? întrebă Sofie.

— Trebuie să-l căutăm. îţi mai aduci aminte de poza din colibă?

— Trebuie să ne grăbim. Vreau să fiu acolo înaintea lui.

Treceau acum în grabă cu maşina peste drumuri de ţară,
dar şi peste văioage şi stânci. Un punct de reper important era că Bjerkely se afla pe ţărmul mării.

Deodată, Sofie strigă:

— Acolo! L-am găsit!

— Cred că ai dreptate, dar tot nu trebuie să faci atâta scandal.

— Ei, ce, aici nu ne poate auzi nimeni.

— Draga mea Sofie, după acest lung curs de filosofie, mă dezamăgeşti când te pripeşti mereu cu concluziile.

— Dar...

— Doar nu crezi că pe aici, prin regiunea asta, nu sunt cobolzi şi troli, duhuri ale pădurii şi zâne bune?

— O, scuză-mă!

Acum trecură prin poarta grădinii şi urcară, pe aleea cu pietriş, spre casă. Alberto opri pe pajişte lângă leagănul tip Hollywood. La o oarecare depărtare, era o masă aşternută pentru trei persoane.

— O văd! şopti Sofie. Stă exact ca în visul meu, pe trepte la debarcader.

— Vezi că şi aici grădina seamănă cu grădina ta din Kløverveien?

— Da, e adevărat, cu leagănul şi cu toate. Pot să mă duc jos la ea?

— Sigur. Eu rămân aici, în maşină.

Sofie alergă spre debarcader. Aproape că dădu peste Hilde. Dar apoi se aşeză cuminte alături.

Hilde trăgea absentă de odgonul cu care era legată barca cu vâsle. în mâna stângă avea un

bileţel. Era limpede că aştepta ceva. îşi privea mereu ceasul de Ia mână.

Sofie o găsea foarte frumoasă. Avea bucle blonde, luminoase şi ochi verzi, scânteietori. Era îmbrăcată într-o rochie de vară galbenă. Semăna puţin cu Jorunn.

Sofie încercă să-i vorbească, deşi ştia că nu avea nici un rost.

— Hilde! Uite-o pe Sofie!

Hilde nu reacţionă în vreun fel.

Sofie îngenunche lângă ea şi încercă să-i strige în ureche: — Nu mă auzi, Hilde? Doar nu eşti oarbă, şi nici surdă?

Nu-şi ridică, oare, atunci Hilde ochii? Nu dădea semne că ar fi auzit ceva, fie şi doar nelămurit?

Pe urmă, Hilde îşi întoarse capul şi o privi pe Sofie drept în ochi. Dar privirea nu i se concentra bine; părea că se uită prin Sofie.

— Nu aşa tare, Sofie!

Asta îi striga Alberto din maşina cea roşie.

— Nu vreau să se umple toată grădina de nixe şi sirene!

Sofie rămase tăcută acum. Dar îi făcea bine, într-un fel, să
poată sta aproape de Hilde.

Pe urmă auzi un glas profund de bărbat - Micuţă Hilde!

Acesta era maiorul - cu uniformă şi basc albastru. Se oprise sus, în capul grădinii.

Hilde sări în picioare şi alergă spre el. Se întâlniră între leagănul tip Hollywood şi maşina sport. El o ridică în braţe şi o roti de câteva ori prin aer.

Hilde se aşezase pe treptele debarcaderului să-l aştepte pe tatăl ei. în acest sfert de oră care trecuse de la sosirea lui în Copenhaga, ea încercase să-şi imagineze exact unde se afla el **în** fiecare clipă, ce simţea şi cum anume îşi

trăia senzaţiile de la sosire. îşi notase toate aceste momente cu orele respective într-un bileţel pe care nu-l lăsase din mână toată ziua.

Era poate supărat pe ea? Dar nu reuşea să-şi imagineze că el putea pur şi simplu să scrie o asemenea carte secretă pentru ea - şi totul să rămână exact ca mai înainte?

Iarăşi se uită la ceas. Acum era zece şi un sfert Putea să apară dintr-un moment în altul.

Dar ce era asta? Nu auzea oare un suflu uşor, exact ca în visul acela despre Sofie?

Tresări întorcându-se. *Era* ceva, era sigură. Dar ce?

Poate doar seara asta de vară?

Câteva secunde i se făcu frică gândindu-se că ar fi avut halucinaţii.

— Micuţă Hilde!

Acum trebuia să se uite în cealaltă direcţie. Era tata! Era acolo, în grădină!

Hilde sări în picioare şi-i alergă în întâmpinare. Se întâlniră lângă leagănul tip Hollywood şi el o ridică în braţe şi o roti de câteva ori prin aer.

Hilde izbucni în lacrimi şi chiar şi maiorul trebui să-şi înghită câteva mai mici.

— Ai ajuns aproape femeie în toată firea, Hilde.

— Şi tu un adevărat poet!

Hilde îşi şterse lacrimile cu mâneca rochiei galbene.

— Să spunem că suntem chit? întrebă ea.

— Suntem chit.

Se aşezară la masă. întâi Hilde trebui să asculte tot ce se întâmplase la Copenhaga şi pe drumul spre Lillesand. Fiecare hohot de râs era urmat îndată de un altul la fel de luminos.

— N-ai văzut biletul de la cafenea?

— N-am avut vreme nici măcar să mă aşez şi să mănânc ceva, mizerabilă mică.

Acum mi-e o foame de lup

— Săracul Papa!

— Chestia aia cu curcanul era numai, aşa, o glumă?

— Dar deloc! Eu am pregătit totul. Mama serveşte.

Pe urmă trebuia să discute serios despre clasorul cu foile dactilografiate şi povestea despre Sofie şi Alberto. Curând, apărură pe masă curcanul şi salata Waldorf, vinul rose şi împletiturile.

Când tata vru să spună ceva despre Platon, Hilde îl întrerupse deodată:

— Sst!

— Ce s-a întâmplat?

— N-ai auzit? N-a chiţăit aşa, ceva?

— Nu.

— Dar sunt sigură că a fost ceva. Ei, o fi fost un şoarece.

Ultimul lucru pe care-l spuse tata când mama aduse vinul fu:

— Dar cursul de filosofie nu s-a încheiat cu totul.

— Cum adică?

— Astă seară îţi povestesc despre spaţiul cosmic.

înainte de a începe masa sărbătorească, adăugă:

— Hilde e acum prea mare ca să mai poată să-mi stea pe genunchi. Dar cu tine e altceva.

Şi spunând aceste cuvinte, o trase pe Marit pe genunchii lui. Ea trebui să rămână multă vreme acolo, înainte să i se dea voie să mănânce ceva.

— Şi când mă gândesc că ai aproape patruzeci de ani...

în timp ce Hilde şi tatăl ei se strângeau în braţe, Sofie simţi că-i dăduseră lacrimile.

Nu putea să ajungă până la Hilde!

Sofie simţea că o invidia cumplit pentru că ea putea să fie o fiinţă omenească adevărată, din carne şi oase.

Când Hilde şi maiorul se aşezară la masa pusă în grădină, Alberto claxonă.

Sofie alergă spre Alberto şi se aşeză lângă el, în maşină.

— Mai stăm puţin, nu?

Sofie aprobă din cap.

— Ai plâns?

Ea aprobă din cap iarăşi.

— Ce s-a întâmplat?

— Ea are noroc că poate să fie o adevărată fiinţă omenească... Curând va creşte mare şi va fi femeie în toată firea. Sigur că are să aibă şi copii frumoşi...

— Şi nepoţi, Sofie. Dar fiecare lucru are o faţă şi un revers. Am vrut să te învăţ asta încă de la începutul cursului nostru de filosofie.

— Cum adică?

— Şi eu spun ca tine, că ea are noroc. Dar cel care trage lozul vieţii trebuie să-l tragă şi pe cel al morţii. Căci lozul vieţii este moartea.

— Dar nu e totuşi mai bine să fi trăit, decât să nu trăieşti niciodată cu adevărat?

— Noi nu putem să trăim o viaţă, aşa, ca Hilde... da - sau ca maiorul. în schimb, noi n-o să murim niciodată. Nu mai ştii ce a spus bătrâna din pădure? Noi facem parte din „poporul nevăzut". Ea a mai spus că are aproape două sute de ani. Şi la serbarea lor de Sfântul Ioan am văzut personaje care sunt bătrâne de peste trei mii de ani.

— Poate că cel mai mult o invidiez pe Hilde pentru această... această viaţă de familie.

— Şi tu ai o familie. în fond, tu ai o pisică, două păsări şi o broască ţestoasă...

— Dar realitatea asta noi am părăsit-o, doar.

— Deloc. Numai maiorul a părăsit-o. El a pus punctul final, copila mea. Şi el nu are să ne mai găsească niciodată.

— Adică vrei să spui că putem să ne întoarcem?

— Ori de câte ori vrem. Dar o să putem să ne găsim şi în pădure la „Cenuşăreasa", la Fiane, alţi prieteni noi.

Acum familia Møller Knag se aşezase la masă. O clipă, Sofiei îi fu teamă că această cină ar fi putut lua acelaşi curs ca şi serbarea filosofică din grădina ei la Kløverveien. în orice caz, maiorul părea că ar fi vrut să ajungă la desuurile Maritei. Dar până la urmă o luă numai în poală.

Maşina lor se oprise la o oarecare distanţă de masă. Doar din când în când, mai puteau Sofie şi Alberto să audă ce se vorbea acolo. Priveau prin grădină în jur şi avură timp de-ajuns să-şi mai amintească în toate amănuntele de acea serbare de pomină din grădina cealaltă.

De-abia spre miezul nopţii, familia Knag se ridică de la masă. Hilde şi cu maiorul se aşezară în leagănul tip Hollywood şi-i făcură semn cu mâna mamei, care se îndrepta spre casă.

— Du-te la culcare, mama. Noi avem multe de discutat.

Bangul cel mare

...şi noi suntem pulbere de stele...

Hilde se făcuse comodă în leagănul tip Hollywood alături de tatăl ei. Era aproape ora douăsprezece noaptea. Priveau peste apele golfului; pe cer, apăruseră primele stele palide. Valuri mici plescăiau fără putere peste stâncile de sub debarcader.

Tatăl ei întrerupse, în cele dintre urmă, tăcerea.

— E ciudat gândul acesta că noi trăim pe o planetă micuţă, undeva în univers.

— Da...

— Pământul este una din multele planete care se rotesc în jurul soarelui. însă planeta noastră este singura pe care se află viaţă.

— Şi singura cu viaţă în întreg spaţiul cosmic?

— Da, se poate. Dar e cu putinţă de gândit şi că viaţa pâlpâie, aşa, prin univers. Căci universul este atât de mare, că nici nu-l putem concepe. Depărtările în el sunt atât de uriaşe, încât le calculăm în *minute-lumină* şi în *ani-lumină.*

— Ce e asta exact?

— Un minut-lumină este depărtarea pe care o străbate lumina într-un minut Şi asta e foarte mult, căci lumina străbate într-o singură secundă prin spaţiul cosmic 300.000 de kilometri. Un minut-lumină înseamnă, cu alte cuvinte, 300.000 ori 60 - sau 18 milioane de kilometri. Un an-lumină înseamnă aproximativ 9,5 bilioane de kilometri.

— Şi cât de departe e soarele?

— Ceva mai mult decât opt minute-lumină. Razele soarelui, care într-o zi caldă de iunie ne încălzesc obrajii, au fost deci pe drum opt minute înainte de a ajunge la noi.

— Mai spune!

— Pluto - planeta cea mai depărtată din sistemul nostru solar - este la ceva mai mult de cinci ceasuri-lumină de noi. Când un

astronom îl cercetează pe Pluto prin telescopul său, atunci el, în realitate, priveşte cu cinci ceasuri în trecut Putem spune şi că imaginea lui Pluto are nevoie de cinci ceasuri până la noi.

— Nu e uşor să-ţi închipui asta, dar cred totuşi că înţeleg ce spui.

— Bine, Hilde. Dar noi de-abia am început să ne orientăm, înţelegi. Soarele nostru este una dintre cele patru sute de miliarde de alte stele dintr-o galaxie pe care noi o numim *Calea Laptelui.* Galaxia asta arată ca un mare disc cu multe braţe în spirală, şi soarele nostru se află într-unui dintre aceste braţe. Când, într-o noapte clară de iarnă, privim cerul înstelat, atunci vedem o centură largă de stele şi asta pentru că privim în centrul Căii Laptelui.

— Din cauza asta în suedeză Calea Laptelui se mai numeşte şi Grădina de iarnă.

— Depărtarea până la prima noastră vecină din Calea Laptelui e de patru ani-lumină. Poate că e steaua aceea de acolo, de deasupra insuliţei. Dacă-ţi imaginezi că în momentul acesta stă acolo unul căruia îi place să caşte ochii la stele şi îşi îndreaptă un telescop puternic spre Bjerkely - atunci el vede Bjerkely de acum patru ani. Poate că vede acolo o fetiţă de unsprezece ani stând aici, în leagănul acesta, şi balansându-şi picioarele.

— Mi-ai luat piuitul.

— Dar aceasta este doar steaua noastră cea mai apropiată, întreaga noastră galaxie - sau întreaga *nebuloasă stelară,* cum îi mai spunem - e largă de 90.000 de ani-lumină. Asta înseamnă că lumina de la un capăt al galaxiei are nevoie de exact atâţia ani ca să ajungă la celălalt capăt. Când privim o stea din Calea Laptelui care se află la o depărtare de 50.000 de ani-lumină de propriul nostru soare, atunci noi vedem trecutul de acum 50.000 de ani.

— Gândul acesta este prea mare pentru un cap mărunt ca al meu.

— Când noi privim în spaţiul cosmic înseamnă că privim îndărăt în trecut. N-avem altă posibilitate. Nu ştim niciodată cum *este* acolo, afară, în univers. Noi ştim numai cum a fost Când ne ridicăm ochii spre o stea care e la mii de ani-lumină, în realitate călătorim la mii de ani îndărăt în istoria spaţiului cosmic.

— Pur şi simplu, nu poţi concepe aşa ceva cu gândul.

— Dar tot ceea ce vedem ne întâlneşte ochiul sub forma undelor de lumină. Şi undele acestea au nevoie de timp pentru a călători prin spaţiu. Le putem asemui cu tunetul. Auzim tunetul totdeauna la câtăva vreme după ce am văzut fulgerul. Asta provine de la faptul că undele sonore călătoresc mai încet decât undele de lumină. Când aud un tunet, atunci e zgomotul a ceva care s-a întâmplat cu câtva timp înainte. Aşa e şi cu stelele. Când privesc spre o stea care e la mii de ani-lumină departe de noi, atunci văd „tunetul" unui eveniment care se află la mii de ani în trecut.

— înţeleg.

— Dar până acum am vorbit doar despre galaxia noastră. Astronomii calculează că ar fi sute de miliarde de galaxii în univers, şi

fiecare dintre aceste galaxii constă, la rândul ei, din sute de miliarde de stele. Galaxia cea mai apropiată de Calea Laptelui noi o numim Nebuloasa Andromeda. Nebuloasa Andromeda este la o depărtare de două milioane de ani-lumină de galaxia noastră. Aşa cum am spus, asta înseamnă că lumina acestei galaxii are nevoie de două milioane de ani ca să ajungă până la noi. Şi asta înseamnă, în acelaşi timp, că noi privim la ceva situat în urmă cu două milioane de ani, atunci când ne ridicăm ochii pe cer spre Nebuloasa Andromeda. Dacă în acea nebuloasă există vreun astronom mai dezgheţat căruia îi place să se uite pe cer - şi mi-l închipui ca pe un mic ştrengar care tocmai îşi îndreaptă telescopul spre pământ - atunci el nu ne poate nici de departe vedea pe noi. în cel mai bun caz, vede câţiva primi oameni pe o planetă plată, poate nişte preoameni.

— Sunt de-a dreptul şocată.

— Cele mai depărtate galaxii de care ştim astăzi se găsesc la circa zece miliarde de ani-lumină depărtare de noi. Când primim semnale de la asemenea galaxii, atunci privim îndărăt în istoria universului de acum zece miliarde de ani. Aceasta este aproximativ de două ori mai mult decât durata existenţei propriului nostru sistem solar.

— Ameţesc.

— Poate, într-adevăr, să-ţi fie greu să înţelegi ce înseamnă să priveşti atât de departe îndărăt în trecut. Dar astronomii au mai descoperit ceva care e de şi mai mare însemnătate pentru imaginea pe care ne-o facem despre lume.

— Spune!

— Nici una dintre galaxiile din spaţiul cosmic nu stă locului. Toate galaxiile din univers se mişcă cu o viteză inimaginabilă

depărtându-se unele de altele. Cu cât sunt mai depărtate de noi, cu atât mai repede se deplasează. Asta înseamnă că depărtarea dintre galaxii devine tot mai mare.

— încerc să-mi imaginez.

— Dacă faci un desen pe un balon, liniile desenului se vor deplasa pe măsură ce umfli balonul. Aşa se întâmplă şi cu galaxiile în univers. Noi vedem că universul se extinde.

— De unde provine fenomenul?

— Cei mai mulţi dintre astronomi presupun că extinderea universului nu poate avea decât o singură explicaţie: Cândva, acum vreo cincisprezece miliarde de ani, întreaga materie din univers se afla concentrată în spaţiul cel mai mic cu putinţă. Materia era acolo neînchipuit de densă, iar gravitaţia, dar şi căldura, erau neînchipuit de mari. Şi dintr-o dată a explodat totul. Această explozie noi o numim *bangul originar* - sau pe englezeşte *Big Bang.*

— Numai gândindu-mă mi se face pielea de găină.

— Bangul originar a împroşcat întreaga materie în univers, în toate direcţiile, şi când ea s-a răcit, s-au alcătuit stelele şi galaxiile, lunile şi planetele...

— Dar ai spus că universul se extinde?

— Tocmai din cauza exploziei de acum miliarde de ani. Căci universul nu are o topografie atemporală. Universul este un eveniment, o explozie. Şi galaxiile se îndepărtează mereu în spaţiul cosmic distanţându-se unele de altele cu o viteză uriaşă.

— Şi tot aşa are să se întâmple mai departe în întreaga veşnicie?

— Există posibilitatea aceasta. Dar mai există şi altă posibilitate. Mai ţii minte poate că Alberto i-a povestit Sofiei despre cele două

forţe, prin efectul cărora planetele îşi menţin traiectoriile în jurul soarelui ?

— Nu erau gravitaţia şi inerţia?

— Exact la fel se întâmplă şi cu galaxiile. Căci, deşi universul se extinde tot mai departe, gravitaţia acţionează şi în sens contrar. Şi într-o zi - în câteva miliarde de ani - poate că gravitaţia va avea grijă ca toate aceste corpuri cereşti să se strângă iarăşi laolaltă, atunci când se vor atenua forţele acelei mari explozii. S-ar putea ajunge atunci la o explozie de sens invers, o aşa-numită „implozie". Lucrurile se vor întâmpla însă ca într-un film, pentru că distanţele sunt extrem de mari. Poţi să asemeni asta cu ce se întâmplă atunci când dăm drumul aerului dintr-un balon. Numai că totul va dura la fel de mult ca şi atunci, înainte de explozie.

— Şi până la urmă toate galaxiile astea se vor strivi iarăşi una de alta, în cel mai mic spaţiu cu putinţă?

— Da, ai înţeles. Dar ce se petrece în runda următoare?

— După aceea vine un nou bang, la care universul se dilată iarăşi. Căci se aplică aceleaşi legi naturale. Da, şi atunci se creează iarăşi noi stele şi galaxii.

— Bine gândit. Pentru viitorul universului, astronomii văd deci două posibilităţi: sau universul se va extinde pe toată durata veşniciei şi galaxiile se vor depărta tot mai mult unele de altele - sau universul se va contracta iarăşi laolaltă. Hotărâtor în această privinţă este cît de greu sau cît de masiv este universul. Şi asta astronomii nu ştiu încă precis.

— Dar *dacă* universul are atât de multă masă încât într-o zi să se contracte iarăşi laolaltă - atunci poate că s-a extins şi contractat astfel de multe ori?

— Asta ar fi o concluzie plauzibilă. Dar mai există şi cealaltă posibilitate, ca universul să se extindă doar o singură dată. Dacă el se tot extinde aşa, în veşnicie, atunci problema devine şi mai presantă - cum anume a început totul.

— Cum a luat naştere adică lucrul acela care a explodat dintr-o dată?

— Aici, un creştin e înclinat să considere bangul originar ca fiind momentul Creaţiei. în Biblie se spune doar că Dumnezeu a zis: „Să fie lumină!". Mai ţii minte poate că Alberto a pomenit despre imaginea lineară a istoriei creştinismului. Pentru credinţa creştină în Creaţie, ar fi deci cea mai potrivită concepţia că universul se va extinde tot mai departe.

— Da?

— în Orient, oamenii aveau, cum ştii şi tu, o imagine mai curând circulară a istoriei. Asta înseamnă că istoria se va repeta în întreaga veşnicie. în India există, de exemplu, o veche credinţă potrivit căreia lumea se extinde mereu mai departe - pentru ca apoi să se contracte iarăşi. Astfel alternează ceea ce indienii numesc „Ziua lui Brahma" şi „Noaptea lui Brahma". Gândul acesta corespunde mai curând concepţiei că universul se dilată şi se contractă, pentru ca să se dilate iarăşi - şi aşa mai departe, într-un proces ciclic veşnic. îmi pot închipui o mare inimă cosmică, bătând şi bătând...

— Găsesc că ambele teorii sunt deopotrivă de captivante şi deopotrivă de greu sau imposibil de conceput.

— Şi ele se pot asemui cu marele paradox al veşniciei pe care îl gândea o dată Sofie în grădina ei: fie a existat universul dintotdeauna - fie a luat naştere cândva din nimic şi din neant...

— Au!

Hilde îşi duse mâna la frunte.

— Ce s-a întâmplat?

— Cred că m-a muşcat un tăun.

— Ăsta a fost, sigur, Socrate, care vrea să te scoată din confuzia în care eşti acum...

Sofie şi Alberto erau mai departe instalaţi în maşina lor şi ascultau cum maiorul îi povestea Hildei despre spaţiul cosmic.

— Te-ai gândit că rolurile s-au schimbat acuma cu totul? întrebă Alberto după un timp.

— Cum adică?

— înainte, ei ne ascultau pe noi şi noi nu îi puteam vedea. Acuma, îi ascultăm noi, dar ei nu ne pot vedea.

— Şi asta nu e totul.

— Ce vrei tu să spui?

— La început, noi nu ştiam că mai există o altă realitate în care trăiau Hilde şi maiorul. Şi acum, ei nu ştiu nimic despre realitatea noastră.

— Dulce e răzbunarea.

— însă maiorul putea interveni în lumea noastră.

— Lumea noastră nici nu *era* altceva decât o singură mare intervenţie a lui.

— Nu renunţ la speranţa că vom reuşi şi noi să intervenim în lumea lor.

— Dar aşa ceva e imposibil, ştii şi tu. Nu mai ţii minte ce ni s-a întâmplat acolo, Ia cafenea? Te mai văd şi acuma cum trăgeai de sticla aia de Cola.

Sofie privea prin grădină, în timp ce maiorul povestea despre bangul originar. Ceva în expresia folosită de el păru să-i dea o idee.

începu să cotrobăiască prin maşină.

— Ce e? întrebă Alberto.

— Nimic.

Deschise compartimentul pentru mănuşi în care se afla o şurubelniţă. Apoi sări din maşină. Se îndreptă spre leagănul tip Hollywood şi se opri în faţa Hildei şi a tatălui ei. La început, încercă să-i oprească privirea Hildei, dar asta îi fu cu neputinţă, în cele din urmă, ridică şurubelniţa sus în aer şi lovi cu ea fruntea Hildei.

— Au! spuse Hilde.

Acum Sofie îi dădu una în cap maiorului cu şurubelniţa, dar acesta nu reacţionă în nici un fel.

— Ce-a fost asta? întrebă maiorul.

Hilde îşi ridică ochii spre el.

— Cred că m-a muşcat uri tăun.

— Ăsta a fost, sigur, Socrate, care vrea să te scoată din confuzia în care eşti acum...

Sofie se aşeză în iarbă şi încercă să dea un brânci leagănului. Dar acesta rămase nemişcat. Nu-l putea oare clătina măcar cât de puţin?

— Simt parcă un curent de aer rece pe la picioare, spuse Hilde.

— Nu, e foarte plăcut şi cald.

— Dar nu numai asta. E *ceva* aici.

— Suntem noi amândoi şi noaptea caldă de vară.

— Nu, e ceva în aer.

— Ce ar putea să fie?

— Nu-ţi mai aminteşti de planul secret al lui Alberto?

— De ce să-mi amintesc?

— Ei doi au dispărut pur şi simplu de la serbarea din grădină. Era, dintr-o dată, ca şi cum i-ar fi înghiţit pământul...

— Dar...

— ...ca şi cum i-ar fi înghiţit pământul...

— Undeva povestea tot trebuia să se sfârşească. Şi eu am scris doar aşa, la întâmplare.

— *Asta* ai scris-o, dar n-ai mai scris ce s-a întâmplat după aceea. Închipuie-ţi că ei doi ar fi acum aici...

— Chiar crezi asta?

— O simt, Papa.

Sofie alergă îndărăt la Alberto.

— Impresionant, trebui să recunoască Alberto când Sofie urcă iarăşi în maşină ţinând şurubelniţa în mână. Ai să vezi, fata asta are nişte însuşiri cu totul deosebite.

Maiorul îşi petrecuse braţul pe după umerii Hildei.

— Auzi ce minunat cântă valurile?

— Da.

— Mâine dăm drumul bărcii la apă.

— Dar tu nu auzi ce ciudat şopteşte vântul? Vezi cum tremură frunzele plopilor?

— Suntem doar pe planeta vie.

— Tu ai scris ceva despre ceea ce „se ascunde printre rânduri".

— Da?

— Poate că şi aici, în grădină, se ascunde „ceva printre rânduri"?

— Natura e câteodată plină de enigme. Şi acum să vorbim puţin despre stelele de pe cer.

— Curând au să fie stele şi în apă.

— Da. aşa spuneai tu când erai copil despre lucirile mării. Şi, într-un fel, aveai dreptate. Căci luminiscenţa asta a mării, cu toate organismele ei minuscule, e alcătuită din materia fundamentală, care cândva, odinioară, se strânsese laolaltă în cine ştie ce stea.

— Şi noi?

— Da, şi noi suntem pulbere de stele.

— Frumoasă expresie.

— Când radiotelescoapele prind raze de la galaxiile depărtate la miliarde de ani-lumină, ele ne arată un aspect al universului

aşa cum a existat el în timpurile originare. Galaxiile cele mai depărtate noi le vedem, ca să zicem aşa, la puţină vreme după bangul originar. Toate cele pe care le poate vedea un om pe cer sunt, la drept vorbind, fosile cosmice, bătrâne de mii şi milioane de ani. Singurul lucru pe care-l poate face un cercetător al stelelor este să ghicească trecutul.

— Căci stelele dintr-o constelaţie s-au depărtat una de alta, înainte ca lumina lor să ajungă la noi?

— încă acum o mie de ani constelaţiile arătau cu totul altfel decât astăzi.

— Asta nu ştiam.

— Când e noaptea senină, vedem cu milioane, de fapt, cu miliarde de ani îndărăt în istoria universului. Din cauza asta noi privim îndărăt, spre casă.

— Nu prea înţeleg...

— Şi tu, şi eu am început o dată cu bangul originar. Căci întreaga materie din univers este o unitate organică. Cândva, în timpurile prime, întreaga materie era concentrată într-o singură aglomerare, într-un singur ghem, care era atât de inimaginabil de masiv, încât o gămălie de ac cântărea multe miliarde de tone. Această materie originară a explodat din cauza uriaşei ei gravitaţii. Tot ce era s-a făcut fărâme. Dar mereu când ridicăm privirea spre cer, încercăm să găsim acolo un drum îndărăt.

— Te exprimi ciudat

— Toate stelele şi galaxiile din spaţiul cosmic sunt alcătuite din aceeaşi materie. Ceva din ea s-a concentrat laolaltă ici şi colo. O galaxie poate fi la miliarde de ani depărtare de o alta. însă toate au aceeaşi origine. Toate stelele şi planetele sunt dintr-o aceeaşi stirpe...

— înţeleg.

— Care este această materie universală? Ce e lucrul acela care a explodat acum miliarde de ani? De unde venea?

— Asta este marea enigmă.

— Dar ea ne priveşte cât se poate de profund. Căci noi înşine suntem făcuţi din această materie. Suntem scântei ai marelui foc care a fost aprins acum milioane de ani.

— Şi asta o spui frumos.

— Dar nici să nu exagerăm semnificaţia numerelor mari. Ajunge să iei o piatră în mână. Universul ar fi exact la fel de imposibil de înţeles şi dacă ar fi doar o piatră de mărimea unei portocale. întrebarea ar fi la fel de complicată: De unde vine piatra aceasta?

Sofie sări de la locul ei, din maşina roşie sport, şi arătă spre golf.

— Am chef să probăm barca cu vâsle, exclamă ea.

— E bine legată. Şi în afară de asta, nu i-am putea mişca vâslele.

— Vrei să încercăm? E doar noaptea Miezului de Vară.

— în orice caz, să coborâm pe ţărm.

Ieşiră din maşină şi străbătură grădina.

La ponton încercară să dezlege barca legată de un inel de oţel. Dar nu reuşiră nici măcar s-o clintească de la locul ei.

— E ca bătută în cuie, spuse Alberto.

— Dar avem timp destul!

— Un adevărat filosof nu trebuie să renunţe niciodată. Dacă am putea doar... s-o desprindem de aici...

— Acuma sunt şi mai multe stele pe cer, spuse Hilde.

— Da, la ora asta, noaptea de vară e cea mai întunecată.

— Dar iarna scânteie de-ţi iau ochii. Mai ştii, în noaptea dinainte de a pleca în Liban? Era de Anul Nou.

— Atunci m-am hotărât să-ţi scriu o carte de filosofie. Fusesem într-o librărie mare la Kristiansand şi pe urmă la bibliotecă. Dar nu era nimic potrivit pentru cititorii tineri.

— E ca şi cum am fi cocoţaţi sus, pe unul dintre firele subţiri dintr-o blană de iepure alb.

— Oare acolo, afară, în noaptea anilor-lumină, există cineva?

— S-a desprins barca! strigă Hilde.

— Da, într-adevăr...

— De neînţeles. Am controlat-o doar mai devreme să văd dacă e bine legată.

— Chiar?

— Asta-mi aduce aminte de scena când Sofie a luat cu împrumut barca lui Alberto. Mai ţii minte cum s-a plimbat pe lac?

— Ai să vezi că a apărut şi pe undeva pe aici, spuse maiorul.

— Acum te ţii iar de glume. Dar eu am simţit toată seara că era ceva *aici.*

— Oricum, cineva trebuie să înoate până la barcă.

— înotăm amândoi, Papa

{*}. Citat după *Filosofia greacă până la Platon,* vol. I, Partea 2-a, p. 197 (cap. despre Xenofan, B, 14, 16, 15. trad. D.M. Pippidi.), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979.

{†}. Pasajul respectiv sună în sursă citată *(Filosofici greacă până la Platon) d*upă cum urmează: „Divinitatea este zi şi noapte, iarnă-vară, război-pace, **sătu**rare-foame" (p. 359, cap. Heraclit B„ 67, traci. Adelina Piatkovski). Citatul de mai jos sună în aceeaşi sursă: „Cu cât mai bine a socotit Heraclit p**ăre**rile omeneşti doar jocuri de copii" (B.. 70. p. 359).

{‡}. *Influensa* (în norvegiană), *influenza* (în germană) = gripă.

{§}. Epicureii, la origine, vizau un rafinament în domeniul senzual şi, ca filosofi, considerau plăcerea însăşi un instrument al cunoaşterii. Evadarea în plăceri este o extrapolare şi exprimă o tendinţă a unei deformări mentale mai târzii. Neoepicureismul modem este prea puţin tributar epicureismului vechi reprezentat de urmaşii lui Socrate, Democrit şi Aristotel.

{**}. 17 Mai este ziua naţională a Norvegiei.

{††}. Deşi e vorba de indoeuropeni. versiunea germană omite sistematic voinţa autorului şi logica textului de a vorbi despre indoeuropeni şi astfel aceştia vor fi înlocuiţi în chip absurd cu indogermani, în text. Indogermanii (sic) reprezintă cel mult un artificiu verbal desemnând o mică ramură, un rezultat al marii migraţii asiatice

{‡‡}. Panegiric - cuvântare ţinută spre cinstirea sau omagierea unei personalităţi.

{§§}. Foarte bine, în notarea elevilor norvegieni.

{***}. în ediţia originală, cei doi termeni sunt daţi în germană. Vezi şi replica Sofiei.

{†††} „Ce-ar fi dacă ai dormi? Şi ce-ar fi dacă, în somnul tău, ai visa? Şi ce-ar fi dacă, în visul tău, ai merge în cer şi acolo ai culege o floare ciudată şi frumoasă? Şi ce ar fi dacă, atunci când te-ai trezi, ai ţine floarea în mână? Ah, ce ar fi atunci?"

Table of Contents

Title page

Table of Contents

Title page 1